

**Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja /
Journal de la Société Finno-Ougrienne /
publié par le Bureau de la Société Finno-
Ougrienne / XXIII**

Helsinki : Suomalais-ugrilainen seura
1906

EOD – Millions of books just a mouse click away! In more than 10 European countries!

Thank you for choosing EOD!

European libraries are hosting millions of books from the 15th to the 20th century. All these books have now become available as eBooks – just a mouse click away. Search the online catalogue of a library from the eBooks on Demand (EOD) network and order the book as an eBook from all over the world – 24 hours a day, 7 days a week. The book will be digitised and made accessible to you as an eBook.

Enjoy your EOD eBook!

- Get the look and feel of the original book!
- Use your standard software to read the eBook on-screen, zoom in to the image or just simply navigate through the book
- *Search & Find:* Use the full-text search of individual terms
- *Copy & Paste Text and Images:* Copy images and parts of the text to other applications (e.g. word processor)

Terms and Conditions

With the usage of the EOD service, you accept the Terms and Conditions provided by the library owning the book. EOD provides access to digitized documents strictly for personal, non-commercial purposes. For any other purpose, please contact the library.

- Terms and Conditions in English: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/en/agb.html>
- Terms and Conditions in Estonian: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/et/agb.html>

More eBooks

Already a dozen libraries in more than 10 European countries offer this service.

More information is available at <http://books2ebooks.eu>

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-UGRIENNE

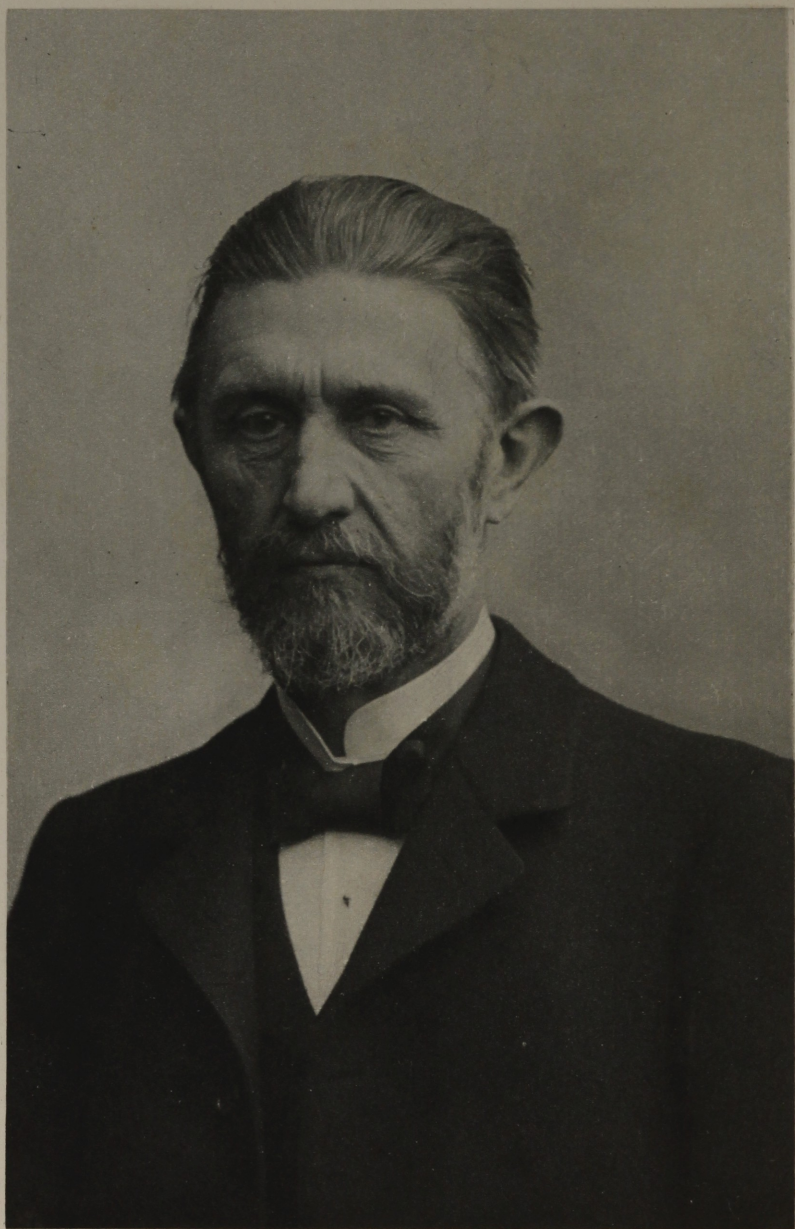
XXIII

HELSINGISSÄ

SUOMAL. KIRJALLIS. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ

1906

C. Donna

OTTO DONNERILLE

19 ¹⁵/₁₂ 05

SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA

Otto Donnerille.

Tänä päivänä, täyttäessänne seitsemänkymmentä vuotta, tervehtii Teitä, esimiestänsä, Suomalais-ugrilainen Seura, joka Teitä saa kiittää olemassaolostaan.

Kun Te perustitte Suomalais-ugrilaisen Seuran, niin Te tartuitte pyrintöön, joka on osoittautunut elinkelpoiseksi.

Niinä kahtenakolmatta vuotena, jotka Suomalais-ugrilainen Seura on elänyt, on se nähnyt töittensä, tutkimustensa, julkaisujensa, varojensa, työntekijäpiirinsä yhä kasvavan ja laajenevan. Se on lähettänyt tutkijoita lappalaisten, mordvalaisten, tsheremissien, votjakkien ja syrjäänien, ostjakkien ja vogulien keskuuteen. Se on ulottanut toimialansa suomalais-ugrilaisen heimon ulkopuolellekin ollakseen kerran mukana suurta urali-altailaista kysymystä selvitettäessä: se on osaltaan vaikuttanut siihen, että tuhat vuotta vaitiolleet kivet saatiin puhumaan muinaisesta turkkilaiskansasta, se on sulkenut piiriinsä mongolien ja kiinalaistenkin kielen ja muinaishistorian tutkimuksen.

Ja kaikessa tässä työssä Te olette ollut alkuunpanijana, herättäjänä, innostajana, kannattajana. Te olette sen tehnyt pysyen uskollisena nuoruutenne tieteelliselle rakkaudelle, rakkaudelle, joka Teissä jo varhain leimahti suomalais-ugrilaista ja urali-altailaista tutkimusta kohtaan.

Kunniapäivänänne kiitämme Teitä kaikista aloitteista ja herätteistä, kaikesta työstä ja rakkaudesta. Ja meidän suomalaisten mukana on kiitostansa lausumassa edustajia Virosta, Unkarista, Venäjältä, Ruotsista, Norjasta, Ranskasta ja Italiasta, niinkuin näyttää tämä nidos, joka on Teille omistettu tämän päivän muistoksi, — ja siihen kiitokseen yhtyvät monet ulkomaalaiset miehet, jotka syystä tai toisesta eivät ole voineet olla juhla-kirjan kirjoittamisessa osallisina. Tämä osanotto osoittaa samalla, miten perustamanne seuran pyrintöt ovat herättäneet vastakaikua sivistyneessä Europassa.

Me toivomme Teille, että Te elämänne syksynä olette edelleenkin näkevä ajatustenne kantavan runsaita hedelmiä kansalliselle ja kansainväliselle tieteelle ja siten tuottavan kunniaa Suomen nimelle.

Helsingissä 15 p. joulukuuta 1905.

Suomalais-ugrilainen Seura.

A. M. Otto Donner

Aujourd'hui que Vous fêtez Votre soixante-dixième anniversaire, la Société Finno-Ougrienne a l'honneur de Vous offrir ses hommages, à Vous, son président, à qui elle doit son existence.

Lorsque Vous fondâtes la Société Finno-Ougrienne, Vous entreprîtes une œuvre qui s'est montrée d'une grande vitalité.

Pendant les vingt-deux années que la Société Finno-Ougrienne a vécu, elle a vu grandir et s'élargir de plus en plus son champ de travail, son cercle de collaborateurs, ses recherches, ses publications et ses fonds. Elle a envoyé des explorateurs parmi les Lapons, les Mordouins, les Votiaks, les Syriènes, les Ostiaks et les Vogules. Elle a même étendu ses recherches en dehors de la famille Finno-Ougrienne afin de pouvoir prendre part, elle aussi, à l'éclaircissement de la grande question ouralo-altaïque: c'est en partie grâce à elle que des pierres, restées muettes pendant mille ans, ont pu porter témoignage de l'ancien peuple turc, et elle a aussi embrassé dans son domaine l'étude de la langue et de l'archéologie des Mongols et des Chinois.

Et pour tout ce travail, Vous avez été le fondateur, l'inspirateur, le soutien. Vous l'avez été en restant fidèle à l'amour d'une science qui, dès Votre jeunesse, Vous attirait vers le domaine finno-ougrien et ouralo-altaïque.

Aujourd'hui, à ce jour solennel de Votre vie, nous Vous remercions de tout ce que Vous avez entrepris et inspiré, de tout le travail que Vous avez fait et entouré de Votre amour. Et à nous autres Finlandais se joignent, pour Vous exprimer leur reconnaissance, des représentants de l'Esthonie, de la Hongrie, de la Russie, de la Suède, de la Norvège, de la France et de l'Italie, comme le prouve ce volume, qui Vous est dédié en souvenir de ce jour, ainsi qu'un grand nombre de savants étrangers, qui pour une raison ou une autre, n'ont pas pu prendre part à cette publication. Cette participation en Votre honneur démontre aussi, combien l'œuvre de la Société fondée par Vous a éveillé d'échos dans l'Europe civilisée.

Nous souhaitons que Vous puissiez aussi pendant l'automne de Votre vie voir vos idées porter des fruits abondants au profit de la science nationale et internationale, et de faire par là honneur à la Finlande.

Helsingfors le 15 décembre 1905.

La Société Finno-ougrienne.

SISÄLLYS. — TABLE DES MATIÈRES.

N:o.

28. **AILIO, JULIUS**, Sananen neolitisen kivikauden kuvanveistotaiteesta.
14. **GAUTHIOT, ROB.**, Finnois: tuhat.
11. **GENETZ, ARVID**, Suom. *konkia*; *ihvi*; *pinta*; unk. *fene*; *vezetni*.
26. **GODENHJELM, B. F.**, Tarina Toijan Paavosta.
29. **HEIKEL, AXEL O.** ja **LUND, HUGO**, Eräitä kiinalaisia rahoja.
22. **HURT, J.**, Kaks keelt Vanast kandlest“
6. **KANNISTO, ARTTURI**, Eräästä vogulilaisesta karhun nimityksestä.
5. **KARJALAINEN, K. F.**, Suomalais-ugrilaisia käsikirjoituksia Pietarin kirjastoissa.
20. **KARSTEN, T. E.**, Eine germanische Wortsippe im Finnischen.
17. **KARTTUNEN, U.**, Kalevipoegin toinen painos.
2. **KROHN, KAARLE**, Pohjolan häätupa.
23. **MIKKOLA, JOOS. J.**, Ladoga, Laatokka.
7. **NIELSEN, KONRAD**, Spörsmaalet om den lappiske torvgammes oprindelse.
13. **OJANSUU, HEIKKI**, Über einige niederdeutsche lehnwörter des estnischen.
24. **PAASONEN, H.**, Über die benennung des roggens im syryänisch-wotjakischen und im mordvinischen.
27. **RAMSAY, WILHELM**, Ein Besuch bei den Samojeden auf der Halbinsel Kanin.
3. **RAMSTEDT, G. J.**, Ueber mongolische pronomina.
4. **RAMSTEDT, G. J.**, Mogholica. Beiträge zur kenntnis der mogholsprache in Afganistan.
18. **RUDNEV, A. D.**, Ein mongolisches liebeslied.
30. **SALMINEN, VÄINÖ**, Lappalaisista joikauksista.
9. **SAXÉN, RALF**, Etymologiska småbidrag.
19. **SCHVINDT, THEODOR**, Några aktstycken belysande Etnografiska museets förhistoria.

N:o.

1. **SETÄLÄ, E. N.**, Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen.
 12. **SIMONYI, SIGMUND**, Geschichte der reflexiven Konjugation im Ungarischen.
 8. **SZINNYEI, JOS.**, Das ung. translativsuffix *-vé, -vá*.
 32. **SIRELIUS, U. T.**, Kappale suomensukuisten kansain kalastushistoriaa.
 21. **TEZA, EMILIO**, Intorno all' „Affinitas“ del Gyarmathi giudizio dato nel 1799 da A. I. bar. Silvestre de Sacy.
 31. **TUNKELO, E. A.**, Etymologisches.
 15. **WICHMANN, YRJÖ**, Ein paar bemerkungen zu Gyarmathi's „Affinitas“.
 10. **VIKÁR, BÉLA**, Das Lied von der Marie Szücs.
 16. **WIKLUND, K. B.**, Zur geschichte der lappischen affrikaten.
 25. **ÄIMÄ, F.**, Eräs lappalainen astevaihtelutapaus.
-

ZUR HERKUNFT UND CHRONOLOGIE
DER
ÄLTEREN GERMANISCHEN LEHNWÖRTER

IN DEN
OSTSEEFINNISCHEN SPRACHEN

VON
E. N. SETÄLÄ

In seiner berühmten arbeit „Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske“ (= GSI, Kopenhagen 1869) ist VILH. THOMSEN zu dem schluss gekommen (p. 107), „dass der finnische stamm vor wenigstens anderthalb oder zwei jahrtausenden dem einflusse verschiedener, wenn auch einander nahestehender, germanischer sprachgestaltungen ausgesetzt gewesen sei, und zwar sowohl einer gotischen, die aber auf einer älteren stufe gestanden haben muss als die, welche wir aus Vulfila kennen, als einer nordischen.“ In der deutschen vom verf. durchgesehenen ausgabe derselben arbeit (= Einfl., deutsch von E. SIEVERS, Halle 1870) hat der verf. noch einige worte hinzugefügt, sodass der schluss seiner aussage dort folgendermassen lautet (s. 124): „und zwar teils einer gotischen, — — — —, teils einer nordischen, teils vielleicht einer noch älteren gemeinsamen gotisch-nordischen“, wozu er noch in einer fussnote bemerkt: „Den einfluss noch weiter zurückzuschieben bis zu der zeit vor der ersten trennung der germanischen stämme, ja vor dem eintreten der lautverschiebung, scheint mir zu gewagt und auch nicht notwendig.“

Dieser schluss ist, was die existenz gotischer bestandteile betrifft, von mehreren ausgezeichneten forschern in zweifel gezogen worden. Zuerst geschah dies, was besonders die finn. wörter mit urspr. langem ē (*miekka* 'schwert', *niekla* 'nadel') betrifft, durch

L. WIMMER, der die ansicht aussprach,¹ dass die wörter von dem genannten typus nicht gotisch seien, sondern eine ältere periode des nordischen widerspiegeln. Dieser ansicht trat auch NOREEN bei, indem er in den finnischen lehnwörtern *niekla*, *miekka* einen beweis dafür erblickte, dass im urnordischen um Christi geburt *æ* noch als solches erhalten gewesen sei.² Diese meinung ist zwar, was die wörter mit *ē* betrifft, jetzt von NOREEN aufgegeben worden³, aber sie wird von WIKLUND in seiner streitschrift „När kommo svenskarne till Finland“ (1901) stark festgehalten.

Unter diesen umständen ist es wohl nicht ohne interesse die frage von neuem zusammenhängend zu betrachten, um nachzusehen, ob die von THOMSEN angeführten gotischen kennzeichen der germanischen lehnwörter des finnischen noch heute als solche gelten können oder ob sich vielleicht merkmale nachweisen lassen, die in der einen oder anderen richtung ausschlaggebender sein könnten als die früher aufgestellten. Die entscheidung dieser frage wäre um so wichtiger, als sie ja auch für die bestimmung der älteren wohnsitze der finnen von bedeutung ist.

In den meisten fällen lässt sich die frage, ob die germanischen bestandteile der ostseefinnischen sprachen gotisch oder nordisch sind, gar nicht entscheiden. Die meisten formen weisen, wie THOMSEN mit recht hervorhebt, bloss auf etwas sehr altes zurück, das einmal dem gotischen und nordischen gemeinsam gewesen ist. Die lautlichen unterschiede zwischen einer älteren form des gotischen und der urnordischen sprachform, welche in den ins finnische übernommenen lehnwörtern zum vorschein kommen können, sind ja nicht zahlreich, und sie waren natürlich um so geringfügiger, in je

¹ In einem bei FR. BURG, Die ältesten nord. runeninschriften (Berlin 1885), mitgeteilten brief (p. 153). Vgl. THOMSEN Ber. mellem de finske og de balt. sprog (= FBB, Kopenhagen 1890), p. 30.

² NOREEN, Altisl. gramm.² § 54, p. 34; siehe auch NOREEN in Paul's Grundriss¹ I 419.

³ NOREEN, Altisl. gramm.³ § 53, anm. 1, p. 42; vgl. NOREEN in Paul's Grundriss² I 519—20.

ältere zeiten man zurückgeht. Und was den wortvorrat betrifft, fällt es sehr schwer entscheidende kennzeichen zu finden: es ist unzweifelhaft, dass viele germanische wörter, die aus dem gotischen nicht belegt sind, doch auch in gotischen dialekten existiert haben, ebenso dass nur aus dem gotischen belegte wörter auch dem wortschatze einiger nordischen dialekte angehört haben können.

Die kennzeichen, welche THOMSEN in seiner arbeit als „bestimmte spuren des gotischen im gegensatz zum nordischen“ betrachtet, sind:

1) die auf formen mit einem langen ē zurückgehenden finnischen wörter *miekka* 'schwert' ~ got. *mēkeis*, akk. *mēki*, *niekla* 'nadel' ~ got. *nēpla*;

2) der ausgang -a bei femin. -ō-stämmen, wie *akana* 'spreu' ~ got. *ahana*, *kauta* 'oberleder am schuh' ~ got. *skauda-*, *multa* 'stauberde' ~ got. *mulda*, *niekla* 'nadel' ~ got. *nēpla*, *paita* 'hemd' ~ got. *paida*;

3) das vorkommen oder die bedeutung oder die form einiger wörter, die auf das gotische hinweisen, wie *kaunis* 'schön' ~ got. *skauns*, *kauta* od. *kauto* 'oberleder am schuh' ~ got. *skauda-*, *lunastaa* 'lösen, auslösen' ~ vgl. got. *lun* *λύτρον*, *paita* 'hemd' ~ got. *paida*, *tila* 'facultas, opportunitas' ~ got. *til*, *äiti* 'mutter' ~ got. *aipei*, *lammas* in der bedeutung 'schaf' ~ got. *lamb* n. *πρόβατον*, — *autia* 'desertus', das auf einen ja-stamm zurückweist, während an. *auðr* ein a-stamm ist, *aika* 'zeit' auf got. *aivs*, während das an. *æfi* hat.

Auf das nordische hinwieder weisen folgende merkmale hin:

1) das lange a in *raaka* 'pertica longa' ~ aisl. *rá* f., mhd. *rahe*; *saatto* 'acervus foeni in prato' ~ aisl. *sáta*; *vaate* 'vestis' ~ aisl. *váð*, ags. *væd* f.;

2) spuren eines unterschiedes zwischen i und e, u und o;

3) die durchgehende bewahrung des stammvokales;

4) der ausgang o oder u in verschiedenen femininis;

5) einzelne worte wie *paarmas*, *parma* 'busen', während got. *barms* ein i-stamm ist, *harras* 'eifrig' wie aisl. *harðr*, aber got. *hardus*, *kuningas* 'könig', aber got. *piudans*, *autuas* 'selig' stimmt

zwar in der bedeutung zum got., die form aber weist eher auf das nord. hin.

Das resultat, zu dem THOMSEN auf grund der angeführten kennzeichen in der gotisch-nordischen frage kommt, ist, dass man anstatt eine entscheidung des „entweder — oder“ zu gewinnen bei einem „sowohl — als auch“ stehen zu bleiben habe. Schon damals wurde jedoch von THOMSEN selbst hervorgehoben, dass diese kennzeichen nicht alle gleichwertig seien, und dies gilt natürlich heute noch mehr als vor vierzig jahren.

Was nun erstens die kennzeichen betrifft, die aus dem wortvorrat oder einzelnen wortformen gewonnen sind, so können wir dieselben hier übergehen; THOMSEN macht selbst darauf aufmerksam, dass man nicht zu sehr auf den wortvorrat bauen dürfe, da wir ja nicht wissen, in welchem grad sich dieser möglicherweise verändert hat.

Unter den übrigen kennzeichen, die als spezifisch nordische bezeichnet werden, sind die meisten der art, dass sie nicht neuerungen auf nordischem boden darstellen, sondern solches, was im nordischen länger als im gotischen bewahrt worden ist. Von wörtern mit solchen kennzeichen sagt man natürlich mit recht, dass sie nordisch sein können, aber entscheidend für die nordische herkunft sind sie nicht. So bemerkt schon THOMSEN, dass man in dem erhaltensein des stammauslautes nur eine frage der zeit sehen könne, und er fügt hinzu, dass es ja denkbar wäre, dass die mundart, die von den goten in Russland gesprochen wurde, auf einer älteren stufe gestanden hat als Vulfilas sprache. Was den ausgang o in verschiedenen femininis und den unterschied zwischen i und e, u und o angeht, trifft dieselbe bemerkung zu, dass es sich auch hier, wenigstens teilweise, nur um eine frage der zeit handeln kann. Sicher nordisch ist das lange $\bar{a} < \bar{æ}$, welches auch in einigen wörtern mit grosser verbreitung in den ostseefinnischen sprachen vorkommt¹, ebenso der ausgang u in femininis (fi. *panku* 'fibula',

¹ Fi. *saatto* 'heuschober', ol. *saatto* 'heuhaufen', weps. *sat* pl. *satod* id. est. *saad* g. *saau* od. *saat* g. *saadu* 'kleiner heuschober', welches ein urnord. **sātō*ⁿ voraussetzt; unsicherer sind schon: fi. *raaka* *per-tica longa*, *antenna*, est. *raag* g. *raa'a* od. *raau*. zweig, reis, reisig,

arkku 'arca'), aber hiermit gelangt man schon zu der jüngeren schicht der lehnwörter, die natürlich unzweifelhaft nordisch ist.

Von den angeführten gotischen lautlichen merkmalen der ostseefinnischen lehnwörter ist das eine, das lange ē (in **miekka**, **niekla**), worauf man zur zeit des erscheinen der THOMSEN'schen arbeit grosses gewicht glaubte legen zu dürfen¹, eine eigentümlichkeit, die das gotische länger als das urnordische bewahrt hat. Über dieses kennzeichen muss also dasselbe gesagt werden wie über die oben besprochenen ähnlichen merkmale: in der bewahrung des langen ē kann man nur eine frage der zeit sehen, da man ja auch im urnordischen, wenn man auf ältere zeiten zurückgeht, ein æ vorauszusetzen hat. Man geht jedoch zu weit, wenn man ohne weiteres als sicher annimmt, aus den finnischen lehnwörtern wie **niekla**, **miekka** gehe hervor, dass æ noch um Christi geburt im urnordischen als solches erhalten gewesen sei; wenn ein langes ē sowohl gotisch als urnordisch sein kann, müsste natürlich zuerst bewiesen werden, dass die letztere und nicht die erstere sprache die quelle der finnischen entlehnungen bildet.

Das zweite gotische lautliche merkmal, der ausgang -a < -ō bei fem. -ō-stämmen, ist sicherer, weil es eine spezifisch gotische neuerung darstellt. Aber auch dieses ist von WIKLUND in seiner

stange, rahe', purje-raag 'segelstange', liv. *rāg* od. *rāgəz* 'reisig, abgehauenes strauchwerk', wobei ich nicht weiss, ob man von einem ā < æ auszugehen hat (KLUGE sub voce rahe setzt got. **rāha* voraus) [korrekturzusatz: mein freund dr. O. F. HULTMAN, dem in auch sonst gütige mitteilungen verdanke, macht mich auf neunorw. raage m. 'sehr schlanke stange', Ross 259, aufmerksam, welches beweist, dass hier ā < æ steht]; ebenso fi. *vaate* g. *vaatteen*, lüd. *vate* g. *vattegen* 'kleid', weps. *vate* g. *valken* id., wo das tt im fi. etwas sonderbar ist (est. *vatt* g. *vati* 'kleidungsstück, kamisol, jacke, flausch', liv. *vat* pl. *vat'i* 'kleidung, überzieher' sind wohl niederdeutsche lehnwörter: vgl. mnd. *wāt*, wat- in *wāt-māl*, *wat-man* 'grobes wollenzeug' mhd. ahd. *wāt* 'kleid').

Es giebt auch andere wörter mit ā, wie fi. *maanantai* 'montag' fi. *paanu* 'dachspan', fi. *vaaka*, est. *vaag* g. *vaae* 'wage' u. s. w. Diese können aber auch verhältnismässig junge lehnwörter (sogar aus dem altschwedischen) sein (es ist sehr unsicher, ob in *maanantai* ein alter urn. genetiv auf -an bewahrt ist, wie NOREN in Paul's Grundriss² I 612 annimmt); est. *vaag* könnte dem stammvokal nach dem niederdeutschen entstammen.

¹ Dass es heutzutage nicht mehr dieselbe bedeutung hat, wird von THOMSEN selbst in FBB 30 hervorgehoben.

obengenannten streitschrift in zweifel gezogen worden, indem er sogar, um die gotischen merkmale der germanischen lehnwörter im finnischen gänzlich aus der welt zu schaffen, die hypothese aufstellt, man müsse einen nordischen dialekt, in welchem auslautendes \bar{o} zu a wurde, voraussetzen. Einer solchen vermutung kann jedoch kein wert für die entscheidung der frage beigemessen werden. Die existenz eines urnordischen dialektes mit $-a < -\bar{o}$ ist ja erstens gar nicht bezeugt, und zweitens könnte man ja mit solchen hypothesen überhaupt alle gotischen kennzeichen hinwegraisonnieren, indem man nur voraussetzte, dass es auch nordische dialekte mit eben diesen kennzeichen gegeben habe; ein urnordischer dialekt mit spezifisch gotischen kennzeichen — ist wohl eigentlich ganz einfach nur als eine umschreibung des älteren gotischen zu bezeichnen. Es kann aber jedenfalls zugestanden werden, dass ein einziges kennzeichen immer etwas wenig ist und dass es erwünscht wäre zahlreichere merkmale, und zwar solche, die nicht verschiedene deutungen zulassen, nachweisen zu können, um den gotischen ursprung eines teils der germanischen elemente des finnischen aufrecht zu erhalten.

Eines der charakteristischsten merkmale der gotischen sprache ist ja der durch einen übergang von $e > i$ bewirkte zusammenfall des germ. e und i in i .¹ Es ist daher für die vorliegende frage von ganz besonderem interesse die älteren germanischen lehnwörter der ostseefinnischen sprachen, in denen sich diese vokalverhältnisse widerspiegeln könnten, einer durchmusterung zu unterziehen.

¹ Dieses merkmal scheint jedoch nicht gemeingotisch zu sein, wie die ostgotischen sprachreste (siehe WREDE, Über die sprache der ostgoten 162 u. a.) und die aufzeichnungen über die sprache der Krimgoten (reghen: rign, schuuester: swistar, siehe KLUGE, Paul's Grundriss² I 516) zu bezeugen scheinen. Man hat ja sogar vermutet, dass im vulg. i zwei laute begriffen wären, d. h. dass das eine got. zeichen für i noch nicht auf völligen zusammenfall von germ. e und i im got. zu weisen brauche (siehe SCHERER, Zur gesch. d. deutschen sprache² 51 anm., vgl. WREDE a. a. o.); was die fl. beispiele in dieser frage bezeugen, siehe unten p. 16.

Nehmen wir zuerst solche wörter germanischer herkunft in den ostseefinnischen sprachen vor, deren germanisches original ein *e* oder ein auf ein älteres *e* zurückgehendes *i* enthalten hat, so finden wir in den finnischen wörtern teils *e*, teils *i*.

Die bemerkenswertesten fälle ¹, in denen das *e* bewahrt ist, sind natürlicherweise die, in welchen sich germ. *e* schon früh in *i* verwandelt hat:

- fi. *rengas* g. *renkaan* 'ring', kar. *rengaš* id. (wot. *renggas* AHLQ. muss unrichtig sein, wohl **rengas* zu lesen), est. *rõngas* id. ~ aisl. *hringr* etc.
- fi. *Venäjä* od. *Venät* g. *Venään* (< **venäden*), 'Russland', kar. *Venäh* g. -hen od. -hän, *Veneäh* g. -hen od. -hän id., südkar., ol. *Veña* id., weps. *veña* 'russische sprache' (*Veña* < **Venä*-), wot. *venü* 'russische sprache', *venanain* 'russe', est. *vene: vene-meess* 'russe', *vene-keel* 'russische sprache', *Vene-maa* 'Russland', *venelane* ~ aisl. *Vinþr*, aengl. *Vined-as* *Veonod-as*, ahd. *Winid-â* (Plinius: *Venedi*, *Venedae*, Tacitus: *Veneti*, Ptolemaeus: *Οὐενέδαι*, Jordanes: *Vinidae*). Vgl. über das germ. wort BUGGE, Ark. f. Nord. Filol. II 228 f., BREMER, Zs. f. deutsche Phil. XXII 251.
- fi. *teljo* 'ruderbank', kar. *tello* (?) id., weps. *tel* pl. *tellud* id. ~ aisl. *þilja* etc.

Was zunächst *rengas* betrifft, ist es nicht wohl angängig, wie THOMSEN in GSI 48, anzunehmen, dass hier *e* im finnischen aus *i* hervorgegangen wäre, vielmehr setzt das fi. wort unzweifelhaft ein germ. **hrengaz* ² voraus. Die zeit, wo germ. *eη* > *iη* wurde, ist strittig gewesen³, auf alle fälle aber scheint allgemeine einhelligkeit darüber zu herrschen, dass der übergang urgermanisch gewesen ist. — Fi. *Venäjä*, *Venät* (g. *Venään* < **Venäden*) etc. stimmt gut mit

¹ Wegen der zusammenstellungen verweise ich den leser hier und sonst, wo nicht anders bemerkt, ein für alle mal auf THOMSEN GSI.

² NOREEN, Urgerm. lautl. 13, STREITBERG, Urgerm. gramm. 52.

³ BREMER, Relative sprachchronologie IF IV 18, 30 verlegt diesen lautübergang ins 1. oder 2. vorchristliche jh., KARL HELM, in dem aufsatz „Die chronologie des überganges von germ. *e* zu *i* vor *η* + *k*, *g*, *χ*“ (Paul u. Braune's Beitr. XXIII 555 f.) in etwas spätere zeit, sicher jedoch in die zweite hälfte des ersten jh.'s nach Chr. — WREDE, Sprache

einem nach den röm. schriftstellern vorauszusetzenden urg^oerm. *Vened¹ überein.

Welchen standpunkt man auch gegenüber dem alter des i-umlautes von e im germ. einnimmt, jedenfalls wird e > i in der zweiten silbe des wortes *Vened¹ > *Venid¹ als urgermanisch angesetzt.²

— Was schliesslich fi. teljo betrifft, so setzt es natürlich ein germ. *peljōⁿ voraus. Man hat ja bisher allgemein angenommen, dass auch hier der i-umlaut des e urgermanisch sei³; dieser meinung ist jedoch AXEL KOCK⁴ mit gewichtigen gründen entgetreten. Wenn KOCK recht hat und fi. teljo unter solchen umständen keine direkte beweiskraft besitzt, bezeugen doch schon rengas und Venäjä, dass man in den ostseefinnischen sprachen urgermanische lehnwörter vorauszusetzen hat und folglich immer auch diese möglichkeit in betracht ziehen muss.

Ferner kommt e, bezw. der diphthong eu (oder eine darauf zurückgehende lautverbindung), in einigen worten vor, in denen e im urgermanischen sicher nicht in i übergegangen ist. Erwähnt seien von diesen die folgenden, die ausser im finnischen auch in den übrigen ostseefinnischen sprachen begegnen oder die sonst in ihrer form ein altes aussehen zeigen:

der ostgoten 162 f. spricht von der bewahrung des e bei folgendem nasal + konsonant im ostgotischen noch im 6. jh.; in seinen beispielen steht jedoch e nur vor n, nicht vor η (wie Matesuentha, Sendefara, siehe pp. 66, 96, 134, 155; zu merken ist, dass Procopius Ματασοῦνθα schreibt, was darauf weist, dass der vokal geschwunden war oder eine indifferente klangfarbe angenommen hatte).

¹ Vgl. AXEL KOCK, Paul u. Braune's Beitr. XXVII 169.

² Vgl. KOCK a. a. o., NOREEN, Urgerm. lautl. 13—4, vgl. 15, anm. 3, STREITBERG, Urgerm. gramm. 55. Der wandel geschah (BREMER, Zs. f. deutsche Pphil. XXII 251, vgl. BRUGMANN, Grundriss² I 127) im 1. jh. n. Chr.

³ Siehe LEFFLER, Tidskr. f. Filol. og Pædag., n. f. II 1 f., 146 f., 231 f., vgl. NOREEN, Urgerm. lautl. 14, STREITBERG, Urgerm. gramm. 52, BRUGMANN, Grundriss² I 127 u. a. E. v. BORRIES, Das erste stadium des i-umlauts im germanischen (1887), meint, dass das 2. und 3. jh. n. Chr. „die blütezeit des wandels von e zu i“ gewesen sei (p. 81). KLUGE, Paul's Grundriss² I 415, bemerkt nur, dass der germ. i-umlaut von e im ersten nachchristl. jh. nicht eingetreten oder durchgeführt sei (unter anführung von beisp. wie Segimerus bei Tacitus).

⁴ Paul u. Braune's Beitr. XXVII 166 f., vgl. auch BUGGE, Ark. f. Nord. Fil. VIII 9 f.

a)

- fi. pelto 'acker', kar.-ol. peldo id., weps. *pöyd*, *püyd* id., wot. *pento* id., est. põld g. põllu id. < germ. *felpa-; näheres über dieses wort, bes. über den ausgang, siehe unten p. 24.
- fi. telta 'velum quodvis obductum, tentorium, conopeum', est. tõld g. tõlla 'kutsche' ~ ano. tjald n. 'vorhang, zelt', ags. getæld 'vorhang, decke, zelt'; das fi. wort giebt ein germ. neutr. *teldā wieder.
- fi. kello 'campana, tintinnabulum', wot. *tšellā*, est. kell g. kella, liv. *kisla* (die letztgenannten < *kellā) ~ an. skella, ahd. scëlla 'schelle, glöckchen' Das fi. kello giebt ein germ. fem. *skellōⁿ wieder; die wot., est., liv. formen weichen im ausgang ab.
- ? fi. helma 'lacinia vestis v. fimbria pendens inferior togae; gremium e. c. matris', 'saum, zipfel; schoss', kar. helma id., ol. helmu id., est. hõlm g. hõlma 'zipfel, mantille, aufgehobener zipfel des oberen kleidungsstückes, arm, busen, schoss', liv. *žlma* part. *žlma*, *žlma* part. *žlma* 'zipfel', *žlman al kañda* eig. 'unter dem zipfel tragen', d. h. 'schwanger sein' ~ germ. helma- 'helm', urspr. 'hülle' (u. a. neunorw. hjelm 'halfter, dünne schale od. haut, getreideschober mit einem kleinen dach oder einer decke', neuschw. hjelm 'hülle, halfter, worin das haferkorn sitzt, freistehender getreide- od. heuschuppen'). Das germ. u. fi. wort werden von KARSTEN, Ark. f. Nord. Fil. XXII 183 zusammengestellt (die kar., ol. est., liv. wörter sind dem verf. entgangen, vgl. seine behauptung p. 205); wegen der bedeutung im finnischen (die bedeutung 'rand' macht den eindruck die ursprünglichste im fi. zu sein) ist die zusammenstellung jedoch sehr zweifelhaft.
- est. mõtlen 'denken', liv. *mūtla*, *mūtla* id. ~ got. mitōn 'bedenken'; die est. liv. formen setzen ein germ. met- voraus, wenn hier nicht eine spätere verkürzung auf finnischen boden anzunehmen ist, vgl. unten p. 17.
- fi. teuras 'mactandum v. mactatum quid', 'schlachtvieh', teurastaa 'mactare', est. tõbras (S pl. *tepra*) 'vieh' ~ ags. tiber, ahd. zēpar 'victima, sacrificium'

b) vor h:

- fi. rehti g. rehden 'justus, probus', rehellinen < *reh(d)ellinen

id. ~ got. *raihts* 'gerade, recht', an. *réttr* id. Der ausgang i des fi. wortes macht diese zusammenstellung (THOMSEN GSI 143) etwas zweifelhaft; bei der geringen verbreitung des fi. wortes kann man sich nicht des gedankens erwehren, dass hier vielleicht eine ganz junge entlehnung aus dem schwed. *pråktig* vorliegt (vgl. *rihti* 'zuverlässig' < schw. *riktig*).

c) vor r:

- fi. *keritsen* inf. *keritā* 'scheren', kar. ol. *keričče-* id., weps. *keřitšēn* inf. *kéřita* id., liv. *kerìkšab* id. < germ. *sker-* (an. *skera* 'schneiden, scheren, schlachten', ahd. *scēran* 'scheren, abschneiden').
- fi. *keriän* inf. *keritā*, auch *kerkiän* inf. *keritā* (analogisch, ohne zweifel durch mischung mit *kerkiän* inf. *keritā* 'festinare, properare, pervenire' etc.) 'in gärung kommen', RENV. *taikina* od. *juoma kerkiää* 'massa panis v. potus fermentari coepit', *kerity's* (schon bei JUSLENIUS u. GANANDER, bei dem letzteren, wie bei RENVALL, als „aboice“ bezeichnet) 'fermentum, faex in potu', est. *kärguma* (mit anal. g) 'zellen bilden, blasig werden', *kärgund piim* 'gegorene milch' ~ mnd. *geren* mhd. *gērn*, nhd. *gären*¹, an. *gerð* 'gärung, schaum auf dem bier', dän. *gjær*, ält. dän. *gierd* 'gäscht', dän. vb. *gjære* 'gären', welche zu einem germ. **ger* gehören. Siehe FALK u. TORP, Etym. ordb. over d. norske o. d. danske spr. sub voce *gjær*, TAMM, Etym. sv. ordb. sub voce *jäsa*. Die zusammenstellung des fi.-est. und germ. wortes ist meines wissens neu².

¹ Das deutsche wort ist zugleich teilweise auch eine fortsetzung eines ahd. *jerian* 'zur gärung bringen', fakt. v. ahd. *jesan* 'gären'. Siehe TAMM, Etym. sv. ordb. sub voce *jäsa*.

² Beim durchblättern der arbeit von J. A. LINDSTRÖM, Om den Keltisk-Germanska kulturens inverkan på Finska folket (Tavastehus 1859) finde ich p. 131: „*kerity's* jäst, Fht. *gæren*, effervescere, *gæring* effervescentia, Sv. *göra*, *görning*.“ Das buch leidet, wie THOMSEN (GSI 7, = Einfl. 8) mit recht bemerkt, „an einem so durchgehenden mangel an kritik in den einzelheiten und verwirrung in der ganzen behandlungsweise, dass diese arbeit keine wesentliche bedeutung haben kann“; man findet hier jedoch bisweilen zusammenstellungen, die zwar unmethodisch und ohne jede andere begründung als die in der lautähnlichkeit liegende vorgebracht werden, welche aber doch, wie wir auch unten sehen werden, der beachtung und näherer untersuchung wert sind.

- fi. **verkko** 'netz, fischgarn', kar.-ol. **verkko** id., weps. *verk* pl. *verkod* id. est. **võrk** g. **võrgu** 'netz, gitter', liv. *vjrt* od. *vjrga* pl. *vjrgad*, *vürt* pl. *vürgad* 'netz' scheint eine germ. nhd. **werk**, **werg** verwandte form wiederzuspiegeln: entweder einen a-stamm (beachte besonders für die bedeutung aschwed. **fiski værk** n. 'verzäunung, die in bäche gebaut wird, um fische zu fangen') oder einen -an-stamm (aschwed. **værki** m. 'einrichtung im wasser für den fischfang', **fiskeværke** m. 'verzäunung und andere einrichtungen im wasser für den fischfang', SCHLYTER, Ordb. till Sverges gamla lagar). Über die zusammengehörigkeit der fi. und germ. wörter wird TUNKELO in dem vorliegenden band einen aufsatz veröffentlichen.
- fi. **verta** 'par (pretio, multitudine)', kar. **verda** 'menge', **min verda** 'wie viel', weps. *ku-berž* 'wie viel', *še-beiž* 'so viel', estS **võrd** g. **võrra**, estN **võrs** g. **võrra** 'wert, betrag, äquivalent, mal' ~ got. **vairþs** 'wert, würdig', an. **verðr** id., subst. got. **vairþs** m. 'preis, wert', aisl. **verð** n. 'preis'
- fi. **erhe** g. **erheen** (mit zahlreichen ableitungen) ~ got. **airzeis** 'irre, verführt', **airzei** 'verführung, betrug'
- fi. **kernas** 'promptus', vgl. got. -**gairns**: **faihu-gairns** 'habsüchtig', aisl. **gjarn** 'begierig, willig', ist, wie das vorhergehende wort, nur im fi. anzutreffen, doch deutet der ausgang -as — wenn demselben hier entscheidende bedeutung beigemessen werden darf — auf hohes alter.

d) in dem diphthong eu:

- fi. **keula** od. **keulas** g. **keulaan** 'pars antica recurvata e. c. navis. prora, trahae, soleae nivalis etc.; puppis et prora, carina cum prora et puppi', est. **keel** g. **keela** od. **käil** g. **käila** od. **käilas** g. **käila** 'schiffsschnabel' < germ. ***keula-z** (aisl. **kjóll** m. 'schiff', ags. **céol** m. 'langschiff', ahd. **kiol** m. 'ein grösseres schiff').
- fi. **pöytä** 'mensa' (**jalkapöytä** 'planta pedis', vgl. estS **põud** g. **põua**, N **põid** g. **põia** 'radfelge; fussblatt') — vgl. got. **biuþs** m. 'tisch', aisl. **bjóð** n., **bjóðr** m. id. THOMSEN, der in GSI das fi. **pöytä** mit den letzterwähnten germ. wörtern zusammengestellt hat, nennt später (FBB 28, fussnote 1) das fi. wort unter denen, deren germ. herkunft er als „wenig wahrscheinlich“ betrachtet.

Das *fi.* wort scheint tatsächlich mit *flugr.* wörtern zusammengestellt werden zu müssen (vgl. *verf.* in *NyK* XXVI 392); einfluss eines germ. **beuḑa-* auf die bedeutung des *fi.* wortes (welches urspr. **peiḑḑä-*, **peḑḑa* gelautet haben muss) ist aber sicher anzunehmen, wobei zusammenfließen des urspr. *fi.* und germ. wortes stattgefunden hat.

Diejenigen dieser wörter, die sicher alte entlehnungen aus dem germanischen sind, können aus dem urnordischen stammen, welches das ursprüngliche e in diesen fällen im allgemeinen bewahrt hat¹. Sie können aber auch von einer solchen stufe des gotischen herkommen, in welcher das urspr. *e* erhalten war. Im hinblick darauf jedoch, dass in den eben behandelten fällen *rengas* und *Venäjä* (*teljo?*) entlehnung aus einer urgermanischen sprachform anzunehmen war, bleibt natürlich auch für die vorstehenden wörter oder einige von ihnen dieselbe möglichkeit bestehen. Dies gilt insbesondere von solchen wörtern wie *pelto* und *verkko*, die auch sonst alte kennzeichen zu verraten scheinen (siehe weiter unten). Wir haben aber auch wörter, in denen *i* (*iu*) an der stelle eines *e* (*eu*) angetroffen wird. Von diesen sind die bemerkenswertesten:

- fi.* *mitta* 'mass', *mittaan* inf. *mitata* 'messen', kar. *mittoan* inf. *mitata* id., est. (in *Allentaken*) *mittama* id. ~ got. *mitan* 'messen', *mitaps* 'kornmass', aisl. *meta* 'schätzen', asächs. *mētan* 'messen' Über est. *mõõt* u. s. w. siehe weiter unten.
- fi.* *siula* 'margo naviculae superior, margo extremum retis', karN *šikla* 'ende des netzes' ist von *TUNKELO* in einem vortrag in der Finn.-ugr. Ges. (nähere begründung der bedeutung nach in einem aufsatz in dem vorliegenden bände) germ. wörtern für 'segel' (aisl. *segl* n., ags. *sēgel* n. u. s. w.) zusammengestellt worden. Indem ich glaube diese zusammenstellung billigen zu können², bemerke ich nur, dass *fi.* *siula* auf germ. boden ein neutr. **siyla* voraussetzt, dessen *i* wohl kaum durch analogie von abgeleiteten

¹ Sogar der diphthong *eu* hat sich im urnord. bis zum 7. jh. erhalten. Siehe NOREEN, *Altisl. gramm.*³ § 56, p. 44; vgl. KOCK, Paul u. Braune's Beitr. XXIII 532 f.

² Siehe über das germ. wort *LIDÉN*, *Uppsala stud.* 86 f.

formen wie aisl. *sigla*, aschw. *sighla* (< **siylian*) 'segeln' oder aisl. *sigla* f. (< **siyliōn-*) 'mast' zu erklären ist.¹ Daneben giebt es auch fi. *siulu* 'flicken, stück', est. *siil* g. *siilu* 'zipfel, schmaler streifen, eingesetzter keil zwischen zwei nähten, ein teil am netzsacke', *käila-siil* 'flocksegel', welches einer i-umgelauteten ableitung **siyliōn-* entsprechen könnte.

- fi. *pihatto*, dial. *piahto* 'viehstall', *härkä-pihatto*, *lehmä-pihatto*, *lammas-pihatto*, *sika-pihatto* u. s. w. 'ochsen-, kuh-, schaf-, schweine-stall' Das wort ist erstmals belegt bei AGRICOLA in der form *pihaitta* und in der bedeutung 'hürde' (Weisut ia Ennustoxet 1551, fol. 75 v., Hes. 34, 14: Mine tadhon heite wiele [sic] nihin parabin Laitumihin, ia heiden *Pihaittans* pite ninen Corkein Wortein päle Israelis seisoman. Sielle heiden pite lustilisis *Pihaittois* macaman)². In der bibelübersetzung von 1642 finden wir verschiedentlich *pihatto* (z. b. Num. 32, 16; 32, 24; 32, 36; gen. *carjan pihatton* Jes. 65, 10; *lammaspihatoixi* Hes. 25, 5). Lexikalisch gebucht erscheint es in dem Lexicon von JUSLENIUS 1745 sowie in GANANDER'S handschriftlichem wörterbuch, wo das wort ausdrücklich als aus der umgegend von Åbo stammend („aboice“) bezeichnet wird.

Die am allgemeinsten gebilligte etymologie dieses wortes ist die gewesen, welche schon in JUSLENIUS' Lexicon angedeutet erscheint, indem das wort unter *piha* 'area' aufgeführt wird, also ohne zweifel als ableitung davon aufgefasst ist. Von diesem stammwort leitet es ausdrücklich AHLQVIST ab (Kulturwörter 118, vgl.

¹ Im aschw. giebt es freilich *sigel*, *sigill*; mit rücksicht auf das gew. aschw. *sāghl*, *seghl* etc. wie auf das westnord. *segl* muss dies jedoch eine jüngere bildung sein. — THOMSEN sieht in *siula* eine ableitung von *sivu* 'latus' (FBB 14); das von TUNKELO vorgebrachte kar. *šikla* schliesst jedoch diese annahme aus.

² In der Luther'schen bibelübersetzung steht hier *Hürten*: („Ich wil sie auff die beste Weide füren, und jre Hürten werden auff den hohen Bergen in Israel stehen, Daselbs werden sie in sanfften Hürten ligen — —“), in der schwed. bibel v. j. 1540 (in der bibel Gustav Wasa's) *hyddor*. Die fi. bibelübersetzung von 1642 hat hier *maja* 'hütte' und *warjo* 'schatten' Es kann jedoch nicht zweifelhaft sein, dass *pihaitta* bei AGRICOLA = heutigem *pihatto* ist.

Suom. kielen rakennus 49)¹. Demgegenüber möchte ich jedoch eine andere etymologie aufrecht erhalten, die ich zum ersten mal schon in meinen vorlesungen 1892 mitgeteilt habe. Das wort piha 'hof, hofraum' scheint früher 'zaun'² bedeutet zu haben, und wegen der bedeutung wäre es natürlich nicht unmöglich, dass daraus ein wort geworden wäre, das 'viehhürde' und dann 'viehhof' bedeutete, zumal wenn man wörter wie karjapiha 'eingezäunter hof für das vieh', hevospiha 'pferdestall' in betracht zieht. Dagegen ist aber doch hervorzuheben, dass einige wörter mit derselben bedeutung und demselben ableitungssuffix anders zusammengesetzt sind: karjetto od. karjetta od. karjetto, omatto od. ometta od. ometto (in dem handschr. wörterbuch GANANDER's wird omatto ometto als tavastl. wort bezeichnet), navetta od. navetto sind sämtlich von stammwörtern mit der bedeutung 'vieh' abgeleitet: karjatto u. s. w. < karja 'vieh'; omatto u. s. w. < oma jetzt: 'eigen, eigentum', urspr. 'vieh', wie das entsprechende wort im lappischen (oabme 'pecus; res, proprietas': oabme-goatte 'stabulum pecuarium', oabme-bæna ~ 'viehhund'; vgl. zur bedeutungsentwicklung got. faihu 'vermögen, geld', u. lat. pecus ~ pecunia); navetto < nauta 'vieh' (< germ. *nauta, aisl. naut n.). Hier-nach ist man völlig berechtigt den schluss zu ziehen, dass auch das stammwort dieses wortes 'vieh' bedeutet hat, und als natürlicher ausgangspunkt dafür würde sich got. faihu in einer form, die das i erhalten hätte, also *fihu darbieten. AGRICOLA's form pihaitta scheint darauf hinzuweisen, dass das fi. wort eigentlich ein kompositum ist mit dem zweiten glied = aitta 'spei-

¹ In der älteren schwedischen auflage der Kulturwörter (p. 106) ist auch 'viehhürde' als grundbedeutung von pihatto angegeben, welches aber „mit einer finnischen endung von örtlicher bedeutung aus einem fremden stamm (nach LÖNNROT's vermutung d. viehhof) gebildet“ sei. „Die bedeutung des wortes“, fährt der verf. fort, „ist heute gewöhnlich viehhof und auch viehstall. Der karelische name des hofraumes, piha, ist vielleicht durch verkürzung aus diesem worte entstanden.“ Diese ansicht hat AHLQVIST später aufgegeben; wie wir sehen werden, enthält jedoch LÖNNROT's ahnung der zusammengehörigkeit mit viehhof einen beachtenswerten gedanken. Sonst hat, wie ich jetzt sehe, auch schon LINDSTRÖM, Om den kelt.-germ. kulturens inverkan p. 146, das fi. wort pihatto aus dem germ. abgeleitet.

² Siehe meine abhandlung „Zur fi.-ugr. lautlehre“ FUF II 223.

- cher', welches später zu einer endung herabgesunken ist (also etwa 'viehhaus'). In unbetonter stellung wäre ai wie gewöhnlich a geworden, und dies würde das fi. a neben got. u in *faihu* erklären (auf e in *navetto*, *ometto* will ich hier nicht eingehen).
- ? fi. *virka* 'beschäftigung, dienst, amt', kar. *virga* id. ~ ai. *verk* n. 'tat, arbeit' etc. Das fi. wort würde natürlich germanischerseits eine form **virka* voraussetzen. Die zusammenstellung ist jedoch etwas unsicher; nach der gewöhnlichen vertretung hätten wir fi. **virkka* zu erwarten.
- fi. *juhla* 'fest' ~ ags. *géal*, *gehhol*, *geohhel*, *geohol*, 'weihnachten', got. *jiuleis* 'julmonat', aisl. *ýlir* 'dezember'. Als urgerm. form des wortes wird von KLUGE, Engl. studien IX 311 f. u. BUGGE, Ark. f. Nord. Fil. IV 135 **jéhwala-* angesetzt (zu lat. *joculus*), von FALK u. TORP, Etym. ordb. over d. norske o. d. danske spr. sub voce *jul* (vgl. TAMM, Etym. sv. ordb. sub voce *jul*) **jéhwla-* (neben **jeula-* < **jeɣwla-*); das fi. *juhla* setzt notwendig eine form mit i, also zunächst etwa **jiuhla* voraus.¹
- fi. *kiusa* 'irritamentum, sollicitatio, tentatio molesta', *kiusaan* inf. *kiusata* 'irritare, tentare', est. *kiuz* g. *kiuzu* 'eigensinn, trotz, böser wille; versuch, versuchung, prüfung; eifriges streben, wetteifer', *kiuzan* inf. *kiuzama* 'auf etwas bestehen, eigensinnig behaupten; versuchen, prüfen; händel suchen, sich an einem reiben, schikanieren; eifrig nachstreben', liv. *kūzab* inf. *kiūzə* 'begierig sein, verlangen' < got. *kiusan* 'prüfen, wählen', aisl. *kjósa* 'herausnehmen, wünschen, wählen', ags. *céosan* 'wählen', ahd. *kiosan* 'prüfen, versuchen, prüfend kosten, erwählen'.
- fi. *liuta*, *liuta-ihminen* 'homo blandiens et astutus' ~ got. *liuta* 'heuchler', adj. *liuts* 'heuchlerisch' (KARSTEN, Nord. stud. tillegn. A. Noreen 53).
- fi. *liuta* 'schaar, menge, haufen' ~ ahd. *liuti* m. n. pl. 'leute, menschen', sg. *liut* m. n. 'volk', ags. pl. *léode* 'leute'. Die fi. form setzt ein germ. (neutr.) **liuða* voraus. (Neue zusammenstellung.)

¹ Fi. *juhla* wird schon von LINDSTRÖM, Om den kelt.-germ. kulturens inverkan, p. 195 mit den germ. wörtern zusammengestellt. BUGGE, Ark. f. Nord. Fil. IV 135 fragt, ob *juhla* 'fest' aus einer nord. od. got. form **jeuhla* stamme.

Es unterliegt kaum einem zweifel, dass diese wörter mit i gotische lehnwörter sind und aus einer gotischen sprachstufe stammen, in welcher e wirklich in i übergegangen, also mit i zusammengefallen war (vgl. oben p. 6, note). Das einzige, welches möglicherweise als späte entlehnung aus dem nordischen aufgenommen worden sein könnte, ist **kiusaan**, doch ist auch dafür schon wegen der bedeutung und verbreitung gotische herkunft wahrscheinlicher.

In lautchronologischer beziehung ist von diesen von besonderem interesse **pihatto**, welches ein gotisches stammwort ***fihu** voraussetzt und somit beweist, dass im gotischen wirklich alle e zuerst zu i und erst dann vor h wiederum zu e geworden sind. Dies ist allerdings auch angenommen worden¹, da aber keine bindenden beweise vorgebracht worden sind, ist diese entwicklung auf bedenken gestossen und hat man vermutet, dass got. e vor h und r die unmittelbare fortsetzung des ieur. e darstelle². Fi. **pihatto** wäre als der vermisste beleg für das schicksal des urspr. e vor h im gotischen zu betrachten, fi. **virka** wäre, wenn es ein germ. lehnwort sein sollte, ein ähnlicher beleg für die behandlung des urspr. e vor r.

Über die vertretung des germ. i ist nur zu bemerken, dass wir vielleicht eine spur des a-umlautes von i zu e in fi. **levä** 'schwankender sumpf' 'alga fluitans' (eine art meergras) ~ ? aisl. **slefa** 'schleimartiges sekret aus dem munde abfliessend', aisl. **slý** 'schleimartige wasserpflanzen' (siehe TUNKELO FUF I 185) treffen. Neben **levä** steht aber auch fi. **liva** 'schleim, schlüpfrigkeit, maisch'; sonstige beispiele: fi. **tila** 'raum, gelegenheit, beschaffenheit des weg'es', kar.-ol. **tila** id., est. **tila** 'raum' (magamise-tila 'lagerstelle'),

¹ BEZZENBERGER, Über die A-reihe d. gotischen sprache (1874), p. 19; STREITBERG, Urgerm. gramm. 57, BRUGMANN, Grundriss I² 128 — 9 etc.

² Zuletzt E. A. KOCK in seinem aufsatz „Zur chronologie der gotischen 'brechung'“, Zs. f. deutsche Phil. XXXIV 45 f., wo auch die verschiedenen in der frage geäusserten ansichten und die einschlägige literatur referiert sind.

schlechte beschaffenheit des weges ~ got. *tīl* n. 'gelegenheit'; — *tika-* in *tikapuut* 'leiter' ~ aisl. *stegi* m., *stigi* m. 'leiter', aschw. *stighi* (obl. kas. *stigha*, *stegha*) id., ahd. *stega* f., *steg* m. 'steg'; — *silā* gew. plur. *silat* 'helcium equi', aisl. *seli*, *sili*, aschw. *sili*, *sele* 'ephippium'; von diesen weist *tīla* sehr deutlich auf das gotische hin, *tika-*, *silā* dagegen sind wahrscheinlich nur dem aschw. entlehnt, wo formen mit *i*, wie man sie auch erklären will, vorkommen¹

Das urgerm. lange *æ* < ieur. *ē* in starktoniger silbe ist schon in den ältesten urnord. inschriften zu *ā* geworden, im got. aber in enges *ē* übergegangen. Die ostseefinnischen belege, die auf *æ* oder *ē* zurückgehen, sind folgende:

- fi. *miekka* 'schwert', kar. *miekka*, ol. *miekku* id., wot. *mēkka* id., est. *mōōk* od. *mōek* id., liv. *mīkk*, *mīk* ~ got. *mēkeis* m. (od. *mēki* n. ?) id., kringot. *mycha*, aisl. *mækir* m. Die ostseefi. formen setzen auf der germ. seite **mēkja-* voraus.
- fi. *neula* (*niekla*) 'nadel', kar. *niegla* id., ol. *nieglu* g. -*lan* id., weps. *niega* pl. *niegaad*, wot. *nigaa*, estN *nōel* g. *nōela*, S *negil* pl. *negla* part. sg. *nekla* id., liv. *nū'gl(ə)*, *nī'ggəl* id. ~ got. *nēpla* f., aisl. *nál* f. Im fi. *kl* ~ *yl* statt der nicht vorkommenden verbindung *tl* ~ *dl* substituiert; die kürzung des vokals der ersten silbe beruht auf fi. quantitätsgesetzen.
- fi. *seula* (*siekla*) 'sieb', kar. *šiegla* id., ol. *sieglu* id., weps. *šega* pl. *šegaad* id., wot. *sigaa* id., estN *sōel* g. *sōela* id., S *segil* nom. pl. *segla* part. sg. *sekla* id., liv. *sū'gl(ə)*, *sī'gəl* id. ~ aisl. *sáld* n. < **sēdla* (im fi. *kl* ~ *yl*, statt *tl* ~ *dl*, ebenso die vokalquantität wie in *neula*), zusammengestellt von BUGGE, Zs. f. Vgl. Sprachf. XX 139–40, vgl. Tidskr. f. Phil. og Pæd. VIII 291, Norges indskrifter med de ældre runer 153.

Diesen belegen ist hinzuzufügen:

- est. *mōōt* g. *mōōdu* 'mass', *mōōtma* 'messen', welches ein germ. **mēt-* voraussetzt, vgl. aisl. *mát* n. 'schätzung', aschw. *mat* n. 'mass', *mata* 'moderari, temperare', neunorw. *maata*, mnd. *maten*.

¹ Über das alter des a-umlauts von *i* siehe AXEL KOCK, Paul u. Braune's Beitr. XXIII 544 f.; zu aisl. *stegi*, *seli* siehe p. 547.

Hiermit ist zu verbinden: fi. *miettiä* 'nachdenken', ol. *miätti-*id., welche auf ein langes *ē* hinweisen¹; dagegen zeigen est. *mõtlen* 'denken', *mõte* 'gedanke', liv. *mūtla*, *mītla* 'denken', *mūtk*, *mītk(az)* 'gedanke' einen auf kurzes *e* zurückgehenden vokal, oder auch ist kurzes *ō* später auf fi. boden entstanden. Wegen der bedeutung vgl. got. *mitōn* 'bedenken' Vgl. oben p. 9.

Von diesen wörtern zeigt fi. *neula* u. s. w. den got. ausgang *a* < *ō* und ist deshalb sicher als gotisch zu bezeichnen².

Bei diesem sachverhalt können die übrigen wörter auch gotisch sein, sie können aber auch urgermanisch sein, und sogar urnordisch, wenn man eine urnordische sprachform mit *ǣ*, die sonst nicht belegt ist, voraussetzen darf.

Über nord. wörter mit *ā* < *ǣ* siehe oben p. 4, fussnote.

Das germ. u erscheint in den finnischen lehnwörtern im allgemeinen als u auch in den fällen, wo man ein durch a-umlaut entstandenes *o* erwarten könnte. Beispiele:

- fi. *jukko*, *jukka* 'joch, zugstrick des schlittens', kar. *jukko* 'strang aus fell oder rute am vorderteil des lappischen schlittens' ~ got. *juk* n., aisl. *ok* n. 'joch'
- fi. *lukko*, *lukku* 'schloss, türschloss', kar.-ol. *lukku* id., wot. *lukku* id. est. *lukk* g. *luku* id.; kar. *lukka* 'verschluss des ränzels, holzzapfen, an den der riegel des ränzels mittels der verschlusschnur, *lukka-nuorañe*, festgebunden wurde', weps. *aukon* g. *aukon* (< **lukkolo*) 'schloss' ~ aisl. *loka* f., aschw. *luka*, *loka* f. 'obex', aisl. *lok* n. id.
- fi. *kulta* 'gold', kar. *kulda* id., ol. *kuldu* id., weps. *kud*, *kud* id., wot. *kuta* id., est. *kuld* g. *kulla* id., liv. *kūlda* id. ~ got. *gulþ* n., aisl. *goll*, *gull* n. id.
- fi. *multa* 'lockere erde, stauberde', kar. *mulda* id., est. *muld* g.

¹ Das fi. wort ist wahrscheinlich auch durch russ. formen beeinflusst worden, wie sicher kar.-ol. *smietti-*, weps. *shetin* 'nachdenken' (russ. смѣтить). Vgl. MIKKOLA, Berühr. zw. d. westfi. u. slav. spr. 163.

² Vgl. THOMSEN FBB 30.

mulla id., liv. *mūlda* id. ~ got. *mulda* f. 'staub', aisl. *mold* f., ags. *molde*, ahd. *molta* 'staub, erde'

- fi. *lupa* 'venia', wot. *lupa* id., est. *luba* id. ~ aisl. *lof* n. 'preis, ruhm; erlaubnis', ahd. *lob* n. m. 'lob, preis', got. *lubains* ἑλετις.
 fi. *nuha* 'gravedo, coryza, tussis equina', 'schnupfen', est. *noha*, *nohu*, *nohi*, *nohk* g. *nohu*, 'schnupfen, (fliessender) rotz (der pferde)', *kuiv nohu* 'kreppen der pferde', *nuhu* od. *nuhk* g. *nuhu* 'schnauben, schnaufen, schnupfen' (o in *noha* etc. ist später auf est. boden entstanden. ebenso *k* in *nohk*, *nuhk*) kann — trotzdem verwandte ableitungen (wie fi. *nuhista* 'schnauben, schnüffeln', est. *nohisema* od. *nuhisema* id.) daneben stehen — doch mit germ. wörtern zusammengestellt werden: aschw. agutn. *snor* m., neuschw. *snör* n. 'nasenschleim' < germ. **snoza-*; die fi. form setzt germ. **snuza-* voraus (zusammengestellt von KARSTEN, Ark. f. Nord. Fil. XXII 181).

Auch vor *r* erscheint in solchen fällen u:

- fi. *hurskas* 'justus, pius' ~ an. *horskr* 'prudens, fortis', ahd. *horse* 'alacer', ags. *horse* 'alacer, vegeta mente, callidus'
 fi. *murha* 'caedes' ~ aisl. *mordr*, asächs. *morth*, ahd. *mord*, vgl. got. ableitung *maúrþr*.
 ? fi. *surko*, *surku* 'misericordia' ~ got. *saurga* μέριμνα, λύπη, aisl. *sorg* f. Vgl. meinen aufsatz „Fi. *surma* 'tod' u. verwandtes“ FUF IV 94.
 fi. *turska* 'gadus morrhua', est. *tursk*, liv. *tūrska* id. ~ an. *þorskr*, ndd. *dorsch*.

Formen mit o sind nur:

- fi. *holo* 'höhlung, höhle' ~ aisl. *hola* f. id., aschw. *hula*, *hola* f. id.
 fi. *porras* g. *portaan* 'steg, brücke, leiter, treppe', kar. *porraš* g. *pordahan* 'tritt, steg', ol. *porras* g. *pordahan* id., weps. *pordaz* pl. *pordhad* 'leiter' ~ got. *-baúrd* 'brett' (in *fōtubaúrd* 'fussbrett'), aisl. *bordr* n. 'brett, planke, kante, tisch', ags. *bord* 'tabula, margo; navis: domus' Dies wort setzt ein germ. neutr. **bordaz* voraus (vgl. fi. *lammas* 'schaf', *mallas* 'malz'). — Daneben giebt es aber auch est. *purre* g. *purde*, *purres* g. *purde*

'steg, fussteg (über wasser)'¹, liv. *pūrdaz* pl. *purdād* 'steg, fusstritt', welche wörter auf germ. seite ein neutr. **burđiz* voraussetzen.²

?fi. *ohdake* 'carduus', est. *ohakas, ohak, õhakas, uhakas*³ (auch *ohte, ohtjas, ohtje*) 'distel', liv. *u'egaz* id. setzt vielleicht ein stammwort, welches einem germ. **ozða-* (an. *oddr*, asächs. ags. mitelengl. *ord*, ahd. *ort*) entspräche, voraus. Zu fi. *h* < *z* vgl. unten. (Eine früher von mir vorgeschlagene etymologie von *ohdake*, ÄH 203, hält nicht stich.)

Das alter und der umfang des a-umlautes von u in den germanischen sprachen ist ja eine umstrittene frage. Man war schon ziemlich einig darüber, dass dieser umlaut eine urgermanische erscheinung sei, und hatte die regel so formuliert: „vor einem *ā, o*, od. *æ* in der folgenden silbe wurde u urgerm. zu o, sofern nicht zwischen den beiden vokalen entweder nasal + kons. oder auch *i* stand.“⁴ Dieser ansicht ist AXEL KOCK⁵ entgegengetreten und hat beweisen wollen, dass der a-umlaut von u nicht (wenigstens nicht ganz) eine urgermanische entwicklung ist, sondern wahrscheinlich erst einzel Sprachlich (also im urnord. und im westgerm. — aber gar nicht im gotischen) eingetreten ist.

Unter solchen umständen ist es schwer aus den obenerwähnten lehnwörtern sichere chronologische schlüsse zu ziehen; ganz ohne interesse sind sie jedoch in dieser hinsicht nicht.

Für die frage des alters und umfanges des a-umlautes von u bieten natürlich die ostseefinnischen formen sehr wenig dar, weil

¹ In GANANDER'S handschr. wörterbuch (und nach seinem vorgang auch von seinen nachfolgern) wird eine form fi. *purres* „bothn. idem ac *pursi* 'boot'“ angeführt.

² Liv. *pūrdaz* < **purdes* od. **purdeh*, vgl. liv. *kīraz* = fi. *kirves*, liv. *pūraz* = fi. *purje* < **purjeh*. Dem germ. -iz sowie balt. -is entspricht im fi. der beugungstypus mit dem ausgang -es od. -eh (z. b. *palje* 'balg' < **palyeh* < germ. **balyiz*, fi. *herne* 'erbse' < *herneh* < lit. *žirnis*, *kirves* *axt'* < lit. *kirvis*). Vgl. THOMSEN GSI 84, FBB 116—7.

³ Mit später entstandenem u.

⁴ Siehe z. b. NOREEN, *Urgerm. lautl.* 18; STREITBERG, *Urgerm. gramm.* 58 (vgl. IF IV 308); BRUGMANN, *Grundriss*² I 109). Gegen diese ansicht äussert sich u. a. WREDE, *Spr. der ostgoten* 164. Vgl. unten p. 48.

⁵ Paul u. Braune's Beitr. XXIII 511 f.

sie überhaupt u enthalten. Zu merken sind jedoch die fälle mit o fi. **holo**, **porras** und **ohdake**. Kock¹ erklärt aisl. aschw. **hola** aus **hula** < *hulō, nicht aus *holō, er nimmt also an, dass nur ä, nicht ō a-umlaut bewirkte und dass sich folglich in **hola** o aus u erst entwickelt habe, nachdem der ausgang ō zu a geworden war (*hulō > **hula** > **hola**). Wenn das fi. **holo** als altes lehnwort, welches einen fem. -ōn-stamm widerspiegelt, aufgefasst werden soll, setzt es jedoch ein *holōⁿ mit o in der ersten und ō in der zweiten silbe voraus und spricht also gegen die erklärung Kock's; das fi. wort steht jedoch zu sehr allein da, als dass man sichere schlüsse daraus ziehen könnte. — Fi. **porras**, welches einen neutr. -as-stamm vertritt, zeigt unverkennbar einen a-umlaut von u² und zwar aus einer so frühen germanischen periode, in welcher noch die alte flexion der neutralen s-stämme erhalten war. Sehr interessant ist dabei das nebeneinander von fi. **porras** ~ est. (fi.?) **purres**, welches ein nebeneinander von germ. *bordaz ~ *burdiz (also einen ieur. wechsel zwischen -os ~ -es: lat. gen-us ~ gen-er-is, gr. γένος ~ γένεος) widerspiegelt, sei es nun, dass **porras** und **purre(s)** aus demselben germ. dialekt und aus derselben zeit stammen oder nicht. Das fi. **porras** scheint folglich auf einen sehr frühen (urgermanischen) a-umlaut von u (wenigstens vor a der zweiten silbe und vor r) hinzuweisen; **ohdake**, wobei man nicht von anzunehmendem got. *uzds ausgehen kann, sondern von einer form mit o, bezeugt das hohe alter des a-umlauts von u — wenn die zusammenstellung richtig ist.

Wenn der a-umlaut von u urgermanisch ist, d. h. die urgermanischen formen der obengenannten wörter *joka, *snoza, *lokōⁿ, *golpa, *moldō, *loþa, *horskaz, *morþa, *soryō, *þorska-z gewesen sind, können nur diejenigen von den angeführten finn. wörtern mit u nordisch sein, von welchen es nebenformen mit u (**gull**, **luka**) giebt. Die übrigen müssten entweder aus einer urgermanischen sprachform vor dem eintreten des a-umlauts von u oder aus dem gotischen entlehnt sein. Ist der a-umlaut da-

¹ Paul u. Braune's Beitr. XXIII 524, 526, 532.

² Nur an einen einfluss des r auf den vorangehenden laut (wie im got.) darf man wohl hier, mit rücksicht auf die altertümliche form des wortes, kaum denken (vgl. auch **purres** mit u).

gegen erst im nordischen eingetreten, könnten solche wörter auch aus dem nordischen vor dem eintreten des *a*-umlautes in die ostseefinnischen sprachen gekommen sein, indem zugleich die eben- genannte alternative besteht.

Es ist wohl vorauszusetzen, dass einige von den betreffenden wörtern, auch nach anderen kennzeichen zu schliessen, urgermanisch sind (beachte fi. *jukko*). Dass es alle seien, ist jedoch nicht anzunehmen. Besonders kann man dies für fi. *multa*, welches wegen des ausgangs gotisch ist (siehe p. 28), und *murha* geltend machen. In dem letzteren wort giebt das fi. *h* ein germ. *þ* wieder; in einer älteren periode, wo die ältesten germ. lehnwörter ins finnische aufgenommen wurden, gab es aber im urfinnischen kein *h* (siehe unten), und folglich kann dieses wort nicht der allerältesten lehnschicht angehören. Unter diesen umständen scheint es am natürlichsten die quelle des fi. wortes in einem vorauszusetzenden gotischen neutr. **murþa* zu sehen, welches also vor dem eintreten der gotischen „brechung“ (*u > o*) entlehnt worden wäre (vgl. oben *pihatto*). Und wenn eines von diesen wörtern gotisch ist, können es natürlich auch einige andere sein.

Vor *h* ist *u* sowohl im gotischen als (meistens) im urnordischen zu *o* geworden. Finnischerseits scheint *u* in fi. *ruhtinas* od. *ruhtina* ‘fürst, herr’ ~ aisl. *dróttinn* ‘herr, fürst’, ags. *dryhten* afries. *drochten*, ahd. *truhtin* id., vgl. got. *gadrauhts* ‘kriegsmann’, *drauhtinōn* ‘kriegsdienst tun’; das fi. wort setzt ein germ. **druhtinaz* voraus.

Daneben giebt es aber auch eine form, welche ein germ. *o* voraussetzt:

kar. *ruohtina* g. *ruohtinan* in der tverisch-karel. evangelienübersetzung (v. j. 1820) in der verbindung *šündü-ruohtina* ‘Jesus Christus’ Kar. *ruohtina* setzt eine ältere form **rōhtina* voraus und wäre folglich von einem **drōhtina-* abzuleiten. Eine dehnung vor *ht* ist ja im urnordischen eingetreten (*dróttinn* < **drōhtinn*) und wird zwischen 700 und 900 n. Chr. angesetzt¹;

¹ Kock, Paul u. Braune's Beitr. XV 252 fussnote; NOREEN, Aisl. gramm.³ § 119, 1, p. 91.

es ist jedoch zu beachten, dass im finnischen und karelischen die vokallänge vor dem silbenauslautenden *h* schwankend ist, weshalb daraus keine sicheren schlüsse zu ziehen sind.

Fi. *ruhtinas* setzt entweder eine urgerm., oder auch eine urnord. od. got. form, die älter ist als der übergang *u > o* vor *h*, voraus. Kar. *ruohtina* ist wohl nach dem obengesagten am ehesten urnordisch; got. ursprung ist jedoch nicht ausgeschlossen.

Sonst giebt es meines wissens kein beispiel von *u* oder *o* vor *h*¹.

Urspr. ieur. *ö* war im allgemeinen sowohl in stark- als in schwachtonigen silben in a übergegangen, bevor germ. lehnwörter in die ostseefinnischen sprachen überzugehen begannen. Auch wörter, die sonst alte merkmale darbieten, wie *rengas*, zeigen, dass im germ. original schon das *a* vorlag. Doch findet sich in einigen fällen o, welches urgerm. o in schwachtoniger silbe zu entsprechen scheint, wo, wie bekannt, *o* länger geblieben ist². Solche fälle sind:

fi. *ansos* 'trabs sub ponte vel pavimento' kommt in dem wörterbuch von JUSLENIUS neben *ansas* vor („*ansas -an vel ansos -on*“; da der erstere genitiv *ansaan* zu lesen ist, lautet der letztere wohl *ansoon*); auch GANANDER (handschr. wörterbuch), RENVALL und LÖNNROT führen diese form neben *ansas* 'trabs v. tignus major sub ponte v. pavimento, pontem sustinens' an. Der beugungstypus -os ~ -oon ist im finnischen sehr spärlich vertreten, man kann also nicht gern an eine analogiebildung mit anlehnung

¹ Vor der drucklegung dieser abhandlung kommt mir der aufsatz von KARSTEN, Zur kenntnis der germ. bestandteile im finnischen, Neu-phil. Mitteil. 1906, nr. 1—2, zu. Hier wird p. 11 eine zusammenstellung von fi. *tohtia* 'wagen, sich erkühnen' ~ ahd. *tuht*, *ana-tuht* 'impetus' vorgeschlagen (das fi. wort würde auf got. **daúhts* od. urn. **doht*- hindeuten). Fi. *tohtia* ist jedoch ein fiugr. wort, in dem *ht* < *št*, siehe ÄH 281, 295.

² Beachte *Χαριουαλδος*, *Charioualdus* 'herold', *Inguiomērus* 'In-gemar' bei den klass. schriftstellern, siehe NOREEN, Ugerm. lautl. 17 (wo die einschlägige literatur verzeichnet ist); STREITBERG, Ugerm. gramm. 46; BRUGMANN, Grundriss² I 145.

an diesen typus denken, sondern man hat ansos als einem germ. nominativ *ansoz entsprechend aufzufassen, ebenso wie fi. *ansas* ein germ. *ansaz (got. *ans* m. n. 'balken', aisl. *áss* m. id.) wiedergiebt.

- fi. *juusto* 'käse', est. *juust* g. *juustu* ~ an. *ostr* id., setzt ein germ. **jūsta-* < **jūsto-* (vgl. aind. *yūṣ*, lat. *jūs* 'brühe') voraus.
- fi. *peldo* 'acker', kar.-ol. *peldo* id., weps. *pöyd*, *püyd* id., wot. *peoto* id., est. *põld* g. *põllu* (mit u < o) setzt ein germ. **felpo-* voraus: entweder neutr. wie ahd. asächs. *fēld*, oder mask. wie ags. *fēld*, aschw. *fælder*, urfælder 'stück land, welches jemandem besonders zu eigen gehört und nicht von der unter den einwohnern des dorfes vorgenommenen verteilung des landes betroffen wird', siehe SCHLYTER, Ordb. till Sverges gamla lagar, SÖDERWALL, Ordb. öfver sv. medeltidsspr.).
- fi. *kerno* = *kernas* 'promptus' (GANANDER'S handschr. wörterbuch: *mjes kerno waimoon kärleks took o*: 'ein mann begierig nach dem weibe' = 'liebestoll'), *anto-kerno* 'liberalis', *ihmis-kerno* 'menschenliebend, zahm (von tieren)' ~ got. -*gairns*, aisl. *gjarn*, siehe oben p. 11. Die fi. form auf o könnte jedoch in diesem fall auch eine ableitung sein.
- fi. *jukko* od. *juko* 'joch, zugstrick des schlittens', kar. *jukko* (siehe oben p. 18) ~ got. *juk* n., aisl. *ok* n. 'joch' Daneben auch fi. *jukka*.
- fi. *verkko*, kar.-ol. *verkko*, weps. *terk* pl. *terkod*, est. *võrk* g. *võrgu*¹ 'netz' ~ aisl. *verk* n., aschw. *værk* n. (siehe oben p. 11). Hier ist aber auch ein mask. -an-stamm als original möglich, vgl. oben a. a. o. und unten p. 27.
- fi. *sauvo* 'quelle', est. *saune* od. *sauline* adj. 'regnicht' (setzen ein subst. est. **sau* = fi. *sauvo* voraus), est. *sauuma*, *sauvuma*, *saauma* 'sich sammeln, ansammeln, spez. sich bewölken, neblig werden', *sauub vett* 'es sammelt sich wasser (bei d. mühle)', *sauutama* 'sammeln, ansammeln (wasser, feuchtigkeit)', vielleicht damit identisch: *sauuma* 'etwas erfrieren, verklammen, erstarren (von frost)', *sauutama* 'etwas erfrieren machen, starrmachen' (z. b.

¹ Das liv. *vūit*, *vjīg* setzt einen anderen typus (etwa nom. **ver-γēk* od. **verγēh*) voraus, worüber hoffentlich an einem anderen orte.

külm **sauutas jalad ära** 'die kälte machte die füsse starr' ~ ahd. **sou** n. 'succus', ags. **séaw** 'juice, liquid part of anything', neuisl. **saggi** m. 'feuchtigkeit', **saggasamr** 'feucht', **söggr** 'madidus', neunorw. **søgg, sogg** 'feucht', nschw. dial. **sögg, sygg** 'feucht', **sagga** 'staubregnen, füsseln, hervorsickern', **sagg** vbum refl. (Nyland) 'sich sammeln (von wolken, fischen)' (VENDELL, Samlingar af ord ur nyl. allmogemålet 192)¹; zu vergleichen, aind. **savá-** 'kelterung, pressung des soma' (Das fi. u. germ. wort zusammengestellt von KARSTEN, Ark. f. Nord. Fil. XXII 180; das est. wort ist ihm entgangen.) Das fi. wort setzt am natürlichsten germ. ***sawwo** n. (ahd. **sou**) voraus; dagegen kann man nicht mit KARSTEN in fi. **sauvo** eine wiedergabe des urgerm. -n-stammes sehen, welcher dem neuisl. **saggi** zu grunde liegt (das neuisl. wort kann nicht lautgesetzlich einem germ. ***sawwan-** entsprechen).

Diejenigen von den obengenannten wörtern, welche germ. neutris entsprechen (**jukko**, ? **pelto**, ? **verkko**), könnte man aus dem germ. nom. akk. plur. auf urgerm. **ō** (ieur. **ā**) ableiten.² Eine solche erklärung ist aber nicht angängig bei **juusto**, dessen germ. original ein maskulinum ist, und auch nicht bei **pelto**, wenn das fi. wort von einem maskulinum her stammt. Da hier der nominativausgang **s** fehlt, hat man hier ohne zweifel von dem akkus. sing. auf (nasaliertes) **o** (ieur. **-om**) auszugehen.³ Aber wenn dem so ist, ist es ja nicht nötig bei den wörtern, die auf germ. neutra zurückgehen (**jukko**, **sauvo**, ? **verkko**, ? **pelto**), von dem nom. akk. plur. auszugehen, sondern man kann einen nominativ singularis mit (nasalitem) **o** (***juko** < ***jugom**, ai. **yugá-m**, gr. **ζυγό-ν**, lat. **jugu-m**) als ausgangspunkt voraussetzen. Alle diese fälle sind solche, wo **o** nasalisiert gewesen ist; nur ein fall mit dem ausgang **-os** (einem mask. **-oz** mit erhaltenem **o** entsprechend), fi. **ansos**, ist nachzuweisen.

¹ Auf dieses wort, welches der bedeutung nach gut mit dem est. stimmt, macht mich dr. O. F. HULTMAN aufmerksam.

² Wie z. b. NOREEN, Paul's Grundriss¹ I 490, ² I 609, STREITBERG, Urgan, lautil. 233, das fi. **jukko** erklären. — Bei dem nord.-lehnwort fi. **joulu** 'weihnachten', est. **jõul** id. ist eine erklärung aus nom.-akk. plur. um so natürlicher, da das original ein plur. tant. war (aisl. **iól** plur. tant.).

³ Eine abstraktion von dem germ. nom. pl. auf **-ōz** ist kaum annehmbar.

Der übergang $o > a$ in schwachtoniger silbe ist nach den schreibungen der gotischen und deutschen namen bei den klassischen schriftstellern (siehe oben p. 23, fussnote 2) zu schliessen verhältnismässig spät eingetreten; man nimmt auch an, dass er erst einzelsprachlich und zu verschiedener zeit in den verschiedenen sprachzweigen durchgeführt worden ist.¹ Wenn aber der übergang $en > in$, wie allgemein angenommen worden, urgermanisch ist, muss nach dem fi. rengas zu schliessen auch $o > a$ schon in urgermanischen dialekten eingetreten sein.²

Auf grund des obengesagten scheint es nicht zu gewagt sein zu schliessen, dass wir es bei den wörtern, welche o aufweisen, mit urgermanischen lehnwörtern zu tun haben.

Die germ. mask. -an-stämme haben in den ostseefinnischen sprachen in der grossen mehrzahl der fälle den ausgang a (z. b. rauta 'eisen' ~ aisl. rauði, kakra, kaura 'hafer' ~ agutn. hagri). Diese wörter sind eher gotisch als urnordisch; beide sprachen haben freilich in diesem fall den nominativausgang a , aber das urnord. a bezeichnete hier, wie jetzt allgemein angenommen wird, nicht a , sondern einen \bar{a} -artigen laut; der letztere hat jedoch auf finnischer seite durch a substituiert werden können. Es giebt aber auch einige fälle mit dem ausgang o :

fi. mako 'magen', wot. mako 'id.', est. magu 'id.', liv. ma' ģ pl. magiḷ d id. ~ aisl. magi m., ags. maga, ahd. mago u. s. w.

?fi. mato 'wurm; schlange', kar.-ol. mado 'schlange; wurm', weps. mado 'wurm', est. madu 'wurm, schlange' ~ got. maþa σχιώλης, ags. maða, ahd. mado 'made, wurm'. Die zusammenstellung, bezw. das verhältnis das fi. wortes zu dem germ. ist jedoch etwas unsicher.

¹ Siehe NOREEN, Ugerm, lautl. 17.

² Ich will hierbei daran erinnern, dass in den slav. lehnwörtern ein offener o -laut im finnischen durch a wiedergegeben wird (fi. vapaa 'frei' < svobodn, akkuna 'fenster' < окно u. s. w., vgl. MIKKOLA, Ber. zw. d. slav. u. westf. spr. 36); wenigstens soweit muss das urgerm. o verschoben gewesen sein, bevor die fi. wörter mit a entlehnt wurden.

³ Siehe BUGGE, Ark. VIII 18, ALOIS WALDE, Die germ. auslautsgesetze 63 f., 103 f.

- fi. **pullo** 'blase, wasserblase, pokal, tummler, trinkbecher, flasche; netzfloss; kieferrinde; propf, stöpsel; aufgeblasenheit, rundheit, fülle' könnte einen germ. mask. **-an-stamm** widerspiegeln: aisl. **bolli** m. 'drinkschale von bauchiger form', aschw. **bulle, bolle** id., dän. **bolle** id. Es ist aber auch möglich, dass das fi. wort einen fem. **-ōn-stam** wiedergiebt: vgl. ahd. **bolla** f., mhd. nhd. **bolle** f. 'knospe, kugelförmiges gefäss', ahd. **hirnibolla** 'hirnschale', ags. **bolla** 'gefäss, schale'
- fi. **verkko** u. s. u. (siehe oben p. 11) kann auch einen mask. **-an-stamm** vertreten, vgl. aschw. **værki** m.

In dem urnordischen nominativausgang -a (= æ), welcher später in den nord. sprachen zu **i, e** wurde, sieht man ja eine fortsetzung des ieur. nominativausgangs **-ēn** (gr. **ποιμίν**)¹; die finnischen wörter auf -o können also nicht vornordische formen widerspiegeln. Der got. ausgang **a** dagegen kann sowohl auf ieur. **-ēn** als auf **-ōn** (gr. **ἄκμων**) zurückgehen², die westgerm. sprachen setzen einen ieur. ausgang **-ō** (mit schleifendem akzent) voraus. Der germanische dialekt, aus dem die betreffenden finnischen wörter herkommen, muss jedenfalls ein **o** (auf ieur. **-ōn** od. **-ō**) in dem nominativausgang gehabt haben.

Die finnischen wörter auf -o, die den germ. femininis auf **-ō** entsprechen (fi. **airo** 'rudder' ~ aisl. **ár**, **kauto** 'oberleder des schuhs' ~ got. **skauda-**), können sowohl die formen, die dem urnordischen ausgang **u**³, als diejenigen, die dem gotischen ausgang **-a**⁴ vorange-

¹ Siehe BUGGE a. a. o., V. MICHELS IF I Anz. 32, STREITBERG Urgerm. gramm. 253, WALDE a. a. o. Anders NOREEN, Paul's Grundriss² I 612, wo bemerkt wird, dass nord. **a** auf **ō** (nasaliert) zurückgehen kann; diese ansicht ist jedoch jetzt von ihm aufgegeben, siehe Aisl. gramm.³ § 131, p. 103.

² Mit rücksicht auf das nordische nimmt man auch hier lieber ein **-ēn** an (STREITBERG, Urgerm. gramm. 252—3); nötig ist diese annahme jedoch nicht.

³ Über urnord. formen mit **o** siehe BUGGE, Norges indskrifter med de ældre runer 305. — Dr. O. F. HULTMAN hat mündlich die ansicht ausgesprochen, dass die ostseefinnischen wörter auf **-o**, die den femininis auf **-ō** entsprechen, von urnord. akkusativen auf **-o**, worin **o** sich auch nach dem übergang **o > u** in nom. erhielt, ausgehen könnten.

⁴ THOMSEN FBB 123, fussnote 1, spricht die ansicht aus, dass man in den formen auf **-o**, welche aus dem gotischen (nicht aus dem

gangen sind, widerspiegeln. Sie können aber auch, wenigstens teilweise, urgermanisch sein. Die betreffenden formen auf a (kauta 'oberleder' ~ got. skauda-, paita 'hemd' ~ got. paida, neula, niekla ~ got. nēpla) sind sicher gotisch, die formen auf u (panku, arkku, siehe oben) sicher nordisch.

Diejenigen ostseefinnischen wörter auf -o, die den germ. fem. -ōn-stammen entsprechen (z. b. fi. kallio 'fels' ~ aisl. hella < *χallioⁿ, fi. teljo 'ruderbank' ~ aisl. þilja, siehe oben p. 7, aalto 'welle' ~ aisl. alda id.), können sowohl gotische (auf -ō) als urnordische (auf -ō, welches später zu a wurde) als auch urgermanische formen wiedergeben.

Die bewahrung des stammauslautenden vokals, es mag dieser ein a, i oder u gewesen sein, ist ja, wie allgemein bekannt, für die germ. lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen charakteristisch. Der stammauslautende vokal erscheint sowohl in formen auf -s, welche von germ. nominativformen auf -z ausgehen (z. b. fi. rengas 'ring', kuningas 'könig', ruhtinas 'fürst', hurskas 'rechtfertig'; kaunis 'schön', palje 'blasebalg', welches auf *balyz zurückgeht; vantus od. vantut 'handschuh' — die letztere form im anschluss an den fi. typus auf -ut) als in vokalisch auslautenden formen, welche entweder akkusativformen der maskulina oder nominativ-akkusative der neutra vertreten (fi. keula 'vordersteven', rauma 'strom'; mitta 'mass', patja 'bett', vanttu 'handschuh'). Was die letztgenannten formen betrifft, ist freilich zu beachten, dass alle wörter im finnischen vokalisch auslauten und dass folglich bei entlehnungen von konsonantisch auslautenden wörtern ein vokal, früher am öftesten a oder u, in den neueren lehnwörtern gewöhnlich i, hinzugefügt wird. Obgleich man also nicht in allen fällen vollkommen sicher sein kann, dass der fi. endvokal den urspr. germ. stammauslautenden vokal vertritt (man kann z. b. in fällen wie kar. ruohtina 'herr', fi. hattu 'hut' u. s. w. an einen auf finnischem boden hinzugefügten vokal denken), so kann

nordischen) herkommen, abstraktionen aus den flexionsformen, in welchen ō im gotischen bewahrt wurde, zu sehen haben; auch müsse man annehmen, dass das gotische im akkus. sg. auf dieser stufe noch ō neben a im nominativ gehabt hat.

es doch, im hinblick auf die alte gestaltung der germ. lehnwörter im finnischen, keinem zweifel unterliegen, dass der endvokal in der mehrzahl der fälle wirklich unmittelbar den germ. auslaut wiedergiebt.¹

Wie schon oben gezeigt, kommt ein stammauslautsvokal o, einem älteren germ. o entsprechend, nur in einigen fällen zum vorschein, und von o vör s (urgerm. -oz) giebt es nur ein beispiel; die mehrzahl der formen stammt folglich aus einer germanischen sprachform, in der o auch in schwachtoniger silbe schon zu a geworden war. Zeitlich existiert hier also eine begrenzung nach rückwärts in dem übergang o > a, nach vorn hinwieder in der bewahrung des stammvokals (vgl. oben p. 26). Da die vokalelision in der belegten gotischen sprachform schon stattgefunden hatte, in den ältesten nordischen inschriften aber nicht, hat man — hauptsächlich wohl eben deshalb — in dem urnordischen die quelle der germ. entlehnungen der ostseefinnischen sprache sehen wollen. Ohne leugnen zu wollen, dass dies teilweise der fall sein kann und wahrscheinlich auch der fall ist, hat man ja auch im gotischen von einer sprachstufe mit erhaltenen stammvokalen auszugehen, von welcher, wie THOMSEN hervorgehoben, die betreffenden wörter stammen könnten. Es kann nur die frage sein, ob eine solche sprachstufe richtiger als „vorgotisch“ oder vielleicht eher als urgermanisch (bezw. urostgermanisch) zu bezeichnen ist (beachte fi. rengas).

Sowohl im gotischen als im urnordischen ist ein urgerm. ww (einzelsprachlich od. vielleicht nordisch-gotisch?) zu ggw geworden. In den ostseefinnischen sprachen giebt es ein paar entlehnungen, die auf die zeit vor dem eintreten dieses lautwandels zurückzuführen sind:

- fi. sauvo 'quelle', est. sauuma 'sich bewölken, neblig werden' etc., setzt ein germ. *sawwo voraus (siehe oben p. 24).
- fi. kuva 'imago, effigies', kar. kuva 'bild (eines schuhes, eines vogels)', ol. kuva 'bild', weps. kuva 'schuhleisten', wot. kuva id.

¹ Vgl. hierzu THOMSEN GSI 70 f.

(est. *kuju, koju, kohu, kudu* 'bild' ist nicht vollkommen klar); fi. *kuvainen* 'imagine referens, similis', kar. *kuvahaiñi, kuohañe* 'schatten', ol. *kuvahaine* id. ~ got. *skuggwa* m. 'spiegel', aisl. *skuggi*, aschw. *skugge*, ags. *scu(w)a*, ahd. *scûwo* 'schatten' Das fi. wort setzt auf der germ. seite ein **skuwwa* voraus (siehe MIKKOLA, Mém. de la Soc. Néo-Phil. à Helsingfors I 390);

Von diesen ist wohl *sauvo* urgermanisch (vgl. oben p. 24); von *kuva* kann nur hervorgehoben werden, dass es, wie oben gesagt, vor dem lautwandel *ww* > *ggw* entlehnt worden ist, sei es nun gotisch od. urnordisch.

In der verbindung vokal + η + h ist schon in urgermanischer zeit nasaliert (nasooraler) langvokal + h und schliesslich (einzeldialektisch), unter verlust der nasalierung, langvokal + h entstanden. Im fi. steht *nh* im folgenden worte:

fi. *tanhu* g. *tanhun*, *tanhut* g. *tanhuen*, *tanhua* 'beiderseits bezäunter weg, viehhof, regendach ohne wände, schuppen zwischen dem viehstalle und der futterscheune, stall', kar. *tanhua* oder *tanhuo* od. *tahnua* 'beiderseits bezäunter weg, der gemeinsame stall und viehhof', ol. *tanhud* g. *tanhuan* id., weps. *tannaz* g. *tanhan* (der nominat. ist analogiebildung statt **tanh*, siehe ÄH 334, 331) id., est. *tanuv* g. *tanuva*, *tanu*, *tanav*, *tanum*, *tannom* etc. (*tanu* < **tanhu*) 'gasse, weg zwischen zäunen oder häusern' ~ aisl. *tó, tó, tá*, aschw. *tā, tē* 'fest gestampfter boden, bezäunter weg', ndl. *taai*, ags. *tóh*, ahd. *zāhi* 'zähe' (zusammengestellt von BRATE, Äldre Vestmannalagens ljudlära, Upsala Univ. årsskr. 1887, p. 4). Das fi. wort setzt germ. **tanhu-* oder wahrscheinlich nur **tāhu-* mit nasaliertem vokal voraus.

Germ. ursprungs ist wahrscheinlich auch das stammwort des folgenden fi. wortes, welches *nh* enthält:

fi. *hanho* od. *hanhikko* od. *hanhinen* 'trinkgefäss mit zwei handgriffen' ? est. *anum* g. *anuma*, estS *annom* 'gefäss, fahrzeug'; das fi. wort (die zusammengehörigkeit und bedeutungsentwicklung des est. wortes ist unsicher) setzt ein stammwort **hanh* (der stammauslautende vokal ist durch diese fi. formen nicht zu

ermitteln) mit der bedeutung 'handgriff (an der wand des gefäßes)' voraus. Daneben giebt es sowohl der bedeutung als der form nach zu beachtende formen mit **nk**: fi. **hanka** g. **hangan** od. **hargas** g. **hankaan** 1) 'hamus, uncus, ex quo quid pendet', 'hängehaken', **hanka-rauta** od. **hanka-vitsa** 'ferrum v. vimen curvatum, parieti affixum, quo pelles subiguntur', **peukalo-hanka** 'locus inter pollicem et indicem'; 2) 'scalmus remi in cymbis', 'rudernagel od. haken', **hanka-vitsa** 'vinculum remi vimineum'; 3) 'furca' (wahrsch. durch vermischung mit fi. **hanko** id.); 4) 'vinculum vimineum, quo saepes etc. constringuntur'; kar. **haŋga**, ol. **haŋgu** (mit **u** < **a**) g. **haŋgan** 'ruderdulle', kar. **haŋga-vičča**, ol. **haŋgu-vičču** 'vinculum remi vimineum' In den fi. wörtern hat man wohl aus zwei verschiedenen germ. wörtern zusammengeflossene formen zu sehen: 1) aisl. **há-r** 'ruderholz, dulle', 'scalmus', ält. nschw. u. dial. **hâ** 'dulle', spätaschw. **hâ-bandh** 'band, mit welchem das ruder mit der dulle vereinigt wird', vgl. fi. **hanka-vitsa** (urnord. ***hāhu** < ***haŋhu**-, daneben auch ***haŋyu**- aus einer form mit dem akzent auf der letzten silbe, wie das ins lplL entlehnte *haggŋu* 'ruderdulle' < ***haŋŋu** zeigt, LIDÉN, Upsalastud. 89); 2) aschw. **hanker** 'henkel, rudenband, womit die pfähle eines zaunes unter einander verbunden werden, rudenband, das vorn am boote befestigt und mit hilfe dessen das boot am lande festgemacht wird', **hanka stop** 'eine art mit einem handgriff versehenes gefäß von zylindrischer form', vgl. aisl. **hanki** 'ring, ringförmiger handgriff', **hōnk** 'henkel, ring' Die letztgenannten germ. wörter gehören wohl zu der germ. wurzel **hanh**, **hang** 'hängen' (mit **k** wie in nhd. **henken**); die fi. formen setzen formen mit **ŋγ** ~ **ŋh** (kaum mit **ŋk**¹) voraus (**hanka**, **hargas** am ehesten ***haŋya**-, ***haŋyaz**; **hanka** kann auch auf einen -an-stamm zurückgehen). Vermischung mit dem unter 1) erwähnten germ. wort, welches einen ganz verschiedenen ursprung zu haben scheint (zu aind. **caṇkú-ś** etc. siehe LIDÉN a. a. o.), ist im hinhlick auf die bedeutung sicher anzunehmen.

¹ Auf **ŋk** geht fi. **nkk** in **hankkilus** 'lorum gestatorium, balteus ex quo quid dependet' zurück; das fi. wort scheint ein germ. ***haŋkila**- als stammwort vorauszusetzen (vgl. nhd. **henkel**).

Bei dem auftreten des *h* im finnischen (siehe unten) können diese wörter nicht der allerältesten lehnschicht angehören; das *fi. nh* giebt wohl nicht *germ. nh*, sondern den nasalierten vokal + h wieder.¹

Es giebt aber auch ein wort, in dem keine spur des nasal-vokales zu sehen ist:

fi. haahla, haahlo, hahla, hahlo, meistens plur. *hahlot* u. s. w. 'catena ferrea ollaria, ex qua pendet olla fervens', 'kesselhaken', *kar. hoahla* 'kesselhaken, ringel', *wot. ahila* 'kette, kesselhaken', *est. ahilas* g. *ahila, ahelas, ahel* g. *ahela*, gew. plur. *ahelad* 'kette', *katla-a., küünla-a.* 'eine eingekerbte eisenstange den kessel, das licht zu halten' ~ *ahd. hāhala, hāhila, hāhla, hāla*, *mhd. hāhele, hāhel, hāel*, *nhd. hahl* f. 'vorrichtung zum aufhängen, kesselhaken' (vgl. NOREEN, *Urgerm. lautl.* 25). Das *fi.* wort welches von MIKKOLA (*Suomen Museo* 1895, p. 76) mit dem *germ.* zusammengestellt worden ist², setzt ein *got. *hāhla*, bezw. *ält. *hāhlō*, die *wot.* und *est.* formen (welche von MIKKOLA nicht angeführt wurden) ein **hāhila* voraus (das *anl. h* ist im *wot.* und *nordest.* verloren gegangen, der lange vokal ist vor *h*, wie immer, gekürzt).

Im zusammenhang mit dem obigen sei bemerkt, dass vor einem sibilanten stehendes n, welches im nordischen schwand (wann?³).

¹ BREMER, *Zs. f. deutsche Phil.* XXII 251, bemerkt, dass *η* vor *h* schon im 1. jh. nach Chr., geschwunden ist, wie *Actumerus* (vgl. *ags. Onthere*) zeigt; er fügt noch hinzu: „wäre damals noch nasal-vokal gesprochen worden, so würden die römer, die in ihrem *mēsa* den nasalvokal durch *en* wiedergaben, **Anctumerus* geschrieben haben“. Dieses argument kann, was den schwund des *η* betrifft, stichhaltig sein. Die nasalierung des vokals aber ist sicher einzelsprachlich geblieben; in einigen sprachzweigen und dialekten hat sie sich ja sehr lange, sogar bis zum heutigen tag erhalten, siehe LYNGBY, *Tidskr. f. Phil. og Pæd.* II 317; BUGGE, *Ark. f. Nord. Fil.* II 231; NOREEN, *Ark. f. Nord. Fil.* III 1 f., vgl. KLUGE, *Paul's Grundriss*² I 377, 412. Dieser auffassung hat sich wohl auch BREMER angeschlossen, vgl. *IF* IV 18, 30 (in der tabelle p. 30 wird angenommen, dass *η* vor *h* schon vor Chr. geb. geschwunden sei).

² Diese zusammenstellung kommt schon bei LINDSTRÖM, *Om den keltisk-germanska kulturens inverkan på finska folket*, p. 144, vor.

³ Vgl. NOREEN, *Aisl. gramm.*³ § 287, *anm.* 2, p. 192.

aber im gotischen blieb, auf finnischer seite erhalten ist: fi. ansas (ansos) 'balken' ~ got. ans (dat. sg. anza) m. (n.), aisl. áss m.; ? fi. kansa 'volk, gesellschaft' u. s. u. ~ got. hansa (über dieses wort siehe unten).

Ein urgerm. z blieb im gotischen als z (bezw. s) erhalten, im urnordischen ist es schon in den ältesten inschriften zu R¹ geworden (bezw. in einigen fällen assimiliert worden). Das urfinnische hat einige germ. wörter mit inlautendem z, welches schon in urfinnischer zeit zu h geworden ist, aufgenommen:

fi. keihäs g. keihāan 'spiess', kar. keihäs g. keihān od. keihāhān id. ol. keihäs g. keihān, id. weps. keih pl. keihād, keiaz, keiaz pl. keihad id. (anal. formen, siehe ÄH 331) ~ an. geirr; die fi. form setzt ein germ. *gaizaz voraus.

fi. nuha etc. < germ. *snuza (siehe oben p. 19).

fi. erhe 'error' ~ got. airzei (siehe oben p. 11).

Ein fi. h < z = z auf germ. seite finden wir auch in ?ahku, aahku 'cinis conglobatus' ~ got. azgō 'asche' und ?ohdake 'carduus', est. ohakas u. s. w., liv. u'egaz < germ. *ozda < *uzda (aisl. oddr, ahd. mhd. ort)².

Die germ. wörter auf z (mask. nominative, neutra) haben sich dem im urfinnischen schon sowohl durch einheimische als entlehnte wörter vertretenen beugungstypus -s ~ -ze- (armas ~ gen. *armāzen, daraus späturnf. *armāhen > armāhān, fi. armaan) angeschlossen. Dies war auch ganz in übereinstimmung mit den urfinnischen lautverhältnissen: es gab kein z im auslaut, weshalb auslautendes z zu s wurde, dagegen gab es aber regelmässig z nach dem vokal der unbetonten silbe. Dass hier fi. -s wirklich ein germ. -z vertritt und nicht eine spätere erweiterung auf finnischem boden sein kann, unterliegt keinem zweifel. Eine hinzufügung von s in so weitem umfang

¹ Dass urn. R einen r- und nicht einen s-laut bezeichnet, scheint jedoch nicht ganz sicher zu sein, siehe NOREEN, Altisl. gramm.³ § 218, anm. 1, p. 144.

² Siehe oben p. 20.

— und gerade an solche wörter, deren germ. originale auf -z ausgegangen sind —, ist gar nicht denkbar.¹

Die germ. wörter, welche mit bewahrtem z ins urfinnische aufgenommen worden sind, gehören im allgemeinen der älteren germ. lehnschicht an, ein teil derselben ist wohl urgermanisch (siehe oben p. 26; merke *ansos*, *rengas*, *ohdake*). Es lässt sich aber hier meistens kein entscheidendes merkmal finden: die wörter können auch gotisch (bei *ahku*, *aahku*, wenn dieses hierher gehört, ist got. ursprung wohl am wahrscheinlichsten) oder auch urnordisch sein, d. h. meistens gewissermassen „vorgotisch“ oder „vornordisch“, denn man hat ja unter beiden voraussetzungen von einem lautbestand auszugehen, welcher älter als der belegte ist.

Es giebt aber auch ein ziemlich altes germ. lehnwort im finnischen, welches ein zu r (R) gewordenes z widerspiegelt: fi. *kaira* 'terebra', *napakaira* id. ~ aisl. *geirr* 'hasta', ahd. *nabagér*, aisl. *nafarr*; die fi. form setzt also ein **gaira-*, **γaira-* voraus, welches urnordisch ist.

Wenn das wort fi. *ota* g. *odan*, *odas* g. *otaa* 'aculeus, cuspis', est. *oda* id., liv. *voda* 'stange, spiess' ein germ. wort ist, ist es natürlich ein urnordisches, nach der assimilation von *zđ* > *đđ* entlehntes. Die est. form *odas* ist von interesse; sie scheint nämlich auf ein urnord. **ođđaz* hinzuweisen und folglich — falls die zusammenstellung stich hält und s keine spätere erweiterung ist — einen beweis dafür zu liefern, dass die assimilation von *zđ* > *đđ* älter als *z* > *r* ist.²

¹ J. K. QVIGSTAD, welcher in seiner tüchtigen arbeit „Nordische lehnwörter im lappischen“ (1893), p. 57, das -s in nord. lehnwörtern im lappischen als eine lp. ableitungsendung auffasst, hebt hervor (exkurs II, p. 78), dass im fi., est., liv. häufig formen auf -s neben solchen ohne -s vorkommen. Hier hat man es teilweise mit wirklichen ableitungen, teilweise (besonders im est. und liv., wo die beugung der auf -s und vokalisches auslautenden wörter in vielen fällen zusammenfiel) mit analogiebildungen, teilweise zugleich, im livischen, mit der einwirkung fremder (lett.) muster zu tun. Vgl. THOMSEN FBB 110 f., verf. NyK XXI 260.

² NOREEN, Aisl. gramm. ³ § 218, anm. 2, p. 144: „Diese assimilation muss sehr früh, vor dem eintritt des r-umlautes (vor dem übergang *z* > *r*?) durchgeführt worden sein.“

Die alte konsonantische deklination der s-stämme ist in allen germanischen sprachen bis auf einige spärliche reste geschwunden.¹ Dass im finnischen -as einem alten germ. -az < ieur. -os entsprechend erscheint (fi. *lammas* 'schaf', *mallas* 'malz'), ja dass sogar spuren des wechsels -az ~ -iz (in *porras* ~ *purres*, siehe oben p. 19) vorkommen, ist ein umstand, welcher auf urgermanische verhältnisse hinzudeuten scheint.

Einige chronologische momente von der finnischen seite mögen hier noch angeführt werden.

Erstens ist von grosser bedeutung, dass dem germ. h (ɣ) in einigen fällen k entspricht. Die von THOMSEN hervorgehobenen fälle sind folgende:

- fi. *kallio* 'fels, klippe', kar.-ol. *kalŕivo*, id., weps. *kal'li*, pl. *kal'lo'd* id., est. *kalju*, *kal'jo* id. ~ aisl. *hella* (< **ɣalliō*ⁿ) 'harter stein, fels, flacher stein'
- fi. *kallas* g. *kaltaan* 'abschüssig; abhang', est. *kallas* g. *kalda* 'abhang', fi. *kalta* g. *kallan* 'abschüssig; abhang', est. *kald* g. *kalla* = *kallas* ~ an. *hallr* 'abschüssig', subst. m. 'abhang' (< **halpa-z*); verbum fi. *kallan* inf. *kaltaa* 'abschüssig sein od. machen', *kaltaan* inf. *kallata* 'eingiessen', kar. *kalda-* '(das boot) kippen' ol. *kaldavu-* 'sich neigen', est. *kaldma*, *kaldama*, *kallama* 'wenden, eine richtung geben, giessen' ~ aschw. *hælla*, neuschw. *hälla* 'neigen, abschüssig machen, aus einem gefäss rinnen lassen', aisl. norw. *hella*, dän. *hælde*, ags. *hieldan* 'beugen' etc.
- fi. kar.-ol. weps. wot. est. *kana*, liv. *kanǎ* 'henne' ~ got. *hanat* aisl. *hani* 'hahn'
- ? fi. *kansa* 'populus, comitatus, societas hominum', postp. *kanssa* (mi-anlehnung an die inessive auf -ssa statt d. älteren u.dial. *kansa*) 'mit', kar. *kañža* 'versammlung (in der tver.-karel. evangelium-übersetzung Matth. 13, 54 *kañža* 'synagoge'), genosse *risti-kañža* 'mitchrist, christ, mitmensch, mensch', ol. *risti-kanzu* id., *kanza*, *kundu* 'volk', wot. *kāsa* 'mit', est. *kaaz*, *kaaza* 'genosse, gatte', *kaaza* 'mit', liv. *kāz-* in *kāzgənd* < **kansakunta*) 'hochzeit', livl.

¹ Siehe STREITBERG, Urgerm. gramm. 259.

kāsn, *kāzu* 'mit' ~ got. *hansa* 'schar', ahd. *hansa*, ags. *hós*, ? aisl. **hós* in *fiós* < **fé-hós* 'viehhof' (NOREEN, Ark. f. Nord. Fil. III 10 f., Aisl. gramm.³ 88, 97, anders KOCK, Ark. f. Nord. Fil. XV 335), ? schw. *hos* 'bei' (siehe NOREEN, Ark. III 12, anders KOCK, Ark. f. Nord. Fil. V 63). Begründung siehe THOMSEN, Einfl. 140 (GSI 120).

- fi. *kaura* (*kakra*), kar. *kagra*, ol. *kagru*, weps. *kagr*, wot. *kagra*, est. *kaer*, *kaar*, liv. *ka'graz* od. *ka'ggerz* 'hafer' ~ agutn. *hagri*, neu-norw. *hagre* id. (dieses wort mit inl. *gr* ist mit aisl. *hafri*, asächs. *haforo*, ahd. *habaro* zu gr. *κάρσος* 'geröstete gerste' gestellt worden, siehe NOREEN, Sv. Landsmålen I 696—7), wird aber jetzt als ein verschiedenes wort aufgefasst, siehe ZUPITZA, Die germ. gutturale 31 f., FALK u. TORP, Etym. ordb. over d. norske o. d. danske spr. sub voce *havre*).
- fi. *kauris* 'caper', kar. *kabris* g. *kabrehen* id., liv. *ka'briki* od. *ka'b-barz*: *pitk'i* z k. 'beccasine' (eig. 'ziege des donners') ~ aisl. *hafr* m. 'bock' (der ausgang *-is* stimmt nicht gut zu dem germ.).

? fi. *karvas* 'amarus' ~ ahd. *harwer* 'asper'

Zu diesen möchte ich noch ein wort hinzufügen, welches auch von kulturhistorischem interesse ist:

- fi. *kuokka* 'instrumentum manuale uncatum confringendis glæbis et emovendae terrae, ligo, rastrum', 'erdhacke', kar. *kuokka* id., weps. *kok* p. *kokad* id., wot. *kokka* id. (est. *kook* g. *koogu* 'haken', liv. *kuok* pl. *kuokad* 'hölzerner haken' stellen wahrscheinlich eine mischung von zwei wörtern fi. kar. ol. *koukku*, weps. *kouk* 'haken' u. *kuokka* dar) ~ got. *hōha* m. 'pflug' (ahd. *huohili* 'furche'), ags. *hōc* 'haken' (engl. *hook*), mnd. *hōk*, *hūk* (holl. *hoek*) 'winkel, ecke', vgl. aisl. *hœkja* f. 'krücken' Die bedeutung des fi. wortes stimmt zunächst mit dem got. überein (urspr. wohl nur 'krummbolz', vgl. SCHRADER, Reallexikon 630, über fi. hackenformen siehe GROTENFELT, Det primitiva jordbrukets metoder 5). Der got. form aber würde im fi. zunächst **kuoka* entsprechen, man muss deshalb das fi. wort von einer germ. form mit inlautendem *k* (< *kk* < *kn*, NOREEN, Urgerm. lautl. 164, vgl. 155) ableiten.

Das inlautende h ist durch k vertreten in

- fi. *akana*, wot., est. (h)agan, liv. *agà'n*, gew. pl. *agà'nd* 'palea' ~ got. *ahana* f. 'spreu', daneben aisl. *ogn*, ahd. *agana*;
 fi. *akana* 'urteil' ~ got. *aha* m. 'sinn, verstand' (wahrsch. < akkus. *ahan*). Zusammengestellt von KARSTEN, Nord. studier 53.
 fi. *raaka* 'pertica longa, antenna' est. *raag* g. *raa'a* od. *raau* 'zweig, reis, reisig, stange, rahe', *purje-raag* 'segelstange', liv. *rāg(az)* 'reisig' ~ mhd. *rahe* 'stange', aisl. *rá* 'segelstange'; den ostseefi. formen liegt vielleicht doch eher eine germ. form mit γ zu grunde, vgl. neunorw. *raage* m. (siehe oben p. 4, note).
 ? *vaikea* 'miserabilis, querulus, lamentabilis, amarus, permolestus, valde difficilis', ol. *vaigie* 'schwer' ~ got. *vaihjō* f. 'kampf' (zu einem unbelegten adj. **vaihja* ~ **vaigja*, vgl. ahd. *weigan*, mhd. *weigen* 'belastigen, quälen', asächs. *wēgian*, *weigan*, *wēgan* 'quälen, peinigen', ags. *wāgan* 'afflict; frustrate; deceive'). Zusammen- gestellt von KARSTEN, Nord. studier 51 f.

Wie THOMSEN (FBB 79) ausgesprochen hat, beruht dieser um- stand wahrscheinlich nicht nur darauf, dass der betreffende laut im germ. χ ausgesprochen wurde, sondern — und ich möchte sagen hauptsächlich — darauf, dass es zu dieser zeit im urfinnischen kein h gab. Das urfi. h ist in allen fällen, wo man seinen ursprung verfolgen kann, später entstanden (< \check{s} , \check{z} ; z ; γ , β in verbindungen mit stimmlosen lauten: γt , βt). Das h ist jedoch auch in germ. wörtern von altem ^{germ. w.}gepräge anzutreffen (z. b. *tanhu* oben p. 30, *marha* 'pferd' in *marha-minta* 'capistrum', *hartio* 'schulter' < **har-điō*, *hurskas* oben p. 19) und muss sich deshalb während des fortganges der germ. berührungen (wohl hauptsächlich aus \check{s}) ent- wickelt haben. Ein z scheint sich jedoch länger als \check{s} erhalten zu haben und erst später in h übergegangen zu sein.

Dass f durch p und p durch t wiedergegeben wurde (*pelto* oben p. 9, *teljo* oben p. 7), ist nicht vollkommen der wiedergabe des h parallel, denn es hat auch später im finnischen keine laute gegeben, die sich mit jenen auch nur annähernd gedeckt hätten. Es ist jedoch zu beachten, dass auch statt dieser laute — nach der entstehung des h-lautes — ein h bisweilen substituiert wird (*huotra* 'scheide' ~ got. *fōdr* n., aisl. *fódr* n.; *huopa* 'filz', kar. *huo-*

bauš 'schweissfilz unter dem hölzernen sattel', weps. *hob* 'wollenes tuch auf dem schlitten' ~ aisl. *þófi* m. 'filz, filzdecke unter dem sattel', das original des fi. wortes also **pōba*; *murha* < **murpa* siehe oben p. 22).

Ein anderer umstand von bedeutung ist der, dass zu der zeit, wo die älteren germ. lehnwörter ins urfinnische übernommen wurden, noch ein urfinnischer stufenwechsel *kr* ~ *γr*, *kl* ~ *γl*, *tr* ~ *dr*, *pr* ~ *βr*, *tj* ~ *dj*, *tv* ~ *δv* lebendig war.¹ Jetzt ist der wechsel in solchen fällen — bis auf einige spuren im estnischen — gänzlich ausgeglichen, aber die jetzigen formen, die in einigen sprachen und dialekten die starke, in einigen die schwache stufe fortsetzen, können nur durch die annahme eines lebendigen regelmässigen wechsls erklärt werden; merke z. b. fi. *vuokra* ~ *voura* (mit *ur* < *γr*) 'pacht': got. *vōkrs* 'zunahme, gewinn', fi. *niekla* ~ *neula* (mit *ul* < *γl*): got. *nēpla* oben p. 17, *siekla* ~ *seula*: germ. **sēdla* oben p. 17, fi. *aatra* ~ *aura* (mit *ur* < *dr*) 'pflug': aisl. *arðr*, fi. *kapris* ~ *kauris* (mit *ur* < *βr*): aisl. *hafr* oben p. 36, fi. *patja* ~ dial. *paðja* 'bett': got. *badi* n., fi. *katvi* ~ *kalvi* (mit *lv* < *δv*) 'schatten': got. *skadus* < urgerm. **skadwoz*). Ebenso muss ein wechsel *s* ~ *z*, dessen spuren heute noch vollkommener ausgeglichen sind als die des wechsls zwischen dem stimmlosen verschlusslaute und dem entsprechenden stimmhaften spiranten im silbenauslaut, damals noch lebendig gewesen, denn sonst könnten wir das *h* (< *z*) in fi. *kihla*, est. *kihl* 'sponsio, pignus, sponsalia' etc. (aisl. *gísl*), fi. *kaisla* ~ *kaihla* 'schilf' (aisl. *geisl*), fi. wot. *ahjo*, est. *ahi* u. s. w. 'esse, ofen' (ahd. *ēssa*, schw. *ässja* < **asjō*ⁿ) nicht erklären (*kihla* < urfi. **kizla*-, *kaihla* < urfi. **kaizla*-, *ahjo* < urfi. **azjo*-, sie gehen also von der schwachen stufe aus). Dadurch wird noch weiter bestätigt, was auch aus fällen wie fi. *keihäs*, *nuha* u. s. w. klar ist, dass im urfinnischen damals noch ein *z* vorhanden war, welches späturnfinnisch zu *h* wurde.

Wahrscheinlich ist demnach der übergang *z* > *h* jünger als *š* > *h*; als wörter mit *h* wie fi. *hurskas*, *harras* (< **hardas*) in

¹ Vgl. zu dem folg. meine abhandlung „Über quantitäswechsel im finnisch-ugrischen“, JSFOu. XIV, 3, besonders p. 11 f., 15.

das urfinnische zu einer zeit, wo *h* schon in der letztgenannten sprache existierte, übernommen wurden, herrschte hier wohl noch der wechsel *s* ~ *z*, weshalb auch der anschluss der *-as*-wörter an den beugungstypus *-as* ~ *-azen* u. s. w. um so natürlicher war.

Wie von THOMSEN (FBB 76) dargetan, haben die baltischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen an dem urfinnischen übergang *ti* > *si* teilgenommen, wie z. b. aus fi. *morsian* 'braut' < lit. *marti*: st. *martia*-, fi. *niisi* (st. *niite*-, *niide*-) < lit. *nytis* hervorgeht. Dagegen sind die germ. wörter, wo ein solcher übergang stattfinden könnte, erst nach der durchführung dieses übergangs in die ostseefinnischen sprachen übernommen worden (merke z. b. fi. *kaltio* 'quelle' ~ aisl. *kelda* < **kaldīō*ⁿ, fi. *vartia* 'custos' ~ got. *vardja* u. s. w., vgl. verf. ÄH 134). Dass wir kein beispiel von dem übergang *ti* > *si* in germanischen wörtern haben, braucht jedoch nicht zu beweisen, dass keine germanischen wörter vor diesem übergang ins urfinnische überkommen sind, denn dieser umstand kann auch auf zufall beruhen. Ein etwas unklarer fall, weps. *-berž*, est. *võrs* zu got. *vairps* etc. (oben p. 11), wo *s* wahrscheinlich auf übertragung aus formen mit *i* nach dem dentalen konsonanten beruht (weps. instr. *ku-beržin* 'zu welchem preise'), scheint darauf hinzuweisen, dass die finnisch-germanischen berührungen schon vor dem urfinnischen übergang *ti* > *si* begonnen haben.

Schliesslich mag noch auf das fi. *ei*, welches in *leipä* 'brot'¹ und *keihäs* 'spiess'² gegenüber dem *ai* der meisten fälle³ erscheint, aufmerksam gemacht werden. Dieselbe erscheinung kommt auch in einigen baltischen lehnwörtern vor (fi. *heinä* 'heu' ~ lit. *szėnas*, fi. *seinä* 'wand' ~ lit. *sė'na*, fi. *seiväs* 'zaunpfahl' ~ lit. *stė'bas*), während wir in anderen balt. wörtern *ai* finden (z. b. fi. *taivas*

¹ Kar. *leibä*, ol. *leibü*, weps. *leib*, wot. *leipä*, est. *leib*, liv. *lēba*, part. *leiba*.

² Siehe oben p. 33.

³ Z. b. fi. *paita* ~ got. *paida*, fi. *taina* 'planta' ~ got. *tains*, aisl. *teinn*.

'himmel' ~ lit. *dė'vas*, fi. *paimen* 'hirt' ~ lit. *pėmėn*-).¹ Die bedingungen dieser lauterscheinung sind unklar; die beurteilung derselben ist noch dadurch erschwert, dass in den früher erwähnten baltischen wörtern jedoch im südestnischen und livischen *ai*, nicht *ei* steht. Es ist auf alle fälle zu merken, dass ein ebensolcher wechsel auch auf einheimischem boden vorkommt (z. b. *seisoa* 'stehen', estS *saizma*, lp. *šuožžot* mit *uo* < *a*) und dass, wie hervorgehoben, dieselbe erscheinung in baltischen und in zwei germanischen wörtern von altem gepräge vorkommt; dagegen erscheint sogar eine spätere fortsetzung desselben wortes, welches dem *keihäs* als vorbild gedient hat, mit *ai* in *kaira* (vgl. oben p. 34, auch *kaisla*, *kaihla* vgl. oben p. 38). Ohne hier auf diese frage näher einzugehen, kann ich nicht umhin zu schliessen, dass sich hier doch etwas altes verbirgt.

Die verbreitung der lehnwörter ist unleugbar ein umstand von grosser bedeutung für die bestimmung der zeit und des ortes der berührungen. THOMSEN hat auf diesen umstand ein grosses gewicht gelegt, indem er bemerkt (GSI 102, Einfl. 118 f.), dass man die einwirkung einer altgermanischen quelle ungefähr gleichmässig in der ganzen ostseefinnischen sprachklasse vom Onega bis zur ostküste von Norwegen, von Kurland bis zum Weissen meer findet, und daraus schliesst, dass sich die völker des finnischen stammes zu der zeit, wo sie der älteren germanischen einwirkung ausgesetzt waren, entweder noch nicht verzweigt hatten, oder jedesfalls in viel engerer verbindung mit einander gelebt haben, als dies bei ihren heutigen wohnsitzen denkbar wäre. Diesen älteren wohnsitz verlegte THOMSEN damals „wesentlich in die gegendn östlich vom Finnischen meerbusen“, später aber (FBB), mit hinsicht auf die finnisch-baltischen berührungen, südlich von demselben.

¹ Siehe THOMSEN, GSI 33 f., 49, FBB 101 f. Wenn fi. *peijanen* 'böser geist', *peijas* pl. *peijaat* 'inferiae' mit germ. **faiyia-* 'dem tode nahe, eben gestorben' (aisl. *feigr*, ags. *fēge* etc.) zusammenzustellen ist (siehe MIKKOLA, Virittäjä IX 9), was wahrscheinlich ist, haben wir hier noch ein beispiel von *ai* ~ *ei*.

Dagegen hebt WIKLUND in seiner obenerwähnten streitschrift (p. 22 f.) hervor, dass die älteren germanischen lehnwörter „so wenig gleichmässig über das westfinnische sprachgebiet verbreitet sind, dass man im estnischen ungefähr ein drittel der im finnischen auftretenden lehnwörter vermisst.“ Und er schliesst daraus, dass es daher als möglich, ja sogar als wahrscheinlich zu gelten habe, dass die betreffenden lehnwörter in Finland übernommen wurden,¹ und dass die germ. lehnwörter dann teils über Ingermanland, teils über den Finnischen meerbusen zu den vorfahren der esten gekommen seien.

Eine solche argumentation ist jedoch meines erachtens sehr bedenklich. So gross man auch die beweiskraft der verbreitung der lehnwörter ansetzen mag, muss doch hervorgehoben werden, dass diese beweiskraft wesentlich nur in positiver richtung bindend ist. Wenn wir wissen, dass dieses oder jenes wort z. b. in allen oder den meisten ostseefinnischen sprachen vorkommt, so ist ja diese tatsache sehr wertvoll. Das fehlen des einen oder des anderen wortes hinwieder kann auf so vielen umständen und sogar zufälligkeiten beruhen, dass das wert eines solchen beweises ex silentio nur sehr bedingt ist. Die verbreitung und erhaltung eines wortes beruht in sehr hohem grade auf seinem kulturgehalt, neue verhältnisse können in einigen fällen das alte verdrängen, in anderen fällen wieder erhält das alte wort nur einen veränderten inhalt. Man muss bedenken, dass viele unzweifelhaft alte wörter nur in einer einzigen ostseefinnischen sprache oder sogar auch nur in einem einzigen dialekte vorkommen. Man muss, was speziell das verhältnis zwischen dem finnischen im engern sinn (der suomisprache) und dem estnischen betrifft, bedenken, dass finnisch auf einem vielmal umfangreicheren sprachgebiet und von einem grösserem volke gesprochen wird als estnisch und dass die finnische sprache aus mehreren auch hinsichtlich des wortvorrats von einander abweichenden dialekten besteht, welche durch politische und

¹ Diese ansicht ist auch schon früher, ohne eigentliche begründung, ausgesprochen worden; so von VENDELL in einer volksschrift „Om den svenska befolkningen i Finland“ (Helsingfors 1894), p. 7, und VÄINÖ WALIN, Suomen kansan esihistoria, vgl. Valvoja 1894, p. 620.

kulturelle verhältnisse zu einer sprache vereinigt worden sind, welche sich aber unter anderen umständen sicher zu sprachen entwickelt hätten, die ebenso sehr von einander abweichen würden als finnisch und estnisch, wogegen das estnische sprachgebiet viel konzentrierter ist und folglich hier die summe der unterschiede bei weitem nicht so gross sein kann wie im finnischen. Es wäre also unter diesen umständen kein wunder, wenn das finnische in allen seinen dialekten eine grössere menge altgermanischen sprachgutes bewahrt hat als das estnische.

Auf alle fälle hat man zu konstatieren, dass es eine grosse menge germanischer wörter giebt, die eine gleichmässige verbreitung in allen oder solchen ostseefinnischen sprachen, welche heutzutage geographisch am meisten von einander entfernt sind, gefunden haben. Dies gilt im allgemeinen von wörtern mit sicher alten kennzeichen, wie z. b. **pelto**, **verkko**, **Venäjä**, **mako**, **kana**, **kaura**, **kauris**, **kallas**, **kallio**, **kuokka**, **lammas**, **porras** u. **purres**, **miekka**, **siekla**, **miettiä**, **? ohdake**, **tanhut**, **ahjo**, **kihla**, **aura**. Ebenso ist es am öftesten mit den wörtern der fall, welche sicher gotische kennzeichen aufweisen, z. b. **niekla**, **akana**, **multa**, **kiusa**, **haahla**. Dabei hat es weniger zu bedeuten, wenn es sich trifft, dass ein wort mit alten, bezw. gotischen kennzeichen nicht dieselbe verbreitung hat, z. b. **jukko** nur fi.-kar., **keihäs** nur fi.-kar.-ol.-weps., nicht wot.-est.-liv., **mitta** sicher nur fi.-kar., est. nur in dem nachbardialekt des fi. und deshalb späterer entlehnung verdächtig, **vuokra** nur fi.-kar.-ol., **ansas** (**ansos**), **pihatto** und **juhla** nur fi., **mõõdma** nur est. u. s. w. Und dass in vielen fällen eben das finnische im engeren sinn oder irgendeiner seiner dialekte das germ. wort aufbewahrt hat, muss nach dem obengesagten als sehr natürlich betrachtet werden; es kann jedoch auch auf anderen umständen beruhen, worüber unten mehr.

Auch einige wörter mit sicher nordischen kennzeichen haben eine verbreitung über das finnische hinaus; so z. b. **saatto** fi.-kar.-ol.-weps.-est., **? ota**, **odas** fi.-est.-liv., dagegen **panku** mit **u** und **kaira** nur fi., um hier nicht von vielen anderen, sicher späteren entlehnungen zu reden.

Eine solche weite verbreitung der älteren germanischen wörter ist gar nicht ohne eine viel engere verbindung zwischen den verschiedenen ostseefinnischen sprachen als die heutzutage bestehende möglich; man sieht ja, wie die slavischen wörter gar keine solche verbreitung gefunden haben, weil sie später, nachdem die wohnsitze der ostseefinnischen völker schon eine grössere ausdehnung gewonnen hatten, in diese sprachen übergegangen sind. Dazu kommt noch, dass die älteren germanischen lehnwörter, wie oben dargestellt, vor dem übergang $z > h$, die allerältesten sogar vor dem übergang $\check{s} > h$, welche beide urfinnisch sind, übernommen worden sind, und dass folglich die entlehnung schon in der frühurfinnischen periode vorsichgegangen ist oder wenigstens angefangen hat. Eine frühurfinnische periode ist nicht ohne wesentlich zusammenhängende wohnsitze, ohne eine urfinnische heimat denkbar. Man muss folglich schliessen, dass, wenn die älteren germanischen lehnwörter in Finland aufgenommen worden wären, dann auch die gemeinsame heimat der ostseefinnischen völker nach Finland zu verlegen wäre. Es finden sich jedoch zwei umstände: 1) die engere verbindung zwischen den finnen und mordwinen und 2) die finnisch-baltischen berührungen, welche sich gar nicht mit einer solchen annahme vereinigen lassen. Die engere verbindung zwischen den finnen und mordwinen macht es, wie OTTO DONNER in seiner abhandlung „Om finnarnes forna boningsplatser i Ryssland“¹ dargetan, nötig ihre gemeinsame heimat weiter nach der mitte Russlands hin zu verlegen. Und THOMSEN hat nachgewiesen, dass der verkehr der finnen und mordwinen während der finnisch-baltischen berührungen noch nicht ganz aufgehört hatte.² Die letztgenannten berührungen fallen in die frühurfinnische periode (vor dem übergang $\check{s} > h$ und $ti > si$). Da auch die ältesten finnisch-germanischen berührungen, obgleich im allgemeinen etwas jünger, doch in eine frühurfinnische periode zu verlegen sind (der anfang dieser berührungen sogar vor dem übergang $\check{s} > h$, ? $ti > si$ erfolgt), müssen wir annehmen, dass der germanische einfluss

¹ Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk XXIV (1875), p. 109—49.

² FBB 152 f.

entweder schon während der finnisch-baltischen berührungen begonnen hat oder denselben wenigstens unmittelbar nachgefolgt ist; die erstere alternative wird durch den germ. einfluss auf die baltischen sprachen bestätigt.¹ Auf grund aller dieser umstände kann ich nur den schluss ziehen, dass THOMSEN das gebiet der ältesten finnisch-germanischen berührungen mit recht südlich vom Finnischen meerbusen verlegt.

Ohne interesse ist hierbei nicht, dass das ostseefinnische wort *luode*, kar. *luue* g. *luodehen*, ol. *luvveh*, weps. *lodeh*, est. *loode*, liv. *luod*, welches aus dem germanischen entlehnt ist (got. *flōdus* *ποταμός*, aisl. *flóð* n. 'wasser, fahrwasser, hochwasser, flut'), neben der bedeutung 'hochwasser, flut' (im finnischen und estnischen) auch nord west bezeichnet (im finnischen, wepsischen, estnischen und livischen; in den nordöstlichen dialekten: im karelisch-olonetzischen westen). Dies darf man als einen wink auffassen, dass das meer nord westlich von den wohnsitzen der urfinnen lag.²

Damit ist jedoch nicht gesagt, dass alle älteren germ. lehnwörter in dieser gemeinsamen heimat aufgenommen worden wären. Die finnen im engeren sinn, die unzweifelhaft über den Finnischen meerbusen³ zuerst nach dem südwestlichen Finland gekommen sind, haben hier, nach vielen umständen zu schliessen eine germanische, am wahrscheinlichsten wohl eine urnordische bevölkerung vorgefunden und von dieser, welche später wesentlich mit den finnen verschmolzen ist, germanische sprachelemente erhalten. Solche elemente haben natürlich nicht mehr eine so grosse verbreitung gefunden wie die alten gemeinsamen, und auch dieser umstand kann

¹ Vgl. THOMSEN FBB 36 (lit. *katilas*, *kunigas*, *runa*, *stuba*). Merke auch lit. *tūbà*, altr. *tubo* 'filz' aus dem germ. wie fi. *huopa* (siehe oben p. 37), altr. *kaupiskan* 'handel' wie fi. *kauppa* etc.

² Ebenso bedeutet *meri* 'meer' im südlichen Finland 'süden', im nördlichen Finland 'westen'. Vgl. hebr. *jām* 'meer, mittelmeer' ~ 'westen'.

³ Über den immigrationsweg der finnen nach Finland vgl. J. R. ASPELIN, *Suomen asukkaat pakanuuden aikana* (1885), p. 56; THOMSEN FBB 37; SETÄLÄ, *Valvoja* 1894, p. 624, und jetzt HACKMAN, *Die ältere eisenzeit Finnlands*, p. 325 f.

einen teil solcher fälle erklären, wo ein germanisches wort im finnischen vorkommt, aber im estnischen fehlt.

Um nun die ergebnisse der obigen darlegungen kurz zusammenzufassen, ist folgendes hervorzuheben.

Die ältesten kennzeichen der germanischen lehnwörter, welche mit grösserer oder geringerer sicherheit auf die urgermanische zeit hinweisen, sind:

- 1) o = urgerm. o in schwachtoniger silbe = ieur. o (juusto, pelto, jukko, sauvo, ? verkko, ansos);
- 2) e vor η + palat. (rengas);
- 3) ein auf e zurückgehender vokal der unbetonten silbe (Venäjä);
- 4) ein nicht i-umgelautetes e in teljo;
- 5) der ausgang o der maskul. -an-stämme (mako, ? mato, ? pullo, ? verkko);
- 6) -as = germ. -az < ieur. -os in neutris (z. b. lammas, porras), bezw. -e(s) = germ. -iz = ieur. -es neutr. (est. purres).

Es ist freilich zu bemerken, dass wenigstens ein teil dieser kennzeichen mehrdeutig sein kann, indem einige von den urgermanischen eigentümlichkeiten sich auch in den abkömmlingen des urgermanischen haben erhalten können. Jedenfalls weisen diese kennzeichen auf eine so alte germanische sprachform hin, die nicht ohne weiteres als gotisch oder urnordisch bezeichnet werden kann.

Gotische kennzeichen sind:

- 1) der ausgang -a < ō (fem.);
- 2) i < urgerm. e (mitta, stammwort zu pihatto, ? virka).

Ausserdem ist hervorzuheben, dass wenigstens ein wort mit

- 3) ē (niekla, neula) gotisch ist.

Urnordische kennzeichen sind:

- 1) ā < æ (z. b. saatto);
- 2) -u < ō (fem.) (z. b. panku);
- 3) t ~ δ < ðð < zð (ota, odas);
- 4) r < R < z (kaira).

Mehrdeutig sind folgende kennzeichen:

- 1) ē = urgerm. æ = ieur. ē in miekka, siekla, est. mõõdta;

- 2) e = urgerm. ieur. e in fällen, welche nicht oben unter den urgermanischen kennzeichen 2)—4) verzeichnet sind;
- 3) -o < germ. -ō (fem.);
- 4) -o < germ. -ōⁿ (fem.);
- 5) s und h < germ. z:
- 6) erhaltener stammvokal (-as = -az mask., -a = -a neutr., -is, -eh = -iz, -us = -uz);
- 7) nh < nasal. vok. + h.

Wörter mit diesen kennzeichen können urgermanisch sein; die wörter mit den erwähnten kennzeichen 1), 4), 5), 7) können aber auch ohne weiteres gotisch sein, und sogar können es die wörter mit den kennzeichen 6), 2) und 3) sein, wenn man von einer älteren gotischen stufe ausgeht; ebenso können wörter mit den kennzeichen 2), 3), 4), 6) und 7) urnordisch sein und auch die wörter mit dem kennzeichen 5), und sogar 1), wenn man weit genug in der zeit zurückgeht.

Wir sehen somit, dass der grösste teil der alten germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen auf keinen bestimmten germanischen dialekt hinweist: sie spiegeln nur eine sprachstufe wieder, welche jeder beliebigen historisch belegten germanischen sprachform vorangegangen sein kann. Ob nun die allerältesten germanischen lehnwörter als „urgermanisch“ bezeichnet werden dürfen, beruht wesentlich darauf, ob einige gemeingermanische oder wenigstens weitverbreitete lauterscheinungen als urgermanisch zu betrachten sind oder nicht, ebenso darauf, ob man unter dem urgermanischen eine vollkommen gleichmässige sprachform versteht oder eine sprachform, welche — wie alle jetzt lebenden sprachen — schon dialektische unterschiede aufwies. Zugleich giebt es aber sicher, wie aus dem obigen hervorgeht, in den ostseefinnischen sprachen sowohl gotische als urnordische lehnwörter.

Was nun zuerst die wörter mit den allerältesten kennzeichen betrifft, ist hervorzuheben, dass auch sie nicht aus einer und derselben periode herkommen: es giebt wörter, die sowohl vor als nach dem übergang o > a in schwachtoniger silbe entlehnt worden sind ebenso giebt es wörter, die sowohl vor (*jukko*) als nach (*porras*) der durchführung des a-umlauts übernommen worden sind. Auch

ist zu konstatieren, dass die meisten alten germanischen wörter, welche nicht die allerältesten kennzeichen aufweisen, doch nichts enthalten, was sicher gegen einen urgermanischen ursprung spräche, wenn man nicht das $a < o$ als solches auffasst.

Wenn man die späteste bisher von den germanisten angenommene datierung des übergangs $e\eta > i\eta$ als grenze nach vorn annimmt, gelangt man also in die zeit vor der zweiten hälfte des 1. nachchristlichen jahrhunderts. Nach rückwärts hat man zum grössten teil als grenze den übergang $o > a$; in fällen wie *jukko*, *?ansos* fällt aber auch diese grenze weg; jedenfalls aber war die lautverschiebung vor diesen berührungen schon eingetreten. Wie man auch die letztgenannte erscheinung datiert, muss die zeit um Christi geburt und die nächstvorangehende zeit als die periode der ältesten finnisch-germanischen berührungen angesetzt werden.

Dass die alte germanische sprachform, aus welcher diese lehnwörter herkommen, eine sprachform gewesen ist, die entweder dem gotischen oder dem nordgermanischen vorangegangen ist¹, darüber können wohl alle einig sein, aber eine scharfe grenze zwischen einer urgermanischen sprachform und einer frühen stufe des gotischen oder urnordischen ist wenigstens auf grund einzeln stehender, aus ihrer umgebung herausgerissener lehnwörter schwer zu ziehen.

Es lässt sich also unmöglich feststellen, welche von den wörtern, die nicht speziell gotische merkmale aufweisen, dennoch gotisch sind. Jedenfalls haben wir zu konstatieren, dass auch sichere gotische kennzeichen vorkommen und dass man in solchen fällen von einer älteren gotischen sprachform auszugehen hat als derjenigen, welche belegt ist (merke *pihatto*). In einem fälle zeigt ein wort mit einem sicher gotischen kennzeichen (*akana*) ein *k* statt *h* und weist somit auf eine frühurfinnische periode vor dem übergang $\acute{s} > h$ hin, sonst erscheint aber schon *h* (z. b. *pihatto*). Nach dem zu schliessen, was wir von der geschichte der goten und von der verbreitung der als sicher gotisch zu bezeichnenden lehnwörter wissen, ist anzunehmen, dass die finnisch-gotischen berührungen in die urfin-

¹ An westgermanisch lässt sich — trotz einzelner übereinstimmungen in dem wortschatz und den wortformen — mit rücksicht auf die historischen verhältnisse kaum denken.

nische heimat südlich von dem Finnischen meerbusen zu verlegen sind. Da die der entlehnung zu grunde liegende gotische sprachform älter als Vulfilas sprache ist, muss man die nächsten jahrhunderte nach Christi geburt als die zeit dieser berührungen ansetzen.

Unter solchen umständen fragt es sich: bezeichnet das auftreten der gotischen bestandteile im urfinnischen einen abbruch in den finnisch-germanischen beziehungen? Ist das gotische im urfinnischen als ein zeugnis von berührungen mit einem neuen germanischen volkstamm zu betrachten, oder sind die finnisch-gotischen beziehungen nur eine unmittelbare fortsetzung der älteren finnisch-germanischen? Für einen abbruch bleibt bei der hier dargestellten auffassung weder zeit noch raum, und im ganzen giebt es keinen umstand, der dafür spräche, dass das gotische im urfinnischen etwas anderes wäre, als etwas spätere entlehnungen von demselben germanischen volkstamm, welcher während jahrhunderte in der nachbarschaft, vielleicht sogar als herrschende klasse in der mitte der finnen lebte. Alles scheint also dafür zu sprechen, dass die gotische oder wesentlich mit den gotischen gleichzustellende sprachform, von welcher spuren in den ostseefinnischen vorkommen, eine unmittelbare fortsetzung der urgermanischen — oder sagen wir: der urostgermanischen — sprachform war, welche als die quelle der ältesten germanischen elemente in den ostseefinnischen sprachen anzusetzen ist.¹

Die wörter mit sicher nordischen kennzeichen, welche nicht mehrdeutig sind, sind nicht zahlreich, wenn man aber eine urnordische

¹ Dieser auffassung brauchen — soviel ich verstehen kann — die oben (p. 21) angeführten alten spuren des a-umlauts von u nicht zu widersprechen. Freilich sind manche forschers der ansicht, dass im gotischen kein a-umlaut von u vorauszusetzen sei (z. b. WREDE, Sprache d. ostgoten 164, R. BETHGE bei DIETER, Laut- u. formenlehre d. altgerm. dialekte, 1898, p. 12; vgl. AXEL KOCK, Paul u. Braune's Beitr. XXIII 525 f). Aber, wenn man auch nicht mit SCHERER (Zur gesch. d. deutschen spr. ² 51) annehmen will, dass im vulf. u zwei laute (ein o- und ein u-artiger laut) begriffen wären, verstehe ich doch nicht, wie man, ohne einen a-umlaut des u anzunehmen, die scheidung von o und u im Krimgotischen (Krimgot. goltz 'aurum', boga 'arcus' ~ vulf. gulþ, *buga) erklären kann — vorausgesetzt, dass krimgotisch wirklich gotisch ist, woran wohl nicht zu zweifeln ist.

sprachform von wesentlich urgermanischem gepräge als ausgangspunkt voraussetzt, ist auch urnordischer ursprung vieler von diesen lehnwörtern und daher eine gleichzeitige nachbarschaft der urfinnen mit goten und nordgermanen möglich. Es giebt aber nichts, was zu dieser annahme nötigte. Es ist ebenso wohl möglich, dass die finnisch-nordischen berührungen im allgemeinen etwas jünger sind als die früher besprochenen und dass sie erst nach dem anfang der immigration der finnen nach Finland, welchen ich in die ersten nachchristlichen jahrhunderte (spätestens in das 4.) verlegen möchte, stattgefunden haben. Auf diese berührungen gehen unzweifelhaft viele germanische wörter, gemeinnamen und eigennamen¹, zurück, die nur im finnischen im engern sinn zu finden sind.

Die kolonisation Finlands ist unzweifelhaft während mehrerer jahrhunderte allmählich vorsichgegangen, ganz wie in historischer zeit die friedliche erobering des inneren Finlands. Die verbindungen, die unter solchen umständen zwischen Finland und den gegenden südlich vom Finnischen meerbusen, dem „Ostbalticum“ bestanden, haben auch bei der ausdehnung der wohngebiete der finnen die verbreitung der germanischen lehnwörter begünstigen können: die neuen ankömmlinge haben aus dem Ostbalticum germanische (gotische) wörter mitbringen können, und einzelne nordische wörter haben durch vermittelung dieser verbindungen von Finland südwärts wandern können.

Nach meiner auffassung ist es also am wahrscheinlichsten, dass die quelle der ältesten germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen eine germanische sprachform von wesentlich urgermanischem gepräge gewesen ist, welche sich allmählich zu einer sprachform entwickelte, die wesentlich mit dem gotischen gleich-

¹ Wie z. b. *Harjavalta* (name eines kirchspiels in Finland, kommt auch in Ingermanland vor), wenn nicht das wort schon früher als personenname entlehnt worden ist (< *harjawalda-). Siehe SAXÉN, *Finskt Museum* 1899, p. 8.

zustellen ist, und dass die ältesten finnisch-germanischen, bezw. finnisch-gotischen berührungen in dem lande südlich von dem Finnischen meerbusen stattgefunden haben; die finnisch-nordischen dagegen als etwas jüngere berührungen sind nach Finland zu verlegen. Es ist zugleich hervorzuheben, dass eben die germanischen dialekte, aus welchen die ältesten germanischen lehnwörter herrühren, ausgestorben sind und dass die lehnwörter der ostseefinnischen sprachen ihre einzigen bewahrten denkmäler sind; dies gilt auch von dem urnordischen dialekt, der in Finland gesprochen wurde, denn die jetzigen finländisch-schwedischen dialekte sind — das ist meine überzeugung — keine unmittelbaren fortsetzungen des in Finland gesprochenen urnordischen.¹

Meine ausführungen sind hiermit zu ende. Ich habe hier absichtlich die germanischen elemente im lappischen, welche teils parallele entlehnungen aus verschiedenen nordischen sprachstufen sind, teils aber vom standpunkt des lappischen aus als finnische lehnwörter zu betrachten sind, gänzlich bei seite gelassen. Noch weniger gemeinschaft mit den finnischen entlehnungen haben die germanischen bestandteile, welche eventuell sporadisch in den Wolgasprachen oder im syrjänischen zu finden sind.²

¹ Dieser umstand erklärt es, warum man auf der germanischen seite eigentlich keine finnischen lehnwörter hat aufweisen können, die sicher so alt wären als die ältesten finnisch-germanischen berührungen. Wenn auch die germanen einen höhern kulturstandpunkt eingenommen haben, wäre ein solches verhalten doch ohne diesen umstand unverständlich.

² Die mordwinen und tscheremissen scheinen ja zu dem reiche Hermanrichs gehört zu haben (mordens und merens bei JORDANES); die dadurch erfolgten berührungen sind jedoch beinahe spurlos vorübergegangen; von diesen rühren vielleicht mordE. pondo 'liespfund' (PAA-SONEN, Kielellisiä lisiä 26) und tscher. pundo 'geld' si-pundo 'silbergeld' her, die auf got. *punda < lat. pondo zurückzugehen scheinen. — Im syrj. können flüchtige einflüsse des nordischen vorausgesetzt werden (z. b. syrj. bekar, bekör 'schale, schüssel' šogla 'mast').

Pohjolan häätupa.

Kirjoitti

KAARLE KROHN.

Kalevalan häärunoissa tapaamme ihmeellisen kuvauksen siitä tuvasta, johon Pohjolan emäntä vävyensä pyytää astumaan sisälle, vaan jota hän itsekin hämmästyksissään seisahtuu katselemaan.

(Uusi Kalevala 21: 153—174).

(Vanha Kalevala 14: 118—138).

Katselen tätä tupoa,
Enkä tuota tunnekana,
Mistä puist' on pirtti tehty,
Mistä suoja tänne saatu,
Kusta seinät seisotettu,
Sekä lattiat laottu.

Sivuseinä on siilin luista,
Periseinä peuran luista,
Oviseinä osman luista,
Kamana karitsan luista.

Orret on omenapuista,
Patsas puista patviloista,
Luaslauat lumpehista,
Laki lahnan suomuksista.

Rahi on rauasta rakettu,
Lautsat Saksan laahkoloista,

En tunne tätä tupoa,
Mistä puist' on pirtti tehty,
Mistä suoja tänne saatu;
Sivult' on satoa syltä,
Päältä poikitse tuhatta.

Sivuseinä on siilin luista,
Periseinä petran luista,
Oviseinä osman luista,
Kamana karitsan luista.

Orret on omenapuusta,
Patsas puista päähkehistä,
Luaslauta lumpehista,
Laki lahnan suomuloista.

Lattia on vesin vanuttu,
Pöytä kullin kirjaeltu,

Pöytä kullan kirjoiteltu,
Silta silkillä silattu.

Uuni vaskesta valettu,
Pankko paasista hyvistä,
Kiukoa meren kivistä,
Karsina Kalevan puista.

Rahi rauasta rakettu,
Penkit pienistä rahoista.
Uuni uusista kivistä,
Pankko Saksan paasiloista,
Karsina Kalevan puista.

Saman kuvauksen, vaikka suppeammassa muodossa löydämme jo „Naimakansan virsissä“ jotka Lönnrot syksyllä 1833 pani kokoon Vuokkiniemellä kirjaanpanemistaan häälauluista.¹

Sivuseinä on sirkanluinen, 125
Oviseinä osmanluinen,
Periseinä petranluinen,

Kamoa karitsanluinen,
Laki lahnan suomuloittu,
Lattia vesin valettu. 130

Vanhaan Kalevalaan säkeitä lisäellessään Lönnrot käytti muutamia tämän runokohdan toisintoja. Yksi niistä on samoin häärunon liitteenä Vuonnisessa v. 1834 muistiinpantu (Lönnrot A II 5. 45, nähtävästi 44:n Väryn virren jatkoa).

Karsina kapehen luista,
Kamua karitsan luista,
Lattia lammin lumpehista.

Laki lahnan suomuloista,
Patsas saaren paasiloista.

Toinen, suomenpuolinen alkaa Lemminkäisen elämää Saaressa (UK 29: 233—40) muistuttavalla johdannolla (Lönnrot A II 3. 27 Nurmeksesta v. 1832):

Kävin 10 kylää — —
Mieron tietä käyessäni,
En tohi tupahan tulla,
Tuvass' on tuvan tekiä.
En tunne tätä tupoa,
Mistä puist' on pirtti tehty,

Mistä suoja tänne saatu;
Sivult' on 100:oa syltää,
Päält' on poikiten 1000:ta.
Oviseinä on o. l.,
Sivus. on s. l.,
P. s. p. l.,

¹ Käsikirjoituksessa (Lönnrot A II 3. 78) on säkeitten järjestys 127, 125 (*sirkunl.*), 128, 126 + Pöyt' on kullin kirjoitettu + 130 sekä sen edelle myöhemmin lisätty 129.

Karsina Kalevan l.,	Lattia veen vanuma,
Luaslauta lumpehista,	Penkit pienistä rahoista,
Patsas puista pähkehistä,	Rahi rauasta rakettu,
Orret osman olkaluista,	Pöytä kullin kirjoteltu.
Laki lahnan suom.	

Kolmannen on Lönnrot jo v. 1828 löytänyt Omenatammen runon ynnä Rouvalaan lähdön yhteydessä (Q 283 Pielisjärveltä):¹

Vaan läkkä tästä Rouvalaan etc.	Lattia vein vanuma,
Onni uuteen tupaan,	Pöytä kullin kirjotettu,
Hyvä vuosi vieraaksi!	Penkit pienistä rahoista,
Oviseinä osman luista etc.	Rahi rauasta rakettu,
Luaslauta lumpeesta,	Pahas puista päähkenöistä,
Laki lahnan suomuksista,	Uuni uusista kivistä.

Samalta hänen ensimmäiseltä matkaltaan on myös seuraava Vähätoivotun sulhon runoon sekaantunut kappale (Lönnrot Q 440 Ilamantsista; vrt. Kanteletar III 33).

Sirkka sirkotti metästä,	Tammiseinät seisotaisin,
Pieni lintu pensaasta.	Tammilattiit latoisin,
Kuin sie tietäisit tulevan.	Tammipahtaat panisin;
Isoseni vieraakseni,	Sivuseinät sirkun luista,
Tammesta tuvan tekisin	Karsinan Kalevan luista etc.

Vielä on huomattava, että ennen Lönnrotia tavataan ihmetuvan kuvaus Gottlundin julkaisemassa kokoelmassa Pieniä runoja Suomen poijille ratoxi vuodelta 1821 (III n. VII s. 24, Lönnrotin kopiaima S 105:n lisäyksessä, vrt. myös Kanteletar I 206) Venäläisen vainolaisen eli Pakenevan runon jatkona.

Siel[l]' on seinät senkin luista,	Laki lahnan suomuksesta,
Sivuseinät sirkun luista,	Silta silkillä silottu,
Peräseinät petran luista,	Pöytä kullasta kuvattu,
Oven seinät osman luista,	Rahi rauvasta rakettu.
Kiukkuva meren kivistä,	Onnen kukko pöyän piässä —

Tämä taas on kokoonpantu kahdesta Gottlundin vv. 1815 -- 6 Juvalla kirjaanpanemasta kansanrunosta, joista toinen todella esiintyy samassa yhteydessä, vaan toinen Kullan keittäjän runon jälkiliitteenä (A = Gottlund 5 b, B = 109).

A. Löysi[n] minä sie[l]lä	Onha[n] sisästä sivakamp[i].
Sivunseinät sirka(u?)n luista,	Peräseinä petran luista,
Peräseinät petran luista,	Sivuseinät sirkan luista,
Ovin(!) seinät osman luista,	Oviseinä osman luista,
Kiukuva merikivistä,	Kiukua merikivistä,
Laki lahnan suomuksista,	Laki lahnan suomuksista,
Silta sikan(!) suomuksista.	Pöytä kullasta kuvattu,
B. Tule turvisas(!) tupaan,	Rahi rauasta rakettu.
Jos on ulkoa rumemp[i],	Onni kukko pöyän piä[s]sä —

Minkä sitten noista monista erilaisista yhteyksistä saamme katsoa alkuperäiseksi? Venäjän Karjalan häärunojen myöhemmissäkin kirjaanpanoissa on toisinaan tavattu tuvan kuvaus (esim. Europaeus G 42 ja K 19, Borenius II 185). Liian ahdasalainen ja harvinainen mainittu kohta Vävyä virressä kuitenkin on, siihen oleellisesti kuuluakseen. Toisista yhteyksistä ovat enimmäkseen aivan tilapäisiä, paitsi mitä tulee Pakenevan runoon.¹ Tämän runon loppuun, missä kerrotaan kokon lentäminen yli yhdeksän meren, on tuvan kuvaus hyvin usein Itä-Suomessa ynnä Inkerissä kiintynyt. Mutta se ei ole ainoa runon jälkiliite eikä mitenkään ajatuksen vaatima, jota paitsi se länsisuomalaisissa toisinnoina on varsin harvinainen (kts. Hildén 20 Marttilasta, Ojansuu 1 Tyrväältä, Puttila 363 Iitistä, Takala 38 Ylihärmästä, Brandt 286 Lappajärveltä).

Mistä ihmetuvan kuvaus oikeastansa on kotoisin ilmaisee seuraava sitä Pakenevan runoon toisinaan yhdistävä säe: *Tuohon l.*

¹ Myös Kullan keittämisen yhteydessä ilmaantuu ihmetuvan kuvaus useamman kerran omituisessa Hämähäkin haukkumisella ja nylkemisellä alkavassa kokoonpanossa (Paldani 3 Parkanosta, Rudbäck 22 Pohjois-Hämeestä, Fellman 79 Lappajärveltä, Murman 48 Sodankylästä, Europaeus H 7, 65, Ahlqvist B 3 ja Polén 65 Suomen Karjalasta sekä Gottlund 709 Savon puolelta). Nämä kirjaanpanot johtuvat kuitenkin ilmeisesti kaikki yhdestä (kirjallisesta?) lahteesta.

Tuonne 1. *Tuonnen uutehen tupahan* (Ahlqvist A 164 Pyhäjärveltä, Europaeus J 255 Toksovasta, Vares 10 Rautjärveltä),¹ johon vielä verrattakoon: *Onni uutehen tupahan* (s. 3). Nämät säkeet eivät ole muuta kuin väännöksiä säkeestä: *Tuonen uutehen tupahan*, joka kuuluu länsisuomen alueella yleisesti tunnettuun kehtolauluun, missä tarkastamamme tuvan kuvaus on aivan tavallinen ja hyvin paikansa pitävä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmista olen mainittua kehtolaulua poiminut yhteensä 73 kappaletta, joista 44:ssä ihmetuvan säkeitä tavataan ja 28:ssä sulkumerkillä osoitetussa puuttuu. Yhdestä kappaleesta on vaikea sanoa, kumpaan ryhmään se on luettava (b 4; vrt. säettä 67 E). Huomattavaa on vielä, että mainittu kohta on Länsi-Suomen pesäpaikoissa paraiten säilynyt.

Yleinen suhdeluku	$44/72$	eli n. 61	0/0.
Varsinais-Suomessa	$7/10$	” 70	0/0.
Satakunnassa	$22/33$	” 66 $2/3$	0/0.
Uudellamaalla	$7/13$	” n. 54	0/0.
Etelä- ja Keski-Hämeessä	$4/8$	” 50	0/0.
Etelä-Pohjanmaalla	$3/7$	” n. 43	0/0.

a. Varsinais-Suomi.

a 1 Roslin, Y.	12	XI 03 Maaria.
[2] Tamminen, E.	17	X 85 Uusikirkko.
[3] ”	22	” ”
[4] Vuola, V.	3	III 04 ”
5 Hildén, A.	23	IX 92 Marttila.
6 ”	24	” ”
7 ”	25	” ”
8 ”	26	” ”
9 ”	27	” ”
10 ”	28	” ”

b. Satakunta.

b 1 Lampola, F. O.	5	IV 89 Nakkila.
2 Koskilahti, V.	30	III 04 Noormarkku.

¹ Vrt. myös *Menin* ja *Kokon uutehen tupahan* (Europaeus K 533 ja Lönnrot R 191) sekä Hämahäkin runon yhteydessä *Tuonne toisehen tupahan* (Gottlund 709) ja *Turun t. Urhon uutehen tupahan* (Murman 48, Fellman 79).

3 Lindgren, Fr.	1	VI 92
4 "	21	" "
5 Romppainen, E.	4	X 89 Merikarvia.
6 Järvinen, K. N.	16 c	X 53 Punkalaidun.
7 Lempainen, Fr.	1	III 04 Kokemäki.
8 Vakkila, K. F.	2	IV 88 Huittinen.
9 Laurila, K. O.	3	III 90 Tyrvää.
[10] Ahlstedt, M. F.	13	IV 03 "
[11] "	21	XI 03 "
12 Kullaa, E.	102	" "
13 "	349	V 04 "
14 Laine, T. V..	149	X 93 Mouhijärvi.
15 Pakula, V.	10	XI 03 Ikaalinen.
16 Välisalo, V. R.	18	IV 03 Jämijärvi.
17 Kingelin, Adèle	1	XI 97 Lempäälä.
[18] Lindqvist, A.	125	II 87 "
[19] Lindroos, J.	1	IV 88 Tottijärvi.
20 Rekola, J.	61	III 04 "
[21] Starck, M. A. ja Anni	19	X 89 Pirkkala.
22 Paldani, B. A.	9 a	X 52 Ylöjärvi.
[23] "	9 b	" "
[24] "	9 c	" "
25 Ennegren, A. M.	2 a	II 86 Tampere.
[26] "	2 b	" "
27 Niemi, H.	640	IV 91 "
[28] Helin, E.	1	V 04 Sahalahti.
29 "	2	" "
30 "	3	" "
[31] "	4	" "
[32] Järvinen, K. N.	16 b	X 53 "
33 "	16 a	" Eräjärvi.
34 Inkilä, E.	1	V 04 Eura?

c. Uusimaa.

c 1 Holmberg, V. K.	3	III 89 Nummi tai Pyhäjärvi.
[2] Valve, J. V.	2	III 93 Siuntio.
3 Hemmi, K.	18	III 04 Pyhäjärvi.
4 "	19	" "
5 Selander, O	5	X 95 Nurmijärvi.
6 Tuomala, J. E.	1	X 90 Porvoo.
[7] Mattila, T.	15	III 04 Elimäki.

[8] Alamäntylä, M.	4	II 89 Anjala.
[9] Hollstén, E.	5	V 93 "
[10] "	6	" "
11 Multala, M.	68	IX 88 "
[12] Tyyskä, J.	I 13	VI 86 "
13 "	I 25	" "

d. Etelä- ja Keski-Häme.

d 1 Jakobsson, A. V.	IV 1	III 88 Orimattila.
2 Salminen, Tyyne	7	II 04 "
3 Hurmerinta, A.	6	IV 03 Somero.
[4] Lahtinen, J. N.	82	V 04 Akaa.
5 Längman, K. A.	10	II 88 Hauho.
[6] Ekman, E. A.	191	IV 92 Längelmäki.
[7] "	197	" "
[8] Öfverling, J.	230	I 91 Hartola.

k. Etelä-Pohjanmaa.

k [1] Korpela, S.	6	X 89 Teuva.
2 "	7	" "
3 Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura	168	XII 86 Peräseinäjoki.
[4] Vaasan suomalaisen lyseon konventti	VI 1	VI 99 Kauhava.
[5] Takala, E. E.	1	III 90 Ylihärmä.
6 "	2	" "
[7] Vesala, V.	3	X 04 Kuortane.

x. Paikka epämääräinen.

x 1 Saukko, Fr.	63 ¹	XI 50.
-----------------	-----------------	--------

Painettakoon aluksi muutamia näytteitä ja sitten luettelo säkeistä, ensinnäkin niistä jotka eivät kuulu ihmeellisen tuvan kuvaukseen.

a 8. Tuudin lasta Tuonelaan,	Ovensuunseinä oravan luista,
Tuonelass' on tupa uusi:	Katto karhun luista päällimmäi-
Sivuseinä sirkan luista,	nen.
Peräseinä peuran luista,	

¹ Muistiinpantu Jaakkimassa; muoto *Käremsija* viittaa kuitenkin sen länsisuomalaiseen alkuperään.

a 5. Tuuti lasta Tuonelaan,
 Tuonelass' on tupa rakettu;
 Santa pantu sammaliksi,
 Hieno hieta permannoksi.
 Ovi on omenapuista,
 Kädensija kärpänluista,
 Sivuseinä sirkan luista.
 Takaseinä tammipuista,
 Akkuna mustast pilvest,
 Uuni on uusist kivist,
 Porstoo pehmeist polstareist,
 Kartano karhun kämmenist.

b 9. Tuuti lasta Tuonelaan,
 Tuonen lasten lauleskella,
 Tuonen piikasten pidellä.
 Tuonelass' on tupa uusi,
 Sivuseinä syltää pitkä,
 Peräseinä kyynerää.
 Meren vaha permantona,
 Santa pieni sammalena,
 Katto pienistä kivistä.

d 3. Tuonelass' on tupa suuri;
 Peräseinä peuran luista,
 Sivuseinät sirkan luista,
 Pöytä kullan kiemuroista,
 Totto Tuonelan tiilistä,
 Uuni ulkomaan kivistä.

d 5. Tuudin lasta Tuonelaan,
 Tuonelan uutehen tupahan;
 Tupa on tehty turpehista,
 Seinät pantu sammalista.
 Ovi omenapuusta,
 Kädensija kärvasluusta.
 Siell' on lapsen hyvä olla,
 Ilman kyljen kääntämätä,
 Olkapään ojentamata.
 Sin[n]' ei kuulu kukon laulu,
 Eikä paista päivä lämmin.

1 A. *Tuuti [Tuudin] lasta Tuonelahan* a 2, 4—7, [8], b 1—3, 6, 8—10, 12—5, 17—8, [19], 20—4, [25], 27, [28—31], 32—3, c 2, 3, [5], 8, d [5], 7, 8, k 1—7, x 1.

B. *Tuu, tuu Tuonelahan* b 4, 5.

C. *Aa tuuti Tuonelahan* b 7.

D. *Hoi tati Tuonelahan* c 1.

2 A. *Tuuti [Tuudin] lasta turpehesen* a [3, b 26, 34], c 7, 10, 11, d [1, 6].

B. *Tuu, tuu [tuutii, tuutii] turpehesen* c 4, 6, 12, 13, d [2].

3 A. *Tuudin lasta nukkumahan* d 4.

B. *Alla nurmen nukkumahan* c 2.

4 A. *Tuuti Tuonen kammarihin* c 9.

- B. *Tuonen [Tuonelan] kirkon kammiohon* b 33, d [7, 8].
C. *Tuonne kirkon kammiohon* c 2, k 3, 7.
D. *Kirkon kellon kammiohon* b 18.
E. *Kivikirkon kammiohon* b 21.
F. *Kivikirkon kellarihin* b 22.
- 5 A. *Kirkon juureen [viereen] karkehesen* a 3, b 26, [34], c 4, [6, 13, d 1, 2].
B. *Kätkettää kirkon karkehesen* d 6.
C. *Kirkon viereen kankahasen* c 13.
D. *Kieku[ta] kirkon kankahasen* c [7], 10.
E. *Kiekun kirkon kankahasen [karkehesen]* c 8, 11, [12].
6. *Tuonelan uutehen tupahan* b 16, 19, 25, 28—9, 30, 32, c 5, d 5.
7. *Tuonelan tuvan porstuahan* b 31.
8. *Tuonen tyttöin parihin* b 12.
- 9 A. *Tuonen piikasten [piikojen, piikain] pidellä* b [6, 8], 9, 10, [13], 17, 20, [21, 23], 24, [27], 33.
B. *Tuonen poikasten pidellä* d 4.
C. *Tuonen lasten pidellä* a 7.
- 10 A. *Tuonen lasten laulatella [lauleskella]* a [7], b 6, [8—10], 13, [17], 33.
B. *Tuonen lasten liikutella* b 6, 24.
C. *Tuonen lasten tuuditella* b 20.
11. *Siellä lapset laulelevat* b 26.
12. *Kirkon kelloja kuultelevat* b 26.
- 13 A. *Tuonelass' on tupa uusi* a 4, 6—10, b 1—7, 9, 10, 12—4, 16, 20—22, 24, 29—31, 33, c 1, 3, 5, d 4.
B. *Tuutilass' oli tupa uusi* a 1.
C. *Tuonelassa tupa kaunis* b 27.
D. *Tuonelass' on tupa suuri* d 3.
E. *Tuonelass' on tupa tehty* a 2, b 8, 15, 17, k 1—6, x 1.
F. *Siell' on sulle tupa tehty* b 23.
G. *Siellä on jo tupa tehty* k 7.
H. *Tuonelass' on tupa rakettu* a 5.

- 14 A. *Lasta varten valmistettu* b 6.
B. *Kammari kaunis valmistettu* x 1.
- 15 A. *Maja saatu Mannalassa* b 8.
B. *Manalassa makuupaikka* b 13.
16. *Tupa kaunis, kansa kaunis* b 27.
17. *Ei ovia, akkunoita* a 2, k 5.
- 18 A. *Katon kautta sisälle käydään* a 2.
B. *Laen kautta sinne sisälle mennään* a 4.
- 19 A. *Tupa uusi, turvekatto* a 6, b 8, 20, 22, 24, c 7, 9.
B. *Turvekatto siell' on uusi* a 7.
C. *Siell' on tupa turvekatto* b 18, c 2, d 7, 8.
D. *Turvekatto tuvan päällä* b 3, 6, c 8, 10—2.
E. *Turve- [Nurmi]katto päälle pantu* b 15, k [1].
F. *Turvekatto kammiossa* b 10.
G. *Turpehist' on tuvan katto* b 31.
H. *Turpehista katto pantu* b 19.
I. *Tupa on tehty turpehista* b 28, 30, 32, c 5, 12.
20. *Katto käätty [pantu] karkehista* b 28, [32].
- 21 A. *Turvekatto, santaseinä[t]* a [10], b 21.
B. *Hietalaate, turvekatto* b 4.
22. *Aitta vanha, sammalmatto* c 7.
- 23 A. *Santa pantu sammaliksi*¹ a 5, b 2, 17, 28, 31, c 3, d 1, 4, k 1, 3—7.
B. *Siell' on santa sammalina*¹ b, 6, 25, c 1, 6, 10, 13, d 6.
C. *Santa suuri sammalena* b 8, 20.
D. *Santa pieni sammalina* b 2, 9, 19.
E. *Rouvi santa sammalina* b 30.
F. *Santaseinä sammalena* b 24.
- 24 A. *Siell' on santa pitkin seiniä* c 8.
B. *Santaa seisoo pitkin seiniä* c 12.
25. *Santasilta, santamatto* x 1.
- 26 A. *Siell' on seinä sampaloitu* a 4.

¹ Eli: sammaleksi, sammalena.

- B. *Seinät pantu sammalista* d 5.
27. *Santaseinät, hietapermanto* a 9.
- 28 A. *Hieta l. Hiekka pieni permannoksi l. permantona* a 2, 10, b 2, 6, 8, 17—22, 28, 30, 31, 33, c 3, 5, 6, 13, d 4, 6, 7, k 4.
- B. *Hieta l. hiekka hieno p.* a 5, b 25, c 8, 12, d 2, 8, c 8, k 3, 5, 7.
- C. *Hieno hieta lattiaksi* k 6.
- D. *Hiekka kaunis permantona* c 10.
- E. *Pieni hieta vehmanteheksi* k 1.
- F. *Lattia on hietaa* b 14.
- G. *Santahietaa permanto* a 6.
- H. *Santa pieni permannolla* b 3.
30. *Puita pieniä permannolla* c 1.
- 30 A. *Siellä hieno hiekkapelto* c 7, 9.
- B. *Hieno hiekka peltomaa* c 2.
31. *Savella seinät silattu* b 23.
32. *Sivuseinä[t] syltä pitkä[t]* b 10, 19, 31, 32, k [5].
- 33 A. *Peräseinä kyynärätä* b 9, 10, 19, 31, 32.
- B. *Päättöseinät kyynärän mittaiset* k 5.
34. *Hartiat lattian lavasee* b 10.
35. *Nokka katon pyhkiää* b 10.
- 36 A. *Siell' on lapsen hyvä olla* b 10, c 8, 10—12, d 2, 5.
- B. *Siell' on lapsen hyvä maata* d 4.
- C. *Siellä [Jossa] kelpaa lapsen maata* a 6, b [33], c 3, 5.
- D. *Jossa lapset lepäelee* b 32.
- E. *Siellä lapset levätä saavat* b 21.
- F. *Siellähän ne lapset jouten makaa* b 28.
- G. *Siellä [Jossa] saapi poika maata* b 19, [31].
37. *Likka [Piika] pitkälle levätä* b 19, [31].
- 38 A. *Ilman kyljen kääntämättä* a 6, b 19, 21, 28, 32—3, c 3, 5, d 2, 4, 5.
- 39 A. *Olkapään ojentamatta* a 6, b 19, 21, 28, c 3, 5, d 4, 5.
- B. *Olkapäätä vääntämättä* b 33,

40. *Pitkäpaitaisten parissa* b 19.
 41. *Tallujalkaisten talossa* b 19.
 42. *Homesuitten huonehessa* b 19.
 43. *Siell' on unta suloisinta* c 2.
 44. *Yöt ja päivät ainiaan* c 2.
 45. *Ei ole mitään vaivaa hällä* b 10.
 46. *Ei siellä vaivaa vatsantauti* b 21.
 47. *Eikä pure purutauti* b 21.
 48. *Ei siellä syödä, eikä juoda* c 4.
 49. *Eikä tarvitse evästäkään* c 4.
50. A. *Ei sinne [Jonk'ei] kuulu kukon laulu* b 19, 21, 23, 28, 29, 30, [31—2], c 3, 4, d 5, k 1.
 B. *Ei siellä [sinne] kuulu kukon ääntä* a 4, b [4].
51. A. *Eikä pienen linnun ääni* b 19, 21.
 B. *Eikä lintusten viserrys* b 31.
 C. *Eikä linnut laula [pienten lintuin laulu]* a 4, b [4].
 D. *Eikä linnun lentäminen* b 32.
 E. *Sinne kuuluu linnun laulu* b 11.¹
52. A. *Mutt' ei koiran haukkuminen* b 11.
 B. *Eikä myöskään koiran haukku* k 1.
53. *Eikä pienen piian nauru* b 29.
 54. *Eikä vaikean valitus* b 29.
55. A. *Eikä se vanhan mamman pauhu* c 4.
 B. *Eikä pahan ämmän toruminen* b 32.
56. *Ei siellä toruta torkkumasta* c 3.
 57. *Eikä manata makaamasta* c 3.
58. A. *Ei sinne päivä paista* k 7.
 B. *Ei sinne paista päiväpaiste* c 3.
 C. *Sinne ei pääse päiväpaiste* b 24.
 D. *Eikä paista päivän valo* b 23.
 E. *Eikä paista päivä lämmin* b 30, d 5.
59. *Eikä kuukaan kumota* b 24.

¹ Edellä käyvät seuraavat Tuonelaan tuudituksesta poikkeavat säkeet:
Tuu tuu tuutukainen, Tupa uuden uutukainen, Tuvassa on katto kaikuwainen,
Pikkunen lintu on laulavainen.

60. *Eikä sade saavuttele* b 24.
 61. *Eikä tuuli tuule* k 7.
 62. *Eikä koske [satu] saunan löyly* b 28, [32].

Tutkittavaamme ihmetupaa valaisevat seuraavat Tuonelaan tuudittamisen säkeet:

63. A. *Ovi on omenapuista*¹ a 1, 5, 7, b 1, 17, 34, c 4, 6, 13, d 1, 2, 5, x 1.
 B. *Ovi orjan sääriluista* b 6.
 C. *Ovi rautapellingeistä* b 5.
 D. *Kussa kuuluu kultaovi* b 33.
 64. A. *Oviseinä omenapuista* a 6, 9, b 3, 6, 7, 8, 14, 16, 22, 25, 27, 29, c 1, 3, 5.
 B. *Oviseinä onnen puista* k 2.
 C. „ *oravan luista* a 8, b 33, d 1, k 6 (sekä Pakenevan runoon liittyneissä kappaleissa s. 4).
 D. *Oviseinä orvon luista* b 15.
 E. „ *orjan luista* b 20.
 F. „ *orkan luista* k 3.
 65. A. *Kädensija kärpän luista* a 1, 5—7, 10, b 17, 25, c 3, 4, 6, 13, d 1, 3, x 1.
 B. *Kädensija kärpäsen [kärväs] luista* c 5, 6, 13, d [5].
 66. A. *Peräseinä peuran luista* a 6—9, b 1—3, 5—8, 13—7, 20, 25, 27, 29, 30, 33, 34, c 1, 3, 5, 6, d 1—3, k 2, 3, 6, x 1.
 B. *Vareksen luista peräseinä* b 12.
 C. *Periseinä penningistä* b 22.
 D. *Takaseinä tammipuista* a 5.
 67. A. *Sivuseinät sirkan luista* a 5—9, b 2—8, 12, 14—7, 25, 27, 29, 30, 33, 34, c 1, 3, 5, 6, d 1—3, k 3, 6.
 B. *Sivuseinä siukun (sel. sairaan) luista* b 20.
 C. *Sivuseinä sillan puista* k 2.
 D. *Sian suolista sivuseinät* b 13.
 E. *Siviseinät, saviseinät* a 1, b 4.

¹ Vaihteluja: *puista—puusta, luista—luusta, seinä—seinät, kädensija* ja *sijat* ei ole tässä erotettu.

- 68 A. *Katto karhun luista päällimmäinen* a 8.¹
 B. „ *karhun kämmenistä [kämmäköistä]* b 25, 34, c 4, [6].²
 C. „ *kamelin luista* b 16.
 D. „ *kaikesta [aivan] kalan luista* b 22, k [2].
 E. „ *kalan suomuksista [uimuksista]* a [1], d 2.
 F. „ *kullan kuminoista* b 29.
 G. „ „ *kiekuloista [kiekuroista]* b 30, [33].
 H. „ „ *karkehista* b 30.
 I. „ *kullalla klaseerattu* b 14.³
 K. „ *vaskesta valettu* k 6.
 L. „ *katajan kuorista* b 1.
 M. „ *koivun kuorisista* b 13.
 N. „ *pienistä kivistä* b 9.
 O. „ *meren vahasta* b 7.
- 69 A. *Lattia meren vahasta* b 1, 20.
 B. „ *veden vahdosta* b 33.
 C. „ *pienistä kivistä* b 6.
 D. „ *kullan kipinöistä [kipenistä]* b 5, [13].
 E. „ *kullalla maalattu* b 15.
 F. „ *tinasta valettu* b 16.
 G. „ *laudan palasista* b 7.
 H. *Meren vaha permantona* b 9.
 I. *Permanto pienistä penningeistä [penninrahoista]* b 12, c [11].
- 70 A. *Kiuas kullan kirpilöistä [kipenistä]* b 1, [13].
 B. „ *kullasta kudottu* b 8.
 C. *Muuri pienistä kivistä* b 15.
 D. *Uuni uusista kivistä* a 5.
 E. „ *ulkomaan kivistä* d 3.
71. *Totto Tuonelan tiilistä* d 3.

¹ Samoin Pakenevan runon yhteydessä Hildén 20; Puttila 362: *K. k. l. päällä*.

² Samoin Pakenevan runon yhteydessä Takala 38.

³ *Ja klasin alla on kaivo.*

- 72 A. *Penkit pienistä penningeistä* b 1, 5, 7.
 B. „ *hopealla silottu* b 16.
- 73 A. *Pöytä kullalla silattu [milottu]* b [16], 20.
 B. „ *kullan suortuvoista* b 33.
 C. „ *kullan kiemuroista* d 3.
 D. „ *kullasta, hopeasta holettu* k 6.
 E. „ *vaskesta valettu* b 22.
- 74 A. *Akkuna mustasta pilvestä* a 5.
 B. *Klasit kunnan kirpilöistä* b 3.
75. *Pihtipielet pihlavapuista* a 6.
- 76 A. *Harjahirret hirven luista* x 1.
 B. *Syömärit synnyistä syivistä* b 13.
77. *Otsa oiva kessukoista* b 13.
78. *Saranat saatanan saunasta* b 13.
79. *Porstua pehmeistä polstareista* a 5.
80. *Kartano karhun kämmenistä* (vrt. Katto) a 5.

Niinkuin näemme, on tähän Tuonelan tupaan ja sen sisustukseen käytetty: *kultaa* ja *hopeata* ynnä muita metalleja, lisäksi *kal-lisarvoista meren vahaa* s. o. merikiveä eli meripihkaa (bernstein'ia vrt. myös *ulkomaan kivi*), sitä paitsi hienolajista *omenapuu*ta. Merkillisempiä aineksia kuitenkin ovat metsäneläinten: *oravan*, *kärpän*, *peuran* ja *karhun luut*, toisinaan vielä *kalan luut* tai *suo-mukset*. Vaan kaikista enemmän kummastuttavat *sirkan luut*, joiden vaikutuksesta myös *kärpän* luut ovat välistä muuttuneet *kärpäsen* luiksi. Sirkka esiintyy siksi säännöllisesti, ettei se saata olla mikään tilapäinen erehdysmuoto. Luonnollisen selityksen saamme, jos otamme huomioon että runoa on laulettu lapsen kehdon luona yön hiljaisuudessa uunintakaisen kotisirkan yksitoikkoisella säestyksellä. Kun *sivuseinille* oli keksittävä alkusoinnun vaatima sana, johtui helposti mieleen *sirkka*, joka kaiken aikaa oli laulajaa muistuttanut olemassaolostaan.

Jos nyt tarkastamme niitä muutoksia, joiden alaisiksi Tuonelan tuvan kuvauksen säkeet ovat joutuneet itäsuomalaisissa toisin-

noissa ynnä Lönnrotin Kalevala-laitoksissa, niin huomaamme ensiksikin, että säe: *Kädensija kärpänluista* on kokonaan kadonnut. Tuvan kohottua ja laajettua maanalaisesta kirstusta maanpäälliseksi taikalinnaksi onkin kädensija liian vähäpätöinen mainittavaksi. Sitä vastoin on säe: *Peräseinä peuranluista* koskemattomana kaikkialla säilynyt.

Sivuseinä sirkkanluista on niinkään aivan yleinen, joskus harvoin on *sirkan*, niinkuin olemme nähneet, muutettu *sirkun*, etupäässä Venäjän Karjalassa,¹ jossa kertosaäkeeksi toisinaan on lisätty: *Soppi-seinä sorsan luista* (esim. Borenius II 185, Europaeus K 19).

Mutta mistä sai Lönnrot Vanhaan Kalevalaan *siilin luut*? Oppineen saksalaisen H. R. v. Schröterin jo v. 1819 Upsalassa julkaisemasta kokoelmasta, missä ihmetupa tavataan eksyneenä Karhunpeijais-runoon (Finnische Runen s. 78, Lönnrotin kopioima S 113). Karhun tullessa tupaan siellä (käsik. mukaan):²

Ov' on tehty teräksestä,	Luvaslauvat lupiin (!) luista,
Sivuseinät siilin luista,	Va'it on vaskesta valetut,
Periseinät peten (!) puista,	Lusikat uron lukosta,
Oviseinät osman luista,	Pöyt' on tehty teräksestä.

Aivan tilapäisesti ei niin eteläinen eläin kuin *siili* ole voinut tähän itäsuomalaiseen runoon joutua. Se on luultavasti tuvan kuvauksen mukana Länsi-Suomesta kulkeutunut. Uskaltaisiko olettaa, että se on alkuperäinen tällä paikalla, vaikka harvinaisena otuksena on helposti väistynyt syrjään?

Oviseinä on itäsuomalaisissa toisinnoissa tavallisesti *osman* s. o. *ahman luista*. Paitsi alkusoinnun vaikutuksesta, on siihen ajatus ilmeisesti johtunut *peurasta*, jota se ahdistaa. *Osman* l. *Osmon luiden* rinnalla ilmaantuvat sekä Suomen että Venäjän Karjalassa *Kalevan luut*, joista joko *karsina* (s. 3) tai *kamana* (esim. Europaeus K 19, Borenius II 185) kuvaillaan tehdyn. Tämän rinnastuksen

¹ Venäjän Karjalan kielessä *tširkka* merkitsee GENETZIN mukaan (Suomi 14 s. 150) samaa kuin *koi*; KARJALAISEN muistiinpanojen mukaan se tunnetaan *vesisirkan* merkityksessä.

² Kts. Beckerin lisäyksiä Gananderiin s. 43. Schröterillä 3:s säe: *petran luista*, 7:s puuttuu.

ovat aiheuttaneet kertovaisissa ynnä häärunoissa toistensa kertosanoina ilmaantuvat: *Osmoinen* ja *Kalevainen*, *Osmotar* ja *Kalevatar*, *Osmola* ja *Kalevala*. Muutos Kalevan *luista* > *puista* on Lönnrotin. Kalevan sijalle ovat *kapehen* ja *karitsan* aivan tilapäisesti kansanrunossa joutuneet, jälkimmäiseen verrattakoon Sammon valmistaminen *kahesta karitsan luusta* Vuonnisen laulutavan mukaan.

Kalevalan säe *Orret on omenapuista* kuuluu vastaavassa kansanrunossa, kuten olemme nähneet, *Orret osman olkaluista*. Kun osman luita jo edellä tuli käytettyä, oli Lönnrotin joko tehtävä tähän korjaus taikka hylättävä koko säe. *Omenapuu*hun johti hänen ajatuksensa nähtävästi seuraavassa säkeessä esiintyvä *pähkinäpuu*. Vaan koska länsisuomalaisissa Tuonelaan tuudituksissa säe: *Oviseinä omenapuusta*, on yleinen, voisi kukaties olettaa hänen kuulleen tämän lapsuudessaan Sammatissa. Että ihmetuvan kuvaus oli hänelle jotain hyvin tuttua, ilmaisevat hänen muistiinpanoissaan kirjainlyhennykset ynnä *etc.*

Säkeen: *Patsas puista päähkehistä*, jotka samoin kuin *siilin luut* viittaavat etelä- ja länsisuomalaiseen alkuperään, on Lönnrot aivan tarpeettomasti uudessa laitoksessa korjannut: *patviloista*. Säe: *Luaslaut lumpehista* on aivan harvinainen, samoin kuin: *Lattia lammin lumpehista*; niiden kokoonpanoon on arvattavasti vaikuttanut runo Iivanasta Kojosenpojasta, joka nuorikkonsa leikkaa palasiksi, pannen m. m. *Korvat lammin lumpehiksi* (esim. Europaeus G 44 Repolan puolelta).

Laki lahnan suomuloista eli suomuksista on itäsuomalaisissa toisinnoissa yleinen säe, joka vastaa länsisuomalaista *Katto kalan suomuksista*.

Lattia vesin vanuttu on Lönnrotin kokoonpanema kansanrunon säkeistä *L. vesin valettu* ja *veen vanuma*. Niihin verrattakoon länsisuomalaiset säkeet: *L. veden vahdosta* ja *meren vahasta*. Sanaa *vaha* merkityksessä *kivi* ei Itä-Suomessa ole ymmärretty, jonka vuoksi se on tullut monella tavoin väännetyksi, esim. *L. meren vihoissa* (Murman 48), *vetten varoissa* (Fellman 79) ja *meren laholoista* (Europaeus H 65). Viimeksi mainitusta lienee Lönnrot muodostanut Uuden Kalevalan säkeen: *Lautsat Saksan laahkoloista*. *Lattian* sijalla itäsuomalaisissa kappaleissa ilmaantuu toisinaan *silta* esim.

sinikivistä (Ahlqvist 468, siinä *Kiukoa meren kivistä*) tai *siian suomuksista* (s. 4, vrt. Laki). Uuden Kalevalan säkeen: *Silta silkillä silattu* on Lönnrot ottanut Gottlundin kokoonpanosta. *Silkkisilta* löytyy muuten sekä Rouvalaan lähdössä (esim. Lönnrot Q 277 y. m.) että Vähätoivotun sulhon runossa (kts. Slöör III 16), lisäksi Met-sän luvuissa (UK 14: 207).

Pöydän kullasta ja *Penkit pienistä rahoista* olemme jo Länsi-Suomessa tavanneet. *Rahi raudasta* on Itä-Suomessa lisätty muista runoista (vrt. esim. Karhunpeijais-runoja UK 46: 288 ynnä Tulen syntyä Loitsurun. s. 339). Säe: *Unni uusista kivistä* on Länsi-Suomesta kulkeutunut sekä Suomen että Venäjän Karjalaan (kts. s. 3 ja Cajan 17). Uuden Kalevalan muunnos: *Unni vaskesta valettu* tavataan jo Vanhan Kalevalan toisinoissa yhdessä säkeen *Saatu pankko paasiloista* kera.¹ Viimeksi mainitusta ynnä säkeestä *Patsas saaren paasiloista* on kokoonpantu Vanhan Kalevalan säe *Pankko Saksan* (toisinoissa vielä *saaren*) *paasiloista*.

Vielä huomattakoon Vanhassa Kalevalassa ihmetuvan kuvauksen edellä käyvät kansanomaiset säkeet: *Sivult' on satoa syltä, Päältä poikitse tuhatta*. Niitä vastaa Uudessa Kalevalassa ennen Oluen keittoa esiintyvä häätuvan laajuuden kuvaus (20: 119—126):

Tupa oli tehty Pohjolassa,	Kukko kuin laessa lauloi,
Tupa laitto, pirtti suuri,	Ei sen ääni maahan kuulu,
Sivulta yheksän syltä,	Penin haukunta perässä
Päästä seitsentä leveä;	Ei kuulu ovehen asti.

Mainittu kohta perustuu Ilamantsin-puolisissa Lemminkäis-runon toisinoissa löytyvään omituiseen johdantoon (A = Europaeus G 650, vrt. 160, sekä Ahlqvist B 308); B = B 195; C = Europaeus E III 1. 7):

¹ Vastaavia säkeitä Lönnrotin kirjaanpanoissa en ole sattunut löytämään; nähtävästi ne kuitenkin ovat kansanomaisia, vrt. *Va'it vaskesta valetut* (s. 16) ja *Pankko v. v.* (Strählmän Skuoritsa 66). Uuden Kalevalan muunnokseen: *Pankko paasista hyvistä*, vrt. Porkka III 472 Soikkolasta: *Patsas paasista kovista*.

<p>A. Tup' oli tehty Hiitolassa,
 Hiitolassa, Pohjolassa,
 Tuo oli sivu satoa syltä,
 Tuhansia poikkipuolin;
 Kuin kukko laessa laulo,
 Laulu ei kuulu lattiahan,
 Peni haukkuvi perässä,
 Ei ääni ovehen kuulu
 Ukon uuessa tuvassa,
 Miehen vanhan vaiviossa.</p> <p>B. Oli pirtti Pohjolassa,
 Sivult' on satoa syltä,</p> | <p>Syltä seitsentä leveä;
 Kukko laulavi laessa,
 Eipä ääni maahan kuulu,
 Peni haukkuvi perässä,
 Ei ääni ovehen kuulu.</p> <p>C. Pertti laitto Väinölässä.
 Se sivu suvehen pitkä,
 Pohjaseen sitä pitempi;
 Kukko laulo lattiassa,
 Ei ääni lakehen kuulu,
 Peni haukkuvi perällä,
 Ei haukku ovehen kuulu.</p> |
|---|--|

Säkeet: *Tup' oli tehty Hiitolassa* eli *Pohjolassa* ja *Ukon uuessa tuvassa* muistuttavat ehdottomasti mieleen mieleen Tuonelaan tuudittamisen säettä: *Tuonelass' on tupa tehty t. uusi*. Siinä olemme myös tavanneet ajatuksen, ettei Tuonelan tupaan *kuulu kukon laulu*, eikä *koiran haukku*. Samoin on tuvan laajuuden kuvaus yhteinen, vaikka aivan eri mitassa. *Sivuseinä syltä pitkä, peräseinä kyynärätä* on tietysti kirstun mukaan sepitetty. Vaan että Tuonelankin tupaa on voitu ajatella laajemmaksi (vrt. *tupa suuri* d 3), osoittaa itäsuomalaisessa Tulen luvussa säilynyt kappale (Krohn 12509 Kaavilta).

<p>Tuonne ma kipuja kiistan. Tupa tehty Tuonelassa, Väki suuri Väinän päässä, Sivulta satoa syltä,</p>	<p>Päätyviltä puolen toista, Naisten hapsilla katettu, Miesten luilla malkoiltu.</p>
---	--

Viimeisenkin epäilyksen poistaa tuvan kuvaus eräässä ilamanttilaisen Lemminkäis-runon toisinnossa, joka on saanut paikkansa vasta Lemminkäisen perille tultua ja seisahduttua oven suuhun orren alle (Europaeus G 647):

<p>Kolmen koukun [koskeville]. Haukku peni penkin alla, Ei haukku ovehen kuulu, Laulo kukko lattialla,</p>	<p>Ei [laulu lakehen kuulu]. Periseinä pet[ran luista], Sivuseinä sirk[an luista], Laki — —</p>
---	--

Tässä samoin kuin siinä kansanrunossa (s. 2), josta mainittu säepari Vanhaan Kalevalaan on otettu, tuvan laajuutta ja kummallisuutta kuvaavien säkeitten yhteys vahvistaa niiden yhteenkuuluvaisuuden ynnä yhteisen alkuperän länsisuomalaisesta Tuonelaan tuuditusrunosta.

Ueber mongolische pronomina.

Von

G. J. RAMSTEDT.

In den meisten sprachen der welt weicht die deklination der pronomina charakteristisch von der der nomina ab. Während nämlich die nomina im allgemeinen ein genau abgegrenztes paradigma aufweisen, besitzen die pronomina auch ältere beugungsformen, die sich wegen ihres häufigen gebrauchs durch zeiten „sprachlicher unruhe“ gerettet haben. Ausserdem dass die pronomina wortformen aus einer grauen vorzeit bewahren, sind sie aber beeinflussungen ganz besonderer art unterworfen. Mehrere von ihnen bilden die sprachlichen ausdrücke für unter sich gegensätzliche psychologische begriffe, die gerade wegen des kontrastes die tendenz zeigen lautlich einander so viel wie möglich nahe zu kommen. Lautgeschichte und analogie streiten also hier wie überall in der sprache um die macht, aber das resultat der streitenden kräfte wird hier teilweise ein anderes als bei den regulären nomina.

Interessant sind in dieser hinsicht auch die pronomina der mongolischen sprache. Da über sie noch keine spezialuntersuchung existiert, will ich es versuchen mit hülfe der mir bis jetzt bekannten mongolischen dialekte (khalkhassisch, kalmückisch, burjatisch und mogholisch) eine kurze etymologische skizze über die pronomina

des altmongolischen zu entwerfen. Zu diesem zweck teile ich sie in drei stoffliche gruppen: 1) persönliche, 2) demonstrative und 3) interrogativ-indefinite pronomina ein.

I. Die persönlichen pronomina.

	1. person	2. person
Singularis	Nom. bi 'ich'	ci 'du'
	Gen. minu 'mein'	cinu 'dein'
Pluralis	Nom. bide 'wir'	ta 'ihr', 'Sie'
	Gen. bidenü, manu 'unser'	tanu 'euer', 'Ihr'

Ich gehe hier nicht weiter auf die deklination ein, sondern richte mein augenmerk auf einige interessante einzelheiten. Die genitivform **bidenü** gehört natürlich zum nom. **bide**, woher aber hat die sprache den genitiv **manu**? Sehen wir in GOLSTUNSKI's und KOWALEWSKI's wörterbüchern nach, so finden wir, dass es auch einen nominativ **ba** 'wir' giebt. Jetzt besitzen wir auch andere belege dieses wortes; so kannte dieses wort **ba** auch der arabische sprachforscher, dessen mongolische studien nunmehr von P. M. MELIORANSKI herausgegeben worden sind ¹, und im moghologischen sagt man noch heute z. b. *bidä unijöü* (< **unija-ba*) 'wir wollen reiten'. Dies **ba** 'wir' verhält sich zum gen. **manu** wie **bi** 'ich' zu **minu**. Gewöhnlich sagt man (auch ich habe mich so ausgedrückt in meinem aufsatze „Das Schriftmongolische und die Urga-mundart“ § 36 ²), dass man im vormongolischen eine distanzassimilation $b - n > m - n$ bemerken könne; in diesem fälle, wo m wohl das ursprünglichere ist, kann man nur von einem wechsel: b (ohne folgenden nasal) $\sim m$ (mit folgendem nasal) reden.

Wenn wir jetzt mit diesen sing. **bi** : **minu** und plur. **ba** : **manu** die pronomina der zweiten person **ci** : **cinu** und **ta** : **tanu** vergleichen,

¹ П. М. МЕЛИОРАНСКИЙ, Арабъ филологъ о монгольскомъ языкѣ s. 166. Dies werk wird im folgenden АФМ zitiert.

² Wird im folgenden SU zitiert.

sehen wir erstens ein eigentümliches verhältnis: den singularen **bi** und **ci** mit *i*-vokal entsprechen die plurale **ba** und **ta** mit *a*-vokal. Dass ich **ci** lautlich neben **ta** stelle, wie **bi** neben **ba**, ist vom standpunkt des schriftmongolischen aus, wo die verschiebung *ti* > *ci* eingetreten, vollkommen berechtigt (vgl. SU § 8). Obwohl darum nicht umgekehrt jedes *c* aus *t* entstanden sein muss, haben wir dennoch hier ein älteres **ti* anzusetzen. Wir können also die vormongolischen grundformen **mi* 'ich': **ma* 'wir' = **ti* 'du': *ta* 'ihr' aufstellen, woraus die wörter **bi** : **ba** = **ci** : **ta** durch regelrechte historische entwicklung entstanden sind.

Wenn aber, wie wir jetzt gesehen haben, **ba** gen. **manu** der regelrechte plural zu **bi** gen. **minu** ist, was für eine bildung ist dann **bide** gen. **bidenü**? Ich muss gestehen, dass mir dieses wort in gewissem grade unklar geblieben ist. Nur dessen bin ich ganz sicher, dass zwischen **bidenü** und **manu** ein unterschied in der bedeutung noch heute besteht. Im khalkhassischen wird *mindənī* (< **bidenü**) 'unser' verwendet, wenn die besitzer z. b. der redende und der angeredete sind ('ich und du', oder seltener 'ich und er'), und *man^{vē}* (< **manu**) 'unser', wenn unter 'wir' die leute des hauses oder die angehörigen des redenden (auch ohne ihn selbst) zu verstehen sind. Einen ähnlichen unterschied haben wir auch im mandschurischen zwischen **be** (= mong. **ba**) und **muse** (= mong. **bide**).¹ Wegen seiner bedeutung wurde **ba** ziemlich spärlich im nominativ verwendet — man sagte wohl 'unser land, volk, vieh' u. s. w. —, während **bide** 'ich und du, ich und ihr' 'wir zwei, wir hier' häufiger gewesen und darum endlich das **ba** ganz hat verdrängen können. In der schriftsprache scheint **bidenü** nicht statt **manu** verwendet zu werden, vielmehr umgekehrt; aber in den jetzigen volksdialekten ist **bidenü** schon das gewöhnlichste. Dies ist natürlich als eine analogie seitens des jetzt allgemein gewordenen nominativs **bide** zu erklären. Das ursprüngliche verhältnis ist jedoch noch zu erkennen in den stereotypen ausdrücken der schriftsprache **bide qojar** 'wir zwei, wir beide' aber **ba бүрүн** 'wir alle' Wie das wort **bide** etymologisch zu erklären ist, kann ich nicht entscheiden. Vielleicht ist

¹ ЗАХАРОВЪ, Грамматика Маньчжурск. яз § 86.

es eine zusammensetzung von *bi* 'ich' und **te* (**ta* od. **ti*) gewesen, also urspr. 'ich und du' od. 'ich und er' Für *bi* + *ta* scheint das dahurische *bida* und *biada*¹ und das ordossische *pita*² zu sprechen, da ja in diesen dialekten eine verschiebung $e > a$ nicht vorsichgegangen ist, aber unsere quellen, IWANOWSKI und besonders Mr. SOULIÉ, sind nicht zuverlässig. Das mandschurische *muse* und das türkische *biz* 'wir' liefern auch keinen schlüssel zu unserem rätsel. Es ist daher auch denkbar, dass wir in *bide*, wie in *ede* und *tede*, eine regelrechte pluralbildung auf *-d* nebst einem demonstrativen *-e* haben. Wir können sehr gut *bid-* (< **mid-*) als plural zu *min-* auffassen, und die eben genannten mandschurischen und türkischen wörter sprechen auch nicht dagegen.

Hiernach können wir die zwei bisher schwerverständlichen wörter *inu* und *anu* betrachten. Sie stehen nach einem satzbetonen worte im satzanfang als eine art verstärkung und können mit 'und', 'aber' 'dennoch' u. a. übersetzt werden,³ aber in einigen fällen hat man durch sie, im gegensatz zu dem reflexiven **-yan* (**-yen*) *ban*, *gan*, *ijan* 'suus', ein 'ejus' 'eorum' ausdrücken wollen.⁴ In diesem falle muss die bedeutung 'ejus', 'eorum' die ursprünglichere sein. Herr Kotwicz⁵ hat in seinen Vorlesungen sowohl *inu* als *anu* ganz richtig als genitive erklärt, aber über den unterschied zwischen diesen beiden ist man nicht ins klare gekommen. Die mongolen selbst erklären oft, es sei *inu* nach vordervokalischen und *anu* nach hintervokalischen wörtern zu schreiben, was auch Kotwicz mit einer bezweifelnden bemerkung erwähnt, ohne sich bestimmt dagegen auszusprechen. Vergleichen wir aber jetzt die genitive *minu* 'mein' : *manu* 'unser', **tinu* 'dein' : *tanu* 'euer', so gesellt sich zu ihnen ganz ungezwungen auch *inu* 'ejus' : *anu* 'eorum'. Dass diese bedeutungsanalogie richtig ist, ist wohl kaum zu be-

¹ A. O. ИВАНОВСКИЙ, Mandjurica s. 42.

² G. SOULIÉ, Éléments de Grammaire Mongole (Dialecte Ordoss) s. 44.

³ Sie sind also keine nominativendungen, wie SCHMIDT annahm.

⁴ Ganz dieselbe verwendung haben im tscheremissischen die suffixe *-ža* (*-žə*) pl. *-šta* (*-štə*).

⁵ В. Л. Котвичъ, Лекции s. 69.

zweifeln.⁴ Soviel ich aus guten mongolischen texten erschen habe, ist die verwendung von *inu* und *anu* gerade nach diesem bedeutungsunterschied geregelt; nur in späteren schriften kommt eine unsicherheit vor, die die mongolen durch falsche regeln vermehrt haben.

Zu *inu* und *anu* kennt die sprache keine nominative. Auf die frage, wie sie heissen müssten, gehe ich darum auch nicht ein. Nur von dem akkusativ zu gen. *inu* wird später die rede sein.

Ehe ich auf eine erörterung der spätmongolischen entwicklung der behandelten genitive übergehe, stelle ich noch unsere bisherigen resultate tabellarisch zusammen:

	1. person	2. person	3. person
sing.	<i>minu</i>	<i>cinu</i>	<i>inu</i>
plur.	<i>manu</i>	<i>tanu</i>	<i>anu</i>

Der vokalwechsel sing. *i* ~ plur. *a* zeigt, dass das mongolische keine so starre, unorganische sprache ist, wie man gewöhnlich annimmt, sondern auch ein wenig von dem „organischen“ indogermanisch-semitischen vokalwechsel für flexionszwecke besitzt. Besonders zu bemerken ist, dass wir hier das sicherste und älteste gut der mongolischen sprache vor uns haben und an entlehnung durchaus nicht denken können.

Im khalkhassischen, burjatischen und kalmückischen lauten die genitive *minu*, *cinu* und *inu* jetzt *mini* (kalm. burj. auch *mini*); *tšini* (khalkh. *tš'ini*, kalm. burj. *tšini*, *šini*); khalkh. *-ni*, *-in*, burj. kalm. *in*, *in*. Statt des *-u* der schriftsprache haben die lebenden mundarten also einen *i*-vokal; dieselbe endung finden wir auch in khalkhass. *bidən̄i* 'unser', *χūn̄i* 'des khans', *tš'ān̄i* 'des tees', wo also die endung *-i* und analogisch *-n̄i* verallgemeinert worden ist; ebenso im burjatischen. Die genitive *manu*, *tanu* lauten aber im khalkh. *man^oē*, *tan^oē*, die auf **manai* und **tanai* zurückgehen. Die endung **-ai*, **-nai* haben wir auch im kalm. *manā*, *tanā*, ebenso in der gan-

⁴ Vgl. mandsch. *ini* 'ejus' pl. *čeni* 'eorum' (< **te-se-ni*), siehe Захаровъ, Грамматика Маньчжурскаго языка s. 145.

zen kalmückischen nominaldeklinations: *ḡānā* 'des khans', *tūnā* 'jenes', *tsā'nā* 'des tees' u. s. w. Nach **manai*, **tanai* möchte man auch **anai* (> khalkha **an̄ē*, kalm. **anā*) erwarten; da ein solches wort meines wissens aber nicht vorkommt, ist es wahrscheinlich, dass sing. *ini* das plurale **anai* ganz verdrängt hat, d. i. dass khalkh. *-n̄ -n*, burj. kalm. *-in̄ -n̄* in keinem falle aus *anu* entstanden sein kann. Dafür zeugt auch die Moghol-sprache, z. b. *gerūd dotonsini* 'in dem inneren der häuser' (< *dotona ini*).

In den heutigen dialekten haben wir also sing. **mini* (kh. **mini*), **čini* (kh. **čini*), **ini*, aber plur. **manai*, **tanai*. Woher dieser endungsunterschied *-i* ~ *-ai*, während wir in der schriftsprache überall ein *-u* finden? Das *-u* als genitivendung bezeichnet nach meinem dafürhalten einen hintervokalischen *y*-laut¹, wie es auch sonst der fall zu sein scheint, z. b. gen. *un* (= *yn*, *in*) neben *jin* (= *iin*); akk. *ji* (= *ij*) neben akk. + refl. *jugan* (= *ij-γan*). Wenn wir *-i* in der genitivendung annehmen, so haben wir natürlich eine assimilation der vokale zu konstatieren: **mini* (aus noch älterem **minin*) > *mini*, **tin̄i* (< **tinin*) > *tšini*, **in̄i* (< **inin*) > **ini*. In den *a*-vokalischen pluralen pronominen *manu* und *tanu* (lies *man̄i*, *tan̄i*) ist aus *-i* ein *-ai* entstanden. Hiermit vergleiche man die entwicklung *i* (vor folgendem *a*) > *a*, *ia*, SU § 55. Bei der entwicklung *j* > *ai* (und *i* > *ei* im kalmückischen) scheinen auch andere faktoren, besonders die quantität und der akzent², mitgewirkt zu haben.

Behandeln wir jetzt die übrigen kasusformen der persönlichen pronomina:

Singularis

	1. person		2. person
Akk.	namai	Akk.	cimai
Dat.	nadur, nada	Dat.	cimadur
Abl.	nadaca	Abl.	cimaca, cima aca

¹ Vgl. *buruṅgu* und *buruṅgi* 'der vorderste' im uigurischen.

² Das **i* ist hier halblang (**ī* < **ijn*) und akzentuiert (**i̇*: oder *i̇*); darüber genauer in einer beabsichtigten mongolischen lautlehre.

Instr. **nada bar**
 Kom. **nada luga**

Instr. **cima bar**
 Kom. **cima luga**

Pluralis

Akk. **mani, bideni**
 Dat. **man dur, biden dür**
 Abl. **man aca, biden ece**
 Instr. **man ijar, bide ber**
 Com. **man luga, bide lüge**

Akk. **tani**
 Dat. **tan dur**
 Abl. **tan aca**
 Instr. **tan ijar**
 Com. **tan luga**

Beginnen wir mit dem stamme **cima-**. Wir haben hier ein sekundäres element **-ma** anzusetzen. Im khalkhassischen, burjatischen und kalmückischen lautet dieses wort jetzt resp. *tš'ama-*, *šama-* und *tšama-*, die durch eine ganz regelrechte brechungserscheinung aus **cima-** entstanden sind. Dasselbe **ma** finden wir auch in **nama-**, akkusativ **namai**, was wohl ebenso aus älterem **nima* hervorgegangen. Die orthographie **cima-** neben **nama-** braucht uns nicht abzuschrecken; die vokalbrechungen sind im mongolischen zu verschiedenen epochen der sprache wieder aufs neue eingetreten, und hier hat das **c** in **cima** wahrscheinlich auch zur beibehaltung des älteren **i** mitgewirkt, es hat sogar in vielen dialekten oft aus anderen vokalen ein **i** geschaffen, z. b. šaraigol (Potanin) *uxzan* 'weiss' aus **ča-yan*, schriftsprachl. *cagan*, vgl. schr. *ca-ji-qu* 'weiss werden od. sein', *ca-ji-da-m* 'weisserde, Zaidam'; kalm. *tšigʒn* 'kumyss' aus **če-gen* vgl. *ce-ji-kü* 'hell, weiss werden', *ce-ji-dem*, kalm. *tsīdm* 'ein getränk von milch und wasser' u. a. In der schriftsprache konnte also sehr gut **cima-** neben **nama-** stehen, obwohl beide ganz einerlei gebildet sind. Das vormongolische **nima-* geht wieder nach zahlreichen anderen beispielen zu schliessen (siehe SU § 36) auf ein noch älteres **mima-* zurück. Ob **ti-ma* und **mi-ma* das allerursprünglichste sind, oder ob wir sie auf noch ältere **tin* + *ma*, **min* + *ma* od. ähnl. bringen können, ist hier von keiner bedeutung. Es genügt uns, dass wir neben dem stamme **min-** in gen. **minu**, und **tin-* in gen. **tinu* (vgl. **man-u**, **tan-u**; **man-dur**, **tan-dur** u. s. w.) auch eine stammbildung **mima-*. **tima-* kennen gelernt haben. Dieser stamm kommt regelrecht nur im akkusativ

vor: schriftspr. *namai*, *cimai*, und entsprechend in allen späteren dialekten. In anderen kasusformen findet er sich nur von dem worte *ci* 'du': dat. *cimadur*, abl. *cimaca*, instr. *cima bar*, kom. *cima luga*; diesen kasusbildungen ebenbürtig sind: burjat. dat. *namada* (seleng. auch *nāda* < **nanda*), abl. *namāsa*; kalm. abl. *namās*, kom. *naml̥* u. s. w. Der dativ *nadur* geht auf **nandur* zurück. Es giebt nämlich viele fälle in der sprache, wo man einen alten laut-schwund ($n + \text{vokal} + n > n + \text{vokal}$) konstatieren kann; ich brauche nur gen. *qan* u. 'des khans' neben *nom* u. 'des buches' zu nennen. Neben dem dativ *nadur* stand ein ursprünglich lokatives *nada*, und von diesem letzteren sind alle folgende kasusformen abl. *nadaca*, instr. *nada bar* kom. *nada luga* analogisch gebildet (vgl. *ger-te-če*, *eme-deče*; *gazar a-ča* u. s. w.). Den stamm *nan-* neben *nama* haben wir im kalmückischen: abl. *nanās*, instr. *nanār*, kom. *nanl̥* und nach diesen neugebildet oder wiederhergestellt dativ *nanda* (vielleicht auch < **namda*). Wir sehen hier, wie neubildung auf neubildung die regelrechte geschichtliche entwicklung ganz unerkennbar gemacht haben. Selbst der „stamm“ **nan-* in **nandur* ist wohl eine neubildung und beruht, soviel ich bis jetzt habe finden können, auf einer anlehnung an *nama-*; nach allen regeln sollte man ja **min-dur*, **minda* (= mandschurisch *minde*, türk. lok. *men-de*). erwarten.

Wie neben *nama-* ein *nan-* *nana-*, steht auch neben *cima-* ein *cin-*, *cina-*, das in AΦM belegt ist: dat. *činadur* (?), abl. *činača*, und noch in der sprache der Mogholen kommt vor: abl. *tšināsa*, instr. *tšinār*, kom. *tšināl̥*, akk.-gen. *tšinei* (? urspr. gen.). Nach allen diesen scheinbar unregelmässigen vertretungen wäre ich geneigt zu schliessen, dass *nama*, *cima* ursprünglich nur im akkusativ heimisch waren und erst später durch in verschiedenen richtungen gegangene analogisierungen auch in anderen kasus sesshaft geworden sind, besonders der stamm *cima* (vgl. auch türk. *men* 'ich' aber *seŋ* 'du'). In der Mogholsprache, wo akkusativ und genitiv zusammengefallen, sind akk. *namei*, *tšamei* (neben *tšan̄ei*) jetzt auch genitive; z. b. *namei köyn* = *köy-mi* 'mein sohn', *tšamei köyn* = *köyn-tšin* 'dein sohn'; vergleiche, was die variation des

ausdrucks betrifft, franz. *moi* — *me* 'mich', schwedisch *sig*, -s (die passivendung) 'sich', russ. себя, -ся (reflexivendung) 'sich', u. a.

Ein meines wissens nur von JÜLG in seiner verdienstvollen ausgabe des Siddhikür vorgeführtes wort ist sing. *ima* 'er' (auch *ima gurban* 'sie drei' eig. 'er drei' wie *tere gurban* 'die drei'), das von keinem anderen forschler bisher weder gefunden noch angenommen zu sein scheint. Ich habe für meine person keinen grund die richtigkeit seiner lesart zu bezweifeln, obwohl auch ich das wort in keiner mundart kenne. Das wort *ima* ist seiner bildung nach mit dem stamme *nama* und *cima* zu vergleichen und gehört als nom.-akk. zu dem stamme **in-* gen. *inu* 'ejus', vgl. mandsch. *i* 'is', gen. *ini* 'ejus' akk. *imbe* 'eum' Es bleibt nur die frage zu beantworten: woher hat der kalmückische übersetzer oder besser transskriptor des Siddhikür dieses wort *ima* genommen, aus einem west- oder einem ostmongolischen dialekte?

Über die flexion der plurale *ba* (dual. *bide*), *ta* ist nichts besonderes zu bemerken. Die obliquen kasus sind überall, wie es scheint, regelrecht vom stamme *man-*, *biden-* und *tan-* abgeleitet: z. b. akk. *mani*, *bideni*, *tani*; dat. *mandur*, *bidendür*, *tandur*, u. s. w

Wie in den türkischen kommen auch in den mongolischen dialekten verschiedene „doppelte pluralformen“ vor, z. b. *khU biddanar*, *biddanūt*, *bidūt* 'wir', *t'anur* 'Sie' (zu mehreren), *Moghhol bidād* 'wir', *tād* 'Sie' u. a.

Ehe ich die persönlichen pronomina erledige, will ich die aufmerksamkeit des lesers noch darauf lenken, dass schon im ältesten mongolischen die persönlichen pronomina im nom. *bi*, *ci*, *ba*, *bide*, *ta* und im gen. *minu*, *cinu*, *inu*, *manu*, *bidentü*, *tanu*, *anu* auch enklitisch verwendet werden (*bi iremüi bi*, *minu keüken minu*). Die enklitische verwendung ist ein ausgangspunkt für die von den in akzentuierter stellung sich findenden formen erheblich abweichenden suffixalen dubletten gewesen. Im kalm. burj. mogh. und khalkh.. ja wahrscheinlich in allen mongolischen dialekten haben wir jetzt sowohl persönliche (aus dem nom.) als auch possessive (aus dem gen.) suffixe, die jedoch in den verschiedenen dialekten etwas verschieden aussehen. Die nähere aufzählung dieser suffixe in ihrer

jetzigen gestalt gehört der dialektforschung an; ich kann auf dieses interessante und für die sprachwissenschaft so wichtige thema hier nicht weiter eingehen.

II. Die demonstrativen pronomina.

Nom. ene 'dieser'; 'er'	pl. ede edeger 'diese'
tere 'jener, der'; 'er'	pl. tede tedeger 'jene, die'; 'sie'

Das verhältnis zwischen sing. ene, tere einerseits und plur. ede, tede andererseits wird nur erklärlich, wenn wir in dem auslautenden -e eine deiktische partikel annehmen. Zu en- pl. ed- vergleiche man naran 'sonne' narad 'sonnen' und zu ter- pl. ted- z. b. gazar 'land' pl. gazarad 'länder' Wir finden also hier ganz regelrechte verhältnisse. Nach meinem dafürhalten sind die auslautenden vokale in en-e ed-e, ter-e ted-e als halblang und ursprünglich akzentuiert zu betrachten; für en + è, ed + è, ter + è, ted + è sprechen ausser den khalkhassischen ene, t'ere (nicht enə, t'erə) auch die von dem arabischen sprachforscher im 13.—14:ten jahrhundert aufgezeichneten enei und tedei.¹ Wie das khalkhassische ent'ər 'und so weiter', ent'ē 'auf dieser seite' t'ert'ē 'auf jener seite' und ed 'diese', t'ed 'jene' zu verstehen sind, wage ich nicht bestimmt zu sagen; es scheint, als hätten wir hier die stämme *en-, *ter-, *ed-, *ted- ohne deiktisches -e, aber wahrscheinlicher ist doch, dass hier eine stark vorgeschrittene apokopierung stattgefunden hat. Über -ger in edeger, tedeger siehe unter jambar.

Wir sind also von ene und tere zu *en- und *ter- gekommen. Jedoch dürfen wir vorläufig auch diese nicht als primäre stämme ansehen, sondern nach anderen mit diesen zusammengehörenden wörtern zu schliessen sind n und r sekundäre elemente, vgl. r in mandsch. ere 'dieser' nach tere 'jener', n in moghologisch tenāyār 'damit' nach enāyār 'hiermit'; weiter vielleicht auch schr. tende 'dort' nach ende 'hier' Sowohl n wie r kommen in der schriftsprache nur im nominativ vor; alle anderen kasus zeigen einen

¹ МЕДИОРАНСКІЙ АФМ s. 167.

besonderen sekundären stamm auf **-gün**: gen. **e-günü**, **te-gün-ü**, dat. **egündür**, **tegündür**, abl. (besonders zu bemerken!) **egünce**, **tegünce**,¹ instr. **egün ijer**, **tegün ijer**, kom. **egün lüge**, **tegün lüge**. Mit **egün** und **tegün** können wir vergleichen die wortpaare **e-düi** 'soviel (wie hier)', **te-düi** 'so viel (wie dort)'; **e-isi** 'hierher', **te-isi** 'dorthin'; **e-ji-kü** 'hoc modo esse', **te-ji-kü** 'eo modo esse' und die daraus abgeleiteten **ejimü** 'so einer wie dieser', **tejimü** 'so einer wie jener' und **ejin** 'hoc modo', **tejin** 'eo modo'; weiter **edüge** 'jetzt', **tejije** 'damals' u. a. Als primäre stämme ergeben sich also nur ***e-** und ***te-**, wozu sich wohl ***en-** und ***ten-** stellen, wie z. b. ***cin-** und ***tan-** zu ***ci** 'du' und ***ta** 'ihr'. Im mogholischen heisst es wirklich nom. **te** 'jener', gen.-akk. **tenni**, dat. **tendü** 'jenem', **tendä** 'dort', abl. **tenāsa** 'von jenem', instr. **tenāyar** 'durch, mit jenem'. Dasselbe primäre **te-** haben wir auch in türkischen dialekten, z. b. im koib. **tiyi** 'jener',² vgl. mong. **aliki** 'welcher' neben **ali** id., **-ki** ist dasselbe wie in **miniki** 'das meinige', **endeki** 'das hiesige'. Dagegen scheint der „stamm“ ***e-** nicht als solcher vorzukommen, sondern ist immer erweitert: Moghol **enā** gen.-akk. **enāni**, dat. **enāndü**, abl. **enānāsa**, instr. **enāyar** (per analogiam auch **tenāyar**). Daraus kann man vielleicht eine folgerung ziehen, zu der wir aber auch auf anderem wege gelangen.

Sehen wir jetzt zu, in welcher gestalt sich die alten schriftsprachlichen stämme **egün-** und **tegün-** in den jetzigen dialekten erhalten haben. Sie ergeben regelrecht **ün-** und **tün-**. Im burjatischen haben wir auch z. b. gen. **ünā** 'dieses', **tünā** 'jenes', aber im kalm. und besonders im khalkhassischen ist **ün-** der analogiebildung **enün-** gewichen, weil es vielleicht im vergleich mit **tün-** zu leicht befunden wurde und sein zusammenhang mit **ene** nicht mehr fühlbar genug war. Nach dem entstehen des **enün-**, kalm. **ünün-** hat man im khalkhassischen auch ein **t'erün-** und im kalm. **terün-**, **türün-**, **tünün-**

¹ Die ablativendung ist hier die älteste, d. h. nur **če**; belege für die richtigkeit der schreibart **egünče**, **tegünče** haben wir z. b. bei МЭЛИОРАНСКИ, АФМ s. 113 **туһча баты**, das natürlich '(stärker) als jener' bedeutet.

² RADLOFF, Wbuch III, 1353.

z. b. khU gen. *enūnī*, *t'erūnī*; kalm. akk. *ünüg*, *tünüg*. [Ähnlicherweise hat auch das mogholische instr. *enāyār* od. *enāḡgār* ~ *tenāyār* od. *tenāḡgār*.] Aber gewöhnlicher als *t'erūn-* und *tünūn-* sind doch *t'ūn* und *tūn*, die lautgesetzlichen verschiebungen aus vorauszusetzendem **te-yūn-*.

Die flexion der plurale *ede*, *tede* (gen. *edenū*, *tedenū*, dat. *edendūr*, *tedendūr* u. s. w.) scheint auf den ersten blick gegen die analyse *ed* + *è*, *ted* + *è* zu sprechen. Dennoch kann der umstand, dass die sprache die älteren kasusformen, etwa gen. **ed-ūn*, **ted-ūn* (Moghol *tedi*), dat. **ed-tūr*, **ted-tūr* (Moghol *tettū*) eingebüsst hat und nach den üblichen mustern (*ei* ~ *cinu*, *ta* ~ *tanu*) bei der flexion von dem vorhandenen nominativ ausgegangen ist, die richtigkeit der obigen ergebnisse zweifelhaft machen. Ähnliche analogisierungen sind z. b. kalm. gen. *terənē* von *tere*, Moghol gen. *enānī*, pl. nom. *enūd* gen. *enādi*, dat. *enāttu* von *enā* 'dieser' In beinahe allen sprachen der welt kann man diese erscheinung beobachten, z. b. latein. *iste* gen. *istius* (statt *is-te* ~ *ejus-te*), schwedisch *denne* (dieser) (< **den* + **e*) gen. *dennes*, finn. *tä-mä* 'dieser' gen. *tä-män*, vgl. essiv *tä-nä* u. a.

Wurzelverwandt mit unseren pronominen *ene* und *tere* sind die adverbialen *inagsi* 'hierher, diesseits' und *cinagsi* 'dorthin, jenseits' und die adjektivischen *inatu* 'diesseits befindlich' und *cinatu* 'jenseits befindlich', die offenbar ein *ina-*, *cina-* enthalten. Hier haben wir wieder ein beispiel eines ganz unmongolischen vokalwechsels; der grund dazu ist wohl darin zu suchen, dass wir es hier wahrscheinlich mit einer wortzusammensetzung zu tun haben, also etwa: **i* + *na* und **ti* + *na* für **e* + *na* und **te* + *na*.¹ Aber die sache ist hiermit doch noch nicht klar gemacht. Die in den gesprochenen dialekten bekannten entsprechenden wörter lauten nämlich kalm. *nū* ~ *tsū*, kalm. khalkh. *nāšī* ~ *tsāšī*, khalkh. *nānv* ~

¹ Hiermit kann man vielleicht zusammenstellen die wörter *gunan* 'dreijährig' und *dünen* 'vierjährig' mit ihren femininen formen *gunagin*, *dūnegin*, vgl. *gu-rban*, *dū-rben*; *gu-tugar*, *dū-tūger*. In ähnlicher weise fasse ich auch Moghol *munattu* 'hierher' neben *munda* 'hier' auf.

ts'ānn, kalm. *nārṇ* ~ *tsārṇ*, welche also die stämme *nā-* und *tsā-* darbieten. Diese stämme sind aber keine lautgesetzlichen entwickelungen von schr. *ina-* und *cina-*. Man sollte erwarten **na* (< **ina*) ~ *čina*. Es ist klar, dass hier wegen der gegensätzlichkeit in der bedeutung die anzahl der silben gleich gemacht und die lautgeschichtliche entwickelung vollkommen unbeachtet gelassen worden ist. Die entstehung der stämme *nā-* und *tsā-* ist also ganz dunkel. Ob nach lautgesetzlichem (*inaya* > **inā* >) *nā* das demselben parallele *tsā* eine analogie ist, oder vielleicht umgekehrt *tsā* (< **caya* < **ciya*) das *nā* hervorgerufen hat, bleibt wohl für immer ein rätsel. Jedenfalls sind *nā-* und *tsā-* schon alten datums, da sie sowohl im khalkhassischen, wie im burjatischen und auch im kalmückischen vorkommen, und zwar in den verschiedensten kasusflexionsformen: kalm. prosekutiv *nāγūr* ~ *tsāγūr*, ablativ *nāγās* ~ *tsāγās*, adj. *nātka* ~ *tsātka*.

Betrachten wir aber noch einmal alle diese unregelmässigen vertretungen etwas näher: 1) Moghol gen. *enā-ni* ~ *tenni* (< **te-ni*), dat. *enān-du* ~ *ten-du*, 2) khalkh. *enūnī* ~ *tūnī*, dat. *enūnt* ~ *t'ūnt*, 3) kalm. *ününē* ~ *tünē*, dat. *ününd* ~ *tünd* und 4) in allen dialekten ausser dem der schrift *nā-* ~ *tsā*, 5) khU *eṇ-gənä* aber *te-genü* (siehe unten). Diese unregelmässigkeiten sehen ja ziemlich regelmässig aus, d. h. statt **e-* und **te-* hat man vielleicht ursprünglich ein **en(e)-* und **te-* (*in(e)-* ~ *ti-*) gehabt. Ob dem wirklich so gewesen, ist unmöglich mit bestimmtheit zu sagen, denn wir stossen hier überall auf die aller lautgeschichtlichen forschung den boden unter den füssen wegnehmende analogie, die gerade hier immer am stärksten arbeitet. Es ergibt sich also, dass wir die möglichkeit eines primären stammes **en-* (mit wurzelhaftem *n*) zugeben müssen und damit auch eines wurzelzusammenhangs zwischen *inu* 'ejus', *anu* 'eorum', *ene* 'dieser' und *nā-* 'diesseits', womit wir natürlich aus dem mongolischen doch keine indogermanische sprache machen wollen.

Zu den demonstrativen pronominen zählt man bisweilen auch das wort *mön* (kalm. *men*, *mīn*, mogh. *mun-*) 'gerade der, das; eben; gewiss' Zugleich erwähne ich auch das schriftmong. *ele* (neumong. *-l*) 'gerade' lat. 'quidem', gr. 'γῆ' Sie scheinen mit den

türkischen *bu* ~ *mun* und *-l* in kirg. *ol*, *bul*, *šol* identisch zu sein. Das khalkhassische *möb* 'sogleich' ist wohl **möde* (dat. pl.?), das burjatische *mönö* 'jetzt' ist **mön* + *e* (dat. sing.), und für wurzelverwandt halte ich noch *mā!*, *ma!*, *mene!* und auch kirg. u. a. dial. *mene!* *mā!* 'вотъ, возьми, на!', vgl. finn. *se!* pl. *sehkää!* mit *se* 'der'

Das bejahende 'so' od. 'ja' wird im mongolischen wie in vielen anderen sprachen u. a. durch wörter pronominaler herkunft ausgedrückt (vgl. deutsch 'so', finn. *niin*, russ. *макэ*). Das khalkhassische „ja“ heisst *t'imə* (< **tejimü*), *t'ĩ* (< **tejin*) oder *māq* (< **mön* mit infigierter verstärkung, SU § 49), das kalm. *men* (< **mön*) oder *ñē* (< **ini* + verstärkung) u. s. w. Sehr oft wird „ja“ aber auch durch von den demonstrativen gebildete verba in geeigneter tempusform zum ausdruck gebracht. Diese verba sind *ejī-kū* und *teji-kū*, khU *īχa*, *t'īχa*, kalm. *īkə*, *tīkə* und die alten zusammensetzungen khU *engəχa*, *t'eχa* (< *t'egəχa* SU § 51, s. 43), kalm. *tekkə*. Diese demonstrativen verba werden wir später zusammen mit ähnlichen interrogativen verben besprechen.

III. Pronomina interrogativa & indefinita.

1. *ken* 'wer' (von personen), gen. *ken ü* 'wessen', u. s. w., pl. *ked* 'welche'
2. *jagun* 'was, welches (von dingen)', gen. *jagun u* 'wessen'; *jaguma* 'etwas', gen. *jaguman u*
3. *ali* 'welcher (unter bestimmten)', gen. *alin u*; auch *aliki* id., gen. *alikin u*; *ali ba* 'jeder' (adj.)
4. *jambar* 'was für einer, ein wie beschaffener' (nur als adj.)

Von diesen ist sing. *ken*, pl. *ked* in jeder beziehung regelrecht und eine gute stütze für die richtigkeit unserer analyse von *ene* und *ede* in **en* + *e* und **ed* + *e*. Weder über seine flexion in der schriftsprache noch seine vertretung in den neuen dialekten ist etwas zu bemerken.

Aber ausser den in den grammatiken aufgezählten pronominen ist hier noch zu nennen ein ebenfalls interrogatives pronomem *jan*,

das in der verbindung *ken jan* 'der eine und der andere; wer es auch sei' im kalmückischen sehr allgemein ist.¹ Beide teile dieser zusammensetzung werden flektiert, also gen. *kenē janā*, dat. *kend jand* u. s. w. Derselben art sind die wortverbindungen *kezē jazū* 'wann es auch sei' 'dann und wann', *kedū jadū* 'so und so viel', und, obgleich der erste teil von einer anderen wurzel stammt, *xā jā* 'hie und da',² *xārŋ jārŋ* oder *χamārŋ jamārŋ* 'hierher und dorthin'. Die sprache besitzt also neben *ken* (pl. *ked*) auch ein *jan* (pl. **jad*, unbelegt), und wie wir aus *ken*, *ked*, *kedüi*, *kezije*, *ker*, *keli* eine wurzel **ke-*, aus *en-*, *ed-*, *egün-*, *edüge*, *edüi* ein **e-*, aus *ten-de*, *ted-*, *tegün-*, *tezije*, *tedüi* ein **te-* zu abstrahieren berechtigt sind, so dürfen wir auch *jan*, *jazū*, *jadū*, *jā*, *jārŋ* ein interrogatives **ja-* entnehmen. Wenn wir jetzt das allbekannte fragende *jagun* (> *jūn*) herbeiziehen, fällt es sogleich in die augen, dass dasselbe mit *e-gün-* (> *ün*) und *te-gün* (> *tün*) auf gleicher stufe steht und eine sekundäre stammbildung mit einem suffixe *-gun* (*-gün*) sein muss.

Zugleich erwähne ich auch, dass es neben **ke-* und **ja-* noch ein drittes interrogatives, nur lokalitäten bezeichnendes *qa-* giebt. Dieses haben wir in den eben erwähnten kalm. *xā 'wo'* (< **qa-ya* dat.), *xārŋ* (< **qa-γarun*) 'wohin', *χārγūr* 'welchen weg' (prosekutivisch), khU *χānw* 'wo' (vgl. *nānw*, *ts'ānw*), *χāčšī* 'wohin' (vgl. *nāčšī*, *ts'āčšī*) und in erweiterter gestalt in schr. *qamiga* od. *qamija*, kalm. *χamā* 'wo, wohin' mit den daraus gebildeten *χamārŋ* 'wohin', *χamāγās* 'woher', *χamāγūr* 'welchen weg'. Das mogholische hat *kana* mit kurzem *ka-*. Siehe hierzu türk. *qan-* RADLOFF Wbuch II, 100! und vergleiche *qa-* ~ *qan-* mit *ja-* ~ *jan-*, *ke-* ~ *ken-* u. s. w.

Ganz rätselhaft sieht *jem* 'was' der Moghol-sprache aus. Die lautverhältnisse dieser sprache sind, soviel ich gefunden habe, im allgemeinen sehr einfach und durchsichtig; ich kann aus *jem* akk. *jemei* (? eigentlich genitiv) instrum. *jemār* nur ein älteres **jam* rekonstruieren. Dass ein solches altmongolisches pronom

¹ Z. b. in dem sprichwort *kērŋ kün ken jan uyē* 'steppenleute haben kein „der“ und „der“ d. h. 'auf der steppe sind alle gleich'

² Diese verbindung wird in den wörterbüchern erwähnt.

existiert hat, ist mir aus mehreren gründen sehr wahrscheinlich. Ich sehe dies *jam* auch im worte *jambar* 'was für einer', wo ich -bar mit *ber* in *bi ber* 'ich' *ci ber* 'du' und mit -ger in *edeger* und *tedeger* identifiziere. Vielleicht hat dies -bar auch etwas mit der instrumentalendung *bar*, *ijar*, -gär (*ber*, *ijer*, -ger) d. h. urspr. **-yar* gemein. Nur so erklärt sich das lange *ā* in khU *jamār*, kalm. *jamūr*, die wie ein instrumental von *jam* aussehen (vgl. Moghol *jemār* 'wie'), aber zu dem schriftsprachlichen *jambar* nicht gut stimmen; vgl. schr. *ünenger* statt oder neben *ünen ijer* u. a.

Es streitet wohl jetzt gegen die allgemeinen regeln für den gebrauch der kasus, dass der instrumental statt des nominativs als subjektkasus oder als attributkasus steht, aber es ist dennoch, besonders bei pronomina nichts unmögliches. Es kann sich um einem archaismus handeln, der augenscheinlich mit dem in einigen übersetzungen anzutreffenden tibetizismus (instrum. als subjektkasus) nichts zu schaffen hat. Es kommen ja in vielen sprachen ganz ähnliche sporadische fälle vor, z. b. schwedisch *hvem* 'wer', eigentlich dativ von *ho* (vgl. engl. *who* dat. *whom*, deutsch *wer* dat. *wem*). Das mogh. *jem* < **jam* gehört wohl zu *jan*, und beider verhältnis zu einander ähnelt dem verhältnis zwischen türk. *kim* (< **kem*) und mong. *ken*.¹ Der akk.-gen. *jemei* scheint aus einem **jama-* herzu-leiten zu sein (vgl. *namei*, *tšamei*). Das primäre **ja-* haben wir auch im mandschurischen *ja* 'was'; vgl. *ken jan* mit mandschur. *ja-ja* und *ve-ja*, lat. *quis-quis*, finn. *jo-ku* (gen. *jon-kun*) u. a. Warum **jan* gen. **janin* nicht *nan* gen. *nani* geworden ist, wie man nach anderen ähnlichen assimilationen erwarten möchte, ist schwer zu sagen, da die hierhergehörenden lautgesetze noch nicht erforscht sind; jedenfalls ist es kaum zu gewagt mit **ja-*, **ja-ma-* das türkisch-tatarische *ne* (gen. *nenin*) 'was', *neme* 'etwas' zu identifizieren.

Mit dem sekundären -ma ist noch von *ja-gun* ein *jaguma* 'etwas' gebildet. Ich muss hier auf das bestimmteste gegen die landläufige meinung opponieren, als sei dieses wort ein konkretes substantivum mit der bedeutung „ding“. Man hat keinen grund z. b.

¹ Hr RUDNEW hat mich auf ein kalmückisches wort *kemēr* 'wenn' (= schr. *ker be*) aufmerksam gemacht. Dieses *kemēr* (instr.) zeigt uns den stamm *kem-*

sajin jaguma als „ein gutes ding“ zu übersetzen, es bedeutet 'etwas gutes' und ist, was die wortstellung betrifft, mit sajin büri 'alles gutes' in eine linie zu stellen.

Ohne weitere verwandten steht in der sprache das wort ali 'welcher (von gegebenen)' da. Ich kann es nur mit mandsch. ai 'welcher' vergleichen, obwohl allerdings ein beträchtlicher bedeutungsunterschied zwischen ihnen besteht. Auf ein *li* > *ji* deutet z. b. mong. *molijan* 'stumpf' (AΦM. s. 116) ~ mandsch. *mojō* 'stumpf', mong. *oliqu* neben *ojoqu* 'fliehen'; schr. *gulir* ~ kalm. *γujr* 'mehl', schr. *kölerekü* 'schwitzen' ~ kalm. *köjrkə* 'schwitzen' u. a.

In ali ba 'wer es auch sei, jeder' haben wir das überhaupt spurlos geschwundene ba 'auch'; vgl. finn. *ku-kin*, lat. *quis-que*. Wahrscheinlich ist auch kerbe als ker be 'wenn auch' aufzufassen. Ich möchte glauben, dass das mong. ba 'und' mit dem mandschurischen be zu identifizieren ist, vgl. mandsch. *jabuci* = 'wenn er geht' = finn. 'jos kävisi' mit mandsch. *jabuci-be* = 'wenn er auch geht' = finn. 'jos kävisi-kin'

Jetzt noch ein wort über die für indoeuropäer und finno-ugrier so befremdenden pronomenen-verba ejikü, kalm. *iķə*, khU *ṛχa* 'dieses sein' od. 'dieses machen', tejikü, kalm. *tīķə*, khU *t'ṛχa* 'jenes sein' od. 'jenes tun' und khU *jāχv* < **jaji-qu* 'was sein' 'was machen'. Faktitive ableitungen von diesen sind z. b. khU *ṛlgəχa* 'so machen lassen' und *jālyvχv* 'was zu machen befehlen'. Durch komposition entstanden sind khU *enqəχa* 'dies machen' < **en-* 'dieses' + *gē-kü* 'sagen, meinen' (< **geŋe-kü*, schr. *gemekü*¹), burj. *teŋgeχe* 'jenes machen' < **ten-*, analogisch nach *en-* + *gē-kü*, khU *t'eχa* (stamm *t'egə-*), kalm. *tekkə* (stamm *teg-*) < **te-* 'jenes' + *gē-kü*, schr. *jagakimui* < **jā-* (analogisch statt **ja-*) + *kimui* 'macht', kalm. *jāynə* < **jā-* (für **ja-*) + *gē-kü* 'sagen' und khU *χäḡtš'ṛχv* 'wohin gehen', *χäḡtš'ṛnā* 'wo geht er hin' < **qā-* (= *qaya* dat.) 'wohin' + *ecikü* 'gehen' und zahlreiche andere in anderen dialekten.

¹ Mit vielen Urga-mongolen lese ich *gemēkü*, nicht *kemēkü* wie die kalmücken, und wie es in allen unseren grammatiken steht. Das kalmückische *gē-gēd* (konv. perf.) deutet auf ursprüngl. **geŋe-* wie *kūn* 'mensch', schrift. *kümün* auf **künqürn*. Diese zwei ausnahmen sind also auch schon erklärlich, vgl. SU § 61 s. 52.

Die meines wissens nicht weiter zu analysierenden *ejikü*, *tejikü*, **jajiqu* hat man unrichtigerweise aus *ejin kikü*, *tejin kikü*, *jagun kikü* herleiten wollen, ohne einzusehen, dass *ejin* und *tejin* gerade die modalen konverba von den zu erklärenden wörtern sind, und dass *jagun kikü jū-*, nicht *jā-* ergeben muss. Ich möchte jetzt weder *gemekü* 'sagen' noch *kikü* 'machen' in diesen wörtern suchen, weil ja in der schriftsprache *ejikü*, *ejin gemekü* und *ejin kikü* neben einander bestehen und wohl auch in dieselbe zeit gehören. Ist es doch wünschenswert eine etymologie für sie zu finden, so kann ich sie nur unter die sehr gewöhnlichen und offenbar sehr alten auf *-ji-* endenden verba einreihen, da ja diese überhaupt ganz ähnlich aus nominalstämmen gebildet sind z. b. *ca-ji-qu* 'weiss sein', *ula-ji-qu* 'rot sein', *ge-ji-kü* 'hell werden' u. a. (vgl. *ca-gan*, *ula-gan*, *ge-gen*).

Meine beiträge zur kenntnis und zum verständnis der pronomina sind hiermit zu ende. Das thema ist eins von den interessantesten und wäre eigentlich einer eingehenderen behandlung wert. Doch ist das jetzige material noch zu gering, — ich brauche nur darauf hinzudeuten, dass wir bisher auch das wort *ba* 'wir' im mongolischen nicht gekannt haben, — und die wissenschaftliche behandlung der mongolischen sprache hat noch keine festen spuren, denen sie folgen könnte, weshalb ich auch nicht zu eilig voranschreiten kann. Ich kann aber nicht umhin die grosse ähnlichheit der mongolischen (und türkischen) pronomina mit denen der indoeuropäischen und finnischen sprachen zu verschweigen, eine ähnlichheit, die nicht nur die „wurzeln“, sondern auch die flexion zu umfassen scheint (vgl. z. b. mong. akk. **mima-* **tima-* **ima*, finn. akk. *milma* 'mich', *silma* < **ti* + ? 'dich' (übrigens unerklärlich); finn. akk. sing. *-n* < **-m*, tscheremissisch *-m*, indogerm. akk. sing. **-m*, pl. **-m-s*).

Nachtrag.

Die possessivsuffixe der türkischen dialekte haben offenbar eine entwicklung derselben art durchgemacht wie die der neu-

mongolischen mundarten. Dunkel ist nur die geschichte der suffixe für die dritte person.

Bekanntlich bedeutet das türkische *ayalary* entweder 'seniores ejus' oder 'senior eorum' oder noch 'seniores eorum'. Das pluralzeichen *-lar-* kann sowohl die mehrzahl der besitzer als auch die der besessenen gegenstände bezeichnen. Hier kann a priori nur eine bedeutung die ursprüngliche sein, aber welche?

Bemerkenswert ist Orkhon nominativ *aty* 'equus ejus', akkusativ *atin* 'equum ejus', aber osm. *aty* 'equus ejus', akk. *atyny* 'equum ejus'. Da ja der akkusativ ursprünglich die endung *-y, -i* (< **γ*) gehabt hat — mong. *-i* (nach konsonanten), *-ji* (nach vokalen) —, ist Orkhon akk. *atin* = *aty* + *yn* und osm. akk. *at-yn* + *y* und das possessivsuffix in beiden sprachen noch teilweise *-yn*. Das čuv. suffix *-ě* weist auf einen vordervokal hin, also urspr. **in*: vgl. Gronbech, Forstudier til türkisk lydhistorie, København 1902, s. 20. Das jakutische hat auch noch *-yn* 'ejus', aber ausserdem mit derselben bedeutung auch ein *-a*. Der formenunterschied beruht wohl auf einem ursprünglichen bedeutungsunterschied, der gerade in derselben weise verwischt worden ist wie in *ayalary*. Suchen wir einen hintergrund für diesen wechsel *-yn* ~ *-a*, so ergibt sich die parallele altmong. *morin inu* 'equus ejus' und *morin anu* 'equus eorum', neumong. unterschiedslos khU *mörq-n*, kalm. *mör-q* 'equus (equi) ejus' od. 'equus (equi) eorum' von selbst. Unter der annahme eines etymologischen zusammenhanges zwischen den türkischen und mongolischen suffixen haben wir also *-y, -yn* in *at-y (at-yn)* = *inu (ini, in, n)* und *a* in jak. *bas-a* = *anu (an, n, nā)*.

Können wir vielleicht auch die reste der ehemaligen 'equi ejus' und 'equi eorum' wiederfinden?

Die jetzigen türkischen sprachen zeigen einen regelmässigen wechsel (ob dies wirklich in allen dialekten eine genau konstatierte tatsache ist, weiss ich nicht): nach konsonanten *-y* ~ nach vokalen *-sy* (dial. *-zy*). Die endung *-sy* kann, so viel ich sehe, nicht als das ursprüngliche corpus angenommen werden, da ja ein ausfall des *-s-* nach konsonanten durch keine phonetischen regeln bedingt ist. Es kann also *-sy* als *-s + y* und *-s-* als irgendwoher mitgenommen angesehen werden. Das jakutische hat *-tyn* und *-ta*,

die aus älteren **-d-yn* und **-d-a* stammen. Das mongolische hat, ausser anderen, als pluralzeichen *-s* (Moghol *-z*) $\sim t, d$ ($< *ns, *rs, *ls$), für welche alte endung ich auch einige spärliche, aber dennoch ziemlich sichere belege im türkischen gefunden zu haben glaube [z. b. *biz* 'wir', *siz* 'ihr'; alt. *köγūs* 'brust', osm. *göks, göjs* 'brust' $< *gögūs < *kökūs$, vgl. mong. *kökö* 'zitze', pl. *köküs* (**köküz*) 'brüste']. Kurz und gut: ich stelle die frage auf, ob nicht osm. *aya-s-y* = 'seniores ejus' (jak. *aya-t-yn* = 'patres ejus') und jak. *aya-t-a* = 'patres eorum' sind. *aya-lary*, von dem ich ausging, ist demnach auch ein 'seniores ejus' und mit mong. *aqa-nar inu* identisch.

Um die grosse kühnheit dieser hypothese vor dem leser ein wenig herabzudrücken, will ich, ausser auf die verschiedenen bedeutungen des typus *ayalary* und auf die der mongolischen *inu* und *anu*, auch auf die in semasiologischer hinsicht ganz parallelen verhältnisse im mordwinischen und im finnischen hinweisen. Dr. H. Paasonens deutungen der mordwinischen possessivsuffixe sind unzweifelhaft richtig (Mordwinische lautlehre, Mémoires de la Société Finno-ougrienne XXII s. 120 f.) und auch durch die finnischen suffixe (z. b. *-san* urspr. 'ejus', *-nsa* urspr. 'eorum', jetzt aber *isänsä* 'pater (patres) ejus' od. 'pater (patres) eorum') bestätigt. Auf eine weitere begründung meiner hypothese verzichte ich, und will zum schluss nur sagen, dass ich der äusserst bequemen, aber endlosen „vielsilbentheorie“ dr. Grönbechs, wonach *-sy, -y, -tyn, -ta* aus **-taiy* (warum nicht **-taiyn?*), *taš* 'stein', čuv. *čul* aus **taias* (vgl. mong. *cilagun* 'stein' aus **tila-*), *qan* 'blut', čuv. *jun* aus **qaiān* (vgl. mong. *qana-* 'aderlassen' $< *qan-na < *qan-la-$) u. s. w. erklärt werden, kein vertrauen schenken kann. Bessere kenntnisse des mongolischen hätten ihm sogleich das fehlerhafte solchen etyologisierens gezeigt. Ceterum censeo: Wenn man in die türkische (besonders noch vortürkische) lautgeschichte tiefer eindringen will, muss man ausser den türkischen auch die mongolischen dialekte vor augen haben.

Die mogholen
Husein Abdillah und Rustam.

Mogholica.

Beiträge zur kenntnis der moghol-sprache in Afghanistan.

Von

G. J. RAMSTEDT.

Bei der veröffentlichung der nachfolgenden unausgereiften studien muss ich einige worte vorausschicken.

Nachdem ich H. C. v. D. GABELENTZ' anmerkungen „Ueber die Sprache der Hazâras und Aimaks“ (Zeitschrift der Deutsch-Morgeländischen Gesellschaft B. XX s. 326 fg. u. 612 fg.) kennen gelernt hatte, suchte ich vergebens nach weiteren nachrichten in der neueren literatur. Es kam mir dann der gedanke, dass die kleinen gebirgstämme, die noch zu LEECH's zeiten mongolisch sprachen, vielleicht jetzt schon ganz iranisiert sein könnten. Was sich bis auf unsere tage herab gerettet, müsse darum baldigst geborgen werden. Die grosse bedeutung der moghol-aimaks für die mongolische forschung überhaupt und besonders für eine künftige erforschung der mongolischen sprachgeschichte ist ohne weiteres klar. Die aimaks oder, wie sie sich selbst nennen, die moghols, sind ja ein überbleibsel der alten eroberer Irans, der grossmongolen, und zugleich das verschwundene heer von Tschagatais enkel Nukodar, nach dessen schicksal Tschingis-Khans epigonen in der Mongolei oft heute noch fragen. Sie sind ja in sprachlicher hinsicht der einzige zweig, der vollkommen abgesondert gelebt und von den neumongolischen um-

gestaltungen und nivellierungen ganz unberührt geblieben ist. Mein innigster wunsch war es daher einmal über diese sprache noch etwas erfahren und für die forschung das nötige material selbst sammeln zu können.

Schliesslich konnte ich im herbst 1903 als stipendiat der Helsingforser universität die langgewünschte reise nach Afghanistan antreten. Ich war, nach verschiedenem hinundherkorrespondieren, zu der überzeugung gekommen, dass ich nicht bis an ort und stelle in Afghanistan würde vordringen können, und reiste daher nach der russischen festung Kuschka, wo ich den 18. okt. anlangte. Schon am 22. okt. fand ich, dank der freundlichen mitwirkung der militärbehörden, unter afghanischen arbeitern zwei männer, die sich „moyōl“ nannten und wirklich die sprache sprachen, die ich suchte. Leider wollten mir diese beiden männer, Rustam und Hussein Abdillah, die ich hier nach meiner aufnahme dem leser vorstelle, gar nichts mitteilen, weil sie — wie sie selbst erzählten — von afghanischen spionen umgeben seien und später bei der rückkehr nach der heimat allerlei strafen und marter ausstehen müssten, wenn sie mit russen umgingen. Es gelang mir jedoch sie zu überreden, mit mir nach Merv zu kommen und 2—3 monate bei mir zu dienen. Nach einigen tagen machten sie aber einen versuch zu entfliehen, wurden indes eingeholt und kamen in bester stimmung am 30. okt. in Merv an. Aber schon in der ersten nacht erkrankte Rustam an malaria, ich beschäftigte mich danach also nur mit Abdillah, dem jüngeren von ihnen. Den 3. november fühlte auch ich mich von der malaria befallen und musste die beiden armen männer, von denen der eine vor heimweh und angst in der fremden stadt, der andere vor fieber nur immer „*oi illō!*“ und „*oi xudō*“ zu jammern wusste, nach ihrer heimat fahren lassen. Sehr feierlich, mit *salam* und herzlichem dank für gute bezahlung nahmen sie abschied.

Fieberkrank zu bett liegend konnte ich keine weiteren studien treiben und musste, sobald ich mich ein wenig erholt hatte, nach Finland zurückreisen, um meine gesundheit wiederherzustellen. Das material, das ich hier veröffentliche, habe ich also zwischen dem 30. okt. und dem 3. nov. aufgezeichnet, und zwar bietet es nur die allerersten vorbereitungen zur aneignung der sprache. Die allzu kurze

frist, die verschlossenheit und furcht Abdillahs, die krankheit Rustams halfen natürlich nicht die mit meiner reise verknüpften absichten fördern. Auch unter günstigeren umständen ist die erlernung einer fremden sprache in drei oder vier tagen eine unmöglichkeit. Da Abdillah keine erzählungen, märchen od. ähnl. mitzuteilen hatte und die kleinen phrasen doch zu eintönig wurden, musste ich ihm selbst kleine geschichten verständlich machen und ihn mit eigenen worten das erzählte wiedergeben lassen. So sind die „Kleinen fabeln“ entstanden.

Was mir die mogholen durch den amtlichen dolmetscher in Kuschka über sich und ihre heimat erzählten, war in aller kürze folgendes. Die mogholen sind entweder hirten, die nomadisieren, oder arme arbeiter, die bei reicheren leuten dienen. Die meisten männer sollen persisch und auch puštu sprechen können. Auch sollen sie zu den türkisch redenden stämmen in nahen beziehungen stehen und sich bisweilen von ihnen ihre weiber stehlen. Die mogholen sind in kleinere stämme geteilt und haben ihre eigenen fürsten, die von Tschingis-Khan ihren ursprung ableiten. Rustams und Abdillahs herrscher hiess Mahmud und wohnte in Görū-šohar.

Den namen „aimak“, den v. d. GABELENTZ verwendete, erkannten Rustam und Abdillah nicht an, sondern verstanden unter *aimaq* oder *čör aïmaq* die stämme: *žemšidi*, *hazārā*, *firuz-kühī* und *tāimānī*.

Bei der bearbeitung des gesammelten materiales habe ich ausser verschiedenen neupersischen grammatiken benutzt ŽUKOVSKI (В. А. Жуковский, Материалы для изученія персидскихъ нарѣчій. I. С.-Петербургъ 1888), WILHELM GEIGER (Etymologie und Lautlehre des Afghanischen, München 1893), E. TRUMPP (Grammar of the Paštō or Language of the Afghāns. Tübingen 1873), H. W. BELLEW (A Grammar of the Pukkhto or Puksho Language. London 1867, und: A Dictionary of the Pukkhto or Puksho Language. London 1867). Sehr wertvoll für die kenntnis der frage von den mogholen ist prof. P. M. MELIORANSKI'S buch Арабъ Филологъ о Монгольскомъ языкѣ, С.-Петербургъ 1903.

Es ist mir eine freude für das herzliche wohlwollen, das ich bei meiner schwierigen aufgabe in so hohem masse von verschiedenen seiten genossen habe, meinen dank öffentlich auszusprechen. Beson-

ders bin ich dem russischen komitee der Association Internationale pour l'Exploration de l'Asie Centrale et de l'Extrême Orient in St. Petersburg, dem herrn kommandanten und obersten KRUSENSTJÄRNA in Kuschka und herrn Dr. SMETANIN in Merv zu danke verpflichtet. Beim aufsuchen der originale vieler mogholischen wörter hat mir herr akademiker SAALEMANN freundlichst beigestanden.

Lahti, Finland, im mai 1905.

Sprachproben.

A. Zusammenhängende phrasen.

1.

gūgirti pušni bi.

Das ist eine zündholzschachtel.

gūgirti puštuuni tatana.

Man streicht das zündhölzchen
an der schachtel her.

dar barina.

Es fängt feuer.

puuf kēnā, ukunā.

Bläst man darauf, so verlischt es.

ukuksōn, partaluqsōn.

[Es ist] verloschen und weg-
geworfen.

baqōr gēbā, partalžē.

Es verlor den nutzen, und man
warf es weg.

gūgirt ulōn bi.

Die zündhölzchen sind rot.

dērāni ray okē.

Man hat sie mit farbe bestrichen.

gūgirti parčēini.

Die hälfte von einem zündhölz-
chen.

gūgirt piči bolžē.

Das zündhölzchen wurde zer-
stückelt.

tambōqū modundu kižē.

Sie steckten den tabak (die zi-
garette) in ein mundstück.

modunī amundunān kiži tatana.

Das mundstück steckten Sie in
den mund und rauchen.

dut yarunā (qarunā).

Es steigt rauch auf.

2.

χot γōl žōγālyanā.

γōlās (qōlās) dūt qarunā.

χōkistārni partalunā.

zāγōl bolunā.

čōlōsini γōl γarunā.

čirōγ taqoidanā.

dērini dekčēni talinā.

to dērēsini afuna.

bartuni beilyanā.

barāsini afuna.

qoinēini beina, qoināsini afunā.

žilōuduni beina.

žilōusini s-apči qočarulyanā.

dorōsini apči taxta dorini taližε.

qana bi, qanāsa appa-to?

munda, endā, tendā bi.

mundāsa, endāsa, tendāsa appōqi.

Die frau macht feuer an.

Aus dem feuer steigt rauch auf.

Die asche fällt ab.

Es wird zu kohlen.

Aus dem loche (des primuskochers)
kommt feuer.

Die flamme flackert.

Darüber stellt sie das kesselchen
(die kasserolle).

Sie nehmen es ab (von oben).

Sie stellen es daneben.

Sie nehmen es von der seite.

Es steht hinten, Sie nehmen es
weg.

Es steht vorn.

Sie nehmen es nicht davor weg,
sondern lassen es stehen.

Sie nehmen es darunter weg und
legen es unter den tisch.

Wo ist es, wo nahmen Sie es weg?

Hier, dort, da ist es.

Von hier, dort, da nahm ich es.

3.

dar žōγānū.

modunī nažōr arra kenā.

*modunī qitqejār žōurunā, qojōrī
kenā.*

tulēγ γōl kēnā.

tez qitqei žōurunā.

*modunī qaqalanā, žōurōsa qojōrī
kēnā.*

Man macht feuer an.

Der tischler sagt das holz.

Man schneidet das holz mit einem
messer entzwei.

Man macht feuer.

Ein scharfes messer schneidet.

Man zerspaltet das holz, zer-
schneidet es in zwei stücke.

- qitqēi buɣartuni pulaq mēxūr ug-
guʒē, māqām bolʒē.* Man hat am hinterteil des mes-
sers einen beschlag mit einem
nagel, angeschlagen und es
wurde stark.
- χotun ʒōrūr miōnāni nāxār ku-
linā, ki māqām bolʒē.* Die frau bindet über die mitte
des kehrbesens eine schnur,
damit er stark werde.
- χotun ʒōrūrēi ʒōrūr kēnā, ger ōrūn
bolunā.* Die frau kehrt mit dem besen,
das zimmer wird sauber.

4.

- χali ɣutini bi.* Das ist eine blecherne dose.
- sardiɣni bi.* Das ist ihr deckel.
- dekčēini sardiɣni bi.* Das ist der deckel des kessels.
- dekčēini učōɣ dērā talinā (nirānā),
miqōn bolyanā.* Man stellt den kessel auf den herd
und kocht fleisch.
- usun miqōn dērā uyurunā (či-
qanā).* Man giesst wasser über das fleisch.
- miqōn bučōlunā, bolunā.* Das fleisch kocht und wird fer-
tig (= gar).
- miqōn ōrūn bolunā.* Das fleisch wird gut.
- miqōnī širwōni uftānɣār (uftān-
lēi) idānā.* Man isst die fleischbrühe mit
brot.

5.

- pōšū nītči irānā.* Eine mücke kommt geflogen.
- sōunā, sūʒē, nisinā, nispa.* Sie setzt sich, setzte sich, fliegt,
flog.
- aɾna, ki olam, dūtōnā.* Sie fürchtet, dass ich sie töte,
und entflieht.
- pōšū qabarleɟān ʒōunā.* Die mücke beisst mit dem rüssel.
- zambūr nēšlē ōftānā.* Die biene sticht mit dem stachel.

<i>yar zārār duurunā.</i>	Die hand schmerzt von dem gifte.
<i>ɣadan purwōt bolunā.</i>	Auswendig entsteht eine geschwulst.
<i>to zambūrī barilā-to?</i>	Fingen sie die biene?
<i>zambūrī jal okpa-to (ōlasala-to)?</i>	Haben sie die biene losgelassen?

6.

<i>noqɛi qu'ɛanā.</i>	Die hunde bellen (der hund bellt).
<i>noqɛinūt qu'ɛaɕayanā.</i>	Die hunde bellen (alle jene hunde).
<i>kōuu-kōuu kēnā, (kōuwas kēnā).</i>	Sie sagen wau-wau.

7.

<i>morinī aɕara!</i>	Hole das pferd!
<i>morinī-mi ekinduni samōn ki, ki idāge.</i>	Lege meinem pferd heu vor, dass es fresse.
<i>morin ebaslanā.</i>	Das pferd frisst gras.
<i>ɣaɕar nam bolfa, ebasun ɣil boluna, uɣuna.</i>	Wenn die erde feucht wird, wird (wächst) viel gras.
<i>kōrēsñūt usun kēnā.</i>	Die — — — (diener?) geben wasser.

8.

<i>morin ōulhunā (qurdulanā, guī-nā).</i>	Das pferd läuft (trabt, eilt).
<i>morin dērēsīni (dērāsīni) usurunā.</i>	Das pferd hüpfht hinüber.
<i>ɕaryɛidana.</i>	Es geht ringsum.
<i>ōulhukudu gur-gur kēnā.</i>	Es saust, wenn es läuft.
<i>adamī zīnī morin dērā kēnā.</i>	Der mensch legt einen sattel auf das pferd.
<i>miōnīni taŋgār tatana.</i>	Er zieht den gurt über die mitte.

<i>kölän riqõptu talinā, uninā.</i>	Er passt seine füsse in die steigbügel und reitet.
<i>lažõmĩ ɣartunān barinā.</i>	Er nimmt die zügel in seine hände.
<i>pašnei kēnā.</i>	Er treibt an (spornt an).
<i>qamčēnār morinĩ uggunā.</i>	Er schlägt das pferd mit der peitsche.
<i>morinĩ jobulyanā, õululyanā guļlyanā.</i>	Er lässt das pferd gehen, laufen, traben.
<i>morindu arfei õgunā, čõɣ bolunā.</i>	Er giebt dem pferd gerste, es wird dick.
<i>morin žam (čam) kēnā.</i>	Das pferd frisst (kaut).
<i>siwist idānā.</i>	Es frisst luzerne.
<i>adam morinĩ ebasɣalyana (ebasalalyanā).</i>	Der mensch lässt das pferd gras fressen (weiden).

9.

<i>arõba gir-gir kēnā.</i>	Die karre knarrt.
<i>arõbeĩ tirni bi.</i>	Die karre hat gabelarme (eine deichsel).
<i>termāni čarni (čarɣ) bi.</i>	Die karre hat räder.
<i>tēndā adam uninā.</i>	Dort (= auf dem wagen) sitzt der mensch.
<i>arõbeĩ taɣni (taɣt) bi.</i>	Die karre hat einen sitz.
<i>diqõnei liɣni.</i>	Die — — — — —
<i>õhān barinā, mēɣ uggunā, mūqām bolyanā.</i>	Man nimmt eine eiserne schiene und schlägt nāgel ein, man macht das rad stark.

10.

<i>qazdõɣ munattu jobunā.</i>	Der kosak kommt hierher.
<i>qazdõɣ nõu irāžē, munda beinā.</i>	Der kosak kam neulich, er steht hier.

bōz qazdōγ uniži öülünä.

Es kommen noch mehrere kosaken schnell geritten.

qazdōγ morin dērä uniqsōnī užä-žēm-bi.

Ich sah, wie die kosaken auf pferden ritten.

to qazdōγ iräksōnī pei sä kēbā to?

Wussten Sie nicht, dass der kosak gekommen ist?

11.

bos bos!

Steh auf, steh auf!

l-aštanam bosge.

Ich kann nicht aufstehen.

botči l-aštanam-bi.

Aufstehen kann ich nicht.

bosqudu idām-bi.

Wenn ich aufstehe, esse ich.

bosugsō idām-ba.

Nachdem wir aufgestanden, essen wir.

nanda jem ökke!

Er gebe mir etwas.

nanda jem ögunä-to, idīsūn (idāsūn)!

Geben Sie mir etwas, ich möchte essen!

tonār jobunām-bi.

Ich gehe mit Ihnen.

köun tonār kelänä.

Der knabe spricht mit Ihnen.

bi bōbōlējān kelänä.

Ich spreche mit meinem vater.

bidāt jemēi kisun (kēsun)?

Was könnten (möchten) wir machen?

bidä jemēi kijōu?

Was sollen wir machen?

12.

rizā köun la-jobunä.

Der kleine knabe kann nicht gehen.

rizā köun xoš-xoš (jaq-jaq) jobunä.

Der kleine knabe stolpert umher.

joṭ barige.

Er lerne (gehen).

rizā köun būēi mōīni kōkānā.

Der kleine knabe saugt noch an der zitze seiner mutter.

gatei köun kōkēni la kōkānā.

Der grosse knabe saugt nicht an
der zitze.

rizā köun kōkalanā.

Der kleine saugt (saugt immer?).

nikā sōl qojōr mō bolžē.

Er ist schon ein jahr und zwei
monate.

būēi bayalduni teftanā.

Er liegt im schosse der mutter.

13.

yarān (qarān) uγā!

Wasche deine hände!

enā yarī biχni bi.

Das ist die handwurzel.

enā yarī qurūni bi.

Das sind die finger der hand.

enā yar rōs qar.

Diese hand ist die rechte.

te yar čap qar.

Das ist die linke hand.

bi rōs kōllei (kōlār) jobuna.

Ich schreite mit dem rechten
fusse.

rōs yar quanni bi.

Die rechte hand ist stark.

čap yar quanni-uγēi bi.

Die linke hand ist schwach.

*yarī arōsuni, miqōni, jōsuni, qim-
suni bi.*

Die hand hat haut, fleisch, kno-
chen und nāgel.

14.

būā ukin.

Die mutter und die tochter.

ukin qōšidanā.

Die tochter zürnt.

būā ukinī ugguṇā.

Die mutter schlägt die tochter.

ukin uīlanā.

Die tochter weint.

ukin farš dērā uīlaži sōunā.

Die tochter sitzt auf dem fuss-
boden und weint.

nudunān unḡulanā.

Sie reibt sich die augen.

ukin l-uīlanā.

Die tochter weint nicht [mehr].

*būēi bayalduni (unduk dērā) tef-
tanā.*

Sie liegt im schosse ihrer mutter
(auf den knieen).

būēijān suḡanā.

Sie umarmt ihre mutter

15.

<i>toni nuduni einini bi.</i>	Das sind Ihre brillen (od. Sie haben br.).
<i>to tenni nudunān dēra taližē, ke užānā.</i>	Sie setzten sie vor die augen, damit Sie sehen.
<i>te ugei-fa, lö-užānā.</i>	Wenn sie nicht da sind, sehen Sie nicht.
<i>te afa, xob užānā.</i>	Wenn sie da sind, sehen Sie gut.
<i>te tendā-fa, qolō užānā.</i>	Wenn Sie sie dort haben, sehen Sie weit.
<i>ugei afa, oirō užānā.</i>	Wenn Sie sie nicht haben, sehen Sie (nur) nahe.
<i>nudun kūr, wō bolžē.</i>	Das auge ist zu, geschlossen.
<i>nudun qatēi bi.</i>	Das auge ist offen (eig. hoch).

16.

<i>to moyōlī kelānīni pei lā kenā, surunan-to.</i>	Sie kennen nicht die sprache der Mogholen, Sie lernen.
<i>to moyōlī kelānīni bičinā-to.</i>	Sie schreiben die sprache der Mogholen auf.
<i>bičitala qalam čir-čir kenā.</i>	Wenn Sie schreiben, kratzt die feder.
<i>murakap-toni kukā bi.</i>	Ihre tinte ist blau.
<i>jem asuqpa-to?</i>	Was fragten Sie?
<i>enā murakabi bugni bi.</i>	Das ist der korkpfropfen zur tinte.
<i>to buyār kulīnā, murakap bi asqarage.</i>	Sie machen es mit dem pfropfen zu, damit die tinte nicht auslaufe.
<i>jemār kulīnā?</i>	Womit mache ich es zu?
<i>tenāyār, enāyār kulīnā.</i>	Mit jenem, diesem machen Sie es zu.
<i>murakab qarō amārsei bi.</i>	Die tinte ist schwarz.
<i>qayaz čayōn amārsei bi.</i>	Das papier ist weiss.

17.

čōs (čōsun) asqaranā.

čečāk ukunā.

ubulā bē.

čōsun ekāda kēnā.

uškōn suni čōsun kižē.

uškōn uduur bōriš asqaražē.

žōlāmōnās asqaranā.

goitu uduur s-asqaraba.

usun jāχ kulinā.

rūtī banni irānā.

*sunī qaraŋgūi bolunā, uduur ruš-
nēi bolunā.*

naran siŋgāqudu qaraŋgūi bolunā.

naran ɣartala rušnēi bolunā.

naran ɣaruqsō rušnēi bi.

Es fällt schnee.

Die blumen sterben.

Es ist winter (im winter?)

Es fällt viel schnee.

Die vergangene nacht schneite es.

Gestern regnete es.

Es fällt von — — —

Vorgestern fiel es nicht.

Das wasser wird eis.

Der fluss wird mit eis bedeckt.

Nachts ist es dunkel, aber am
tage ist es hell.

Wenn die sonne untergeht, wird
dunkel.

Sobald die sonne aufsteigt, wird
es hell.

Nachdem die sonne aufgegangen,
ist es hell.

18.

pōja čaryeidanā.

pōjā ɣurruy gonā, ɣur-ɣur kēnā.

pōjā solmastiranā.

ɣažartu bōriš kēbā.

gil bolunā, lažām bolunā.

ɣažar bōriš siminā.

rustamī tīrqamōn asmōndu beinā.

*asmōndu nikān naran, nikā mō,
χīl istōrei bi.*

*mō istōrāsa qatei beinā, naranāsa
rizā beinā.*

Der donner geht (=es donnert).

Der donner rollt.

Der donner blitzt.

Es fiel regen auf die erde.

Es wird nass, es wird wässerig(?).

Die erde saugt das wasser auf.

Der regenbogen steht am him-
mel.

Am himmel gehen eine sonne,
ein mond und viele sterne.

Der mond ist grösser als die
sterne, aber kleiner als die
sonne.

udur nimγüzā bolunā.

Der tag schreitet fort zum mit-
tag.

nimγüzā naran qalöün bolunā.

Die mittagssonne ist heiss.

udur pēšin bolunā.

Der tag wird schwül.

*naran asmōn dērā uduur jobunā,
mō sunā jobunā.*

Die sonne geht am himmel am
tage, der mond geht in der
nacht.

19.

kundēi qabarni tēš uyurunā.

Die spitze des pfluges schneidet.

kuunda γažarē göürön kēnā.

Der pflug wendet die erde um(?)

buydēi gelinā (γarman kēnā).

Man sät weizen.

dēlmūli buydēi qitqejūr etkanā.

Man schneidet die weizenernte
mit einer sense.

buydēi aštunā gertunān.

Man bringt den weizen nach
hause.

γarmanē lat kēnā, dērōm kēnā.

Man trampelt die ernte, drischt.

tērmōndu aštunā, γulur kēnā.

Man bringt es in die mühle und
mahlt.

γulurēi γamir kēnā.

Das mehl macht man zu brot.

γulurēi mušt kēnā.

Das mehl (der teig) wird gekne-
tet.

muštēi tunuq kēnā.

Der teig wird? — — —

tatanā, suntunā.

Man zieht es, man verlängert es.

tanūr dotonēini tulāy γōl.

Im ofen ist feuer.

γamir tanūrtuni tulūkunā.

Man schiebt das brot in den ofen.

γamirēi nūrtuni uggunā.

Man klopft an das brot.

γamirēi tanūrtu bolūnā.

Man backt das brot im ofen.

γamir ulōn bolunā — —

Das brot wird rot — —

tonēim nēirtu oražē.

Sie sind (ja?) schläfrig.

butuqe, nēirān afija!

Es sei genug; lass uns schlafen
gehen!

20.

moγōl ukin tanūr dar uggunā.

Das Moghol-mädchen macht feuer
im ofen.

usun ačarunā, uftār bolyanā.

Sie holt wasser und kocht das
essen.

uftāngī gertunān öštunā.

Sie bereitet (?) das essen zu hause.

moγōl jem idānā?

Was die Mogholen essen?

χarbuzī idānā.

Sie essen (grüne) melonen.

indōnei idānā.

Sie essen wassermelonen.

sapčāī, maldēi idānā.

Sie essen *sapčā* (?) und *maldēi* (?)

tarōyi idānā.

Sie essen saure milch.

qurūtī, masqeī idānā.

Sie essen käse und *masqeī* (?)

usun, čōī, sun, širwōn idānā.

Sie trinken wasser, tee, milch,
suppe.

buyarlei sūnā, γarlei idānā.

Sie sitzen, sie essen mit den
händen.

nūqilī kēnā.

Sie unterhalten sich(?)

qonindu orčīnā.

Sie gehen, um die schafe zu hü-
ten.

gala-gejōdu orčīnā.

Sie gehen auf die viehweide.

bīγō gertunān irānā.

Abends kommen sie nach hause.

21.

moγōlī qojōr kōuni bi.

(Wir) sind (hier) zwei söhne der
Mogholen.

*nikāni bi beinā, nikāni enā bi;
qojōrī bolžē.*

Der eine bin ich, der andere ist
dieser; das giebt zwei.

nikāni apqaražē, munattu jobunā.

Ein — — —? (blieb?) er kommt
hierher.

22.

moγōlī kōuni ekinān šanū kēnā.

Der Moghol kämmt sich den kopf.

qoqūl talinā.

Er macht ein „qoqūl“.

ekinān qiryanā.

Er rasiert sich den kopf.

pōkilei qiryanā.

Er rasiert sich mit einem rasiermesser.

šanālei šanā kenā.

Er kämmt sich mit einem kamme.

qabarān žōyālyana.

Er putzt sich das gesicht.

barūtī töuğunā.

Er dreht seinen schnurrbart.

sayalān ēiqanā.

Er glättet seinen bart.

yar tatanā, ōrūn bolunā.

Er fährt mit der hand darüber und es wird sauber.

23.

moyōl mōini turtu barinā.

Der Moghole fängt fische mit dem netz.

bōz čaŋyāy dērā xamirī baxtalynā, usundu tā kenā.

Weiter steert er an den angelhaken einen eider und senkt ihn ins wasser.

mōi usun dotoneini jobuna.

Der fisch bewegt sich (lebt) im wasser.

mōini nafasni usun bi.

Das element(?) des fisches ist das wasser.

usun uyxi-fu ukunā.

Wenn ohne wasser, stirbt er.

usundu ōmudulanā.

Im wasser lebt er wieder auf.

mōini zopārni, bōlni bi.

Der fisch hat flossen und einen schwanz.

mōi usun qatūn bōlleini šūr-uggunā, bōzlanā.

Der fisch schlägt das wasser mit der schwanzflosse und wirbelt es auf.

taqō gonā.

Er schlägt mit dem schwanze (wedelt).

purwōtaŋni, čučuŋni bi.

Er hat luftblasen und — —(?).

24.

moyōl kedū bi?

Wie viele Mogholen es giebt?

moyōl dā azūr ger bi, lag adam bi.

Es giebt zehntausend zelte Mogholen, oder hunderttausend menschen.

punsat ger baryūt bi.

Es giebt fünfhundert zelte Bar-
ghut.

azōr ger maṅgūt bi.

Es giebt ein tausend zelte Man-
gut.

azōr ger mardā bi.

Es giebt ein tausend zelte Mardā.

punsat ger žōutu bi.

Die Dschöütü sind fünfhundert
zelte.

azōr ger zoiširya bi.

Die Zoischirgha sind tausend
zelte.

azōr dusat ger yūri bi.

Die Ghorī sind eintausend zwei-
hundert zelte.

*azōr ger babaka, azōr ger tamūri,
azōr ger saddi; gulrōm bi, yozā-
lāq bi.*

Ein tausend zelte Babaka, ein
tausend zelte Tamuri, ein tau-
send zelte Saddi; es giebt
auch Gülrām und Ghozālāq.

nuntug-moni yūri-šohār.

Unsere heimat ist Ghorī-šohar.

nuntug-toni gana bi?

Wo ist eure heimat?

*kandāri žilōuduni, fara-rūti qoi-
nini beina.*

Diesseits von Kandahar, aber jen-
seits von Farah-rud.

25.

adam xil bolfa, xob adam ugei.

Obwohl es der menschen viele
sind, giebt es keinen guten.

adam xob la beina, xudō xob beina.

Der mensch ist nicht gut, Gott
ist gut.

ganda adam ekāda bi.

Es giebt viele schlechte men-
schen.

la jobuqu ganda bi.

Nicht (dahin) zu gehen ist
schlecht.

26.

lālā ebātuni.

Der meister ist krank.

nōxuš bolžēn.

Er ist krank geworden.

lālā mi nōliš kēni.

Mein meister jammert.

šōni xīl ebātunā.

dārni xīl bi.

orusi dūēini lē-idānā.

lā, botči laštānā.

asmōn ökke, ke bi ukuge.

asmōn lu ukunā.

bčki bi.

*lālū quxuq-gonā, tubuf-gona, eb-
čūni ebātunā.*

*orus dūēi ögunā; afu, nutqu, bi
šaši!*

ruksat ketu, orčijā, enda ukum-bi.

lālū teftājana.

Der körper tut ihm sehr weh.

Seine krankheit ist gross.

Er nimmt nicht russische me-
dizin.

Nein, er kann nicht aufstehen.

Der himmel gebe, dass er nicht
sterbe.

Der himmel stirbt nicht.

Er ist stark (ewig?)

Der meister hustet, spuckt, die
brust tut ihm weh.

Der russe giebt arznei; nimm,
schlucke, kaue nicht!

Erlauben Sie, ich will wegfah-
ren, hier sterbe ich.

Der meister will schlafen.

27.

bidād orčīsūn, šeidunān qarīsūn.

qoitu bīyō mōšin jobuna.

moyōl döun orčīnā.

öuyōn qazamat kišē.

či orčīnā, či jema kēnā-či.

qoina irāku-bdā.

qudōti lē kelānām-dā.

endā nōxuš bolšē.

lālū xob bolumašē jobunā.

*xob afa jem aši kerāldunā, ki
orčījanā.*

Wir wollen wegfahren und in
unsere heimat zurückkehren.

Übermorgen abend geht der zug.

Der Mogholensohn geht weg.

Die Afghanen haben gefängnisse
gebaut.

Wenn du weggehst, was wirst
du tun?

Wir kommen später.

Wir sprechen nicht lügen (= lü-
gen nicht).

Hier sind wir krank geworden.

Sobald der meister gesund wird,
gehen wir.

Wenn er gesund wird, so bitten
wir um was es auch sei, zu
fahren.

<i>šōni ekātar ebātunā.</i>	Sein körper schmerzt noch mehr.
<i>qoitu xarōbtar bolunā.</i>	Später wird es noch schlechter.
<i>xotuni kōukanni lag bolši olā-</i> <i>sunā.</i>	Sein weib und seine kinder sind ohne geld(?) und hungern.
<i>figr uftiŋgī kijū tettū, ke idāgε.</i>	Ich will ihnen brot geben, damit sie essen können.

28.

<i>nudun čayōn endā irā,</i>	Du weissäugige, komm hierher,
<i>nudun qarō endā irā,</i>	du schwarzäugige, komm hier-
	her,
<i>endā irā,</i>	komm hierher,
<i>xō, endā irā!</i>	oh komm hierher!

(Anfang eines mogholischen liedes).

B. Kleine fabeln.

I.

<i>nikān adamī kōuni šōni ebātčē.</i>	Ein mann hatte einen sohn,
<i>hakimdu aštušē, dūā apge, kōun-</i>	dessen körper krank war (= der
<i>dumī ökke, ke kōun tajōr bolge.</i>	sich unwohl fühlte). Er brachte
<i>hakim asugčē: „qana-či ebātunā?“</i>	ihn zum arzte, um arznei zu be-
<i>„kōunī-mi šōni ebātunā.“ „kōun-</i>	kommen und sie dem sohne zu
<i>toni jem idāšē?“ bōbōni gešē.</i>	geben, damit der sohn gesund
<i>„nikān xōm uftāŋ idāšē.“ hakim</i>	werde. Der arzt fragte: „wo tut
<i>nudunī dūēini ökčē. bōbōni lū</i>	es denn weh?“ „Mein sohn fühlt
	sich unwohl im körper“ (= im
	magen, unter der brust). „Was
	hat Ihr sohn gegessen?“ Der va-
	ter antwortete: „er hat ungares
	brod gegessen.“ Der arzt gab
	ein augenmittel. Der vater sagt

kənā, „*nuduuni xob, žōni ebātu-nā*“ *hakim kelāžē*: „*nuduun xob bolfa, xōm uftān lē-idānā*.“

nein, denn „seine augen sind gut, der körper tut ihm weh“. Der arzt antwortete: „wenn das auge gut ist, so isst man nicht rohes brot.“

II.

nikā noqei miqōnī amundunān apči usun dotuna jobužē. usun dotuna bōs nikā miqōni užāžē. „enā miqōnī afija“ geži öärini miqōnān taližē. noqei miqōni usundu öuluužē. noqei miqōn ugei-žē.

Ein hund nahm fleisch ins maul und schwamm im wasser. Er sah im wasser auch ein stück fleisch. Dieses fleisch will ich nehmen, dachte er, und liess sein eigenes fleisch los. Das fleischstück des hundes schwamm im wasser weg, und der hund war das fleisch los.

III.

nikān adam neirtunān öu gušti žöudulažē. čimčā ugei žē žöudulažē. adam serāžē (seružē), botē. čimčēi yartunān bariži teftāžē. žöudulaqsūn öu gušti sō-užāžē. ugei ažē.

Ein mensch sah im traume fleischbrühe (träumte von fleisch-brühe), aber es war kein löffel da, träumte er. Der mensch erwachte und stand auf, einen löffel in die hand nehmend legte er sich wieder. Aber die fleisch-brühe, von der er geträumt, sah er nicht mehr; sie war weg.

IV

nikā buyur jobužē, nikā ukār jobužē, nikā mury nitčēn. buyur muryāsa asuqčēn, ki ukār ekatar

Es ging eine maus, es ging ein ochs, und es flog ein vogel. Die maus fragte den vogel, ist der

*bi, bi jō bi. murγ gežēn, ki ukār
ekātār bi. buγur amundunān keī
tatažēn, tatažēn. buγurni nīkā
bolži qaqaražē.*

ochs grösser oder bin ich's?
Der vogel sagte, dass der ochs
grösser sei. Die maus zog luft
in den mund, zog und zog. Plötz-
lich zerplatzte die maus.

V

*nīkā buγur jobužē, nīkā šīr
jobužē. šīr buγurī barižē, bu-
γurtu gežēn: „bi čineī idānām-bi“
buγur gežēn: „namēī bi idā! bi
čīnāndu baqōr bolun-bi.“ šīr in-
nāžē: „či baqōrtu-mi la bolun-či.“
bōs nīkā adam tor sūlyāžēn. šīr
tortu oraži bandiražē, yarči laš-
tana; tortu teflāžēn, geži: „ukū-
sūn“ buγur irāžē. torī qalam
kižē, šīr yarčēn. buγur sūn ke-
lāžē.*

Es ging (= war) eine maus, und
es ging (= war) ein löwe. Der
löwe fing die maus und sagte
zur maus: „ich fresse dich auf“.
Die maus sagte: „friss mich
nicht auf! Ich kann dir nütz-
lich werden“ Der löwe lachte:
„du kannst mir nicht von nutzen
sein“. Weiter legte ein mensch
ein netz aus. Der löwe geriet
in das netz und wurde gefangen;
entschlüpfen kann er nicht. Er
lag im netze und dachte: „ich
werde sterben“. Die maus kam,
zernagte das netz, und der löwe
kam heraus. Die maus hatte
richtig gesprochen.

VI.

*qojōr xotun nīkā kōunī sawār
kerāldāžē, šō(h)ni ugei-žē. dā-
wō kēnā, nīkāni: „namei kōun“,
nīkāni: „enā nameiki kōun“ ge-
žēn. qōzī asuqpa: „keniki kōun?“
„nameiki“, „nameiki“ qōzī ke-*

Zwei weiber stritten um einen
sohn, aber sie hatten keine zeu-
gen. Sie gehen vor das gericht.
und die eine sagte: „er ist mein“
und die andere: „dies ist mein
sohn“ Der richter fragte: „wes-
sen sohn ist es?“ „Meiner.“ „Mei-

lāžē: „nikā šamšir apči ačara! köünī qojōrī kētu“ kelāžē, „nikā parčēini nikā nikāndu ök!“ nikā xotun jem či lē-kelānā, nikāni uīlanā; uīlanā, genā: „bi ola!“ qōzī kelāžē: „uīlaqči xotun köünī banēini bi.“ qōzī köünī uīlaqčidu ökčē, jem či sē-kelāksōnī, s-uīlaq-sōnī qōzī uggulyažē.

ner.“ Der richter sagte: „holt ein schwert her und schlagt den sohn in zwei teile!“ „Gebt jeder von ihnen eine hälfte von ihm“, sagte er. Die eine frau sagt gar nichts, die andere weint; sie weint und sagt: „töte ihn nicht!“ Der richter sprach: „die weinende frau ist die besitzerin(?) des knaben.“ Der richter gab den knaben der weinenden; die, die gar nichts gesagt und nicht geweint hatte, liess der richter schlagen.

VII.

nikā adamī qojōr köuni bilā. rizā köuni bōbōdunān kelānā „mōlī-min rasatīni ögu!“ bōbōni mōlīni öglā, köuni arbōn uduur beižē, mōlījān apči orčižē. safar kižē, qolō orčižē. qolō nuntugtu būžē, šilladu būžē. bōbōsajān gošidažē. qolō nuntugtu jāk sōl bolži orčižē, pulni ayni sa-bolžē; köuni ulatcažē. nikān adamī gertuuni oražē, geži: uftān öktu, idāsūnā. adam xob uftāngī te

Ein mensch hatte zwei söhne. Der jüngere sohn sagt zu dem vater: „gieb mir meinen anteil am besitztum.“ Der vater gab ihm sein gut. Der sohn blieb einige tage und nahm dann sein gut und ging weg. Er machte eine reise und zog in die ferne. In einem fernem lande liess er sich nieder, in der fremde(?) liess er sich nieder. Er zürnte seinem vater. Ein ganzes jahr war es, seitdem er weggegangen, und sein geld und seine mittel nahmen ein ende; und den sohn hungerte. Er ging in das haus eines mannes hinein und sagte: gieb mir brot, ich möchte essen. Die menschen geben diesem sohne kein gutes

köunduni lö-ugunā. bolyaqsōn uftān lē-idān, xōm; γōqēi ōmui gertuni uftāngā idānā. köun öärini öärdunān kelāžē: „bōbō-mi ordōduni adam xīli bi, bōbō-mi adamdu uftān ögunā; bi jobusūn, orčisūn bōbō-mini gertuni qarisūn! bi bōbōdunān kelāsūn: ei bōbō, bi uftān-ugei, ulatčāžē. sōi sōl irāžēm-bi. uftān öktu, idāsūnā.“ köun bōbōjān gertuni orčižē, qolōsa irāžēn. bōbōni užāžē, tanižē, köuni nūrini mačā kižē. köun bōbōni γar-γalini mačā kižē. bōbō adamdu kelābā, adamī jot kebā: „enā köun ukuk-sōn köundū adōli beižē, omdu-lažē.“ ekinduni malyēi talinā, mandal qučēinā, čafōnī köundunān umusyanā, kölduni xob köuš kēnā, qurūnduni ānguštār kēnā, xot ögunā. xob tuyulī āčaralyana, tuiduni olalyanā. bōbōni köuni xušwaxti tajōr bolžē.

brot. Gekochte speisen isst er nicht, nur rohe; in dem schweinstall isst er sein essen. Der sohn sagte zu sich selbst: „in meines vaters dorf (lager) sind viele menschen, und mein vater giebt den menschen zu essen. Ich will mich auf den weg machen, wegfahren und in das haus meines vaters zurückkehren. Ich will zu meinem vater sagen: „Ach vater, ich bin ohne brot, ich bin hungrig. Nach einem jahre bin ich zurückgekommen. Geben Sie mir brot, ich möchte essen!“ Der sohn begab sich nach dem hause seines vaters und kam aus der ferne. Der vater sah ihn, erkannte ihn und küsste das an-litz des sohnes. Der sohn küsste die beiden hände des vaters. Der vater sprach zu dem volke und teilte dem volke mit: „Dieser sohn war gerade wie ein gestor-bener sohn, er ist wieder leben-dig geworden.“ Er setzt ihm eine mütze auf den kopf, er wickelt darum einen turban, er lässt seinen sohn einen kaftan anziehen, macht gute schuhe an (= für) seine füsse; an den fin-ger tut er ihm einen ring und giebt ihm eine frau. Ein gutes kalb lässt er holen und töten auf der hochzeit. Der vater und der sohn waren froh und zu-frieden.

VIII.

nikā bōbō kōunijān elšiyōn dērā unilyažē. öärini žilōudumi guinā. nikā adam gežēn: „bō-bōjān unilya, öärin-či kōllejān jobu!“ kōuni kōllejān jobužē, bōbōni unižē. nikā adam mōr dērā žilōudumi irānā: „ei bōbō utāyū, či kōllejān jobu, rizā kōunī unilya!“ bōbōni tā bolžē, rizā kōunijān unilyažē. nikā adam mōrtu žilōudumi irānā: „ei kōun, či jema uninā-či, bō-bōjān unilya!“ bōbōni kōundunān gežē: „bi unija-bi ganda, či unija-či ganda, qojōr unijōu“ galin unižē. bōs nikā adam žilōudumi irānā, geži: „ēnā elšiyōni kenī elšiyōni bē? tonēi ugei bē. qojōr adam nikā elšiyōnī uninā; to tā boltu! elšiyōn ču-tur jobunā, ečāžē. laštānā ja-bugē“ bōbō kōunār elšiyōnāsajān tā bolžēn, elšiyōnī kōlīni kulišē, nikā urtu modunī čiqažē; kōlīni

Ein vater liess seinen sohn auf einem esel reiten, selbst läuft er voraus. Ein mensch sagte: „lass du deinen vater reiten und gehe selbst zu fuss!“ Der sohn ging zu fuss, und der vater ritt. Ein mensch kommt (ihnen) entgegen auf dem wege: „oh, du alter vater, gehe du zu fuss und lass deinen kleinen sohn reiten!“ Der vater stieg ab und liess seinen kleinen sohn reiten. Ein mensch kommt (ihnen) auf dem wege entgegen: „oh, sohn, was reitest du da, lass deinen vater reiten!“ Der vater sprach zu seinem sohne: „wenn ich reite(n will), so ist das schlecht, wenn du reitest, so ist das (auch) schlecht; lass uns zu zweien reiten!“ Beide ritten. Noch ein mensch kommt (ihnen) entgegen und sagt: „Wessen esel ist das? Fuer ist er nicht. Zwei menschen reiten auf einem esel; steigt ab! Der esel bewegt sich ja kaum, er ist erschöpft. Er kann nicht mehr gehen.“ Der vater mit seinem sohne stieg von seinem esel ab, sie banden die füsse des esels (zusammen) und taten einen langen stock dazwischen; seine füsse

dēkši bolžē, sēr daroni bolžē. wurden nach oben und sein
bōbō kōunlējān taxta dērā jobužē, rücken nach unten (gekehrt).
χīli adamnūt innāčayažē. elži- Der vater mit seinem sohne ging
γōn sērlejān unōžē, rūti taxta über eine brücke, und viele
dērās usundu unōži ukūžē. menschen lachten. Der esel fiel
auf den rücken; von der fluss-
brücke fiel er ins wasser und
kam um.

Wörterverzeichnis.

Die buchstabenfolge schliesst sich der gewöhnlichen an, ausser dass *q* sogleich nach *k* gestellt ist.

Einige abkürzungen: afgh. = afghanisch, alt. = altai-türkisch; ar. = arabisch; bal. = baludschistanisch; burj. = burjatisch; dž. = dschagataisch; hind. = hinduisch (hindustanisch, urdu); khU. = Khalkha-mongolisch in Urga; kalm. = kalmükisch; m. od. mong. = mongolisch (schriftsprache); p. = persisch (farsisch); t. od. tat. = tatarisch-türkisch; tar. = tarantschi-dialekt.

<p><i>abdillō</i> name Abdillah (Abdullah);
 <i>nerā-mi abdillō</i> ich heisse Abd.
 <i>adam</i> und <i>adamī</i> mensch, mann;
 t. p. atgh. (aus ar.).
 <i>adōli</i> ähnlich; m. adali.
 <i>ačarulyanā</i> lässt holen, fakt.
 <i>ačarunā</i> holt; m. aca und acaraku.
 <i>ačinā</i> lastet, ladet; mong. aciqu.
 <i>afja</i> 70; afgh. avia, p. haftād.
 <i>afsat</i> 700; p. haftsad.
 <i>afuna</i> (imper. <i>afu</i> und <i>ab</i>, prät.
 perf. <i>appa</i>, conv. impf. <i>apčī</i>)
 nimmt; m. abqu.
 <i>ay</i> (geld)mittel?; t. p.; vgl. tat.
 aqča geld. Orkh. ayy reich-
 tum.
 <i>aīlyana</i> erschrickt; m. ajulgaqu.
 <i>aīna</i> spiegel; p. aīna, afgh. āīnah.</p> | <p><i>aīna</i> fürchtet, ist bang; m. ajuqu.
 <i>akim</i>, siehe hakim.
 <i>alila</i> eine arznei? „bei gott?“
 <i>alō</i> bunt; t. ala id. vgl. mong
 alag.
 <i>aluqa</i> hammer; m. aluqa.
 <i>aman</i>, <i>amun</i> mund; mong. aman,
 vgl. tat. am.
 <i>amārsei</i> etwas, sache, ding =
 <i>jamārsā</i>, vgl. kirg. nerse et-
 was; also vielleicht <i>jema</i> 'was'
 + t. erse 'es sei'.
 <i>ambūr</i> schlüssel; p. anbur.
 <i>amdulana</i> wird lebendig; m. ami-
 dulaqu.
 <i>amdun</i> lebendig, im leben; m.
 amidu.</p> |
|--|--|

- amsanā* kostet, schmeckt; m. *amsaqu*.
amta geschmack; m. *amta*.
anōr granatapfel; p. *anār*, *anōr*, mong. *anar*.
antar affe; kaschmir *wāndur*?
āṅgur weintraube; p. *āṅgūr*.
āṅguštar fingerring; p. *anguštar*.
aṅyanā, *xešnūt aṅyāsūn* (ich will meine eigenen sehen?).
apčayanā nehmen (mehrere auf einmal); m. *abcagaqu*.
apqaranā ?, sieh s. 11.
arbōn 10; mehrere; einige; m. *arban*.
arfei gerste; m. *arbai*.
arfā gerste; vgl. m. *arbai* und t. *arpa*.
arōba karre; vgl. t. *arba*, *araba*.
arōsun die haut; m. *arasun* neben *arison*.
arra säge; p. *arra*.
arra kēnā säget.
asqaranā fließt über, wird verschüttet; m. *asqaraqu*.
asmōn himmel; gott; p. *asmān*, *asmōn*.
assat 800; p. *haštsad*.
asuyuna fragt (*asuqpa*, *asuqči*); mong. *asugqu* (und *asuguqu*).
aštia 80; afgh. *atia*, p. *haštād*.
aštunā bringt, holt; ? vgl. *kalm*.
āšnā kommt; -*tu*- findet sich auch in *sun-tu-nā* s. d. w.
awōk ? in *bōz awōk qalōuntar* noch heisser.
- awōza* gerücht; larm; p. *awāza*.
azī lieb; p. *azīz*.
azō-gonā schreit (der hahn); p. *azōr* 1000; p. *hazār*.
babaka stamm Babaka.
bayal schoss; p. *bayal*.
baṅtalyana zwingt ein; vgl. mong. *bagtagaqu*.
baṅtanā findet platz; vgl. mong. *bagtaqu*.
baqōr nutzen, hülfe; p. *bakār*, *bakōr*.
balešt küssen; p. *bāliš*, *bāliš*.
baly blatt (*bal-ni*); p. *balg*, *barg*.
balta axt; mong. *balta*, t. *balta* und *malta*.
bana besitzerin, herrin; p. *bānū*.
bandirānā wird gebunden, verfangt sich; von *bant*.
bant (*banni*) band, glied, arrest.; p. *band*.
bar seite, neben; *bartu* neben, bei; p. *bar*.
baryut die Barghuten; vgl. Bargu-burjaten in Sibirien und Bargu-solonen in der Mandchurei.
barinā nimmt (in die hand); greift; mong. *bariqu*.
barūt schnurrbart; t. *barut*.
beidūn dick, grob; mong. *büde-gün* (vgl. t. *bijik*).
beiri schwiegertochter; mong. *beri*.
bēki ? ewig; ? vgl. mong. *beki*.
beilyanā lässt bleiben; stellt, hält

- in aufrechter stellung, fakt. *bojör* herr (als anredewort); t. *bajar*.
beinā ist, steht, bleibt stehen; *bāl* schwimmflossen; p. *bāl*.
 m. *baiqu*. *bolyanā* lässt werden, macht reif,
bi = gr. $\mu\eta$, lat. *ne*; mong. *buu*; fertig, kocht; m. *bolgaqu*.
 vgl. kalm. *bitšgē* neben mong. *boluna* wird; ist möglich; wird
bütügei. reif (*bolfa*, *bolžε*); m. *bolqu*.
bi ist; auch *βi*; *βε*, *βε*; mong. *bui* *borō* dunkelgelb, gelbbraun; m.
 (*büi*). *bora* 'grau'; vgl. afgh. *bor*
bi ich; mong. *bi*. 'grey, brown; a grey horse'
bīčik schrift, pl. *bīčiyūt*; m. *bicig*. (BELLEW).
bīčinā schreibt; mong. *bicikū*. *bōrīš* regen; p. *bārīš*.
bīdā weizen; t. *bīdai* (< **buidai*). *bosunā* steigt auf; m. *bosqu*.
bidā, *bidāt* wir (mit plur. endung *bōz* noch mehr, noch, wieder; p.
 -t); m. *bide*. *bāz*, *bōz*, vgl. m. *basa*.
biγō spät; p. *bigā*. *bōzī kēnā* spielt; p. *bāz*, *bōz* 'spie-
biχ wurzel, anfang; in *γarī biχni* lend; spiel'
 handwurzel, handgelenk; p. *bōzlanā* spielt.
biχ. *bozōr* bazar; p. *bazar*.
bilā (es) war; m. *bülüge*, kalm. *bōārā* niere; m. *bōgere*.
bilē kh. *bilā*. *bōuna* siehe *būnā*.
biši ein anderer; mong. *busu*, *bučōlyanā* bringt zum aufkochen,
 kalm. *biši* khU. *biššə*; vgl. t. sieden; m. *bucalgaqu*.
baš-qa. *bučōlunā* kocht, siedet (prät. impf.
bō zugeschlossen, in *bō boluna* *bučōlžε*, prät. pf. *bučōlfa*); m.
 schliesst sich zusammen, *bō* *bucalqu*.
kēna macht zu; p. *bā*. *buyār* after; der hintere teil; p.?
bōbō vater; mong. (besonders (vgl. AΦM. s. 109 *bayur*, was
 kalm.) türk. pers. afgh. hind. mit m. *bagu*- 'sich senken' und
baba. m. *bagur* 'abhäng' zusammen-
bogbant handtuch; p. *bogband*. gestellt wird.)
bōhōr, *bōōr* sommer, frühling; p. *buydei* weizen (= *bīdā*); m. *bu*-
bahār, *bohōr*. *gudai*.
bōit lied; p. *bāit*, *bōit*. *buyur* maus; p. *buyur*.
bōityanā singt. *buqa* stier; m. *buqa*.

bulān-boluna (die blätter) entfallen sich; p. *buland*.

buldaŋ penis.

bulyōr leder, juft; m. *bulgari*.

bulyū das waschen; t. *bulyū*.

bulyū kēna spült, wäscht.

būnā liesst sich nieder; nimmt sein wohnort; m. *baguqu*.

buz ziege; p. *buz*.

bug pfropfen, korkpfropfen; m. vgl. *būglekü* zustöpfen.

bulūdānā wirft weg? teilt?

burkūnā überdeckt; m. *būrkükü*.

butūnā wird fertig; m. *bütükü*.

būā, *būwē* mutter; onom. vgl. mong. *būbei*.

čafōn kaftan; p. *cafan*; kalm. *tšapān*; afgh. *čapan*; hind. *čapkan*.

čaylanā fällt (fallen).

čam kinā zerfrisst? ergreift?

čānčīnā haut, stecht; t. *čanč*.

čaŋqā angel.

čāngiz xān Tschingis-Khan; p. [aus dem mong.; *ciŋgis* (= t. *teŋgiz*) 'meer' wie auch *dalai* in *Dalai-Lama*].

čap link, links; p. *čāp*.

čapōt kamelfuss, *temōni čapōnni*; p.? afgh. *capar* 'pad of a camel's or elephant's foot'

čary radring, radschiene; p. *čarχ*.

čaryčīdanā geht (vom donner), rollt.

čarχčīdanā geht ringsum, hin und her; vgl. *čarχ* + mong. *-da-*.

čarm-kēna bereitet leder; p. *čarm* leder.

čatqanā ist satt; m. *cadgaqu* sättigt.

čatqalyanā sättigt; m.

čēčāk blume; mong. *ceceg*; auch t.

čeiži brust; mong. *cigezi*.

čekin, *čikin* ohr; mong. *cikin*.

či du; m. *či*.

čiqanā glättet; m. *cigaraqu* glanzig sein.

čiqānā (*čiq kinā?*) packt voll; mong. *cikikü*, vgl. *ciqul*, *ciquldaqu*.

činō wolf; m. *cinua*, *cino*.

čin ufer, absturz; afgh. *čīŋ* 'gaping, open, wide'

čir-čir kēnā zischt, kratscht.

čirōy feuerflamme, lampe; p. *čirāy*, *čirōy*.

čōy fett, dick; p. *čāg*, afgh. *čāy*.

čōi thee; p. *čōi*; stammt durch das tatarische und mongolische *čai* aus dem chinesischen.

čōlō loch; m.; vgl. *cogul-qu* durchlöchern.

čōlōdōr löcherig (*-dōr* = p. *-dār*).

čongūrāy knie, die innere seite des knies; ? afgh. *caŋgāl* 'elbow joint'

čōr vier (= *duurbōn*); p. *čār*, *čōr*.

čōrdās-kēnā fällt an (der hund).

čōrsat 400; p. *čārsad*.

čōršambē mittwoche; p. *čāršanba*.

čōsun schnee; č. *asqaranā* es

- schneit; mong. *casun*, vom wurzel *ca-* weiss.
- čöukī* stuhl; ? hindu *čaukī*, afgh. *cokaī* 'a guard, watch: place or station of a guard; tour of watching' (BELLEW).
- čučōy* zitze, euter.
- čufōn* hirt, pl. *cufōt*; p. *čubān*.
- čuqā* span, stachel, kehricht, pl. *čuqāz*; afgh. *čūka*.
- čusun* blut; mong. *cisun*; kh. *ts'us*, kalm. *tsusn*.
- čučā* vogeljunge, küchlein; p. *čuči*, afgh. *čučai*.
- čučug* ?
- čur* aufwärts?
- čutur* kaum (?) wie (?); p. *četōr* wie.
- dā* zehn; p. *dah*, *dā*.
- dabsan*, *dabsun* salz; m. *dabusun*.
- dādū* od. *dādā* onkel; p. *dādā* grossvater, onkel; afgh. *dada* 'A term of affectionate address to a father or elder brother' (BELLEW).
- dāftār* buch, register: p. *daftar*. vgl. m. *debter*, *degter*.
- dallanā* trägt auf den schultern; m. *dalulaqu*.
- dam* schlinge (des strickes); p. *dam*.
- dar* thüre; p. *dar*.
- dar* krankheit; p. *dard*.
- dar* feuer, schiesspulver; p. *dari* vgl. mong. *dari* schiesspulver.
- darašt* baum; p. *daraxt*.
- dardōr* heiss; p. *dardār*.
- dāros* sicher (adv.); ? p. *durušt*.
- daruna* drückt; m. *daruqu*.
- dasgirāy* handgriff (am pfluge); p. *dast* hand oder *dastgiri* hülfsmittel.
- dasmal* handtuch; p. *dastmal*.
- dasta* griff, handgriff; handvoll; p. *dasta*.
- dāwō* gerichtssache, streit; p. *dāwā*, *da'wā*.
- deisun* strick; m. *degēsūn*, vgl. АФМ. s. 112 z. 12 *daisun* (ist *deisun* zu lesen).
- dek* kochtopf; p. *deg*; afgh. *deg*.
- dekčei* kessel, kasserolle; p. afgh. *degča*.
- dēkši* aufwärts; mehr; besser; m. *degegsi*.
- delmūli* ernte; p.? vgl. afgh. *dalai* 'A corn stack or rick' (BELLEW).
- dēra*, *dērā* auf; oben; mong. *degere*.
- dērāsa* von oben; m. *degerece*, *degere ece*.
- dērōu* in *d. kēnā* erntet; p. *daraw-idan*, afgh. *diraw* 'harvesting' (BELLEW).
- diqōn* kaufladen; p. *dūkān*, auch t. r. *дyxанъ*.
- diqōna* ein teil der karre; der bank, der sitzplatz; p. vgl. afgh. *dūkānča* 'A platform, terrace; form, bench, settle' (BELLEW).
- dōyambēi* ?

dōkši nach unten; m. *doogsi*.
dōlu schulterblatt; m. *dalū*.
dōna korn, frucht, samen; p. *dāna* körnchen.
dora unter; unten; m. *doura*.
dōrunā, *darunā* presst, drückt; m. *daruqu*.
dotōna in, innen; m. *dotuna*.
dōun stimme; mong. *dagun*.
dōun jüngerer bruder; mong. *degün*.
draḡ ?
duyurunā in *dūl duyurunā*, viel-leicht *dūldu uyurunā*.
dunda zwischen; m. *dumda*.
duṇqaṣaḡ ? (ein tier).
dūā arznei; p. afgh. *dawā* (aus dem ar.).
dusat 200; p. *dūsad*.
dušambē montag; p. *dūšanba*.
duṭōnā flieht; m. *dutaqu*.
dūl mühlstein?
dumbā after, hinterteil des rückens; p. *dunbal*.
duranā verkauft.
dūrgānā füllt; m. *dūgūrgēkū*.
durgānā schmerzt, brennt; m. vgl. *dūrtekū* (GOLST. KOWAL.) und *dūrūḡū* (Бурятско-русский словарь. Казань 1903).
durišt uneben, rau; p. *durušt*.
dūrunā wird voll; m. *dūgūrgū*.
durūnā brennt, schmerzt; m. siehe *durgānā*.
dūt rauch; p. *dud*; auch t. *tū-tūn*.

ebāsqaṇā frisst heu? m. *ebūs* - + ?
ebāslana frisst heu; m. *ebūsūlekū*.
ebāsun gras, heu; m. *ebūsūn*.
ebātuna tut weh; kränkelt (*ebāt-pa*, *ebātē*); m. *ebūdēkū*, *ebūsēkū*.
ebčūn brust; m. *ebcīgūn*.
ebulā, *ubulā* im winter; m. *ebūl-e*.
ečānā ist müde, ausgeschöpft; m. *ecekū*.
eī, *ei* ach! oh! (als anrede); m. *ai*.
einā; *nuduṇi einēini* brillen; p. a.
ekādā sehr, viel; m. *jekede*.
ekin kopf; m. *ekin* anfang.
elṣiyōn esel; m. *elzigen*.
elkān leber; m. *eliken*.
emōl sattel (= *zīn*); m. *emegel*.
enā dieser, dieses, gen. *enāni*, dat. *enāndu*, pl. *enāt*; m. *ene*.
ēndā hier; m. *ende*.
endāsa von hier; m. *endece*.
erinā wünscht, verlangt; m. *erikū*.
etqānā schneidet ab; m. *esgekū*.
ežān herr, herrscher; m. *egen*.
-fa, *-fu* wenn; m. *aba* (prät. pf. von *aqū*).
fara-rūt der fluss Farrah.
farš teppich, bett; p. *farš*.
figr gedanke; mühe; kummer; p. *figr* (aus arab.).
gač kalk; afgh. hindu *gač* 'lime cement, mortar' (BELLEW).
gala herde (von schafen und ziegen); p. afgh. *galla*, *gala*.

galtay spielzeug? vgl. afgh. *ɣulat* betrug.

ganda schlecht, unrichtig, widrig; afgh.? vgl. bal. *gandag* schlecht, böse.

gejō grasmark, wiese, (in *gala-gejō* viehweide); p. *gajāh*, *gajō* gras.

gelinā säht; m. (unbekannt).

genā (-*gonā*, -*gānā*) sagt, spricht; m.; khU. *ḡenā*, kalm. *genē* 'sagen, denken'.

gēnā verliert; m. *gegekū*.

ger zelt; haus; mong. *ger*, vgl. tib. *gur*.

gerēsā von hause; m. *gerece*.

gertu zu hause; m. *gertü*.

gesān magen; m. *gedesün*, vgl. kalm. *gesn*, AΦM. *kesesun* statt **gessun* (s. 147 z. 1).

gif verschluss; p.?

gil sumpfig, dreckig; p. *gil* sumpferde.

gir-gir onom. für lärm.

gir-gir kēnā zischt, kratscht, lärmt.

göürōn in *göürōn kēnā* treibt (die ochen); p.?, afgh. *gorwān* cattle driver (BELLEW).

gullā kugel; p. *gulla*, *gulli*.

gulf thüreisen, -angel; p. *qufl*, *qulf*.

gurdālīḡ wade; p. *gurda-i-liḡ*.

gūgirt zündhölzchen; p. *gūgird* (afgh. *gogar*, t. *kūkūr* > mong. *kökūr*) schwefel.

guwīnā läuft; m. *gūjiktū*.

gul rose; p. *gul*, *gūl*.

gullānā ? giesst kugel.

gurr-gurr onom. für lärm.

ɣadaqši nach aussen; m. *gadagsi*.

ɣadana aussen, ausser; m. *gadana*.

ɣar hand; m. *gar*.

ɣar-ɣar gona murmelt, brummelt (der kamel).

ɣarunā tritt hervor, aus (*ɣarfa*, *ɣarčē*); m. *garqu*.

ɣašūn salz, bitter (= *qašūn*); m. *gasigun*.

ɣažar erde, land; m. *gazar*.

ɣōqei schwein; m. *gaqai*.

ɣōl flussbett; m. *gool*, t. *qol*.

ɣōl feuer, flamme; m. *gal*.

ɣōsū morgens.

ɣotir maulesel; p. *qātir*.

ɣōzālaq stamm Ghōzālaq.

ɣuazidānā ist schwach (?)

ɣuja Oberschenkel; m. *guja*.

ɣulur mehl; m. *gulir*, vgl. kh. U. *suril*.

ɣur-ɣur onom. für lärm.

ɣūrī stamm Ghorī.

ɣurruɣ onom. für rollen und lärm.

ɣutī dose; t. *quti*.

hakim arzt; p. *hakim*.

heli gul rosen?

ɣāja testikeln; p. *ɣāja*.

ɣali blecheisen; p.?, vgl. kalm. *ɣälā*.

χalōs ende; zu ende; p. afgh.

χalās frei, abgemacht, < ar.

χamīr teig; p. *χamīr*, afgh. *χamīra*.

χān khan; p. *χān* (aus mong. *qan* oder *qagan*).

χarbūz melone; p. afgh. *χarbūza*.

χarman ernte; p. afgh. *χirman*.

χarōb schade, unglück; *χarōbtar* mehr schädlich; grösseres unglück; p. afgh. *χarāb*.

χarōb kēnā schadet, zerstört, verwüstet.

χat linie, zeichnung; p. *χatt* (aus dem ar.).

χeš anverwandter; p. *χwiš* selbst; anverwandter.

χešnūt die verwandten, die eigenen?

χīl, *χīli* viel; p. *χeili*.

χīšt ziegel; stein; p. *χīšt*.

χob gut; p. *χub*.

χoq staub, kehricht; p. *χāk* erde; staub; vgl. m. *qog* kehricht.

χōkistār asche; p. *χākistar*.

χōl-χōli; *χ. noqei bī* es giebt hunde von verschiedenen rassen (?)

Vielleicht p. *χāl-χāl* gesprengelt, bunt.

χōm unreif; p. *χām*.

χoš hübsch; p. *χuš*, *χoš*.

χoš onom.; *χoš χoš jobunā* stolpert.

χoš-irawato, *χoširawato* willkommen! (von *χoš* und *irānā*) vgl. tat. *χoš* geldin.

χošōl froh; p. *χošhāl*.

χot weib, = *χotun*.

χotun weib; p. t. vgl. mong. *qatun*; tar. *χotun*.

χōšūm stengel (der blumen und früchte).

χudō Gott; p. *χudāi*.

χum morin traber(?) mit *žirō m.* zusammen aufgezeichnet.

χušwaχti froh; p. *χušwaqt*.

idānā isst; trinkt; m. *idekū* 'essen'

ikā, *ekā* gross; m. *jeke*.

ikādā in grossem masse, viel; m. *jekede*.

ikātar grösser; pers. komparativ.

illā Allah, Gott; *oi illā*, *oi χudō* 'ach, mein Gott!'

indōn wassermelone; p. hindu-
wāna.

indū hinduisch; Hindu.

innālyanā bringt zum lachen; m. *inijelgekū*.

innānā lacht; m. *inijekū*.

innāčayanā lachen (mehrere auf einmal); m. *inijecegekū*.

irālyanā lässt kommen; m. fakt. vom folg.

irānā kommt; m. *irekū*.

istōrsi, *istōra* stern; p. *sitāra*,
Žuk. Mat. s. 144.

iskambā darmen; p. *iškanba*.

jāχ kälte, kalt; *jāχ kulinā* es friert zu; p. afgh. *jaχ*.

jāχuy-gonā friert (? = *jāχ-ug-gunā*)

jak eins; *jak söl* ein ganzes jahr,
genau ein jahr; p. *jak* eins.
jak onom.; *jak jak jobunā* geht
ruckweise.

jakšambē sonntag; p. *jakšanba*.
jal oguna lässt los; p. *jal, jalah*
freiheit, frei.

jem was; m. t. (siehe Pronomina
JSF On. XXIII,³ s. 15).

jema was; m. t. (vgl. kirk. neme).

jemār wie; m. vgl. *jambar*, kalm.

jamārñ was für ein.

jerōt stadt Herat.

jō oder; *jō — jō* entweder —
oder; p. *jā, jō*.

jobulyanā in bewegung setzen;
m. fakt. von folg.

jobunā geht; lebt; m. *jabuqu*,
vgl. kalm. *jowχō, jomnā*.

jōl mähne; p. *jāl*, t. *jal*.

jon-ugēi ungewandt, ungeschickt
< *jot-ni ugei*.

jōsun knochen; m. *jasun*.

jot sitte; kunst, *jot barina* lernt;
p. *jād*.

kandār stadt Kandahar.

kāyaz papier; p. *kāyid*.

kāži krumm; p. *kaži*.

kāf bild; ? mong. *keb*.

kedū wie viel; mong. *kedū, ke-
dūi*.

kei luft, wind; mong. *kei*.

keidanā es bläst; m. *keidekū*.

kelān zunge; mong. *kelen*.

kelanā sagt; mong. *kelekū*.

ken wer; mong. *ken*.

kēnā, kinā macht; mong. *kikū*.

kēnčikān klein, klein gewachsen,
niedrig; m. vgl. tat. *kičikāi*,
nog. *kəškei* klein.

kerāldanā zankt, streitet; mong.
kereldekü.

kerči grosses messer; ? t. *kert-či*
der hauende; vgl. m. *kercikū*
abhauen.

ketulunā watet über, schreitet
über (einen fluss); m. *getülkü*.

ki, kē dass; p. *ke*.

kinōr flussufer, seite; p. *kinār*,
kinōr.

kirū onom. fürs pfeifen.

kirū kēnā pfeift.

kisti boot, kahn; p. *kašti*.

kitab buch; p. *kitab* (aus dem ar.).

kokūrtay gaumen?

kōkā zitze; mong. *kōkū*.

kōkalanā saugt (an der mutter-
brust); m. *kōkūlekū*.

kōkanā saugt (an der mutter-
brust); mong. *kōkūkū*.

kōl fuss; m. *kōl*.

kōnžilā decke; m. *kōngile*.

kōu-kōu onom. für das bellen
der hunde.

kōuas kēnā bellt.

kōukāt kinder; m. *keūked* kin-
der, eig. pl. zu *keūken* mäd-
chen; siehe *kōun*.

kōulāk hemd; t. *kōñlek*, vgl. kalm.
kīl'k.

kōun kind; sohn; knabe; m.; vgl.
schr. *keūken* und khU. *χū*

- sohn ~ *xū-xa* tochter, mädchen; AΦM. *keun*.
köuś stiefel, schuh, sandal; vgl. p. *kayś* (dial. *kauś*).
kūr blind; p. *kūr*.
kurre füllen, fohle; p. *kurra*.
kurti rock, wams; p. *kurti*.
kukā blau, grün; mong. *köke*.
kuļiydanā wird zugebunden, schliesst sich zusammen; m. *küligdekü*.
kulīnā macht zu, bindet fest; m. *külikü*.
kuunda? *kumda* pflug.
kuundu schwer; m. *kündü*.
kuṇḡōn leicht; m. *kūngen*.
kurunā erlangt, kommt zum ziele; m. *kürkü*, t. *kir*.
kuśfat, *kuśpat* kind? p.
kutāl arbeit; mong.; vgl. *kütel-būri*, kalm. *kötlm^oś*.
kutālci arbeit, diener.
kuṣūn hals; m. *kūgügün*.
qabar nase; m. *qabar*.
qadār zaum; m. vgl. *qazagar*; solon. *qadala*, mandschu *xadala*.
qaqalanā zerschneidet; m. *qaqalaqu*, *qagalaqu*.
qaqaranā zergeht; wird zerschnitten; m. *qaqaraqu*, *qagaraqu*.
qalam feder, schreibfeder; p. *qalam* (aus dem ar.).
qalam kinā zernagt.
qalei stadt, festung; p. *qala*; *γūrī* *qalei* = *γōrī-šōhar* der hauptplatz der moghollen.
qalīn beide zusammen?
qalō krähe; p. vgl. kurd. *kalā*.
qalūn od. *qalōun* heiss; mong. *qalagun*.
qalōuntar heisser; pers. kompar.
qam ein wenig; rest, überbleibsel; p. *kam*.
qamči, *qamču* ärmel; mong. *qamcu*.
qamčīn peitsche; t. vgl. *džag*.
qamčīn, *qamči*, afgh. *qamči*.
qamtu zusammen; mong. *qamtu*.
qana wo, wohin; mong.; vgl. khU. *xānp*.
qanāsa woher; mong.; vgl. khU. *xānās*.
qand zucker; p. *qand*; vgl. mong. *qandu*.
qar hand, arm; = *yar*.
qarana blickt, sieht, späht; mong. *qaraqu*, t. *qara*.
qaraṅgui dunkel; finsternis; m. *qaraṅgui*; t. *qaraṅa*.
qarō schwarz; mong. t. *qara*.
qarinā kehrt zurück; mong. *qarīqu*.
qaśūn, *qośūn* salz, bitter; mong. *gasigun*.
qatei gross, hoch; herr, fürst; afgh. p. (arab.) *qat'ai*.
qateiki 100 (= *sat*) *qateikinī* *par-čēini* 50.
qat-kēnā macht eine falte; t. *qat*.
qaz gans; p. t. *qaz*.
qazamat gefängnis; p. ? t. ?

qazdōy, *qazōy*, kosack, soldat;
 afgh. *qazzāq*, vgl. t. *qazaq*.
qəiči schere; m. t. *qaiči*.
qičiγ armhöhle; t. ?
qilyasun haar (dickes); mong. *kil-gasun*.
qīmat preis, bezahlung; p. *qīmat*.
qimsun nagel (auf dem finger);
 mong. *kimusun*.
qiryanā schneidet (mit der schee-
 re); m. *kirgaqu*.
qišlanā schneidet ab (mit dem
 messer).
qitqei messer; m. vgl. *kituga*.
qoburγa rippe; m. *qabirga*; vgl.
 dž. *qaburγa*.
qočarulyanā lässt übrig bleiben;
 m. fakt. von folg.
qočaruna bleibt übrig, prät. impf.
qočarči, prät. pf. *qočarfa*; m.
qocarqu.
qoina hinter, hinten, nach; mong.
qoina.
qoināsa von hinten; nach mong.
qoina aca.
qoitu der hintere, *q. uduur*? vor-
 gestern.
qojōr zwei; mong. *qojar*.
qojōrī kēnā zerspaltet.
qoqūl haarbüschel auf dem hin-
 terkopfe; t. vgl. tarantschi
qoqul aus dem p. *kākul*; auch
 im kalm. (*kōkūl*).
qōlei hals, kehle; mong. *qogulai*.
qolō fern; mong. *qola*.
qōm gaumen; p. *qām*, *kōm*.

qōna alt; vgl. tar. *qona*.
qonin schaf; mong. *qonin*.
qoreš diener; p.
qōšidana zürnt; vgl. *qošūn* bitter.
qōwūl stadt Kabul.
qōzī richter; p. *qāzī* < ar.
quanā trocken; mong.; vgl.
quua, khU. kalm. *χō* hellgelb,
 halmfarbig.
quat stärke, kraft; p. *quwwat* (ar.).
quičanā bellt; m. *qucaqu*.
quičačayanā bellen (mehrere hunde
 auf einmal); m. *qucacagaqu*.
quičinā bedeckt; m. *quciqu*.
qudōl lüge, unwahrheit; mong.
qudal.
quxuy onom. fürs husten.
quxuy genā hustet.
ququlunā beugt abwärts, biegt ab;
 m. *qugulqu*.
ququruna beugt sich, wird abge-
 bogen; mong. *quguraqu*.
qulayei dieb; m. *qulagai*.
qulōγunā stiehlt; mong. *qulaguqu*.
qurdulanā eilt, läuft; m. *qur-
 dulaqu*.
qurdun schnell, eilig; m. *qurdun*.
quryana lamm; m. *quragan*, *qu-
 rigan*.
qurūn finger; m. *qurugun*.
qurut käse; p. t. *qurut*; mong.
 kh. *χurūt*, kalm. *χürsṇ* < **χu-
 risun*; wahrscheinl. t. lehnwort.
la nein; nicht; vgl. *lu*, *le*, viel-
 leicht auch mit p.-ar. *la* zu-
 sammenzustellen.

- la-kènà* verneint.
lab ufer; p. *lab* lippe, ufer.
lačay fenster.
lag 100,000; p. *lak*.
lag ohne geld, ohne ausweg?
lālā älterer brüder, onkel; meis-
 ter; herr; t. p. hindu *lālā*.
laŋ hinkend; p. *lang*.
laŋgilanā hinkt; p. *lang* + m. -la-
laštana kann nicht, *la* nicht +
 ein defekt. p. verbum.
lāt-kènà drischt, trampelt; p.
liŋ bein; p. *liŋ*; afgh. *leŋgai* a leg.
lašam rinne?
lažōm zügel.
lu, *lɛ* nicht; mong. *ülü*.
maɣōi schlange; m. vgl. *mogai*
 mit umstellung der vokale.
maɣz mark, kern, das innere;
 p. *maɣz*.
maqam fest, stark; p. *mahkam*,
 afgh. *muqīm* constant, fixed,
 stable.
malda ? (etwas essbares).
maɣɛi mütze; mong. *malagai*;
 auch t.
mandal turban; ? p. *mandil*.
maŋgō (ein tier).
maŋgut stamm Mangut; bei den
 kalm. bedeutet *maŋgʷat* tata-
 rische stämme überhaupt; vgl.
 schr. *maŋgus*.
mardā stamm Mardā.
masqa ? (etwas essbares).
mačā kuss; *mačā kènà* küsst;
 vgl. p. *mōč*, *māč* kuss; und
māč kardan küssen; hindust.
mači kuss.
mēχ nagel; p. *mīχ*.
mēi; *ekini mēini* gehirn; t. *mejin*.
meimānā der stamm Meimene
 (spricht özbekisch).
miqōn fleisch; m. *miqan*.
miōn mitte; gurt; hüften; p. *miān*.
miōna mittelmässig; p. *miāna*.
mō monat, mond; p. *māh*.
mōa zitze; p.?
modun holz; m. *modun*.
mōēdōr feucht; p.
moyōl Mogholvolk, Mogholisch;
 t.; vgl. *moŋgol*; *ō* kann auf *ā*
 zurückgehen, wir hätten also
moyal, vgl. russ. *мыгаль*, hin-
 dust. *muyal*.
moyōlidu in der mogholischen
 sprache, auf mogholisch.
mōi fisch; p. *mōhi*.
mōle eigentum; mong. t. *maɪ* vieh;
 p. ar.; das wort ist vielleicht
 arabischen urprungs.
mōlōēm weich.
monōt geld; t. p. *manat* (vgl. r.
монета); *azōr monōt* (1000 m.)
 ein rubel.
mēni (gen. zu **ba*) unser; ebenso
 dat. *mōndu*, abl. *mōnāsa*.
morin pferd; m. *morin*.
mōrtana vergisst; m. *martaqu*.
mōšīn bahnhof; p. (wohl aus
 dem russischen *машина*).
mullōkitap buch; p. *mullā* Mulla
 und *kitab* buch.

munattu hierher; m.-t.; siehe „Über mongolische pronomina“ s. 12.

munda hier, hierher; t. *munda*, vgl. mong. *mön* gerade (dieser).

mundāsa von hier; t. *munda* + mong. *ca*.

murakap, *murakap* tinte; p. *murakab*.

mury vogel, henne; p. *mury*.

musōi mosaisch; jude; p. *mūsāi*.

mušt faust; p. *mušt*.

mur weg; m. *mör*.

muzdūr arbeiter; p. afgh. *mazdūr*.

nafas element? (siehe s. 12); p. afgh. *nafas* respiration, *nafs* lust, desire.

naft nafta, petroleum; p. *naft*.

nāx seil, zwirn; p.

nāqil in *nāqūl kēnā*?

nal hufeisen des pferdes; p. *na'l*; t. *nal*.

namei mein; gen.-akk. von *bi*.

nameiki (der) meinige; m. vgl. *miniki*.

naran sonne; m. *naran*.

nazar in *nazarni bī* es sieht so aus und *nazartu-min irānā* es dünkt mich, ich glaube; p. afgh. *nazar* sight, vision; look, glance; regard, observation.

nažōr zimmermann, tischler; p. afgh. *nažār*.

nei schilfrohr; p. *nai*.

nērā name; m. *nere*.

nēš stachel (der biene); p. *niš*.

nikān ein, eins; m. vgl. *nigen*; *k* statt *g* beruht vielleicht auf anlehnung ans pers. oder man hat eine paralleiform anzu setzen.

nilbusun träne; m. *nilbusun*, *nilmusun*.

nīmγūzā mittag; p. *nīm* hälfte.

niölduyanā klebt an (tr.); m. fakt. vom folg.

niölduna klebt an (intr.); mong. *nigaldaqu*, *nagaldaqu*.

nirānā drückt ein; mong. *nerekū*.

nisanā, *nisinā* fliegt; mong. *niskū*, *neskū*.

nō neun (= rein mogholisch *nikā yar durbōn öädā*); afgh. *no*, *noh*, *nah*, p. *noh*.

nōxuš krank, sehr krank; p. *nāxūš*.

noir = *neir* schlaf, schläfrigkeit; mong. *nojir* od. *noir*.

noqei hund; mong. *noqai*.

nōliš in *n. kēnā* jammert; p. *nālīdan*.

nōm feucht, feuchtigkeit; p. *nam*.

nōm name; p. *nām*, *nōm*.

nōm blatt; vgl. burj. *namši*, Tunka *nama*, schr. *nabci*.

nōrin dünn, fein; m. *narin*.

nōsat 900; p. *nohsad*.

nōtunā spielt; m. *nagadqu*.

nōu neu; neulich; p. *nau*.

- nöunä* nomadisiert, siedelt über;
m. *negükü*.
nūyul süßigkeiten; p. *nuql*.
nuōsa enkel; p. *nawāsa*, vgl. afgh.
noāsai.
nuḡuṣidānā krank werden, vgl.
nōḡuṣ.
nuqa-kēnā biegt, faltet; vgl. m.
nugulqu.
nuqunā zermalmt; m. *nuququ*.
nuqurunā wird gefaltet, faltet
sich zusammen; m. *nuguraqu*.
nuntana schläft; m. vgl. *untaqu*;
das anlautende *n* späterer zu-
satz.
nuntuy heimat; m. vgl. *nitug*;
man sollte mogh. *nutuy* erwar-
ten; wahrscheinl. hat das vor-
hergehende wort auf die laut-
liche form eingewirkt; auch
im Juan-čao-mi-ši heisst dies
wort *nuntuy*; *nitug* vgl. urj.
čyt-, tat. *jat*-schlafen.
nutqunā verschluckt; m.; vgl. t.
jut-; was die endung *-qu* be-
trifft, vgl. z. b. mong. *el-gü*-
authängen = tat. *il*- idem.
nudun auge; mong. *nidün*; vgl.
nidte vor den augen.
nūr gesicht, antlitz; mong. *nigur*,
burj. *nūr* kh., kalm. *nūr*; her-
kunft unbekannt.
nūšum süß; süßigkeit; p. vgl.
nuš, Žuk. (204) *nūš*.
ōān eisenbeschlag (am karren-
rad); p. *āhan* eisen.
- očōlana* fließt (vom wasser).
oilyānā nähen lassen; m. *ojilgaqu*.
oīnā näht; mong. *ojiqu*.
oirō nah, nahe; mong. *oira*.
olaqēi die innere hand; m. vgl.
aliqa id.
olalyanā lässt töten; fakt.
olanā töten; m. *alaqu*.
ōlasana lässt los ?
ōmiān und *ōmui* schweine ?
ōmudulana wird lebendig, lebt =
amudulana.
orāh nagel? hammer? (*orāh ug-*
gunā).
oram platz; t. *oram* strasse.
oranā geht ein. dringt ein; mong.
oraqu.
orēinā geht weg, entfernt sich;
mong. *zorciqu*; Juan-čao-mi-ši
jorēiqu.
orčūlunā beugt abwärts; m. *or-*
cigulqu umwenden.
ordō haus, hof; schloss; mong.
orda; auch nach Indien gedrun-
gen als urdū.
orūn rein; reif, gut, hübsch; m.
arigun; vgl. p. *ariv*; t. *arū*,
nog. *ārū*.
orus Russe; t. oder. m. *orus*.
ōwozlanā rührt auf (das wasser).
ōādā aufwärts; mehr; mong.
ōdege.
ōärini (er) selbst; vgl. m. *öber*,
t. *öz*.
ōftānā bricht ab, zerstückelt; m.
ebdeku, *ebtekü*.

öftänä sticht, durchstechen.

ögunä giebt (imper. *ög*, präter.

perf. *ökpä*, conv. imperf. *ökēi*);

mong. *ögkū*.

ömusulyana lässt anziehen; m.;

fakt. zum folg.

ömusunä zieht an; m. *emüskū*.

örinä lieben; m.; vgl. m. *öri* freund,

geliebt und *örüsijekū* freundlich, gnädig sein.

öštunä ?

öu uzum wein; traubensaft; p.

ab-i-uzum.

öuyūšt fleischsuppe; p. *gušt*

fleisch; *āb-i-gūšt* suppe.

öudān türe; m. *egüden*.

öuyōn Afghan (Aughan); ? vgl.

Abakanfluss und Abagha, Abaghanar (ein mongholenstamm).

öulhunä läuft; m?; vielleicht mit

egüle wolke zusammenzustellen.

palaŋ panter, tiger; p. *palaŋ*, afgh.

praŋ.

palaŋ-piši wildkatze.

panža hand, klaue, ast, zweig;

p. afgh. *panča* kralle (der raubtiere und vögel).

panšambe donnerstag; p. *panž-*

šanbā.

panšta 50; p. *panžāh*, vgl. aw.

pančāsata.

papulus zigarette [? < russisch *папироса*].

par feder, flügel; p. *par*.

parda vorhang, gardine, schleier;

p. *parda*.

partalunä wirft weg (*partalfa*,

partalžē); p. vgl. *partaw* wurf,

sprung, sturz; t. *partaw* etmek werfen, schleudern (ZENKER).

parčēi halb, hälfte; p. *parča*

stück.

pašna in *pašnēi kēnā* treibt (ein

pferd an); vielleicht p. *pašnah*

stiefelabsatz.

pei verständlichkeit; *pei la bolunä*

es ist unmöglich zu verstehen;

? p. *pei*, afgh. *pē* aus aw. *paiti* spur.

pei-kinä weiss, kann.

pēšin schwül, heiss; p. *pišin* mit-

tag (Žuk. Mat. s. 160).

piči zersplittert; t. *piči* von *pič-*

mek byčmaq schneiden; oder

vgl. mong. *biciqan* klein.

piči kēnā zerstückelt, zersplit-

tert.

piōz zwiebel; p. *pijāz* eine art

zwiebel.

pīrē (hohes) alter; alt; p. *pīri*

greisenalter.

piši katze; p. *piši*, vgl. t. *mysyq*

mišik; mong. *mis*, *mil* u. a.

pišnē ? augenbrauen.

pīwānt fetzen; flicken, stück; p.

peiband zusammenhängend, verbunden.

pōcō könig, kaiser; durch t. *pācā*

aus p. *fādišāh*.

pōf lunge; p. ?

- pojā* donner; p. ? *pāja* 'würde'
pōkī rasiermesser; p. *pāki*, *pōkī*.
pōrā stück; flickig; p. *pāra*, *pōra*.
pōrā-kēnā zerstören, in stücke schneiden.
pōrsī persisch, farsisch.
pōšā mücke; p. *pašah*.
pōšās fliege, mücke (= *pōšā*).
puxṭadōr gebrannt (von ziegeln);
 p. *puxṭan* kochen, *puxṭa* gekocht.
pul brücke; p. *pul*.
pulay beschlag (z. b. an einem messer); afgh. *pūlak* a clamp, bit, or wedge to fix the share of to the plough (BELLEW).
purwōt anschwellung; geschwulst;
 p. *pur wāt* voll luft.
purwōtay blase.
punsat 500; p. = *punsat*.
pusta baumrinde; p. *pūst* baumrinde.
puž ?; *kaṣazār puž žoyāžē* machte von papier ein —.
puḡ onom. für blasen.
pul geld; p. *pul*.
puṣṣat 500; p.
puš rücken (einer zündholzschachtel); p. *pušt* d. *pūšt* rücken.
rāk blut, ader; p. *rag*.
raṇ farbe; p. *raṇ*.
raṇ-oguna färbt.
rasat teil, anteil; p. afgh. *rasad* gras, provision, stores.
rei-kēnā, senden, schicken; p. *riša* wurzel; p. *riša* bart, wurzel-fasern.
riqōb steigbügel; p. *rikōb*, *rakāb*.
rizā niedrig, kurz, klein; p. *rīza* zerstückelt.
riža = *riša* wurzel.
rōst, *rōs* recht, rechts; p. *rāst*.
rōstō recht, gerade; p. *rāsta*.
ruṣsat urlaub, genehmigung; p. *ruṣsat*.
ruṣsat kēnā erlaubt.
rustam (männernamen).
rušnēi hell, licht; p. *rušnāi*.
rūt fluss; p. *rūd*.
sa nicht (mit präteritalen verbalformen); *sē*, *sō*; mong. *ese*.
sabanā schlägt; mong. *sabaqu*.
sabat korb, gefäß; p. *sabad*.
sāt uhr, stunde; p. *sā'at*.
safar reise; *safar kēnā* reist; p. afgh. *safar* (aus dem arab.).
sayal bart, t. *sayal*, vgl. mong. *saqal*; es kann jedoch auch sein, dass *sayal* rein mongolisch ist, wie *daqaqu* ~ *dagaqu*, *qaqaraqu* ~ *qagaraqu*.
sa(h)ar morgen; p. *sahar* morgendämmerung.
saxtōn eine art leder (saffian?);
 ? p. *saxt*.
sairin dünnes leder, chagrin; t.; vgl. mong. *sagarin*, kh. *sàérī*.
sājā schatten; p. *sāja*.
saqalaq unterkiefer; vgl. mong. *saqal*.

samōn futter; t. *saman*.

sanduy kiste; t. p. *sanduy*.

sapča ? (etwas essbares).

sardig deckel; mong. *sardag* der obere teil des berges, z. b. (der berg) Munku Sardik; man vergleiche auch Khalkha W *taq* deckel, und t. *taq* berg.

sarmō schöpflöffel.

sawār über (? instr. von *sab*).

sē drei; p. *si*; auch mogh. *γurbōn*.

seiyinā pisst; mong. *sigekū* vgl. t. *sij*-.
seisun urin; vgl. mong. *sigesün*.

sel überschwemmung; p. *sēl*.

semistōn ? in *ke idāgs*, *ke semistōn bolfa* dass sie essen, dass sie — — — werden.

sēr rücken, nacken; mong. *seger*, ? p. *ser*.

seranā erwacht; schläft nicht; mong. *serikū*, *serkū*, vgl. tat. *sez*-.
sēsāt 300; p. *sēsād*.

sēšambē diensttag; p. *sēšanba*.

sīb apfel; p. *sib*.

siminā saugt; mong. *simekū*.

siḡanā geht unter (von der sonne); mong. *siḡekū*, vgl. t. *siḡ*-.
siḡōn dünn, wässerig; mong. *siḡen*.

siḡōn dünn, wässerig; mong. *siḡen*.

sipōi soldat; p. afgh. *sipāi*.

sir knoblauch; p. *sir*.

sīsāt 600; p. *sīsād*.

sisgei filz; vgl. mong. *esgei*.

siwist eine getreideart, luzerne; vgl. p. *aspist*, afgh. *špēšta*.

sōχ los, nicht fest?

sōi neulich? vgl. m. *sai*.

sōin richtig; mong. *sajin* vgl. tat. *say*, *saw*.

sojōwōn mütze; ehrenkleid; p. *sojāgā* ehrenkleid.

sōl jahr; p. *sāl*.

sōlrižā jung (= *söldunān rižā*).

sōlqurdei alt, bejahrt; p. *sāl-χurda* vgl. t. *qurt-qa* altes weib.

solmas(t) blitz; p.

solmastirānā es blitzt.

sonusuna hört (*sonuspa*, *sonutči*); mong. *sonusqu*.

sōzyonā spielt, musiziert; *sōz* p. *sāz* musikinstrument.

sōzōk musik; p. *sāzāk*.

sōul ende, schwanz; der hintere teil; mong. *segül*.

sōunā sitzt; mong. *saguqu*.

sōuzi obst; p. *sabzi*.

suān feile; p. *sūhān*.

sub morgen; p. *ṣubh* (aus dem arab.)

subōnay = *qōleini biḡni* hals.

suda empfindlich, schmerzhaft.

suḡanā umarmt; m.? (vgl. *sugu* armhöhle, kalm. *sū id*).

sūlyanā setzen; fakt. von *sū*- oder *sōu*-.
sultōn sultan, herrscher; p. *sul-tān*.

sum pferdehuf; p. *sum*.

sūnā sitzt, siehe *sōunā*.
suntunā giebt nach, dehnt sich;
 vgl. mong. *sunāqu*, *sunuqu*.
surχ (vielleicht name); p. *surχ*
 rot; *qojōr χeš mōnī pīrē surχ*
beina zwei unserer verwand-
 ten sind *pīrē*, *surχ*.
surunā lernt; mong. *suraqu*, *su-*
ruqu; vgl. kirg. *sora*.
surup blei; afgh. *surup*, p. *surb*,
 vgl. kalm. *zer^ob* (in einem mär-
 chen).
sudmān schrot ?
sudun zahn; mong. *sidūn*.
sun milch; mong. *sū*, *sūn*, vgl.
 t. *sūt*.
suntu mit milch; mong. *sū-tū*.
sunī nacht; mong. *sōnī*, vgl. kh.
šunī und mong. *sōnū-kū* er-
 löschen.
sutūn stamm, kolonne? p. *sū-*
tūn Žuk. Mat. s. 144.
šalwōr pumphosen; p. *šalwār*,
 kalm. *šalwūr* und r. *шаповары*.
šam kerze, licht; p. *šam^{*}* (ar).
šambē sonnabend; p. *šanba*.
šamšīr schwert; p. t. *šamšīr*.
šanā kamm; p. *šanā*.
šanā kenā kämmt sich.
šāṅgul huf, klaue.
šār stadt; p. *šahr*.
šūr-šōr onom. für brausen des
 wassers.
šāšta sechzig; p.
šillā ?
šīr gold; p.

šīr čōī „tee mit milch“ oder
 „gelber tee“ entw. p. *šīr* 'milch'
 od. mong. *šira* 'gelb'.
šīr löwe; p. *šyr*, *šīr*.
šira gelb; mong. *sira*.
šīrwōn suppe; p. *šurwā*.
šīštā 60 = *šāšta*.
šōhār; *γōrū-šōhār* dorf od. stadt
 Ghoru.
šōχ horn; p. *šāχ*.
šōχēī baumzweig; p. *šāχa*.
šōī zeuge; p. *šahīd*.
šolta teppich.
šopār rückenflosse.
šōunam tau, feuchtigkeit; p.
šabnam, *šaunam* (*šab* nacht,
nam feuchtigkeit).
šukur lobrede; p. *šukr*.
šukur kēnā lobt, dankt.
šuryunā schiebt ein; m. *sirguqu*.
šūr ōggunā rührt um.
šūr salz, gesalzen; p. *šūr* Zuk.
 Mat. s. 157.
tā bis nach; *tā fara rūt* bis
 nach Farrah-rud.
tā nach unten, *tā kenā* versenkt,
tū boluna sinkt; steigt ab (vom
 pferde); p. *tah*, *ta* boden.
taχt (*taχ-nī* od. *taχt-inī*) sessel;
 der boden des wagens; p. *taχt*.
taχta tisch, brett; p. *taχta*; über
 das tat. auch ins kalm. einge-
 drungen als *taχtā* brett, brücke.
tajōr gesund; p. *tajār*.
tagō gona wedelt (mit dem
 schwanze).

- taqoidana* wedelt, flattert hin und her.
- talinà* legt; m. vgl. schr. talbiqu, khU. *t'awixu*.
- tambōku* tabak; p. tanbākū.
- tamōn* all, alles, vollständig; p. tamān.
- tamuri* stamm Tamuri.
- tana* stamm, baumstamm.
- tanūr* ofen; p. tanūr.
- tāḡ* bauchriemen; p. afgh. tāḡ.
- tarōy* saure milch; mong. tarag.
- tasmū* ungegerbtes ziegenfell; mong. tasama; t. tasma.
- tatanà* zieht; mong. tataqu.
- tikā*.
- tāmus, tāmuz* hitze, die heisse jahreszeit; p. tamuz.
- te* der, jener; m. (siehe „Über mongolische pronomina“ s. 10 ff.).
- teftāna* liegt; m. *kebtekū*; *t* statt *k* beruht wahrscheinlich auf assimilation.
- teimōn* Teimene (ein turko-tatarisches volk).
- teimānī* Teimenisch; Teimene.
- tēnāyār, tēnāḡār* damit, mit dem; instr. von *te*.
- tēndā* dort; dorthin; mong. tende.
- tēndāsa* von dort; mong. ten-dece.
- termān* wand; mong. termen, kalm. *termḡ*; t. terem.
- tērmōn* mühle; mong. tegermen; auch t.
- tēš*; in *tēš uyuruna* pflügt; p. tiš stachel.
- tēšā* axt; p. tiša.
- tez* scharf; p. tiz, t. tez.
- tik-tik kēnā* hämmert (onom.).
- tir* deichsel; p. tīr.
- tirāsa* ähre; p.
- tirī* lang; p.?
- tirik* bald; t. tirik schnell, lebendig.
- tirqamōn* regenbogen; p. tīrkamān.
- to, tot, tod* ihr, Sie; mong. ta.
- toa* zahl, anzahl; mong. toga.
- toalana* zählt; mong. togalaqu.
- tōy* wölbung (der brücke); p. tāq.
- tor* netz; mong. toor; t.
- tōžik* Tadžik; tadžikisch.
- tōu* krumm? gedreht? p. taftan, stamm tau-.
- tōu-gunā* dreht (= *tōu-genā*).
- tubuf-gonā* spuckt; p. onom.
- tuyul* kalb; mong. tugul, vgl. t. tuy-, tuw- geboren werden.
- tuxōm* (sonnenblumen-) samen; p. tuxm, toxm; kommt auch in mehreren türkischen und mongolischen dialekten vor (kalm. *toxḡ* herkunft).
- tujam* ? fest.
- tugēi* ellenbogen; mong. toqai.
- tunuy kēnā* klopft, backt (teig).
- tusun* fett, speck, öl; mong. tosun.
- tusunā* trifft; mong. tusqu.
- tufāḡ* flinte; p. tufaḡ.
- tuj* hochzeit, fest; t. toi hochzeit.

tulēn brennholz (?); m. *tüligēn*,
tülijēn.

tulkuunā schiebt nach; mong.
tülkikü.

tuun bitter; p.

turānā wird geboren; mong. *tö-*
rekü.

uĉōγ herde; t. *oĉaq*.

uyāna wäscht; mong. *ugijaqu*.

uyuruydanā wird eingegossen,
eingelegt.

uyuruna giesst ein, legt ein; m.
vgl. t. *oγry* dieb, (verstecker).

uīlanā weint; mong. *ujilaqu* od.
uilaqu.

uqar kurz; mong. *oqar*, kalm.
oχ^or.

ukin tochter; mädchen; mong.
ükin.

uqōna ziegenbock; mong. *uquna*.

ulō sohle; fussboden; mong. *ula*.

ulōn rot; mong. *ulagan*.

ulur lippe; mong. *urul*; vgl. *γulur*.

ulus volk; mong. *ulus*.

undō getränk, trunk; mong. *un-*
dagan, *undan*.

unilyana lässt reiten oder in
einem wagen fahren.

uninā reitet; m. *unuqu*.

unōnā fällt (fallen); m. *unuqu*.

urγunā wächst; mong. *urguqu*.

urtu lang; mong. *urtu*.

uruγši vorwärts; mong. *urigsi*.

usun wasser; mong. *usun*.

utqōn kurz, klein; m. *odqan*.

ubul winter (= *ebulā*); mong.
ebül.

udur tag; mong. *edür*.

uftanā zerbricht; ? mong. *eb-*
dekü.

uftān brot; t. (dial.) *etmek*, *öt-*
mök, *ötpök*, *öptök*.

ugēi ohne; nein; mong. *ügei*.

uggunā schlägt; *ug* onom. für
das schlagen.

uggulyanā lässt schlagen, fakt.

uinā kuh; mong. *ünije*, *ünige*.

ukār ochs, rindvieh; mong. *üker*.

ukuksōn gestorben; mong. *üküg-*
sen.

ukuunā stirbt, verlischt; mong.
ükükü.

ulāsuna ist hungrig (*ulāspa*,
ulātšē); mong. *ölüskü*, *öleskü*.

ulātčana ist hungrig.

undāyōn ei; m. *ündegen*.

unduk knie; mong. *ebüdek*, kh.
öwdak, kalm. *öwd^ok*.

undun hosen; m. *ümüdün*.

unγulanā schleift, streicht, glät-
tet; m. *üngelekü*.

usei name Hussein.

usun haar; mong. *üsün*.

usurunā hüpft (*usurfā*, *usurt-*
šē); m. *ösürkü* spritzen.

učkōn gestrig, *učkōn suni* in
der nacht, *učkōn udur* ges-
tern; m. *ecügen* (von *ecü-*
vergehen, zu ende sein).

utāγū greis, alter mann; mong.
ötegü.

- utkōn* dick (nicht wässerig);
 mong. *ödken*, *ödgen*.
uzbōkī özbek; üzbekisch (özbekisch), tatarisch.
uzzum rosinen; mong. *üzüm*;
 t. p. a.
užānā sieht; mong. *üzekü*.
zāyōl kohlen; p. *zuyāl*.
zambūr biene; p. *zanbūr*.
zanguk rost; verrostet; vgl. p.
zangāl Žuk. Mat. s. 141.
zār gift; p. *zahr*.
zart messing; p. *zard* gelb.
zīn sattel; p. *zīn*.
zoišīrya stamm *Zoišīrya*.
zōno knie; p. *zānn*.
žalt schnell, rasch; p. *žald*.
žam; *žam kēnā*? wird dick, fett,
 sammeln? vgl. p. *žam kardan*
 sammeln.
žāmā freitag; p. *žum a*.
žančīnā haut (mit der axl); m. vgl.
žaŋlaqu schlagen (mit stöcken).
žār-ši orčīnā wallt, wogt (vom
 fliessenden wasser); p. afgh.
žārī fliessend, aus dem arab.
žatqalyanā sättigt, siehe *čatqal-*
yanā.
žatqanā wird satt, siehe *čatqana*.
žažīnā kaut; m. vgl. *žagilqu*
 kauen.
žē (es) war; m. *azi*, *azigun*, *azigai*.
žēi platz, zwischenraum; m. *žai*,
 vgl. auch p. *ža*, *žāi*, afgh. *žāe*,
žāe, t. *jai*.
žēilunā spült; m. *žajilqu*.
žīyār leber; p. *žigar*.
žilōu früh; früher, *žilōudu* vor,
 vorn, entgegen; in der zu-
 kunft; p. *žilau*, *žilōu*.
žilmōn eben, glatt.
žirō passgänger; m. *žiruga*, vgl.
 t. *joya*, mandsch. *žorau*.
žirōlana geht passgang; m. *žiru-*
galaqu, vgl. t. *joryala*-.
žoyālyanā aufführen lassen, ma-
 chen lassen, machen.
žoyānā; *dar žoyāna* entzündet
 sich, brennt; m. *žokijaqu* (ist
 vielleicht *žogijaqu* zu lesen).
žōn körper; ? p. *žān* seele, leben.
žōlāmōn ? wolke.
žōrū kehrbesen; p. afgh. *žārū*.
žōrū-kēnā kehrt (mit dem besen).
žōuduulanā träumt; m. *žegūde-*
lekū.
žōum nadel; m. *žegūn*.
žōunā beisst; m. *žaguqu*.
žōurō hälfte, mitte; m. *žagura*.
žōurōki zwischenliegend, mittel-;
 m. *žaguraki*.
žōurunā schneidet; m. *žaguraqu*.
žōutru stamm *Džōutu*.
žurkā herz; m. *žirūke*, kalm.
žūrķę, vgl. t. *jürök*.

Bemerkungen zur lautgeschichte und grammatik.

1. Die laute der Moghol-sprache sind hier mit „grober transkription“ folgendermassen dargestellt:

a) Klusile und affrikaten, tonlos: *q, k, t, p, č*, tönend: *g, d, b, ž*.

b) Spiranten, tonlos: *x, f, s, š*, tönend: *γ, j, z, w*.

c) Liquiden: *r, l*.

d) Nasale: *η, n, m*.

e) Vokale: *a, á, e, ε, é, i, o, ö, u, uu*; diphthongisch: *oa, öä, öuu, εi, ui (u'), wi*.

2. Tonlose klusile und affrikaten.

Das urmongolische hatte wie bekannt zwei aus einander zu haltende klusilreihen 1) *fortes* (schr.) **q, k, t** und (diphthongisches) **č**, 2) *lenes* **g, g, d, b** sowie (diphthongisches) **ž**. Über ihren lautwerte zur zeit der trennung der afghanischen moghollen von ihren stammverwandten, also um die mitte des 13:ten jahrhunderts, können wir jetzt einen ungefährlichen überblick bekommen, wenn wir die mongolischen dialekte in China und Russland mit unserer Moghol-sprache vergleichen. In diesem neuentdeckten mongolischen dialekt sind die fortes jetzt unaspiriert, werden aber in intervokalischer stellung geminiert ausgesprochen. Wörter wie *miqōn, ukin, gatei, ečānā* lauten also, mit genauerer transskription wieder-

gegeben, *miḵḵōn* 'fleisch', *ukkin* 'tochter', *ḵatteḵi* 'hoch, gross', *eṭṭšānā* 'wird müde'. Auch anlautende fortis werden in entsprechender stellung geminiert; z. b. *jemei kija* lies: *jemeikkija* 'was soll ich machen?', *iranā či* lies: *iranātṭši* 'du kommst'. Diese gemination hat einen sehr alten ursprung, und entspricht dem aspirationshauche der ostmongolischen dialekte. Dies tritt deutlich hervor, besonders was das *q* betrifft. Das urmongolische *q* war ein hinteres aspiriertes und energisches *ḵ* oder '*ḵ*' und hat sich in ein hinteres *χ* entwickelt in allen dialekten ausser im mogholischen, wo es also noch klusil geblieben ist: halblanges '*ḵ*'. Man darf nicht vergessen, dass das mogholische sein jetziges *q* (od. *ḵ*) zum teil dem einfluss derjenigen türko-tatarischen dialekte, zu denen die moghonen in ununterbrochenen beziehungen gestanden, verdankt, aber dennoch ist es bewiesen, dass man es im älteren mongolischen mit *q*, nicht mit spirantischem *χ* zu tun hat. Hätte das gemeinsame mongolische zur zeit der trennung ein *χ* gehabt, wäre dieser laut gewiss auch in dieser gestalt erhalten (das persische hatte ja auch *χ*), und wir hätten dann nicht *miḡōn*, sondern *miχōn*. Alle wörter wie *χotun* 'frau', *χān* 'Khan' u. a. sind darum im mogholischen persische oder türkische fremdwörter, obwohl sie vielleicht ursprünglich aus dem mongolischen stammen. Übrigens ist es eine interessante erscheinung, dass mongolische wörter wie *gaqai* 'schwein' (khU. *ḡaχ^vē*, mogh. *ḡōqei*) auch im altaischen (nach Radloff) *qaqqai* heissen, also mit geminiertem *q*, statt des regelrechten türkischen *γ* (z. b. mong. *aqa* = türk. *aγa*):

Auch was *c* betrifft, ist das jetzige mogholische altertümlicher als jeder beliebige andere dialekt. Wir finden nämlich nicht zwei, sondern einen laut *č* (= *tš*), der das entsprechende zeichen der alten schrift wiedergibt. Das khalkhassische, die burjatischen und kalmückischen dialekte haben hier zwei vertreter (kh. *tš'-tš'*, burj. *s-š*, kalm. *ts-tš* od. *s-š*), was eine spätere sonderentwicklung bedeutet, wogegen einige südmongolische dialekte mit dem mogholischen übereinstimmen. Als ursprünglicher laut ist *tš* anzunehmen, was sich auch mit dem, was man vom urtürkischen weiss, gut vereinigt.

Ein neuer, im urmongolischen höchstens in gewissen kombinationen bekannter laut ist *p*. Er kommt im mogholischen in lehn-

wörtern vor und wird wie *q*, *k*, *t* und *č* behandelt; z. b. *pōkī* 'rasiermesser', *enā pōkī* 'dieses rasiermesser (lies: *pōkkī*, *enāppōkkī*). Die lautkombinationen, in denen *p* schon urmongolisch sein kann, sind *pp* (statt *bb*) und *sp* (*tp*) (statt *sb*), z. b. *appa* 'nahm', *nispa* flog. Neu ist *qp* in *asuqpa* 'fragte' (urm. **asuγba*).

3. Tönende klusile und affrikaten.

Um zu den lenes zu übergehen, so werden die urmongolischen lenes in der regel durch tönende medien oder spiranten wiedergespiegelt. Dem alten hinteren *g* entspricht ein spirantisches hinteres *γ*, nach nasalen ein klusilisches *g* (*g*?), im wortauslaut und vor einem tönenden laute im silbenauslaut *γ*, aber im wortanlaut und vor stimmlosen lauten *q* oder *γ*. Die vertretung *q* für anlautendes *g* kommt, nach dem zeugnisse eines arabischen philologen, der z. b. *qol* 'flussbett' (= schriftl. *gool*) schreibt, schon im vierzehnten jahrhundert vor; trotzdem aber möchte ich glauben, dass man auch hier vorzugsweise einen stimmhaften klusil *g* gehabt hat. Meine aufzeichnungen über das mogholische sind leider sehr schwankend, und setzen mich nicht in den stand hier etwas sicheres auszusagen. Ich habe nebeneinander *gar* 'hand' und *ena γar* 'diese hand' aufgeschrieben, was vielleicht auch die geschichtliche entwicklung wiedergiebt. Später ist vielleicht in einigen fällen *q*, in anderen *γ* das vorherrschende geworden. Wie so vieles andere, stützt sich anlautendes *q* für urspr. *g* vielleicht auf türkischen einfluss, denn in allen türkischen dialekten findet sich etwas ähnliches, z. b. Nogai *qanat* 'flügel' ~ *jaryanat* 'fledermaus', *gar* 'hand' ~ *oγ gar* 'die rechte hand' ~ *sol γar* 'die linke hand'. Von bedeutung ist jedoch, dass der unterschied zwischen urspr. *g* = mogh. anl. *q* ~ intervok. *γ* und urspr. *q* = mogh. anl. *q* ~ intervok. *q* (*k̚k̚*) noch nicht verwischt ist, wie es in den türkischen sprachen geschehen. Das mogh. *q*, wo es dem *g* der anderen dialekte entspricht, ist möglicherweise noch heutzutage ein *q* oder *g*, obgleich ich das wegen der rauhen, fremdartigen aussprache nicht genau feststellen konnte. Daher möchte ich auch annehmen, dass *q* im AΦM in diesem fall ein hinteres klusiles *g* be-

zeichne, welchen laut der gelehrte araber mit keinem anderen buchstabe als *q* wiedergeben konnte.

Im wortauslaut kommen sowohl *q* als *γ* vor, ohne dass man bestimmte regeln ausfindig machen kann. So habe ich *saqalaq*, aber *purwōtay*, *aγ* aber *χōq* aufgeschrieben. Ob hier die verschiedenheit des auslautes historisch-etymologische berechtigung hat (wie z. b. im uigurischen) oder ob sie durch analogie entstanden ist, kann ich nicht sagen. Man beachte, dass obgleich der nominativ z. b. *saqalaq*, *pulaq*, *purwōtay* heisst, der instrumental immer nur *saqalayār*, *pulayār*, *purwōtayār* lautet.

Das mediopalatale *g* ist im anlaut und im inlaut erhalten, geht aber besonders in endungen auch in *γ* über, wie *k* in *q*; z. b. *ger* 'haus, zelt', *guinā* 'läuft'; *kuliydaba* 'wurde gebunden' = schr. *kūligdebe*. In lehnwörtern erscheint *g* auch vor und nach hinteren vokalen z. b. *ganda* 'schlecht', *gala* 'viehherde'. Im auslaut tritt für *g* *k*, aber bisweilen auch *γ* ein, z. b. nom. *bičik* 'schrift', gen. *bičigī*; *lag*, *lay* '100,000'

Das urmongolische *d* dritt unverändert als *d* auf; z. b. *dērā* oben = schr. *degere*, *γadana* 'aussen' = schr. *gadana*. In lehnwörtern entspricht dem persischen *d* oft *t*, was vielleicht einen persischen dialekteigentümlichkeit bezeichnet, oder es fällt ganz weg, z. b. mogh. *sat* 'hundert', *rūt* 'fluss' (gen. *rūti*); *pīwān* 'flicken, lappen' < p. *sad*, *rūd*, *peiband*. Hauptsächlich in lehnwörtern findet sich *tn* > *nn* z. b. *quatni* 'seine stärke' (*quat*), *banni* 'sein band' (*bant*).

Dem urmongolischen *b* entspricht im mongholischen in der regel *b*, das in intervokaler stellung mit dem spiranten *β* wechselt; nach tonlosen klusilen und *s* tritt für *b* ein *p* und nach *r* und *l* ein dentilabiales *f* (weiterentwicklung von *β*) ein. Z. b. *qabar* (ᠠ: *kaβar*) 'nase', *irābā* 'kam'; *asuqpa* 'fragte', *ebatpa* 'tat weh', *nispa* 'flog', *appa* 'nahm'; *arfeī* 'gerste', *γarfa* 'ging aus', *bolfa* 'wurde'. Ausnahmen kommen vor; ich habe auch *qurbōn* 'drei' und *duurbōn* 'vier' aufgezeichnet. Unregelmässig sind *talibā* 'legte' = schr. *talbiba*, khU. *tāwṇw*, *afunā* 'nimmt' = schr. *abumui*, *afa*, *-fa* (*fau*) 'war' = schr. *aba*.

Das *ʒ* der schriftsprache tritt als *ʒ* (ᠵ: *dʒ*) auf. In endungen mit *ʒ* wird nach klusilen, *s* und *r* ein *č* gesprochen, wobei ausser-

dem *sč* in *tč* (o: *tlš*) übergeht. Z. b. *asučči* 'fragte', *ökči* 'gab', *ebatči* 'tat weh', *botči* 'stieg auf', *apči* 'nahm', *γarči* 'ging aus'; jedoch *bolši* 'ward' wie *irāšči* 'kam'. Dieser wechsel *š* ~ *č* ist urmongolisch und schon aus der schriftsprache bekannt. Ausserdem hat auch das kalmückische *botłši* für *bos-łši*, *nittłši* für *nis-łši*.

4. Spiranten und liquiden.

Die frage, ob das urmongolische neben *s* auch ein *š* besessen habe, müsste vom moghologischen standpunkt bejaht werden. Das moghologische nimmt aber eine eigentümliche stellung ein, indem, wie es scheint, *si* in hintervokalischen wörtern durch *ši*, in vordervokalischen aber durch *si* wiedergegeben wird; z. b. *sira* 'gelb', *sirguqu* 'einschieben' > mogh. *šira*, *šuryuqu*, aber *sinğekü* 'einsinken, aufgesogen werden', *sidün* 'zahn' > mogh. *sinğänä* (sinkt), *suidün*. Wie genau überhaupt die grenzen zwischen **s* und **š* gewesen, ist also schwer zu sagen. Im ältesten mongolischen herrschte vielleicht eine ähnliche unbestimmtheit wie zum teil (nach den Orkhon-inschriften zu urteilen) im alttürkischen, wie im mandschurischen (SACHAROW, Gramm. s. 58 und 59) oder in der sprache der Nogai-tataren. Das *s* des moghologischen ist ein alveolarer, sehr weiter laut und steht wie das finnische *s* dem unlabialisierten und unpalatalisierten *š* akustisch sehr nahe.

Bemerkenswert ist *z* als pluralendung statt zuerwartendem *s*, z. b. *činōz* 'wölfe', *tākāz* 'böcke'.

Wie in anderen mongolischen dialekten kommen auch im moghologischen fälle vor, die auf einen alten wechsel *s* ~ *t* (*p*) deuten. So findet sich hier z. b. *etkanā* 'schneidet' für schr. *es-ge-*, khU. *esčmā*, kalm. *iškən*. In den meisten beispielen stimmt aber unser dialekt mit der schriftsprache gut überein; so z. b. *nōtunā* 'spielt' = schr. *nagadumui*, *ebatunā* 'tut weh' = schr. *ebütümüi*, *bosunā* 'steigt auf' = schr. *bosumui*, *nisunā*, *nisinā* 'fliegt' = schr. *nisümüi*.

Was *j* betrifft, ist es im moghologischen sehr offen und schwach und fällt in einigen wörtern ganz weg; z. b. *ekādā* 'sehr, viel', *amār-si* 'etwas', *orčiqu* 'weggehen' = schr. *jekede*, *jambar*, *jorciqu* (neben

gorciqu). Im anlaut ist *j* jedoch gewöhnlich erhalten, aber im inlaut finden wir, dass es nach *i*, wo es aus älterem spirantischem *γ* entstanden, in der regel geschwunden ist; z. b. *innānā* 'lacht' = kalm. *inēnē*, schr. *inigekü*, *inijekü*; mogh. *orūn* 'rein, hübsch' = kalm. *ārūn*, schr. *arigun*, mogh. *uinā* 'kuh' = kh. *un'ē*, schr. *ünije*, *ünige*; mogh. *uyānā* 'wäscht' = kalm. *uyānā*, schr. *ugijaqu* u. s. w. Was die von mir in SU. § 26 berührte frage anbelangt, ob man *sajin*, *aqaji* oder *saīn*, *aqāi* zu lesen hat, so deuten mogh. *sōm* 'gut, richtig', *guwīnā* läuft *aīna* 'fürchtet' (schr. *sajin*, *gūjūkū* od. *gūjikū*, *ajuqu*) neben *biīna* 'ist' *žei* 'platz' darauf hin, dass in einigen wörtern *j(i)* zur folgenden silbe gehörte, in anderen fällen den letzten komponenten des vokaldiphthonges ausmachte. Man hat im altmongolischen zwischen: 1) *j*, 2) *j* < **γ* und 3) *i* zu unterscheiden.

Von *χ* und *γ* ist schon die rede gewesen. Die laute *f* und *w* kommen vorzugsweise in persischen lehnwörtern vor. Dasselbe gilt auch von *z*. Über (gerolltes) *r* und *l* ist nichts besonderes zu bemerken, sie geben die entsprechenden persischen laute genau wieder. LEECH schreibt in einigen wörtern *r* für *l*, z. b. *burja* = mein *bolžē*, *burghaja* = mein *bolγažē*, und auf karten von Afghanistan findet man in den gegenden, wo die moghollen wohnen, *gor* in der bedeutung 'fluss' = mein *γol*. Einen solchen lautübergang *l* > *r* fand ich aber nicht in der sprache der zwei moghollen, die ich ausgefragt habe.

5. Nasale.

Wörter auf *η* bekommen bei der beugung vor folgendem vokal ein *g*, z. b. *laη* 'hinkend', *langilana* 'hinkt', *taη* 'satteltgurt', instrumental *tangār* 'mit dem gurt'. Der in dem namen *moγōl* (< **moγal*) auftretende übergang von ursprünglichem *ηg* in *γ* ist wohl keine einheimische erscheinung, vielmehr haben die moghollen ihren namen von den türkischen och iranischen nachbarn entnommen. Dafür zeugt der völlig einheimische name *manγut* 'Manguts' *n* assimiliert sich vor *b* zu *m*, z. b. *bi irānā-bi* und *irāmbi* 'ich komme'. Ein auslautendes *n* fällt in einigen fällen weg, in anderen nicht. In der endung des genitivs urspr. **in* ist das *n* ganz abge-

fallen; wahrscheinlich ist der genitiv der stämme auf *n* (schr. *qanu* 'des khans', *gegenü* 'des liches', khU. *χānⁿ*, *śēgēnī*) überall analogisch durchgeführt und darum mit dem akkusativ formell identisch geworden. Wegfall des *n* findet sich auch in einigen wörtern auf *-un*, *-sun*, z. b. *χot* 'frau' = *χotun* (vgl. alt. *qat* id. tar. *χotun*), *čos* 'schnee' = *čosun*. Andererseits giebt es mehrere beispiele von einem „*n* ephelkystikon“. Besonders häufig kommt dieses *n* im präsens imperfecti und präteritum imperfecti vor; z. b. *irānā-bi*, *irānām-bi* 'ich komme', *irānā-to*, *irānān-to* 'ihr kommt'; *bolžēn-to* 'ihr wurdet' u. s. w. Statt optativischem *-su* (vgl. KKM. s. 71) scheint das moghologische *-sun* (*-sūn*) vorzuziehen, aber umgekehrt im benediktiv öfter *-tu* als *-tun*. Vor den vokal einer endungssilbe kommt ein *n*, z. b. im (dativ + reflexiv) *gertu-nān* 'zu hause', *γartunān* 'in der (eigenen) hand' Was ich in SU. § 34 über *n*-stämme der schriftsprache gesagt habe, gilt in gleichem umfange auch für das moghologische. Man sagt z. b. nom. *qamči* od. *qamčīn* 'peitsche', aber instrum. *qamčār* od. *qamčīnār*, plur. nom. *qamčīnūt*.

Eine eigentümliche „nunnation“ haben wir in den wörtern *nuntuy* 'heimat' (= schr. *nitug*) und *nuntanā* 'man schläft' (schr. *untaqu*). Etwas ähnliches findet statt mit *s* in *sēsgei* 'filz' (= schr. *esegei*).

6. Vokale.

Von allen schwierigkeiten, mit denen ich bei der untersuchung dieser unbekannten sprache zu rechnen hatte, war die transskription der vokale und der vokalismus selbst die grösste. Es ist wohl kaum von nöten hier noch einmal hervorzuheben, dass man um überhaupt etwas sicheres von einer sprache zu sagen, sich nicht einige tage, sondern eine viel längere zeit mit ihr beschäftigen muss. Die grösste verdriesslichkeit bereitete mir der umstand, dass ich nicht immer wissen konnte, ob mir mein sprachmeister das aufzuschreibende wort nach bäuerisch-mogholischer oder städtisch-persischer (farsischer) aussprache vorsprach. Fehler waren unter solchen umständen unvermeidlich, und auch die grösste vorsicht

liess mich ganz im stiche. Fürs zweite war der vokalismus bekannter mongolischer wörter so unerwartet verschiedenartig von dem, was ich über mongolische sprache im allgemeinen wusste, und dennoch so veränderlich, dass ich nicht herausfinden konnte, welches die normale ausspracheform eines wortes sei. Einige wörter hatten keinen bestimmten vokal, sondern wechselten nach umständen, indem ein streben nach „vokalharmonie“ bemerkbar wurde. Z. b. *afa fa* 'war', aber *uwei-fu* 'war nicht', *sa bolǰǰē* 'wurde nicht' ~ *sē idābā* 'ass nicht' ~ *sō uǰǰāǰǰē* 'sah nicht'. Mit der allgemeinen bemerkung, dass sich die vokalverhältnisse in der mogholsprache vielleicht unter dem einfluss des persischen umgestaltet haben, will ich versuchen einige hauptregeln zu ermitteln:

Urmong. schr. a = 1) *a* z. b. *gazar* = *yaǰar* 'erde', *gadana* = *yaḍana* 'aussen'; 2) *ō*, z. b. *qara* = *qarō* 'schwarz', *yal* = *γōl* 'feuer', *cagan* = *čayōn* 'weiss'. In einigen wörtern glaubte ich einen *ā*-laut zu hören. Diese entwicklung $\bar{a} > \bar{o}$ ist persisch und deutet darauf hin, dass *a* in solchen fällen in der älteren sprache lang gewesen ist. 3) Wahrscheinlich aus *ō* ist *o* entstanden in wörtern wie *alaqu* = *olaqu* 'das töten', *ta* = *to* 'ihr' u. a. 4) *ā*, *ǎ*, *ei* im auslaut vgl. *jabuba*, *jabubai* = *jobubā* ging. Das wechseln von auslautendem *a* ~ *ai*, (*e* ~ *ei*, *u* ~ *ui*) ist eine allgemeine erscheinung in der mongolischen sprache. Nach meinen beobachtungen kommen ähnliche auslautsgesetze auch in tatarischen dialekten vor, z. b. noghaisch, kumuckisch *atānā* statt *atāna* 'seinem pferde', *aittī* (*aittāi*) statt *aittō* 'sagte'.

Urspr. schr. e = 1) *e*, *é* in der ersten silbe, z. b. *ebüsün* = *ebāsun* 'heu', *tende* = *téndū* 'dort', 2) *u* z. b. *edür* = *uduur* 'tag' (vgl. SU. § 57); 3), in der zweiten und den folgenden silben ist *e* mit *a* zusammengefallen, z. b. *dürben* = *durbōn* 'vier', *temegen* = *temōn* 'kamel', *esgebe* = *etkabā* '(er) schnitt'.

Urmong. schr. i = 1) *i* (~ *é*) z. b. *kibe* = *kibā*, *kébā* 'machte', *kiǰi* = *kiǰi* 'machend (converbum)'; 2) „brechung“ (umlaut entsprechend dem folgenden vokal, vgl. SU. § 55), *sirguqu* = *šuryuqu* 'einschieben (z. b. einen tischkasten)', *sidün* = *sudun* 'zahn'; 3) im auslaut *ē*, (*é*) z. b. *bolǰǰē* 'wurde', vgl. *bolgugui*; *ē* ist vielleicht hier **i + ai* oder **i + ü* (KKM. s. 106 u. 82). Nach oder vor *q* ist *i* ein hin-

terer *i*-laut und könnte vielleicht ebenso wohl mit *y* bezeichnet werden, z. b. *qišlanā* 'schneidet', *kimusun* = *qimsun* 'nagel'

Urmong. **o*, **u*, schr. *o* = *u* = 1) *o*, *u*, z. b. *bolqu* = *bolqu* 'das werden', *modun* = *modun* 'baum' Wo man in der älteren sprache *o* und wo man *u* hatte, ist eine noch nicht untersuchte frage. Wahrscheinlich ist, dass *o* nur in der ersten silbe vorkam, wie es auch im ältesten türkischen der fall war. Welche wörter in der ersten silbe *o* und welche *u* hatten, ist, trotz der gleichen bezeichnung in der schrift, im hinhlick auf die lebendigen dialekte ziemlich klar. Das mogholische hat aber nach meinen aufzeichnungen bisweilen *u* statt *o* der anderen dialekte; z. b. *tur*, *tor* 'netz', *nuqei*, *noqei* 'hund', *χuš*, *χoš* 'gut' (persisch). Der *o*-laut ist hier ein geschlossener und von dem langen *ō* (z. b. in *qarō*) verschieden. Vielleicht findet eine verschiebung von *o* zu *u* statt (vgl. Mugul, Mogul = *moyōl*, Urdū = *ordō*).

Urspr. *ö*, *ü*, schr. *ö* = *ü* = 1) *u*, in der ersten silbe bisweilen *ō* (hinteres *q̄*) z. b. *ösürümüi* = *usurunā* 'hüpft', *köke* = *kukā* 'blau', *kökü* = *kökā* (= *köku*?) 'zitze', *köl* = *köl* 'fuss'; 2) in der zweiten und den folgenden silben ist *ü* oft mit *u* zusammengefallen, z. b. *irāku* 'das kommen', *iraqčidu*, *irākčidu* 'dem kommenden' Das *ö* ist ein enger, zurückgezogener *ö*-laut und steht dem *u* so nahe, dass es mir schwer fiel sie konsequent von einander zu unterscheiden. Überhaupt ist mir noch zweifelhaft, ob zwischen *ö* und *u*, ausser im diphthonge *öu* (< *eü*, *egü*, *agu*), ein bestimmter unterschied bestand. Dasselbe war auch in mehreren wörtern mit dem unterscheiden von *u* und *u* der fall. Darum sind auch in den texten viele unebenheiten geblieben, z. b. *ebātunā* und *ebātunā* 'tut weh' Was das richtigere ist, ist mir jetzt unmöglich auszumachen.

7 Diphthonge.

Von vokaldiphthongen kennt die sprache folgende: *oa*, *öä*, *öu*, *ei*, *ei*, *oi*, *ui* sowie *uⁱ*, *uⁱ*. Die beiden komponenten sind ziemlich gleichwertig, ausser in *uⁱ* und *uⁱ*. Diese mogholischen diphthonge spiegeln folgende laute oder lautkomplexe der schriftsprache wieder:

oa = schr. *oga*; z. b. *toa* 'anzahl', schr. *toga*, kh. *t'ō*, kalm. *tō*.

öä = schr. *öge*, *öbe*; z. b. *böära* 'niere', schr. *bögere*, kh. *bāra*, kalm. *bör*; *öäri(-ni)* 'eigen', schr. *öberün*, kh. *ärär*, kalm. *ewrēn*, *erwēn*.

öu = 1) schr. *agu*; z. b. *söu* 'sitze!' schr. *sagu*, kh. *sū*, kalm. *sū*, 2) schr. *egü*; z. b. *döun* 'jüngerer bruder', schr. *degün*, kh. *vūg*, kalm. *dün*, 3) schr. *eü*; z. b. *köukät*, schr. *keüked*, kh. *χūχat*, kalm. *kūkät*. — Von lehnwörtern beachte man *öuğušt* 'suppe' = pers. *ab-i-gušt*, *nöu* 'neu' = p. *nau* u. s. w.

ei z. b. *kei* 'luft' = schr. *kei*, kh. *χī*, kalm. *kī*; *beiri* 'schwiegertochter' = schr. *beri*, kh. *berī*, kalm. *berä*, *beidün* 'dick' = schr. *büdegün*, kh. *buvvūg*, kalm. *būdün*; *seisun* 'urin' = schr. *sigesün*, kh. *šēs*, kalm. *šēsū*; *deisun* 'strick' = schr. *degēsün*, kh. *vēs*, kalm. *dēsū*. — In späteren lehnwörtern z. b. *pei-kinä* 'versteht', *rei-kinä* 'sendet'

ei, regelmässig im auslaut für schr. *ai*: *noqei* = schr. *noqai*, kh. *noχē*, kalm. *noχā*, aber auch unregelmässig in *baiqu* 'das sein' = schr. *baiqu* (? *bajiqu*), kh. *bāχv*, kalm. *bā'χv*; *neir* 'schlaf' (neben *noir*) = schr. *nojir*, kh. *nōēr*, kalm. *nō'r*. Auch in lehnwörtern, z. b. *šōχei* 'ast' = pers. *šāḫah*, *amārsei* 'etwas', *istōrei* 'stern' u. a.

oi, z. b. *qoina* (*qoīna*?) 'nach' = schr. *qoina* (*qojina*), *noir* 'schlaf' = schr. *nojir*.

ui im auslaut z. b. *qaraŋgui* 'dunkel' = schr. *qaraŋgui*.

u' statt *u* (*ü*) vor *č* und *š*, z. b. *quičana* 'bellt', *su'šči* 'sitzend' (< *söu-šči*).

u' im worte *u'nā* 'kuh' = schr. *ünige*, kh. *un'e*.

Die mogholischen diphthonge *oa*, *öä* und *öu* nebst den verbindungen *ai* (*ōi*), *ui* haben für die mongolische sprachforschung eine grosse bedeutung. Mit hülfe des mogholischen können wir nämlich die entstehung der langen vokale und der vokaldiphthonge in den neumongolischen dialekten gut verfolgen. Wenn wir dazu noch das interessante material beachten, das prof. MELIORANSKI in seinem AΦM. den mongolisten geschenkt hat, können wir die schwierige frage jetzt in befriedigender weise lösen. Ich stelle mir die sache so vor. Im vormongolischen fanden sich die spiranten *γ* (*γ.* und *γ.*) und *w*

(siehe SU. § 19—21), die sich schon im älteren mongolischen zwischen zwei vokalen erweiterten oder vokalisiert, wobei *γ* entweder ganz verschwand oder in *j* oder *w* übergang. Also **aya* > *aγa*; **oγa* > **oγa*, **o^wa*; **öye* > **ö^we*; **aγi* > **aji*; *iγa* > *ija*. Dabei kamen folgende fälle vor: 1) Zwei ähnliche vokale wurden kontrahiert zu einem langen; also **ulayan* 'rot' > *ulaγan* > *ulān*, vgl. mogh. *ulōn*; **temeyen* 'kamel' > *temeγen* > *temēn*, vgl. mogh. *temōn*. 2) Urspr. *öge* (> *öe*) fiel mit urspr. *öwe* (> *öe*), **uγu* (> *ū*) mit **uw* (> *ū*) und **aγi* mit **aji* zusammen. Ungleiche vokale sind noch bisyllabisch. In diese zeit fällt die trennung der moghollen. 3) Die nebeneinander stehenden vokale wurden in verschiedenen dialekten diphthongisch ausgesprochen. So entstehen im mogholischen wie in den anderen dialekten *oa*, *öe*, *au*, *eü*, wobei **ew* (> *eü*) zusammenfallen. In *au* und *eü* wird der erste komponent labialisiert also *ou*, *öü*. Dieses stadium nahm das kalmückische zu der zeit ein, wo die kalmückische schrift festgestellt wurde (im jahre 1640); vgl. die kalm. schreibweise *döün* 'jüngerer bruder', *nour* 'see', *torgoud*, u. s. w. Die neumongolischen dialekte sind weiter gegangen und zeigen jetzt *ou* > *ū*, *öü* > *ü*, *ū*. Das mogholische ist geblieben, verschiebt aber *ou* in *öu*, vielleicht durch fremden einfluss. 4) Die verbindungen *aji*, *uji* u. s. w. werden zu *aī*, *uī*. Das mogholische scheint noch auf diesem standpunkt zu verharren; z. b. **saγin* (vgl. tat. *saγ*, *saγ*) > *sajin* (schr.) > *saīn* (mogholisch *sōīn* 'gut, richtig'), **uγila-* (vgl. t. *jyγla-*) > *ujila* > *uīla* (mogh.). Die neumongolischen dialekte entwickeln diphthongische *ai*, *oi*, *ui*, die im khalkh. *āē*, *ōē*, *uj*, im kalm *āī*, *ōī*, *ūī* oder *āī*, *ōī*, *ūī* ergeben. 5) **iγa* wurde *ija* > *ia*; vgl. mogh. *niöldunā* 'klebt an' = schr. *nigalda-*. Wenn in der zweiten silbe, wird das *i* dieser verbindung durch synkope beseitigt; z. b. **üniγen* 'kuh', schr. *ünije*, kh. *unīē*, mogh. *unā*; **ugiγa* 'waschen', schr. *ugija*, kh. *uγā-*, mogh. *uγā-*.

8. Vokalwechsel.

Abgerechnet von allen solchen variationen ein und desselben wortes, die in meinen aufzeichnungen auf hör- oder schreibfehler beruhen können, finden sich mehrere mehr oder weniger häufige fälle von vokalwechsel. Die hauptsächlichsten sind:

a ~ u in *qoçaruna ~ qoçarana*, *partaluna ~ partalana*, *ebatunā ~ ebatanā* u. s. w.

a ~ ä im auslaut *barina ~ barinā*, *baina ~ bainā*; vgl. schr. *a ~ ai* in *jabuba ~ jabubai*.

u ~ i in *nisunā ~ nisinā*, *tulkunā ~ tulkinā*, u. a.

u ~ u in *döündu ~ döündu*, *ebätunā ~ ebätunā* u. a.

i ~ ε (ɛ) im auslaut: *bi ~ bɛ* ('ist') *bolži ~ bolžɛ*.

i ~ é in der ersten silbe: *kinā ~ kēnā*, *ki ~ kē* ('dass').

ä (ɛ) ~ ei im auslaut z. b. *köllɛ ~ köllɛi*, *istörā ~ istörɛi* u. s. w.

Ausser solchen allgemeinen erscheinungen der mongolischen dialekte, wie z. b. diphthongisierung der auslautenden vokale (*köllɛ ~ köllɛi*) und ausgleichung zweier nahestehenden vokale in demselben worte (*ebatuna ~ ebätanā*, *nisunā ~ nisinā*), findet sich im moghologischen auch eine starke assimilierung der vokale proklitischer und enklitischer wörter mit dem hauptworte; z. b. *sa bolžɛ* 'er wurde nicht', *sö uʒäžɛ* 'er sah nicht', *sɛ idäžɛ* 'er ass nicht'; *la bolun* 'es wird nicht', *lō uʒän* 'er sieht nicht', *lɛ idän* 'es isst nicht'; *gir-gir gēnā* 'es kracht', *γur-γur gonā* 'es lärmt'; *ökpā* 'gab', *jal okpa* 'liess los', *raŋ okpa* 'färbte' u. a. Ein solcher wechsel ist in verschiedenen wortgruppen bemerkbar, obwohl jedoch nicht immer so stark hervortretend wie in diesen beispielen. Dies bewirkt, dass der vokalismus eines wortes überhaupt sehr schwer zu bezeichnen war. Auch legten meine zwei sprachmeister keinen wert auf eine richtige aussprache, was die vokale betraf; die konsonanten dagegen wurden viel bestimmter und konstanter artikuliert.

9. Accent und quantität.

Was den accent der Moghol-sprache betrifft, konnte ich keine einfachen und bestimmten regeln entdecken. Die accentuierung schien mir sehr schwebend und schwach. Von der accentuierung der türkischen und der mongolischen dialekte weicht sie jedenfalls stark ab. Es ist möglich, dass meine zwei moghollen die sprache ganz mit neupersischer betonung und in neupersischem tempo sprachen. Die quantität der vokale hängt mit der betonung eng zusammen. Die vokale, die ich lang bezeichnet habe, sind nicht lang in dem sinne wie z. b. im neumongolischen, sondern sie sind lang, halblang oder kurz je nach dem psychologischen wert und der satzstellung des wortes. In nomina behält bei der biegung die betonte stammsilbe ihren accent ziemlich unverändert, in verben werden dagegen oft endungssilben accentuiert. In den folgenden paradigmata werde ich, in den am meisten hervortretenden und sicheren fällen, die starkbetonte silbe mit einem punkte (·) hinter dem betr. sonanten bezeichnen.

10. Verben.

Die zumutungs- und stimmungsformen (siehe meine abhandlung „Über die konjugation des Khalkha-mongolischen“ s. 24) der Moghol-sprache sind: 1) der imperativ — ohne endung, 2) der benediktiv mit der endung *-tu*, welche vielleicht aus *-to* 'ihr, Sie' entstanden ist, 3) der konzessiv mit der endung *-ge* (? < **gi*), 4) der optativ auf *-sūn* (*āsūn*, *-sūnā*) und 5) der voluntativ auf *-ja* oder *-ija*, *-uja*. Mit dem sekundären auslautsvokal *a* verbinden sich bisweilen benediktiv (*-tunā*, *tunā*) und optativ (*sūnā*, *sūnā*), und wahrscheinlich ist auch *-ja* aus urspr. **j* + *a* und *-ge* aus urspr. **gi* + *ā* entstanden. Die negation ist *bi* = schr. *bu*, *buu*.

Die eigentlichen zeitformen des mongolischen sind alle auch im mogholischen gebräuchlich und enden auf *-(u-)na* (*-n*, *-nan*), *-(u-)la* (*-lā*, wenige belege), *-ṣē* (*-ṣēn*, *-ṣē*) und *-ba* (*-pa*, *-fa*). Die negation ist *la* = schr. *ülü* für präsens imperf., für die anderen formen *sa* = schr. *ese*.

Mit den echten verbalformen werden oft, aber dennoch nicht immer, die persönlichen pronomina *bi*, *či*, *bidā* und *to* enklitisch verbunden, wobei sie kleine phonetische veränderungen erleiden: *bi* > *ɣi* > *u*; *bidā* > *bda*; *-mbidā* > *-mda*. Ausserdem kommt für *bidā* auch ein *-u* vor, das ich als **ba* 'wir' auffasse und am anderen orte behandelt habe.

Beispiele zur konjugation: *irānā* '(man) kommt', *bolunā* '(es) wird', *asuyunā* '(man).

1. Imperativ: *irā*, *bol*, *asuy*.

2. Benediktiv: *irātu*, *boltu*, *asuqtu*.

(*irātunā*, *boltunā*, *asuqtunā*).

3. Konzessiv: *irāge*, *bolge*, *asuyge*.

4. Optativ: *irāsūn*, *bolsūn*, *asugsūn* (*asuyūsūn*).

5. Voluntativ: *irājā*, *boluja*, *asuyuja*.

1 p. s. *irājau* (*irājōu*) 'ich will kommen!'

1 p. pl. *irājōu* 'lass uns kommen!'

6. Präsens imperfecti:

irānā, *bolunā*, *asuyunā*.

1 p. sing. *irānām-bi*, *bolunām-bi*, *asuyunām-bi*.

oder *irām-bi*, *bolun-bi*, *asuyun-bi*.

1 p. pl. *irānamda*, *bolunumba*, *asuyunamda*.

oder *irāmda*, *bolumda*, *asuyumda*.

2 p. sing. *irānan-či*, *bolunan-či*, *asuyunan-či*.

oder *irān-či*, *bolun-či*, *asuyun-či*.

2 p. pl. *irānan-to*, *bolunan-to*, *asuyunan-to*

oder *irān-to*, *bolun-to*, *asuyun-to*.

7. Präsens perfecti:

irālā, *bolulā*, *asuyulā*.

1 p. sing. *irālā-bi*, *bolulā-bi*, *asuyulā-bi*.

1 p. pl. *irālā-bdā*, *bolulā-bda*, *asuyulā-bda*.

2 p. sing. *irālā-či*, *bolula-či*, *asuyula-či*.

2 p. pl. *irālā-to*, *bolula-to*, *asuyula-to*.

8. Präteritum imperfecti:

irāžē (*iražēn*), *bolžē* (*bolžēn*), *asuqčē* (*asuqčēn*).

1 p. sing. *irāžēm-bi*, *bolžēm-bi*, *asuqčēm-bi*.

1 p. pl. *irāzεmba* (*iražεmda*), *bolzεmba*, *asuqčεmba*.

2 p. sing. *irāžēn-čī*, *bolžēn-čī*, *asuqčēn-čī*.

2 p. pl. *irāžēn-to*, *bolžēn-to*, *asuqčēn-to*.

9. Präteritum perfecti:

irāba, *bolfa*, *asuqpa*

1 p. sing. *irābā-bi*, *bolfa-bi*, *asuqpa-bi*.

oder *irābōu*, *bolfōu*, *asuqpōu*.

1 p. pl. *irābā-bda*, *bolfa-bda*, *asuqpa-bda*.

oder *irābōu*, *bolfōu*, *asuqpōu*.

2 p. sing. *irābā-čī*, *bolfa-čī*, *asuqpā-čī*.

2 p. pl. *irāba-to*, *bolfa-to*, *asuqpa-to*.

Von nomina deverbalia habe ich nur nomen actoris (*-qčī*, *-kčī*), nomen futuri (*-qu*, *-ku* oder *-qui*, *-kui*) und nomen perfecti (*-qsōn*, *-ksōn*) belegen können. Die nomina auf *-mar*, die noch im AΦM. vorkommen, waren meinen mogholen unbekannt. Die verbalform auf *-daqsan*, die bei MELIORANSKI (AΦM. s. 101) unerklärt geblieben, ist das nomen perfecti von dem passivstamme auf *-da*; z. b. schr. *abdagsan* 'genommen'

Die converba sind auch nicht zahlreich repräsentiert. Sicher belegt sind converbum imperfecti (*-žī*, *-čī*), converbum abtemporale (*-qsō*, *-ksō*) das ursprünglich der *a*-dativ des nomen perfecti ist (vgl. KKM. s. 118), und converbum terminale (*-tala*). Die wortform *bolumažε* sieht wie ein converbum aus (vgl. burj. *-maižin* KKM. s. 77), leider besitze ich keine weiteren beispiele und bin auch der bedeutung nicht ganz sicher. Es kann vielleicht auch für ein *bolum-ažε* (*bolun-ažε*) stehen. Das verbum *anā* 'ist' kommt als enklitisches hilfsverbum in verschiedenen formen vor. Sehr gewöhnlich ist *afa* (*-fa*, *-fu*) < *aba* als konditionalzeichen (vgl. KKM. s. 104). Weiter finden sich *teftājānā* < *teftāja anā*, *teftābana* < *teftaba ana*, *ulatčāžε* < *ulatčī ažε* u. s. w.

Von deverbalen verbalstambildungen sind belegt 1) ein faktitiv auf *-lya-*, z. b. *beilyanā* 'lässt bleiben, arretiert', *jobulyanā* 'lässt gehen', *irālyanā* 'lässt kommen, holt'. Erstarrt findet sich die endung *-gul* in *orčūluna* 'lässt fahren' und *-ga* in *čatqanā* 'wird satt' (schr. *cad-ga-qu* 'sättigen'), *etkanā* 'schneidet' (schr. *es-ge-kū*

'schneiden'). Weiter 2) ein passiv auf *-γda-*, z. b. *kuľiydanā* 'wird gebunden', *afuydanā* 'wird genommen' (vgl. schr. *ab-da-qu* 'genommen werden') und 3) ein kontinuativ auf *-čaya-*, z. b. *innā-čayanā* '(sie) lachen unaufhörlich', *qu'čačayanā* '(mehrere) bellen immerfort'. Andere ähnliche verbalstammbildungen habe ich nicht angetroffen.

11. Nomina.

Die deklination der nomina ist dieselbe wie in der mongolischen schriftsprache. Die vorhandenen kasus sind:

a) nominativ — ohne endung.

b) genitiv-akkusativ mit der endung *ĩ*. Der genitiv kennzeichnet sich dadurch, dass *ini*, *-ni* (urspr. gen. des pronom. der dritten person) dem hauptworte angehängt wird; also *būĩ* *bayalduni* 'im schosse der mutter'

c) dativ-lokativ mit der endung *-du*, *-tu*, die dem *-dur*, *-tur* der schriftsprache entspricht. Die endung *-da* findet sich in einigen adverbien: *ěndā*, *těndā*, *munda*, *ikādā* u. s. w. Im worte *ubulā*, wenn ich es richtig verstanden, haben wir den älteren dativ auf *-a* = tat. *-ya*.

d) ablativ mit der endung *-āsa*, *-sa* = khalkh. *-āsə*, *-ēsə*, kalm. *-ās*, *-ēs* aus urspr. dativ **-a* + abl. **-ča*, schr. *aca* (s. SU. § 22).

e) instrumental auf *-ār*, *ār* = khalkh. *-ār*, *-ēr*, kalm. *-ār*, *-ēr* aus urspr. **-yar*.

f) komitativ auf *-lei*, *-lē* = kalm. *-lē* aus urspr. **-luyai*. Zwischen instrumental und komitativ scheint keine bestimmte differenzierung der bedeutung zu existieren; man sagt *köllei jobunā* 'geht mit den füßen' und *tonār kelānā* 'spricht mit Ihnen' neben den ursprünglichen *kölār jobunā* und *tonlei kelānā*.

Die in den neumongolischen dialekten als kasus verwendete bildung auf *-tai* (soziativ) konnte ich im mogholischen nicht belegen; entweder ist sie also vergessen oder erst nach der sprachtrennung im neumongolischen produktiv geworden.

Der plural wird im mogholischen unter denselben bedingungen verwendet wie in der alten sprache, und, wie dort, mit den

endungen -s (od. -z), -l, -ūt und -nūt gebildet. Z. b. *tākāz* 'böcke', *taḡtaḡz* 'bretter, brücken', *šānāz* 'kämme'; *morīt* 'pferde', *temōt* 'kamele', *čufōt* 'hirten', *nudurt* 'augen'; *bičīγūt*, *bičīknūt* 'schriften'; *małyeinūt* 'mützen', *noqeinūt* 'hunde', *adamnūt* 'menschen', *γažarnūt* 'länder'

Deklination.

	'wolf'	'hund'	'pferd'	'zelt'	'erde'
N.	<i>činō</i>	<i>noqeī</i>	<i>morin</i>	<i>ger</i>	<i>xoq</i>
G.-A.	<i>činōi</i>	<i>noqeī</i>	<i>morinī</i>	<i>gerī</i>	<i>xoγī</i>
D.	<i>činōdu</i>	<i>noqeīdu</i>	<i>morindu</i>	<i>gertu</i>	<i>xoqtu</i>
Ab.	<i>činōsa</i>	<i>noqeisa</i>	<i>morināsa</i>	<i>gerāsa</i>	<i>xoγāsa</i>
I.	<i>činōr</i>	<i>noqeγār</i>	<i>morinār</i>	<i>gerār</i>	<i>xoγār</i>
C.	<i>činōlei</i>	<i>noqeīlei</i>	<i>morinlei</i>	<i>gerlei</i>	<i>xoγlei.</i>

	'wölfe'	'hunde'
N.	<i>činōz</i> (<i>činōs</i> ?)	<i>noqeinūt</i>
G.-A.	<i>činōzi</i>	<i>noqeinūti</i>
D.	<i>činōstu</i>	<i>noqeinūtlu</i>
Ab.	<i>činōzāsa</i>	<i>noqeinūtāsa</i>
I.	<i>činōzār</i>	<i>noqeinūtār</i>
C.	<i>činōzlei</i>	<i>noqeinūtlei</i>

Mit dem reflexivsuffix -ān (= schr. *ban*, *ijan*, -*gan*) werden die kasusformen in der folgenden weise vereinigt.

N.	[<i>bōbō</i> 'vater']	[<i>kōun</i> 'sohn']
G.-A.	<i>bōbōjān</i>	<i>kōunījān</i>
D.	<i>bōbōdunān</i>	<i>kōundunān</i>
Ab.	<i>bōbōsajān</i>	<i>kōunāsajān</i>
I.	<i>bōbōrijan</i> (?)	<i>kōmnārijān</i> (?)
C.	<i>bōbōlējān</i>	<i>kōmnlējān</i>

Die deklination der mogholischen pronomina habe ich, soweit meine aufzeichnungen ausreichen, in einem besonderen aufsatze behandelt. Die genitive der persönlichen pronomina, wenn sie accentlos einem nomen nachgefügt werden, bilden einen übergang

zu persönlichen possessivsuffixen, gerade wie die verba mit den nominativen derselben pronomina schon eine art persönliche conjugation bilden. Z. b. *bōbō-mini*, *bōbō-mi* 'mein vater', *bōbō-či* 'dein vater', *kōun-ini*, *kōuni* 'sein sohn'

Von den alten mongolischen zahlwörtern verwendeten Abdilla und Rustam nur *nikān* 'eins', *qojōr* 'zwei', *γurbōn* 'drei', *duurbōn* 'vier' und *tabun* 'fünf', von sechs aufwärts dagegen persische wörter; nicht persisch nur *arbōn* 'zehn' oder 'mehrere', *gateiki* 'die hohe zahl' oder '100' sowie *gateikinī parčēini* 'ein halbes hundert' Doch sollen nach ihrer aussage die mogholischen weiber und kinder noch folgende zahlbezeichnungen haben: *nikān γar nikān öädä* 'eine hand und eine dazu', *nikān γar qojōr (γurbōn, duurbōn) öädä* 'eine hand und zwei (drei, vier) dazu'; *qojōr γar* 'zwei hände' u. s. w. bis *tabun γar* 'fünf hände'

Suomalais-ugrilaisia käsikirjoituksia Pietarin kirjastoissa.

S. K. BULIČin mukaan kertonut

K. F. KARJALAINEN.

Pietarin yliopiston julkaisujen 75:nä osana ilmestyi viime vuonna laajasti suunniteltu ja vielä laajemmaksi paisunut „Venäläisen kielitieteen historian luonnos. I“¹, jossa tekijä, prof. BULIČ on tahtonut luoda kuvan venäläisten kieliharrastuksista, niiden syistä, menettelytavasta ja tuloksista XIII:lla vuosisadalta vuoteen 1825 asti. Kuu teos sisältää joukon hauskoja tietoja myöskiu suomalais-ugrilaisiin kieliin kuluneilla vuosisadoilla kohdistuneiden harrastusten tuloksista, on pidetty suotavana, että Aikakauskirjaan otettaisiin luetelo niistä mainittuja kieliä esittävistä käsikirjoituksista, jotka tekijä mainitsee.

On kuitenkin jo heti alussa huomautettava, ettei hra BULIČin ole onnistunut täysin tyhjentävästi aineittansa esittää. Niin hän esim. on tyytynyt luettelemaan vain sellaiset käsikirjoitukset, jotka tavaataan Pietarin tiedeakatemian ja Keisarillisen julkisen kirjaston kokoelmissa. Mutta näyttää siltä, ettei tekijä ole voinut edes näiden aarteita kaikkia päivän valoon vedetyiksi saada. Hän näet huomauttaa esim. saaneensa tiedon SJÖGRENIN kokoelmain (Tiedeak.

¹ S. K. BULIČ, Очеркъ исторіи языкознанія въ Россіи. Т. I. (XIII в. — 1825 г.). С.-Петербургъ 1904. (Записки историко-филологическаго факультета Имп. С.-Петербургскаго Университета. Часть LXXV.)

kirjastossa) olemassa olostä vasta niin myöhään, ettei voinut kuin osaksi niitä huomioon ottaa. Varmana voinee myöskin pitää, että esim. Moskovan, Kasanin, Tobolskin kaltaisten sivistyskeskustojen arkistojen kätkeissä makaa ehkä paljonkin käyttämätöntä käsin-kirjoitettua ainesta. Eikä tekijä näy edes kaikkia painetuita ja varmasti säilyneitä lähteitä tunteneen. Niin esim. hän ei näy huomanneen, että DE l'ISLE'n matkakertomuksessa vuodelta 1740 (painettu v. 1865 nimellä: Путешествіе академика Николая Делиля въ Березовъ въ 1740 г. (= Akatemikko NIKOLAI DE l'ISLE'n matka Beresoviin v. 1740) on jonkun verran kielellistäkin ainesta m. m. ostjakkia koskevaa; samoin näkyy hänelle olleen tuntematon J. GIGANOVIN venäläis-tatarilainen sanakirja (Словарь руссiйско-татарскiй) vuodelta 1804, vaikka hän saman tekijän kieliopin — tosin toisessa kädessä — mainitsee. — Toivottavasti hra BULIČ teoksensa jatkossa ja lisäyksissä menee Pietarin ulkopuolellekin; varmaan saa hän esim. Moskovan ja Kasanin kirjastoista ja arkistoista, Tomskin yliopiston, Tobolskin seminaarin ja museon, Obdorskin lähetysskoulun y. m. m. sellaisen laitoksen säilytyspaikoista hyviä lisiä, jotka ovat omiansa luomaan lisävaloa suomalais-ugrilaistenkin kielten tutkimuksen historiaan.

BULIČ huomauttaa, että suomalais-ugrilaisten kielten harrastus heräsi Venäjällä varsinaisesti vasta XVIII:lla vuosisadalla, Pietari Suuren jälkeisenä aikana, ja että sillä oli juurensa suurimmaksi osaksi käytännöllisessä tarpeessa: uskonnollisen lähetystyön menestyksellinen toiminta vaati kielitaitoisia lähetyssaarnaajia ja kirkonpalvelijoita, ja hallinnolliset laitokset tarvitsivat kielenkääntäjiä tullakseen toimeen vieraskielisten kansanheimojen kanssa. Mutta että muitakin syitä oli vaikuttamassa, siitä saamme kuulla erään vanhan (tshuvassilaisen) kieliopin johtopuheessa: „Kun monet erinäisistä syistä haluavat tutustua ei ainoastaan läheisten vaan kaukaistenkin, ei ainoastaan nykyisten vaan myöskin muinaisten kansojen kieliiin, sitä enemmän täytyy meidän pyrkiä saamaan tietoa niiden kansojen kielistä, jotka kanssamme asuvat yhteisen isänmaan rajojen sisällä ja ovat osa meidän yhteiskunnastamme. Eikä uteliaisuuden yksin pidä meitä tähän innostuttaa vaan myöskin hyödyn, joka on silminnähtävä jokaiselle heidän kanssaan tekemisiin tulleele“ Vähitellen

astuu tieteellinen näkökanta enemmän ja enemmän määrääväksi kieli-harrastuksiinkin. Venäjää, sen oloja, elämää ja kansallisuuksia esittävät oppineet sijoittavat matkakertomuksiinsa ja tieteellisiin esityksiinsä mikä missäkin tarkoituksessa — useimmat eri kansallisuuksien sukulaisuussuhteita selville saadakseen ja todistaakseen — lyhempiä tai pitempiä kielellisiä esityksiä, etupäässä sanaluetteloja. Niin ovat kielellisiä huomautuksia tehneet julkaisuissaan esim. hollantilainen NIKOLAI WITZEN ja ruotsalainen J. VON STRAHLENBERG, mutta vielä suuremmassa määrässä historioitsijat J. E. FISCHER, G. F. MÜLLER, kasvitieteilijä J. P. FALK, puhumattakaan sellaisista tutkijoista kuin PALLAS, GEORGI y. m. Kuitenkin vasta KATARINA II:n aika herätti Venäjällä eloon puhtaammasti kielelliset harrastukset. Kymnaasin johtaja H. L. K. BACMEISTER julkaisee v. 1773 kehoituksen („*Idea et desideria de colligendis linguarum speciminibus*“) ainesten keräykseen, jonka tulosten pohjalla olisi toimitettava maailman kaikkia kieliä vertaileva sanakirja. Ainesta hänelle kertyikin joukko, mutta mitään julkaisua BACMEISTER ei saanut aikaan. Hänen kokoelmausa olivat hyvänä apuna siinä suuressa sanakirjatyössä, jonka KATARINA omin käsin pani alkuun. Ranskalaisessa teoksessa „*Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne*“ (Paris 1773—1781) oli näet koetettu todistaa, että kaikki kielet voidaan johtaa yhdestä peruskielestä, ja KATARINA tahtoi ryhtyä etsimään tuota yhteistä alkukieltä. Hän kokoonpani 200—300 juurisanaa käsittävän venäläisen sanaluettelon ja käski kääntää sen mahdollisimman moneen kieleen ja murteeseen. Käännöksiä toimittivat Venäjällä virastot ja oppineet, ulkomailta hankkivat niitä Venäjän lähettiläät ja erinäiset oppineet, joita keisarinna avuksensa pyysi. Kauan ei keisarinnan personallinen työinto kestänyt; kokoelmat ja alustavan työn tulokset jätti hän PALLASille, jonka oli julaistava kokoelma niiden käytettäväksi, „jotka halusivat käyttää hyväksensä toisten ikävää“¹. —

¹ Ensimmäinen osa KATARINAN sanakirjaa ilmestyi PALLASIN toimittamana v. 1787 nimellä: „Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные дешицею Всевысочайшей особы. Отдѣленіе первое, содержащее въ себѣ Европейскіе и Азіатскіе языки“. Jälkimäinen osa ja lisätty laitos ensimmäisestä ilmestyi sitten 4 osana v. 1790—91 Pietarissa nimellä: „Сравнительный словарь всѣхъ языковъ и нарѣчій по азбучному порядку расположенный“, ja oli sil-

Suomalais-ugrilaisetkin kielet otettiin sekä BACMEISTERIN että KATARINAN keräyksissä huomioon, ja melkein kaikki BULIČin luettelemat käsikirjoitukset ovat tavalla tai toisella yhteydessä näiden sanakirjayritysten kanssa.

Eri kielten mukaan järjestäen mainitsee BULIČ seuraavat kokoelmat:

Suomi.

1) 286 sanaa (m. m. lukusanat) sisältävä kokoelma, tehnyt pastori J. H. KROGIUS. Suomalaiset sanat kirjoitettu saksalaisella kirjoituksella. 6 siv. in folio. — Sanakokoelmaan liittyy saksankielisiä huomautuksia suomalaisten äänteiden ääntymisestä y. m. (Käsikirjoitus löytyy Pietarin tiedeakatemian kirjaston II:ssa jaostossa, SJÖGRENIN kokoelmiin kuuluvien PALLASIN paperien joukossa; vrt. Register zu SJÖGRENS handschriftlichem Nachlass, verfertigt von LERCH (käsik.) s. 96, N:o 40.)

2) Собрание російскихъ словъ съ чухонскимъ переводомъ = Kokoelma venäläisiä sanoja „tshuhnalaisine“ käännöksineen. 286 sanaa, venäläisellä ja latinaisella kirjoituksella. Vähän enemmän kuin 11 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 41.)

Inkerin murteet.

1) Реестръ словъ, переведенныхъ на Чудской языкъ, коимъ говорятъ Санктпетербургской губернии въ Ораніенбаумскомъ уѣздѣ, въ нѣкоторыхъ селеніяхъ близъ Копорья лежащихъ и принадлежащихъ Графу Разумовскому, а между прочимъ въ деревнѣ Ивановской = Sanaluettelö käännöksineen „tshuudin“ kieleen, jota puhutaan eräissä Pietarin läänin Oranienbaumin kihlakuntaan kuuluvissa, Kaprion lähisissä, kreivi Razumovskijn omistamissa kylissä, m. m. Ivanovskajassa. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Sanojen korko on osoitettu. 11 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 116.)

2) Реестръ словъ, переведенныхъ на Чудской языкъ, коимъ

loin päätoimittajana F. I. JANKOVIČ DE MIRIEVO. — Lopullisessa muodossaan sisältää sanakirja kokoelmia 55 europalaisesta, 171 aasialaisesta, 30 afrikkalaisesta ja 23 amerikkalaisesta kielestä ja kielimurteesta.

говорять въ Ямбургскомъ уѣздѣ въ Котельной мызѣ, принадлежащей полковнику Албрехту, и въ 2 селахъ близъ ея лежащихъ = Sanaluettelo käännöksineen „tshuudin“ kieleen, jota puhutaan Jamburgin kihlakuntaan kuuluvassa, översti Albrechtin omistamassa Kotelna-moisiossa ja kahdessa sen lähisessä kirkonkylässä. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 11 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 117.)

3) Реестръ словъ переведенныхъ на варяжской языкъ, коимъ говорятъ въ нѣкоторыхъ селеніяхъ Санктпетербургской губерніи близъ Копорья, принадлежащихъ графу Разумовскому, а между прочимъ въ деревнѣ Керновой = Sanaluettelo käännöksineen „varjagin“ kieleen, jota puhutaan Pietarin läänissä olevan Kaprion lähisissä, kreivi Razumovskijlle kuuluvissa kylissä, m. m. Kernovajassa. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 9 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 118.)

Karjala ja aunus.

1) Корельской языкъ = Karjalan kieli. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Vähän enemmän kuin 10 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 69.)

2) Слова Россійскіе переведенные на корельской языкъ = Venäläisiä sanoja karjalankielisine käännöksineen. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 5 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 70.) — Tämän sanaston tekijöiksi ilmoittautuvat käsikirjoituksessa Tverin seminarin oppilaat FEODOR VASILINP. GRUZDOV ja JEFIM MIKAELINP. MOCHNECKIJ, ja huomauttavat he, ettei löydy karjalankielistä kirjallisuutta, ei käsinkirjoitettua eikä painettua; karjalaa käytetään vain puheessa.

3) Слова Россійскіе переведенные на корѣльской языкъ = Venäläisiä sanoja karjalankielisine käännöksineen. 287 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 14 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 70.)

4) По олонѣцки = Aunukseksi. 286 sanaa. 5 vajaata sivua

in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 87.)

Viro.

1) „Des zum Uebersetzen bekanntgemachten Aufsatzes Uebersetzung in den revalschen Dialekt der ehstnischen Sprache“. Sisältää: virolaisia ja heidän kieltään selittävän johdannon, lukusanat, lauseparsia, kieliopillisia huomautuksia, taivutuskaavoja y. m. 43 siv. 4:o. — Tekijä on Räävelin silloinen pastori STUPEL. (Tavataan Keisarillisessa julkisessa kirjastossa, ADELUNGIN kokoelmissa. ADELUNGILLE se on joutunut БАСМЕИСТЕРИН perujen mukana)

2) Собрание російскихъ словъ съ эстляндскимъ переводомъ = Kokoelma venäläisiä sanoja virolaisine käännöksineen. 286 sanaa; latinaisella ja venäläisellä kirjoituksella. Vähän enemmän kuin 14 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 38.)

3) 286 virolaista sanaa käsittävä kokoelma (sisältää m. m. lukusanat). Vähän enemmän kuin 5 siv. in folio; venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 39.)

4) 286 venäjäksi ja saksaksi ilmaistua hakusanaa, jotka on käännetty „по ЛИФЛЯНСКИ“ (= Liivinmaalla [„Riigan, Vendenin, Volmarin ja Valkin kihlakunnissa“] puhuttuun vironkieleen) ja „по ЭСТЛЯНСКИ“ (= Vironmaalla [„Tarton, Võrun, Viljandin, Pärnun ja Saarenmaan kihlakunnissa“] puhuttuun vironkieleen). Saksalaisella ja venäläisellä kirjoituksella. 31 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 39.)

5) 286 sanaa sisältää kokoelma lapin, liettuan, viron ja vanhanranskan kielistä. 14 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 79.)

Liivi.

1) „Liewische Sprachprobe in Kurland“ vuodelta 1774. Sisältää lukusanat sekä lauseparsia saksalaisine käännöksineen. 4 siv. in folio. — Tekijä on pastori LUDVIG. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

2) „Uebersetzung folgender Sachen aus dem Deutschen in Liwische bei Salis“ vuodelta 1774. Sisältää lukusanat, lauseparsia

ja muutamia sanoja. 2 siv. in folio. — Tekijä: Salisin pastori J. BURCHARD. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

Lappi.

286 sanaa lapin, liettuan, viron ja vanhanranskan kielistä. 14 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 79.) Kts. Viro 5.

Mordva.

1) Venäläis-mordvalainen sanakirja XVIII:n vuosisadan jälkipuoliskolta. Noin 2500 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 65 lehteä 4:o. (Keis. julkisessa kirjastossa, johon se on siirretty Eremitagen kirjastosta, N:o 220.)

2) Словарь языковъ разныхъ народовъ въ Нижегородской епархіи обитающихъ, именно Россіянь, Татаръ, Чювашей, Мордвы и Черемисъ, по высочайшему соизволенію и повелѣнію Ея Императорскаго Величества премудрой Государыни Екатерины Алексѣевны, императрицы и самодержицы Всероссійской, по алфавиту Россійскихъ словъ расположенный и въ Нижегородской семинаріи отъ знающихъ оныя языки священниковъ и семинаристовъ, подъ присмотромъ преосвященнаго Дамаскина, епископа Нижегородскаго и Алатурскаго, сочиненный 1785-го года = Nižgorodin (= Nižnij-Novgorodin) hiippakunnassa asuvien eri kansojen, nimittäin venäläisten, tatarien, tshuvassien, mordvalaisten ja tsheremissien kielten sanakirja, jonka Hänen Keisarillisen Majesteettinsa keisarinan ja Venäjän itsevaltiaan, viisaan Hallitsijattaren Katarina Aleksejevnan suostumuksella ja käskystä ovat venäläisten sanojen mukaan aakkoselliseen järjestykseen laatineet Nižgorodin seminarissa mainittuja kieliä taitavat papit ja seminarin oppilaat Nižgorodin ja Alatorin piispan Damaskinin johdolla vuonna 1785. 465 lehteä in folio. [Jäljennös Keis. julk. kirjastossa, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 223. Alkuperäinen käsikirjoitus (2 osassa, yli 1000 lehteä) jätettiin Nižgorodin seminarin kirjastoon „säilytettäväksi ikuisiin aikoihin arvokkaana muistona keisarinnan viisaista asetuksista“].

3) Tsheremissiläis-tshuvassilais-mordvalais-votjakkilainen „вокабуларій“ (sanaluettelo). (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 111.)

4) Слова взятые изъ разговоровъ для перевода на мордов-

ской языкъ“, 130 kappaleeseen jaettu venäläis-mordvalainen sanasto. 72 siv. 4:o. Tekijä: Jumaluusopin ja filosofian oppilas (seminari-lainen) GRIGORIJ SIMILEJSKIJ. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.).

5) Рѣчи для перевода на мордовской языкъ = Mordvan kieleen käännettäväksi (koottuja) puheita. Tullut Pietariin 12/XII 1789. Sisältää lukusanat ja lauseparsia. 4 siv. 4:o. Tekijä: Nižegorodin seminarin jumaluusopin ja filosofian oppilas IVAN TICHOV, syntyperäinen mordvalainen. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

6) Краткій катихисисъ переведенный на мордовскій языкъ съ наблюденіемъ російскаго и мордовскаго просторѣчія, ради удобнѣйшаго онаго познанія воспріявшихъ святое крещеніе. 1788 года = Lyhyt katkismus käännetty mordvan kieleen huomioon ottaen venäläistä ja mordvalaista kansankieltä, jotta pyhän kasteen omistaneet sen helpommin voisivat käsittää. Venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 33 siv. 4:o. „Kääntänyt mordvan kieleen Nižegorodin seminaarin jumaluusopin oppilas IVAN TICHOV, syntyperäinen mordvalainen“. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

7) Священная исторія краткими вопросами и отвѣтами сочиненная и переведенная на мордовской языкъ 1790 г., марта 14 дня = Pyhä historia kysymyksissä ja vastauksissa, käännetty mordvan kieleen v. 1790, maalisk. 14 p:nä. 85 siv. 4:o. — „Kääntänyt jumaluusopin ja filosofian oppilas SEMJON BEREZOVSKIJ“

8) Uskontuunnustus kirkkoslaavin ja mordvan kielillä. Saapunut Pietariin 16/I 1791. 2 siv. 4:o. — „Kääntänyt puhetaidon oppilas GRIGORIJ NOVOVEROV“ (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

9) Символь вѣры переведенъ на мордовской языкъ = Uskontuunnustus käännettynä mordvan kieleen. 3 siv. 4:o. — „Kääntänyt jumaluusopin ja filosofian oppilas GRIGORIJ SIMILEJSKIJ“ (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

Tsheremissi.

1) „Wörter-Sammlung der Tsheremissischen und Wotjäkischen Sprache aus dem Krasnoufmskischen Gebiet und der Permischen Sprache, aus dem Tscherdenzkischen Kreise“ 286 (tois. paik.: 285) sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 12 siv. in folio. (Originaali (venäjänkielisellä nimellä?) löytyy Tiedeak. kirjastossa, SJÖGRENIN kokoelmien osastossa „PALLASIN paperit“; vrt. LERCH, s. 96, N:o

113; jäljennös Keis. julk. kirjastossa, ADELUNGin kok., merkitty: „Aus PALLAS Papieren“.)

2) **Словарь языка Черемискаго** = Tsheremissin kielen sanakirja. Noin 3000 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 73 lehteä 4:o. (Keis. julk. kirjasto, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 216.)

3) **Словарь Черемискаго языка съ російскимъ переводомъ** = Tsheremissin kielen sanakirja venäläisine käännöksineen. Noin 6000 sanaa; venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 246 lehteä in folio. (Keis. julk. kirjasto, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 218.)

4) „**Словарь языковъ разныхъ народовъ въ Нижегородской епархіи обитающихъ** jne.“ kts. Mordva 2.

5) Tsheremissiläis-tshuvassilais-mordvalais-votjakkilainen „**вокабуларій**“ (sanaluettelo); kts. Mordva 3. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 111.)

Votjakki.

1) „**Wörter-Sammlung der Tscheremissischen und Wotjäkischen Sprache aus dem Krasnoufmskischen Gebiet** jne.“ kts. Tsheremissi 1.

2) **Словарь языка Вотскаго** = Votjakin kielen sanakirja. Noin 2800 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 78 lehteä 4:o. (Keis. julk. kirjasto, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 219.)

3) Votjakkilainen „**вокабуларій**“ (sanaluettelo). 284 sanaa. 4 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 133.)

4) **Переводъ Учиненной въ вятскомъ намѣстническомъ правленіи вотскаго разговора 286-ти словъ по неимѣнію у нихъ никакихъ буквъ написано російскими буквами** = Vjatkan käskynhaltijavirastossa tehty votjakin kielen 286 sanan käännös, joka votjakilaisten kirjainmerkkien puutteessa on kirjoitettu venäläisillä kirjaimilla. 10 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 135.)

5) **По вотски** = Votjakiksi (kokoelma eri sanastotoisinnoista, joita olivat lähettäneet Kasanin arkkipiispa sekä Vjatkan käskyn-

haltijavirasto). 4 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 135.)

6) Tsheremissiläis-tshuvassilais-mordvalais-votjakkilainen „во-кабуларій“ (sanaluettelo); kts. Mordva 3. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 111.)

7) Краткой Отяцкія грамматики опытъ = Lyhyen votjakkilaisen kieliopin koe. Vjatkan seminaarin kirjastoon saatu tekijältä 21/x 1786. 56 lehteä 4:o. — Tekijäksi ilmoittautuu Upanun kirkonkylään vastakastettuja votjakkeja varten perustettujen koulujen pappi, Vjatkan seminaarin (entinen) oppilas MICHAÏL MOGILIN. (Tiedeak. kirjasto, I jaoston käsikirjoitusosasto 32. 3. 7.)

Syrjääni.

1) Wörter-Sammlung aus der sŭrjänischen, samojedischen und Manskischen Sprache. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 12 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok., merk.: „Aus PALLAS Papieren“.)

2) „Зырянской языкъ“ = Syrjäänin kieli. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 9 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 100.)

3) „Wörter-Sammlung der Tscheremissischen und Wotjäkischen Sprache aus dem Krasnoufmskischen Gebiet und der Permischen Sprache, aus dem Tscherdenzkischen Kreise“. Kts. Tsheremissi 1.

4) Краткой Пермской Словарь съ Россійскимъ Переводомъ собранный и по разнымъ матеріямъ расположенный Города Перми Петро-Павловскаго Собора Протоіереємъ АНТОНИЕМъ ПОПОВЫМъ 1785 г. = Lyhyt permiläinen sanakirja venäläisine käännöksineen, jonka on koornut ja eri aineiden mukaan järjestänyt Permin kaupungin Pietari-Paavalin kirkon rovasti ANTONIJ POPOV v. 1785. 31 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok. — Kaksi tämän sanakirjan jäljennöstä tavataan SJÖGRENIN kokoelmissa Tiedeak. kirjaston II jaostossa.)

Voguli.

1) Lukusanojen ja lauseparsien kokoelma ostjakin, vogulin ja samojeedin kielestä. Vähän enemmän kuin 6 siv. in folio. — Tämän on lähettänyt БАСМЕИСТЕРILLE PALLAS, ja on kokoelma saapunut Pietariin 10/11 1774. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

2) „Vocabularium Wogulicum“. 16 siv. 4:o. Saapunut BACHMEISTERille tammik. 1775. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

3) Pieni venäläis-vogulilainen sanasto, johon sanoja on otettu Kungurin, Tsherdynin ja Verchoturjan vogulilaismurteista. 13 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok., merk.: „Aus PALLAS Papieren“.)

4) „Wörter-Sammlung aus der sürjänischen, samojedischen und Manskischen Sprache“. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 12 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok., merk.: „Aus PALLAS Papieren“.) Kts. Syrjäni 1.

5) Краткой вогулической словарь съ Россійскимъ переводомъ собранный и по разнымъ матеріямъ расположенный города Соликамска Свято-Троицкаго Собора Протоіереємъ Симеономъ Черкаловымъ 1785 г. = Lyhyt vogulilainen sanakirja venäläisine käännöksineen, jonka on koonnut ja eri aineiden mukaan järjestänyt Solikamskin kaupungin Pyhän Kolminaisuuden kirkon rovasti SIMEON ČERKALOV v. 1785. 18 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

6) 286 sanaa sisältävä kokoelma Kungurin, Tsherdynin ja Verchoturjan vogulilaismurteista. (BULIČIN mukaan on tämä käsikirjoitus = ed. N:o 3.) 10 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 130.)

7) Venäläis-vogulilaisen „вокабулярій“:n (sanaluettelon) konsepti, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 7 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 131.)

8) Наречіе вогулское которые грамоты неимеють, а проточенные в сей ведомости линии переводомъ съ предыдущими линиями сходственные = Vogulin puheenparsi joilla ei ole (omaa) kirjallisuutta. — — Tähän otetut sanat on koottu tobolskilaisesta, turinskilaisesta sekä beresovalaisesta murteesta. 286 sanaa sekä 22 lukusanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korkoa ei ole merkitty. 19 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 132.)

Ostjakki.

1) Lukusanojen ja lauseparsien kokoelma ostjakin, vogulin ja

samojeedin kielestä; kts. Voguli 1. Vähän enemmän kuin 6 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.)

2) Pieni ostjakkilaisten sanojen (m. m. lukusanojen) luettelo. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 98.)

3) „Vocabularium trilingue“. (Kokoelma tungusin, ostjakin, samojeedin ja burjatin kielistä. 12 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 91—92.)

4) Наѣчїе по туруханскоѣ окръѣ = Puheenparsi Turuchanskin piirissä. (Venäläis-ostjakkilais-jakutilais-tungusilais-samojeedilainen sanasto.) 286 sanaa. 26 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGIN kok.) — On hyvin epäiltävää, onko tässä kokoelmassa esiintyvä „ostjakin“ kieli „ugrilaisostjakkia“, kuten BULIČ pitää varmana. Kokoelman nimessä tavattava määritys „Turuchanskin piirissä“ näyttää viittaavan siihen, että tämä ostjakki tarkoittaa-kin „jeniseiostjakkien“ kieltä. — Ehkä on samaa sanottava „Vocabularium trilingue“ssä (3) esiintyvistä „ostjakin“ kielestä.

Unkari.

1) „Comparaison des Dialectes du Kabarda et de l'Abassa avec la langue Hongroise“. 7 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 62.)

2) 287 sanaa sisältävä luettelo (venäjäksi ja unkariksi). 7 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENIN kok., PALLASIN paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 126.)

Eräistä vogulilaisesta karhun nimityksestä.

Kirjoittanut

ARTTURI KANNISTO.

MUNKÁCSI kääntää vogulinkieltä koskevissa teoksissaan ylä-Ložvan murteen sanan *†pupakwē* (minun muistiinpanojeni mukaan: *pupa(kβε)*), joka on naisväen käyttämä karhun nimitys, unkariksi 'bálványka', pitäen sanaa deminutiivisena johdannaisena sanasta *†pupi* (minun muistiinpanojeni mukaan *pupiy*) 'bálvány', 'haltia'. Tämä etymologia kuitenkin herättää joitakuuta epäilyksiä. Vaikea on nim. käsittää, miksi deminutiivimuodossa ei esiintyisi jälkeäkään *†pupi* sanaa lopettavasta klusiiliaineksesta. Onhan se muuten kaikissa asemissa säilynyt; esim. kaks. *pupiyi*, mon. *pupiyât*; *pupiyε(kβa* 'naishaltia'. Odottaisi näiden mukaisesti myös deminutiivimuotoa **pupya(kβε* eli, Munkácsin transskriptionia noudattaen **pupyakwē*.

Kondan murteissa on, vaikkakin harvemmin käytetty karhua merkitsevä sana, jota alkuunsa nähden tuskin voi erottaa *†pupakwē* sanasta: ala-Kond. *pöpä.ú.šχ*, keski-Kond. *pöpân.šχ*, ylä-Kond. *püp* l. *püpân.šχφ*. Kun vertaa näihin Kondan murteiden *pu(pii* sanaa, ylä-Ložvan *pupiy* muodon vastinetta, tulee vakuutetuksi että puheenaolevat haltian ja karhun nimet eivät voi olla ainakaan suoranaisessa etymologisessa yhteydessä eikä siis käännös 'bálványka' voi olla oikea.

Mikä sitte on *†pupakwē* sanan varsinainen merkitys?

Ylä-Ložvan murteessa on sana *pyp*, jota lapsia puhuteltaissa käytetään attribuuttina käsitteille, joista tahdotaan puhuteltavia

pelottamalla vierottaa. Esim. *py:p kāsaiŋ ɥl nōβχaʔtʔ!* 'älä koske vihaiseen veitseen!' (kielimestarini käänsi: 'страшнoй ножикъ не трoгай!'); *py:p nōββʔ! iōl ɥl paʔtʔaŋ!* 'älä varistele pyhää lihaa!' ('страшнoе мясo не крoти на полъ!') (puhuttaissa hirvenlihasta, jota erityisen huolellisesti varotaan lattialle tallattavaksi joutumasta, koska tuon varovaisuuden laiminlyöminen tuottaa metsäonnen menetyksen). Samanlainen merkitys on adverbilla *py:pš* esim. lauseessa: *py:pš, tōχ ɥl lāβɛn!* 'rumasti, älä niin sano!' (neuvottaissa lasta, joka on sattunut lausumaan rivosanan).

Sana tavataan myös Kondan murteissa. Esim.: keski-Kond. *pō:p kāsɪmə βəl kã'nɪn!* 'vihaista veistä älä koske!', ylä-Kond. *pūp βəl kã'ny, pã'liäχtlaχt'ɣən!* 'älä koske vihaista, leikkaat itsesi!'; ala-Kond. *pōplāχ*, keski-Kond. *pōpl'eχ*, ylä-Kond. *pūpl'eχ* 'ruma sana' ('матерное слово, худое слово'); ala-Kond. *pōpnə iβɛn, βər-rāsən!* 'röpö l. mörkö tulee luoksesi, älä itke!' ('нечистый придетъ къ тебѣ, не плачь!'), keski-Kond. *pōpχarnə iəβɪn!* 'röpö l. mörkö tulee luoksenne!'

Kondan murteiden *pōpā.úšχ*, *pūpʔú.úšχφ* sanain varsinainen merkitys on tämän mukaan siis: 'pelättävä, kammottava ukko' (*ä.úšχ*, MUNK. *āńśuχ* ua. 'ukko'). *py:pakβɛ*, MUNK. *†pupakivé* on käsittääkseni deminutiivijohdannainen sanasta *py:p* 'pelättävä, kammottava, varottava' Deminutiivipäätteellä tässä nähtävästi on hyvittelyn, suosittelemuksen merkitys. Luonteenominaisimmat piirteet vogulien suhteessa karhuun ovatkin juuri kunnioittava pelko sekä pyrkimys suosittelemalla pysymään hyvissä väleissä tämän Siperian metsien vaarallisimman eläjän kanssa.

Vog. *py:p*, *pōp*, *pūp* sanan yhteyteen on varmaankin asetettava syrj. *buba* 'scheuche, vogelscheuche, schreckbild, popanz', vaikka sanain suhteen lähempi määrittäminen minulle täällä, ilman minkäänlaisia apuneuvoja, ei ole mahdollinen.

Tobolskissa.

Spørsmålet om den lappiske torvgammes oprindelse.

Af

KONRAD NIELSEN.

Blandt de forskellige lappiske boligtyper indtager den i det nordligste Norge brugelige torvgamme en særstilling.

For de øvrige typers vedkommende er man fuldt paa det rene med, om de er oprindelig lappiske eller i senere tid laant fra lappernes mere kultiverede nabofolk. Nomadeteltet, de primitive hytter af kegleformig opreiste træstammer med dække af næver og torv, de nedentil firkantede, oventil pyramideformede tømrede hytter. — disse er sikkert oprindelig lappiske; ligesaa sikkert er de tømmerhuse, som en del af de fastboende lapper bor i, af fremmed oprindelse, skandinavisk, finsk eller russisk.

Om torvgammen har derimod meningerne været delte. Enkelte har været tilbøielige til ogsaa her at se en oprindelig lappisk bygemaade, med en videre udvikling af de samme grunddrag, som findes i det lappiske telt og de nys nævnte lappiske torv- og tømmerhytter.

Til denne anskuelse synes WIKLUND at hælde, naar han i sit foredrag ved den svenske turistforenings aarsmöde i 1902, efter at have nævnt de forskellige typer af lappiske boliger, undtagen tømmerstuen, udtaler følgende: „Alla ha de emellertid, möjligen undantagande gammerna, samma ursprungliga grunddrag som täl-

tet och äro byggde efter ungefär samma princip, de må sedan vara resta i Härjedalens fjälltrakter eller på Kolahalföns tundror. Det är hufvudsakligen endast det yttre omhöljet, som är olika.“

Fra andet hold er det derimod hævdet, at gammen ligesaa vel som tømmerhuset ikke er oprindelig lappisk, men skyldes laan fra nabofolkene.

Denne opfatning nævnes, under henvisning kun til sproglige forhold, som den rigtige i Dr. ANDR. M. HANSEN's bog om bosætningen i Norge,¹ idet det her, side 194 heder om lapperne i Finmarken: „Såsandt de slog sig helt på de nye næringsveie ved kysten, ombyttede de ogsaa det let transportable telt — med væsentlig lappiske benævnelser — med *gammen*, hvor hver eneste ting omtrent har norsk navn — det var vel det norske hus i Finmarken dengang.“

Nogen mere indgaaende drøftelse af spørgsmaalet har forøvrigt ingen indladt sig paa.

Den ældre literatur om lapperne nøier sig for dette punkts vedkommende med at give beskrivelser uden dertil at knytte refleksioner over denne eiendommelige boligtypes oprindelse.

Ved at paapege ligheder mellem gammen og det lappiske telt lægger enkelte af disse skildringer den antagelse nær, at der bestaar en vis sammenhæng mellem dem. Men nogen direkte udtalelse herom leder man forgjæves efter.

Særskilt krav paa opmærksomhed har her LÆEM's skildring i hans „Beskrivelse over Finmarkens Lapper etc.“ (Kjöbenhavn 1767). Han paapeger, at der er lighed mellem gammen og teltet, baade i træverkets anordning² og — især —, hvad angaar „Gulvet med dets Afdeelinger og Fyrstedet“³

Ikke mindre bemærkelsesværdigt er, hvad LÆEM anfører⁴ om de huse af træverk og torv, som „de i Finmarken boende Lapmarkiske og Norske Bønder have sit Tilhold udi.“

¹ Dr. ANDR. M. HANSEN, *Landnám i Norge*. En udsigt over bosættningens historie. Kristiania 1904.

² S. 99.

³ S. 98.

⁴ S. 106 f.

Disse primitive bygninger er nemlig tydeligvis af en ganske anden type end de lappiske gammer: væg og tag er tydelig adskilte; de har ikke ildsted midt paa gulvet og röghul i taget, men isteden ovenpaa og lysaabninger i væggen med lemmer til at skyve for. I det hele taget faar man af LEEM's, forövrigt ikke ganske klare skildring af disse bygninger det indtryk, at de er opført som surrogat for og saavidt muligt i lighed med træhuse.

Naar man sammenholder, hvad LEEM anförer om disse jordhytters forskjel fra de lappiske gammer med, hvad han nævner om gammernes lighed med lappeteltet, synes det tydelig nok at fremgaa, at LEEM har anseet gammen for oprindelig lappisk.

VON DÜBEN siger om gammerne,¹ at de er „konstruerade och inredda på eget sätt“ I den skildring, han giver af dem, væsentlig gjennem citater af RODE's bog om Finmarken,² er der imidlertid ikke stort, som afviger fra beskrivelsen hos LEEM. Den væsentligste forskjel er, at den er mindre udtømmende. Den ovenfor nævnte udtalelse om gammens eiendomelige konstruktion og indredning kan saaledes ikke yde noget bidrag til lösningen af spørgsmålet om gammens oprindelse.

Den eneste foreliggende specialafhandling om lapperne boliger findes i den svenske turistforenings aarsskrift for 1892: „Om lappkåtar samt Turistföreningens lappska fjällhyddor“, af FREDR. SVENONIUS.

Gammerne omtales her kun ganske kort, og fremstillingen er rent deskriptiv. Det paapeges dog, at man i gammens træverk og tildels i dens indredning gjenfinder enkelte ting fra lappeteltet. Saaledes heder det om mellemgangen (torro) i en af de beskrevne gammer: „I torro finnas flera kvarlefvor af tältkåtan, nämligen både åtnårisa [teltets hovedstænger] och aran [ildstedet].“

Om LEEM's beskrivelse af gammerne siger SVENONIUS, at „olikheten med de nu skildrade är mycket stor“ Dette gjælder dog mest gammernes indredning, idet de fleste af de gammer, som

¹ GUSTAF VON DÜBEN, Om Lappland och Lapparne, företrädesvis de svenske. Stockholm 1873. S. 128 f.

² FREDRIK RODE, Optegnelser fra Finmarken etc. Skien 1842.

SVENONIUS omtaler, har mere lighed med en almindelig bondestue end med et lappetelt, hvad indredningen angaar: jernovn ved en af væggene istedenfor aabent ildsted i midten, vinduer, tildels ogsaa trægulv. En af de gammeldags gammer fra Tysfjorden, som nærmere beskrives og afbildes, har dog lappisk ildsted (*aran*) i midten. Forfatteren gjør opmærksom paa, at denne gamme er „mäst kåtalik“, i det den „är nästan rund, har aran i midten, *vuoko* (grytkrok), *åtnårisa*, *påssjo*- och *repen-rejki*¹ o. s. v“

Det mest interessante ved disse Tysfjord-gammer er deres form, idet selve gammens grundplan, fraregnet forrummet altsaa, paa tre af de fire afbildninger nærmer sig mere eller mindre til cirkelformen. Paa den fjerde danner grundplanen et rektangel med brudte eller kanske snarere rundede hjørner. Ellers er det jo nu, som ogsaa forfatteren nævner, det almindelige, at gammernes grundplan er rektangulær eller kvadratisk.

Den runde eller halvrunde grundplan minder unegtelig sterkt om teltet og de primitive torvhytter, som er byggede væsentlig efter samme princip som teltet. Noget afgjørende bevis for, at gammen er af lappisk oprindelse, leverer dog denne lighed ikke. Det var jo ogsaa muligt, at den runde form skyldtes den omstændighed, at lapperne rent uvilkaarlig havde søgt at tilpasse en bygemaade, som de havde lært af andre, efter den type, som deres gamle boliger fremviste. Men sammen med andre ting, der maatte pege bestemt i retning af, at sammenhængen mellem gammen og teltet er nærmere end som saa, vil jo ogsaa dette moment faa sin betydning. Det er at merke, at gammer af den her nævnte form kun forekommer hos lapper, som i det hele taget har bevaret forholdsvis meget af gammelt. Dette i forbindelse med den omstændighed, at disse runde gammer gjennemgaaende har en primitivere indredning end almindeligt i de firkantede gammer, taler sterkt for, at de repræsenterer et ældre og oprindeligere standpunkt end disse.

¹ Sml. omtalen af teltets indre, hvor det (s. 11) heder: „Här i påssjo [den inderste del af teltet, bag ildstedet], närmast marken, finnes alltid en liten öppning, påssjo-rejki, tack vare hvilken draget regleras, så att röken stiger upp sin naturliga väg genom det vida rökfånget (*repen-rejki*) i kåtans topp.“

— Her kan ogsaa nævnes, at de gammer, som LEEM beskriver, synes at have været af den runde type.

Der er et særlig vigtigt moment, som alle foreliggende beskrivelser af gammer giver lidet besked om. Det er, hvordan gammen opføres. Hvad teltet angaar, har man paa dette punkt fyldige oplysninger, idet de forskjellige beskrivelser ikke blot opregner de enkelte dele, teltet bestaar af, men ogsaa fortæller, hvorledes teltet reises.

Om hvordan gammerne opføres, søger man forgjæves efter detaljerede oplysninger i SVENONIUS's afhandling. Der findes ikke andet herom, end hvad man kan slutte sig til af den generelle beskrivelse af selve gammen. Efter at have nævnt, at gammernes form „närmar sig den halfsfäriska“, fortsætter han saaledes: „Själftva stommen till huset bildas vanligen af tätt sammanställda, något lutande, barkade björkstörrar af omkring 1 famns längd, på hvilka det brutna taket är lagdt. Ut i denna trädstomme återfinner man ej så alldeles sällan 2:ne, ja någon gång t. o. m. 4 par åtnårisa (här bäljek). Utanpå trädstommen består den egentliga väggen af horisontellt lagda torfvor. Sålunda blir väggen inemot 1 meter tjock, men göres tunnare upptill.“

Ganske anderledes fyldige oplysninger giver athandlingen om teltet og dets opførelse. Jeg gjengiver her, med udeladelse af henvisningerne til billederne, hvad der meddeles om teltets træverk, da det er det, som har særlig betydning ved sammenligning mellem teltet og gammen:

„Kåstället består af tre slags lutande stänger samt två slags horisontela tvärträn. Först märka vi de 4 hufvudstolparne åtnårisa (synon. bäljek hos LEEM), som äro $3\frac{1}{2}$ å 4 meter långa, 4—5 cm. tjocka, mot öfre ändan tämligen böjda och där försedda med 2—3 hål hvardera.

Vid kåtaslagningen uppreser man nu först dessa och sammanfogar dem meddelst det starka tvärträdet, aulemuora (haurimuora, Jukkasj.), som instickes genom ett system af de nyssnämnda hålen, så att det skjuter ut ett stycke åt hvardera sidan. Sedermera har man att dels påträda på den främre ändan af det sistnämnda de båda saxlikt ställda dörrträden, ukxa-tjakke, som upptill äro försedda

med flera par *snedskurna* hål, dels baktill anbringa en annan stång, *pässjo-tjagge*. Alla dessa stänger neddrifvas något litet i marken, och nu är ställningen så stark, att en fullviktig man kan, utan att den vacklar, lyfta upp sig i *aule-muoran*. Hos de flesta stammar sammanbindas de bägge *åtnårisa* något ofvanom midten genom ytterligare ett tvärträd, som kallas *vuodjem* (*tuárismuoru*, Jukkasj.). Mot denna stomme resas sedermera den 3:e sortens lutande stänger, de smala *täkaka*, hvilkas uppgift är att uppbära tältduken och gifva den egentliga formen åt det hela. Dessa äro vanligen litet spetsiga i ena ändan. De drifvas ned i marken och läggas *snedt lutande* mot *åtnårisa*, utom en, som, då *vuodjem* finnes, stödjdes mot detta. Deras antal växlar mellan 12—16.“

Under overskriften „Afvikelser“ findes bl. a. följande bemerket: „*Vuodjem* eller tvärträdet mellan *åtnårisa* sakna ett par Gellivara-stammar, somliga stammar placera *åtnårisa* så, att deras nedre ändar stå hvarandra betydligt närmare än de öfre; andra ställa dem parallelt.“

I en artikelrække, som tryktes ivinter i det ungarske tidskrift „*Erdélyi Muzeum*“ under titelen „A lappok Norvégiában“ (Lapperne i Norge), har jeg allerede kortelig behandlet spørgsmaalet om den lappiske torvgammes oprindelse.

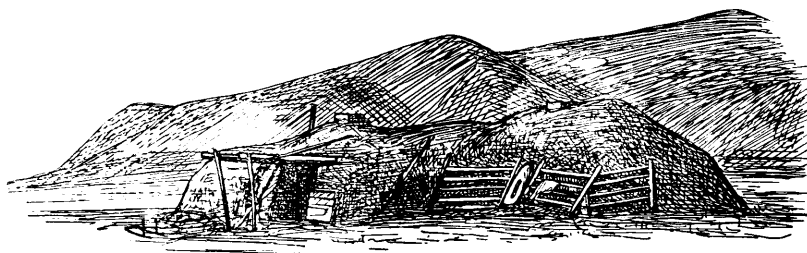
Med udgangspunkt i Dr. ANDR. M. HANSEN's ovenfor nævnte paastand, at gammen skulde være af norsk oprindelse, idet „hver eneste ting omtrent“ i gammen har norsk navn, medens teltet opviser væsentlig lappiske benævnelser, gjorde jeg her først opmærksom paa, at selve gammen har lappisk navn: *goahte*, samme ord, som bruges om teltet. For beboelseshuse af træ bruger lapperne i Finmarken derimod navne af nordisk oprindelse: *vis'te* og *stohpo*.

Videre bemærkede jeg, at det foreliggende spørgsmaal ikke kan besvares udelukkende fra sprogligt synspunkt. Man maa sammenligne gammens byggebraade og indredning med teltets.

I den nævnte artikelrække meddelte jeg for byggebraadens vedkommende kun resultatet af en saadan sammenligning, idet jeg udtalte, at det system, hvorefter gammens træverk er opført, har saa stor lighed med den maade, teltets træstænger sættes op paa,

at det forekommer meget sandsynligt, at gammen har udviklet sig just af det lappiske telt eller af samme grundtype som dette.

For nu nærmere at paavise dette vil jeg, til sammenligning med den ovenfor (efter SVENONIUS) gjengivne beskrivelse af teltets træverk og dets opsætning, meddele en beretning om, hvordan en gamme opføres. Det er oversættelse af en lappisk optegnelse fra

Troldfjorden i Tana (Finmarken). Min hjemmelsmand var den 45 aar gamle sjölap GUTTORM NILSEN. Beretningen, der blev nedskrevet sommeren 1903, lyder saa:

„Naar man skal bygge en gamme, saa sættes først 4 stolper (stafäl) ned i jorden [en for hvert hjørne af gammen], og saa lægges 4 stænger (vuöggjem) oppaa disse. Derefter stilles mindre,

opretstaaende stokke (mudar-muorâk) omkring, og torvstykker sættes opret indtil stokkene, og udenfor disse opretstaaende torvstykker (cæggo-låvnjek) lægges det ydre torvlag (mudar-låvnjek). Der fortsættes nu med omfar paa omfar, det ene ovenpaa det andet, indtil torven kommer paa höide med vuöggjem. Og naar det ydre torvlag er færdigt helt til vuöggjem, saa reises spærreerne (spar'ro), 4 spærreer, 2 paa hver side, op fra vuöggjem-erne, og imellem spærreerne lægges en aas (val'do-muorrâ ell. gâs'kâ-val'do)

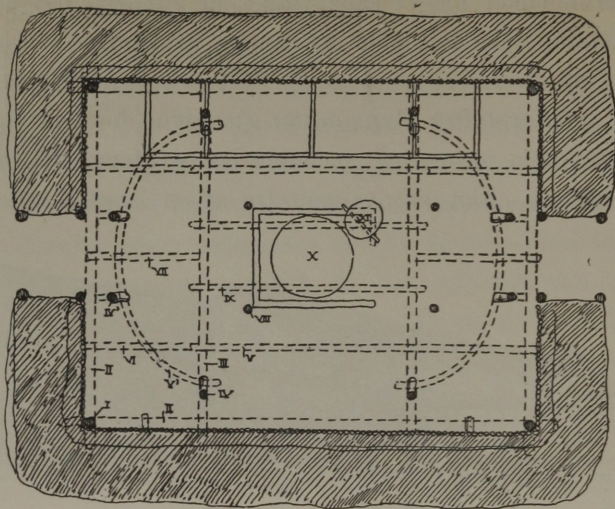

FIG. 1.

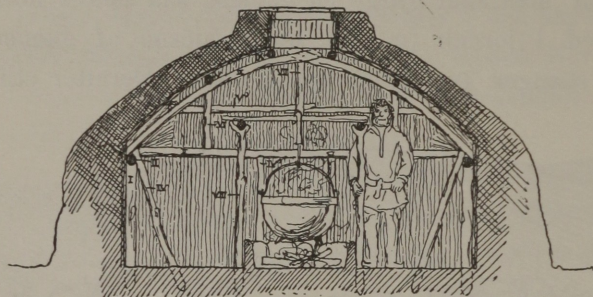

FIG. 2.

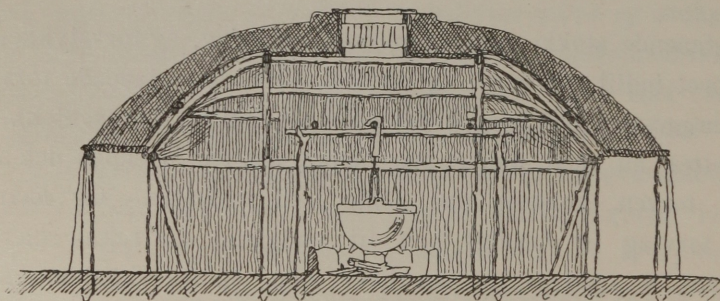
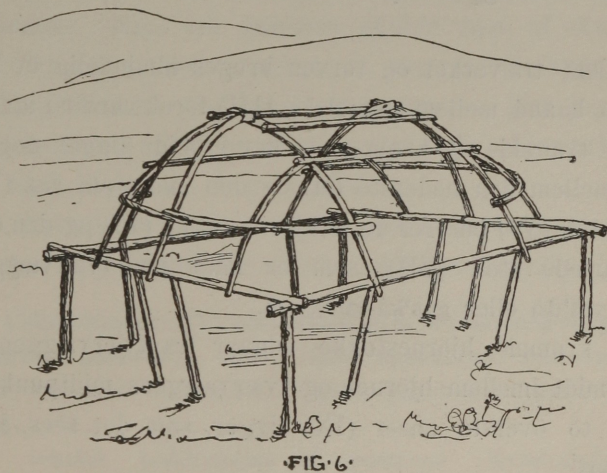
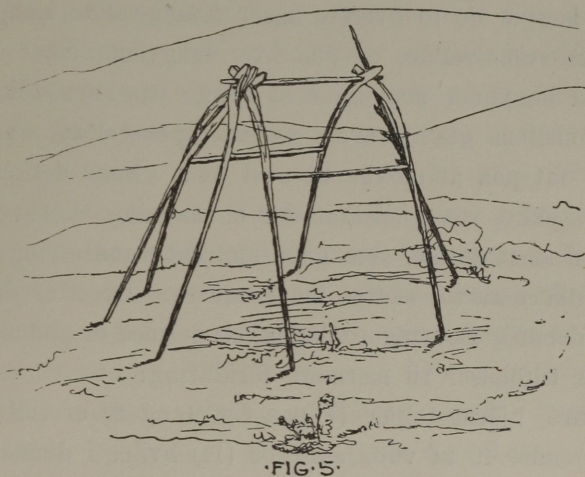
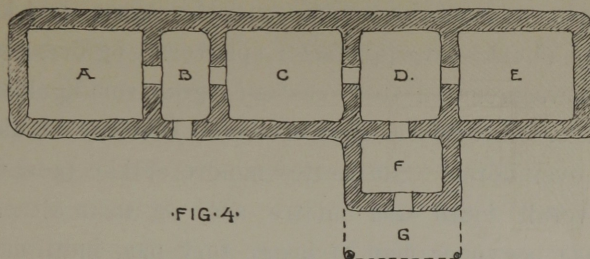

FIG. 3.

Aug. Nielsen
Arktisk

paa hver side, og med det samme opsættes ogsaa de 4 krumböiede hjørnestokke (*čiehká-čavghe*), fast i spærreerne, og dernæst midt paa hver af tværvæggene en stok (*gás'ká-čavghe*), som ligeledes gaar op til spærreerne, til spidsen af spærreerne. Den ene af disse stokke gaar midt over døren. Saa sættes mindre stokke (*goahte-muorák*) omkring overalt indtil den midtre aas, og naar alt er indklædt med ved, saa begynder man at lægge torv paa, indtil man kommer saa langt, som veddækket rækker, og naar man er kommet saa langt, saa lægges de to överste aaser (*bágje-val'do*, *ræhppen-val'do* ell. *ræhppen-vuöle-val'do*) en paa hver langvæg. Naar de to aaser er lagt, saa begynder man igjen at lægge paa smaastokke (*goahte-muorák*), imellem *gás'ká-val'do* og *ræhppen-val'do*, og saa tager man atter fat paa at dække til med torv. Naar der er lagt torv paa dette stykke, saa gjenstaar der en aabning alleröverst, og der lægger man smaastokke, som gaar omtrent vandret, og karmen for röghullet (*lei're-kis'to*) sættes ind i midten. Derefter dækker man med torv oventil, omkring röghullet, og dermed er gammen færdig.“

Etpaar tilföielser til nærmere förklaring:

De fire hjørnestolper (I paa fig. 1 og 2) er lidt udhulede i den övre ende, to af *vuöggjem*-erne (II) hviler i denne huling, og de to andre er lagt ovenpaa dem. Der afsmies lidt for de underliggende.

Mellem træverket og torven bruges almindelig et lag næver.

Som baand mellem spærreerne (III) forekommer i almindelighed paa hver tværside en krum stok, der i höide ligger noget ovenfor midten imellem den nederste (II) og den midterste aas (V). Denne krumme stok (*V¹*) berörer de to hjørnestokke (VI) og den opadgaaende krummede stok (VII), som er midt paa tværvæggen. Dens navn er *val'do* eller *gás'ká-vuöggjem*.

De krumme hjørnestokke udgaar fra tværvæggens *vuöggjem* omtrent midt imellem hjørnet og tværvæggens midtpunkt.

De to överste aaser (IX) ligger, som det sees, i röghullets nedre kant.

Ved gammens opförelse bliver man straks opmærksom paa en eiendommelig afvigelse fra fremgangsmaaden ved teltets opsætning. Medens teltets træverk reises fuldt færdigt, för teltdugen lægges

paa, bliver gammens træverk opført med afbrydelser, idet det ydre dække, torven, bliver lagt paa efterhvert.

Saaledes kommer den nedre del af gammen, de (indvendig helt, udvendig næsten) lodrette vægge, til at staa fuldt færdig, før den hvælvede övre del paabegyndes. Herved falder det endmere i öinene, hvad man ogsaa bliver opmærksom paa ved at betragte et rids af gammens træverk, at gammen bestaar af to dele, en nedre og en övre, uden nogen konstruktiv forbindelse.

Den övre del gör jo ogsaa tjeneste som tag; men medens taget paa et almindeligt hus er formidlet allerede i underbygningen (i spærreverksbygninger f. eks. ved stolper) og efter hele sin anordning væsentlig kun har til opgave at tjene som beskyttende afslutning, saa har gammens övre del ingensomhelst tilknytning i underbygningens stolpeverk,¹ og foruden at den giver afslutningen opad, danner den en betragtelig del af selve bygningen. Teknisk seet kan man sige, at denne övre del af gammen svarer til baade væg og tag i et hus, mens den nedre del snarere svarer til fundamenteringen end til væggen.²

Det bliver meget vanskeligt at forstaa, hvordan gammen kunde have faaet den opbygning, den har, hvis den skulde være blevet til efter mønster af, som surrogat for træbygninger, — som vel tilfældet maatte være, om gammen skulde være af skandinavisk oprindelse. Da var jo det naturlige, at væggen var bygget ret op, med et almindeligt torvdækket rösttag over, — som jeg har seet det paa primitive jordhytter, som norske folk i Finmarken af og til bruger til fiskerhytter eller lignende.

Fuldt forstaaelig bliver derimod gammens eiendommelige bygemaade, om man tænker sig teltet som udgangspunkt. Her dan-

¹ De 4 skraastænger (IV), som invendigfra er reist mod vuöggjem-erne ved spærrernes nederende, stötter ikke spærrerne, men tager af for trykket fra væggens torvmasse. Ogsaa paa tværvæggene findes lignende stötter (IV¹).

² For teknisk bedömmelse af gammens „konstruktion“ skylder jeg at udtale en tak til min broder arkitekt AUG. NIELSEN, som ogsaa har tegnet vedföiede plancher efter optegnelser og primitive rids, som jeg havde gjort paa stedet. Ridset af teltstilladset er frit efter „Bild 1“ hos SVENONIUS.

ner sneskavlen fundamentet og, idet sneen indenfor teltstængerne skufles væk helt ned til marken, samtidig ogsaa den nedre del af væggen inde i teltet. Selve teltet danner saa den övre del af væggen og tagafslutningen.

Det er jo muligt, at der imellem teltet og gammen har været et mellemtrin, en mere primitiv torvhytte i lighed med den, som endnu tildels benyttes af de svenske lapper: et kegleformigt stillads af tæt sammenstillede træstammer, hvor man gjenfinder de vigtigste bestanddele af teltets træverk, med dække af næver og torv.

Forövrigt er det ikke saa aldeles sikkert, at teltet repræsenterer en ældre boligtype hos lapperne end en slig torvhytte. Nomadelivet, der jo er forudsætningen for teltets benyttelse, betegner nemlig ved sin rationelle renskjötsel paa en maade et höiere kulturtrin end halvnomadens liv som jæger og fisker, hvortil brugen af fast torvhytte knytter sig.¹

Er det imidlertid saa, at nomadelivet og dermed teltet er det primære, saa vilde gammen som en videre udvikling af den mere primitive jordhytte være at sammenligne med de tömmerhytter, som er almindelige blandt de svenske skoglapper.

Disse tömmerhytter² bestaar af 3—4 tömmeromfar nedentil, ovenpaa dem en pyramideformet kombineret væg- og tagopbygning af lutende stokke. Pyramidens sider löber oventil sammen ikke i en spids, men i en mod forsiden vendt kant, hvor ogsaa röghullet findes.

Her har vi de samme to konstruktivt uforbundne dele som i gammen. Den övre del giver sig tydelig tilkjende som det oprindeligere og det væsentlige. Den nedre del, tömmeromfarene, som tydeligvis skyldes efterlignelse af de svenske bönders byggemaade, er kommet til senere og har til opgave at skaffe større plads inde i hytten. Af samme hensyn maatte den lodrette del af væggen i gammen antages at være kommet i stand. Denne nye nedre del har da paa gammen som paa tömmerhytten gjort, at den övre del

¹ Sml. K. B. WIKLUND, *Lapparne, deras lif och kultur*, s. 32 f.

² Sml. SVENONIUS's ovennævnte afhandling s. 18.

kunde blive noget lavere end jordhytten og teltet, og alligevel blev der større rum indvendig.

For den lappiske tømmerhyttes vedkommende er det nu fuldt paa det rene, at dens pyramideformede övre del er af lappisk oprindelse, at denne ligesom de ovenfor nævnte torvhytter er bygget efter samme princip som teltet. Ogsaa overensstemmelser i enkeltheder kan iagttages. Herom udtaler SVENONIUS følgende: „Stundom igenfinnas jämväl i timmerkåtan åtnårisa och andra fragment från tåltkåtan, såsom auli-muora, triggi eller grytkedjan o. s. v.“

Hvad nu gammens övre del angaar, saa vil et blik paa de vedföiede skitser af gammens træskelet (Fig. 6) og de 7 hovedstænger i teltet med tverstænger (Fig. 5) være nok til at vise, at der er en slaaende lighed i konstruktionen mellem den övre del af gammens træskelet og teltstilladset.

Undersøger man sagen nærmere, vil man finde overraskende mange overensstemmelser i enkeltheder.

Til teltets fire krumböiede **bæljek** svarer i gammen de to par rundede spærrer. Til de saksformig stillede to stokke ved siden af teltdören svarer to af gammens fire krumme hjørnestokke, og til den takkede staur paa teltets bagside svarer den ene af de böiede stokke, som gaar midt paa gammens tversider op til den övre spids af spærrerne. Teltets övre tværstang og tverstængerne mellem **bæljek** gjenfindes ligeledes i gammen, kun at der til den förste svarer to i samme plan lagte paralleltløbende aaser. Desuden kan gammens tværvægge have et horisontalt løbende krummet baand, som der ikke findes noget tilsvarende til i teltet.

Til hver enkelt del af det faste teltstillads findes der saaledes en tilsvarende stok i gammens övre del, og de stokke her, som ikke har noget tilsvarende i teltet, er tydeligvis komne til som en naturlig følge af, at det i gammen benyttede dækkemateriale kræver fuldstændigere træopbygning. Disse overskydende stokke giver sig ogsaa tydelig tilkjende som en komplettering af teltets træstillads.

Til de löst stillede teltstænger, hvis antal og plads ikke er fast bestemt, svarer i gammens övre del de talrige kortere og længere kjepper, som dækker rummet mellem de forskjellige dele af gammeskelettet paa indsiden af torven.

Ved siden af denne nøie overensstemmelse mellem gammens övre del og teltet er ligheden mellem den förste og skandinavisk husbygning meget fjern.

Det vilde jo paa forhaand være rimeligt at antage, at gammen under alle omstændigheder maatte fremvise overensstemmelser med skandinavernes byggemaade, — at lapperne ogsaa paa dette omraade havde lært noget af sine naboer. Det er bare underligt, at der er saa lidet af saadanne overensstemmelser. Hvad opførelsen af gammens övre del angaar, er der kun et eneste punkt, hvor man med nogenlunde sikkerhed kan sige, at der foreligger laan. Det er i den maade, hvorpaa spærreerne er föiede sammen oventil: den ene spærre-ende gaffelformet og omsluttende den anden, som er noget afsmiet.

I forbindelse hermed kan nævnes, at spærreerne paa lappisk har navn af nordisk oprindelse (*spårro*). Dette ord viser sig at være et gammelt laan. Men det kan ikke benyttes som bevis for, at brugen af spærreer skyldes laan. Dertil er den ovenfor paa pegede overensstemmelse mellem gammens spærreer og teltets *bæljek* altfor stor. Merkes bör det ogsaa, at gammen altid har bare to par spærreer. Hvis brugen af spærreer var kommet ind ved indflydelse fra nordboernes byggemaade, havde der jo ikke været nogen grund til altid at indskrænke antallet til to par. Fastholdes derimod sammenhængen med teltet ogsaa paa dette punkt, bliver sagen fuldt forstaaelig.

Sees hele gammen underett. saa svarer spærreerne sammen med de fire hjørnestolper til teltets *bæljek*. Men disse to ting er i gammen saa tydelig adskilte, at de gjør krav paa særskilt navn, og saa har man da for den övre del optaget et fremmed ord, der i det sprog, hvor det kom fra, betegnede en tilsvarende ting i hustaget.

At dömmе efter LEEH's oplysninger (s. 88—89) og afbildninger (Tab. XIV og XV) skulde gammen temmelig længe have bibeholdt teltets *bæljek*¹ uden at adskille dem i stolpe og spærre.

¹ Den forklaring i FRIS's ordbog, at ordet *bællje* ved siden af at betyde „öre“ (i egentlig og overført forstand) ogsaa betegner „hver især af de fire tykke og krumme Træer, der danne Spærreverket i en Lappehytte“ — er meget uklar. Der nævnes intet om, at ordet bruges om de fire krummede telttræer.

Ogsaa čiehkâ-čavņek (LEEM: Zhiaumek) skulde da have rukket helt fra jorden og op imod röghullet. Om dette er rigtigt, saa er det dog ikke rimeligt, at alle gammer paa LEEM's tid har været af denne type. Derimod taler den omstændighed, at spårro, som nævnt, er et gammelt laanord.

Om den nedre del af gammen er mindre at sige. Ogsaa her peger dog byggemaaden bestemt i retning af teltet, respektive de ovenfor nævnte primitive lappiske torvhytter, mens der er lidet, som minder om skandinavisk husbygning.

Först kan her nævnes den omstændighed, at de fire hjørnestolper ligesom teltets faste stillads er rammet ned i jorden. Dernæst, at de tætstillede kjepper, som fylder vægfladen, er stillede lodret op mod de horisontelt löbende stokke, som er lagt ovenpaa hjørnestolperne. Dette minder paatagelig om de löse teltstænger, som er lutede op mod tværtræet i teltets top og tværtræet mellem teltets bæljek. Endelig vil jeg anföre en overensstemmelse med de svensklappiske torvhytter, som ikke er blevet paaagtet. Torv-væggen i gammen bestaar ikke udelukkende af horisontalt lagte torver;¹ inderst findes et lag opretstaaende torver som i de svensklappiske torvhytter, udenfor kommer saa den horisontalt lagte torv, — sml. den ovenfor meddelte beskrivelse af gammens opførelse.

En ting er der ved nedre del af de nu almindelig brugelige gammer, som sikkerlig skyldes fremmed paavirkning: den firkantede form. Dette sees bedst af den primitive maade, hvorpaa træverket i den afrundede övre del er forbundet med det spidse hjörne. Forbindelsen er bragt istand ved smaakjepper, som er lagt paa skraa. Ingen af de konstruktivt bærende led i den övre del slutter sig direkte hjörnet. Udvendig er hjörnet rundet ved torvpaa-lægningen. Vi kommer saaledes tilbage til, hvad der ovenfor blev antydet, at de runde eller halvrunde gammer, som nu er en stor sjældenhed, maa repræsentere et ældre trin end de nu almindelig brugte firkantede.

*

¹ Saa efter SVENONIUS, ovenf. anf. arb. s. 19.

Som resultat af denne undersøgelse af selve gammen og dens opførelse mener jeg at kunne drage den slutning, at det ikke blot, som jeg udtalte i mine artikler i „Erdélyi Muzeum“, er meget sandsynligt, at gammen har udviklet sig just af det lappiske telt eller af samme grundtype som dette, men at dette maa kunne antages som sikkert.

Ogsaa i de just nævnte artikler kom jeg til det resultat, at det maatte være utvilsomt, at gammen repræsenterer en paa oprindelig lappisk grund udviklet byggemaade. Men dette var først, efterat jeg til den paa pegede lighed mellem gammens og teltets konstruktion havde føiet det faktum, at der endnu, om end meget sjelden, paatræffes gammer, hvis indredning er fuldstændig efter samme system som teltets.

Nu mener jeg, at dette ligesom de lappiske navne paa selve gammen og de forskellige dele af dens træverk og torvdække kun behøver at nævnes som yderligere bestyrkelse af det resultat, hvortil betragtningen af gammens byggemaade har ført.

Hvad nu for det første navnene angaar, saa har jeg allerede nævnt, at selve gammens lappiske navn er oprindelig lappisk.

Og blandt navnene paa de forskellige dele af træverket og torvdækket (sml. beskrivelsen af gammens opførelse og den dertil knyttede forklaring af tegningerne) har jeg kun fundet to ord af nordisk oprindelse: *spårro* og *stafål* (*lei're-kis'to*, karmen om røghullet, faar regnes til indredningen).

Angaaende det førstnævnte henvises til, hvad ovenfor er sagt.

Det andet, *stafål* betegner de fire hjørnestolper. I denne betydning bruges ordet i Tana (Troldfjord). Dets udbredelse er mig desværre ubekjendt. Det forekommer ikke i FRIIS's ordbog. I QVIGSTAD's „Nordische Lehnwörter im Lappischen“ findes *stāval* (Hammerfest og Næsseby) opført med betydningen 'der oberste Stock in den Wänden einer lappischen Erdhütte', og det skulde være = gammelnorsk „staflægja“, norsk „stavlægja“

Efter dette maatte brugen af ordet i betydningen af opretstaaende hjørnestolpe bero paa en misforstaaelse af dets oprindelige betydning. Det er dog muligt, at vi her har med et andet ord at gjøre, sml. det norske „stavar“.

Alle de andre benævnelser paa dele af selve gammens træverk ligesom navnene paa de forskellige dele af torvdækket, som disse blev mig meddelt af min hjemmelsmand i Troldfjorden, viser sig at være oprindelig lappiske eller for en del finske laanord, hvis alder det er vanskeligt endog saa nogenlunde at fastsætte.

Hvad nu tilslut gammens indredning angaar, saa kan nok Dr. ANDR. M. HANSEN have noget ret i, at „hver eneste ting omtrent“ i gammen har norsk navn. At sige, naar man rent glemmer, hvad der skjuler sig bag indredningen.

Om indredningen af gammen er norsk, saa kan da det umulig bevise, at ogsaa selve gammen skulde være det. Det er interessant at se, hvor tro lapperne holder sig til den gamle byggemaade, selv naar de indretter gammen mest muligt i overensstemmelse med den bedre situerede bumands hus: med ovn og vinduer, bordklædning, kanske ogsaa trægulv, og med fuldt bohøve, bord, stole, bænk, krakker, senge, hylder o. s. v.

En paa dette vis indredet gamle vil ved en overfladisk betragtning nok kunne vække den tanke, at den ingenting har at gjøre med flytlappens telt.

For at komme paa det rene med, at en slig gamle-indredning skyldes paavirkning udenfra og er kommet i stand først i den seneste tid, saa den absolut ingenting har at bestille med spørgsmålet om gammens oprindelse, behøver man bare at slaa efter i en af de ældre beretninger om lappiske forhold, LEEM's eller RODE's f. eks.

Her faar man vide, at gammerne før i tiden var indredede i det væsentlige ganske som teltet, med aabent ildsted midt paa jordgulvet og røghul i taget istedenfor vinduer; senge, bord, stole eller bænker findes ikke, — isteden for alt dette kund riskvister paa marken, ganske som i teltet, — og de forskellige dele af rummet inde i gammen har samme navn som i teltet.

Nu for tiden er det en sjældenhed at paatræffe beboelsesgammer, indredede paa dette vis.

SVENONIUS nævner en gamle af denne type (den havde rigtignok vindu), som han i 1884 har seet i Ofoten, — sml. ovenfor.

Paa min reise i 1903 var jeg saa heldig at finde en saaledes indredet gamle i Troldfjord i Tana. Den tilhørte samme mand, som gav mig beskrivelsen af, hvordan gammen sættes op.

Oprindelig havde denne gamle været brugt baade som beboelsesrum og rum for kreaturer; men nu brugtes den mest kun til at koge kreaturmad i, deraf dens navn: **læmås-goahte**,¹ og lammene og en kalv havde der sin plads. Paa den ene side stod denne gamle gennem en gang i forbindelse med beboelsesgammen, der var indrettet som saadanne nu almindelig er det: med bordklædning indvendig, vindu, jernovn, seng, bord, bæk og krakker o. s. v., men uden andet guld end den bare jord. Paa den anden side førte en noget bredere gang ind til fjösgammen.

Paa Fig. 4 sees grundplanen af det hele kompleks: A er beboelsesgammen, B den ene af de nævnte gange, C **læmås-goahte**, D den anden gang, som fører ind til E, fjöset. F er etslags bislag (**struhppo**) foran fjösgangen, G et fremspringende tag (**læbmå**) over yderdøren. Det hviler paa to stötter. Dette arrangement sees tydelig paa de to billeder af gammekompleksets ydre. De er tagne efter fotografier. Paa det ene, hvor beboelsesgammen med vinduet er mest fremtrædende, sees **læbmå** og **læbmå-bazek** (de to stötter) til höire. Paa det andet er fjösgammen (ogsaa den, ligesom **læmås-goahte**, mangler vindu og har isteden lysaabning i taget) med bislaget mest tydelig, og taget over yderdøren sees her til venstre.

Af selve **læmås-goahte** gjengiver fig. 1 grundplanen, fig. 2 et tværsnit ou fig. 3 et længdesnit.

Det vil sees, at ildstedet temmelig nøiagtig svarer til beskrivelsen hos LEEM (s. 90 f.): „Fyrstedet bestaaer ikkun af nogle faa Kampestene, lagde löse paa Jorden i to Rader, hvis ene Ende vender imod Dören, den anden ind ad Hytten; imellem disse to Steen-Rader tændes Ilden an. Ved hver Ende af Fyrstedet staar, ved een Distance fra hinanden, to ikke meget tykke Stötter lige op, med sin nederste ende fast i Jorden, og vendende den överste op

¹ Af **læmås** = **liemås**, pl. **liebmasåk** „kogte Fiskehoveder, som gives Kvæget at æde“ (FRIIS).

imod Røghullet. Oven paa disse Stötter hvile langs Fyrstedet to Stokke, eller saa kaldede **Balkok**¹ tvert over hvilke legges Stænger, hvorpaa Lapperne hænge de Trækroge, i hvilke de have sine Kiedle og Gryder hængende over Ilden.“

Sml. hertil afbildningen paa Tab. XVI i LEEM's bog.

Den eneste afvigelse, som er værd at nævne, bestaar deri, at mens der efter LEEM paalangs af ildstedet gaar to rader kampestene imellem stötterne, paa tversiden derimod ikke er nogen ting, saa har vi en rad opretstaaende stenheller paa den ene tverside (nærmest fjöset) og paa begge langsider, men her ikke helt frem til de to stötter, hvor der ikke er stenheller imellem. Ved enden af den ene langsides stenhellerad var der lagt en sten paa tvers, over hjørnet en jernbolt, og ovenpaa en lös malmhelle, som tjente til at stege „finkage“ paa (XI).

Et saadant ildsted viser tydelig overensstemmelse med ildstedet i teltet. Ogsaa navnet er det samme: **arrån** ell. **arå(n)**, — forøvrigt et ord af nordisk, sandsynligvis urnordisk oprindelse.

Men for om dette gammeldags gamle-ildsted viser tilbage til telt-ildstedet, er det naturligvis ikke udelukket, at der i opbygningen af det stillads, der har aflöst teltets topstang som fæste for grydekrokerne, kan have gjort sig nordisk indflydelse gjældende. Sammenlign, hvad der i note 1. er sagt om de lappiske navne paa de forskellige dele af stilladset. Ogsaa navnet paa den dobbelte karm, der omslutter røghullet, er af nordisk oprindelse: **lei're-kis'to**, sml. ovenfor. Ligeledes er navnet paa den skjærm, hvormed tagaabningen kan tildækkes (**skievvo**), af nordisk oprindelse.

Benævnelserne for de forskellige dele af rummet omkring ildstedet er de samme, som kjendes fra teltet: rummet mellem ild-

¹ Disse kaldes nu **bal'kusåk**, sing. **balkos**, stötterne (VIII) **bazek**, sing. **bazge**, disses gaffelformede ende **bazge-hal'se** og de flytbare stænger, som ligger paatvers over **bal'kusåk** (at dem var der i denne gammle 3, ligesaa paa LEEM's tegning) kaldes **urtastågåk**, sing. **urtastak**. Af disse ord er **urtaståk** sikkert og **balkos** muligens af nordisk oprindelse.

² Paa fig. 1 og fig. 3 er dette dören til höire.

stedets stötter og dören nærmest beboelsesgammen² kaldes **boas'šo** eller, naar man regner det helt til langvæggene, **boas'šo-gæhçe** (**gæhçe** 'ende, spids'), pladsen langs begge langvæggene **loai'do**, den del heraf, som falder mellem tagspærreerne, **gås'ká-loai'do** ('midtre l.'). delen nærmest beboelsesgammen **boas'šo-gæhçe**, og den del, som er nærmest fjöset, **us'ke-gæhçe** (**us'ke** 'dör') eller — med et navn, som ikke bruges i teltet — **us'ke-skuggå**. Navnet **us'ke-gæhçe** bruges ogsaa om hele rummet mellem ildstedet og tværvæggen nærmest fjöset, analogt **boas'šo-gæhçe** om rummet mellem ildstedet og den anden tværvæg.

Det frie rum indenfor de to af ildstedets stötter kaldes **dâvel-dås** (af **dâveld** 'fra, paa nordkanten'). Det tjente som opbevaringssted for gryder, melkekar m. m.

I den ene sides **loai'do** var der grinder for lammene (de sees paa fig. 1). Udenfor disse var der en kalvebaas i **us'ke-gæhçe**. I den anden sides **loai'do** var der to kalvebaaser i **us'ke-gæhçe**, ellers ingenting.

Fraseet grundplanens firkantede form kommer den her beskrevne **læmås-goahte** visselig meget nær den ældste gammetype. Naar man tænker sig denne gamle ogsaa som beboelsesrum — hvad den var for ikke mange aartier tilbage —, saa kan man gjøre sig en forestilling om, hvorledes lapperne, da de gik over fra nomadens eller halvnomadens levesæt, indrettede sit hus, idet de uden at opgive sin ældgamle nationale byggemaade søgte at give „huset“ en størrelse, fasthed og modstandsevne mod kulden, som kunde svare til den forandrede levevis.

Spørsmålet om den lappiske torvgammes mulige sammenhæng med torvhytter, som forekommer i andre skogløse eller arktiske egne, ligger udenfor den opgave, jeg havde stillet mig ved denne undersøgelse. Heller ikke har jeg villet — eller kunnet — gaa ind paa det spørgsmål, som er fremsat af MONTELIUS i første del af „Sveriges Historia“, om forholdet mellem den lappiske gamle og de svenske „gånggrifter“ fra stenalderen.

Jeg har kun villet faa bragt paa det rene, hvorvidt gammen er at regne til de typer for lappiske boliger, der er byggede efter samme system som teltet og den kegleformede svensk-lappiske torv-

hytte, eller sammen med tømmerhuset at opfatte som resultat af fremmed paavirkning. Og jeg mener ved denne undersøgelse at have godtgjort, at gammen hører til den førstnævnte gruppe af lappiske boliger.

Kristiania i september 1905.

Das ung. translativsuffix -vé, -vá.¹

Von

JOS. SZINNYEI.

Das ung. translativ- oder mutativsuffix hat BUDENZ als ein sekundäres aufgefasst und früher (NyK. III. 74, 304) so erklärt, dass es ursprünglich ein selbständiges adverbium gewesen sei, welches *vol-ha gelautet habe. Das stammwort *vol, an welches das einfache lativsuffix -ha gefügt war, soll ein 'latus, gegend, seite' bedeutendes und dem tscher. vel entsprechendes wort gewesen sein.

Später (in seinen vorlesungen, vgl. UA. 389) erklärte er -vá aus *-lá. Diese neuere auffassung stützte sich auf eine aus der volkssprache mitgeteilte form holyá 'wohin' (~ gemeinspr. hová). Das ly in diesem worte hat sich — wie B. meinte — aus früherem l (vgl. hol 'wo') entwickelt; hová stammt aus *holá, und dieses l ist mit dem l des finnischen adessivs, ablativs und allativs (-lla, -lta, -lle) identisch. Die parallelen kasussuffixe im ungarischen sind: der superessiv -n (< *-ln ~ fi. -lla < *-lna) und der ablativ -ól, -öl (< *-olsl, *-ölsl ~ fi. -lta) (UA. 295, 386, 391). Als auf eine fernere stütze seiner auffassung berief sich B. auf solche translativformen, wie lójá, puhájá, jegyéké (von ló 'pferd',

¹ Vgl. mein Magyar Nyelvhasználat ³ (1905) pag. 134.

puha 'weich', *jegy*e 'sein zeichen'), deren j seiner meinung nach auch auf früheres l zurückzuführen ist.

In betreff der früheren auffassung BUDENZ' muss bemerkt werden, dass das tscher. *vel* (o: *βel*, s. RAMSTEDT, Bergtscher. Sprachstud. 13, 99), wie auch *bel*, eine nur nach gewissen lauten vorkommende variante des wortes *pel* ist, und diesem entspricht im ungarischen *fél* 'halb; hälfte; seite'. Wenn also das stammwort des vorausgesetzten adverbiums, aus welchem das suffix -vé, -vá entstanden sein soll, dem tscher. *vel* (o: *βel* ~ *pel*) entspräche, würde das ung. adverbium nicht **volha* gelautet haben, sondern — wie es auch wirklich lautet — *felé*; aus diesem aber kann sich -vé, -vá keineswegs entwickelt haben.

Die spätere auffassung BUDENZ' leidet auch an manchen schwächen. Vor allem ist die mundartliche form *holjá* (Nyr. V 181), auf die sich B. beruft, ganz gewiss nur eine unrichtige schreibweise anstatt *hojá* (vgl. mein MTsz.), denn der mit ly bezeichnete laut (= l') ist in der betreffenden mundart, wie überhaupt im allergrössten teile des ungarischen sprachgebietes, gänzlich unbekannt. Dies würde an und für sich die plausibilität der gegebenen erklärung des suffixes nicht beeinträchtigen, denn *hojá* ist doch jedenfalls auf **holjá*, und dieses auf **holá* zurückzuführen. Dieser erschlossene lativ¹ ist eine parallele zum lokativ *hol* 'wo' (< **holt*; vgl. die mundartlichen und in der älteren literatur vorkommenden zusammensetzungen: *valahólt* 'irgendwo', *séhult*, *sohólt*, *sohult*, *sohutt* 'nirgends', *néholt*, *néhult*, *néhutt* 'hie und da' (MTsz., NySz)) und zum ablativ *honnán* 'woher' (< *honnal* (NySz.) < **holnal*). Das stammwort der adverbien *hol* (< **holt*), *honnán* (< **holnal*) und *hová* (< **holá*) ist also **hol-*, eine ableitung vom pronominalstamme **ho-* (~ fi. *ku-*, nom. *kuka* 'wer, was'; mord. *ko-*: *kov* 'wohin'; lpL. *ko-*: *konne* 'wo', *koste* 'woher'; wog. *χã* 'wer' usw.), der sich ausser in den erwähnten wörtern und ihren varianten auch noch in den folgenden vorfindet: *hogy*(an) 'wie', *ha* 'wann; wenn', *hány* 'wie viel'. Nun aber kann *hová* aus **holá* nicht, wie BUDENZ

¹ In meinem MTsz. ist zwar aus der moldauer csángó-mundart die variante *holá* zitiert, aber diese ist zu streichen, denn sie beruht auf einem irrtum.

voraussetzte, durch den lautwandel $l > v$ entstanden sein, denn für einen solchen fehlen die belege im ungarischen. Es giebt allerdings einige wörter, in welchen ein inlautendes l mit v wechselt, z. b. *belül* 'innen, inwendig, innerhalb' \sim *bevül, bévül* (MTsz.) | *külül, külül, külü* (NySz., MTsz.) 'aussen, ausserhalb, ausser' \sim *kivül, kívül* | *hideglelés* 'kaltes fieber' \sim *hideglövés* (MTsz.), — doch ist in diesen kein lautwandel $l > v$ vor sich gegangen, sondern der lautwechsel ist der wirkung der analogie zuzuschreiben. Der prozess, durch welchen die form *hová* entstanden ist, war folgender: **holá* $>$ **holýá* $>$ *hojá* (MTsz.) $>$ *hoá* (ibid.) $>$ *ho-v-á* (vgl. *diák* 'student' $>$ *divák*; *lány* 'mädchen, tochter' $>$ *livány*; *riá* 'auf, darauf' $>$ *rivá*.; *riól* 'von' (*riólik* 'von ihnen') $>$ *rivól* (*rivóla* 'von ihm'); *iándék* 'geschenk' $>$ *ivándék* (MTsz.).

Obgleich wir aber nun über den ursprung des wortes *hová* aus **holá* mit BUDENZ im wesentlichen einer ansicht sind, können wir seiner annahme, dass das suffix -vá auf **-lá* zurückzuführen sei, doch nicht beistimmen.

Die möglichkeit der ausscheidung und allgemeinen verbreitung eines suffixes **-lá* aus dem einzigen worte **holá*¹ müssen wir entschieden für ausgeschlossen halten, denn um die silbe **-lá* als suffix aufzufassen, hätte das sprachgefühl die erste silbe des wortes (*ho-*) als selbständiges wort herausfühlen müssen. Das war aber nicht möglich, denn in den wörtern **holt*, **holnal*, **holá*, die ehemals als sichtlich zusammengehörige in gebrauch waren, konnte das sprachgefühl keineswegs **ho-*, sondern nur **hol-* als stammwort, also in **holá* nur -á als suffix auffassen. Auch die wörter *hogy(an)*, *ha*, *hány* konnten dem sprachgeföhle nicht behülflich sein, denn ihre zusammengehörigkeit mit den obigen und dem einstigen pronomen **ho-* muss schon zur zeit des vorhandenseins der wörter **hol*, **holnal*, **holá* gänzlich verdunkelt gewesen sein.

Jedenfalls muss zugegeben werden, dass das wort **holá* nicht das einzige war, in welchem das einfache lativsuffix einem mit -l gebildeten stamme angefügt worden ist. Es war und ist noch eines (aber nur eines) vorhanden, nämlich *főlé* 'über' (lokativ: *főlött*

¹ Damit soll keineswegs gesagt sein, dass BUDENZ dieser ansicht war.

und fönn < *föln, ablativ: fölüü) vom stammworte föl (vgl. föld 'oberland, hochland', föl-ház 'oberes zimmer, oberes stockwerk', tej-föl 'milchrahm, sahn'), welches eine ableitung von fõ 'kopf' ist (vgl. fi. pää 'kopf' und pääli, st. pääle- Kal. 25: 619; 46: 312; lpL. pad'dē- 'ober-': pad'dēli 'über, auf', pajēlt von [oben] herab' usw. WIKLUND; vgl. BUDENZ, UA. 295; SETÄLÄ, ÄH. 407). Aber die oben angenommene suffixausscheidung aus diesem ist — wenn auch nicht so durchaus unmöglich wie aus *holá — doch höchst unwahrscheinlich, denn als stammwort der adverbien fölött, *föln, fölüü, fölé (d. h. ihrer früheren lautform) musste jedenfalls föl aufgefasst werden, und dass dieses zur zeit des entstehens der genannten kasusformen vom worte fõ noch nicht isoliert gewesen ist, kann keineswegs bewiesen werden.

Die berufung auf translativ mit -já, -jé (lójá, puhájá, jegyété, s. oben) hat auch kein gewicht, denn es fehlen die beweise dafür, dass sich dieses -já, -jé am wahrscheinlichsten aus *-lá, *-lé entwickelt hat. Wie wir weiter unten sehen werden, ist die entstehung des j dieser kasusformen sehr leicht auf andere weise zu erklären.

Nun ist noch die annahme eines einstigen l in den parallelen kasusformen: superessiv -n (< *-ln) und ablativ -ól, -öl (< *-oləl, *-ölöl) übrig.

Zu der annahme, dass das superessivsuffix -n (z. b. úton 'auf dem wege', kõvõn 'auf dem steine') mit dem einfachen lokativsuffixe -n (z. b. benn 'drinnen' < *bel-n; fönn 'oben' < *fõl-n) nicht ganz indentisch sei, sondern noch ein anderes element enthalte, wurde BUDENZ teils durch die form, teils durch die bedeutung des superessivs bewegt; aber natürlich hat auch die analogie anderer finnisch-ugrischer sprachen, in welchen das einfache lokativsuffix -n(ə), -n(ə) nicht nur allein, sondern auch mit einem vorgesetzten l verbunden vorkommt, ohne zweifel dazu beigetragen. Betrachten wir nun diese argumente.

Es heisst zuerst, dass das -n des superessivs auch lang ausgesprochen wird und in der älteren literatur -nn geschrieben vorkommt (z. b. utonn 'auf dem wege', földõnn 'auf der erde'). Das soll darauf hinweisen, dass dieses -n aus -ñ, und dieses wieder aus

*-ln stamme, und so wäre das ung. superessiv-suffix mit dem finischen adessivsuffix -lla, -llä (< *-lna, *-lnä) und dem entsprechenden suffixe einiger anderen sprachen ganz identisch. Nun aber erklärt sich diese länge viel einfacher und mit grösserer plausibilität anders, nämlich aus der analogie solcher sehr oft vorkommender lokative, wie *benn* 'drinnen', *künn*, *kinn* 'draussen', *fönn* 'oben', *lenn* 'unten', und so brauchen wir unsere zuflucht nicht zu einem früheren *-ln nehmen.

Was die bedeutung (lokativ und superessiv) betrifft, sehen wir in dieser auch keine ursache zur obigen annahme, denn es ist ja in allen sprachen eine ganz gewöhnliche erscheinung, dass sich die ursprüngliche allgemeine funktion der suffixe auf verschiedene weise spezialisiert hat. Um nicht unnützerweise viel worte zu verlieren, erwähnen wir nur ein einziges naheliegendes beispiel, nämlich das, dass auch im wogulischen das einfache lokativsuffix -n (z. b. *numən* 'oben') zum superessiv spezialisiert worden ist (z. b. *vitən* 'auf dem wasser').

Das ablativ-suffix -ól, -öl (auch -úl, -ül, -ul, -ül) kommt als solches, also in seiner ursprünglichen funktion, in alten adverbien (die teils zu postpositionen und suffixen geworden sind) vor; z. b. *alól*, *alúl*, *alul* 'von unten; unter hervor'; *fölól*, *fölúl*, *fölül* 'von oben; von oberhalb'; *mellól*, *mellúl*, *mellül* 'von weg'; *mögól*, *mögúl*, *mögül* 'von hinten; hinter'; *közól*, *közúl*, *közül* 'aus, aus der mitte'; *felól*, *felúl*, *felül* 'von, von her, von seiten'; *hazól*, *hazúl*, *hazul* 'von hause, von daheim'; *messzól*, *messzúl* 'weit her, aus der ferne'; *belól* 'von innen' (-*belól* > -*ból* 'aus'); *ról*- (-*ról*) 'von herunter, von'; *től*- (-*től*) 'von' usw. Dieses -ól, -öl soll aus *-ovəl, *-övəl, und dieses aus früherem *-oləl, *-öləl entstanden sein, und somit dem fi. ablativ -lta, -ltä entsprechen. Wenn dem wirklich so ist, dürfen wir mit recht dasselbe l-element oder wenigstens eine spur davon auch in den parallelen kasusformen: im lokativ und im lativ suchen. Nun aber lauten diese: (lokat.) *ala-tt*, *fölö-tt* (*fələ-tt*), *melle-tt*, *mögö-tt* (*mögē-tt*), *közö-tt* (*köz-t*), *honn* (< **hoz-n* von *ház* 'haus', vgl. lativ *haza*), *benn* (< **bel-n*, von *bél*, früher *bél*, acc. *bele-t* 'das innere; darm; docht; mark'), *raj-t* (in der älteren literatur *rayat*-, *reyat*-, *reyt*- NySz.) usw. und (lativ) *al-á*, *föl-é* (*fələ-é*),

mell-é, mög-é (mög-é), köz-é, haz-a (vgl. *hazá-ig* 'bis nach hause'), bel-é, rē-á (rēj-á MTsz. < *raj-á) usw. Sie sind bloss mit dem einfachen lokativ-suffix -t, -tt,¹ -n, resp. lativ-suffix -á, -é versehen, und es findet sich in ihnen nicht die mindeste spur des einstigen vorhandenseins des angeblichen l-elementes. Daraus folgt mit unanfechtbarer gewissheit, dass auch die ablative bloss das einfache ablativsuffix -l (~ wog. -l, ostj. -a, mord. -da, -do, fi. -ta, -tä [-a, -ä] usw.) enthalten, und z. b. *alól, hazól, közől* nicht auf *alo-vél, *hazo-vél, *közö-vél, sondern auf *alo-l, *hazo-l, *közö-l zurückzuführen sind. (Ung. *alól* < *alol ist also ~ wog. *jolál*, mord. *alda, aldo*, fi. *alta*, kar. *alda*, lpL. *vuöllət* und *hazól* ~ fi. *kotoa* < *kotoda).²

Es giebt also keinen einzigen triftigen grund zu der annahme, dass sich -vá aus *-lá entwickelt hätte.

Um nun den richtigen weg zur erforschung des ursprunges unseres suffixes einzuschlagen, müssen wir uns vor allem die frage vorlegen, ob -vé, -vá auf ein einstiges selbständiges adverb zurückzuführen sei. Die beantwortung dieser frage bietet gar keine schwierigkeiten. Alle sekundären, d. h. im sonderleben der ungarischen sprache entstandenen suffixe, die sich aus selbständigen adverbien entwickelt haben, kommen auch heutzutage als solche (mit personalsuffixen versehen) vor; z. b. -ben, -ban 'in', -ból, -ból (einst -belól, -balól) 'aus', -tól, -tól 'von', -nek, -nak (dativ) usw.: bennem 'in mir', belóled 'aus dir', tőlünk 'von uns', nekik 'ihnen' usw. ohne ausnahme. Das suffix -vé, -vá, kommt aber weder in der heutigen sprache, noch in der älteren literatur selbständig vor, darum müssen wir die obige frage entschieden verneinend beantworten.

Wenn nun dem so ist, was mag dann das v sein, mit dem das einfache lativsuffix -é, -á, verbunden ist? Wenden wir uns dem anderen mit v anlautenden suffix -vel, -val mit' (selbständig:

¹ -t nach einem konsonanten, -tt nach einem vokal (~ wog.-ostj. -t); die verlängerung des -t ist ohne zweifel der analogischen wirkung der sehr oft vorkommenden adverbien itt 'hier', ott 'dort' (< *id-t, *od-t, vgl. die lativ: id-e 'hierher', od-a 'dorthin') zuzuschreiben.

² Vgl. mein *Magyar Nyelvhasználat*² (1903) pag. 121.

velem, vélem 'mit mir', veled, véled 'mit dir' usw.) zu, dessen *v* ohne zweifel der ursprüngliche anlaut des stammwortes ist (vgl. NyK. XXX. 230). Vielleicht kann uns die vergleichung der beiden suffixe auf die richtige spur führen.

In der heutigen schrift- und gebildeten umgangssprache ist die behandlung des anlantes beider suffixe ganz gleich: nach einem vokal behalten sie ihr *v*, nach einem konsonanten fehlt es, und der konsonant ist lang (geminert), z. b. der komitativ-instrumental und der translativ der wörter *mi* 'was', *fa* 'baum, holz' und *vér* 'blut', *vas* 'eisen' lautet: *mivel*, *fával*, *mivé*, *fává* und *vérel*, *vassal*, *vérré*, *vassá*. Aber in der älteren literatur und in einigen mundarten finden wir einen wesentlichen unterschied (vgl. SIMONYI, TMNy. I. 671, 692; BALASSA, A magyar nyelvjárások 79, 89, 93, 94, 100, 106; BARTHA, A palóc nyelvjárás 51, 52). Das *v* des suffixes -*vel*, -*val* ist nämlich sehr oft auch nach konsonanten bewahrt, z. b. *sokval*, *napval*, *földvel*, *szeretettel* (in der älteren lit.), *mézvel*, *mákval*, *könyérvel*, *késvel*, *vízvel*, *botvau*, *embérvé* (in einem teile der mundarten der székler und palócen) (von *sok* 'viel', *nap* 'tag', *föld* 'erde', *szeretet* 'liebe', *méz* 'honig', *mák* 'mohn', *könyér* 'brot', *kés* 'messer', *víz* 'wasser', *bot* 'stab', *embér* 'mensch, mann'). Das translativsuffix kommt hingegen nach einem konsonanten höchst selten in der form -*vé*, -*vá* vor.

In der älteren literatur begegnen solche formen einzig und allein bei ISTVÁN KATONA VON GELEJ, der als klügelnder und etymologisierender „sprachverbesserer“ bekannt ist. Er forderte z. b., dass man anstatt der allgemein gebräuchlichen *jő* 'kommt', *jöttök* 'ihr kommt', *jönnek* 'sie kommen', *jönni* 'kommen' so sage und schreibe: *jöv*, *jövtök*, *jövnék*, *jövní*, denn „wenn im thema eines verbuns der buchstabe *v* sich vorfindet [vgl. *jövök* 'ich komme', *jövünk* 'wir kommen']", muss er in den übrigen von ihm herstammenden personen und temporibus auch dort sein“ (Corpus grammaticorum linguae hungaricae, pag. 299). Man darf — meint er — nicht sagen: *a világ teremtése* 'die erschaffung der welt', weil nicht die welt erschaffen hat (*teremtett*), sondern weil sie erschaffen wurde (*teremtetett*), also muss es heißen: *a világ teremtetése* (ibid. 309). Ein grober fehler ist es seines erachtens, dass man nach

einem zahlworte allgemein den singular gebraucht, z. b. **a tizenkét apostol** 'die zwölf apostel'; er will so verbessern: **a. t. apostolok** (plural), denn es ist ja nicht von einem, sondern von mehreren die rede (ibid. 314). — Diese beispiele reichen wohl hin, um die annahme plausibel zu machen, dass seine in der ganzen älteren literatur vereinzelt dastehenden translativ: **bölcsvé, jókvá, gyanúsvá, elégvé** (von **bölcs** 'weise', **jók** plur. von **jó** 'gut', **gyanús** 'verdächtig', **élég** 'genug') nichts anderes als eine klügelnd etymologisierende schreibweise sind.¹

Mundartliche beispiele sind auch nur sehr wenige und nur aus einem kleinen sprachgebiete, nämlich aus zwei palócischen mundarten belegt (**szárvá, gánájvá, szépvé** von **szár** 'dreck', **gánáj** 'dreck, dünger', **szép** 'schön'; Nyr. VI. 85; XIII. 377), und diese verdanken ihre lautform ohne zweifel einer analogiewirkung seitens des suffixes **-vel, -val**, dessen **v** in jenen mundarten meistens auch nach konsonanten bewahrt ist.

Schon dieser unterschied in der form beider suffixe kann uns zu der annahme bewegen, dass das **v** des suffixes **-vé, -vá** ein viel

¹ Das wort **elégve** 'genügend' welches SIMONYI (TMNy. I. 672, zweite fussnote) — allerdings zweifelnd — aus einer im jahre 1720 erschienenen Petrarca-übersetzung zitiert, ist nicht mit dem heutigen **eléggé** 'genügend' identisch, also kein translativ. Das können wir daraus schliessen, dass im betreffenden buche die translativ konsonantisch auslautender wörter nie mit **v** (**-vé, -vá**), sondern (einige provincialismen oder druckfehler, wie **bölcsé** pag. 14, **bóldogá** 124 abgerechnet) immer in ihrer heutigen schriftsprachlichen form vorkommen (z. b. **azzá, mássá** 4, **szabaddá** 24, **kevæssé** 29, **isméretessé, jelessé, bátorságossá** 140, **érdemessé** 143, **örökké** 161, 183, 201, 211, **édessé** 209, **romlandókká, halandókká** 211 usw.), also müsste der translativ des wortes **élég** 'genug' auch, wie heute, **eléggé** geschrieben sein. Im buche steht aber **elégve** (nicht ***elégvé**), und zwar zweimal (pag. 15, 212), so dass es kaum ein druckfehler sein kann. Dieses wort, welches sonst nirgends vorkommt, mag eine sonderbarkeit oder laune des übersetzers sein. Ihm schwebte wahrscheinlich das deutsche wort *genügend* vor, und er hat nach der analogie des nomen verbale **elegendő** (< **elegedendő** NySz.) 'genügend, genug', das er als eine direkte ableitung von **élég** auffasste, ein anderes mit dem ableitungssuffixe **-ve** (z. b. **élve** 'lebend' **fekve** 'liegend') gebildet.

jüngerer bestandteil als das von -vel, -val ist. Die wahrscheinlichkeit dieser annahme wird durch einen anderen umstand noch gesteigert, durch den nämlich, dass in den mundarten der székler und palócen nicht selten translativsuffixe vorkommen, in welchen keine spur eines einstigen anlautskonsonanten des suffixes zu finden ist, z. b. vízé, káré, vezéré, kéké, vasé u. vasá, úré u. úrá, virágá, sas^oé (von víz 'wasser', kár 'schaden', vezér 'anführer', kék 'blau', vas 'eisen', úr 'herr', virág 'blume', sas 'adler'). Da die lautgeschichte der genannten mundarten die annahme, dass hier vielleicht eine konsonantenverkürzung (z. b. úrá, vasá < *úrrá, *vassá) eingetreten sein könnte, entschieden ablehnt, sind wir zu der annahme gezwungen, dass hier das einfache lativsuffix -é, -á (vgl. felé 'gegen', alá 'unter') als translativsuffix verwendet ist. Und alles in betracht gezogen, gelangen wir zu dem schluss, dass überhaupt das translativsuffix -vé, -vá nichts anderes, als eine variante des einfachen lativsuffixes -é, -á ist.

Als die ältesten vorhandenen formen sind solche wie vízé, vasé zu betrachten. Dieses -é hat sich aus einem diphthonge entwickelt: vízé, vasé < *vize-i, *vasa-i (vgl. acc. vize-t, vasa-t) (vgl. BUDENZ, UA. 391 und mein M. Nyelvhasználat³ 134). Es enthält also ausser dem einfachen lativsuffixe auch noch den endvokal des wortes. In wörtern mit gutturalen stammvokalen ist später im allergrössten teile des ungarischen sprachgebietes vokalharmonisierung eingetreten: vasé, úré > vasá, úrá. Dieses -é und -á wurde neben dem späteren, auf einen konsonanten endenden nominativ víz, vas, úr usw. (< *vize, *vasa, *úra usw.) als reines suffix aufgefasst und als solches auch auf vokal auslautenden wörtern angefügt, z. b. semmié, feketée, rózsáé, sárgáé, annyiá (von semmi 'nichts', fekete 'schwarz', rózsza 'rose', sárga 'gelb', annyi 'so viel'). (Dasselbe verhalten finden wir auch in anderen fällen, z. b. aszóa 'sein tal', kapua 'sein tor', reguláok 'ihre regel', erekléek 'ihre reliquie', vgl. meine abhandlung über die personalsuffixe: Nyr. XVII., bes. pag. 145 ff.; kién 'auf wem', mién 'auf was'; atyául 'als vater', például 'als beispiel'; auch in ableitungen: tarkáitt 'bunt machen', sürüitt 'dicht machen', mëgrusnyául 'hässlich werden' usw.). Aus semmié, feketée, annyiá wurde dann semmi-v-é, feketé-v-é,

annyi-v-á (vgl. oben pag. 3: **diák** > **divák** usw. und Nyr. XVII. 196). Das eingeschobene **v** wurde nachher als zum suffixe gehörend aufgefasst, und so entstand die form **-vé**, **-vá**. (Ebenso ist das personalsuffix der nomina **-je**, **-ja** aus dem ursprünglicheren **-e**, **-a** durch hinzugesellung eines eingeschobenen **j**-lautes entstanden; vgl. Nyr. XVII. 152, 193 ff.). Es muss noch erwähnt werden, dass neben **-vé**, **-vá** auch varianten mit eingeschobenem **j** vorkommen, z. b. **fájá**, **puhájá**, **kurtájá**, **innepéjé** (von **fa** 'baum, holz', **puha** 'weich', **kurta** 'kurz', **innepe** 'sein fest' (Vgl. **együgyü-v-ek** 'einfältige', **egyszerü-v-en** 'einfach' und **vékonydongá-j-ú** 'schmächtig', **gyengeelmé-j-ű** 'schwachsinnig'; **franciá-v-ul** 'französisch', **példá-v-ul** 'als beispiel' und **árvá-j-ul** 'als waise', **példá-j-ul** 'als beispiel' u. a. Nyr. XVII. 193; SIMONYI, TMNy. I. 572, 573, 677).

Der translativ der **v**-stämme, wie z. b. **lova**-, **köve**- (> ***lov**, ***köv** > ***lou**, ***köü** > **ló** 'pferd', **kő** 'stein'; vgl. **lova-m** 'mein pferd', **köve-d** 'dein stein') lautete einst: ***lová**, ***kövé**. Diese form wurde später teils durch den einfluss des nominativs **ló**, **kő** und der kasusformen mit langem stammvokal (wie **lóra**, **kőre**, **lóval**, **kővel**, **lónak**, **kőnek** usw.), teils unter mitwirkung anderer mit der suffixform **-vé**, **-vá** versehener wörter zu **lová**, **kövé**. Diese kasusformen hat nun das sprachgefühl als **ló-vá**, **kő-vé** aufgefasst. In diesen ist also das **v** des suffixes kein eingeschobener, sondern ein vom stamme abgetrennter und zu dem früheren suffixe hinzugesellter konsonant.

In jenen translativen, in welchen der vor dem **-é**, **-á** befindliche stammkonsonant verlängert ist, wie z. b. **vassá** 'zu eisen', **vízzé** 'zu wasser' (nomin. **vas**, **víz**), ist diese längung der analogen wirkung des komitativ-instrumentals zuzuschreiben. Nämlich:

fával, **semmivel**: **vassal**, **vízzel** ~ **fává**, **semmivé**: **vassá**, **vízzé** (aus früherem **vasá**, **vízé**). In diesen hat nie ein **v** gestanden, d. h. sie sind nicht aus ***vasvá**, ***vízzé** hervorgegangen.

Budapest, 1. X. 1905.

Etymologiska småbidrag.

Af

RALF SAXÉN.

Fi. *alpi*, *alve*.

I en intressant språkligt-mytologisk undersökning „Alfer och älvor“ (Uppsalastudier s. 152 ff.) har E. WADSTEIN behandlat en massa möjligen etymologiskt sammanhängande indo-europeiska ord af med ordet *alf* öfverensstämmande form, men med vidt olika betydelser. Dessa betydelser äro enligt WADSTEIN följande 1) mytiskt väsen, 2) krigare, 3) dåre, tok, 4) flod, vatten, 5) klar glänsande, 6) hvit, ljus(aktig), 7) hudfläck, utslag, 8) exkrement, 9) mjöl, 10) jordart, 11) berg.¹ Det synes mig sannoligt, att af denna ytterst talrika ordfamilj några ord inkommit äfven i finskan. Enligt Lönnrots ordbok ha vi ett fi. *alpi* med betydelsen 'gullspira, lysing' (lysimachia). Då den germanska stammen **alb-* är ytterst vanlig i växtnamn, så synes det mig ligga nära till hands att tänka på germanskt ursprung äfven för fi. *alpi*. De växtnamn, som af WADSTEIN uppräknas (t. ex. lt. *alve(r)*, ty. *alber* 'Weisspappel', sv. *elv-grån* 'hvit ljung', *elfträd* 'snöbollsbuske', m. fl.) utgå visserligen alla

¹ T. ex. 1) sv. *alf*, *älfva*, 2) isl. *sverðalf*, personnamnet *Alf*, 3) isl. *álfr*, ty. *albern*, 4) sv. *älf*, 5) isl. *alfröðoll*, 6) isl. *alpt*, 7) sv. *elv(a)blåst*, 8) isl. *alfræk*, 9) gr. *älqi*, 10) sv. *alv*, 11) ty. *Alpen* m. fl., m. fl.

från betydelsen hvit, ljus, hvilken ej alldeles passar in på fi. *alpi* med dess gula blommor, men någon afgörande betydelse vill jag dock ej gifva denna invändning, då ju t. ex. lt. *alfranke* ansetts åsyfta *Nymphae lutea* (gul näckros). Dessutom skola vi komma ihåg, att växtnamnet, fi. *alpi* äfven kunnat utgå från betydelsen flod, vatten, då ju *Lysimachia* växer tätt intill vatten (denna förklaring kan äfven tillämpas på lt. *alfranke*).

Till något ord af betydelsegruppen 8 ('exkrement') hänför jag åter fi. *alve* 'binnikemask', *alvejuuri* 'träjon' (*polystichum*). Sannolikt är *alve* en förkortning af *alvemato* på samma sätt som t. ex. fi. *leppä* 'al' af *leppäpuu* (eg. 'blodträd'), fi. *kettu* 'räf' af *kettu-eläin* (eg. 'pälsdjur') o. s. v. Betydelsen har synbarligen varit „mask som visat sig med exkrementerna“. Att ett germanskt ord **alf-* med den ifrågavarande betydelsen verkligen förekommit, anser WADSTEIN framgå af bl. a. isl. *alfrek* 'dirts, excrements, Menneskeskarn'. Växten *alvejuuri* har sedan fått sitt namn af att den användts såsom maskmedel.

Fi. *heisipensas*, *heisipuu*.

Fi. *heisipensas*, *heisipuu* betyder enligt Lönnrot såväl 'olvon' (*viburnum opulus*) som 'fläderhyll' (*sambucus nigra*). Det är således för finnarna ursprungligen obekanta prydnadsväxter, som vi här hafva att göra med. Redan denna omständighet gifver oss anledning att antaga, att namnet ej är af finskt ursprung, och detta antagande styrkes ytterligare af växters (l. växternas) binamn *saksanheisi*. Då växten ej, såvidt jag vet, användts såsom maskmedel, torde man ej håller få förutsätta något sammanhang med fi. *heisi*, *heisimato* 'binnikemask', utan måste väl antaga att här föreligga två skilda ord.

Fi. *heisi(pensas, -puu)* vill jag härleda från den skandinaviska stam *heis-*, som ligger till grund för afledningen fsv. **hēster* 'snår af unga eller mindre löfträd', 'snår af mindre löfträd och större löfbuskar', hvilket ord i betydelsen 'ung bok eller ek' äfven uppvissats från flere sydgermanska språk (se KLUGE, Etym. wörterb. ⁶,

HELLQUIST, Arkiv XVII s. 65 ff., NORRBY, Ydre härads gårdnamn s. 9 f.). Det skandinaviska ordet kvarlefver ännu under formen *hister* i t. ex. Ydremålet och ingår under formen *Hester*, *Hestra* i flere ortnamn. Ordet är enligt KLUGE anf. st. en *tr-* afledning af den stam *heis-*, som ingår i mlt. ortnamnet *Hêsiwald*. Äfven HELLQUIST och NORRBY (anf. st.) antaga, att vi i fsv. **hēster* hafva en afledning af stammen **heis-* och jämföra det med sv. dial. *jolster*, *jälster*. Vi skulle således hafva här ett trädnamn. Nu synes det mig emellertid, som om den i Ydremålet vanliga betydelsen 'snår af mindre löfträd och större buskar' skulle tyda på att här föreläge en kollektivisk afledning. Och sådana äro — såsom HELLQUIST, Arkiv VII s. 169 f. uppvisat — ej ovanliga i nordiska språk; jfr t. ex. isl. *blómstr*, sv. *blomster* (af *blom*), fsv. *thilster* 'golfplan-kor' (af fsv. *pīlia*, sv. *tilja*), sv. dial. *blaster* (af *blad*).¹ Det till grund för kollektivet fsv. **hēster* liggande **heis-* har visserligen ursprungligen med all sannolikhet betydt 'bok' (eller 'ek'), men har kanske redan vid tiden för de svensk-finska beröringarna och i trakter norrom nordgränsen för bokens utbredning förlorat denna ursprungliga betydelse, så att ordet börjat användas äfven om andra ovanligare buskväxter. Denna betydelseöfvergång kan dock äfven hafva genomförts på finsk språkbotten.

Sannolikheten af denna etymologi vinner stöd uti det af HELLQUIST Sv. Im. XX, 1 s. 217 behandlade sjönamnet *Hesslängen*, i hvars första led jag vill finna rotordet för fsv. **hēster* och fi. *heisi*. HELLQUISTS härledning från fsv. *hasl* l. *haesle* ('hasselskog') motsäges, såsom HELLQUIST själf påpekar, af den omständighet, att namnet uttas med *e*, ej med *ä*. Då dessutom sjön ligger uti Ydre härad, så synes mig allt tala för att namnet bör tolkas såsom *Hess-längen* i likhet med de analoga sjönamnen *Asplängen*, *Björklängen*, *Eklängen* m. fl. (se HELLQUIST anf. arb. s. 44, 58, 104). Vokalförkortningen och konsonantförlängningen i *Hess-* beror på att ordet fordom haft senare leden hufvudtonig. — Ett annat hit-

¹ Se också TAMM, Avledningsändelser hos sv. subst. s. 85 f. — Hellquists (Nordiska studier s. 187) uppfattning af *Histret* — såsom en kollektivisk *ia*-afledning af **hēster* — synes mig knappast vara riktig.

hörande namn är möjligen *Hesslycke*, by i Göinge härad i Kristianstads län, såvida namnet ej uttalas med *ä*, hvilket sannolikt är fallet med *Hesslunda*, socken i Malmöhus län, då Sidenbladhs (Sveriges härds- och sockennamn s. 65) skrifver namnet *Hässlunda* och anför en äldre form *Haeslunda*.

Fi. *heisi* utgår från en nordisk form *heis-*, hvaraf framgår att ordet i de nordiska språken kvarlefvat ännu efter öfvergången *ai* > *ei*.

Fi. *kimo*, *kimilinki*, *kimpelikki*, *kimpo*, *kiplinki*, *kiplo*.

De nämnda orden, hvilka alla hafva betydelsen: 'häst som är två eller trefärgad, stickelhårig, skymmel', anser jag vara germanska lånord. Såsom original för orden antager jag olika former af följande germanska ordfamilj: sv., no. *skimmel*, nht. *Schimmel*, mlt. *schim(m)el*, hvilka enligt FALK o. TORP, Etym. ordb. äro förkortningar af mlt. *schim(m)elpert*, nht. *Schimmelpferd*. Enligt samma förff. (jfr också КОСК, Arkiv IX s. 68) äro de svenska och norska orden identiska med no. *skimmel*, mlt. *schim(m)el*, nht. *Schimmel* 'mucor', hvilka åter etymologiskt sammanhånga med isl. *skim* n. 'lysning, glimt', *skimi* m. 'glans, glimt', ags. *scima* 'skygge, halv-mörke', fsax. *skimo*, mlt. *scheme* 'skygge, straaleglans', isl. *skima* vb. 'klarne', sv. dial. *skemma* vb. 'gifva svagt sken' Afledningar af samma rot äro sv. *skimra*, no. *skimre* och sv. *skymta*, no. *skimte*.

De ifrågavarande finska orden kunna visserligen ej utan vissa svårigheter härledas från nu nämnda germanska ordformer, men icke dess mindre synes mig sannolikheten för antagandet af lån vara mycket stor.

Hvad först fi. *kimo* vidkommer, återgår det väl på den outvidgade rot, som vi funno i isl. *skim* m. fl. Närmast skulle vi ha att tänka oss en ej uppvisad *o-* eller *on-*stam (**skimō* l. **skimōn*). Fi. *kimilinki* åter synes återge ett ej håller uppvisadt (nordiskt?) *skimling*. Afledningsändelsen *-ing* är vanlig i nordiska namn på djur, t. ex. isl. *gríðungr* 'tjur', *gemlingr* 'årsgammalt får', sv. *geting*

m. fl. (Se TAMM, Om avledningsändelser hos sv. subst. s. 54). Samma afledningsändelse hafva vi också uti *kiplinki* och sannolikt äfven i *kimpelikki*.

Formerna med *-mp-* (*kimpelikki*, *kimpo*) måste återgå på en med sekundärt *b* utvidgad stam. Jfr fsax. *scembel* 'mucor', iht. *scimbalag* 'skimlet', äldre nysvenskt *skimblot*, hvilken form jag har antecknad från en i HAUSENS Bidrag till Finl. hist. III intagen „Förteckning öfver Fru Anna Hansdotters (Tott) kvarlåtenskap å Nynäsgrård“ (1549): *en rödh skimbloth, en groo skimblot friis, två groo skimblotte friis, itt brunskimblotth stod* m. fl. Dessa nysvenska former bero naturligtvis på det fsv *b*-inskottet mellan *m* och *l*, hvilket enligt NOREEN, Aschw. gr. § 325 torde hafva genomförts 1100—1200-talen.

Svårast att förklara äro fi. *kiplo*, *kiplinki*. Man kunde kanske tänka sig att ett fsv. eller nsv. *skimblo-*, *skimbling* skulle gifva ett fi. *kiplo*, *kiplinki*, då ljudförbindelsen *-mpl-* för ett finskt öra lät ovanlig. Men ett sådant antagande torde dock knappast vara berättigadt. Uttalssvårigheten skulle säkerligen hafva afhjälpts genom ett vokalin-skott. Och så bör säkerligen *kimpelikki* förklaras. Fi. *kiplo* och *kiplinki* äro synbarligen vida äldre lån än det fsv. *b*-inskottet och måste därför inkommit från något annat germanskt språk med sekundärt *b* (jfr fsax. *scembel*). Och det synes mig därför sannolikast att antaga en finsk ljudutveckling **kimplo* > *kiplo*, hvilken vore jämförbar med den troligen samfinska ljudöfvergången *nt* > *tt* uti t. ex. fi. *tuttava* < **tunttaba*, fi. *otsa* < **ontsa* jfr liv. *uontsa*. Se SETÄLÄ ÄH. s. 386 ff.) Lånet skulle i så fall utan tvifvel höra till den älsta gruppen af germanska lånord i finskan (törhända af gotiskt ursprung).

Fi. *pihatto*, est. *Muhumaa*.

Redan LÖNNROT antog främmande ursprung hos fi. *pihatto* 'fähus, ladugård', han jämförde det med ty. *Viehhof*. Efter honom har samma tanke uttalats af AHLQVIST, Kulturord s. 106. Utan tvifvel voro de nämnda forskarena på rätt spår och jag skall i

det följande försöka uppvisa, att LÖNNROTS sammanställning med ty. *Viehhof* i själfva verket kommer sanningen mycket nära.

AHLQVIST anf. st. visar, att fi. *pihatto* är bildadt med samma ändelse som de liktydiga *navetta* (af *nauta*, hvilket är nordiskt lån: THOMSEN, Den got. sprogkl. indfl. s. 136) och *ometta*, *ometto* (af fi. *oma* 'egendom'). Vi få sålunda såsom stamord för fi. *pihatto* antaga ett numera utdödt ord **piha*, hvilket ej — såsom AHLQVIST antagit — kan vara identiskt med fi. *piha* 'gårdsplan'. Detta senare ord är enligt SETÄLÄ ÄH s. 274, FUF II s. 223 ett finskt-ugriskt ord, hvars grundbetydelse tyckes hafva varit 'gärdesgård', 'inhägnad' (jfr tscher. *peče* 'sepes, septum' m. fl.). Det till grund för *pihatto* liggande fi. **piha* har däremot varit ett germanskt eller närmare bestämdt — såsom jag med säkerhet tror — gotiskt lånord. Jag jämför det nämligen med got. *faihu*, fsax. *fehu*, fht. *fihu*, *fehu*, nht. *Vieh*, isl. *fé*, fsv. *fae*, nsv. *fä*. Detta urgamla ords grundbetydelse har varit 'boskap, boskapsdjur', men har ordet sedan i germanska språk mycket allmänt fatt den sekundära betydelsen 'egendom, penningar' (jfr sv. *inlagsfä* 'depositum'). Betydelseöfvergången förstås lätt, då vi komma ihåg att forna tiders förmögenhet oftast utgjordes af boskap. Samma semasiologiska förreteelse finna vi i den nämnda ordgruppens aflägsnare släktingar: lat. *pecu* 'boskap' och *pecunia* 'penningar'. Ännu större intresse erbjuder för vårt ändamål det ofvan nämnda fi. *ometto*, hvilket afledts med samma ändelse som *pihatto* från stammen *oma* med den nuvarande betydelsen 'egen, egendom'. Att äfven detta ord fordom haft betydelsen 'boskap', framgår, såsom AHLQVIST anf. st. uppvisat, däraf att ordet i lappska ännu betyder såväl 'boskap', som 'egendom'.

Ur betydelsens synpunkt mötes vår förklaring af fi. *pihatto* ur ett fi. **piha* 'boskap' således ej af några svårigheter. Men ej heller formella svårigheter torde föreligga.

Såsom jag redan ofvan nämnde, torde vi närmast böra tänka på gotiskt ursprung. Af urg. **fehu* kunna vi nämligen ej komma till någon nordisk form med *i*, därifrån ordet kunde vara lånat. Däremot kunna vi för got. *faihu* på goda grunder förutsätta en äldre form **fihu* (alltså **fehu* > **fihu* > *faihu*). Se BRAUNE,

Got. gram.⁵ s. 11, STREITBERG, Urgerm. gram. s. 57. Det finska ordet kommer därför att hafva sitt stora intresse äfven för den germanska språkhistorien, i det lånet bevisar, att vi verkligen måste antaga en gotisk ljudutveckling $e > i > ai$ framför h , hvilket nyligen dragits i tvifvelsmål af E. A. KOCK uti ZfDPH 34 s. 45 ff.

Den enda svårighet, hvaraf etymologin enligt min mening mötes, är den omständighet att det germanska ordet är en *u*-stam, hvarför vi närmast skulle vänta oss ett fi. **pihu*. Men ej heller detta behöfver kullkasta sannolikheten af vårt antagande. Ty för det första kunna vi kanske nog tänka oss ett fi. *pihatto* härleadt från ett fi. **pihu* (l. **piho*) och för det andra kan äfven ett germanskt **fiha*- antagas, t. ex. uti ett sammansatt ord. Enligt KOCK, P. Br. Beiträge XV s. 266 kan nämligen vokalen i kompositions-fogen ofta vara *a* äfven i ord med annat stamslut.

Ett exempel på den till ofvan behandlade ljudutveckling svarande parallelen $o > u$ skulle vi finna uti det af mig FVS Bidrag 63 s. 260 uppvisade germanska lånordet *muha*(*maa*) 'mojord', om vi nämligen hade att ansätta ett urg. *moha*.¹ Äfven i detta fall skulle vi således ha att göra med ett gotiskt lånord. Jag anser dock ej detta fall vara så säkert som det ofvan behandlade *pihatto*. Ty då sv., no. *mo*, såsom jag anser, etymologiskt sammanhänger med det urnordiska personnamnet *Muha* — se mitt ofvan citerade arbete — så förutsätter detta en urnordisk och urgermansk form *muha*-. Jfr NOREEN, Aisl. gr.³ § 108, 2 och anm. 4.

Ett annat bevis på att vi för sv. *mo* måste ansätta ett urn. *muha* (ej *môha*-) hafva vi enligt min mening uti det estniska namnet på den invid Ösel liggande ön *Mohn* l. *Mon*: *Muhumaa* (äfven *Muhho*, *Mohumaa*). Detta är så mycket sannolikare som ön ligger i en gammal svensk bygd och fordom själf haft svensk befolkning. Enligt RUSSWURM, Eibofolke I s. 46 finnes nämligen på ön en by *Rootsiwerre*, där svenskar en gång i tiden varit bosatta. Den tyska och svenska formen af namnet (*Mohn*, *Mon*) uppfattar jag såsom bestämda former af ordet. I Sverige är både *Mo* och *Mon* ett ytterst vanligt ortnamn (se ROSENBERG, Geogr. stat. handlexikon);

¹ Falk-Torp, Etym. ordb. art. *mo*, ansätta ett urg. *môha*-

likaså i Norge *Mo*, *Moen* (RYGH, Norske gaardnavne II s. 3, 169, 176 m. fl.). Det i frågavarande önamnet *Mon* är mycket gammalt; det är säkerligen identiskt med den i HEINRICI CHRONICON LYVONIAE omnämnda borgen *Mone*, hvilken den 3 febr. 1227 eröfrades af Waldemar II (se RUSSWURM anf. arb. s. 63 och MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA 23 s. 330). Denna form synes mig antyda, att namnet ursprungligen varit en plural nominativ eller genitiv. För jämförelses skull må här nämnas att jag från 1552 har antecknad en gård *Mona* i Vörå socken i Österbotten (jfr nu *Monå* i Munsala och gårdnamnet *Mona*, Norge; se RYGH, Norske gaardnavne I s. 137, 157 m. fl.). För sannolikheten af min etymologi talar äfven den omständighet, att ön — enligt uppgift af personer som besökt densamma — med sin grofva sandjord¹ kan anses utgöra en stor 'mo', ehuru det visserligen å andra sidan kan synas egendomligt, hvarför just denna ö skulle betecknats såsom *mon* par préférence, då den angränsande mycket större ön Ösel har alldeles samma jordmån.

Af namnet känner jag till två tidigare etymologier, hvilka här för fullständighets skull må omnämnas. HUPEL, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland (1774) I s. 311 f. tolkar estn. *Muhumaa* såsom „Land der Beulen“ och sammanställer namnet således med est. *muhk*, gen. *muhu* 'Beule'. Då vi skulle vänta oss ett est. **Muhamaa*, är det sannolikt att formen *Muhumaa* beror på folketymologi. HUPEL har sålunda i någon mån träffat det rätta. Han anför tillika af namnet formena *Moön*, *Möön*, *Möö*.² — RUSSWURM, Eibofolke s. 66 härleder namnet från *måån* 'Dachfirst', hvarmed han synbarligen afser det äfven af Freudenthal-Vendell, Ordbok öfver de estl.- sv. dialekterna s. 147 nämnda svenska dialektordet *món* m. 'kroppås'.

Af finska ortnamn kunde möjligen *Muhuniemi* by vid Kymene älf i Elimä tänkas innehålla den här ofvan behandlade gamla

¹ Enligt Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland I s. 312: 'Kornboden'.

² Måne dessa former skulle tyda på en ursprunglig sammansättning **Mó-vin*? Jfr det bekanta önamnet *Mön* (se NOREEN, Aisl. gr.³ § 129; jfr också RYGH anf. arb. Inledning s. 67).

nordiska ordstammen, men då samma namn äfven är känt från t. ex. Jockas socken inne i Finland, och då dessutom från rent finska trakter kunna upvisas andra hithörande namn såsom *Muhujärvi*, *Muhulahti*, *Muhumäki*,¹ så torde man med säkerhet i dessa fall få antaga finskt ursprung.

A n m. Prof. SETÄLÄ har meddelat mig, att han delar min uppfattning om ordet *pihatto* och att han redan för många år sedan å föreläsningar framställt samma etymologi.

Fi. *sila*.

Äfven fi. *sila* (EURÉN), *silajoki* (EURÉN, LÖNNROT), *silajoki* (LÖNNROT) 'lugnt strömfritt ställe i älfvar' är ett gammalt skandinaviskt lånord. Originalen därför är fsv. *sil* (n?) 'lugnvatten mellan forsar i en älf', sv. dial. *sil* l. *sel* n. id., *selvatten* n. 'lugnvatten i en ström l. älf', fno. *sil* n. 'stilleflydende Straekning i Elv eller Baek' Ordet, som är en gammal *a*-stam, är en synnerligen vanlig kompositionsled uti nordiska ortnamn, t. ex. *Mörsil*, *Ramsele*, *Selånger*, *Åsele* m. fl. Se NORDLANDER, Sv. Im. II: 6 s. 3 ff., RYGH, Norske Gaardnavne, Indl. s. 74. Etymologiskt sammanhänger ordet kanske, såsom NORDLANDER anf. st. s. 19 antagit, med got. *anasilan* 'vara tyst, tiga'; betydelsen vore således egentligen 'tyst flytande vatten', i motsats mot den brusande forsen eller stråken. strömdraget.

Helsingfors.

¹ Se LÖNNBOHMS samlingar i Finska forumminnesföreningens arkiv.

Das Lied von der Marie Szűcs.

Von

BÉLA VIKÁR.

Im Winter des Jahres 1896 sammelte ich im Komitate Heves auf dem Gute der Gräfin ERDÖDY im Gehöfte Csincse Volkslieder. Von da aus machte ich einen Ausflug nach Mezöcsáth, einem stockungarischen Städtchen des benachbarten Komitates Borsod. Diese kleine Stadt verhiess mir bei ihrer ziemlich isolierten Lage und rein ungarischen Bevölkerung viel Sammlererfolg. Ich verbrachte mehrere Tage dort, forschte die sangeskundigen Alten aus, aber das Ergebnis befriedigte mich — wenigstens anfangs — sehr wenig. Die alten Lieder waren aus der Mode gekommen, der vierstimmige Gesang blüht schon seit Jahren und verbreitet mit Erfolg die neugebackenen Kunstliedlein, welche oft ganz und gar nicht von ungarischem Geschmacke zeugen. Plötzlich hörte ich zu meiner nicht geringen Freude, dass hier auch mehrere die Geschichte der *Szűcs Marcsa* kannten, dass diese *Szűcs Marcsa* sogar hier in der Stadt gewohnt habe, — sie war aus der Stadt gebürtig und starb daselbst um 1822. Laut der Überlieferung erschlug sie ihr Geliebter aus Eifersucht, warf sie in einen ausserhalb der Stadt befindlichen Brunnen, wo auch später ihr Leichnam aufgefunden wurde. Was mich noch freudiger überraschte war, dass der Verfasser des

Liedes vom Mädchen angeblich ein dort ansässiger Mann — weiland PETER UJ — war. Von ihm lernten es seine Zeitgenossen, und diese verbreiteten das Lied auch anderwärts.

Die Sache interessierte mich natürlich allzusehr, handelte es sich doch um eine der beliebtesten ungarischen Volksballaden. Mit Hilfe der dortigen Lehrer Josef Kiss und Elek Toth und des Pfarrers Stefan von Bodolay fand ich einige Frauen und Männer, welche die Ballade singen konnten, namentlich: Josef Kecskés, Georg Kóthy, Samuel Pócsi, Frau Samuel Erúrs, Frau Alexander Szabó und Johann Kapitány jun. Ich liess auch den Sohn des Poeten, welcher das Gedicht ebenfalls kannte, singen. Von den genannten erhielt ich bezüglich PETER UJS und seines Gedichtes noch folgende Daten: PETER UJ schrieb seine Gedichte nicht selbst, sondern diktierte sie seinem Freunde, dem Onkel des im Orte wohnenden Franz Vajda-Szabó. Auf diese Art blieben von ihm zahlreiche Gelegenheitsgedichte bestehen. Ein Teil dieser wurde von Anderen abgeschrieben und bis heute aufbewahrt. Das von der Hand des weil. Vajda-Szabó stammende Manuskript sämtlicher Gedichte PETER UJS wurde von der Familie des Dichters, dann aber auch vom Neffen des Abschreibers mit Pietät aufgehoben. Als ich dort war, existierte die ganze Sammlung unberührt. Vor ein Paar Jahren jedoch bekam ein Folkloreliebhaber namens Géza Böszörményi, sich auf Moritz Jókai berufend, die Gedichte mit dem Versprechen in die Hand, er werde sie zum Druck befördern und ein Exemplar der Familie zukommen lassen. Dies geschah jedoch nicht; Böszörményi wanderte sogar meines Wissens nach Amerika aus, und die Handschriften wurden wahrscheinlich von ihm verschleudert. Den Gesang von der *Szücs Marcsa* gelang es mir zum Glücke rechtzeitig aufzuschreiben. Ausserdem kennt auch der erwähnte J. Kecskés das Gedicht Wort für Wort, und ist auch dieser Urtext aus den im Orte aufgezeichneten Varianten leicht zu rekonstruieren. Das Gedicht lautet in der Dichtung PETER UJS und in der form- und inhaltsgetreuen Übersetzung meines gesch. Freundes Dr. Anton Herrmann folgendermassen:

Szűcs Maris.

1. Mezőcsáth városa egyebet nem terem:
Minden fa tetején virít a szerelem,
Virít a szerelem, de senkisem szedi —
Ezt minden értheti, ki szívére veszi.
2. Estve van már, estve, hatot vert az óra,
Minden eladó lány készül a fonóba,
Készül a fonóba, utána a legény,
Egypár csókot ha kap, azzal elmegy szegény.
3. Hej, szegény Szűcs Maris, ő is oda indult,
De felette az ég homályba beborúlt,
Beborúlt homályba, be is setétedett,
Hol szegény Szűcs Maris el is tévelyedett.
4. Gyászt visel a holló fekete tollával,
Maga természete hozza ezt magával,
Gyászt visel, gyászt illet az a fekete toll —
Keresik Szűcs Marist, nem találják sehol.
5. Megtalálták Marist keddre viradóra,
De szomorún jött fel sok szép leányzóra
Az a nap, amelyen megtalálták amott
Azon kútba, melyből szomjas gulya ivott.
6. Felvették Szűcs Marist, viszik sírja felé,
Jertek elő, lányok, teszük is már belé:
Lássátok, hogy mit szült a buja szeretet!
Nem irok több verset, írtam már eleget.
7. Felvette az árvíz a tarjáni tölgyet,
Meghalt már Szűcs Maris, ráhúzták a földet,
Ráhúzták a földet, írták fejfájára,
Hogy minden eladó vigyázzon magára.

8. Jertek elő, lányok, pennúmmal mit irtam,
Minden vers közepén hármaz jajjal sirtam;
Nem sírok, nem sírok, sirtam már eleget,
Ugyis tudom, rózsám, nem leszek a tied.

Marie Szűcs.

1. In Mezőcsáth wachsen keine andern Triebe:
In den Wipfeln aller Bäume grünt die Liebe,
Grünt die Liebe, aber niemand will sie klaben --
Der sich's nimmt zu Herzen, kann's verstehn und glauben.
2. Abend ist es, Abend, sechse schlägt es eben --
Alle Maide in die Spinnstub' sich begeben,
In die Spinnstub' ihnen nach die Burschen schleichen,
Kriegen ein paar Küsse, müssen, ach, dann weichen.
3. Szűcs Marie, die Arme, wollte auch hingehen,
Über ihr am Himmel dunkle Wolken wehen,
Dunkle Wolken wehen, Nacht hat sie umfängen,
Szűcs Marie hat einen Fehltritt da begangen.
4. Trauer trägt der Rabe an den schwarzen Schwingen,
Wohl sein Wesen wird es also mit sich bringen,
Sein Gefieder ist mit schwarzem Flor umwunden --
Viel gesucht Marie wird, und wird nicht gefunden.
5. Wurde aufgefunden doch am Dienstag morgen,
Viele Maide trauern an dem Tag in Sorgen,
Da man tat die Arme aus dem Brunnen heben,
Wo der durst'gen Herd' zu trinken wird gegeben.
6. Szűcs Mariens Leichenzug zum Grab sich lenket:
Mädchen, kommt herbei, schon wird sie eingesenket!
Sehet, was der Liebe Übermass getrieben!
Nein, ich schreibe nicht mehr, hab' genug geschrieben.

7. Fluten wogen dort bei Tarján um die Eiche;
Tot ist Szűcs Marie schon, Erde deckt die Leiche,
Erde deckt sie, auf dem Grabholz steht die Warnung:
Hütet euch, ihr Mädchen, vor der Lieb' Umgarnung!
 8. Was mein Kiel geschrieben, Mädchen, kommt zu sehen;
Ach, bei jedem Verse weint' ich dreimal Wehe.
Hab' genug geweinet, will nun nicht mehr weinen.
Weiss doch, dass Du, Liebchen, nimmer wirst die Meine.
-

Die erste Strophe des Gedichtes scheint dem Gesetze der erzählenden Dichtungsart der Gegend zu folgen, wonach das Gedicht *mit der Bezeichnung des Gegenstandes* anfangen soll. Ein lyrisches Bild soll diesem Zwecke dienen; dann beginnt die Geschichte selbst, welche sich wieder als eine Reihe lyrischer Bilder darstellt, bloss mit einigen auf den Fall der *Szűcs Marcsa* sich beziehenden Anspielungen. Nun folgt das Begräbnis und daran anschliessend in einem besonderen Absatze die eine Moral; dann stolpert der Vers, der Dichter kommt auf sich selbst zu sprechen, kehrt wieder zur *Szűcs Marcsa* zurück, moralisiert wiederum, spricht nochmals von sich und verstummt erschöpft.

Eine auffallende Eigentümlichkeit bildet der durch das ganze Gedicht gehende Zug der Wiederholung, welche gewöhnlich *am Anfange der dritten Zeile* eintritt. Eine Ausnahme bilden nur die fünfte, sechste und achte Strophe, welche auch sonst unpoeetisch und trocken sind.

Die Versifikation zeugt von nicht geringer Übung. Die Sprache ist tadellos volkstümlich und würzig. Wir bedauern in der Tat, dass sich PETER UJ nicht über die Poesie der Namensfeiern und Todesfälle emporsehnte; aus dem Kreise wirklicher Liederdichtung besitzen wir von ihm nur diesen einzigen Versuch. Dieser Versuch verdiente aber auch dann unsere volle Aufmerksamkeit, wenn er nur als Denkmal isolierter Lokalpoesie übrig geblieben und nicht zur Urform der reichen Folge von Varianten geworden wäre, welche daraus entspriessend den traurigen Fall der *Szűcs Marcsa*

auf Flügeln des Gesanges nach allen Richtungen der Windrose in weite Gegenden verbreiteten.

Wichtig zum Verständnis des Liedes sind vor allem die schon erwähnten lyrischen Bilder, welche an die einzelnen Teile der Handlung geknüpft sind. Diese sind so sehr aus dem alten Vorrat der ungarischen Volksdichtung geschöpft, dass wir sie ohne dessen Kenntnis überhaupt nicht verstehen und auch so nur beiläufig verstehen, da das Vergleichsmaterial unserer vaterländischen Folklore zu arm ist und wir daher meistens Rätseln gegenüberstehen, deren Lösung selbst noch vieles zu wünschen übrig lässt.

Das lyrische Bild der ersten Strophe will nach meiner Ansicht sagen, dass es in Mezöcsáth so viel verliebte Mädchen gebe, wie Blätter auf den Bäumen, doch wählt sich nicht jedermann die seine, sondern liebt die des Anderen. Dies geschah nämlich im Falle der *Szücs Marcsa*.

Bezüglich der Erklärung vergleiche man unser Gedicht mit folgenden Zeilen:

Szerelem, szerelem, átkozott gyötrelem!
Mért nem virágoztál minden fa tetején?
Minden fa tetején, diófa levelén,
Hadd szakasztott volna minden szegény legény.

Liebe, Liebe, du verfluchte Pein der Träume,
Solltest Blüten tragen auf der Kron' der Bäume,
Auf der Kron' der Bäume, auf des Nussbaums Laube,
Dass ein jeder arme Bursch sich von dir klaube.

(S. Erdélyi, Ung. Volkslieder u. Sagen, II. S. 143.)

Es ist der Beachtung wert, dass dieses Lied, welches wahrscheinlich älter ist als *Szücs Marcsa*, nicht nur dieselbe Versform zeigt wie unser Gedicht, sondern auch dieselbe Art der Wiederholung und am nämlichen Platze, wie wir es bei PETER UJ gesehen. Auch der Inhalt erinnert sehr an die erste Strophe unseres Gedichtes, welche so zu sagen auf die Frage antwortet, die wir hier vernehmen. Er sagt nämlich, dass ja in Mezöcsáth die Liebe in jedes Baumes Wip-

fein blüht, also *alle Burschen sie pflücken können*, doch pflückt sich nicht ein jeder die seine, sondern die der Anderen.

Bezüglich des Nussbaumes habe ich auch folgendes zu bemerken. In unserer Volksdichtung spielt dieser Baum eine grosse Rolle. Es ist so zu sagen der spezielle ungarische Hausbaum. Gewöhnlich steht einer vor dem Flur im Hofe und einer am Rande des Gehöftes, daher das Sprüchwort: „er glaubt, es gehöre bis zum Nussbaum alles ihm“. Das Lied denkt also nur an den Baum vor dem Heime, an den Nussbaum.

Aber nicht nur die Hausgegend, sondern auch die Liebe selbst bedeutet der Baum, und anstatt des Baumes kann auch seine Frucht stehen. Daher die Frage in einem Liede:

Warum kann kein Pfädchen zu den Mädchen führen,
Goldner Nussbaum stehen ihnen vor den Türen?

Daselbst wird auf die Frage auch gleich die Erklärung gegeben:

Warum kann kein Mädchen wahre Lieb' verspüren?

Die dritte Strophe sagt uns in einem leicht verständlichen dichterischen Bilde: *Szűcs Maris — ging in die Spinnstub, — es erging ihr übel*. Der Himmel wurde über ihr grau und verfinsterte sich u. s. f. — Dies ist ein zur Bezeichnung des Unglückes, der Trauer allgemein gangbares poetisches Bild. Die Details erzählt der Dichter nicht. Die mündliche Überlieferung weiss ja noch jetzt, wie diese Verfinsterung und nachher die Verirrung vor sich ging, der Dichter hielt es für hinreichend dieses Anfangsmoment des bekannten Vorfalles einfach zu berühren.

Die vierte Strophe erzählt die nächste Begebenheit nach dem Tode des Mädchens, das Auffinden ihrer Leiche im Brunnen. In ganz volkstümlicher Art tritt der Rabe auf. Ist er doch in der ungarischen Volkspoesie samt seinen Verwandten — der Krähe, der Dohle — ein Trauervogel. Ihn sendet der für ewig Gefangene als Boten zu seiner fernen Geliebten:

Eine schwarze Wolke schwebt dort auf und nieder,
Drin putzt gelbfüssiger Rabe sein Gefieder.

Halt ein, Rabe! Warte! Bring von mir zur Stunde
 Vater, Mutter, meinem Brautlieb eine Kunde!
 Wenn sie fragen, wo ich bin, so sag: gefangen
 Bei den Türken, ach, in Fesseln und in Bangen.

(Erdélyi, *ibid.* II. 134.)

Laut unserer Überlieferung ist der Rabe deshalb der Trauer-
 vogel, weil er Christum verriet, als ihm seine Verfolger nach-
 setzten. Bisher war er weiss. Christus verdamnte ihn hinfort
 schwarze Farbe zu tragen. Das ist die Sünde der Raben, darum
 wäscht er sein Junges am Charfreitag, am Todestage Christi, darum
 sagt ein anderes ungarisches Volkslied ebenso wie das Gedicht des
 PETER UJ:

Schwarze Dohle trauerst für dich,
 Ich um mein braun' Schätzchen, lieblich.

(Erdélyi, *ibid.* II. 131.)

Vergleiche auch:

Auf dem Wipfel einer Pappel
 Sitzt ein Rabe schwarz bekleidet.
 Sein Trauerkleid würd' mir passen,
 Weil mein Liebchen mich verlassen.

(Eigene Sammlung.)

Die fünfte Strophe ist die einzige von gänzlich erzählendem
 Charakter. Auch was ihre Konstruktion betrifft, sticht sie von den
 übrigen dadurch ab, dass ihr die Wiederholung fehlt, ferner dass
 das Pronomen demonstrativum darin zweimal vorkommt, weiter
 dadurch, dass der Satz zweimal in die folgende Zeile übergeht, und
 endlich, dass darin anstatt *leány* 'Mädchen' ein in der Volkssprache
 fast ungewöhnlicher Ausdruck *leányzó* verwendet wird. Durch all
 dies wird die Strophe viel schwerfälliger als die übrigen.

Der Anfang der sechsten Strophe erzählt, wie das tote Mäd-
 chen seinem Grabe zugetragen wird. Dann geht sie wieder in
 den lyrischen Ton über, enthält zum Schluss wieder eine Moral und
 spricht dann — nur dem Reime zuliebe wieder mit dem Dichter.

Die erste Zeile der siebenten Strophe sagt uns, dass der Fluss (offenbar die Theiss) aus seinem Bette getreten und die *Tarján* *Eiche* erreicht habe. Tarján ist ein Nachbarort von Mezöcsáth, die im Gedichte erwähnte Eiche ist vielleicht noch heute zwischen den zwei Ortschaften zu sehen. Im übrigen besingt die Strophe das Begräbnis des Mädchens und knüpft die Moral daran, welche die ungarische Volksballade gewöhnlich an solche Fälle zu knüpfen pflegt:

Hütet euch, ihr Mädchen, vor der Lieb' Umgarnung!

Hier endet auch das Gedicht. Die letzte Strophe ist schon ganz überflüssig.

In einer lokalen Variante schliesst das Gedicht mit der folgenden Strophe:

Szűcs Maris már régen el is van temetve,
De a híre-neve nincsen elfelejtve,
Irták fejfájára: itt nyugszik egy árva,
Kinek szeretetből történt a halála.

Szűcs Marie hat längst im Grabe Ruh' gefunden,
Ihr Gedächtnis und ihr Nam' ist nicht verschwunden,
„Eine Waise ruht hier“, ist aufs Kreuz geschrieben,
„Welche sterben musste aus zu grosser Liebe“

Diese Strophe soll eine spätere Nachdichtung von PETER UJ selbst sein, das wird wenigstens in Mezöcsáth behauptet. Doch kann dies mit gutem Recht auch angezweifelt werden. Immerhin schliesst sich die erste Hälfte der vorletzten Zeile an die zweite der Strophe 7 des Urtextes an, der Schluss aber ist ein locus communis unserer erzählenden Volksdichtung.

Wenn wir jetzt die Reihe der zur Verfügung stehenden Varianten überblicken, sehen wir, dass die erste Strophe nur in den lokalen Versionen erhalten blieb. Laut einer dortigen Sangesart ist die letzte Zeile anders:

Ki ezt meggondolja, jól szivére veszi.

Wer dies bedenket, beherzt es auch recht wohl.

Dies ist zweifellos unrichtig, da die zwei Teile des Satzes ein und dasselbe ausdrücken.

Die Varianten ausserhalb Mezöcsáth's haben die ganze erste Strophe weggelassen. Was kann die Ursache hierzu sein? Offenbar verstanden sie die Beziehung des schon genugsam unklaren Bildes zum Gegenstande nicht; umsonst sagt PETER UJ:

Der sich's nimmt zu Herzen, kann's verstehn und glauben.

Die Weglassung mag noch eine Ursache haben: Das Gedicht beginnt ebenso gut, oder noch besser mit der zweiten Strophe, als mit der ersten.

Es sei mir gestattet hier zu erwähnen, dass gerade diese zweite Strophe Einfluss auch auf die Literatur hatte, da wir voraussetzen können, dass sich die erste Zeile des Arany'schen Gedichtes *Családi kör* (*Familienkreis*)

Este van, este van, kiki nyugalomba!

auf die bei Erdélyi mitgeteilte und ebenso beginnende Variante stützt.

Alle Varianten mit Ausnahme derjenigen von Mezöcsáth beginnen mit der zweiten Strophe des Originals. Der Unterschied besteht darin, dass die Wiederholung vollkommener gestaltet ist; weiter, dass es nicht heisst: die Uhr *schlägt sechs*, sondern: die Uhr *läutet sechs* (so auch schon in einer Mezöcsáth'schen Variante), oder die Uhr *geht auf sieben*. Ferner lassen die übrigen Varianten die dritte und vierte Zeile des Originals weg und nehmen dafür die zwei Anfangszeilen seiner nächsten Strophe mit einigen Abweichungen:

Szegény Szűcs Marcsa (oder *Maris*) is oda indúlt volna,
Ha az ég felette be nem borúlt volna.

Szűcs Marie, die arme, wär' auch hingegangen,
Hätt' nicht dunkler Himmel über ihr gehangen.

Für solche Zusammenziehungen gibt es zahllose Beispiele in der Poesie aller Völker. Bei uns ist der vielleicht bekannteste Fall

der, welcher sich mit einem Gedichte PETŐFI'S ereignet hat, aus dessen erster und zweiter Strophe das Volk auf dieselbe Weise *eine* neue Strophe bildete.

PETŐFI:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Méláz a haramja erdő közepében:
Sűrű a fűvön az éj harmatozása,
De sűrűbb két szeme könnyének hullása.

Baltája nyelére támaszkodva mondja:
„Mért vetettem fejem tilalmas dologra!“

Volk:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Bujdosik a betyár erdő sűrűjében,
Baltája nyelére támaszkodva mondja:
„Mért adtam fejemet tilalmas dologra!“¹

Die übrigen zwei Zeilen der dritten Strophe sind mit einiger Abweichung bei Erdélyi und Szini beibehalten worden. Die vierte und fünfte Strophe behielten nur die Mezőcsáther bei, nicht so die anderen Varianten, welche sie gänzlich wegliessen. Die vierte wahrscheinlich aus demselben Grunde, wie die erste und zweite: weil das Bild undeutlich geworden; die fünfte möglicherweise darum, weil sie sehr flach, holperig und unpoetisch war.

Bei der sechsten Strophe treten schon im Mezőcsáth Zeichen starrer Abänderung auf. Nach einer Aufzeichnung stimmen die zwei Anfangsstrophen ganz mit dem Original überein, die dritte und vierte sind wieder weggelassen und statt ihrer sind die zwei letzten Zeilen der folgenden Strophe herangezogen — mit dem Zeitworte in der Gegenwart, statt der Vergangenheit. Aus einer anderen Mezőcsáther Variante verschwand eine ganze Strophe, statt ihrer finden wir die siebente als sechste Strophe. In einer dritten Variante wird die weggelassene sechste Strophe durch die letzte

¹ Interessant ist es dabei, dass diese letztere Fassung auch im Munde der Gebildeten vollständig das Original verdrängt hat; niemand singt das Lied anders.

Strophe der vom Alföld bekannten kleinen Romanze ersetzt mit einer der Versform angepassten Abänderung:

Lányok, lányok, *lányok*, rólam tanuljatok:
 A legénynek csókot *soha* ne adjatok,
 Mert az a csók *nektek* nem esik hiába:
Sűrű könnyetek hull a bölcső gombjára.

Mädchen, Mädchen, *Mädchen*, lasset euch belehren:
 Wollet doch den Burschen Küsse *nie* gewähren;
 Nicht umsonst sind *euch* ja Küsse zu gewinnen:
 Auf den Knauf der Wiege *dichte* Tränen rinnen.

Die Erweiterung dieser angestückelten Strophe äussert sich in der ersten Zeile durch das zum drittenmal wiederholte wort *Mädchen*, in der zweiten durch *nie*, in der nächsten durch *euch* und in der letzten durch *dichte*, alles miteinander überflüssige Worte, die den stückhaften Charakter und fremden Ursprung der Strophe verraten.

Bei dieser sechsten Strophe gerät in die Varianten ausserhalb von Mezöcsáth ein neues nennenswertes Moment, von welchem das Original nichts weiss.

Nach dem Originale gelangt *Szücs Marcsa* nicht bis zur Spinnstube, das Unheil erreicht sie unterwegs. Die Varianten wissen in ihrer selbständigen Auffassung schon mehr zu sagen. Bei Erdélyi und Szini geht *Marie Szücs* wohl in die Spinnstube, setzt sich auf eine Bank nieder und wird von einem Burschen nur für einige Minuten hinausgerufen.

In der vorletzten Zeile der vierten Strophe haben wir wieder mit einem Teile des aus der in Mezöcsáth aufgezeichneten Variante schon bekannten, Alfölder Romanzenbruchteiles zu tun. Bei Erdélyi folgen diesem noch zwei angestückelte Zeilen, die die Moral erklären.

Während aber bei ihm das Gedicht hier endet, wird bei Szini durch die Wiederholung der Romanzenstelle und aus der dritten Zeile der vorangehenden Strophe, welche er ebenfalls repetiert, eine ganz neue, freilich wenig verständliche Strophe gebildet.

Eine Lőrinczfalvaer Variante, welche Ludwig Kálmány veröffentlicht hat (Szeged népe, III. 216—17), kennt den Namen des Mädchens in der Form: *Szűcs Kláris*. Der Text selbst verrät direkte Anlehnung an die Szinische Variante. In der ersten Strophe besteht der einzige Unterschied darin, dass die Uhr auf 8 geht und dass statt *eladó lány* 'heiratsfähiges Mädchen', *hajadon lány* 'lediges Mädchen' steht. In der zweiten Strophe zeigt auch nur eine Zeile, und zwar die zweite eine geringe Abweichung. Im weiteren Text stimmen die Frage der Hausfrau und die Antwort überein.

Die folgenden vier Zeilen sind aber gänzlich neu, selbständig hinzugedichtet:

Kihitta a kertbe, Taliányi völgybe,
 Taliányi völgybe lészön möghalása.
 Mikor egyet ütött: féllött a fokossa,
 Mikor kettőt ütött: vérbe boritotta.

Hier entspricht das *Taliányi völgy* dem *Tarjáni tölgy* des PETER Ujschen Textes und dem der schon bekannten Varianten. Den Anlass zu der Änderung bot einerseits der Umstand, dass *tölgy* (Eiche) eher ein Wort der Schriftsprache ist — das Volk gebraucht gewöhnlich *tölgyfa* (Eichbaum); anderseits ist *Tarján* weiter unten im Alföld ziemlich unbekannt, wodurch der Übergang zu der aus dem gewöhnlichen Worte *Talián* (italienisch) gebildeten Form leicht erfolgte.

Als Fortsetzung der Variante haben wir die dritte Strophe der Szinischen Fassung Wort für Wort. Die vierte und fünfte Strophe lehnen sich auch an dieselbe an und entstanden dadurch, dass sich der übrige Teil des Szinischen Textes, mit Hinweglassung der schon zuvor benutzten Frage und Antwort, unmittelbar in die neue Fassung einfügt. Darnach finden wir wieder einen Zusatz, worin wir die Endzeilen der 7-ten Strophe des Urtextes wiedererkennen:

PETER UJ:

Ráhúzták a földet, irták fejfájára,
 Hogy minden eladó vigyázzon magára.

Lőrinczfalva:

*Irjátok fejfámra, gyászos körösztfámra:
mindön hajadon lány vigyázzon magára.*

Die Borsod-Gömörer und die soeben vorgeführte Lőrinczfalvaer Fassung wurden zum Ausgangspunkt einer noch weiter entwickelten anderen Alföldler Variante aus Szőreg, welche ebenfalls von Kálmány veröffentlicht wird. (Szeged népe, III. 8).

Die erste Strophe lautet:

Este van, este van, be is sütődik,
Szilasi Pista mán el is keserődik:
„Nem sírok, nem sírok, sirtam mán öleget,
Ugyis tudom azt mán: nem löszök a tied!“

Wie man sieht, ist ein Teil dieser Strophe aus der ersten und zweiten bei Erdélyi und Szini entstanden. Von der ersten sind die Anfangsworte: *Este van, este van* (abend ist es, abend) übernommen worden; von der zweiten aber finden wir hier den zweiten Teil der ersten Zeile: *be is setéledett* (finster ist's geworden) etwas verändert wieder. Den anderen Teil der Strophe bilden eigentümlicher Weise die Schlusszeilen des Urschen Grundtextes, die dort ganz unpassend den Ton eines Liebesliedes anschlagen, hier aber als Worte von Szilasi Pista viel besser am Platze sind. Sonst lauter Zeichen einer vermittelnden Variante, die wir leider nicht kennen.

Auch die Fortsetzung schmiegt sich eng an die Szinische Variante an. Von dem zweiten Teil der dritten Strophe ab jedoch wird die Variante selbständiger, die zwei letzten Zeilen dieser Strophe und die ganze vierte sind vollkommen neu. Die Fortsetzung sagt uns vor Allem, was die Verfinsterung des Sternenhimmels in Bezug auf die *Szűcs Marcsa* bedeutet: Pista Szilasi geht dem Mädchen nach, erreicht sie auch in einigen Minuten und er stellt sie dann zur Rede:

„Kérlek, rúzsám, kérlek, kérlek az egekre,
Csak egy-két szavaim vögyél a füledbe!
Mé löttél, mé löttél, másnak hütös társa,
Másnak hütös társa, szivemnek gyilkossa?“

Dies fehlt ganz im Grundtext und auch bei E. und Sz. Ebenso die 5-te Strophe:

Mikor egyszer mondja: fémlik a fokossa,
Másodszor oda vág: vérös a fokossa,
Harmadszor oda vág: elállott a szava,
Elállott a szava, összerogyott halva.

Der Passus *elállott a szava* (das Wort blieb ihr in der Kehle stecken) erinnert an die letzte Zeile der Szinischen und Lőrinczfalvaer Variante: *eláll a szavatok* (das Wort bleibt euch in der Kehle stecken).

Die siebente Strophe ist ein lyrischer Gemeinplatz unserer Volksballaden:

Vérem a véreddel eggy patakot mosson,
Testem a testeddel eggy sírban nyugodjon, (bis)
Lelkem a lelkeddel eggy istent imádjón!

Genau das nämliche finden wir in einer Variante der Ballade des von seiner Mutter verkauften Mädchens, welche ich in Felsőtárkány und Mezőkövesd aufzeichnete. In den Székler Balladen finden wir von den drei Wünschen gewöhnlich nur die erste, — die dritte bleibt meistens weg.

Die folgende achte Strophe entspricht in ihrem Anfang wieder dem PETER Ujschen Urtext (siebente Strophe):

Elborítja a köd a Tarián rétöt,
Szögény Szűcs Marisra ráhúzták a földet.

Hier entspricht dem urtextlichen *Tarjáni tölgy* schon *Tarián rét*: 'Wiese Tarián' Aus dieser Form *Tarián* können wir mit

grössrer Wahrscheinlichkeit schliessen, dass dem *Taliáni völgy* der soeben besprochenen Fassung ein dem urtextlichen *Tarjáni tölgy* nächstehendes *Tariáni völgy* vorangegangen ist, welches dann im ersten Wort einerseits als *Taliáni* erklärt, andererseits aber in *Tariáni* < *Tarián* umgeändert, während im zweiten anstatt *völgy* 'Tal' rét 'Wiese' gesetzt wurde. Die unmittelbare Fortsetzung bis zum Schlusse ist wieder selbständig:

Fejtül való fája rézzel van kiverve,
Fekete pántlika van ára kötözve.

Mindön lány ablakján nyílik a szép rúzsa,
Csak Szűcs Mariséba hervad a tösökfa.
Öntözzétök lányok, hogy el ne hervadjon,
Galambotok szíve mög ne háborodjon!

Diese Fassung der Ballade ging vom Alföld auf den Széklerboden über, von wo wir eine Aufzeichnung kennen und zwar jene, welche im ersten Bande der Sammlung der Kisfaludy-Gesellschaft als Háromszéker Variante veröffentlicht ist.

Schon die erste Strophe der Székler Fassung zeigt sich in engem Zusammenhange mit der Szőreger Variante, die drei Anfangszeilen stimmen fast wörtlich mit dessen Anfang überein. Das Mädchen heisst *Szűcs Marcsa*. *Szűcs* entspricht in Székler Mundart genau dem Namen *Szűcs*. Statt des *szép szűzleány* (schöne Jungfrau) oder *eladó lány* (heiratsfähiges Mädchen) der Alföldler Varianten finden wir hier *as'zony*, *leány* (Frau, Mädchen).

Dass auch die Székler Ballade von *fonó* 'Spinnstube' spricht, wo doch bei den Székclern die Spinnstube gewöhnlich *guzsalyas* heisst, bekräftigt nur unsere auf den Alföldler Ursprung bezügliche Voraussetzung.

Auch die dritte Zeile ist Wort für Wort dieselbe. Die vierte, ihren Reim bildende Zeile verschwand jedoch ganz; die Einteilung in Strophen wird offenbar so hergestellt, dass die dritte Zeile beim Singen wiederholt wird.

Die Ansprechung des Mädchens, die wir aus der Szőreger Variante kennen, verschwand ebenfalls. Statt dessen wurde die

fünfte Strophe der Szőreger Variante mit geringer Abänderung eingefügt.

Die unmittelbar folgende Strophe entsteht durch Zusammenziehung der sechsten und siebenten Strophe der Szőreger Variante. Von der ersten blieb nur eine Zeile übrig, statt der zweiten ist ein neuer und deutlicherer Text eingefügt. Der Bursche heisst hier *Zilahi Pista*; dieser Name ist unzweifelhaft eine nach Székler Art umgeänderte Form von *Szilasi Pista*.

Auch die nächste Strophe folgt genau den Spuren der achten Strophe der Szőreger Variante. Hier ist aus dem *Tarjáni rét*, oder vielleicht besser aus *Torjáni rét*, einer vermittelnden Form, mit Siebenbürgerischer Geographie *torjai rét* geworden; überhaupt figuriert bei der Handlung *Torja*, ein bekannter Széklerscher Ortsname.

Das Grabmal glänzt hier nicht so prächtig wie in Szőreg, wo es mit Kupfer beschlagen ist. Hier ist es einfach geschnitzt: *ki vagon rovázva*. Hingegen das schwarze Bändlein, einer grösseren Zierde und dem Reime zulieb:

rá vagon csukrozva

(zur Masche darauf gebunden). Auch die Endstrophe der Szőreger Variante fehlt nicht, nur ist statt der Wohnung des Mädchens von der Torjaer Kirche und statt der Rose und dem *tűsökfa* (= *tűskefa*) von dem Symbole der Treue, vom Rosmarin die Rede. Das sonstige stimmt ganz überein.

Die übrigen Varianten des Gedichtes, welche ich kenne, sind auf die hier aufgezeichnete Alfölders Fassung zurückzuführen, sagen aber wenig Neues. — So die aus dem Komitate Csongrád stammende (Sammlung der Kisz. G. III. S. 102.) und die bei Kálmány mitgeteilte andere Aufzeichnung (Koszorúk II. 69). In meiner Sammlung von jenseits der Donau befinden sich einige fragmentarische Varianten, welche zu der Fassung aus den Komitaten Borsod-Gömör zu gehören scheinen.

Die Melodie aller ist dieselbe, welche Szini mitteilt. Die Melodie der Székler Variante kennen wir jedoch nicht. Bezüglich der Melodie bemerke ich, dass sie wahrscheinlich älter ist, als das

Gedicht, da eine Variante derselben Melodie auch zum Texte eines im ganzen Lande bekannten alten Liebesliedes (Ha nem szeretnék, föl sem keresnék) gesungen wird.

Das im letzten (VII) Bande der Sammlung der Kisf. G., S. 3—6 befindliche und ebenfalls im Széklerland aufgezeichnete Gedicht, welches der Sammler Dr. Oscar Mailand und der Redakteur der Sammlung Julius Vargha hier eingereiht haben, können wir nicht als eine Textvariante der Ballade betrachten. Wir haben es hier einfach mit einer ganz selbständigen Bearbeitung des Gegenstandes unseres Gedichtes zu tun; nur der Name (*Szőcs Mária*) stimmt überein, und zwei Zeilen lassen einen Einfluss unserer Ballade erkennen:

Este, este, hét az óra
Szőcs Mária megy a fonóba.

So geringe Gemeinschaft bildet aber meiner Ansicht nach keinen Variantencharakter. Hierzu ist — da es sich um ein Lied handelt — ausser dem *gemeinsamen Gegenstand* auch die *Verwandtschaft der Versform* erforderlich und diese fehlt eben hier. Übrigens ist auch die volkstümliche Herkunft des Gedichtes fraglich.

In einem Gedichte, welches ich im Komitate Zala aufgezeichnet, heisst das Mädchen *Szücs Maresa*, aber die Ballade selbst ist ganz verschieden — eine Variante des von der Mutter verkauften Mädchens —, hat demnach mit der unserigen nichts zu schaffen.

Aus dem Vorstehenden ist ersichtlich, dass unser Gedicht im oberen Flussgebiete der Theiss, in Mezőcsáth des Borsoder Komitates um 1822 entstand, als Werk eines Dichters, welcher zwar auch dem Volke angehörte, aber die Art der Kunstdichtung abgelauscht und sich deren äussere Formen angeeignet hatte. Ein glücklicher Zufall warf uns die Urform des Gedichtes in den Schooss, wie sie uns nach der individuellen Dichtung PETER URS erhalten geblieben. Das Gedicht kam wahrscheinlich entlang dem Sajó vorerst dem Norden zu und erfuhr schon dort einige wesentliche Änderungen, dann geriet es der Flussrichtung der Theiss folgend in das Alföld, hier wurde es noch mehr erweitert und modifiziert, um in dieser Fassung wahrscheinlich längs der Maros

in den Liederschatz des östlichen Ungartums überzugehen. Da die Zahl der Varianten bei Weitem nicht ausreicht, um aus diesen mittels der von der entwickelten finnischen Folklore-Wissenschaft befolgten vorzüglichen Krohnschen Methode die Urform rekonstruieren zu können, — hingegen der Urtext uns zufälligerweise zur Verfügung stand, mussten wir den umgekehrten Weg einschlagen. — Aber auch so bietet uns das Schicksal des Gedichtes viel Belehrendes und verspricht uns noch mehr, wenn wir im Laufe der Zeit jene Lücken ausfüllen, welche heute in den Sammlungen noch fühlbar sind. — Die uns dann zur Verfügung stehenden Varianten werden hoffentlich die grossen Abweichungen unter den bisher bekannten Varianten ausgleichen und beleuchten, vielleicht werden sie beweisen, dass die *Einmischung einer anderen*, jetzt unbekannten Geschichte bei einer solchen Ausbildung der Varianten im Spiele ist, vielleicht werden sie auch über die territoriale Fluktuation des ungarischen Volksliedes helles Licht verbreiten.

Als Ergebnis dieser unserer Untersuchung können wir nun feststellen, dass aus der reichen Volkspoesie des Alföld eine Ader von der Theiss zum östlichen Ungartum führt. — Wir kennen zahlreiche Gedichte — besonders in meiner eigenen handschriftlichen Sammlung befinden sich solche —, in welchen der Alfölder Ursprung in der Volkspoesie des Széklerbodens genau nachweisbar ist. Hingegen haben wir sichere Daten darüber, dass auch vom Széklerboden ein Liederstrom ins Alföld führt, hinauf bis zum Fusse der Mátra und des Cserhát. Zum Beispiel die im I. Bande der Sammlung der Kisf. G. unter dem Titel *Kuris Pista* veröffentlichte Ballade, welche aus dem Komitate Nógrád aufgezeichnet ist, stammt ganz bestimmt vom Széklerboden her. — Dies stellt gleich die erste Zeile ausser Zweifel: *Eredj lányom guzsalyasba*. *Guzsalyas* ist, wie wir bereits bemerkten, ein rein Széklerisches Wort, demnach am Alföld und überhaupt im ganzen Gebiete des Ungartums zweifellos ein sicheres Zeichen Széklerischer Abkunft. — Vorderhand können wir den Weg des Liederzuges weder aus den ungarischen Teilen zu den siebenbürgischen, noch von Siebenbürgen nach Westen — und im Allgemeinen den ungarischen Teilen zu — exakt feststellen.

Wir sind weit davon entfernt und haben vorläufig gar keine Aussicht, der ungarischen Folklore so hohe Ziele stecken zu können. Selbst die elementarste Grundbedingung, die ernste Organisation des planmässigen Sammelns, ist ein frommer Wunsch, welcher nur in den Herzen einiger Fanatiker der nationalen Sache lebt.

Budapest den 1. Sept. 1905.

Suom. *konkia*; *ihvi*; *pinta*; unk. *fene*; *vezetni*.

Esittänyt

ARVID GENETZ.

Seuraavassa esitän keskustelun alaisiksi muutamia julkaisematta jääneitä sanavertauksiani, joita en ole huomannut muilla tutkijoilla. Ne nojautuvat osaksi tuloksiin, jotka sain tarkastaessani ensi tavuun vokaalien suhteita suomen, lapin, mordvan ja unkarin yhteisissä sanoissa ja jotka julkaisin vv. 1896 ja 1898 Vähäisten kirjelmien vihoissa XXIII ja XXX. Näihin en ole katsonut tarpeelliseksi yksityiskohdissa viitata. Sitä vastoin viittaa, mainiten tekijän nimen ja asianomaisen artikkelin, BUDENZ'in vertailevaan sanakirjaan, jota tässä yritän vähältä osalta täydentämään, resp. oikomaan.

Suom. *konkia*, **konkoa* (*konkkia*, *konkata*) 'gå vacklande, krypande l. trögt' etc. vastaa muodoltaan ja merkitykseltään unk. sanaa *hágni* 'scandere, ascendere' (BUD. 90).

Suom. *ihvi*, *-ven*, joka m. m. merkitsee: 'frän lukt', näkyy samoin kuin lap. *hakse*, *afse* 'odor, Lugt', ven. lap. *aps*, *ohps* 'haisu, haju | Gestank, Geruch', kuuluvan yhteen tsher. *üps*, ostj. *ēbil*, unk. *üz*, *iz* sanojen kanssa (BUD. 832 ja 913), jos olettaa konsouanttien metatesin tapahtuneen suom. muodossa. Sanaa alkava *h* muutamissa lap. murteissa on myöhempi lisä, ja alkuperäiseksi esiäänteeksi on oletettava *h*umpinainen etuvokaali, luultavasti *i*.

Suom. *pinta* saattaa olla samallinen subst. verbale kuin esim. *kiistää, riistää, riittää* verbeistä johtuneet *kiista, riista, riitta*, joissa *a* näyttää vastaavan tavallisempaa *o* päätettä ja samoin kuin tämäkin muuttaneen ensitavuun takavokaaliseksi, sen sijaan että olisi itse muuttunut etuvokaaliksi. Oletettavaa *pinta* sanan kantasanaa **pintää* t. **pintē* ei kuitenkaan ole tavattavana suomessa (*pintää* 'spänna' ei näy tähän kuuluvan), mutta unkarinkielessä löytyy sen täydellinen äännelaillinen vastine *fédni, fődni* 'tegere, velare' = vog. *pánt-*, syrj. *pöd-* (BUD. 525). Tämän mukaan olisi *pinta* sanan alku-merkitys: 'peite, verho'; samasta kantasanasta kuin tämä voisi ehkä myöskin sana *pintyä, pintua* olla johtunut ja siis merkitä alkujaan: 'peittyä'

Unk. *fene* (vart. *fené*) 'ferus, gangraena', jonka BUDENZ (539), nähdäkseni ilman riittävää syytä, on yhdistänyt suom. *peni* sanan kanssa, voidaan paremmalla syyllä, sekä merkitykseen että ensitavuun, alkujaan *ä*:ksi oletettavaan, vokaaliin nähden, pitää identtisenä lap. *badnai* 'dentatus' sanan kanssa. Siten olisi löytynyt edes yksi vastine lap. sanalle *badne, pä, nne* 'hammas', joka muodollisesti ei hyvin sovi yhteen muiden sukukielten samaa merkitsevien sanojen kanssa. (Vrt. BUD. 554).

Unk. *vezetni* 'ducere' sanan yhteenkuuluvaisuus suom. *vetää* sanan kanssa (BUD. 614) on samoin hiukan epäilyksenalainen, siihen katsoen että edellisen sanan ensitavuun vokaali näyttää viittaavan alkuperäiseen *ä*:hän. Pidän siis mahdollisena, että tämän unk. sanan vastine onkin lap. *vazetet* 'facere ut quis eat, ducere', joka on kaussatiivinen johdannainen sanasta *vazzet* 'pedibus ire', ven. lap. *vā, nce-* 'vaeltaa | langsam gehen, vändern' = suom. *väntsiä* 'släpa benen, gå långsamt' Sanankeskiset konsonantit eivät puolestaan näy vaikentavan tätä vertausta, jos BUDENZ on oikeassa verratessaan esim. unk. *foszlani* ja *fosztani* sanoja ruots. lap. sanaan *puozos* (565). — Unk. *vezér* 'ductor, director, dux' on kai verraten uusi johdannainen, syntynyt siten, että kauss. johtopäätte *-et* on *-ér* päätteen edestä jäänyt pois (vert. suom. *hakkaa: hakkuri*).

Helsinki.

Geschichte der reflexiven Konjugation im Ungarischen.

Von

SIGMUND SIMONYI.

Um zur Huldigung für unsern verehrten Altmeister mein Scherflein beizutragen, will ich über eine interessante Frage der ungarischen Sprachgeschichte berichten, über die geschichtliche Entwicklung der Konjugation auf *-ik*. Es ist dies eine Frage, die in der ungarischen Sprachforschung sehr viel Staub aufgewirbelt und Anlass zu erregten Kämpfen gegeben hat, zu Kämpfen, die vor genau hundert Jahren ihren Höhepunkt erreichten im grimmigen Federkrieg RÉVAI's und VERSEGHY's. Trotzdem aber RÉVAI sein Rüstzeug den Sprachdenkmälern entnahm, waren die einzelnen Stufen der geschichtlichen Entwicklung oder vielmehr des Verfalls dieser Konjugation bis zur neuesten Zeit mangelhaft bekannt. Ich habe mir seit längerer Zeit die Aufgabe gestellt, die mangelnden Einzelheiten zu erforschen und zu beleuchten, und wünsche hier die Ergebnisse ganz kurz zusammenzufassen, um zu zeigen, wie eine ganze, ursprünglich sehr wichtige Konjugation infolge mannigfacher Einflüsse nach und nach — wenigstens im Sprachgebrauch der meisten Dialekte — den Boden verlieren kann.¹

¹ Ich will hier meine Darstellung nicht mit Anführung von Belegstellen belasten. Die zahlreichen Belege sind in meiner zu gleicher Zeit in ungarischer Sprache erscheinenden Abhandlung zu finden: *Az ikes ragozás története.*

Zum Ausgangspunkt unserer Darstellung können wir den Unterschied der aktiven und der passiven Konjugation wählen. Mit Ausnahme des Perfekts sind die Personalendungen der leidenden Form von jenen der tätigen Form durchgängig verschieden: akt. 1. *-k*, 2. *-sz* (jedoch beinahe ausschliesslich im Präs. Ind.), 3. — (in gewissen Fällen *-n*), hingegen pass. *-m*, *-l*, *-ik*. Z. B.

Ind. Präs.	<i>adok, adsz, ad</i>	—	Pass. <i>adatom, adatol, adatik.</i>
„ Prät.	<i>adék, adál, ada</i>	—	„ <i>adatám, adatál, adaték.</i>
Konditional	<i>adnék, adnál, adna</i>	—	„ <i>adatnám, adatnál, adatnék.</i>
Imperativ	<i>adjak, adj, adjon</i>	—	„ <i>adassam, adassál, adassék.</i>

Die Abwandlung der passiven Zeitwörter ist auch — mit wenigen Ausnahmen — den reflexiven Zeitwörtern gemeinsam, vgl. *old* 'er löst': *old-ód-ik* 'er löst sich', *ruház* 'er kleidet': *ruház-kod-ik* 'er kleidet sich', *bocsát* 'er lässt (herab u. s. w.)': *bocsát-koz-ik* 'er lässt sich (herab)', *rejt* 'er versteckt': *rejt-űz-ik* 'er versteckt sich', *lóbál* 'er schwingt': *lóbál-ódz-ik* 'er schwingt sich' (Die einzige Ausnahme bildet das Reflexivum auf *-ül -ül*, z. B. *von* 'er zieht': *von-ül* 'er zieht sich', *fesz-ít* 'spannen': *fesz-ül* 'sich spannen'.) — Die passiven Personalendungen haben also ursprünglich reflexive Beziehungen ausgedrückt, wie etwa griech. *-μαι -σαι -ται* oder lat. *-r -ris -tur*.

Es gibt einzelne, jedoch nicht sehr zahlreiche, Zeitwörter, bei denen die reflexive Beziehung bloss durch diese Personalendungen ausgedrückt wird, z. B. *old-ik* 'es löst sich', *szeg-ik* und *tör-ik* 'frangitur' (*szeg* und *tör* 'frangit'), *hall-ik* 'es wird gehört', *virágz-ik* 'es blüht', eigtl. 'es beblumt sich, es versieht sich mit Blumen' (*virágoz*, *fölvirágoz* 'er schmückt mit Blumen'). Es ist möglich, ja wahrscheinlich, dass in den älteren dieser Beispiele einst das finnisch-ugrische Reflexivformans *-v-* vorhanden war (s. BUDENZ: Ugor Alaktan). — Im Grunde genommen gehört auch die regelmässige Passivbildung hieher, da das Formans *-at -et* eigentlich mit dem Kausativformans identisch ist und *kéret-ik* 'er wird gebeten' ursprünglich die Bedeutung hat: 'er lässt sich bitten': *kéret* 'er lässt bitten' (Ebenso verhält sich die Passivbildung zum Aktivum im Finnischen: *annattaa* 'er lässt geben', *annetaan* 'er wird gegeben'; im Lappi-

schen: *kuodete-* 'facere ut relinquatur', *kuodetove-* 'relinquitur', [-*ove* ist Reflexivformans]; ebenso gibt es im Finn. Passiva mit *-tu*, wo *-u* Refl. ist; endlich im Mongolischen: *-ya -ge* kaus., *-gda -gde* pass., hier *-da* = pass. *-ta*.)

Nun aber hat sich die reflexive Abwandlung (mit den Personalendungen *-m -l -ik*) schon in sehr alter Zeit, jedenfalls vor dem XIII. Jh., auch auf aktive Zeitwörter ausgebreitet, und zwar zu dem Zwecke, den intransitiven Gebrauch vom transitiven zu unterscheiden. Die intransitive Bedeutung wird auch sonst sehr oft durch Reflexivformen und zwar durch reflexive Bildungssuffixe ausgedrückt, z. B. *imád* 'er betet an': *imád-koz-ik* 'er betet', *csodál* 'er bewundert': *csodál-koz-ik* 'er wundert sich', *gondol* 'er denkt': *gondol-koz-ik* u. *gondol-kod-ik* 'er denkt nach', *hálál* 'er dankt' (mit Akk.): *hálál-kod-ik* 'er bedankt sich, er sagt Dank', *csúfol*, *gúnyol* tr.: *csúfol-ód-ik*, *gúnyol-ód-ik* intr. 'er spottet', *titkol* 'verheimlichen': *titkol-ódz-ik* 'geheim tun' (und unzählige andere Fälle, die ich im Magyar Nyelvőr 1878 behandelt habe). Wie man nun hier die intransitive Bedeutung durch das reflexive Formans bezeichnete (richtige Verba deponentia), tat man es in anderen Fällen mit den reflexiven Personalendungen. Man sagte z. B. *fölül-múlok* *valakit* 'ich übertreffe jmd. (wörtl. 'über-gehen)', *fölül-múlsz* *vkít* 'du übertriffst jmd.', *fölül-múl* *vkít* 'er übertrifft jmd.', hingegen *ki-múlom* 'ich verschende (vergehe)', *ki-múlol* 'du verscheidest', *ki-múlik* 'er verscheidet' *Nem bánok semmit* 'ich kümmere mich um nichts (ich besorge nichts)', *nem bánsz semmit*, *nem bán semmit*, dagegen: *jól bánom vele* 'ich gehe gut um mit ihm (ich Sorge um ihn)', *jól bánol vele*, *jól bánik vele*. Ebenso sagte man: *Ki engemet eszen* (heute esz), *él ő is én érettem* 'qui manducat me, et ipse vivet propter me' (Evang. Joh. 6: 58. Übers. von PESTI, XVI. Jh.). Aber: *Valaki ez kenyérbe[n] eszik*, *örökké él* 'si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum' (ebenda 6: 52). Oder: *Kit az vadkan nagy rohanással megfutama* (PONTIANUS, XVI. Jh.) 'den der Eber mit grossem Ungestüm anfiel', eigtl. 'anlief'; intr. aber immer *megfutamék* 'er lief, er floh' *Megszok valamit* tr. 'sich an etw. gewöhnen'; *megszokik valahol* 'sich irgendwo eingewöhnen' u. s. w. — Dieser intransitiv-reflexive Gebrauch muss sich, wenigstens bei einzelnen

Zeitwörtern, schon zu Beginn des XIII. Jh. festgesetzt haben, da wir ihn in der Leichenrede vorfinden: *evec oz tiluvt gimilstul* (*évék az tilvott gyimēlcstül*) 'er ass von der verbotenen Frucht', *meret nem eneyc* (*mérēt nēm ěnnēik*, heute: *mért nem ennék*) 'warum er nicht essen sollte'

Dieser Gebrauch beschränkte sich auf eine nicht sehr bedeutende Anzahl von Zeitwörtern, und im Grunde genommen war die formelle Unterscheidung recht überflüssig, da sich ja der Unterschied des intr. und trans. Sinnes aus dem Satzgefüge meist von selbst ergibt. Daher war es sehr leicht möglich, dass der Gebrauch Schwankungen erlitt, und tatsächlich finden sich solche schon seit dem XV. Jh. Es wurde z. B. bei gewissen Zeitwörtern, die besonders häufig in intr.-refl. Form verwendet wurden, diese Form auch in transitive Verbindungen übertragen (natürlich bloss bei unbestimmtem Objekt). Im Evangelium des Münchener Kodex lautet z. B. der angeführte Satz: *Ki eszik engemet, és ő él én érettem* 'qui manducat me, et ipse vivet propter me' Ebenso wird ja hie und da auch der Sinn des intr.-refl. Formans verdunkelt; z. B. *Dicséretet s hálát adakozni* (Ehr. C.) 'Lob und Dank spenden', für *adni*; *adakozni* sonst intr. 'freigebig sein' *Arca elszántságot öltözék magára* (VÖRÖSMARTY) 'sein Antlitz nahm [den Ausdruck der] Entschlossenheit an', für *öltö magára*; *ölt* 'etw anziehen', *öltözik* 'sich ankleiden' Ähnlich kommen die lat. und griech. Deponentia auch zu transitivem Gebrauch.

Umgekehrt kam es mitunter vor, dass auch in intransitiver Ausdrucksweise die gewöhnlichen, aktiven Endungen gebraucht wurden. Das Verbum *zabál* 'fressen', lautete z. B. ohne Objekt in älterer Zeit gewöhnlich *zabállik* (vgl. *eszik* 'essen'), es findet sich aber ausnahmsweise im XVII. Jh.: *Ital miatt meg ne zabáljon* (st. *zabáljék*) 'ne potu ingurgitetur'; und umgekehrt: *Sokat ne zabáljál* (st. *zabálj*) 'friss nicht zu viel!' Gewöhnlich beobachtete man den Unterschied zwischen *fedd valakit* 'er schilt jmd., und *feddik vkire* 'er schilt auf jmd. Und doch kommt es vor, dass beides unterschiedlos verwendet wird: „Hogy az apád ne fegyen rád [*fedjen rád*] .; mint ez senkire nem *feddik*, úgy az én apám is énreám ne *feddhessen*“ (XVI. Jh., BORNEMISZA).

Dazu kamen noch verschiedene andere Analogiewirkungen. *Aluszon* 'er schläft', *fekszen* 'er liegt', gingen gegen Ende des XV. Jh. in die Analogie des refl. *nyugoszik* (*nyugszik*, *nyugodik* 'ruhen') über, und nun sagte man auch *aluszik*, *fekszik*, Formen, die bald alleinherrschend wurden. — Es gab viele reflexive Verba mit dem Stammauslaut *-z*: *rejtőzik* 'sich verstecken', *váltózik* u. *változik* 'sich verändern', *bimbózik* 'knospen', *virágzik* 'blühen', *hallgatózik* 'horchen' u. ä. Daher nahmen auch die intransitiven Verba auf *-z* häufig die refl. Personalendungen an, und schon im XV., XVI. Jh. fing man an zu sagen: *örvendez* u. *örvendezik* 'er freut sich', *figyelméz* u. *figyelmezik*, 'er merkt auf' u. s. w. — Es gab zweierlei momentane Zeitwörter mit dem Formans *-n*: einige vom Typus *csapon-ik* ('verschagen werden, plötzlich abgelenkt werden'), *csökön-ik* ('zurückfallen, zurückbleiben'), und andere vom Typus *csattan* ('knallen'), *zökken* ('holpern, erschüttert werden'). Beide Typen lauteten einander so ähnlich, dass sie bald zu den Formen kontaminiert wurden: *csappan-ik* u. *csappan*, *csökken-ik* u. *csökken*, *csattan-ik*, *zökken-ik* u. s. w.

So vermehrten sich die Zeitwörter mit schwankender Abwandlung, und die Folge davon war, dass sich nach und nach, im XVI. und XVII. Jh., die beiden Abwandlungen überhaupt vermengten. Bis zur zweiten Hälfte des XVII. Jh. finden sich meist bloss vereinzelte Beispiele dafür, dass Zeitwörter mit *-ik* in der 3. P. (die ung. sogen. *ikes igék*) in der 2. Person *-sz* anstatt *-l* annehmen oder im Konditional *-na* statt *-nék* u. dergl.; z. B. *fiaz-sz* (Döbrentei-C., 1508) 'du gebärst' für *fiaz-ol* vom refl. *fiaz-ik*; „valahol lakándasz, ott lakom“ (KÁROLYI: Bibel, 1590) 'wo du wohnen wirst, wohne ich' für *lakándol*; *forgódna* für *forgódnék* (XVI. Jh.); *hanyatljon*, *cselekedjen* für *hanyatljék*, *cselekedjék*; *fölugra* für *fölugrék*; *eshet* für *eshetik* u. ä.

Später aber, in der zweiten Hälfte und zu Ende des XVII. Jh. trat in der reflexiven Abwandlung eine vollständige Verwirrung ein. Der beliebte Dichter GYÖNGYÖSI verwendet im Imperativ und Konditional meist die aktiven Formen: *nevelkedjen*, *kellessen*, *futamodna*, *történne* u. s. w. Schliesslich fallen auch im Präs. Ind. alle Schranken; im XVIII. Jh. spricht man schon: *lakok*, *laksz*, *lakik*

für *lakom*, *lakol*, *lakik* ('wohnen'). Zu GYÖNGYÖSI's Zeiten scheint bereits der Gebrauch des alten Passivums auf *-at-ik -et-ik* in der Umgangssprache stark zurückzutreten. Hiemit entfiel die einzige grosse Klasse von Zeitwörtern, in der die reflexiven Personalendungen zum Zwecke der Verständlichkeit und Eindeutigkeit unumgänglich notwendig waren: die Form *íratok*, *íratsz*, *írat* hatte nämlich kausativen Sinn ('ich lasse schreiben' u. s. w.), *íratom*, *íratol*, *íratik* aber passiven ('ich werde geschrieben' u. s. w.). Dies beschleunigte das Zusammenfallen der beiden Beugungsformen: die reflexiven Verba behielten bloss in der 3. Person des Indikativs ihr *-ik*, in allen übrigen Formen nahmen sie die aktiven Personalendungen an. In der 1. Person war hiemit zugleich der Vorteil verbunden, dass *eszem*, *íszom*, *egyem*, *innám* u. s. w. fortan bloss objektiv gebraucht wurden (wie *teszem*, *írom*, *tegyem*, *írnám*), während in subjektivem Sinn die neue *k*-Form verwendet werden konnte: *eszek*, *íszok*, *egyek*, *innék* (analog den Formen *teszek*, *írok*, *tegyek*, *írnék*).

In diesem durchgreifenden sprachgeschichtlichen Wandel gewahren wir einige äusserst interessante Einzelheiten. Es gab eine grosse Menge von *ik*-Zeitwörtern mit den Stammauslauten *-z* und *-sz*: *dolgozik*, *tartozik*, *változik*, *rejtezik*, *takarózik*, *vakarózik*, *kérődzik* .., dann *eszik*, *íszik*, *alszik*, *fekszik*, *nyugszik*, *haragszik*, *öregszik*, *cselekszik*, *törekszik* (mit *-s* das häufig vorkommende *esik*, dann *késik*, *vásik*). Diese sträubten sich in der 2. P gegen die ungewohnte neue Lautform *eszesz*, *íszasz*, *alszasz*, *dolgozasz*, *tartozasz*, *kérődzesz*, *esesz*, und bewahrten mit einer Art konservativer Dissimilation die alte Form *eszel*, *íszol*, *dolgozol*, *esel* u. s. w. Ja sie beeinflussten sogar die übrigen sibilantischen Stämme, sodass diese Dissimilation eine allgemeine wurde: *teszel*, *veszel*, *viszel*, *hozol*, *húzol*, *ásol*, *olvasol*, und die alten Formen *tésszsz*, *vés s.*, *viszsz*, *hozzsz*, *olvassz* aus der Umgangssprache fast ganz verdrängt wurden. Hier hat also die reflexive Form der aktiven einen Teil ihres Gebietes abgerungen.

Dasselbe Fussfassen der refl. Form sehen wir in einer andern Analogiewirkung, deren Ausgangspunkt aber kein lautliches, sondern ein bedeutungsgeschichtliches Verhältnis ist. Die Formen *ehetném*, *ihatnám*, *alhatnám*, eigentlich Konditionale der Möglich-

keitsverba *ehetik* u. s. w. (also: 'ich könnte essen, trinken, schlafen') nahmen mit der Zeit die Optativbedeutung an: 'ich möchte essen, trinken, schlafen' Nach dieser Analogie nahmen dann auch Zeitwörter ohne *-ik* dieselbe Form an, um dieselbe Bedeutung auszudrücken: *mulathatnám* (statt *mulathatnék*, von *mulat*) 'ich möchte mich unterhalten', *táncolhatnám* 'ich möchte tanzen' u. s. w. Ebenso z. B. in der 3. P. *ehetnék* 'er möchte essen', und dann auch *táncolhatnék* 'er möchte tanzen' (Hingegen lautet nun der gewöhnliche Konditional 1. P. sowohl bei den *ik*-Verben, wie auch bei den *ik*-losen: *ehetnék*, *ihatnék* 'ich könnte essen, trinken', und die 3. P. *ehetne*, *ihatna* 'er könnte essen, trinken'.) — Ein ähnlicher Bedeutungsunterschied hat sich in manchen Dialekten in der 2. Person des Imperativs entwickelt zwischen den beiden Formen *írj*, *dolgozz* und *írjál*, *dolgozzál*. Den kürzern Formen assoziierte sich naturgemäss der Befehl, während nun die längern Formen eine Bitte ausdrückten, z. B. *takarodj!* 'packe dich!' dagegen „*oh mondjál valamit!*“ (DUGONICS) 'ach sage mir etwas!' Im XVII. Jh. waren in beiden Bedeutungen einerseits bloss die kurzen Formen *írj*, *mondj*, anderseits bloss die langen *dolgozzál*, *takarodjál* gebräuchlich.

Die hier dargestellte Entwicklung erstreckte sich so ziemlich gleichmässig auf alle Dialekte, bloss in den östlichsten und westlichsten hat sich die *ik*-Form mit wenigen Veränderungen erhalten; im Osten waren es die Székler-Dialekte, die sie treu bewahrt hatten. Nun aber kam im Jahre 1794 ein Székler, namens ANTON BÖJTHY, und zog in seiner Grammatik mit bitterm Hohn und patriotischer Entrüstung los gegen die ungarländischen Schriftsteller,¹ die beide Beugungsformen durcheinanderwürfen und sich nicht mehr nach dem Gebrauch der alten guten Schriftsteller richteten. Zur selben Zeit widmete sich der berühmte Sprachforscher RÉVAY dem eifrigen Studium der alten Denkmäler und gewahrte mit Staunen, wie folgerichtig in ihnen die beiden Beugungsformen unterschieden werden. Er war auch sonst in dem Glauben befangen, dass die alte Sprache, die „*veneranda antiquitas*“, besser und voll-

¹ Siebenbürgen, die Heimat der Székler, war zu jener Zeit ein von Ungarn abgesondertes Grossfürstentum.

kommener sei, als die verderbte und verfallene Sprache der Neuzeit. In der Frage der *ik*-Konjugation wurde er vollends von BÖRTHY's Feuereifer angesteckt und kämpfte für die vollständige Wiederbelebung und strenge Beachtung des alten Sprachgebrauchs. Umsonst bemühte sich HERDER's Schüler, der aufgeklärte und geistreiche FRANZ VERSEGHY, dem Recht der geschichtlichen Entwicklung und der lebendigen Sprache Anerkennung zu verschaffen. KAZINCZY und die übrigen Sprachneuerer, die eben an der Arbeit waren eine von der Umgangssprache gänzlich verschiedene höhere Schriftsprache zu schaffen, fanden Gefallen an RÉVAI's grammatischer Reform, die sich ebenfalls als eine durchgreifende Neuerung und Verfeinerung darstellte, und hiemit war RÉVAI's Sieg in Schule und Schrifttum entschieden. Und nun wird von den Schulmeistern seit hundert Jahren die veraltete Norm gelehrt und in der Schriftsprache fast allgemein verwendet, im Gegensatz zur Volkssprache, die seit zwei Jahrhunderten ganz andere Wege eingeschlagen hat.

Budapest.

Über einige niederdeutsche lehnwörter des estnischen.

Von

HEIKKI OJANSUU.

Auf den einfluss des deutschen auf das estnische ist schon früh hingewiesen worden. Zum ersten mal sind beispiele dafür meines wissens in HEINRICH GÖSEKEN's *Manuductio ad Linguam Oesthonicam* (1660) angeführt — 391 Verbindungen pp. 87—96. 70 jahre später (1732) kam HELLE-GUTSLEFF's *grammatik Anweisung zur Ehstnischen Sprache* heraus, wo sich p. 321 die überschrift: 'Einige harmonische Wörter, oder diejenige Ehstnische Wörter, welche mit andern Sprachen übereinstimmen', findet. Dieses verzeichnis beginnt auf die folgende eigentümliche weise:

„Not. 1. Aus der Finnischen Sprache einige Exempel anzuführen, wäre überflüssig, weiln diese mit der Ehstnischen Sprache durchgehends sehr übereinstimmt.“

Und danach heisst es:

„2. Die Teutsche Sprache ist von der Ehstnischen ganz unterschieden, indessen haben die Ehsten nach und nach von den Teutschen viele Wörter angenommen, weiln sie alle die Dinge, welche in ihrer Lebens-Art nicht vorkommen, mit eigenen Worten nicht auszusprechen wissen.“¹

¹ Drittens wird hervorgehoben, dass infolge der nachbarschaft und der ständigen handelsverbindung auch aus dem russischen mehrere wörter entlehnt seien. Hierunter sind z. b. angeführt: *aken*, *kapstas*, *pagan*, *raamat*, *saan* (*saañ*), *saabas*, *ting*. Ungefähr zur hälfte sind die zusammenstellungen — es sind ihrer im ganzen 24 — jedoch unrichtig.

In dem wörterverzeichnis sind jedoch nicht mehr als 99 aus dem deutschen entnommene wortentsprechungen gegeben. Von diesen sind einige wie *kuld*, *kuningas*, *naaber*, *rand* allerdings älteren ursprunges; absolut falsch sind z. b. die zusammenstellungen *ele*, *selge* = deutsch *helle*, *rihm* = *Riemen* — aber im allgemeinen treffen die zusammenstellungen das richtige, obgleich die niederdeutschen originale nicht bekannt sind. Es seien von den wörtern des verzeichnisses die folgenden erwähnt: *arst* 'der arzt', *kap* 'die Schappe oder der Schrancken', *kippar* 'der Schiffer', *kirik* 'die Kirche', *lihtkäärid* 'Lichtscheere', *neäri* 'Neujahr', *piip* 'die Pfeife', *pott* 'der Topf', *praad* 'der Braten', *pruuima* 'brauen', *prunt* 'die Braut', *teenima* 'dienen', *tiik* 'der Teich', *truu* 'getreu', *tol* 'der Zoll', *wärwima* 'färben', *würpann* 'die Feuerpfanne', *worst* 'die Wurst'.

Ich habe jedoch nicht die absicht in diesem zusammenhange eine geschichtliche übersicht der estnisch-deutschen berührungen zu liefern. Ich habe das merkwürdige verzeichnis der HELLE-GUTSLEFF'schen grammatik nur erwähnt, weil bei uns nicht früher darauf aufmerksam gemacht worden ist. Daher kann ich denn direkt dazu übergehen einige entlehnungen des estnischen aus dem niederdeutschen und zwar besonders solche, die früher nicht erklärt worden sind, zu behandeln.¹ Ich führe die entlehnungen in alphabetischer reihenfolge an.

1. Estn. *karsk*, *kařsk* (*karst*), gewöhnlicher *karske*, *g. karske* 1) 'keusch, züchtig, reinlich, anständig, mässig, enthaltsam, geziert, wählerisch'; 2) 'erfrischend, kräftig (wein, wasser)': *karske wın*, *k.*

¹ Hier mag hervorgehoben werden, dass die zahl der niederdeutschen lehnwörter nach der alten estnischen literatursprache zu urteilen früher grösser gewesen ist als heutzutage. So finden wir bei STAHL (Anführung zu der Ehstnischen Sprache, 1637) *lihckpajatus* (lies: *likpajatus*) = *wana sana* 'Sprichwort' od. 'gleichnüss' = nd. *lik*, *likes* 'gleichheit, gleichnis'; in der heutigen sprache ist das wort nicht mehr vorhanden — *lig pajatus* 'unnütze rede, lüge' (WIEDEMANN) könnte höchstens seiner bedeutung nach eine volksetymologische verdrehung des ersterwähnten sein; vgl. *lig* 'zu viel, übermässig'

*wezi*¹ = nd. *karsch* 'munter, frisch, bei kräften'² Die zusammenstellung der wörter bietet keine lautlichen schwierigkeiten; estn. *karske* ist in anlehnung an die sehr zahlreichen adjektiva mit der endung *e* (< *eða*) entstanden. Auch die bedeutungsentwicklung hat nichts gezwungenes: 'erfrischend, kräftig' > 'keusch, anständig' — Das wort findet sich auch im finnischen: bei RENVALL (1826) *karski*, in: 'vigore praeditus, alacer, strenuus, d. rüstig'; bei LÖNNROT 'rask, hurtig, liffig, kry, karsk' LÖNNROT verbindet das wort mit schwed. *karsk* (= deutsch *karsch*), dem es der bedeutung nach nahesteht (schwed. *karsk*, altnord. *karskr* und *kerskr* 'frisk, livlig', HJALMAR FALK und ALF TORP, Etymologisk Ordbog). In Westfinland habe ich das wort jedoch nicht gehört, weshalb es meiner ansicht nach möglicherweise mit den runenliedern aus dem estnischen in das finnische hinübergewandert ist.

2. Estn. *kēd*, g. *kēc* 1) 'kette', 2) 'faden' = nd. *kedene*, *kede*, f. (m.) 'kette' Nach dem estnischen worte zu urteilen ist der vokal der ersten silbe im original lang gewesen.. Kommt schon bei GÖSEKEN vor: 'Kette', *Kehd*, *i*.

3. Estn. *keřs*, pl. *keřsid* 'kresse', *hallika-k*. 'brunnenkresse (nasturtium), wiesenkresse' u. s. w. = nd. *kerse*, *karse*, f. 'kresse, nasturtium'; die erste dieser formen passt sehr gut als original des estnischen wortes.³ Bei HELLE-GUTSLEFF kommt es sowohl in dem

¹ Von dem worte existiert auch eine ableitung *karskus*, g. *karskuze* 'keuschheit, sittsamkeit, mässigkeit, frische' etc. Beachte *karsk* 'nüchtern' *karskuze* *selts* 'nüchternheitsverein'

² Die wörter sind, wo keine quellen besonders angegeben sind, F. J. WIEDEMANN'S Ehnisch-deutschem Wörterbuch² und AUGUST LÜBBEN'S Mittelniederdeutschem Handwörterbuch entnommen.

³ Im niederdeutschen ist häufig liquidametathese eingetreten; zu den erwähnten fällen könnten noch folgende hinzugefügt werden: *kers-* (*kars*)*dach* 'der heilige Christtag, weihnachten', *perse*, *parse* 'pressen' *perse-stēn* 'pressstein', *persinge* 'pressung', *bernen* 'brennen', *borne* 'brunnen' — Estn. *targon* (auch *tragon*) ('Draguncel, dracuncellus, dracunculus esculentus' bei GUTSLEFF, 1732; bei WIEDEMANN-HURT *targum*, g. *targumi* in derselben bedeutung 'estragon' (*artemisia dracunculus* L.) zeigt dieselbe erscheinung.

kompositum *hallikokersid* 'nasturtium' als auch allein: *kärsid* 'gartenkresse, nasturtium hortense' vor.

4.) Estn. *kõrt*, g. *kõrdi* 'mehlsuppe, dünn gekochte grütze, welling' = nd. *gorte* 'grütze, brei von grütze'. Das estnische wort wird noch folgendermassen angewandt: *must kõrt* (scherzw.) 'kaffee', *põima-k.* 'saure milch mit eingerührtem mehl'. In den übrigen westfinnischen sprachen ist es nicht bekannt. Im niederdeutschen findet sich auch die form *grutte* (= dem heutigen deutschen *grütze*, niederländ. *grut*, *gort* 'grütze'). Da im niederdeutschen die metathetische form die natürlichste ist, bietet sich gerade in ihr die ausgangsform der estnischen dar; also *kõrt* (< *kõrtti*) = nd. *gorte*. An der estnischen form befremdet nur der vordere vokal, denn die gewöhnliche vertretung des nd. *o* ist im estnischen *o*; z. b. *poft* = *pot*, *tol* 'zoll' = nd. *tol*, *torn* = nd. *torn*; doch auch *o* ~ *ö*, z. b. estn. *tõlner* = nd. *tolner*. (· · · ö!)

Das wort ist später aus dem estnischen in das ostseedeutsche entlehnt worden: *kert* 'dünner mehlbrei', HUFEL, Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehistland, Riga 1795, p. 108.

5. *krõwima* (*rõwima*, auch *krohima*, *kruwma*) = *schrôden*, *schråden* 'schroten, in kleinere stücke zerschneiden, zerkleinern, z. b. getreide zu (grobem) mehl; zernagen' u. s. w. Schon bei GÖSEKEN *krowima* 'schroten (das mehl)', *krowitut jahwo* 'geschroden'. Die verbindung gehört (wie nr. 12) zu denen, wo $\delta > 0$ oder eigentlich *w*.

6. *lõmeister* 'schneidemesser (mit zwei handgriffen und der schneide in der mitte)' = nd. *snide*- 'schneide-' od. *snit*- (z. b. in dem kompositum *snit-hepe* '(krummes) messer zum schneiden, winzermesser') + *messer* (*messet*, *metzet*, *mest*, *mezces*, *mes*) n. 'messer'. Im estnischen beruht der erste teil auf dissimilation, der zweite auf volksetymologie: *lõ* < *nõ* + *meister* von *messer*. Die ursprünglichere form des estnischen wortes hat sicher *nõ-meister* (*nõmesser*) gelautet, das auch heute noch vorkommt: *nõmeister* und *nõnmeister* (*nõn* 'bast, lindenbast'). Von dem worte sind sehr viele volksetymologische bildungen vorhanden: *lõbmeister*, *lõmisraud*, vgl. *lõbitama* 'schleifen', *lõmistama* 'schmeicheln' etc., 'schleichen', *wõlmeister*: *wõl*, *wõli* 'feile', *wõlmeister*: *wõl* 'vertiefung, falte, welle'

7 *lōuend*, g. *lōuendi* (*lōugend*, *lābend*, *lōbend*, *lōwwend*, *lōien-dik* 'feine leinewand, budenleinewand' (*lōuendine* 'leinen, aus feiner leinewand') = nd. *lu-* (*lou-*, *lo-*) *want*, *went* 'leinewand, namentlich die grobe zu säcken' Beachte GÖSEKEN (1660): kostlich Linwand, *kallis lowend*, ebenso leinwand *louwend*. Das lautliche verhältnis der estnischen und niederdeutschen wörter ist vollkommen klar (nämlich immer *ou* ~ *ōu*, ausser in dem jüngeren lehnwort *proua* — übrigens dem einzigen wort in der ganzen estnischen sprache, in welchem der diphthong *ou* vorkommt). Von den estnischen formen sind einige auf dialektische eigentümlichkeiten, teilweise auch auf volksetymologie zurückzuführen, z. b. *lōugend* vgl. *lōugetama* 'brechen (flachs)'

8. *nāri*, g. *nāri* (z. b. *nāri-kū* 'januar', *nāri-pāew* 'neujahrstag') = nd. *ni-jār* od. *nie-jār* 'neujahr' Die form dieser wörter könnte beim ersten anblick vielleicht zweifel erwecken. Der kenner der lautgeschichte des estnischen sieht jedoch in der zusammenstellung keinerlei schwierigkeiten (vgl. *sāl* < *seāl*, *hā* < *heä* < *hüvä* = finn. *hyvä*). In der älteren schriftsprache begegnen wir ausserdem formen, die dem niederdeutschen original ziemlich nahe kommen. So hat GÖSEKEN (1660) *Nijari kuu* = 'Januar' (Grammatik p. 79) und GUTSLEFF (1732) *neäri-pääw* 'der Neujahrs-Tag'; die lautentwicklung ist also diese gewesen: *ia* > *ea* > *eä* > *ü* (vgl. *heä* > *hā*, *seäl* > *sāl*).

9. *ōu* (*hōu*), *ōue*, g. *ōue* 1) 'hof, eingezäunter platz'; adv. *ōue* 'hinaus', *ōues* 'draussen'; 2) 'bauerhof, bauerstelle'¹ = nd. *hof* 1) 'hof, der (meist umschlossene) raum neben einem gebäude oder um dasselbe' u. s. w.; 2) 'gerichtshof'; 3) 'bauernhof'; vgl. auch *hovede* 1) 'gehöfte, hof'; 2) 'hof, gerichtshof' und komposita wie *hove-dēnst*, *hoveman* u. a. Die lautvertretung entspricht auch in diesem worte durchaus den erwartungen: *h* ist im anlaut lautgesetzlich geschwunden, dem *o* entspricht *ō*, vgl. nr. 7. Was die bedeutungsentwicklung anbetrifft, so ist auch diese natürlich, vgl. finn. *piha* 'hofraum, hof', aber *pihalla* 'draussen', *pihalle* 'hinaus'

10. *porimeister*, *purgemeister*, *puřjemeister* (GÖSEKEN: *pormes-*

¹ Bei GÖSEKEN *Ouw*, e. 'vorhoff (atrium)'

ter) 'bürgermeister' = nd. *borger-* (*borge-*)*meister* 'bürgermeister, schulze, magister civium' Von den estnischen formen ist die zuerst angeführte eine ganz genaue lautliche entprechung von *borgemeister* (*g* ist im estnischen zuerst wahrscheinlich durch spirantisches *γ* ersetzt worden, welches dann lautgesetzlich geschwunden ist); *purgemeister* und *purjemeister* sind beide volksetymologien: *purgema:* *purema* 'beissen, nagen, kauen'; *purje* 'segel' — 'segelmeister'!

11. *redel*, g. *redeli* (auch *redelim*, *redelime*) „alt“ 'leiter, raufe (im stall)' = nd. *ledder*, f. 'leiter; bes. die wagenleiter' etc. Die bedeutungen wie die formen sind mit einander identisch. Die estnische form beruht auf dissimilation, die in dieser sprache sehr gewöhnlich ist. *redelim* (*redelime*) finden wir schon bei STAHL; der letzte teil ist das estn. element *im* (< *in*) und beruht auf verallgemeinerung.

12. *reigas*, g. *reika* (auch *redikas*, *ridk*, *ridkas*, *rōigas*) 'rettich' (auch in mehreren zusammensetzungen) = nd. *redik*, *-ek*, *-ich* m. 'rettich, bes. wol ackerrettich'. In diesem worte spiegelt sich also die estnische vertretung des gemeinfinnischen *δ* wieder (*δ* > 0). Der letzte teil hat sich im estnischen dem gewöhnlichen muster angepasst. Schon bei GÖSEKEN: *Rettich*, *Reddikas* & *Reickas*.

13. *rik* 'reich, staat; kreis, bezirk' (mundartl.) = nd. *rike* 'reich' WIEDEMANN giebt in seinem wörterbuche auch die formen *rikk* (g. *riku*) und *rikkus*, g. *rikkuze*, zu denen beiden „alt“ hinzugefügt ist; sie sind also veraltete formen. Schon in dem vokabular von STAHL's grammatik finden wir *rickus rickusset* 'ein Reich' und ebenso bei GÖSEKEN *rickus* 'Reich' und *Kaysri Rickus* 'Keyserthumb' Das wort *rickus* bedeutet im estnischen sonst 'reichthum' (bei STAHL 'reichthum', *rickus*, *warra*, *nouw*). Das estnische *rickus* könnte eine analogiebildung sein, freilich nur unter der bedingung, dass früher im estnischen eine flexion *rikk* ~ *riku* bestanden hätte, woraus dann die beugung *rikkus* ~ *rikku* (später ex analogia *rikkus*, *rikkuze*) hervorgegangen wäre — wenn sich die vermischung der wörter nicht auf irgend eine weise aus alten dialekteigentümlichkeiten im niederdeutschen selbst herschreibt.

14. *senep*, g. *senepi* = nd. *sennep*, *sennip* m. 'senf'

15. *sēp*, g. *sēbi* = nd. *sēpe* 'seife' 14 und 15 schon bei GÖSEKEN.

16. *sikk*, g. *siku*, *sika* 'bock, ziegenbock' (auch in mehreren zusammensetzungen) = nd. *zickel*, *tzicken*, *tzicke-lîn*, *-len*, *-ken* 'zicklein' (mit diminutivsuffix); in dem estnischen worte sind die derivativemente der deutschen originale nicht vorhanden.

17 *ūlis-pill*, *-pilli*, auch *ūrispill* (dissimil.), *Hants ū-p*. 'eulenspiegel' = nd. *ule* 1) 'eule' 3) fig. 'homo stolidus et improbus' + *spēgel*-, *spei(g)el*- 'Spiegel' oder vielleicht(?) *spil* n. pl. *spele* 'spiel, scherz, kurzweil, lust, vergnügen, unterhaltung' Im estnischen erwartete man eigentlich eine form *ūlispili*; der zweite teil *pill*, *pilli* (= 'pfeife, sackpfeife') beruht auf volksetymologie.

Helsingfors.

Finnois: *tuhat*.

Par

ROB. GAUTHIOT.

Dans les langues finno-ougriennes le mot qui signifie *mille* n'est vraiment clair que lorsqu'il a été emprunté à date récente à quelque langue bien connue. Tel est le cas du hongrois *ezer* qui est immédiatement comparable au persan *hazār*, du mordveE *tyštša* ou *ty-sjača* qui représente exactement le russe *мѣсяца*; tel est aussi le cas des mots variés qui se trouvent dans les dialectes lapons et qui remontent tous à des formes originales finnoise et scandinave (v. par ex. THOMSEN BFB 233, SETÄLÄ ÄH 303). Partout ailleurs l'explication du mot *mille* présente des difficultés sérieuses. Dans le groupe oriental des langues finno-ougriennes, dans les langues permienes, en ostiak (et probablement aussi en vogoule) l'étymologie proposée par M. SETÄLÄ (FUF II 265) est loin d'être assurée. Dans le groupe occidental, constitué par le finnois, le mordve et le tchérémissé on n'a guère considéré jusqu'ici que fin. *tuhat* et ses correspondants les plus proches, car. *tuhat*, vepse *tuha*, este *tuhat*, *toha* et autres, que M. THOMSEN (BFB 75 et 232) fait dériver du lituanien *tūkstantis*, ou mieux d'une forme dialectale *tūksztantis*. Et pourtant, au point de vue de la grammaire comparée des langues finno-ougriennes, il paraît bien difficile de séparer les mots finnois de ceux qui se trouvent en mordve et en tchérémissé: rien de plus simple, en effet, que l'égalité: fin. *tuhat*; mordveM. *tožän*, mordveE. *tožov*, *toža*; tchér. *tüžem*, *tížem* = primitif **tušamt-* ou **tušant-*. M. SETÄLÄ

l'a bien reconnu et s'il renonce à la forme finno-mordve telle qu'elle résulte de la comparaison des langues du groupe occidental ce n'est que pour sauver l'étymologie établie par M. THOMSEN des mots finnois: „silloin vain jäisi sanan suhde indoeurooppalaisiin sanoihin hyvin epäselväksi“ (ÄH 303). Ce qui suit est un essai d'explication de la relation obscure dont parle M. SETÄLÄ.

On sait que trois dialectes indo-européens, le slave, le germanique et le baltique se servent de mots très semblables pour désigner le nombre *mille*; ce sont v. sl. *tysqšta*, v. pruss. *tūsintons* (acc.), got. *pūsundi*. Le rapport qui unit ces formes n'apparaît pas avec une suffisante clarté: on a cru reconnaître dans le mot vieux slave un emprunt au germanique, et bien que la phonétique fasse ici difficulté, il n'en est pas moins remarquable que les expressions slave et gotique soient dérivées d'une façon exactement pareille (cf. A. MEILLET, *Études sur l'étym. et le vocab. du v. sl.* 399). Sous ce rapport le baltique se distingue et les termes variés qu'il présente sont dûs à des formations assez indépendantes. Quoiqu'il en soit, il convient avant tout de rappeler que l'étymologie courante du mot *mille* en germanique, slave et baltique en fait un composé dont le premier terme serait un substantif **tūs*, degré zéro de la racine qui se présente au degré e dans skr. *tāvas*, *taviṣās* 'force, fort' et dont le second terme serait une forme du nom de nombre cent **-kemt-*, **-komt-* ou **-kmt-*. Malgré les objections faites par M. HIRT (IF III 344 suiv.) cette explication reste la plus probable: en effet, il n'est guère possible de faire état de la difficulté du traitement **-sk-* > *-s-* en germanique (cf. STREITBERG UG 145), ni de négliger une explication qui rend compte d'une part de l'intonation de *u* (cf. lit. *tūkstantis* et F DE SAUSSURE MSL VIII 427) et d'autre part de la coexistence curieuse, jusqu'en pleine époque historique, de formes composées proprement dites et de formes plus ou moins indépendantes. Telles sont en germanique got. *pūsundi*, v. h. a. *dūsunt*, v. angl. *ðusend*, nor. *pūsund* en face de franc sal. *pūs-chunde*, v. isl. *pūs-hund*, en baltique v. pruss. *tūsintons*, lit. *tūkstantis*, en face de lit. ordinal *tūkstas*, *tūkstinis* (v. SCHLEICHER *Lit. Gr.* 152).

Ces dernières formations sont ici particulièrement importantes. En effet si l'on considère que le lituanien n'a pas d'autre ordinal

correspondant au nombre *mille* que la forme déterminée *tūkstantysis* qui est d'origine toute récente. il faut admettre que pendant longtemps *tūkstantis* et *tūkstas* ont seuls coexistés: *tūkstinis* est tiré de *tūkstas* au moyen d'un suffixe secondaire tout comme *deszimtinis* de *deszimtas* (v. LESKIEN *Bild. d. Nom.* 402). En soi-même *tūkstantis* correspond à v. pruss. *tūsimtons*, got. *pūsundi*, v. sl. *tysqšta*; c'est un mot composé indépendant au point de vue morphologique de l'adjectif *tūkstas* qui est un dérivé de **tūs* par le moyen du suffixe *-tas* des noms de nombre ordinaux: l'alternance inexplicquée mais courante en lituanien *-st-* ~ *-kst-* explique le changement de **tūstas* en *tūkstas*. Mais au point de vue historique *tūkstas* et *tūkstantis* que le sens appariait en quelque sorte, ont dû être rattachés matériellement et la structure de l'un a dû influencer sur celle de l'autre. De la comparaison de v. pruss. *tūsimtons*, got. *pūsundi*, v. sl. *tysqšta* il apparaît que le groupe *-kst-* dans lit. *tūkstantis* est d'origine secondaire; comme la naissance de ce même groupe dans le mot *tūkstas* peut s'expliquer ainsi qu'on a vu ci-dessus, il paraît très vraisemblable que c'est le nom de nombre ordinal qui a agi sur le cardinal, et que *tūkstantis* a été refait en partie sur le modèle de *tūkstas*. On voit de suite quelle a été l'importance d'une pareille altération: non seulement le mot lituanien a pu dès lors être rapproché du participe présent du verbe, attesté en lette, *tūkstu* 'ich schwelle', et vraisemblablement reformé à son image, selon l'hypothèse de M. BRUGMANN (*Grundriss* 507), mais encore il a pu être considéré comme un substantif abstrait, dérivé de *tūkstas* au moyen du suffixe *-nt-*, le seul qui présente une nasale devant *-t-*; on sait que le génitif de *tūkstantis* était *tūkstantës* et n'est devenu *tūkstancio* que récemment. Quant à l'emploi de noms abstraits comme nombres cardinaux, il est attesté suffisamment par lit. *dėszimtis* 'dix' gén. *deszimtės*.

Dès maintenant, on aperçoit sans peine comment la forme restituée d'après la comparaison des mots finnois, mordve et tchérémisse se retrouve en lituanien primitif. Si la présence du groupe *-kst-* et de la dentale *-n-* dans le mot *tūkstantis* s'explique par des faits secondaires et relativement récents, rien n'empêche plus de rétablir la forme ancienne sur le témoignage du vieux prussien d'une part,

du germanique et du slave de l'autre. La première de ces langues nous atteste l'existence d'un substantif formé de **tūs* et de **simt-*, issu très correctement de **kmt-*, degré zéro du radical du mot cent: *tūsimt-ons* ne montre en plus que la simplification des géminées ($s < s + s$), qui est de règle du slave et en baltique. Les autres langues témoignent que le second terme du composé qui signifie *mille* apparaît aussi au degré *e* (cf. russe *tysjača < tysęšta*) et au degré *o* (cf. v. sl. *tysęšta* où $q < *on, *om$). Dès lors le lituanien primitif a dû être **tūšamt-* issu de **tūššamt-*; en effet le groupe *-šk-* du primitif **tūškomt-* devait aboutir à **-šš-* (cf. BRUGMANN *Grundriss* I 781) exactement comme indo-eur. *o* à lit. *a*.

Assurément l'explication et la restitution proposées ci-dessus n'éclairent pas toutes les difficultés de détail que présente le mot *mille* dans les langues germanique, slave et baltique. Mais, si l'on s'en tient à cette dernière, il semble bien qu'elles peuvent rendre compte de la divergence curieuse qui sépare le vieux prussien du letton-lituanien (de *tūsimt-ons* opposé à *tūkstantis, tūkštūts*), expliquer les noms de nombre ordinaux *tūkstas* et *tūkstinis*, et enfin rétablir l'accord, déjà établi sur tant d'autres points, entre le dialecte lituanien de la langue baltique et la communauté finno-mordve.

Helsinki-Paris, septembre-octobre 1905.

Ein paar bemerkungen zu Gyarmathi's „Affinitas“

Von

YRJÖ WICHMANN.

Unter PORTHAN's papieren in der universitätsbibliothek zu Helsingfors findet sich ein Göttingen den 26. aug. 1798 datierter brief SAMUEL GYARMATHI's an PORTHAN, in welchem ersterer u. a. sagt, er schicke einen „unvollständigen versuch“ („tentamen scilicet aliquod imperfectum“) mit, in dem er die verwandtschaft der finnischen sprachen mit seiner muttersprache, dem ungarischen, nachzuweisen versucht habe.¹ Ausserdem bemerkt er, er füge einen kurzen abriss einer von ihm geschriebenen ungarischen grammatik („brevem synopsis“) bei.² In seiner besprechung des verhältnisses PORTHAN's zu GYARMATHI hebt SETÄLÄ, welcher den genannten brief in seinen *Lisiä suom.-ugr. kielen tutk. historiaan*, *Suomi* III 5 (1892) p. 335—6 veröffentlicht, in derselben arbeit (p. 300—1) durchaus zutreffend hervor, dass GYARMATHI mit seinem „unvoll-

¹ „En primum idque satis leue erga Te meae obseruantiae signum, tentamen scilicet aliquod imperfectum, in quo affinitatem linguarum Fennicae originis; (quarum quidem vestigia in locupleti hac Bibliotheca scriptis notata reperire potui:) cum mea materna Hungarica omni qua fieri potuerat attentione euoluere conabar.“

² „Quod autem dignam de lingua hungarica ideam acquirere possis, non abs re iudicaui, breuem tibi dare meae Grammaticae synopsis, — —.“

ständigen versuch“ nur sein werk „*Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammatice demonstrata. Nec non Vocabularia dialectorum Tataricarum et Slavicarum cum Hungarica comparata*“ im auge haben könne. „Dieses werk“, fährt SETÄLÄ fort, „erschien jedoch erst 1799, und GYARMATHI'S brief ist im august 1798 geschrieben. Ob es sich nun so verhielt, dass das buch schon 1798 fertig gedruckt war, oder ob GYARMATHI vielleicht den teil seines buches (vielleicht das erste heft) an PORTHAN geschickt hatte, das damals im druck vorlag, vermag ich nicht zu sagen. Die letztere alternative hat vielleicht mehr wahrscheinlichkeit für sich, da alsdann die worte 'tentamen aliquod imperfectum' — die natürlich auch auf das ganze werk angewendet werden konnten — eher am platz sind.“

Dass jedoch gerade die erste annahme die richtige ist, dass also GYARMATHI'S berühmte „*Affinitas*“ wirklich bereits im jahre 1798 fertig gedruckt vorlag, geht deutlich aus einem später veröffentlichten briefe hervor, den unser bekannter rechtsgelehrte MATHIAS CALONIUS am 25. dezember 1798 von Stockholm an PORTHAN schrieb.¹ CALONIUS hatte damals, wie schon oft vorher, PORTHAN literatur verschafft und schreibt aus diesem anlass u. a. folgendes: „— — — Jetzt habe ich für dich zurückgelegt: das Journal för Svensk Litteratur 9. und 10. stück; — — — Ausserdem wurde mir gestern von doktor Lüdeke² zugesandt ein exemplar von dem werk des ungarisch Samuel Gyarmathi (*Medicinae Doct.*) *Affinitas Linguae Hungaricae cum Linguis Fennicae originis grammatice demonstrata, nec non Vocabularia dialectorum Tataricarum & Slavicarum cum Hungarica comparata*, Gottingae 1799 (wenigstens steht dies auf dem titelblatte) sowie ein handschriftlicher prospectus seiner ungarischen gram-

¹ Siehe Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LV. = Mathias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan åren 1798—1800. Helsingfors 1902, p. 379—80.

² Der pfarrer der deutschen gemeinde in Stockholm, der bekannte literaturhistoriker und biograph Christoph Wilhelm Lüdeke. Er scheint der bibliothek der Akademie von Åbo und Porthan fleissig bücher besorgt zu haben.

matik und ein brief an dich auf lateinisch, welche sprache der autor ziemlich gut schreibt. — — — “¹

Der an PORTHAN adressierte brief, von dem CALONIUS hier spricht, ist natürlich eben der obenerwähnte, der sich unter PORTHAN's papieren in der universitätsbibliothek zu Helsingfors befindet. Unter dem „prospectus“ der ungarischen grammatik versteht CALONIUS den kurzen abriß der ungarischen grammatik, den GYARMATHI in seinem briefe „brevis meae Grammaticae synopsis“ nennt.² Das von GYARMATHI erwähnte „tentamen scilicet aliquod imperfectum“ führt CALONIUS mit seinem vollständigen titel „Affinitas etc.“ an, indem er noch den auf dem titelblatt stehenden druckort und sogar das

¹ „— — — Nu har jag för Bror aflaggde: Journal för Svensk Litteratur 9 och 10 stycken; — — —. Dessutom tillsändes mig af Doctor Lüdeke i går ett Exemplar af Ungraren Samuel Gyarmathis (Medicinae Doct.) Affinitas Linguae Hungaricae cum Linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata, nec non Vocabularia dialectorum Tataricarum & Slavicarum cum Hungarica comparata, Gottingae 1799 (åtminstone står det så på Titul bladet) jemte en handskrifven prospectus af dess Ungerska Grammatica och ett Bref stäldt till Bror på Latin, hvilket språk Auctorn skrifver tämligen väl. — — —“

² Dass der von CALONIUS erwähnte „prospectus“ mit GYARMATHI's „brevis synopsis“ identisch ist, geht auch aus einer anderen stelle in CALONIUS' oben herangezogenem brief hervor, in der er sich zu einer von GYARMATHI aufgeworfenen sprachlichen frage äussert. Dieser passus des briefes, der auch CALONIUS' sprachwissenschaftliches interesse illustriert, lautet auf deutsch folgendermassen: „Ich habe den genannten prospectus gelesen. Daraus ersehe ich, dass der numerus dualis im ungarischen nicht vorhanden sein soll. Dass es aber im finnischen wie im ungarischen einen pluralis objective talis und subjektive singularis giebt wie in dem von ihm angeführten beispiel Szolgaim, Lat. Servi mei, meine diener, das glaube ich nicht. Nein, ein solcher plural kann, soviel ich zu beurteilen vermag, auch nicht durch ein suffix gebildet werden. Ich kann auf finnisch wohl sagen *orjani* mein sklave, *poikani* mein sohn etc. Gleicheweise auch *orjamme* unsere sklaven, *poikamme* unsere söhne; aber meine sklaven, meine söhne, soll auf finnisch nicht ohne zusatz von *minun* etc. verständlich ausgedrückt werden können, sofern man nicht annehmen soll, dass singular und plural durch ein und dieselbe flexion expriemiert werden können, was jedoch in den meisten fällen zu konfusion führen würde.“ Vgl. Suomi III 5 p. 302—3, wo die betref-

druckjahr hinzufügt, wobei er besonders darauf hinweist, dass auf dem titelblatt als druckjahr wirklich das jahr 1799 angegeben sei (obgleich man damals noch 1798 schrieb).

Obwohl also GYARMATHI'S „Affinitas“ schon 1798 gedruckt war, und obwohl das werk schon ende desselben jahres in CALONIUS' hände gelangt war, um an PORTHAN übersandt zu werden, hat sich PORTHAN doch erst im folgenden jahre, 1799, damit bekannt gemacht. CALONIUS sagt nämlich in seinem briefe, anbei folge GYARMATHI'S brief und „prospectus“, die übrige literatur aber werde er „umgehend“ abschicken. Aus einem späteren briefe (brief N:o CLXIII in der oben angezogenen briefsammlung) ergibt sich, dass GYARMATHI'S „Affinitas“ erst am 1. märz 1799 von Stockholm an PORTHAN abging.

*

Von GYARMATHI'S „Affinitas“ existieren zweierlei exemplare: die einen umfassen 380, die anderen 387 seiten. Diese verschiedenheit erklärt sich daraus, dass in den letzteren der „Appendix III“ zu finden ist, der in den ersteren fehlt. Im inhaltsverzeichnis (p. XXI—XXIV) ist der „Appendix III“ nicht aufgeführt. Aus der bezeichnungsart der bogen und der bindung des buches lässt sich ersehen, dass dieser „Appendix“ nicht in einem zug mit dem vorausgehenden text gedruckt worden ist. Er ist also offenbar separat und später als das übrige buch gedruckt und hinterher mit einer anzahl exemplare zusammengebunden worden.

fende, von CALONIUS berührte stelle der „synopsis“ GYARMATHI'S abgedruckt ist. — Aus demselben briefe seien hier noch folgende reflexionen CALONIUS' über das verhältnis des finnischen zum ungarischen hinzugefügt: „Sonst scheinen mir die beiden sprachen in ihrem genius und ihrem bau einander wohl nahe zu kommen; aber in der onomatologie besteht zwischen ihnen weniger ähnlichkeit, als ich vermutet habe. Es ist ja nicht zu leugnen, dass sehr viele wörter in den beiden sprachen deutlich dieselben sind, obgleich sie oft durch konsonanten- und vokalwechsel und auf verschiedene andere gewöhnliche arten etwas entartet sind; aber auf der anderen seite giebt es doch im ungarischen unzählige wörter, die weder selber noch in ihren wurzeln im finnischen, ja nicht einmal im lappischen wiederzufinden sind.“

Der „Appendix III“ bringt einen brief A. L. SCHLÖZER's an GYARMATHI vom 19. novemb. 1797 zum abdruck, der geeignet ist das verhältnis dieser beiden forschers zu beleuchten und der wieder einmal SCHLÖZER's weiten blick und grosse gelehrsamkeit widerspiegelt. GYARMATHI hatte SCHLÖZER das manuskript des ersten theiles seines buches zur durchsicht zugesandt. Bei der rücksendung des manuskripts giebt SCHLÖZER in einem briefe GYARMATHI wertvolle ratschläge, besonders richtet er sein augenmerk darauf, dass bei der vergleichung nicht nur das lappische und finnische, sondern auch die übrigen sprachen finnischen stammes zu berücksichtigen seien. Bezeichnend für SCHLÖZER's scharfblick auch in sprachlichen forschungen ist die anerkennung, die er im anfang seines briefes GYARMATHI's forschungsmethode zollt: „Sie haben bewiesen, dass beide [Ungrisch und Finnisch] nicht nur im *Vocabulario*, sondern auch“ was er für „vorzüglich wichtig“ hält, „in der Grammatik, wo nicht Schwestern, doch Cousinsen sind“ Von vergleichenden finnisch-ugrischen sprachforschungen erwartet SCHLÖZER „grosse Schlüsse für die Geschichte“: „Es wird eine Kette von *Einem* Stamm-Volke sichtbar, von *Finmark* im hohen Nord-West, bis ans Caspische Meer im Süd-Ost, — aber auch weiter nicht. Die urheimat der ungarn verlegt SCHLÖZER in die gegend des Jaik-Ural: „Am *Jaik* ist ihr Platz: da konnten sie links mit Persern, und rechts mit Türken Verker haben, folglich von beiden einzelne Wörter aufnehmen.“

Da die exemplare der „Affinitas“, in denen sich der „Appendix III“ findet, ziemlich selten sind, drucke ich denselben hier vollständig ab:

[APPENDIX III.]

[p. 381.]

Non solum subsidia pag. 125 iam memorata mihi Cl. Prof. et Cons. *Schlözer* humanissime obtulit, verum literis etiam suis me animare dignatus est, in quibus ea, quae de populis *Fennicae* originis breviter, sed nervose notavit, sunt lectu dignissima, ex lectione plurimorum annorum enata, erunt ergo meis lectoribus sine dubio acceptissima. En literas ipsas.

An Hrn. D. GYARMATHI.

Göttingen, 19. Novemb. 1797.

Ihr Manuscript folgt hier, mit meinem Danke für die Ere Ihres Zutrauens zurück.

Sie haben den Satz, von dem ich schon vor vollen 41 Jaren durch häufige Unterredungen mit *Ihre* in *Upsala*, und durch eigenes Studium völlig überzeugt war, den Satz, „dass Ungrisch und Finnisch nur wie Dialecte differiren, noch weit evidentler als *Sainovits* bewiesen; *teils* durch Herrechnung weit merer (ni fallor) beiden Sprachen sichtbar gemeinschaftlicher *Wörter*, *teils*, und was ich für vorzüglich wichtig halte, durch Anzeige der Aenlichkeit auch im *Innern* dieser Sprachen: deutlicher, Sie haben bewiesen, dass beide nicht nur im *Vocabulario*, sondern auch in der Grammatik, wo nicht Schwestern, doch Cousinsen sind.

[p. 382.]

[Eilen Sie also diese Ihre Untersuchungen ins Publicum zu bringen — hauptsächlich um die Ehre der Gelerten Ihrer Nation zu retten. — Ihr *Otrokotsi* war lange, wie *Rudbeck* der Schwede, zum Appellativ eines etymologischen Schwärmers geworden. — —

Da ich über eben dieses Ihr Sujet schon seit vielen Jaren ebenfalls Recherchen angestellt habe: so vermute ich von Ihrer Warheits-Liebe, dass Ihnen folgende meine Bemerkungen und Wünsche willkommen seyn werden.

I. Wäre ich an Ihrer Stelle, ich liesse auf dem Titel *Lapponica* weg, — — weil der Name *Lapp* ein Schimpfwort ist, und die Nation selbst allgemein wie wild gedacht wird. Lieber *Fennica*! Finnen sind ein schon dem Tacitus bekanntes, im Medio aevo renommirtes, gar nicht verächtliches Volk. Im Notfall würde — — jeder Unger doch lieber diese, als Lappen, für Cousins annehmen.

II. Auch würde ich das Parallel immer lieber zwischen *Finnen* und *Ungern*, als zwischen *Lappen* und *Ungern* ziehen: weil wir — weit mer Sprach-Subsidia (Bibel-Übersetzungen, Lexica, Grammatiken) vom finnischen als lappischen Dialect haben.

III. Es gibt einen 3ten Dialect, der ebenfalls reicher als der lappische an Sprach-Subsidien ist, — der *Esthnische*. Meine

esthnische Bibel haben Sie schon, hier communicire ich Ihnen auch eine esthnische ser gute Grammatik.

IV. Aber mit der Zeit wünsche ich noch mer. 1. Unstreitig haben die Magyaren einst am *Jaik* nomadisirt. 2. In diesen Gegenden existiren noch jetzt 4 Völker, [*Tscheremissen, Wotjaken, Tschu-* (p. 383.
waschen und *Wogulen*, die zuverlässig einst finnisch sprachen, deren Dialect aber heut zu Tag durch Vermischung mit Tataren, die lange Zeit ihre Ober-Herren waren, halb tatarisch geworden ist. 3. Gewiss aber ist noch viel Finnisches unter ihnen; diese Rudera wären mir wichtiger für die Magyaren, ihre weiland Nachbarn, als das entfernte Lappische; diese Dialecte möchte ich nach Wörtern und Grammatik mit dem Ungrischen verglichen haben! Von den drey erst benannten Völkern habe ich Grammatiken, nur alle drey sind in russischer Sprache. Von den *Wogulen*, gerade den allerwichtigsten für unser Thema, ist mir noch keine Grammatik bekannt; aber Wörter-Verzeichnisse gibts die Menge. Ich nenne Ihnen das berühmte Werk der Kaiserin *Catharina* II. und das wichtige MS. des seligen Prof. *Fischers* in *St. Petersburg*, das derselbe im Jar 1767 auf meinen Betrieb bey dem hiesigen historischen Institut niedergelegt hat.

V. Wie unendlich vorteilhaft es sei, *viele* Dialecte mit einander zu vergleichen, weiss ich aus eigner langer Übung. Oft gehen in einer Flexion drey Dialecte ser von einander ab; ein vierter oder fünfter zeigt uns den Übergang: z. E. der Lappe und Unger machen die Gradus Comparationis ser verschieden; vergleichen Sie den *Esthen*, da sehen Sie, wo das *m* im Superlativ des *Lappen* herkommt; auch finden Sie, dass der *Esthe* den Superlativ nicht wie der *Lappe*, sondern völlig wie der *Magyar* macht.

VI. Wenn je diese Vergleichung aller -- sonderlich der östlichen Dialecte angestellt seyn wird, dann erwarte ich daraus grosse Schlüsse für die *Geschichte*. Es wird eine Kette von *Einem* Stamm-Volke sichtbar, von *Finmark* im hohen Nord-West, bis ans Caspische Meer im Süd-Ost, — aber auch weiter nicht. *Deguignes* System, [das *Pray* und andere nachbeteten, als wären die Magyaren (p. 384.

aus *Turfan*, (schrecklich weiter 4, bis 500 deutsche Meilen nach Osten) gekommen, verfällt alsdann völlig, und der Historiker hat ein *Non plus ultra*.

VII. Nur muss sich dieser Historiker vor *Hagers* Verirrung hüten. — *Hager* weiss von *Magyaren* am *Jaik*, und von *Wogulen* am *Ural*; nun meint er, beide wären vom *Eis-Meer* her! Aber bis dahin sind noch 2 bis 300 deutsche Meilen! So nördlich ist nie ein Magyar gewesen. Am *Jaik* ist ihr Platz: da konnten sie links mit Persern, und rechts mit Türken Verker haben, folglich von beiden einzelne Wörter aufnehmen. Doch diese Ideen VI. und VII. behalte ich mir selbst zu einer eignen *Aus-arbeitung* vor: um so mer willkommen werden mir Ihre *Vorarbeiten* seyn.

A. L. Schlözer.

Postscript.

Ich finde so eben in den hiesigen *Gelerten Anzeigen* von 26. May St. 83. Seite 818. „Im Jare 1793 — erschienen *Hagers* neue Beweise der Verwandtschaft der Ungern mit den Lappländern. Dieser Meinung trat auch — *Schlözer* und *Murr* bey.“ Wer denkt hiebey, dass ich schon in meiner *Allgemeinen Nord. Gesch.* (gedruckt im Jar 1771) Seite 306. 422. 431. nicht nur dieses gesagt, sondern mere Seiten zur *Geschichte dieses Satzes* verschwendet habe, dass so viele ehemals *Sainovitsens* Bemerkung für *neu* ausgeschrien haben?

Der Anachronism könnte sich weiter fortpflanzen, und bey Unwissenden wenigstens könnte die Warheit dadurch verdächtig gemacht werden, dass sie erst vor fünf Jaren ans Tages Licht gekommen, und alle an[dere, die ihr seit dem beygepflichtet, nur *blinde Nachbeter* eines einzigen wären!

Haben Sie also die Güte, geehrter Herr Doctor, und lassen die angeführte Hauptstelle aus meinem schon vor 27 Jaren gedruckten Buche Ihrem Werke am Ende beydrucken.

Schlözers Allgem. Nordische Geschichte, (oder Fortsetzung der Allgem. Welthistorie XXXIter Teil.) S. 306. und 307

XII. Ungern, oder, wie sie sich selbst nennen, *Magyar*, die heutigen Bewohner des alten Pannoniens. Dass die Sprache dieser Ungern mit dem Finnischen und Lappischen nahe verwandt, und die Nation folglich ein Zweig des grossen finnischen Völkerstammes sey, ist etwas altes, und längst bekanntes. Hr. *Sainovits* *) hat diesen alten Satz ganz neuerlich durch neue Gründe bestätigt, und besonders gewiesen, dass auch in der *Grammatik* (nicht bloss in einzelnen Wörtern) eine grosse Übereinstimmung zwischen dem Ungrischen und Lappischen sei.

*) *Johann. Sainovits* S. I. *Ungari Tordasiensis* — *Demonstratio, idioma Ungarorum et Lapponum IDEM ESSE*, Regiae Scient. Soc. Danicae praelecta. *Hafniae* 1770. 4. 12 Bogen. Lächerlich war das Geschrey, das einige unsrer politischen Zeitungs-Schreiber über diese, ihrer Meinung nach, ganz nagelneue Entdeckung erhoben: der Hr. *Sainovits* selbst citirt S. 73. 82. eine kleine Bibliothek von Schriftstellern, die schon seit 1717 eben diess gesagt. Freylich die *Ungrischen* Geschicht-Forscher wussten bisher noch nichts davon; daher ist alles, was sie bisher von *Originibus Ungricis* ersonnen haben, so schlecht und ungegründet. —

[Das IDEM ESSE auf dem Titel-Blatt ist übertrieben; so weit geht Hr. *Sainovits* Vergleichung des Ungrischen mit dem Lappischen noch nicht, dass sich mit Grunde von *Identität* sprechen liesse. Sein Verzeichniss verglichener Wörter S. 35—52. enthält nur 154 Beyspiele; und rechnet man die *Derivata* ab, so bleibt nicht einmal die Hälfte von *Radical*-Wörtern, die hier allein entscheiden, übrig. —] [p. 386.]

Noch übertriebener ist sein Satz S. 27. „*Audeo dicere nullam fere Ungricam vocem reperiendam, quae non inter Fennos aut Lappones Sueciae, aut certe inter Lappones Finmarchiae itidem reperiantur.*“ Hr. *Sainovits* kennt weder die Menge der finnischen Völkerschaften, noch die Geschichte und Wanderungen seiner Magyaren; sonst würde er schon *a priori* mer Aenlichkeit beym Wogulischen und Permischen mit dem Ungrischen, als bey dem weit entfernten Lappischen vermuten. Unstreitig kamen doch die Magyaren aus Asien: also — dieser Schluss gilt so lange, bis er *a posteriori* widerlegt wird, dass z. E. das Wogulische dem Ungrischen nicht so änlich, als das Lappische sey — also muss ihre Sprache sich mer den asiatischen als den europäischen Finnen nähern. Nächst dem hat keine finnische Nation *weniger*

Verker mit andern Völkern gehabt, als die lappische, und keine mer als die *ungrische*. Die letztere hat sogar indische, altpersische, tatarische u. a. Wörter aufgenommen, die Lappische hingegen ist rein. Ich stelle mir daher Ungrisch und Lappisch, wie Englisch und Isländisch vor, und mache diesen Schluss: hat die ungrische Sprache sogar mit ihrer *entferntesten* Schwester gleichwol noch eine sichtbare Aenlichkeit; so ist zu vermuten, dass sie mit ihren *näheren* Schwestern am Ural und an der Wolga noch näher übereinkomme. Möchte nur einst das Glück einen *Sainovits* auch in diese Gegenden föhren! Diess mag genug seyn von den Haupt-Arten der ganzen finnischen Völker-Classe. *)

*) Nämlich der noch vorhandenen: denn noch sind eine Menge alter finnischer Völkerschaften, die nunmer, wenigstens dem Namen nach, ausgestorben sind, z. E. die *Quenländer* in [Schweden, die *Ingrier*, *Jamer*, *Petscherier*, *Wessen*, *Muronier*, und andere beym *Nestor*.

Reliqua, quae in his literis ad Thema meum dilucidandum non pertinebant, brevitati studens praeterii.

Zur geschichte der lappischen affrikaten.

Von

K. B. WIKLUND.

Es ist eine schon längst bekannte sache, dass ein lappisches -žž- z. b. in lpN čuožžot „stehen“ auf ein älteres -ńś- zurückgeht, das man in einer älteren, noch nicht assimilierten form in lpK wiederfindet: Ter †čïonč̣a-, Kildin †čuońč̣e-, und das im finnischen als -is- (etc.) auftritt: seisoa. Wenn man mit hilfe dieser regel das bekannte präteritum des negierenden verbums Lule sg. 1. *idłśiv*, 2. *idłśio*, 3. *idłśi*, [dual. 1. *èimē*, 2. *èitē*, 3. *èikā*, plur. 1. *èimē*, 2. *èitē*], 3. *idłśin* etymologisieren will, erhält man einen „stamm“ **inś-* + dem gewöhnlichen präteritalsuffix -i-. Ein solcher stamm ist aber in den anderen fi.-ugr. sprachen ganz unbekannt. Im ersa-mordvinischen hat man zwar ein ähnliches präteritum des negierenden verbums sg. 1. *ežin*, 2. *ežit*, 3. *ež*, plur. 1. *ežinek*, 2. *ežide*, 3. *ešt* (PAASONEN, Mordv. lautl. 27), daneben auch mokscha sg. 1. *ašin*, *ezin*, 2. *ažit*, *ezit*, 3. *ašiz*, *ez*, plur. 1. *ašimā*, *azimā*, 2. *ašidā*, *ezidā*, 3. *ašist*, *est* und tscheremissisch sg. 1. *ežem*, 2. *ežed*, 3. *eš*, plur. 1. *ežna*, 2. *ežda*, 3. *eš* (u. a.; BUDENZ NyK IV 94). Das *é* gehört indessen nicht zum stamme, sondern ist ein gewöhnliches mordvinisches präteritalsuffix, und dasselbe gilt für das tscheremissische *š* (und wohl auch *ž*), vgl. SETÄLÄ Tempus und Modus 105 f. Mordv. *ašin* ist ein präteritum von *ašan* (NyK XIII 100). Auch im estnischen findet man ähnliche formen: südestn. *es* (in allen personen), am Peipussee *ma ezin tō* „ich holte nicht“, *ta es tō* „er

holte nicht“, ebenso im livischen sg. 1. is, 2. ist, 3. is, plur. 1. is, 2. 3. ist, dieses s, z ist aber das in beiden sprachen gewöhnliche, aus den „verba contracta“ verallgemeinerte präteritalsuffix, vgl. estn. pühkizin „ich fegte“ von pühin „ich fege“ mit z aus wiskazin „ich warf“ von wiskan < *wiskadan „ich werfe“

Das lappische *id'tšiv* steht also ganz allein. Zur not könnte man darin ein mit dem soeben genannten mordvinischen suffixe verwandtes präteritalsuffix *-ši-* sehen. Diese annahme wäre jedoch sehr kühn, da man sonst im lappischen keinerlei spuren eines solchen suffixes wahrgenommen hat und da der andere der beiden in der sprache vorhandenen einsilbigen verbalstämme in den entsprechenden formen ein *-jji-*, *-ji-* zeigt: lpLule *led'div* < **lejjim* „ich war“, *led'dio* „du warst“, *led'din* „sie waren“ (neben *liddiv* u. a.).

Ein ortsname aus dem nördlichen Norwegen gibt uns indessen den schlüssel zur erklärung des rätselhaften *id'tšiv*. Dieser name ist das von QVIGSTAD FUF II 139 erwähnte „lpN *Sažža*, g. *Sāža* (< **Sannža*, g. **Sanža*) eine grosse insel südlich von der stadt Tromsö < anorw. *Senja*, f.“ Das *a*, nicht *â*, der ersten silbe zeigt, dass das wort schon in urnordischer zeit entlehnt wurde, als das anorw. *e* noch nicht aus einem urnord. *a* durch umlaut (vor dem schon urnord. *j*) entstanden war. Nordischer ursprung eines lappischen ortsnamens ist, wie QVIGSTAD Nord. Lehnwörter im Lapp. 67 ff. gezeigt hat, in dieser gegend nichts ungewöhnliches. In diesem ortsnamen geht also lpN *-žž-* nicht auf *-ňš-*, sondern auf eine ganz andere konsonantenverbindung zurück.

Ein eben solches lehnwort ist nach meiner meinung lpTer *†tājja* „Deutschland, Schweden, Norwegen, Finnland“, *tāja käll* „das Deutsche u. s. w.“, *tāj-nippe* „Einlegemesser“, *tājis* adv. „deutsch u. s. w.“, *tājñč* „ein Deutscher u. s. w.“; Enare (LÖNNROT) *taače* „Norwegen (eig. Dänemark)“, (ANDELIN) *taz* [*z* = *ds*] „Norwegen“; lpN *dača* „en Danske; dial. Nordmand“ (der lautwert des *č* ist mir unbekannt; richtig kann das kurze *č* kaum sein, vgl. NIELSEN Zur ausspr. I 37); Lule *tād'tša* „ein norweger; auch überhaupt ein bauer“; Arjeplog *†tažža*, gen. *tāčča* „bauer; ein name des bären“; Malå *tältšə* „bauer“; Vilhelmina, Jämtland, Härjedalen *pāl'sə* „bauer“ Die formen aus Härjedalen—Lule haben alle ein altes *-žž-*, das man

wohl auch für lpN und Enare voraussetzen darf. Die terschen formen sind mir aber dunkel; ihr *-j-* ist mit dem *-ǰǰ-* ganz inkongruent. Jedenfalls möchte ich das wort mit dem namen *Dänemarks* zusammenstellen. Wie NOREEN Spridda studier, zweite sammlung 138 ff. gezeigt hat, geht der erste teil dieses namens auf ein altes **danja-* (= d. *tenne*) zurück. Dieses **danja-* sehe ich im la. *tādʹša* etc., das sowohl seiner form als überhaupt auch seiner bedeutung nach mit dem nordischen worte übereinstimmt. Das *-nj-* wurde mit urla. *-ńǰ-* wiedergegeben, das später zu *-ǰǰ-* (*-dʹš-*, *-ddš-*) assimiliert wurde.

Diese beiden lehnwörter geben uns den schlüssel zum verständnis des obengenannten *idʹšiv*: es geht auf ein altes **in-ji-m* zurück, wo *in-* der verbalstamm und *-ji-* das nach einem einsilbigen stamme stehende präteritalsuffix ist. Denselben stamm **in-* finde ich auch in der 3 p. sg. präs., die, wie es scheint, überall *ī* heisst und deren *ī* sehr gut aus einem **in* kontrahiert sein kann (FUF II 60 ff.). Auch fi. *ei* lässt sich ungezwungen aus einem **en* erklären. In lpN 3 p. plur. präs. *æi* finde ich endlich noch eine spur des *ń*, das hier nach *ä* auftritt (vgl. *æp*, *æppe*, *æva* etc.).

Andere beispiele eines alten *-ńj-* kann ich hier nicht nachweisen. Es ist wohl auch kaum denkbar, dass sich ein *-ńj-* neben dem gewöhnlichen *-ńń-*, *-ń-* sehr lange behaupten konnte. Nur wo das *j* eine aus anderen wörtern wohlbekannte funktion hatte, welche für die bedeutung des wortes von grossem gewicht war, konnte es durch systemzwang erhalten bleiben, sonst musste wohl das *-ńj-* bald mit *-ńń-*, *-ń-* zusammenfallen.¹ Ein solcher fall von systemzwang bestand hier, wo das *-ji-* aus dem prät. des anderen einsilbigen stammes **lejjim* wohlbekannt war und wahrscheinlich auch in anderen fällen vorkommen konnte, vgl. die südlappischen präterita *sä ttejjim* „ich sandte“ (von einem *ije*-stamm *sä ttiä* < urn. **sandi* - -, an. *senda*) u. s. w.

Auch nach einem *l*-laute findet man in ein paar fällen ein sonderbares *č*, das auf ein *j* zurückgehen muss.

Im urlappischen gab es, wie ich glaube, neben dem gewöhnli-

¹ Neben *Saǰǰa* giebt es denn auch eine form *Sanǰa* (FRHS).

chen *l* auch ein mouilliertes *l*. In den jetzigen dialekten findet man zwar ein solches *l* eigentlich nur im norweg. Finmarken (NIELSEN Zur ausspr. I. 66), sonst hat man fast überall statt dessen ein *l* + *j*, z. b.: Ter *†nielje*, Kildin *†nielj*, Notozero *†nielj*, Akkala *†nel*, Enare *nielj*, *njællji*, Polmak *neŋlʲja*, Porsanger *näʎʎa*, Lule *nèllje*, Malå *nelʲje*, Vilhelmina *nèlʲje*, Frostviken *nèlʲje*, Undersåker *neʎʲje*, *nèlʲjē*, Härjedalen *nèlʲjē* „vier“. In den westfinnischen sprachen findet man hier sowohl *l* als *lj*: fi. *neljä*, karel. *nellä*, olon. *nellä*, veps. *nell*, vot. *nellä* (nach SETÄLÄ YSÄH 424, 435 mit hellem, nichtmouilliertem *l*), estn. *neli*, gen. *nelja*, liv. *nēla*. Nach SETÄLÄ 430 ff. ist *lj* hier das ältere. A priori ist ja die entwicklung *lj* > *l* ebenso leicht verständlich wie die von *l* > *lj*; das verhalten der entlegeneren sprachen scheint mir indessen dafür zu sprechen, dass man es eher mit einem fi.-ugr. *l* als mit einem *lj* zu tun hat. Es ist hier nicht der ort auf einzelheiten einzugehen, was übrigens dadurch sehr erschwert wird, dass, wie es scheint, nur zwei wörter mit fi. oder lp. *-lj-* über das ganze fi.-ugr. gebiet verfolgt werden können. Einem fi. und lp. *-lj-* entspricht in diesen wörtern mordv. *-l-* (das aber auch ebenso gut aus *l* vor einem palatalen vokale entstanden sein könnte), tscherem. *-l¹*, syrj.-wotj. *-l-*, ostjDN *-p-*, *-t-*, Trj. *-a-*, V Vj. *-l-*, Kaz. *-a-*, Ni. *-t-*, O *-l-* (welche alle aus einem älteren, wohl nichtmouillierten *l*-laute entwickelt sind), wog. *-l-*, *-l-*, ung. *-gy-* (< *-j-*), *-l-* (vgl. SETÄLÄ NyK XXVI 418): mordvM *nīlā*, E *nīle*, tscherem. *†nol*, syrjI *nol*, wotjG *nul*, M *njl*, U *nīl*, ostj. DN *nəpə*, Trj. *nəʎə*, V Vj. *nəʎə*, Kaz. *nəʎə*, Ni. *nəʎə*, O *nəʎə*, nordwogul. *†nīlā*, Konda *†nēlā*, Tavda *nīlī*, ung. *négy* „vier“; lpTer *†pielje*, Kildin *†pielj*, Notozero *†pelj*, Akkala *†pel*, Polmak *bēʎli*, Lule *pèlʲjē*, Malå *pälʲjē*, Offerdal *bèlʲje*, mordvM *pīlā*, E *pīle*, tscherem. *†piliks*, *pilis*, *peleš*, *pilš*, syrjI *pēl*, wotjG J *pel*, ostjDN *pəʎ*, Trj. *pʲəʎ*, V Vj. *pəʎ*, Ni. *pəʎ*, Kaz. *pəʎ*, O *ppl*, nordwogul. *†paʎ*, Konda *pāl*, Tavda *pil*, ung. *fül* „ohr“. Alle diese, mordvinischen bis ungarischen, äqui-

¹ Daneben giebt es sowohl im mordv. als tscherem. einige fälle von *l* vor hinterem vokale, z. b.: mordvM *velan* „umfallen, rollen, sich wälzen“, E *velams* „sich drehen“, tscherem. *†welam* „hinunterfallen“ *welam* „allmählig nieder- oder umfallen“, vgl. wotj. *†vullal-* „hin und her drehen“

valente des fi. und lp. *-lj-* kann man, glaube ich, leichter auf ein *-ʃ-* als auf ein *-lj-* zurückführen, ich nehme also vorläufig an, dass auch fi. und lp. *-lj-*, *-ʃ-*, *-ʒ-* auf einen älteren mouillierten *l*-laut zurückgehen.

Dieses ältere *ʃ* hat sich also im lappischen regelmässig zu *ʃ*, *lj* entwickelt. Daneben giebt es aber auch ein paar wörter, wo man statt dessen ein *lč* findet: lpN *†spālčas*, gen. *spālčasa* „kahl (z. B. Wiese, Haupt)“ neben *balčče* und *†bälljės*, gen. *bälljasa*, Kildin *†pāljas*, Notozero *†paljas* = fi. *paljas*; die formen mit *-lj-* sind gewiss späte lehnwörter aus dem fi., daneben aber auch Lule *puölljat*, attr. *puölljis*, neben einem sonderbaren Gellivare *puölliat*, attr. *puöllhis* „waldlos, kahl (von hohen bergen), licht (vom walde)“, LINDAHL & ÖERLING *puoljos* „skallot, gles på skog“, Frostviken, Offerdal *puöllje-taaxke* „baumloser, ebener platz im walde“ (andere beispiele von *a ~ uö* im lp. in meiner Lul. Gramm. § 77). Auch in einer dublette ohne finnische parallele: lpN *stulljit* neben *stulččit* „movere, miscere, agitare, røre, rode i, subbe, plaske ned“ (QVIGSTAD NL 30). Ich finde gegenwärtig keine erklärung für diesen wechsel *-lj-* ~ *-lč-*. Es ist ja nicht denkbar, dass man einst zwischen einem *-ʃ-* (> *-lj-*) und einem *-lj-* (> *-lč-*) unterschieden hat; bei *spālčas* konnte nicht wie bei *idʃšiv* systemzwang vorkommen, der nach dem *l* ein *j* bewahrt hätte.

Auch in einem lehnworte findet man ein *-lč-*, das einem *-lj-* des grundwortes entspricht: lpN, Hammerö, Tysfjorden *†skallčō*, Lule *skällʃšō*, Malå *skallʃšū*, Hatfjelddalen *†skalčū* „muschel“ < urn. **skaljō*, an. *skel* id. Die von QVIGSTAD NL 290 vorgeschlagene etymologie lpN *skalzhja* (: *skalča*; LEEM) „iishaard Snee, nix tam dura, qvam glacies“ = norw. *skjelja* „eisrinde auf dem schnee“ scheint mir etwas unsicher. Daneben giebt es aber auch ein paar alte lehnwörter mit lp. *-lj-* = nord. *-lj-*: Enare *valjič*, lpN *†vallʃit*, Lule *välljit*, Arjeplog *†välljjet*, Malå *väljet*, Vilhelmina *välʃjet*, Frostviken *vuälʃjet*, Offerdal *vuälʃjō*, Undersåker, Härjedalen *uälʃjō* „wählen“ < urn. **walj-* -, an. *velja* idem (Kildin *†valʃe-*, Notozero *†vālʃe-*, Akkala *†vällöše-* stammt aus fi. *valitsen*; in Ter *†valmše-* scheint eine verwechslung mit *†valmšte-* = fi. *valmistaa* „bereiten“ vorzuliegen). Lule *ulljō* „trübes und sehr heisses wetter“, Arjeplog *†ullo* „heisses wetter“,

LINDAHL & ÖHRLING *uljo* „blidt väder, värme, hetta“ < urn. **ulju*?, an. *ylr* (gen. *yljar*, nom. pl. *ylir*) „Varme“, eine etymologie, die vielleicht nicht ganz sicher ist. LpN *†šalla*, Tromsö amt *†salla*, Hammerö, Tysfjord, Folden *†salla*, Lule *šallja* „weide“ muss wohl mit der noch nicht umgelauteten grundform des an. *selja* (: **salhjō*) id. zusammengehören; das *š* dürfte durch assimilierende wirkung des *j* erklärt werden können. In allen neueren lehnwörtern findet man ebenso lp. *-ll-*, *-lj-* = nord. *-ll-*, *-lj-*, z. b. Hatfjelddalen *†fuljet* „folgen“ = nord. *följa*; Tromsö amt *†tolla* „ruderpflock“ < norw. dial. *tolle*.

Die verschiedene behandlung des urn. *-lj-* in *valjit* und *skalčo* ist sehr auffallend. Das *j* war in urn. zeit nach der gewöhnlichen annahme der grammatiker halbvokalisch, nicht spirantisch (NOREEN Aisl. Gramm. ³ § 213). Das natürlichste wäre wohl also, dass ein urn. *-lj-*, *-li-* durch lp. *-ll-*, *-lj-* wiedergegeben wurde. Das *č* in *skalčo* scheint aber dafür zu sprechen, dass das *-j-* der grundsprache so spirantisch war, dass es den lappen ihrem *-tš-* (oder *-dš-*) ähnlich dünkte. Dasselbe gilt für das *-ni-* > *-ńž-* > *-žž-* in dem obengenannten *Sažža* und *tādłša*, wo man eher ein *-ńń-* als ein *-žž-* erwartet hätte. Es ist jedoch unmöglich gegen die gesammten resultate der nordischen sprachwissenschaft in diesen fällen ein sonst unbekanntes, spirantisches urn. *j* anzunehmen, sondern man muss die differenzierung des *j* auf lappische vorgänge zurückführen. Welche diese vorgänge gewesen sind, ist aber ganz unklar. In *valjit* steht das *j* vor einem *i*, in *skalčo* vor einem hinteren vokal; ob die qualität des folgenden vokals in irgend einem zusammenhang mit dem wechsel *j* ~ *č* steht, scheint mir aber sehr unsicher, besonders da die rein lappischen wörter gegen eine solche auffassung sprechen.

Den bisher behandelten fällen ist gemeinsam, dass das *j*, *č* in postkonsonantischer stellung steht. Auch in vielen anderen wörtern findet man ein postkonsonantisches lp. *č* = nord. *j*, *i*. Regelmässig ist das der fall, wenn das grundwort vor dem *j* ein spirantisches *g* (*ž*) hat, das in den jetzigen lappischen dialekten als *u*, *v* erscheint, z. b.: lpN *avčča*, Lule *avčša* „Prunus padus“ < urn. **hazja*-, an. *heggj*; andere beispiele in meiner Lul. Gramm. § 299, 2. Nicht ganz analog sind solche sehr jungen lehnwörter mit *-nč-* wie

Arjeplog [†]*dunča* „dünger“ = schwed. *dynga* idem, wo das *g* dialektisch als *dž* ausgesprochen wird (Svenska Landsmålen I 60); vgl. QVIGSTAD NL 33.

Ein hierhergehörendes beispiel von lp. -č- = fi. -j- ist:

Ter [†]*kuvče* „lachsforelle (кунжа)“, lpN [†]*gūw'ča* „seeforelle (Salmo trutta)“, Polmak *guw'čšá*, Lyngen, Balsfjord *guvčče* = fi. *kunja* „insjöfax (järvilohi, lihavampi muuta lohta)“, *kunjo* idem, *kunjas* „forell“; karel. *kunja* „kala, joka on lohen sukua, mutta parempi ja hienompi“; vgl. lpN *goagjem* „voksen Hanlaks“ (FRIS: „et Slags Sørret“), Lule *kod'dēm* (ö?) „männlicher lachs“ = fi. *kojama*, *kojamo* „stor lax“; auch Karasjok *gugjor* „Salmo trutta; Sørret, der er bleven stationær i Elven“, Enare *guovčur* „Salmo eriox“, Sydvaranger *guvčur* id.? Die etymologie lpN *gūw'ča* = fi. *kunja* stammt von QVIGSTAD Beitr. GENETZ Ensi tavuun vokaalit 25 vergleicht das wort mit fi. *kumsi* „en art laxforell“, das im russisch-lappischen jedoch kein [†]*kuvče*, sondern **kumč* ergeben würde (verf. Url. lautl. 95 ff.). Es hängt, wie schon DONNER angenommen hat, mit fi. *kuu* „fett“, mordv. *kuja*, ung. *háj* etc. zusammen, BUDENZ MUSz. 70, DONNER Et. Wtb. n:o 31. Das lange *u* wird in sehr vielen dialekten als *uv*, *uw*, d. h. *uɥ* ausgesprochen (vgl. meine Url. lautl. 295 f.), weshalb das folgende *j* hier ebenso postkonsonantisch ist wie das *j* in dem obengenannten *avčča*. Es sollte also in *č* übergehen; ebenso in *guvčur* neben *gugjor*, das wohl kurzes *ü*, nicht langes, diphthongisches *ū* hat.

Ganz anders zu beurteilen sind einige wörter, in denen lp. *č* = fi. *j* im anlaut steht:

russischlappisch (FRIS) *čarv*, Gulesfjord [†]*čar'fū*, Lule *tšar'fō*, Arjeplog [†]*čarfo*, Malå *tšar'vū* (mit stimmlosem *ʔ*) „eishaue“ QVIGSTAD NL 335 vergleicht dieses wort mit an. *hjorr*, gen. *hjors* und *hjarar*, nom. plur. *hjørvar* „schwert“. Abgesehen von dem grossen bedeutungsunterschied kann diese zusammenstellung auch sonst kaum richtig sein, da an. *ja* hier ein spätes brechungsprodukt aus *e* ist und das *v* wahrscheinlich nicht zu dem ursprünglichen lautbestand des wortes gehört, sondern analogice aus den *wa*-stämmen (*hærr*, *hærvar* etc.) hineingekommen ist. Es gehört vielmehr mit dem auch von QVIGSTAD angeführten fi. (dial.) *jarho*

„isbill, jernstör“ zusammen, dessen bedeutung auch vollständig stimmt. Neben diesem *jarho* mögen auch die folgenden wörter erwähnt werden: *fi. saara* „gren; tvetandad plog, gaffelplog; isbill“; *sarpa, sarva, sarvo, sarvu* „blomvass; rörvass, säf“, *sarpio* „idem; svalting (alisma)“. Diese wörter möchte ich mit den folgenden wörtern aus entlegeneren sprachen zusammenstellen: *wotjG šur?* „stange od. dünner sparren zum aufhängen nasser kleider“, *syrjI šor* „sparren (etw. aufzuhängen), gerüst zum trocknen der fischernetze, reihe von etwas (*шпалка*)“, *šor, šoröm* „stange an der decke zum aufhängen nasser kleider“, plur. *šorjas* „stangen oder bretter, auf welche das getreide zum darren geschichtet wird“, *šurja, šurā* „pfosten, pfahl, pfeiler, säule“ (von WICHMANN *Wotj. chrest.* 106 mit *fi. sarja*, *estn. sari* verglichen); *ostjKaz. šūr*, *D šūr*, *Trj. suʹrjuχ*, *I šur* „stange, stock, pfahl“ (< *syrj.*); *wogN ʹšir* „stange, thürpfosten“, *ML ʹšir* „stange“ (PAASONEN *S-laute* 108; SETÄLÄ *FUF* II 260). Nach PAASONEN begegnet ein ähnliches wort auch im samojedischen: *ostjak-sam. čür, tür, tür, türe, cür, čüre, sürü* „stab“, *jurak-sam. tür* „treibstock beim fahren“; „es dürfte bei dem jetzigen stand unseres wissens schwer sein das gegenseitige verhältniss der wörter näher zu bestimmen“. Nach SETÄLÄ ist *šor* u. s. w. ein arisches wort: *aind. çūla* „hasta“, *av. sūra*, *altp. σύρα· μαχαίρα* Hesych.

Das soeben genannte *fi. saara* steht in form und bedeutung einem anderen worte sehr nahe: *sahra, sahara, sahrain* „gaffelplog, snöplog“, ein wort, das AHLQVIST *Kulturord* 29 von lit. *žagrė* „pflug“ herleitet, das aber THOMSEN *BFB* 147 mit dem aus russ. *coxa* stammenden *estn. sahk* „pflugschar, pflug“, plur. *sahad* „gabelpflug“ zusammenstellt; das *-ra* lässt er unerklärt. MIKKOLA *Berührungen* zwischen den westfi. und slav. sprachen 164 vermutet, dass *sahra* eine kontaminationsform von **sahka* (gen. **sahan* = *estn. sahk*) und *saara* ist. In seinem *Wtb* n:o 572 vergleicht DONNER *sahra* mit *fi. sakara* „hervorragende spitze, äusserer rand“, *hakara* „stachel, zacke, anreizung“ u. a. Vgl. auch ANDERSON *Dent. spir.* im *ostj.* 186.

In *fi. saara* sehe ich zwei verschiedene wörter, ein *saara*¹ „verzweigung“, das durch kontamination mit *sahra, sahara* auch die bedeutung „gabelpflug“ erhalten hat, und ein *saara*² „eishau“. Über *saara*¹ siehe SETÄLÄ *YSÄH* 254 ff. Eine lappische eishau besteht

in den gegenden, die ich besucht habe, aus einer in einem hölzernen stiele befestigten eisenstange, deren unteres ende zugespitzt und geschliffen ist. Die hölzernen und eisernen teile der eishau bilden zusammen eine gerade linie (also genau wie die finnische *tuura*, Snomi II, 19, s. 54). Es liegt also sehr nahe den namen dieses instrumentes mit wörtern für stab, stock, stange, pfahl u. dgl. wie syrj. *šor* etc. zu vergleichen, und ich finde mich auch berechtigt die namen für stabähnliche pflanzen wie die schilf- oder rohrarten hieher zu ziehen. Auch formell stimmt lp. *tšårɛfō* vollständig mit fi. *sarvo*, *sarvu* „blomvass; rörvass, säf“ zusammen. Die formen *sarpa*, *sarpio* machen keine schwierigkeit, da das *p* aus den wörtern mit stufenwechsel *p* ~ *v* analogisch hineingekommen sein kann. In fi. *saara*² fehlt jedes labiale element; es kann jedoch kaum von lp. *tšårɛfō* losgerissen werden.

In fi. *sarvo* etc. sehe ich also die lautgesetzlichen vertreter des lappischen wortes, fi. *jarho* (dial.) „isbill, jernstör“ möchte ich dagegen als lehnwort aus dem lappischen erklären. Das *j* repräsentiert das den finnen nicht geläufige *č*, und fi. *h* steht gleich lp. *f*, vgl. fi. *huotra* „scheide“ < urn. **fōdra* „futter, futteral“ (got. *fōdr* „scheide“), an. *fóðr* „futter“.

Ebensolche dubletten mit fi. *j*- ~ *s*- sind:

lpNotozero *čəuaɫm*, Enare *čualmi*, *čuolmi*, lpN *čəoalbmē*, Lule *tšòlɛmē*, Malå *tšolp'mē*, Vilhelmina *tšòl'mē*, Offerdal *tšòlɛmē* „sund“ = fi. *jolma* „sund emellan tvenne träsk, genom hvilket det ena träsket har aflopp i det andra“, salmi „sund, pass (smalt farvatten); kanal“, karel. *šalmi*, estn. *saɫm*, *salme* „kleine meerenge zwischen zwei inseln; kettenglied“. Fi. *jolma* ist ein lappisches lehnwort. QVIGSTAD Beitr. s. v. *čəoalbmē*.

lpTer *čəoara-(t)āɫte*, Kildin *čəoara-tāɫt*, Notozero *čəuarv-tāɫt* „hüftbein“, lpN *čəoarvve-dakte* „hüftbein“, *čəoarballē* „schenkelstück“, Lule *tšor-pēllē*, *tšorɛvɛ-pēllē* id., LINDAHL & ÖHRLING *tjárwepele* „lår, lårstycke“ = fi. *jorva* „lårstycke, lår“, *sarven*, *sarvena*, *sarveno*, *sarventa*, *sarvento* „höftben, höftbensspets“, karel. *šarvena* id. Im lp. *tšorɛvɛ-pēllē* etc. scheint das wort *tšorɛvɛ* „horn“ enthalten zu sein, ebenso im fi. *sarvena* das entsprechende fi. *sarvi* „horn (*pēllē* „seite“ wird gebraucht, um das eine von zwei paarigen gliedern zu bezeichnen,

z. b.: lpLule *tʃalɛmɛ-pɛɛllɛ* „das eine auge; einäugig“). Auch im namen des hüftbeines findet man dasselbe „horn“, das wohl den hüftbeinkamm oder den sitzknorren bezeichnen soll, und dieses horn ist dann auch in den namen des schenkelstücks oder „bratens“ übergegangen. Die etymologie von *sarvi* ~ *čoarvve* ist bekannt: mordv. *šura*, tscher. *šur*, syrj. *wotj. šur* id., wogul. *sör-, šör-, †sǫr-* in *sörȳp* „männchen vom elentier“, *†sǫrp, šörp* etc. „elentier“, ung. *szaru, szarv* „horn“, SETÄLÄ FUF II 258. Fi. *jorva* ist also nach meiner auffassung ein lehnwort aus dem lappischen. QVIGSTAD Beitr. s. v. *čoarballē*.

lp. *tšoakkkeris-jauɛrɛ* ortsname in Torne Lappmark > fi. *Jukkasjärvi*; die lappen sind hier autochthou und die finnen späte immigranten; der name wurde inzwischen so früh entlehnt, dass das kurze *ɛ* in der ersten silbe noch bewahrt war.

Im anschluss an diese wörter möchte ich noch ein paar andere wörter mit *j-* für lappische lehnwörter erklären, obwohl ich keine finnischen dubletten mit *s-* gefunden habe noch geographische beweise für lappischen ursprung geben kann:

lpTer *†čalhk* „wolf“ = fi. *jolkka* „varg, ulf; storätare; glupsk, mager“

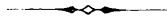
lpN *čulkko*, Lule *tšulʷɔkɔ* „holzklotz, den man mit einer kette um den hals eines hundes bindet, so dass er die renntiere nicht verfolgen und beißen kann; floss an schleppnetzen“, vgl. fi. *julku* „lång stör l. stock, stång; träd, hvarpå någonting rullas, rullstock; obäke, tamp; lång menniska, räkel; oformligt l. ofatt stor“.

In einem worte scheint fi. *j-* einem lp. *č-* zu entsprechen, obwohl man nicht an entlehnung aus dem lappischen denken kann: lpN *čoanohas, -tas, -kas* „rangifer vectarius alteri rangifero habenis alligatus et posterior incedens, Ren, som bindes bag en anden Ren for att holde igjen og stoppe Farten, Løsren, Bagren“, Lule *tšōnuotis* id., vgl. fi. *jono* „linie, rad, sträcka, räckä, ramsa, fåra; stråk, riktning“ (neben *jana, juna, juoni*). Diese etymologie ist jedoch sehr unsicher; zu *čoanohas* ist vielleicht eher lpTer *†čōanne* (*iθ < oa*) „gewöhnlicher offener od. gedeckter lappenschlitten“ zu ziehen, wodurch die bedeutung von *čoanohas* eigentlich „schlittentier, d. h. hinter einen schlitten gebundenes renntier“ wäre.

In einigen neueren nordischen lehnwörtern findet man anlautendes lp. č- = nord. j-; dieses č- geht aber zunächst auf ein dialektisches nord. dž- (< g-; Svenska Landsmålen I 60) zurück und ist kein beleg für eine entwicklung oder lauts substitution j- > č-. Z. b.: lpLule *tšèottit*, Arjeplog *†čéhtut*, *čihtut*, Hatfjelddalen *†čítet* „hüten, weiden“ < schwed. dial. (RIETZ) Norrbotten, Vesterbotten, Jämtland *gjet* (gj = dž), norw. *gjæta* (gj jetzt = j) idem (< urn. *gāti - -, an. *gæta* > lpN *†gahttit*, Lule *kàottit* etc. „hüten“). Andere beispiele bei QVIGSTAD NL 15.

Ich glaube also gezeigt zu haben, dass lappisches -šš- nicht nur aus -ńś-, sondern auch aus -ńj- entstanden sein kann. Dies ist ein korollarium zu der schon früher in vielen fällen belegten lautregel, dass postkonsonantisches j im lappischen einen dentalvorschlag erhält. Finnisches anlautendes j- ~ s- = lappisches č- ist so zu erklären, dass die formen mit j- lappische lehnwörter sind.

Upsala.

Kalevipoegin toinen painos.

Kirjoittanut

U. KARTTUNEN.

Kun Kalevipoegin painattaminen Viron oppineitten seurassa tuli keskustelunalaiseksi, oli KREUTZWALD sitä mieltä, että Kalevipoeg ensiksi ilmestyisi vain vironkielisenä ja että käännöksen toimittaminen jäisi yksityisten asiaksi. Hänen ei kuitenkaan onnistunut ajaa tahtoansa läpi, sillä koko Viron oppineitten seura, missä saksa oli vallitseva kieli, asettui häntä vastaan ja päätti julkaista Kalevipoegin saksalaisen käännöksen seuraamana. Samalla näkyy kyllä olleen puhe sekä viron- että saksankielisien eripainoksien toimittamisesta,¹ mutta joko ahtaiden paino-olojen tai Viron oppineitten seuran vähäisten varojen vuoksi on ylipainoksia otettu vain teoksen saksalaisesta puolesta.² Mutta kun Kalevipoeg laajana virolais-saksalaisena laitoksena ei hintansakaan puolesta voinut saada juuri minkäänlaista menekkiä omien viroa puhuvien maamiestensä keskuudessa, ryhtyi KREUTZWALD, ennenkuin Kalevipoeg lopullisesti oli valmistunutkaan, ajattelemaan varsinaisen helppohintaisen kansanpainoksen toimittamista. Tässä suhteessa hän sai kannatusta ystäviltänsä, varsinkin akateemikko ANTON SCHIEFNERiltä, joka tiedus-

¹ Verhandlungen der Gel. Estn. Ges. III: 1, siv. 86.

² Inland 1862, siv. 79.

teli painokustannuksia Suomessa, missä Kalevipoegin ensimmäinenkin painos oli aiottu saattaa julkisuuteen.

Jo lokakuussa 1859 pyysi KREUTZWALD SCHIEFNERiä kyselemään kirjapainojen vaatimuksia Turussa ja Helsingissä, mutta huomasi niiden olevan korkeammat kuin Tartossa. Keskusteluja on kuitenkin jatkettu, koska KREUTZWALD tammikuussa 1860 ilmoittaa suomalaisten vaatimusten olevan sangen otollisia ja samalla lisää: „jos kerran tulee painettavaksi, niin tapahtuu se joka tapauksessa Suomessa.“ Mitään päätöstä ei kumminkaan vielä tehty ja selvitys on kai etsittävässä siinä, ettei KREUTZWALD, ahtaissa oloissa kun eli, uskaltanut ottaa yksin vastatakseen kaikista kustannuksista. Ei myöskään tarttolainen kirjanpainaja Laakmann, jonka puoleen KREUTZWALD sillä välin oli kääntynyt, näy olleen halukas ottamaan Kalevipoegia kustantaakseen.

Marraskuussa 1860 kirjoittaa KREUTZWALD taas SCHIEFNERille Kalevipoegista: „Kansanpainoksen toimittamiseen ei ole mitään mahdollisuutta. Teos tulisi käsittämään noin 16 arkkia, jos se painettaisiin suomalaisen Kalevalan tavoin kahteen sarakkeeseen samalle sivulle; tuhannen kappaleen painoksesta Laakmann vaatii 19 rp. arkilta — —. Toinen vaikeus on Tarton sensuurista, joka asettaa paljon vaikeuksia, niinpian kun Kalevipoeg on tuleva virolaisten käsiin. Jos yrityksestä kerran tulisi tosi, pitäisi koettaa eikö olisi mahdollista jonkun verran laajentaa tarttolaista ahdasmielisyyttä ylipainoviranomaisten luona. Kun sattumalta kirjoitatte Suomeen, olisi minulle mieluista siellä kysellä, minkä verran vaativat painoarkilta. Kun SACHSSENDAHL vainaja muutamia vuosia sitten tiedusteli Helsingistä, oli eräs sikäläinen kirjapainaja pyytänyt 1,200:n painoksesta 15 rp. arkilta. Jos nykyiset hinnat ovat samat, silloin olisi suuri etu toimittaa painaminen Suomessa, missä painotuotteiden tarkastus myös on vapaampi.“ Samalla kun SCHIEFNER täytti tämän pyynnön, ryhtyi hän toimiin vapauttaakseen KREUTZWALDin yrityksen taloudellisista huolista ja muodosti jonkinlaisen kannatusyhtiön Kalevipoegin hyväksi.¹

¹ Siihen viittaa KREUTZWALD kirjeessään SCHIEFNERille ²⁴/₁ 1861: „Nach dem von Ihnen vorgeschlagenen Plan, den Preis eines Exemplares auf 50 à 60 Kpk. festzusetzen, würde die Möglichkeit geboten, den Herren

Keväällä 1861 päätettiin vihdoin painattaa Kalevipoeg Kuopiossa P Aschanin ja kumppin kirjapainossa ja olisi teoksen pitänyt valmistua saman vuoden kuluessa. Mutta kirjapaino ei näy erityisesti kiiruhtaneen työtä; ö kirjasimen hankkiminen vei noin viisi kuukautta. Tästä vitkastelusta kirjoittaa KREUTZWALD: „Muutoin olen tähänastisten kokemusteni nojalla kyllin oppinut tuntemaan suomalaisia kirjapainoja, että heidän aikamääräyksensä ovat aivan yhtä tarkat kuin hra Laakmannin Tartossa, ja paraassa tapauksessa joutuu painos valmiiksi syksyllä 1862. Jos viisikuukautinen viivytys on tapahtunut vain yhden kirjasimen vuoksi, olisi varmaan ollut tarkoituksenmukaisempi latoa ö:n asemalle ö, sillä se on kansankirjassa aivan samantekevä.“ Painatus edistyi kuitenkin nopeammin kuin KREUTZWALD luuli. Ensi arkki sai painoluvan syyskuussa 1861 ja keväällä 1862 valmistui „Kalewi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut, Kaheskümnes laulus.“¹

Kalevipoegin ensimmäisessä painoksessa esiintyvistä horjuvasta oikeinkirjoituksesta näkyy SCHIEFNER huomauttaneen KREUTZWALDille, joka sen johdosta kirjoittaa (24. I. 1861): „Oikeinkirjoitukseen nähden olen Teidän kanssa yhtämieltä, sen täytyy osoittaa suurempaa yhdenmukaisuutta, kuin mitä ensimmäisessä painoksessa voitiin saavuttaa. Tässä asiassa emme koskaan voineet tulla pastori REINTHALIN kanssa yksimielisiksi, minä pelkäsin hänen toisinaan menevän AHRENSIN ja

Actionären auch Zinsen zu zahlen, doch fürchte ich, dass ein so hoher Preis der Verbreitung des Werkes hinderlich sein könnte. Der Ehste giebt nicht gern sein Geld für ein weltliches Buch aus.“ — Jo ²⁹/₁₀ 1859 oli KREUTZWALD kirjoittanut SCHIEFNERille: „Es wäre daher wohl eine schöne Sache, wenn es Ihnen gelingen würde dazu Geld loszueisen, um eine Ehstnische Volksausgabe zu Stande zu bringen.“

¹ Mainittakoon tässä sivumennen, mitä KREUTZWALD kirjoitti SCHIEFNERille (²⁵/₇ 1871) virolaisen kirjallisuuden menekistä: „— — das fromme Reval und Ehstland hat ja durchgängig eine Herrnhutische oder pastorale Färbung, wer wird dort ein weltliches Buch lesen? Der Absatz für die profane ehstnische Literatur existiert ja nur in Livland, namentlich im Fellschen Kreise und im Odenpähschen Kirchspiel des Dörptschen Kreises. Dort haben der Kalewipoeg wie die Eestirahwa ennemuistened jutud ihren Leserkreis gefunden — —.“

ja muiden suomiystävään [„Fennomannen“] kanssa liiallisuuksiin kaksoiskonsonanttien poistamisessa. Missä niitä selvästi huomaa lausumisessa, siinä ajattelen täytyy kirjakielen mukautua kansan puheen mukaan; sitäpaitsi on liian laajalle ulotettu uudistus kerrassaan vahingollinen kansankirjalle. Tri BERTRAMIN viime vuonna Inlandissa antama sääntö, määrätä kahdennus ajankulutuksen mukaan, on sangen huomattava, mutta välistä ei tälläkään säännöllä selviydy. Sanat hakka, seppa, lukku j. n. e. ovat varmasti pitemmät kuin mina, sina, tema j. n. e. Jos aikanne kerran sattumalta sallii hra WIEDEMANNIN kanssa läpilukea yhden laulun Kalevipoegia oikeinkirjoitukseen nähden, pyydän merkitsemään teidän yhteiset huomautuksenne lyijykynällä reunaan sekä toimittamaan tarkastetun laulun minulle malliksi. Sen kautta osoittaisitte minulle suuren rakkaudentyön.“ Nähtävästi ovat SCHIEFNER ja WIEDEMANN tehneet KREUTZWALDille hänen pyytämänsä palveluksen; ainakin ovat he olleet avullisia korjausluvussa.¹ Tasoituksia ja korjauksia on tapahtunut runsaasti; sellaiset ensimmäisen painoksen muodot kuin kuningalle, jälgedelle, radadelle, murdematta, veerematta ovat oikaistut, *oe* diftongin sijalla on *ôô*, esim. rööm, vööras.

Myös Kalevipoegin sisällyksessä teki KREUTZWALD muutamia tasoituksia, siloitellen säkeitä XIII:ssa ja XIV:ssä ja jättäen pois eräitä kymmeniä XV:stä laulusta, joita kritiikki oli ankarimmin kohdellut.² Näin tuli Kalevipoegin toinen painos, minkä mukaan seuraavatkin ovat toimitetut, sisältämään 18,993 säettä, kun ensimmäisessä painoksessa oli säkeitä 19,047

SCHIEFNERIN avustus oli KREUTZWALDille suuriarvoinen Kalevipoegin toisen painoksen toimittamisessa ja hänen ystävällistä väli-

¹ KREUTZWALD kirjoittaa SCHIEFNERille 20/5 1861: — — — bitten Sie unsern Freund WIEDEMANN die angestrichene Correctur gefälligst durchsehen zu wollen, er wird darin noch manche Inconsequenzen finden — —.*

² Kirjeessä 20/5 1861 SCHIEFNERille mainitsee KREUTZWALD: „Mit der Purification des Textes war der Verfasser strenger, bis auf die Erbsenkanonade ist alles Anstössige entfernt worden. Die verhängnissvolle Quelle wurde zwar nicht ganz verschüttet, jedoch die Thatsache so unbefangen erzählt, dass daran Niemand Anstoss wird finden können. Das wuchernde Unkraut ist mit Stumpf und Stiel ausgerottet, wie Sie sich selbst daran überzeugen können.“ Vrt. Inland 1861, siv. 89—90.

tystään sai KREUTZWALD vähän myöhemminkin kokea kääntyessään O. DONNERIN, Suomalais-ugrilaisen Seuran perustajan ja nykyisen esimiehen, ehdotuksesta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puoleen pyynnöllä että Seura ottaisi julkaistakseen hänen satukokoelmansa „Eestirahwa Ennemuistesed jutud“

Ein mongolisches liebeslied.

Niedergeschrieben, transkribiert, übersetzt und erklärt von

A. D. RUDNEV.

- 1 *bēdžēŋχə ɣoʻfʊ(t) bēlgīg bārʷīlsə*
bījən allvək bāḡlɪŋɔza (ja ɣu)
bījə bījənt ɛrχɪlə sūɔvək
ɔvɔvɔ (la) suni mān(v) ɔžārgvɪ (da ɣu)
- 5 *nurɪn ɔvɔvɔ norgūt bāḡχvʻtšʻi*
nurɪn allvək nogvɔvɔ (da ɣu)
nūtsgʷē ɣānɪlsə bɪɔɔəŋ ɣojjɔrɪ sedχɪl
ɔūjχa ɔūjχəʷē ɔolɪvɪl ɪrɔžɪl oʻtšʻiχv bāḡχv (da)
- arʷiχv nūrvɔvɔ šambɔvɔk*
- 10 *āŋgɪrɪ ɔzɪlɔzvɔ. ɣāʻrχi*
amvɔvɔk bɪɔɔəŋ ɣojjɔrɪ sedχɪl
ɔūjɔžɪl ɔūjχəʷē ɔolɪvɪl ɪrɔžɪl oʻtšʻiχv bāḡχv (da)
- ergən dēgūr ergēt bāḡχvʻtšʻi*
ɛlē bīšši ɛrɪwəχɪ (da ɣu)
- 15 *enūn bɪɔɔəŋ ɣojjɔrɪg sedχɪl salvχv get bāḡχv[tʻtšʻi]*
ɛrlqēs mɪnɔv ɔūʻsə ʷē(tʻv)

f'al^ui ulān t'ūsīg, x'f'alak'ts'i
 f'āégx borǝl^u t'ōsn (da xw)
 f'awvηxw uχānīgī sēlβīηxǝ sūk'ts'i
 20 f'āégvǝg^uē džāl^uxw gurdā (dda xw)

arwvηxw f'awvni sar^ui gérəl
 arwvni dēgī gérəl s'iū
 amvrvk biddēη xojjvriγ sedxīl
 sal^uxw^uē meta sanāndv sūnv

25 xōriηxw f'awvni sar^ui gérəl
 xōrin dēgī gérəl (da xw)
 xojjv sedxīl xol^uvǝg^uē sūxw
 ertnī iragel (da xw)

dal^uē lam^ui āvdīs
 30 dāērl^u xantārv
 džārgv^u nāērv^uiγū.

Moderato.

Bē - - - džīη-xǝ xo - 't'v bēl-gī-gī bā-r'ūl-sp

rit.

bīj-jən all-vk bāē-līη-dza ja xw.

Übersetzung.

- 1 In der stadt Peking ist glückbringend die bunte lerche; für das zärtliche liebespaar ist die nacht voller wonne.
- 5 Mitten auf dem see tummelt sich eine buntgefiederte ente; mögen die gefühle von uns beiden, die wir uns heimlich zusam-

- mengefunden haben, übereinstimmen oder nicht, wir werden immer wieder zusammentreffen.
- 9 Auf dem nördlichen see tauchen die jungen turpanenten, die niedlichen; mögen die gefühle von uns beiden, die wir freunde sind, übereinstimmen oder nicht, wir werden immer wieder zusammentreffen.
- 13 Was über dem felsenufer kreist, ist nicht ein habicht, nein, ein schmetterling; unsere gefühle zu einander sind derart, dass wenn uns jemand trennen wollte, es ausser dem todesgotte kein anderer feind tun könnte.
- 17 Es wird der rote steppenstaub aufgewirbelt, der staub von dem lieben grauschimmel; der da seine kenntnisse in den fünf wissenschaften erweitert, ist der jugendliche taidshi Gurda(d?).
- 21 Das mondlicht am 15-ten (des monats), nicht wahr, es gleicht dem scheine von 10 kerzen; die gefühle von uns zwei freunden sind derart, dass wir unzertrennlich zu sein meinen.
- 25 Das mondlicht am 25-ten (des monats) gleicht dem scheine von 20 kerzen; dass zwei seelen zusammengekommen sind, die nicht von einander lassen können, ist (wohl) die folge früherer segenswünsche.
- 29 Mit dem segen des Dalai Lama wollen wir allesamt uns freuen und fröhlich sein!

Erläuterungen.

Das vorliegende lied ist von mir am 7-ten juli 1901 im Guginso-oderschen kloster in Transbaikalien nach den worten eines umherziehenden bettelmönches aus Urga mit namen MURUI DARDŽA niedergeschrieben worden, und zwei jahre darauf hörte ich es noch einmal von demselben manne in Urga. Der sänger nannte es das Pekingier lied, augenscheinlich, weil im ersten verse diese stadt erwähnt wird. Nach den worten des lama ist dieses lied im fürstentum des BURDŽIGAN DŽANDŽING BEILE entstanden, das an der Čoiring-strasse liegt, einer der grossen karawanenstrassen zwischen Urga und Kalgan, am Barun-Darchan-berge.

Dieses lied trägt an einigen stellen die spuren chinesischen einflusses: ausser der erwähnung Pekings finden wir z. b. den in
 2 der Mongolei fast gar nicht gebräuchlichen vogelnamen *bāēlḡpza*,
 der dem chinesischen *peh-ling* entspricht.¹

Der vogel wird glückbringend genannt, da in der mongolischen poesie die singvögel überhaupt als glücksträger gelten. Das wort *bēlgig* entspricht nach der ansicht des Chambo Lama AGVANG DORDŽIJEV dem worte tülge „das wahrsagen“ (in glücklicher beziehung).

Im worte *χo'tv(t)* fällt beim singen die postposition des locativus *t* fort.

χp, *χz* sind suffixa diminutiva.² An dieser und an einigen anderen stellen sind sie nur um des versmasses willen hinzugefügt.

ja χu ist ein refrain, der entweder keine bedeutung hat oder dazu dient den gedanken zu betonen. Ein ähnlicher refrain ist *va χu* (4, 6 u. s. w.). Zur selben kategorie gehört auch die silbe *ḡa* (4). Derartige ergänzungssilben habe ich in klammern gesetzt, da es lange nicht alle sind, die der sänger einschiebt. Der Mongole geht sehr willkürlich mit dem texte um und schiebt viele unnütze silben ein, nur um den text der musik anzupassen. Über die metrik mongolischer lieder haben bis jetzt nur prof. A. M. POZDNEJEV³ und dr. G. J. RAMSTEDT⁴ geschrieben. Nach der meinung

¹ Über diesen vogel finden wir in dem bekannten werk von WILLIAMS „The middle kingdom“ (I, s. 333) folgende zeilen (auf welche mich herr O. E. BRACKMANN hingewiesen hat): „The shrill notes of the field lark (*Alauda coelivox* and *arvensis*) are heard in the shops and streets in emulous concert with other kinds — these larks becoming at times well-nigh frantic with excitement in their struggles for victory. The Chinese name of *peh-ling* or „hundred spirits“ given to the Mongolian lark, indicates the reputation it has earned as an active songster; and twenty-five dollars is not an uncommon price for a good one“

² Vgl. meine „Лекции по грамматикѣ монг. письм. яз., читанныя в 1903 — 1904 ак. г.“ СПб. 1905. s. 67.

³ Образцы народной литературы монгольскихъ племенъ s. 320.

⁴ О монгольскихъ былинахъ. (Труды Троицкосавско-Кяхтинскаго отд. Приамурскаго отд. Имп. Русск. Геогр. Общ. В. III. н. 2—3, s. 51.)

des ersteren lassen sich gar keine regeln für die mongolische metrik aufstellen. Prof. POZDNEJEV suchte die regeln der metrik in versen, die von ihm in der schriftsprache aufgeschrieben waren; eine solche wiedergabe aber giebt uns keine vorstellung davon, wie die mongolischen verse in der rede und im gesang ausgesprochen werden. Dr. RAMSTEDT stellt einige metrische regeln für die mongolische epische poesie auf, und zwar auf grund von gedichten, die er selbst gesammelt hat, die aber leider bis jetzt noch nicht veröffentlicht worden sind. Ein definitives urteil über die mongolische metrik wird man erst fällen können, wenn eine grössere anzahl mongolischer gedichte in phonetischer transkription herausgegeben sein wird.

5 Die verbalformen *nâġxv'ts'ġ*, *xv'talak'ts'ġ* sehe ich grammatisch als „nomina actoris“ an.¹ Der bedeutung nach stellten meine kommentatoren es der form auf *-vok ak'ts'ġ* gleich (nomen usus + nomen actoris). Privatdozent VL. L. KOTVICZ hat mir vorgeschlagen, diese form als *-xv (xa) + ak'ts'ġ* anzusehen (nomina futuri + actoris). Jedenfalls ist es eine interessante form.

6 Der vergleich des liebesverhältnisses mit dem leben der ente ist auf chinesischen einfluss zurückzuführen, da in China die ente als symbol der ehe („conjugal fidelity“²) gilt.

8 *vüjxa* ist gleichfalls anscheinend chinesischen ursprungs. Im chinesischen heisst *duj* oder *duj-fu* „passen, übereinstimmen“; ferner bedeutet *duj* „das paar“ Nach angabe der Mongolen bedeutet es „übereinstimmen, harmonieren“ vom stammworte *vüj*, das mit „ebenso, auf dieselbe weise“ übersetzt werden kann. Es giebt übrigens ein burjätisches adjectivum *vüjt'e*, welches soviel wie „sich anpassend, zu etwas geschickt“ bedeutet.

10 Als symbol des liebesverhältnisses erscheinen hier die jungen der turpanente (турпан; Vulpanser casarcav. rutila).³

14 Ein negativer vergleich, — diese poetische form ist für die mongolischen epischen und lyrischen gedichte sehr charakteristisch

¹ G. J. RAMSTEDT, Ueber die konjugation des Khalkha-mongolischen. 1902. s. 41; vgl. auch s. 103 (MSFOu. XIX).

² WILLIAMS, op. cit. I. s. 340.

³ Г. Н. Потанинъ, Очерки Сѣв.-западн. Монголіи. II, s. 145.

und kommt sehr häufig vor. Darin stimmen meine beobachtungen nicht mit denen prof. POZDNEJEV's überein, der entschieden behauptet, dass negative vergleiche in der mongolischen poesie gar nicht zu finden seien.¹

- 15 (und auch 23) *xoǰǰor̄ig* ist augenscheinlich ergänzung zu *saḷv̄xv*, obwohl es von ihm durch das wort *sev̄x̄il* getrennt ist.

- 16 *er̄l̄k̄ x̄āp* — der fürst der hölle, der richter der toten.

- 18 *f̄āēgv̄* (in der schriftsprache *tajgan*) bedeutet „jung“, wird haustieren als schmeichelname beigelegt; z. b. *f̄āēgv̄ noxx̄ē*.

bor̄l̄v̄s̄v̄i ist anscheinend aus *borv* und *all̄v̄k̄* zusammengesetzt. Es bedeutet „grauschimmel mit bestimmten weissen streifen“ Solche pferde, wie auch (*χarv*) *χux̄a*, pferde von stahlgrauer farbe, werden von den Mongolen für besonders edel gehalten und darum nicht selten den göttern geweiht.

- 19 *f̄awv̄n uχ̄āp* — die fünf wissenschaften. d. h. 1) philologie, 2) logik und philosophie, 3) die esoterische buddhistische wissenschaft, 4) medizin, 5) technologie, mechanische künste.²

- 20 *f̄āēdv̄zi* — prinz, edelmann, nachkomme des Čingis-chan.

v̄z̄āl̄x̄v — bedeutet „klein, wenig“; wird sehr häufig in der mongolischen umgangssprache gebraucht, findet sich jedoch in keinem von den bis jetzt herausgegebenen wörterbüchern.³

gurv̄ā (v̄da). MURUI DARDŽA sieht in diesem worte einen eigennamen; meiner ansicht nach ist es eine entstellung des mand-schurischen wortes *ukeri da* — der höchste beamte an einem orte überhaupt.⁴

- 21 Der 15-te tag des monats — vollmond. Es ist hier von 10 kerzen die rede, weil dem Mongolen als nomaden das licht von 10 kerzen besonders feierlich und stark erscheinen muss; anderer-

¹ Op. cit. s. 319.

² Buddhistische Triglotte, herausgegeben von A. SCHIEFNER. St. P:burg. 1859. s. 19*.

³ Vgl. das handschriftliche lexikon des Uljassutaischen dialekts von F MININ, 1891: „мало, маленький — дз̄ал̄хан“ (Asiatisches Museum der Kais. Akademie der Wissenschaften in St. P:burg.) Im burjätischen dialekt findet es sich auch in den formen *v̄z̄ūx̄v*, *z̄ūx̄v*, *v̄z̄āl̄x̄v*; die letztgenannte form wird auch als kosewort gebraucht.

⁴ ЗАХАРОВЪ, Маньчжурско-русскій словарь. СПб. 1875. s. 146.

seits aber kann die zahl 10 *arvvn* auch der alliteration wegen gewählt sein.

22 *š'ū = bišš' jū.*

25 Am 25-ten des monats ist das mondlicht natürlich schwächer, als am 15-ten, sodass der vergleich als misslungen zu bezeichnen ist. Augenscheinlich ist auch hier die zahl nur der alliteration wegen gewählt.

28 *iragel.* Wir würden hier die umgangssprachliche form *jöräl* erwarten.¹

29 Obwohl das lied ein typisches lyrisches volkslied ist, ist ihm dennoch ein rein buddhistischer schluss angehängt: es wird der segn des Dalai Lama herabgefleht.²

*

Zum schluss einige worte über die transkription. Als grundlage habe ich das system des prof. E. N. SETÄLÄ angenommen in der weise, wie es von dr. RAMSTEDT in seinen die mongolische sprache behandelnden werken durchgeführt wird. Eine abweichung von diesem system besteht in der einföhrung des zeichens ʔ (ein hinteres „l“, das dem russischen л sehr nahe kommt, ohne ihm jedoch völlig zu entsprechen, das aber ganz verschieden von l ist).

Das converbium conditionale vom zeitwort „werden“, das meinem gehör nach *bolχv* und nicht *woʔχv* klingt, schreibe ich *bolwvʔ* und nicht wie RAMSTEDT *woʔwvʔ*.

Indem ich diesen ersten versuch der darstellung einer wenn auch nur kurzen zusammenhängenden probe der mongolischen umgangssprache in wissenschaftlicher phonetischer transkription.³

¹ G. J. RAMSTEDT, Das schriftmongolische und die Urganmundart phonetisch verglichen. JSFOu. XXI,2. s. 46.

² Vgl. A. M. POZDNEJEV, op. cit., die letzte strophe des liedes auf s. 78.

³ Die transkription des prof. POZDNEJEV ist, wie schon oben erwähnt, von der schriftsprache beeinflusst. In den kürzlich von prof. W. GRUBE herausgegebenen wertvollen „Proben der mongolischen umgangssprache“ (Wiener Zeitschr. f. d. Kunde d. Morgenl. XVIII Bd.) ist die sogenannte gröbere transkription zur anwendung gekommen, d. h. die mandschurische transkription der mongolischen worte ist mit lateinischen buchstaben genau wiedergegeben.

dem urteile der gelehrten unterbreite, spreche ich zugleich die hoffnung aus, dass sie mich auf etwaige fehler aufmerksam machen werden.

Es wird mir eine genugtuung sein, wenn meine arbeit den anstoss zur herausgabe weiterer proben mongolischer lyrik geben würde.

Meinem kollegen herrn W. S. HELD, der mir in dieser arbeit mit seiner kenntnis der deutschen sprache beigestanden hat sowie herrn akademiker C. SALEMANN, der die freundlichkeit gehabt hat, mir bei der korrektur einige wertvolle ratschläge zu erteilen, bin ich zu herzlichem dank verpflichtet.

St. Petersburg, den 13. november 1905.

Några aktstycken belysande Etnografiska museets förhistoria.

Meddelade af

THEODOR SCHVINDT.

Utdrag ur Viborgska studentafdelningens protokoll 1874—76.

Den 3 Oktober 1874.

§ 4.¹

Kurator [O. DONNER] ville, med anledning af en i förra nrt af Kaukomieli² i sammanhang med reflektioner öfver den nybildade folkupplysningsföreningens verksamhet uttalad uppmaning till afdelningens medlemmar, att å sin sida söka medverka till upplysningens spridande inom Gamla Finland, till diskussion framställa frågan, huru afdelningen verksammast kunde bidraga till spridande af upplysning om sin landsort och detta på ett fält, som i våra dagar med mycken ifver och framgång bearbetas, näml. det etnografiska. Under ett besök i Stockholm senaste höstsommar hade kurator varit i tillfälle att se hvad man i detta afseende genom god vilja och vaket intresse kunde åstadkomma. Derom vittnade dr. Hazelii

¹ Under ifrågavarande läseår var Viborgska afdelningens inspektor professor WILHELM LAGUS, kurator doktor (sedermera professor) OTTO DONNER, protokollist magister (sedermera doktor och finska normalyceets rektor) ADOLF STRENG, hvilka i protokollet på sedvanligt sätt benämnas *inspektor*, *kurator* och *undertecknad*.

² Afdelningens tidning.

etnografiska museum derstädes. Från en anspråkslös början, med insamlande af genuina kulturföremål från skilda landsorter i Sverige, hade denna samling genom det intresse den hos allmänheten väckte och de talrika bidrag, som från alla håll började tillströmma, småningom nått en grad af rikhaltighet och fullständighet, som i förening med en utmärkt uppställning gjorde densamma till en högst viktig källa för den etnografiska kännedomen om Sveriges folk. Förfogande öfver flere rum erbjöd detta museum en särdeles åskådlig bild af folkets lif i särskilda trakter af Sverige genom konstnärligt utförda, trogna afbildningar af folktyper, iklädda sina resp. nationaldräfter och omgifna af de husgeråd och andra föremål, hvilka i verkligheten bilda folkets omgifning. Kurators uppmärksamhet väckte särskildt, att i denna samling ej ens Lapparne saknades, hvilka dock äfven för våra samlingar äro så godt som främmande.

Till åstadkommande af någonting dylikt för vårt land ansåg kurator, att studentafdelningarna äfven borde kunna bidraga, och främst vår afdelning, hvilken för en samling af detta slag i sin hemtrakt säkert skulle finna det rikaste och intressantaste material. Så kunde småningom ett etnografiskt museum fås till stånd, som kunde bli af stor historisk betydelse. Man har t. ex. ofta ord, men känner ej de dermed betecknade föremålen. Såsom bevis på, hurusom äfven skenbart obetydliga ting kunde erhålla betydelse för en sådan samling, anförde kurator, att någon till ofvannämnda museum sändt ett klappträd, hvilket därigenom, att det gaf anledning till föräringar af dylika af annan art, från andra orter, äfven det kunde bli ett kulturhistoriskt bidrag af värde. Så ansåg kurator, att t. ex. samlingar af modeller till båtar och plogar — bland hvilka senare åtminstone nordvestra Finland egde en gaffelplog af genuin konstruktion — för vårt land kunde erbjuda mycket af intresse. Derfor ville kurator till afdelningens bepröfvande hemställa, huruvida icke i antydt syfte mycket kunde göras genom att afdelningens enskilda medlemmar, hvar på sin ort, samlade för densamma utmärkande kulturföremål och man sedan med gemensamma krafter skulle anskaffa i naturlig storlek utförda figurer — dessa af flere skäl att föredraga framför hos oss använda dockor —

hvilka sedan skulle beklädas och med sina resp. kulturföremål omges.

Afdelningen gaf enstämmigt sitt bifall och sitt lifliga intresse för det af kurator till tals väckta företaget tillkänna och anmärkte undertecknad [A. STRENG] derjemte, att det vore nödigt att snart få detsamma i gång, emedan många af de former, i hvilka den genuina kulturen mest karaktäristiskt uttryckte sig, redan voro i fara, att under vår tids nivellerande inflytande utplånas.

Inspektor [W LAGUS] ville ännu längre utsträcka vigten af ett sådant företag, som detta, och dervid särskildt betona den språkliga synpunkten. Ordets ljud gör för språkforskaren mången gång icke tillfylles, han behöfver ofta äfven det motsvarande föremålets form, dess hela, konkreta gestalt. Så ser man t. ex. hur inom den grekiska språkvetenskapen afbildningarna allt mer börja intränga vid undervisningen. Dessa skänka studiet ett dubbelt intresse och underlätta mångdubbelt minnet. Motionen var af vigt ej blott i arkeologiskt afseende, utan i allmänhet för uppfattandet af folkets hela andliga kultur.

Häri instämde kurator [O. DONNER] och nämnde tillika, att i ifrågavarande afseende redan för Lapparne gjorts mer än för Finnarne. En läkare i Stockholm hade näml. utgifvit ett arbete, som omfattade Lapparnes hela lif, och deri också för hvarje omnämndt föremål tillika gafs en bild af detsamma.

Civis BERNT GROTENFELT erinrade äfven om vigten af forskning i socknearkiverna.

Inspektor [W LAGUS] framhöll, att det vore bäst, för att först få intresset väckt, att börja samla konkreta föremål, såsom drägter etc. „Hufvudsaken är: samlen och låten veta, att I samlen“, hade Hildebrand d. ä. i Sverige engång sagt. Det ena skulle sedan gifva anledning till det andra, och man kunde en gång se hela historien sålunda framställd i bild.

Ämnen funnes, nog öfverallt och på alla områden, yttrade kurator [O. DONNER], blott man komme att egna dem sin uppmärksamhet. Så hade han, en gång tillfrågad om ursprunget till namnet Lapp, kunnat upplysa endast, att det förekom i talrika ortsnamn; men kanske kunde just en samling och sammanställning af

sådana jämte dermed i förbindelse stående traditioner leda på spåret. Prof. Virchow hade fäst sig vid, att en del karelare hade ljusa ögon, andra mörka och hade i anledning deraf frågat, om våra naturforskare gjort iakttagelser på foglar och fiskar, ifall deras ögon visade skiftningar med stigande breddgrader; detta kunde nämligen belysa den uppställda hypotesen, att människans ögon och anletsdrag i allmänhet ljusna ju mer man nalkas norden.

På väckt fråga om lokalen för en blifvande samling, föreslog kurator, att afdelningen först inom sig skulle söka att bilda samlingen någotsånär fullständig och sedan förära den till universitetets etnografiska museum. Man borde blott intet förakta; ty först när man har något, vet man hvad som fattas, och borde man icke glömma, att alltid noga benämna hvarje föremål jemte uppgift om dess ändamål och förekomst. I Stockholm hade kurator sett en kopp med ett litet bladlikt handtag vid sidan, hvars landsortsnamn var „kousa“ Detta ord mötte honom första gången i svenskan, men det befanns sedan vara ett indogermaniskt ord, som går ända till sanskrit och hvilket äfven i finskan återfinnes i „kousikka“ och „kauha“; samma föremål begagnas hos Lapparne att äta soppa med.

Ur arkiverna skulle man utan tvifvel få kännedom om åtskilliga seder och bruk, som kunde vara rätt intressanta, ehuru de förblifvit obeaktade. Härvid fäste inspektor [W LAGUS] äfven uppmärksamheten vid de simpla länsmansarkiverna, hvilka ofta kunde innehålla saker af vigt för lifvet i landsorterna.

Civis GROTENFELT anmärkte, att redan den kommande julferien kunde lemna ett godt tillfälle till att börja på, för att icke tala om det som sommarferierna erbjöde.

Af undertecknad [A. STRENG] påpekades fördelen deraf, att genom dylika samlingar en liffigare beröring med folket befrämjades, hvilken på bäge sidor vore helsosam.

Såsom ett resultat af det intresse afdelningen visat för den diskuterade frågan, föreslog inspektor [W LAGUS], att någon ville redogöra för källor af hithörande slag som på hans ort vore att räkna på. Då civis CONRAD ZILLIACUS påminde om det intresse en samling af de i Gamla Finland begagnade qvinnobroscherna med

sin mångfald af former och rikedom på sirater, kunde ega, yttrade insp., att guldsmederna kunde lemna månet kulturhistoriskt bidrag genom de dyrbarheter som hos dem mången gång bevarades. — Civis HEINRICIUS framvisade ett gammalt mynt tillhörande det bekanta Kronoborgska fyndet och lofvade att från nämnda ort söka skaffa flera dylika.

Sedan ännu några fynd omtalats yttrade insp. [W LAGUS], att det nu diskuterade företaget fordrade många förenade krafter, och uppmanade han därför afdelningens medlemmar, att de, hvar på sin ort, måtte söka att arbeta för detsamma och afslöts dermed diskussionen.

Den 6 Februari 1875.

§ 5.

Civis BERNT GROTENFELT framställde, huruvida det ej vore skäl att å ett ställe sammanföra de föremål af etnografiskt intresse, som af afdelningens medlemmar, i och för bildande af ett museum, under julferierna blifvit samlade. I detta förslag instämde afdelningen och ansågs tillika att dessa föremål kunde förevisas på något veckomöte. I anledning häraf frågade kurator [O. DONNER], om någon under sistförflutna ferier sett någon kantele, hvilket ej varit fallet. Härvid framhölls af flera, att desamma i Viborgs län redan voro ganska sällsynta och i dess södra del snart sagdt alls icke kunde anträffas. Kurator [O. DONNER] anmärkte, att kantele väl borde finnas i trakten af Sordavala. I Estland skall den redan vara försvunnen. Det vore af stort intresse, att kunna samla dylika af olika former; äfven hos Tscheremisserna förekom en kantele, som ganska mycket liknade vår. Civis HYNÉN framhöll, att man i Savolax nog påträffar dylika. Han hade nyligen hos pastor Neiglick därstädes sett tvenne sådana och trodde civis HYNÉN, att ägaren äfven vore villig att åt afdelningen afstå desamma samt åtog sig att hos honom i sådant afseende förfråga sig. Civis GROTENFELT trodde sig äfven från sin hemort kunna anskaffa en sådan. Härvid erinrade kurator [O. DONNER] om vigten att från skilda orter erhålla dylika, då man komme i tillfälle att se de olika

modifikationer och förändringar densamma undergått. De nya instrumenterna, yttrade kurator, undanträngde alltmer de gamla. Sålunda hade kurator för en tid sedan i Lappmarken velat höra en trolltrumma, men hvarken i Finland, Sverige eller Norge kunnat anträffa en dylik. En sådan saknar äfven vårt etnografiska museum, under det att museerna i Stockholm och Kristiania äro rikt försedda med dylika. Härefter öfvergick diskussionen till på skilda orter i Östra Finland förekommande plägseder, hvarvid kurator yttrade, att om afdelningens medlemmar ville hvar på sitt håll uppteckna sådana och desamma sedermera af afdelningen utgåfvos, detta skulle komma att utgöra en aktningvärd produkt af afdelningens verksamhet.

Den 22 Januari 1876.

§ 3.

Kurator [O. DONNER] meddelade, att bestyrelsen för den allmänna finska industriutställningen föreslagit att afdelningen vid expositionen skulle utställa folkdräkter och etnografiska föremål från Östra Finland och skulle derföre anhållan göras om ett visst antal quadrataln till utrymme för de exponerade varorna. Alldenstund några veckors uppskof med anmälningen icke skulle omöjliggöra erhållandet af plats för expositionsartiklarne, lemnades afgörandet af frågan till påföljande möte.

Den 12 Februari 1876.

§ 2.

Med anledning af att fråga blifvit väckt att gifva utställningen af etnografiska föremål vid expositionen instundande sommar en större utsträckning, föreslog kurator [O. DONNER], att till öfriga afdelningar skulle sändas en uppmaning af följande lydelse: „Då Viborgska afdelningen beslutit att vid allmänna utställningen i Helsingfors instundande sommar framställa en fullständig bild af en karelsk bondstuga jemte figurer i folkdräkt inom densamma och för detta ändamål begynt insamla penningebidrag, men emellertid

fråga blifvit väckt, att gifva utställningen en större omfattning, så att etnografiska föremål, drägter o. s. v. äfven från andra orter af vårt land blefve exponerade, har afdelningen i detta afseende velat vända sig till öfriga afdelningar inom universitetet med en vänlig uppmaning, att desamma ville en hvar med föremål från dem närmast liggande trakter söka deltaga i utställningen. Äfven om dylika samlingar icke kunde till expositionen fullständigt åstadkommas, eller der ej finge i sin helhet plats, skulle dock de samlade föremålen utgöra ett synnerligen värdefullt etnografiskt material, som måhända framdeles öfverlämnadt till universitetets samlingar, i hög grad komme att öka desamma.

I händelse N. N. afdelning bifaller till förslaget, behagade den utse en medlem i en för alla afdelningar gemensam styrelse, som egde att vidtaga de närmare åtgärderna för expositionen.“

Afdelningen biföll till förslaget.

Såsom känt biföllo samtliga studentafdelningar till detta víborgska afdelningens förslag. Vid allmänna finska konst- och industriutställningen i Helsingfors om sommaren 1876 utställdes stugor, grupper och etnografiska föremål från alla delar af vårt land och påföljande höst uppställdes det samlade materialet i en särskild lokal i gården nro 15 vid Alexandersgatan.

Detta var början till Finska studentafdelningarnes etnografiska museum, som, sedan det under de 17 följande åren blifvit betydligt utvidgadt, från 1894 års början öfvertogs af finska staten.

Helsingfors.

Eine germanische Wortsippe im Finnischen.

Fi. **virka** 'Dienst' — **Verka** 'Tuch' — **Verkko** 'Netz' — (Permi-)
virka 'Vogelfang'

Von

T. E. KARSTEN.

1. Fi. **virka** (Gen. **viran**) 'Geschäft, Dienst, Amt' wird bei THOMSEN, Einfluss der germ. Sprachen auf die fi. lappischen S. 184 zweifelnd von awn. **verk** hergeleitet. Diese Zusammenstellung ist in formaler Hinsicht unbefriedigend. Die finnische Form hat meines Erachtens ihre nächsten skandinavischen Verwandten in awn. **virke** n., aschw. **virke** n. (= **verk** n.) 'Tat, Werk', die zu einem ja-Stamme **wirkia-** gehören. Hieraus fi. **virka** mit Erhaltung des Stammvokals. Das vorhergehende i-Element im Suffixe ist analogisch geschwunden: vgl. aschw. **virke**: Gen. Pl. **virka**, Dat. Pl. **vir-kum** für -ia, -ium. Seiner Form nach ist fi. **virka** in so fern unregelmässig, als die germanische Tenuis **k** in dieser Stellung (in offener Silbe) eigentlich verstärkt (als **kk**) auftreten müsste (vgl. THOMSEN a. a. O. S. 70, 72). Der Grund hierfür ist vielleicht in finnischer Formausgleichung zu suchen; vgl. z. B. Gen. Sg. **viran**, El. **virasta** u. s. w. für ***virkan**, ***virkasta**, in dem **k** in geschlossener Silbe sich der Regel nach unverändert erhalten sollte.

Begrifflich stimmt fi. **virka** am nächsten mit nschw. **yrke** 'Gewerbe' (vgl. awn. **yrke** n. = awn. **virke** Arbeit) überein. In dem Sinne von Amt ist das fi. Wort wahrscheinlich von dem nschw.

värk z. B. in **embetsvärk** (vgl. das zu Grunde liegende mndd. **verk** 'Gewerk, Amt, Innung, Zunft') beeinflusst worden.

2. Fi. **verka** (Gen. **veran**) 'Tuch, zu Hause gewebter wollener Shawl' wäre nach AHLQVIST, Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen S. 8 ein schwedisches Lehnwort. Er vergleicht folgende bei RIETZ, Dialekt-lexikon S. 814 aus neuschwedischen Mundarten verzeichnete Wörter: **värka** (i hop) 'spinnen und weben' (Skåne), **värken** (**varken, vörken, värkenen, vargen**) n. 'Gewebe, welches Wergzwirn zum Aufzug u. Wollgarn zum Einschlag hat' (Skåne, Småland, Gotland, Halland), **värkens-väfnad** ds. (Skåne). Als verwandte nicht-schwedische Ausdrücke für denselben Begriff werden bei RIETZ ndä. dial. **hverken** u. ndd. (Rügen) **warg** angeführt. Die Zusammengehörigkeit von fi. **verka** und der genannten germanischen Wortsippe — wozu ich nach RIETZ noch das von AHLQVIST nicht erwähnte nschw. d. (Nyl.) **värke** n. 'grobe Leinwand' hinzufüge — liegt auf der Hand. Aber die Quelle der finnischen Entlehnung kann nicht, wie AHLQVIST glaubt, auf schwedischem Sprachgebiet gesucht werden. Die betreffenden nschw. Wörter stammen augenscheinlich aus dem Niederdeutschen. Das Mittelniederdeutsche bewahrt nach SCHILLER - LÜBBEN, Mndd. Wbch und LÜBBEN - WALTHER, Mndd. Handwbch, das Subst. **werk** n. im Sinne 'Material zur Arbeit', u. A. 'Werg, Hede, woraus die Adjektivableitung **werken** 'von Werg, heden.' Eine mndd. Substantivierung dieses Adjektivs (vgl. z. B. nhd. **leinen** n. aus dem mhd. Adj. **līnen līnīn** 'aus Leinen') ist das Original von nschw. **värken** n. und den hiermit identischen nno. **värken** n. 'dünnes wollenes Tuch', ä. dä. u. ndä. dial. **hverken** (vgl. oben).

Nschw. **värka** 'spinnen, weben' ist eine Entlehnung von mndd. **werken** 'weben, sticken.' Neben diesem mndd. Verb stand in derselben Sprachform ein Subst. **werk** n. 'Gewebe' (eig. 'Tätigkeit, Arbeit'); vgl. bei LÜBBEN-WALTHER, Handwbch **werk** 2. in der konkreten Bed. 'das Gearbeitete, Produkt der Arbeit, bes. der Handwerker', u. A. vom Leinen: **brēt, smal w.** etc.' Das Mhd. bewahrt eine Entsprechung hierzu in **wērc** n. 'eine vollendete Hand- od. Kunstarbeit', u. A. 'Gewebe', vgl. mhd. **gewērke** n. 'eine vollendete Arbeit, Gewebe etc.' (MÜLLER-ZARNCKE, Mhd. Wbch

III, S. 587, 590). Im mndd. **werk** 'Gewebe' sehe ich die Quelle von fi. **verka**. Das finnische Lehnwort könnte jedoch auch von einem Kompositum = ndä. **Hvergarn** 'Tuch mit Aufzug von Werggarn u. Einschlag von Wolle' ausgegangen sein. Das dä. Wort ist nämlich mit mndd. **Werk-garn** 'Garn von **werk** (= Kette, Aufzug der Weber)' ursprünglich identisch (FALK-TORP, Et. ordb. S. 312). Finnische Lehnwörter, die aus (verkürzten) germanischen Komposita hervorgegangen, sind auch sonst bekannt: vgl. fi. **murkina** 'Frühstück' (: got. **maurgins** m. 'Morgen' < ***murgina**-), **marhaminta** 'Capistrum' aus germ. ***marha-minpa-banda** od. ähnl. (**marha** 'Pferd' + **minpa** 'Maul'), **liika** 'Auswuchs, Beule' aus germ. ***liika-pornus** (isl. **líkþorn**) 'Dorn im Fleische' (S. KARSTEN, Finn.-ugr. Forsch. II. 197f. u. daselbst zit. Lit.).

Unser Lehnwort **verka** ist demnach durch den hanseatischen Handel nach Finland eingeführt. Eine Erinnerung an die fremde Herkunft des Wortes dürfte in folgenden „Ursprungsworten“ einer Hautkrankheit erhalten sein: „*Mistäs tulit tälle maalle, saitko saksan palttinoista, verkahousuista veitse?*“ (Suomen kansan muinaisia loitsurunoja“ = Alte Zaubersprüche des finnischen Volkes, S. 65) d. h. „Woher kamst du nach diesem Lande, kamst du aus der Leinwand, aus den „*verka*“ Hosen des *saksa* (= des Kaufmannes, des Deutschen).“

Ungeachtet der stark abweichenden Bedeutungen sind die germanischen Vorbilder von fi. **virka** und **verka** wurzelverwandt. Zu dieser Wortsippe gehören im Finnischen nach meiner Meinung wenigstens noch die beiden folgenden Wörter:

3. Fi. **verkko** 'Netz, Fischgarn' mit vielen Zusammensetzungen. Das Estnische bewahrt ein entsprechendes **wõrk**, Gen. **wõrgu** (= **werk**, Gen. **wergu**) in der Bed. 'Netz, Gitter' (WIEDEMANN-HURT, Ehstn.-deutsch. Wbch S. 1397). Das meines Wissens bisher ungedeutete gemeinfinnische Wort verbinde ich zunächst mit aschw. (SCHLÜTER, Ordbok S. 733) **værke** m., Pl. -kar, -kiar, 'Einrichtung im Wasser zum Fischfang', vgl. aschw. **fiski-værk** n. = **fiski-garþer** 'Flussdamm, gebaut zum Fischfang', **hand(a)-værk** n., **hand(a)-værki** n. 'mit den Händen gemachtes Werk, z.

B. Brunnen, *Fischdamm* etc.' Im Ausdrucke „*fæ kan koma i mans handaværk*“ (in Magnus Erikssons u. Christoffers Landgesetzen), hat das letzte Wort den Sinn 'Schlinge oder anderer Fallstrick für wilde Tiere' (SCHLÜTER, Ordbok S. 262).

In neuschwedischen Mundarten lebt aschw. *værke* m. fort; vgl. bei RIETZ (S. 813) *värke* m. 'Reisgehege (im See) mit Öffnung für eine Reuse' (Göta- u. Svealand). Aus Finland (Österbotten) kenne ich das hiermit parallele *värka* m. (oblique Form von *värke* m.), Pl. *värkar*, im Sinne von aschw. *værke* m. Dass unser Wort in Finland sogar ziemlich alt sein muss, geht aus seinem Vorkommen in einer ganzen Anzahl Ortsnamen aus verschiedenen Teilen des Landes hervor: vgl. in Nyland (Finnby) *Verkstrand* (fi. *Verkaranta*), im Eig. Finland *Werkholm* 1375, *Werksholm* 1383 (Vemo), *Verknäsudden* (Pyhämaa), in Satakunda *Verk-kari* (Euraäminne), *Verkviiki* (Sastmola)¹; aus Österbotten nenne ich nach eigenen Sammlungen: *Värkviken* (Lappfjärd, Närpes, Vörå), *Värkäluoma*, *Värksten* (Laihela), *Nyvärkskatan* und -öuren, *Stenvärksbotten* (Mustasaari), *Degervärkfladan* (Replot), *Värkholmsmaran* 1695, *Kastvärkan*, Bachname (Kveflaks), *Värkträsket*, *Värkgårdsträsket*, *Värkbrotåget*, *Speisis-värkan* (Vörå).

Das betreffende aschw. *værke*, nschw. *värke* ist offenbar verwandt mit mht. -wërc n. in *bolewëre* 'Wall u. Schanze zur Verteidigung', nhd. dial. (SCHMELLER, Bayerisches Wbch Sp. 984) *werch* 'Damm im Wasser, Wall etc.' Sowie auch mit as. *gi-wirki* n., awn. *virke* n. 'Festungswerk, Schanze.'

Die Bedeutung 'Fischgarn' im Finnischen ist das Ergebnis späterer Spezialisierung. Dies zeigen die komposita fi. *kärpäsen-verkko* 'Fliegennetz' und estn. *seaze-wörk* 'Mückennetz'. In dem estn. Ausdrucke *wörkusi seadma* 'Fallstricke legen' ist das Wort *wörk* mit aschw. *handværk* 'Schlinge, Falstrick' (s. oben) gleichbedeutend. In den Kompositis fi. *hämähäkin-verkko* und estn. *hä-*

¹ Diese Angaben stammen aus R. SAXÉN's *Språkliga bidrag till den Svenska bosättnings historia i Finland I.* (H:fors 1905), S. 99, 118, 164, 206. Der S. 118 daselbst aufgestellte Vergleich mit einigen norwegischen Ortsnamen auf -verk ist meines Erachtens der Bedeutung nach unzutreffend.

melga-wörk 'Spinnengewebe' schliesst sich **verkko**, **wörk** semasiologisch sehr nah an mndd. mhd. **werk**, **werc**, nschw. d. **värken** 'Gewebe' (vgl. oben fi. **verka**) an. Ich verweise schliesslich auf das Auftreten von estn. **wörk** in der Verbindung **tē körwas w.** 'Flechtwerk am Wegrande um das Abbröckeln des Bodens zu verhüten', worin man eine deutliche Erinnerung an mhd. **-wäre** 'Wall, Schanze zur Verteidigung', nhd. **werch** 'Wasserdamm' zu sehen hat.

In formaler Hinsicht lässt sich fi. **verkko** aus einem germ. n-Stamm **werkan-**, woraus aschw. **værke**, nschw. **värke**, erklären. Im Gegensatz zu fi. **virka** und **verka** zeigt **verkko** regelrechte Te-nuisverstärkung. Das finnische Lehnwort scheint eine urgerm. Suffixform **-on** (später **-an**) zu vertreten, ganz wie fi. **mato** = got. **mapa** 'Made, Wurm', fi. **mako** = awn. **mage** 'Magen' (THOMSEN, Einfluss S. 107), fi. **sauvo** 'Quelle' = awn. **saggi** < ***sawwon** 'moistnes, dampnes' (KARSTEN, Arkiv f. nord. Fil. XXII, S. 108 f.). Nach fi. **verkko** zu urteilen, wäre die urgermanische Lautentwicklung **o** > **a** in Endsilben also jünger als die germanische Media-verschiebung **g** > **k**.

4. Fi. **Permi-virka** 'Vogelfang' enthält als Vorderglied fi. **permi** (Gen. **-en**) 'Vogelschlinge'. Ein einfaches **virka** ist in dieser Bedeutung nicht belegt. Das Wort ist eine Entlehnung von aschw. **-virke** n. (< ***wirkia**) in **fast-virke** 1) 'Am Boden befestigte Einrichtung zum Fang von Tieren', 2) 'Einrichtung in einem Strome für den Fischfang' (SCHLÜTER, Ordbok S. 154). Aus dem Neuschwedischen führt RIETZ (S. 814) das hierhergehörige **virka-hag** = nschw. dial. **värke** m. 'Reisgehege' (s. oben) an. Zu dem betreffenden germanischen Stamm **wirkia-** gehören weiter awn. **virke** n., as. **gi-wirki** 'Festungswerk, Schanze'. Übrigens vergleiche man fi. **virka** 'Dienst' (oben).

Helsingfors.

**Intorno all' „Affinitas“ del Gyarmathi giudizio
dato nel 1799 da A. I. bar.
Silvestre de Sacy.**

Ad Ottone Donner.

Io ne so più di voi! Voi entrate nei settanta, ed io v'entrai da quattro anni; così che ho i vantaggi dell' esperienza. Veggo che di poco si rimuta: che uomo usato, dalla giovinezza, a cullarsi in un barchetto sulle onde, dove i venti lo spingono, e il timone non lo guida, continua nell' inutile corsa, che dà piacere a lui solo. Voi, siete capitano ardito e prudente di nave drizzata sempre al porto, con pregiati tesori, e accolta festosamente sulla riva. Ecco perchè, da lontano. io vi mando saluti da amico: e, per l'onore dei vostri cittadini, e degli studi, auguri che non possono fallire.

Forse non vi spiace ch'io rammenti ai più vecchi, e mostri ai giovani, come uno dei grandi maestri delle dottrine dei musulmani, dei più sagaci interpreti delle virtù che sono nella lingua degli arabi, volgesse l'amore, se posso dire così, anche alle nuove ricerche che, sull' alba del secolo passato, annunciavano tanto splendore e fervore di sole per gli studi ugrofinnici. Pareva presagio che, toccando del suomico e del magiarico, A. I. bar. Silvestre de Sacy rivedesse nella mente anche i lontani vincoli colle parlate tatariche; più tardi, con maggiore sicurezza, mostrate sorelle nell' famiglia altaica, bella e forte.

Nulla v'è più da imparare in queste poche pagine del dotto francese; ma è pietà dei nipoti il raccogliere segni di comunione nelle indagini sulla vita viva dei pensieri umani in quanti popoli coprono la terra; così che i monumenti gloriosi delle schiatte più operose nell' antichità diano luce a quelli più riposti delle nuove genti che, ammaestrate da dottrine e da esempi, vanno più balde, e con più rapido passo, al trionfo.

Se di là onde non si torna, ombre state vive contemplassero l'agitarsi delle ombre vive ancora, con quanto stupore si rallegrebbero a contemplare l'opera dell' ottocento! come saluterebbero con plauso anche la vostra nazione, rigogliosa, fedele a sè, innamorata con gratitudine delle virtù che vede nei più dotti dei suoi figliuoli!

E. TEZA.

Padova, Università.

Affinitas linguae hungaricae cum linguis etc., l' *Affinité* etc. par S. Gyarmathi. Goett. 1799.

Le docteur Gyarmathi observe dans sa préface que les historiens les plus éclairés sont d'accord aujourd'hui que la nation hongroise a une souche commune avec toutes les nations d'origine finnoise, et que sorties à la même époque de leur pays primitif elles se sont, par un enchainement de hasards et d'aventures différentes, fixées chacune dans les contrées qu'elles occupent aujourd'hui.

Le but de l'ouvrage que ce savant publie n'est pas d'examiner les preuves sur lesquelles on fonde cette opinion, mais seulement de rechercher si les langues de ces divers peuples ont quelque ressemblance entre elles, qui justifie leur commune origine.

Plusieurs hommes savans ont déjà reconnu la ressemblance de ces langues: elle a frappé Olaus-Rudbeck. Sajnovitz, dans une dissertation dédiée à l'académie de Copenhague, intitulée *Demonstratio idioma hungaricum et laponicum idem esse*, et imprimée à Copenhague en 1770, s'est efforcé de démontrer la vérité de cette opinion. Le dernier ouvrage qui ait été publié sur cette question est la savante dissertation donnée à Vienne en 1793, par M. Hager. Cet ouvrage, rempli d'éru-

dition, est écrit en allemand et porte pour titre: *Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungarn mit der Lappländern*, c. à d. Nouvelle[s] preuve[s] de l'affinité des Hongrois avec les Lapons.

D' autres écrivains se sont occupés à rassembler les mots communs à la langue hongroise et à la langue laponne, ou à diverses langues mortes ou vivantes de l'Asie ou de l'Europe. M. Gyarmathi, sans nier l'existence de ces rapports, remarque que de toutes les preuves que l'on peut employer pour établir l'identité primitive de deux langues la plus foible est celle qui n'est fondée que sur la ressemblance d'un certain nombre de mots communs aux deux idiômes: pour lui, il a suivi une autre méthode dans la comparaison qu'il a faite du hongrois avec les langues d'origine finlandoise. C'est dans la grammaire de ces langues, dans l'analogie des inflexions de leurs noms et de leurs verbes, dans la manière dont elles forment leurs pronoms possessifs, dans l'union des prépositions avec leurs régimes ou compléments, dans la syntaxe même, que l'auteur a cherché les traits de ressemblance qui assignent à ces divers idiômes une même origine, et la conformité des mots qui leur sont communs, n'est que le dernier et le moindre des argumens qu'il emploie pour établir leur ressemblance.

L'ouvrage du docteur Gyarmathi est divisé en trois parties et deux appendices. La troisième partie et les deux appendices n'offrent que des fragmens très-incomplets de la grammaire et du dictionnaire des langues que parlent différentes peuplades du Caucase et des provinces septentrionales de l'Asie, les Vogouls, les Votjaks, les Tchouvaschs, les Mordouans, etc. comparés avec la langue hongroise. On y trouve encore quelques comparaisons du tatare, du turec et de diverses langues d'origine slavone avec le hongrois, ainsi qu'un extrait du grand vocabulaire comparé de deux cents langues que l'on a commencé à publier à Pétersbourg en 1786, par ordre de l'impératrice Catherine, et dont il a déjà paru une seconde partie en 1789, et quelques autres pièces relatives au même sujet. Quoique le contenu de cette troisième partie et des deux appendices ne soit pas sans intérêt et puisse donner lieu à des observations curieuses, c'est principalement dans les deux premières parties que consiste l'essentiel de l'ouvrage que nous annonçons.

Dans la première partie les idiômes de la Laponie et de la Finlande sont comparés avec la langue hongroise. Une pareille comparaison entre cette dernière langue et celle que l'on parle en Esthonie est le sujet de la seconde partie. On aura une assez juste idée du travail de l'auteur en parcourant le sujet des divers chapitres qui composent ces deux parties.

Ainsi dans la première partie on compare le hongrois avec le lapon et le finlandois,

- 1°. Dans les terminaisons qui caractérisent les noms, les adjectifs et les diminutifs.
- 2°. Dans la déclinaison des noms.
- 3°. Dans la formation des degrés de comparaison.
- 4°. Dans les mots qui servent à la numération.
- 5°. Dans les noms.
- 6°. Dans les adjectifs possessifs qui ne consistent que dans l'addition de quelques lettres que l'on joint à la fin des noms ou des verbes, et que l'on nomme ordinairement affixes ou suffixes.
- 7°. Dans les formes et la conjugaison des verbes.
- 8°. Et singulièrement dans celle du verbe substantif.
- 9°. et 10°. Dans les formes des adverbes et des prépositions.
- 11°. Dans les règles principales de la syntaxe.
- 12°. et 13°. L'auteur présente ensuite un vocabulaire comparé d'un très-grand nombre de mots de ces divers idiômes, divisé en trois colonnes, dont la première offre les mots lapons ou finlandois; la seconde, leur signification en latin; et la troisième, les mots hongrois correspondans.
- 14°. L'auteur réunit dans un chapitre séparé plusieurs mots de ces mêmes langues dont la consonnance a beaucoup de ressemblance, mais qui diffèrent entièrement par leur signification, quoique peut-être ils aient eu primitivement la même acception, ou une acception très-rapprochée.
- 15°. Enfin un dernier chapitre offre dans un tableau en trois colonnes un grand nombre de passages entrails des traductions finlandoise, hongroise et latine des livres de l'ancien et du nouveau testament, comparaison qui a pour objet de

mettre dans un plus grand jour les rapports des deux langues hongroise et finlandaise.

Après avoir ainsi comparé les divers idiômes qui sont le sujet de cette première partie, M. Gyarmathi en tire les conséquences suivantes.

„Si l'on examine, dit-il, avec toute l'attention convenable, ce que nous avons dit dans le cours de cet ouvrage, on pourra, ce me semble, en tirer la conséquence qu'il y a dans la langue finlandaise, quatre sortes de mots: 1°. des mots dont les Finlandois se servoient dans les temps les plus anciens lorsqu'ils avoient encore les relations les plus étroites et une intime société avec les Hongrois. Cette première classe se divise naturellement en trois espèces: la première renferme les mots qui sont encore aujourd'hui communs aux langues hongroise et finlandaise, comme *menen*, *menyen* il va, *vér* le sang, *viz* l'eau, *köwe* une pierre, *tél* l'hiver, *waj* beurre, et un grand nombre d'autres: la seconde contient les mots qui ont éprouvé des changemens, et qui ont été ou raccourcis ou alongés, mais qui néanmoins portent l'empreinte de leur orgine hongroise que l'on reconnoit au premier aspect, comme *olít*, *volt* il a été, *vargas*, *farkas* loup, *wanha*, *vén* vieillard, *sarwi*, *szarva* corne etc. La troisième espèce renferme des mots qui, suivant toute apparence ont été autrefois usités parmi les Hongrois, mais dont ils ont entièrement perdu le souvenir, et qui ne se retrouvent plus aujourd'hui que parmi les Finlandois et les Lapons. Tels paroissent être les mots *omaga* nain, *pön* chien, *sadna* vérité, *teudnar* esclave, *tim* heure, *tuona* mort, *auda*, *awu* vertu, *aita* temple, *esmaerke* exemple, *kottjos* domestique, *mano* lune, *mod* esprit, *or* sonnette, *pilke* badinage. Les Hongrois expriment aujourd'hui le plus souvent ces idées par des mots d'une origine étrangère, comme *ora*, *virtus*, *templom*, *tréfa*, etc. Les Hongrois, en effet, établis dans la Pannonie commencèrent à avoir commerce avec des hommes qui parloient le slave, le valaque, l'allemand, le latin, le grec, l'italien, le françois: il n'est donc pas étonnant qu'adoptant des mots des langues de ces peuples, ils aient oublié les anciennes expressions de leurs langue.“

„2° Outre ces trois espèces de mots qui composent la première classe, il y en a dans la langue finlandaise une autre classe: ce sont ceux que les Finlandois ont reçus peu à peu, pendant une longue suite de siècles, des Suédois leurs voisins, et qui leur sont devenus si fa-

miliers, qu'ils les ont substitués aux mots de leur langue primitive. Au lieu de ces mots étrangers, j'en trouve d'autres dans la langue des Hongrois, qui appartiennent, je crois, véritablement à leur ancien idiôme. Peut-être, il est vrai, un Finlandois qui examineroit les livres hongrois, ne reconnoitroit-il pas, dans ces mots, les restes de son ancienne langue maternelle, de même que le Hongrois pourroit ne pas reconnoître pour d'anciens mots de la langue hongroise ceux dont j'ai parlé plus haut, qui ont cessé de tenir place dans l'idiôme hongrois que l'on parle aujourd'hui, mais qui se sont conservés dans le langage de la Finlande."

En tirant ces conséquences de toute cette première partie de son ouvrage, M. Gyarmathi semble avoir oublié qu'il s'étoit proposé d'établir l'origine commune, ou plutôt l'identité primitive des langues finlandoise et hongroise sur leur analogie dans les formes et les inflexions grammaticales, et l'on croiroit qu'il ne fonde son opinion que sur la ressemblance des mots par lesquels un grand nombre d'idées sont exprimées dans les deux idiômes comparés. Nous croyons néanmoins devoir lui rendre une justice plus entière qu'il ne l'a fait lui-même; car c'est sur-tout dans les noms de nombre et dans la numération, dans les pronoms possessifs ou affixes, dans les prépositions, dans les règles de la syntaxe et dans le génie des langues comparées, que l'on aperçoit une conformité marquée, qui semble déceler une origine commune. Mais il faut aussi l'avouer, de pareils rapports pourroient être établis dans la langue hongroise et d'autres idiômes qui n'ont rien de commun avec le lapon ou le finlandois; et d'un autre côté, la déclinaison des noms, la formation des degrés de comparaison, les pronoms personnels, la conjugaison des verbes, et même celle du verbe substantif, n'offrent pas des traits de ressemblance bien frappans: au contraire, elles semblent porter dans le hongrois des caractères fort différens de ceux qu'elles portent dans les deux autres langues. Donnons-en un exemple pris du verbe substantif. Ce sera le présent de l'indicatif que nous choisirons. Le verbe lapon est *le* être, et le verbe hongrois, *leszsz*.

Lapon.

Hongrois.

*leb,**leszek,*

je suis.

*eh,**lészsz,*

tu es.

<i>le,</i>	<i>leszsz,</i>	il est.
<i>lepe,</i>	<i>leszünk,</i>	nous sommes.
<i>lepet,</i>	<i>lesztek,</i>	vous êtes.
<i>laeh.</i>	<i>lesznek.</i>	ils sont.

Il est vrai que dans les autres temps du même verbe, et sur-tout dans ceux qui sont formés par l'addition d'un verbe auxiliaire, on observe de grands rapports; mais la seule chose que je veux faire remarquer ici, c'est que les inflexions qui forment les nombres et les personnes sont absolument différentes dans les deux langues comparées.

Les observations sur lesquelles M. Gyarmathi fonde l'identité primitive du hongrois et des langues, d'origine finlandaise, manquent aussi quelquefois d'une exactitude rigoureuse. „Les infinitifs des verbes lapons ont, dit-il, une propriété singulière, que je crois appartenir exclusivement à la langue hongroise. Dans cet idiôme, les infinitifs se joignent aux pronoms affixes, et prennent diverses inflexions pour caractériser les personnes et les nombres.

Exemple.

Lapon. <i>jaackedidnam,</i>	Hongrois. <i>hinn-em,</i>	} <i>kell.</i>
<i>-nad,</i>	<i>-ed,</i>	
<i>-nes,</i>	<i>-ie,</i>	
<i>-nieme,</i>	<i>-ünk,</i>	
<i>-niede,</i>	<i>-etek,</i>	
<i>-nasa.</i>	<i>-iek.</i>	

c'est-à-dire, il faut que je croie, il faut que tu croies, il faut qu'il croie, il faut que nous croyions, etc.

„Ce caractère, ajoute-t-il, est, entre tous les autres, le plus propre à établir la ressemblance de ces langues; car toutes les langues européennes ont, je crois, ce trait de conformité, que leurs infinitifs sont invariables, et ne sont susceptibles d'aucune inflexion; au contraire, les verbes des Hongrois comme ceux des Lapons, admettent à l'infinitif des inflexions variées pour caractériser les nombres et les personnes.“

Observons à M. Gyarmathi, 1°. que ce n'est pas ici proprement l'infinitif qui reçoit diverses inflexions, et que l'on ne dit pas différemment *le réjouir nous*, et *les réjouir nous*, pour *notre joie* et *nos joies*,

mais que c'est seulement le sujet du verbe mis à l'infinitif, qui est exprimé par l'adjonction du pronom affixe: c'est ainsi qu'un Suisse ou un nègre pourroit dire en françois: *moi faire cela pas possible; toi faire cela, nous faire cela*, etc.

2°. Qu'une pareille construction a lieu en arabe, en persan, en ture et peut-être dans d'autres langues, et qu'en arabe même l'infinitif outre l'adjonction des pronoms affixes, prend aussi les inflexions qui caractérisent les cas. Ce n'est pas ici le lieu de rendre raison de cette propriété de l'infinitif, fondée sur ce que ce mode est une sorte de nom verbal qui participe en même temps des propriétés du verbe et de celles du nom.

Dans la deuxième partie, l'auteur compare la langue que l'on parle dans l'Esthonie, avec l'idiôme hongrois. Il suit, dans cette comparaison, la même méthode que dans la première partie, et se propose de démontrer l'identité primitive des deux idiômes, d'abord par l'analogie des formes et des inflexions grammaticales, et ensuite par la ressemblance des mots par lesquels, dans les deux langues, on exprime les mêmes idées. Le résultat de cette comparaison paroît aussi concluant à M. Gyarmathi, que celui de la précédente partie. Je doute que tous les lecteurs partagent cette opinion, et il me semble que c'est plutôt par la ressemblance d'un grand nombre de mots, que par la conformité des inflexions grammaticales que le hongrois décèle son affinité avec la langue de l'Esthonie.

Quoi qu'il en soit du petit nombre d'observations que nous nous sommes permises sur l'ouvrage du docteur Gyarmathi, et que nous proposons plutôt comme des doutes que comme des objections, nous engageons toutes les personnes qui s'occupent de l'origine des peuples et de l'histoire de leurs migrations, à se procurer un ouvrage qui doit être regardé comme classique dans ce genre de littérature, et qui ne peut-être que le fruit du travail le plus assidu, et d'une érudition aussi vaste que solide et méthodique.

S. de S.

(*Magasin encyclopédique ou Journal des sciences, des lettres et des arts*, par A. L. Millin. (IV année, tome sixième). Paris, An VII—1799 p. 85—95.)

Kaks keelt „Vanast kandlest“

Toimetanud

J. HURT.

Eesti rohkest runude varast saab edespidi anthologia „Vana kandle“ nime all ilmuma, sarnasel kombel kui Soome „Kanteletar“, kirjakeeles. Runud saavad osast täiesti nii trükki minema, kui rahvas neid on laulnud, osast aga liidetakse mitmest tõisendist, mis rahvasuust on saadud, uus täiendatud tõisend kokku, aga ikka rahva oma sõnadega. Näituseks, kuidas liitmine saab sündima, panen siin alamal kaks runu kirja, mille tõisendid kõik Setumaalt pärit on. Algusrunud on minu „Setukeste laulude“ kogus I köites leida. „Ilulaulu“ tõisendid on sääl 6, nr. 1—6 (lhk. 3—9), „Kalmuneiu“ tõisendid 10, nr. 35—44 (lhk. 44—61), siis veel 18 liitlaulu (nr. 479. 482. 488. 489. 490. 491. 492—499. 500. 530. 583. 619), kus üks osa ainet „Kalmuneiu“ loost võetud. Neist tõisenditest olen järgmised kaks laulu kokku keerutanud. Kuulgu siis auustatud lugija neid kahte keelt „Vanast kandlest“ ja tehku oma otsus, kas nad täiesti Eesti esivanemate toonis helisevad ja ka uuema aja inimese südant rõõmustada võivad.

Laulude sisust ei taha ma siin omalt poolt mingisugust selektust teha. Jäägu kõik lugija enese ära mõista ja ära tunda. Sisu on tõesti tuumakas, laulude mõtted ilusad ja sügavad. Viigu nemad igale lugijale sedasama vaimulõbu, mis mina neid kokku liites tundsin.

Mõned lugijad saavad ehk paljuks panema, et ma lauludesse murdelisi sõnu olen jätnud; nad ei salli neid mitte ja näeksivad häämeelega, kui need sõnad „Tallina keeli“ ümber oleksivad pandud. Aga need murdelised ained on otse meie laulude rikkus, meie keele suur vara ja kaunis ilu. Tahaks mõni kirjamees meie kirjakeelt, liiatigi meie esivanemate runu- ehk laulukeelt, kitsaste kihelkonna piirte sisse sulguda, siis paneks tema meie luuletajad mitmetpidi nälga nägema ja kuivataks suure hulga kõige elavaid vaimuhallikaid ära. Küll on ja olgu põhjapoolne Eesti keel meie kirjakeele põhi, aga ärgu põlaku tema seda rikastamist ja eluväge, mis tõised murded temale rohkesti pakkuda võivad.

Sõnad, mis Põhja-Eestis arusaamata võiksivad olla, olen laulude lõpul ära seletanud. Pisukesed numbrid sõna kõrvas juhatavad seletuse juure.

Ilulaul.

- Ilu sõitis jõge pidi,
 Laulu laia välja pidi,
 Hobu hoietud eessa,
 Regi tammine tagana,
5. Naine roogune ¹ reessa,
 Sõnad sõelaga sülessa,
 Laulud lõngaga kaelassa.
 Näginekse, kuulunekse,
 Kes küll vasta puutunekse,
10. Puutunekse, juhtunekse?
 Vasta puutus poiste hulka,
 Kamand kaabukandajaida.
 Nemad haardsid küsitella,
 Küsitella, nõuatella:
15. Kuhu lähed, Ilukene,
 Kuhu lased, Laulukene?
 Kas sa, Ilu, meile tuled,
 Kas sa, Tantsu, meida tahad?
 Ilu keelilla kõneles,
20. Ilu taidis ², vasta lausus:
 Ega ma Ilu teile lähe,
 Ega ma Tantsu teile taha;
 Ei ma taha poiste hulka,
 Kallu ei poiste kamandusse,
25. Ihata ei poiste ilu,
 Taheta ei poiste tantsu,
 Poistel onvad ³ puised sõnad,
 Lõhmuksised laulukesed.
 Lähete nurme kündema,
30. Kallute atra kandema,
 Säälla ilu unustate,
 Laulu meelest minetate.
 Ilu sõitis jõge pidi,
 Laulu laia välja pidi,
35. Hobu hoietud eessa,
 Regi tammine tagana,
 Naine roogune reessa,
 Sõnad sõelaga sülessa,
 Laulud lõngaga kaelassa.
40. Näginekse, kuulunekse,
 Kes küll vasta puutunekse,
 Puutunekse, juhtunekse?
 Vasta puutus naiste hulka,
 Puutus lidu ⁴ linikpäida ⁵.
45. Nemad haardsid küsitella,
 Küsitella, nõuatella:
 Kuhu lähed, Ilukene,
 Kuhu lased, Laulukene?

- Kas sa, Ilu, meile tuled,
 50. Kas sa, Tantsu, meida tahad?
 Ilu keelilla kõneles,
 Ilu taidis, vasta lausus:
 Ega ma Ilu teile lähe,
 Ega ma Tantsu teile taha;
 55. Ei ma taha naiste hulka,
 Kallu ei naiste kamandusse,
 Taha ei ligi linikpäida,
 Ihata ei naiste ilu,
 Taheta ei naiste tantsu,
 60. Kaeta ei naiste kargust ⁶;
 Naiste läks nalja Narvamaale,
 Naiste läks lusti Luigamaale,
 Õunapuisse ilusasse,
 Verevasse vislapuisse.
 65. Teie ilu unustate,
 Laulu meelest minetate:
 On teil lapsed pisukesed,
 Onvad kasinad kanased ⁷,
 Lähete ulli ⁸ uinutama,
 70. Meelimarja ⁹ minetama,
 Saa ei te laulu laulamaie,
 Saa ei te ilu iskimaie ¹⁰, —
 Sestap te ilu unustate,
 Laulu meelest minetate.
 75. Ilu sõitis jõge pidi,
 Laulu laia välja pidi,
 Hobu hoietud eessa,
 Regi tammine tagana,
 Naine roogune reessa,
 80. Sõnad sõelaga süles, —
 Laulud lõngaga kaelassa.
 Näginekse, kuulunekse,
 Kes küll vasta puutunekse,
- Puutunekse, juhtunekse?
 85. Vasta puutus neiu hulka,
 Kamand kardavanikuida ¹¹
 Nemad haardsid küsitella,
 Küsitella, nõuatella:
 Kuhu lähed, Ilukene,
 90. Kuhu lased, Laulukene?
 Kas sa, Ilu, meile tuled,
 Kas sa, Tantsu, meida tahad?
 Ilu keelilla kõneles,
 Ilu taidis, vasta lausus:
 95. Külap ma Ilu teile lähen,
 Külap ma Tantsu teida tahan;
 Lähen lustil neiu hulka,
 Kallun neiu kamandusse,
 Tahetije neiu tantsu,
 100. Kaetije ¹² kao ¹³ kargust,
 Ihati ilupidamist.
 Ega te ilu unustele,
 Laulu meelest minetele:
 Neiul ilu eessa jooksis,
 105. Nalja tagana naeratas,
 Ise keeras keskeessa,
 Ise valas ta vahella, —
 Sestap te ilu ei unusta,
 Laulu meelest ei mineta.
 110. Kui on kuu kirja seessa ¹⁴,
 Päeva pesa ääre päälla,
 Nii on neiud ilu seessa,
 Lapsed laulude vahella.
 Tuli Ilu neiu hulka,
 115. Kaldus neiu kamandusse,
 Tuli tema ihatessa,
 Kaldus tema kareldessa ¹⁵

Sõnade seletus: 1. roogune = pilliroogne, roo- ehk pilli-hääleline. 2. taidma = mõistma. 3. onvad = mitmus sõnast „on“. 4. lidu = salk. 5. linikpää = naine, sest et nad „linikut“ pääs kannavad. 6. kargus = hüppamine. 7. kanane = kanapoeg, lapsukene. 8. uŷŷ = meelemõistmata, väeti. 9. meelimari = meelepäraline mari. 10. ilu iskima = ilu tegema, valmistama. 11. kardavanik = neid ehk neiu, tüdruk, sest et nad „kardvanikuid“ (pärgi) pääs kannavad. 12. kaema = vaatama, vahtima. 13. kabo, gen. kao = ilus naisterahvas. 14. kuu kirja sees = kuu taevatähtede hulgas. Kiri on esialgu ületuldse = kirju hulk ehk kogu. 15. kareldes sõnast karglema = sinna tänna kargama.

Kalmuneid.

(Peetrilaul.)

Peeter peeni, mees madala,	Ubasuuda ostamaie.
Kalevine poisikene,	25. O toda venda Virolasta,
Raius sõõru, rookis sõõru,	Emapoega Poolakesta!
Kündis sõõru, külvas kaera,	Ei olnd õige, nagu ütles,
5. Külvas kesva ¹ kiriku teele,	Ei olnd tõsi, mis töötas,
Kaera kalmu ² tee ääre.	Ei ta kalmust naista naitnud,
Ise kündis, ise mõtles,	30. Liivast ei neitsit nimitsend.
Ise külvas ja kõneles:	Peeter, peeni poisikene,
Kasva, kasva, kaerakene,	Kalevine mehikene,
10. Kergi üles, kesvakene!	Ehtis ennast ilusasti,
O kalmu, kasvata kaera,	Selga ajas sinisärgi,
O kirik, kergita kesva!	35. Pähä kööritud ⁴ kübara,
Kui mull kasvab kaunis kaera,	Vööle vöö linnalippu ⁵ ,
Kaunis kaera, kiidu kesva,	Jalga seadis saksa saapad;
15. Mina kalmust naise naidan,	Nii läks kaasat kosimaie,
Liivasta neitsi nimitsen ³ .	Ubasuuda otsimaie,
Kasvas kaunis kaerakene,	40. Kosis Riia riikka tütre,
Kasvas kiidu kesvakene.	Võttis Riia raadilapse ⁶ .
Peeter, peeni poisikene,	Kui sai Peeter ju pärale,
20. Kalevine mehikene,	Riia rikkalle raadile,
Viis siis likku ta linnaksed,	Kuld oli katus koja päälla,
Viis ojasse õlleterad,	45. Hõbedased aiavitsad,
Hakkas naista naitamaie,	Teraksesta teibapaarid,

- Ajas hobuse murule,
Paadi pärapaja ⁷ alla,
Ise läks tuppa teretama,
50. Teretama, tervitama:
Tere tere, neiu ema,
Neiu ema, neiu isa,
Neiu viisi vennakesta,
Kuusi kullasta sõsarda!
55. Ons teil neiduda koduna,
Siidipõlleda põrmandul,
Kuldapärgada kamberes?
Kas saab siita mulle naista,
Meelikada ⁸ mõrsijada?
60. Neiu ema hellakene,
Neiu mamma marjakene,
Tema lausus meelestana,
Oma meele poolestana:
On küll meilla neidu kodu,
65. Siidipõlli põrmandulla,
Kuldapärga kamberessa,
Helmekaela kasterassa ⁹
Saab küll siita sulle naine,
Saaneb meelikas mõrsija.
70. Neidu astus aida poole,
Üle muru moodusasti,
Kudus kullasta kinnasta,
Heitis lõnga hõbedasta.
Peetrit toas söödetije,
75. Söödetije, joodetije,
Teda meella ravitseti,
Vahaleemel vasta võeti, —
Neidu aidas ehiteldi,
Kamberissa kaunisteldi.
80. Sai siis neidu valmistatud,
Kaokene kaunistatud,
Neiu ema hellakene,
- Neiu mamma marjakene,
Ise ta lausus meelestana,
85. Oma meele poolestana:
Peiukene, poisikene,
Aja sa hobu aida ette,
Keerata keldre uksele.
Peeter kuulis kohe käsu,
90. Ajas hobuse aidale,
Keeratas keldre uksele.
Neidu aidast välja astus,
Kamberesta kapsatas,
Kirevambi kui see rähna,
95. Meelusambi ¹⁰ metsalindu.
Neidu saani saadetije,
Peiu kõrva paigutati,
Anti tall' kulda kotitäisi,
Pandi karda karbitäisi.
100. Peeter mõrsja vasta võttis,
Sõtse ¹¹ saanile sõõritas ¹²,
Seisatas saani ääre pääle,
Pani jala pardaalle,
Saani parras praksatije,
105. Looga küüsi loksatije,
Peeter lausus meelestana,
Lausus meele poolestana:
Jumal teadneb, Jumalukene,
Mari teadneb, madalukene!
110. Ehk mull itkud ¹³ eessa onvad,
Silmavesi eessa veerib.
Miks mull loksis looga küüsi,
Miksi praksis saani parras?
Hakkas koju minemaie,
115. Vennastelle veerimaie.
Olid tall hüvad hobused,
Kaunid olid kaerasööjad,
Läksid märke mängidessa,

- Kallastesse kareldessa.
120. Sai ta kalmu kaelale,
Sai ta koolu ¹⁴ kohale,
Jõudis ligi liivakulle,
Manalaste ¹⁵ maie pääle,
Jäi tall saani seisamaie,
125. Pärалаuda peatama,
Puutus regi kivi külge,
Kaustavitsa ¹⁶ kadajasse,
Põikipooli ¹⁶ pädajasse.
Peeter, peeni poisikene,
130. Emalapsi hellakene,
Mineteles, tulateles,
Mineteles meelihobust ¹⁷,
Tulateles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
135. Ei saand tulnud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
Pärалаuda peatamast,
Pääse ei regi kivi küljest,
Kaustavitsa kadajasta,
140. Põikipooli pädajasta.
Kaasa küündis küsimaie,
Noorik hakkas nõudemaie:
Miks sa kisud kivistikku,
Kakud läbi kannustiku?
145. Sõida teeda sillalista ¹⁸,
Lase teeda lauulista ¹⁹.
Ilmaline ²⁰, Kalmuline ²¹,
Tule, päästa regi kivist,
Kaustavitsa kannustikust,
150. Põikipooli pädastikust.
Välja tulid Toonilased ²²,
Vasta kostsid Kalmulised,
Tooni ²³ tütterid tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
155. Kosilane kõrgikene!
Ei olnd õige, mis sa ütlid,
Ei olnd tõsi, mis tõotid.
Olid sa maada kündemassa,
Leivamaada liitemassa,
160. Kui sa künnid, siis sa mõtlid,
Kui sa külvid, siis kõnelid:
Kasva, kasva, kaerakene,
Kergi üles, kesvakene!
Mina kalmust naise naidan,
165. Liivasta neitsi nimitsen.
Peeter, peeni poisikene,
Kosilane kõrgikene!
Ei olnd õige, mis sa ütlid,
Ei olnd korras, mis kõnelid.
170. Anna meile, mis annade,
Tõota, poissi, mis tõotad.
Peeter, peeni poisikene,
Kosilane kõrgikene,
Tõotas kimpu kindaaida,
175. Kahte kimpu kapukaida,
Lubas lidu ²⁴ linikuida,
Hauatäita hamesida ²⁵,
Lubas kirstu kirevaida,
Kõige vaka valgeeida.
180. Mineteles, tulateles,
Mineteles meelihobust,
Tulateles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tulnud tuliratsu,
185. Pääse ei saani seisamasta,
Pärалаuda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
Tooni tütterid tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
190. Kosilane kõrgikene!

- Anna meile, mis annade,
Töota, poissi, mis töotad.
Peeter, peeni poisikene,
Emalapsi hellakene,
195. Lubas eesta isa ruuna,
Venna virka vehmerilta,
Lubas karja kasvamasta,
Põlluvilja venimasta.
Mineteles, tuleteles,
200. Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
205. Pärалаuda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
Tooni tüttered tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
Kosilane kõrgikene!
210. Anna meile, mis annade,
Töota, poissi, mis töotad.
Peeter, peeni poisikene,
Emalapsi hellakene,
Töotas pungast poeraha ²⁶,
215. Karmanista kaubaraha,
Lubas vaka vana raha,
Külimitu kilingida,
Lubas kulda kotitäita,
Kallist karda karbitäita.
220. Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
25. Pääse ei saani seisamasta,
Pärалаuda peatamast.
- Jälle tulid Toonilased,
Tooni tüttered tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
230. Kosilane kõrgikene!
Anna meile, mis annade,
Töota, poissi, mis töotad.
Peeter, peeni poisikene,
Emalapsi hellakene,
235. Lubas sada sajameesta,
Pääle kahte kaasikuda.
Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
240. Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
Pärалаuda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
245. Kaldusivad Kalmulised,
Edeje Mana ²⁷ minijad,
Tahaje Tooni tüttered,
Ligi liiva lellenaised,
Kõik nad kalmusta kõnelid,
250. Sõna ütlid sõmerasta:
Anna meile, mis annade,
Töota, poissi, mis töotad.
Peeterida poisikesta,
Emalasta hellakesta!
255. Oli temal kõrge kodu,
Oli ilus elamine,
Töotas ta kõrget kodu,
Ilusada elamista,
Lubas isa, lubas ema,
260. Oma vendi viimasida.
Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,

- Tuleteles tuliratsut,
 Ei saand mindud meelihobu,
 265. Ei saand tuldud tuliratsu,
 Pääse ei saani seisamasta,
 Pärалаuda peatamast,
 Pääse ei regi kivi küljest,
 Kaustavitsa kadajasta,
 270. Põikipooli pädajasta.
 Peeter, peeni poisikene,
 Kalevine kosilane,
 Mõõka puusassa tilistas,
 Kaelarauda raputeles,
 275. Tahtis ratsu pääd raiuda,
 Hüva hobusta hukata.
 Vasta kalmusta kaitseti,
 Sõna öeldi sõmerasta:
 Raiugu ei ratsu pääda,
 280. Hukaku ei hüva hobust!
 Enne ei pääse saani seismast,
 Regi kivista ei kergi,
 Anna ära kõige armsam,
 Kahelt käelt kõige kallim,
 285. Anna noori nuku alta,
 Kaokene kaali ²⁸ alta.
 Peeterida poisikesta,
 Emalasta hellakesta!
 Lei ta käe vasta kätta,
 290. Tõise käe vasta tõista,
 Ära ta ohkas omastelle,
 Ära muile mureteles:
 Mis nüüd teha, kuhu minna?
 Anda mull kallis kaali alta,
 295. Linnuke linase alta.
 Töötas noore nuku alta,
 Kaokese kaali alta.
 Mineteles, tuleteles,
- Mineteles meelihobust,
 300. Tuleteles tuliratsut,
 Nüüd sai mindud meelihobu,
 Nüüd sai tuldud tuliratsu,
 Pääsis saani seisamasta,
 Kerkis regi kivi küljest.
 305. Peeter katsus kaali alla,
 Linariiet liiguteles,
 Leidis koolija ²⁹ reessa,
 Kalmulise kaali alla.
 Peetri hiuksed heitisivad,
 310. Peeteri pale pahanes.
 Kudas viin koolija koju,
 Viin majasse Manalase?
 Kõik jäi kurvaks kulla hõimu,
 Vait jäid sada sajameesta,
 315. Tuumatama ³⁰ tolmulööjad ³¹,
 Kurvalt sõitsid teeda mõõda,
 Mõttes marjamaada pidi.
 Saivad nad kodu kohale,
 Elulinna ligidalle,
 320. Hüva hobune hirnastas,
 Tuliratsu säääl turnastas.
 Ema läks välja vaatamaie,
 Kandja välja kaemaie,
 Nägi Peetrit tulevada,
 325. Nurme otsas olevada,
 Hüüdis lapsile laietel ³²,
 Pisukestele pajatas:
 Jookske, lapsed, laske lai-
 ded,
 Laske laided, väändke värav!
 330. Tuuakse memmele minija,
 Emale eesta-astuja,
 Tuuakse käbe käskujalga,
 Sõrmile sõnakuulija,

Kandjakene kallikene!

370. Selle tegid hääd hobused,
Tegid kallid kaerasööjad,
Läksid märke mängidessa,
Kallastelle kareldessa,
Leivad noore nurka vasta,

375. Kaokese kandu vasta,
Säält sai koolija saanije,
Kaali alla Kalmuline.

 Ema lausus meelestana,
 Oma meele poolestana:

380. Pojakene, poisikene,
Minu meelimarjakene!
Miks sa petad, miks valetad,
Et 'sa õigusta kõnele!
Ei sull teinud hääd hobused,

385. Ei teind kallid kaerasööjad,
Tegid omalla meelella,
Rumalaila mõtte'lla;
Sina kalmust naise naitsid,
Liivast neitsi nimitesid,

390. Sestap koolija saanissa,
Kalmuline kaali alla.
Keelas ema, keelas isa,
Keelas venda keskimene,
Noomisid noored sõsared:

395. Ära mine koolu kosju,
Kalmust naista kaemaie,
Koolust saa ei kodunaista,
Kalmust karja kasvatajat.

 Ema itkule isunes,

400. Lausus sõna laineella:
Pojakene, poisikene,
Vaga hinge vaimukene!
Kuhu mina sinu panen,
Kuhu meelika minija?

405. Neiulla on sugu suuri,
Sugu suuri, võsa võiva ³⁸,
Teda taga otsitakse,
Vara vaja leietakse.
Peeter, peeni poisikene,
410. Emalapsi hellakene,
Tema taidis, vasta lausus,
Taidis targasti kõnelda:
Mammakene, memmekene,
Kandjakene kallikene!
415. Poeg pane täheks taevaasse,
Mini sõmeraks meresse.
Ema itkulla kõneles,
Lausus sõna laineella:
Kelle kosten kulla sõna?
420. Kelle annan armu sõna.
Emakene, memmekene,
Kandjakene kallikene!
Tuled üles hommikulla,
Vara enne valgeeta,
425. Paja siis pärani pöruta,
Uksed otsani aruta,
Vaata kuuda kõrgesse,
Vaata tähti taevaasse;
Mis on tähti ilusambi,
430. Ilusambi, valusambi,
See on sinu armas poega,
Sinu kallis kanane,
Selle kosta kulla sõna,
Selle anna armu sõna.
435. Emakene, memmekene,
- Kandjakene kallikene!
Lähed sa vara vesile,
Mine mere ääre pääle,
Mis on sõmer hõõrisambi ³⁹,
440. Hõõrisambi, veerisambi ⁴⁰,
See su meelikas minija,
Sinu käbe käskujalga,
Selle kosta kulla sõna,
Selle anna armu sõna.
445. Ema istus itkemaie,
Muru pääle muretama,
Võttis ette itkuvaka,
Nina alla nõretusvaka,
Itkes ta itku vakataie,
450. Nõreksida nõlvataie,
Itkes oja ukse alla,
Lätte toa läve alla:
Hoidsin mina hüva poega,
Imetin poega ilusat,
455. Mõtlin tuge tulevada,
Mõtlin abi astuvada,
Ei saanud abi imele,
Ei astund abi armalle,
Silmavesi sai vihtumast,
460. Suitsu sauna küttamasta.
Kui ma seda teades teadnud,
Mõistnud meelega mõtelda,
Ennem ma hoidnud turbaaida,
Parem mamähkind mättaaida.
465. Senni ma itken, kunni elan,
Senni kuugun, kunni koolen.

Sõnade seletus: 1. kesv = oder. 2. kalm = matus, surnuaed. 3. nimitsema = nimetama. 4. kõõritud = punase paelaga ehk nõõriga ehitud, ilustatud. 5. linnalippu = nagu linnalipp ehk lipp linnas. 6. raadilaps = raadiherra tütar. 7. pärapaja = aken tagumises seinas. 8. meelikas = meelepäraline. 9. kaster = maja. 10.

meelus, gen. meelsa = meelepäraline (Soome keeli = mieluisa). 11. sõtse = isa õde, aga ka üleüldse = armas naisterahvas. 12. sõõritama = keerutama. 13. itk = nutt. 14. kool, gen. koolu = surm, katk. 15. Manalane = siit-ilmast lahkunud hing, vaga inimese hing tõeses ilmas. 16. kaustvits ja põikpool = iseäralised ree osad. 17. meelihobune = meelepäraline hobune. 18. sillaline = sillasugune, tasane. 19. lauline = laudadega kaetud. 20. Ilmaline = hingeline, kes maa pääl ehk süünilmas elab. 21. Kalmuline = hingeline, kes kalmus ehk maa all tõeses ilmas elab. 22. Toonilane = hingeline, kes Toonilas ehk Toonelas, s. o. surmariigis elab. 23. Tooni = surmariigi valitseja, surmajumal. 24. lidu = kiht. 25. hame = särk. 26. poeraha = poes saadav ja poes maksetav raha. 27. Mana = Tooni. 28. kaal = linane naisterahva räät. 29. koolija ehk koolja = surnud inimene. 30. tuumatama = mõtlema (думать). 31. tolmulööjad = tolmutegijad, lustilised pulmamehed. 32. laie, gen. laide = värav. 33. lemmelinik = armulinik, sõnast lemb, gen. lemme, mis armastust, armu, armast olemist tähendab (Soome keeli lempi, gen. lemmen). 34. anum = astia. 35. hõlst = linane kate ehk päalevõetav vari. 36. küdi = mehe vend. 37. härgitelema = ähvardelema. 38. võiv = vägev. 39. hõõris = see, mis hõõrib. 40. vee-
ris = see, mis veerib.

Ladoga, Laatokka.

Von

JOOS. J. MIKKOLA.

Der name *Ladoga* wurzelt in ferner vergangenheit. Seine sagenumhüllte doppelgestalt (Aldeigiuborg-Ladoga) hat mit einem eigentümlichen reiz die gelehrten zu etymologischen deutungen angeregt. Schon über ein paar jahrhunderte wird sein ursprung gesucht. Der erste, der meines wissens diesen namen zu erklären versuchte, ist der geniale forscher und phantast OLAUS RUDBECK. In seiner bekannten *Atlantica I* (erschieden i. j. 1679), s. 659 f. sagt er: „*Aldescus* sive *Ladescus* lacus est urbi *Aldejoburgo* vicinus, Historiisque nostris veteribus & inprimis Herv. (gemeint ist die Hervararsaga) notus ac praeterea ad lat. gr. 60 & long: gr. 53. T. 6 positus, cui nomen rectissime imponitur *Aldescus*; quoniam *Alda*, lacus est, magnas undas ciens, apud Eddam in nomin(ibus) maris. *Laa* vero Aqua quiescens & nullis undarum montibus concussa. In hunc lacum ingens flumen nomine *Woxium* sese exonerat.“ *Aldejo* und *Aldesco* erwähnt er noch mehrere male, nur einmal, I. s. 670 gebraucht er im schwedischen texte *Ladoga sjö*, das er jedoch im lateinischen texte mit *Aldescus sinus* übersetzt.

Im achtzehnten jahrhundert wurden die namen *Aldeigiuborg* und *Ladoga* mehrmals in der historischen literatur erörtert. Die durch OLE WORM, TORFAEUS und VERELIUS veröffentlichten denkmäler der altnordischen kultur wurden für die geographie Alt-Russ-

lands von TH. S. BAYER in seiner *Geographia Russiae vicinarumque regionum circiter a. C. 948*, die nach dem tode des verfassers in den *Commentarii Acad. Petropol.*, 1747 X., s. 371—419 sehr schlecht herausgegeben wurde, verwertet. Nachdem er alle nachrichten aus den ihm zugänglichen altisländischen sagas über Aldeigiborg zusammengestellt, kommt er zu dem schluss (s. 394), dass Aldeigiborg irgendwo in Karelrien an einem fluss (für dessen namen ein leerer raum gelassen worden ist) lag und eigentlich „Altstadt“ (Palaeopolis) bedeute, weshalb es wahrscheinlich bei den russen „Starograd“ geheissen. Mit einem wort: Aldeigiborg ist Alt-Ladoga, hier war der *alte* vorruriksche fürstensitz, der von Rurik weiter nach einer *neuen* stadt, Novgorod = Neustadt, verlegt wurde.

BAYER's ansicht über die lage Aldeigiborgs wurde von GERHARD FRIEDRICH MÜLLER in seinen *Origines Russiae* bestritten. Nach ihm lag Aldeigiborg eher am ausfluss der Newa aus dem Ladogasee. SCHLÖZER ist in der Beschreibung des Russischen Nordens um das J. 948 (*Allgemeine Nordische Geschichte*, Halle 1771, Kap. VI) nach eigener aussage BAYER gefolgt, nur hat er die vielen fehler, die in der posthumen, von niemandem zum drucke vorbereiteten abhandlung BAYER's vorkommen, verbessert. Über Aldeigiborg schreibt er (s. 501, anm. 48) „Alles was hier Bayer von der Lage *Aldejoborgs* gesagt, bestreitet Hr. Müller (Origg. Russ. p. 320—323. nach der Hallischen Ausgabe) mit starken Gründen. Alt-Ladoga ist es wohl nicht; aber darin scheinen mir Rudbeck und Bayer recht zu haben, wenn sie den Namen *Ladoga* in dem Worte *Aldejaborg* vermuthen, und daher den Ort an den Ladoga-See setzen. Ich erinnere mich ganz dunkel, dass dieser See in einer Urkunde, die der Lübeckische Domprobst Hr. Dreyer der Petersburger Akademie verehret hat, *Aldoga* genannt werde.“

Im neunzehnten jahrhundert hat beinahe jeder forscher, der sich mit der älteren geschichte der finnen und russen beschäftigt hat, etwas über die betreffenden namen geschrieben. Hier ist zuerst KARAMZIN zu nennen. In der note 244 des ersten bandes seiner russischen geschichte (*Исторія Государства Россійскаго*) versucht er den namen *Ladoga* etymologisch zu erklären. *Aldeigaburg*

und *Ladoga* bezeichnen nach ihm dieselbe stadt. Lässt man die silbe *ga* weg, so könne *Aldeigaburg* in der gotischen sprache *alte stadt* bedeuten, es sei jedoch wahrscheinlicher, dass die stadt nach dem *Ladogasee*, welcher *Aldesk* oder *Alda* und *Aldoga* geheissen, genannt worden sei. Rurik gründete vielleicht die stadt *Ladoga*, weil er über den Finnischen Meerbusen eine bequeme verbindung mit seinen stammesgenossen jenseits des meeres haben wollte und nannte es *Aldeigaburg*, d. i. die Aldogsche stadt. Möglicherweise ist die stadt schon vor Rurik von den Varägern gegründet worden. *Aldoga* wurde in *Ladoga* umgeändert, und die russen liessen den zweiten teil *-burg* weg, ganz wie das gemeine volk aus „Petersburg“ *Piter* gemacht habe.

Nach SJÖGREN, Gesammelte Schriften I, s. 585, anm. 143, wäre das „ursprüngliche *Aldaga*“ „nichts als das finnische Wort *Altokas* (wogend, brausend von *Alto* oder *Aalto* Welle, Woge), ein Synonym von *Aaltoinen*, *altoinen*, *altoisa*, welcher Name aber jetzt schon selbst bei den herumwohnenden Finnen dem verdrehten russischen *Ladoga* platz gemacht hat. Dagegen wird noch heutiges Tages der Onegasee von den am westlichen Ufer desselben wohnenden Tschuden analog mit dem ursprünglichen Namen des Ladogasees *Ääninen* oder eigentlich nach ihrer Art kürzer und verstümmelt *Änine* (von *ääni* Stimme, Laut, Schall, Ton, Klang, Geräusch), also der rauschende oder auch brausende genannt.“

A. J. HIPPIG, *Neva och Nyenskans*, H:fors 1836, s. 10, vermutet, *Aldeiguborg* sei durch metathesis aus *Ladoga* entstanden, ganz wie der Ladogasee bisweilen *Aldogen* heisse. — Zu derselben zeit veröffentlichte P. BUTKOV im Сынъ Отечества einen artikel, „Объ Альдейгаборгъ“, den ich nur aus dem referate in N. E. BRANDENBURG'S *Старая Ладога*, s. 8 10 kenne. BUTKOV'S ausführungen ermangeln nicht der originalität. Der ursprüngliche name des Ladogasees wäre *Odlo* gewesen, denn so werde der see in einer handschrift der Pleskauer chronik genannt. Dies wurde von den ausländern zu *Alda*, *Aldoga* u. s. w. verdreht. Was aber die lage der Aldeigaborg betrifft, so sei sie an der mündung des Narowafusses zu suchen. Übrigens sei der name der stadt *Ladoga*

aus schwed. *ladugård* 'meierhof' herzuleiten; der ort sei ursprünglich ein meierhof Ruriks gewesen!

Dagegen behandelt M. ПОГОДИН, Пути сообщенія въ древней Россіи (Русск. ист. сборникъ, 1837, s. 17), die frage mit mehr kritik als einige seiner vorgänger. Er bemerkt gegen КАРАМЗИН, dass man eigennamen nicht willkürlich durch weglassung einer silbe erklären darf und dass die quelle, СѢКАТОВ'С Георг. словарь, 1801, aus welcher K. seine etymologische erklärung schöpfte, dieselbe nur unter vorbehalt biete. M. ПОГОДИН stellt den namen der stadt Ladoga in zusammenhang mit dem flusse *Ladoga* oder *Ladožka*, der durch Alt-Ladoga in den Wolchow fliesst.

P. A. МУНСЕ, Samlede Afhandlinger II, s. 260 f., leitet den namen *Aldegjuborg* von dem see, in dessen nähe die stadt lag, ab. „Nach derselben analogie, nach welcher an. *Vald-* russ. *Vlad-* wird, entspricht dem an. *Ald-egja* — ursprünglich *Ald-agja*, weil *e* nur umlaut ist — russ. *Lad-oga*, wo der akzent auf *Lad-* liegt, während *o* in *oga* kurz und unwesentlich ist. Auch wurde die stadt ganz einfach *Aldegja* wie auch der see genannt, und in derselben weise brauchten auch die russen den namen *Ladoga*. Die mit *Ald-* anlautende form erhielt sich lange nachher unter den skandinaviern und deutschen.“

Die SJÖGREN'sche etymologie: *ladoga*, **aldoga* aus **altokas*, **aaltokas* kehrt bei GROTH im aufsatze Замѣтки о названіяхъ мѣстъ (Филол. разыск.³ 273, zuerst in Журн. мин. нар. пр. CXXXVI, nov. 1867) wieder. Bei uns genießt diese etymologie grosse popularität. Erst D. E. D. EUROPAEUS und E. KUNIK haben auf anderen ursprung hingewiesen. Der erstgenannte stellt, Russ. Revue VI, 1875, s. 606, *Ladoga* in zusammenhang mit anderen nordrussischen ortsnamen auf *-oga* (aus finn. *joki*) und leitet den namen der stadt vom namen des flusses ab. *Ladoga* ist nämlich ein kleiner nebenfluss des Wolchow und fliesst an der stadt Alt-Ladoga vorbei. KUNIK in den ergänzungen zu DORN's Каспій (Приложение къ XXVI т. зап. Ак. Н., 1875) s. 393, anm. = Caspia (Mémoires de l'Acad. des sciences, VII sér. XIII, P:bourg 1877) s. 243 anm., sieht in *Ladoga* „eine regelmässige umstellung aus *Aldaga* oder (?) *Aldoga*.“ Die von SJÖGREN angesetzte urform sei möglich, aber nicht nachweisbar.

Er denkt an deren statt an einen anderen zusammenhang mit finn. *aalto* (aus an. *alda*): mit *öldugangr* (aestus maris, wörtlich gressus, cursus maris) wird noch jetzt in Island „die unruhige see bezeichnet“. Dann wäre *-gangr* etwa so „verkürzt“, wie altschwed. *ga*, neuschwed. *gå* aus *ganga*. „Doch ist, meint er, damit die endsilbe in Lado-ga (vgl. Wadoga im Ladog. Kreise) nicht genügend erklärt.“

Zuletzt hat N. E. BRANDENBURG in seiner umfangreichen und interessanten monographie Старая Ладога, Р:бург 1896, die namen *Ladoga* und *Aldeigiuborg* erörtert. Auch er nimmt an (s. 9), dass mit *Aldeigiuborg* Alt-Ladoga gemeint ist, leitet aber merkwürdigerweise mit БУТКОВ den namen vom schwed. *ladugård* ab.

Es handelt sich also um die frage, ob die stadt (Alt-Ladoga) nach dem see oder der see nach der stadt genannt ist, und ob der name der stadt von dem namen eines nebenflusses des Wolchow herzuleiten ist. Wir müssen aber zuerst wissen, welches der ursprüngliche name des Ladogasees war. Es ist schon mehrmals bemerkt worden, dass die altrussische chronik in ihrem ältesten teil den *fluss Newa* und den *Ladoga see* mit demselben namen nennt. „Aus diesem see (Ilmen), heisst es im anfang der chronik, fliesst der Wolchow und mündet in den grossen see *Nevo* und die mündung dieses sees ist im Varägermeer.“ Noch im sechzehnten jahrhundert ist *Nevo* als name des Ladogasees in Russland im gebrauch. In der Книга большому чертежу im abschnitt *О Ладожскомъ езерѣ* heisst es: *Ладожское озеро, а Невѣ тожъ Въ Невѣ озеро отъ западу пала рѣка Невѣ, течетъ изъ Котлина езера, пала противъ града Орѣшка.* („Ladogasee, auch *Nevo* [genannt] . . . In den *Nevosee* fällt vom westen her der Newafluss, der aus dem *Kotliner see* fliesst und bei der stadt Orěšek [Nöteborg] mündet“) (Книга глаголемая Большой Чертежъ, изд. Г. И. Спасскимъ, Москва, s. 176 f.). Das ist ja deutlich genug, wenn man von dem versehen, dass der schreiber anstatt die Newa in den Finnischen Meerbusen münden zu lassen, sie in entgegengesetzter richtung fliessen lässt, absieht. Dagegen giebt dasselbe denkmal (s. 179) richtig an, dass *Sjaś* und *Wolchow* vom süden in den *Nevosee* fliessen. Der name ist bekanntlich finnischen ursprunges. Die verschiedenheit des auslautes in *Newa*, fluss, und *Nevo*, see, rührt im russi-

schen daher, dass *Newa* und *Nevo* sich nach *рыка* und *озеро* gerichtet haben, wie schon KUNIK in DORN's Caspia s. 388 bemerkt, vgl. noch *Vodlo* see, aber *Vodla* fluss, *Onego* see: *Onega* fluss, *Volgo* see: *Volga* fluss. Ausser den schon angeführten zeugen können wir uns noch auf HERBERSTEIN berufen. In *Rerum Moscoviticarum commentarii*, Basler auflage v. j. 1571, s. 73 c sagt er: „Est autem ampla ciuitas, quam Volchovu fluuius nauigabilis interfluit, qui ex Ilmen lacu uix duobus uerst supra ciuitatem emergens in lacum *Neoa* (wahrscheinlich druckfehler für *Neua*), quem nunc *Ladoga*, ab oppido, quod ei adiacet, appellant.“ *Nevajärvi* als name des Ladogasees treffen wir ebenso im sechzehnten jahrhundert in den schwedischen urkunden; so mehrmals in den nachrichten, welche der finnische edelmann Jacob Teitt von einem russisch-karelischen kaufmann über den weg von Kexholm die seen und flüsse entlang durch Russisch-Karelrien bis nach Uleåborg — deshalb wurden solche kauffleute „nousijaryssät“ (steigerrussen) genannt — ausfragte: *Näwajervi* kalle rydzerne then sjön, som ligger emellen Nogårdh och Nöteborg. — — — ifrå Kexholmm in til Nogård igenom *Näwajervi* (Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelista vastaan v. 1555, herausg. von K. GROTEFELT, H:fors 1894, s. 156, 160).

LÖNNROT führt in seinem Lexikon auch *Nevaja* 'Ladogasee' an. Woher er das wort hat, habe ich nicht ermitteln können, allem anschein nach aber aus der volkssprache. Es ist schwer zu entscheiden, ob hier eine alte einfache form oder eine kürzung aus *Nevajärvi* vorliegt. Ich wäre geneigt die letztere alternative anzunehmen, wenn nicht auch *Newaïs järvi* aus einer schwedischen urkunde vom ende des sechzehnten jahrhunderts (s. KUNIK in DORN's Caspia s. 388, note) belegt wäre. Wäre anstatt *Newaïs* vielleicht nicht *Newaïa* zu lesen? Zu beachten ist auch der ortsname *Nevanniemi*, der im „liede vom mädchen, das erlöst werden soll“ vorkommt. Das lied wurde auf der Karelischen landenge lokalisiert (KROHN, Kantelettaren tutkimuksia, s. 329), weshalb es mir sehr wahrscheinlich ist, dass mit *Nevanniemi* 'Newahalbinsel' die vom Nevafluss und Nevajärvi - Ladogasee begrenzte halbinsel der Karelischen landenge gemeint ist.

In der altschwedischen reimchronik Gamla eller Erikskrönikan wird der Ladogasee zweimal *hwita träsk* 'weisser see' genannt (Svenska medeltidens rimkrönikor I (s. 51), herausg. von G. E. KLEMMING. Der name rührt „vielleicht aus dem anlass her, dass man in alten zeiten wegen mangels an geographischen kenntnissen den Ladogasee und das Weisse Meer für einen und denselben see hielt oder wenigstens sie mit einander in verbindung glaubte“, meint mit recht HIPPIG, Neva och Nyenskans, s. 13 f.

Wir müssen nun untersuchen, ob neben oder vor *Nevajärvi*, *Nevaja* in alter zeit noch irgend ein anderer name im gebrauch war. RUDBECK hat ja *Aldescus*, *Aldesco*. Er zitiert aber selbst DIONYSIUS PERIEGETES, der zur zeit Hadrians lebte und eine erdbeschreibung *Ῥοιονμένης περιήγησις* verfasste, und seinen kompilator PRISCIANUS. Der bei DIONYS zusammen mit Pantikapē genannte *Aldēskos* fluss liegt aber jedenfalls nicht in Nordeuropa; in ihm wird sogar HERODOT's Ordessos in Kleinasien vermutet, s. L. NIEDERLE, Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy, Prag 1899, s. 97. Von RUDBECK nahm KARAMZIN im guten glauben sein *Aldesk* und sogar *Alda*, das RUDBECK nur anführt, um sein *Aldesco* etymologisch zu erklären. Durch KARAMZIN's autorität beglaubigt macht *Aldesk* seinen rundgang noch immer in der wissenschaftlichen literatur. Ganz allgemein wird auch angegeben, dass der Ladogasee von den alten skandinaviern *Aldeigia* und von den deutschen (hanseaten) *Aldagen* genannt wurde. *Aldeigia* kommt auch in Olaf Tryggvasons saga, nicht aber im prosatext, sondern in einem zitat aus Bandadrápa vor. Erik jarl hatte u. a. auch *Aldeigiuborg* erobert, viele leute getötet und die burg selbst zerstört. „In der Bandadrápa wird gesagt, fährt der sagaverfasser fort: — — *Aldeigiu* brautz þú (*Aldeigia* hast du gebrochen), Fornm. sögur II. 289. Gemeint ist hier natürlich die stadt oder burg, also *Aldeigiuborg*. Dies ist meines wissens die einzige stelle, wo *Aldeigia* ohne *-borg* und zwar aus metrischen gründen gebraucht wird. Ausserdem kommt *Aldeigiuborg* (Fornm. sögur V 118) und *Aldæggjuborg* (Fornm. sögur V, 298) vor. Was die deutsche form *Aldagen* betrifft, so braucht man nur die betreffenden Hansaurkunden genau durchzulesen, um sich davon zu überzeugen, dass dieser name sich

dort immer und ausschliesslich nur auf die stadt Alt-Ladoga bezieht, vgl. ANDREEVSKIJ, О договорѣ Новгорода съ нѣмецк. городами, P:burg 1855, s. 23, note 80.

Der see hat also seinen namen nach der stadt, wie schon HERBERSTEIN richtig bemerkt hat. Es ist wohl zu merken, dass derselbe see im russischen nicht *Ladoga* heisst, sondern, mit einem aus dem stadtnamen gebildeten adjektivum und *ozero* 'see', *Ladožskoe ozero* (Ладожское озеро), also *Ladogaische see*, wie OLEARIUS schreibt, genannt wird. *Ладожское, Ладозьское озеро* kommt in der altrussischen chronik unter dem j. 1228 zum ersten male vor. Der entsprechende deutsche name *Oldagische ze* wird in den urkunden zum ersten mal im j. 1311 erwähnt, HÖHLBAUM, Hansisches Urkundenbuch II, s. 78. Die elliptisch für Ladogasee gebrauchte form *Ladoga* scheint im 16:ten jahrhundert aufgekommen zu sein, vgl. die oben angeführte stelle aus HERBERSTEIN. Zur gleichen zeit wird der see auch im schwedischen *Ladga siön* (j. 1618, RYDBERG, Sverges traktater V, s. 270) und *Ladgische siön* (1617, Sv. trakt. V, s. 263) genannt. Aus russ. *Ladoga* ist finn. *Laatokka, Laatokka* entlehnt. Die letztangeführte form beruht auf russ. dial. *Laduga*, die schon in der novgorodschen chronik unter dem j. 1164 vorkommt. In einigen nordgrossrussischen dialekten geht nämlich unbetontes *o* in *u* über, s. ŠACHMATOV, Изсл. въ обл. русск. фон., s. 296 f.

Ladoga bezieht sich also auf die stadt. *Aldagen* und *Aldeigiuborg* sind auch namen derselben stadt. Dass die zwei letztgenannten namen nicht von einander getrennt werden dürfen, liegt auf der hand. Die lage der *Aldeigiuborg* wird übrigens in der Heimskringla so deutlich bestimmt, dass kein zweifel darüber bestehen kann. So wird in Magnus Olafssons saga erzählt, dass Magnus nach weihnachten seine fahrt aus dem osten von Holmgardr nach *Aldeigiuborg* antrat. Hier rüsteten sie ihre schiffe aus im frühling, als das eis schmolz. In der saga Harald Hardrades lesen wir: „Aber im frühjahr trat er seine reise von Holmgardr an und ging nach *Aldeigiuborg*, wo er seine schiffe vorfand.“ Nun ging einer der varägerwege eben den Wolchow entlang, an Alt-Ladoga vorüber, nach Novgorod-Holmgardr. Aus den hanseatischen urkunden

wissen wir auch, dass die seefahrer ihre tiefgehenden schiffe entweder an der Wolchow-mündung oder in Alt-Ladoga liessen und von dort wegen der wasserfälle in flachbodigen lodjen nach Novgorod gefahren wurden.

Dass *Aldeigiuborg*, *Aldagen* eine ursprünglichere und *Ladoga* eine spätere form ist, wird wohl niemand bezweifeln. Eine anlauts-metathese von *al* zu *la* ist erklärlich, nicht aber eine umgekehrte, sei es im germanischen oder im finnischen. Es bleibt nur die frage zu beantworten, ob der name varägisch-skandinavischen oder finnischen ursprunges ist. *Aldeigiuborg* ist sehr alt, auch Куник in DORN's Caspia ist der ansicht, dass sie schon vor Rurik existiert habe. In der altnordischen literatur erscheint die stadt nicht nur in historisch beglaubigtem, sondern auch in vollkommen märchenhaftem milieu, wie in der Hervararsaga mit ihrem Bjartmarjarl, oder mit ihren höfdungen Ími und Sóni, die so lebhaft an Jem' und Sum' der russischen chronik erinnern. Ob auch der skandinavische name der Newa dafür spricht, dass die skandinavier schon sehr früh den weg Newa-Ladogasee-Wolchow kannten, müssen wir jetzt untersuchen. *Nevajärvi* ist finnisch, und der fluss ist nach dem see, aus welchem er fliesst, benannt. Mit *Neva(järvī)* wurde ursprünglich wohl der von grossen morästen (finn. *neva morast'*) umgebene südliche teil des sees bezeichnet, ganz wie in der Книга глаголемая Большой Чепрежъ der nördliche teil desselben nach der stadt *Korela* (Karjala, Kexholm) *Karelscher see* (Корельское озеро) und der teil des Finnischen Meerbusens, der zwischen Kattila-Ketlingen und der Newamündung liegt *Котлино озеро* (Ketlingersee) benannt ist. Der skandinavische und hanseatische name der Neva ist *Ny* (*Nü* vom j. 1268, HÖHLBAUM, Hans. Urkundenb. I, s. 229 f., wo mit *Nü* auch der see gemeint sein kann; versus *Nyu* vom j. 1303, Sv. traktater I, s. 316). Auch die altisländische literatur kennt *Nyia* (Ant. russes II, s. 431 = Hauksbók, s. 150). Wie ist nun *Nyia*, *Nya*, *Ny* entstanden? Aus *neva* würden wir *njúa* erwarten. Könnte vielleicht *Nyia* auf *Nevaja* zurückgehen und nach synkope der mittleren silbe, etwa so wie aisl. *nj/r* aus *niujis* < *neuj-* entstanden sein? Das würde uns so weit in vorhistorische, urgermanische zeit zurückführen, dass wir an diese erklärungs nicht zu denken wagen.

Sie ist auch nicht nötig, denn *Neva* — *Nya* ist als „neuer (schwed. *ny*) fluss“ aufgefasst worden. Diese auffassung kommt auch in einer lateinisch geschriebenen urkunde vom j. 1526 zum vorschein. Die stelle lautet: „— — venerunt stipendiarii regis Polonie in *Nouum ampnem*“ (*Nyen* übergeschrieben), Sv. traktater IV, s. 83. Ebenso ist *Nouve* (Watlande, *Nouve*, Ingeriae et Careliae) in einer päpstlichen urkunde vom j. 1241 (Liv-Est. und Curl. Urk. III, N:o 169) nicht *Narva* zu lesen, wie oft angenommen wird, vielmehr ist damit das Newaland, Nevanniemi der finnischen volkspoesie gemeint.

Die frage lässt sich folgendermassen erklären. Die slavisch-russische kolonisation strebte die flüsse Luga und Wolchow, die grenzen der Votskaja pjätina entlang schon sehr früh der Newa und dem Ladogasee zu. Dafür spricht auch der umstand, dass der ursprüngliche finnische name der Luga *Laukaanjoki* sich den russischen lautverhältnissen anpasste, also *Luga*, nicht etwa *Lavga*, *Lovga* wurde, wie bei späteren berührungen, z. b. *Rovdužskoj* gegenüber urspr. finn. *Rautu* (*Raudu*), *Ravdozero* aus *Rauta-* (*Rauda-*) *järvi*. Ebenso zu beachten ist, dass *Inkeri* und *Inkeren joki* (pagan *Ingrie* in einer urkunde vom j. 1164, *Ingeria* bei Heinrich dem Letten, *Ingeria* 1241, *Engeren* in den hanseatischen urkunden) im russischen *Ižora* (geschrieben Ижеpa) lautet. Hier ist *in* und *ge* (*ingeri*) den russischen lautverhältnissen angepasst, wogegen wir, wenn die berührung späteren datums wäre, etwa **ingera*, **ingora* oder so etwas erwarten würden, vgl. *Inegeld*, *Ingeld*, *Igeld* der russischen chronik aus an. *Ingjaldr*, *Ingivlad* aus *Ingivaldr* u. s. w. Die vordringende russische kolonisation sprach einen nord-grossrussischen *o*-dialekt, in welchem unbetontes *o* nicht in *a* überging, sondern erhalten blieb, ebenso wie unbetontes *e* vor nicht-palatalisierten konsonanten *o* (*jo*) und nicht *a* (*ja*) ergab, weshalb diese dialekte russisch *окаюмие* genannt werden. Finn. *neva* verwandelte sich also im russischen munde in *nová* (*něbá*) *rěká*. Dies wurde von den skandinaviern und deutschen als *nová rěká* (*новá рѣká*) 'neuer fluss' aufgefasst.

Die stadt (Alt-) Ladoga-Aldeigiuborg liegt am flusse Ladoga-*Aldeigia, hat also vom flusse ihren namen, ganz wie *Moskva* und

viele andere. Der anlaut *al* ist ursprünglich, denn, wie schon gesagt, *al* kann nicht aus *la* erklärt werden, wohl aber umgekehrt. Dass der zweite teil mit anderen flussnamen auf *-oga* (finn. *joki*) hinweise, haben schon KUNIK und EUROPAEUS gezeigt. Selbst Wolchow kommt von finn. *Olhava* (in einer schwed. urkunde aus dem 16:ten jahrhundert *Alhawa* geschrieben, s. KUNIK in DORN's Kacniñ 393). Flüsse mit demselben namen haben wir in Nordfinland (Olhavanjoki in kirchspiele Ii, Olhavanlampi im k. Revonlahti, nach O. A. F. LÖNNBOHM's handschriftlichem ortsnamenverzeichnis im besitz der Finnischen Archäolog. Gesellschaft). Ohne hier auf einzelheiten einzugehen, will ich nur bemerken, dass einige fluss- und seenamen südlich, östlich und nordöstlich vom Ladogasee mit einigen fluss- und seenamen in Nordfinland identisch sind. Wir haben uns zunächst an den flussnamen **Aldeigia* zu halten. Haben wir etwas ähnliches auf finnischem gebiet? Auf die rechte spur führt uns *Aluen-* oder *Aloenjärvi* im Kalevala (aus der rune vom ursprung des feuers). Ich glaube zwar nicht, dass hier gerade der Ladogasee gemeint ist, aber der name passt zusammen mit *alde-* in *aldeigia*. Wie in Kalevala II Selityksiä, s. 158 (auflage vom j. 1902) richtig bemerkt ist, ist unter *Aluenjärvi* ein niedriger, unten befindlicher see zu verstehen. Im oben zitierten ortsnamenverzeichnis wird *Aloenjärvi*, *Aloenjoki*, *Alvejärvi* aus mehreren gegenenden in Finland angeführt. In LÖNNROT's Lexikon Lisäviikko finden wir auch *aloo* = *alue*, also aus *aloe*, 'gebiet', eig. 'das unten befindliche'.¹ *Aldeigia* – *Ladogafluss* ist der *unterste* von den nebenflüssen des Wolchow. Nun ist *aloe* aus *alode* und somit *aldeigia* ganz ungezwungen aus *alode-jogi* (*-joki*) durch synkope der zweiten unbetonten silbe entstanden. Dann erhebt sich die frage, welcher westfinnischen sprache die form **alode*, mit erhaltenem verschlusslaut zwischen der zweiten und dritten silbe, angehört. Hierbei kommt an erster reihe das wepsische in betracht. Ortschaften

¹ Zu beachten ist auch im russischen olonetzischen dialekt *alod'* 'offener see, breite wasserfläche' (*алодь*, открытое озеро, обширное водное поле, КУЛИКОВСКИЙ Словарь обл. олонецкаго нарѣчія), das augenscheinlich aus dem wepsischen entlehnt ist, da es nach KULIKOVSKIJ in Zaonežje, d. h. hinter dem Onegasee vorkommt. [Korrekturnote].

mit *весь* (vepsä) kommen auch in der Votskaja pjätina vor. Sonst können wir hinsichtlich der sprache folgende ortsnamen benutzen. Ein dorf *Lidna*, *Lidnovo* wird um 1500 am Ladogasee erwähnt (Переписн. окладн. книга по Новгороду вотьской пятины. Изд. Моск. Общ. Ист. и древн. Временникъ XI. 1851, s. 89 u. ö.) Ursprüngliches *dn* in diesem worte (= finn. *linna*) ist sowohl im wotischen als im wepsischen erhalten, s. SETÄLÄ, ÄH. 150. Ebenso sind die formen *Воиногала* (s. 65), *Лембагала* (s. 156), denen finnische ortsnamen *Voipaala*, *Lempaala* entsprechen, zu beachten. Sind sie *Voipahala*, *Lembahala* oder wirklich *Lembagala* zu lesen?

Helsingfors.

Über die benennung des roggen im syrjänisch-wotjakischen und im mordwinischen.

Von
H. PAASONEN.

Das westfinnische wort für 'roggen': fi. *ruis*, gen. *ruikin*, u. s. w. ist, wie THOMSEN BFB s. 213 endgültig festgestellt hat, als ein germanisches lehnwort zu betrachten: germ. (got.?) **ruġi-z* (an. *ruġr*, ags. *ryge*), vgl. lit. *rugys*, st. *rugja*-. Ebendasselbst hat THOMSEN die ansicht ausgesprochen, dass mord. *rož* (bei AHLQVIST fehlerhaft mordM *roz*, welche form auch THOMSEN anführt), tscher. *rša*, syrj. *rudzeg*, *rudžeg*, ung. *rozs* vom slav. *rŭžŭ* [asl. *rožb*], russ. *rož* (gen. *rŭž*) ausgegangen sind.¹

Dass das ungarische wort für 'roggen' aus dem slavischen stammt, darüber herrscht kein zweifel. Als ebenso sicher kann der russische ursprung des tscheremissischen wortes (tscherW *urža*, tscherO *urša*, *ruža*, tscherB *âržà*) betrachtet werden.

¹ Das syrj.-wotj., tscher. und mord. wort sind seinerzeit auch von MUNKÁCSI, Ugor füzetek 5 sz., Budapest 1884, s. 181 f. (= NyK XVIII, s. 431 f.) mit russ. *рожь* zusammengestellt worden. — Auch bei V HEHN, Kulturpflanzen und hausthiere VI aufl. neu herausgegeben von O. SCHRADER s. 538 heisst es über das wort für 'roggen': „— bei den ostfinnen — — — mit der slavischen assibilation.“

Was mord. *rož* anbelangt, so habe ich schon früher (Kielessiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan, Helsingfors 1896, = Suomi III, 13, s. 29 f.) mich dahin geäußert, dass dieses wort nicht aus dem russischen entlehnt sein kann, weil sonst nirgends im morwinischen (in allen mundarten) ein mouillierter *s*-laut einem russischen *š*-laut entspricht. In éinem russ. lehnworte ist allerdings im mord. mundartl. *ś* (*ž*) neben *z*, *ž* = russ. *ж*, aber dieses erklärt sich einfach daraus, dass in demselben worte im russischen selbst dialektische formen mit *з* und *зь* vorkommen (vgl. Mordv. lautlehre = MSFOu. XXII, s. 31, Колосов, Обзор звуковых и формальных особенностей народного русского языка s. 186). Nur in einigen wenigen wörtern begegnet im russischen mundartlich *з* statt *ж*, in dem worte für 'roggen' aber ist keine nebenform mit *з* im russischen belegt, während im mord. *rož* alle mundarten ausnahmslos *ž* bieten. — Die von mir in Kiel. lisiä s. 30 ausgesprochene Vermutung, dass mord. *rož* ähnlich wie das finnische wort für 'roggen' aus dem germanischen stamme (germ. **rugiz* > mord. **ruviz* > **ruvz* > *rož*), ist jedoch nicht zu billigen, denn erstens ist überhaupt das vorkommen von germanischen lehnwörtern im mordwinischen mindestens sehr fraglich, obwohl der gotenkönig Ermanarik nach Jordanes auch „mordens“ bezwungen haben soll, und zweitens bliebe das mouillierte *ž* im mordwinischen unerklärt.

Noch weniger ist einzusehen, wie das permische wort für 'roggen'¹ syrj. *rudžeg*, permW *ružeg* (Rogov), permO *ružeg* (Genetz), wotj. (nach Munkácsi) *žiček*, *žiček* (Jel.), *žeg* (Sar.), *džeg*, *žeg*, *žek*, *džičeg* (Kaz.) mit russ. *рожь* (asl. *ръжь*) zu verbinden wäre. Dagegen spricht der ganze lautbestand des wortes. Wo giebt es in den permischen sprachen solche vokalentsprechungen (in der ersten silbe) in russischen lehnwörtern?² Wie könnte man

¹ Ins wogulische entlehnt: wogUL *räšéχ*, bei AHLQVIST *räseχ*, *räsäk*.

² Nach den zusammenstellungen von Y. WICHMANN Zur gesch. des vokalismus der ersten silbe im wotjakischen mit rücksicht auf das syrjänische s. 86 sollte überhaupt kein wechsel wotj. *i* ~ syrj. *u* vorkommen, wohl aber wotj. *i* ~ syrj. *ī* und syrj. *u* ~ *ī*.

syrj. *d'ž*, wotj. *ž*, *ž* aus russ. *ж* erklären? Und wie wäre der schlussteil des wortes: syrj. *-eg*, wotj. *-eg*, *-ek* unter der annahme, dass das wort russischen ursprungs ist, aufzufassen? Etwa als permisches derivationssuffix — in einem aus dem russischen entlehnten getreidenamen!¹

Indessen liegt ja die annahme nahe zur hand, dass das syrjänisch-wotjakische wie auch das mordwinische wort in irgend einem zusammenhang mit der lituslavischen und germanischen benennung des roggens steht.

Ausser in den letztgenannten sprachen ist das betr. wort für 'roggen' auf dem gebiete der indogermanischen sprachen, wie zuerst G. MEYER, Beiträge zur kunde der indogermanischen sprachen, herausg. von Dr. A. Bezzenberger XX, s. 121 ff. erkannt hat, noch im thrakischen belegt: thrak. *βρῖζα* (bei Galenos VI 514), das aus einer grundform wie **vrugjā* entstanden und in die lituslavischen und germanischen sprachen entlehnt worden ist (vgl. O. SCHRADER, Reallexikon der indogermanischen altertumskunde s. 693).

Nun vertritt *ž* in den thrakischen glossen, welche uns durch die griechen überliefert sind, offenbar die palatale media, vgl. TOMASCHKE, Sitz.-ber. der Wiener Akademie B. 130, II, s. 21, G. MEYER a. a. o., HEHN, Kulturpflanzen und hausthiere VI aufl. s. 538, KRETSCHMER, Einführung in die geschichte der griechischen sprache s. 229; sein lautwert kann nach MEYER etwa *dž*, *z* od. *ž* sein. Ähnlich war gewiss die vertretung der palat. media in den sprachen der indoiranischen „skythen“ im heutigen Süd-Russland, welche, wie jetzt allgemein anerkannt ist, einen bedeutenden sprachlichen und kulturellen einfluss auf ihre nördlichen nachbarn finnisch-ugrischer herkunft ausgeübt haben, und zwar liegt in einem fall offenbar *dž* (*d'ž*) vor: wotj. *berž* (Sar.), *berž* (Mal.), *berž* (Jel. Kaz.)² 'linde, *Tilia parvifolia*', vgl. pam. *brudž* (Šighni-dialekt), *būr*

¹ Nach WIEDEMANN, Grammatik der syrjänischen sprache s. 58 f., bildet das suffix *-ög*, *-eg*, *-ek*, *-yg* substantiva meistens von verbalstämmen, denen bisweilen auch ein gleichlautendes nomen selbständig zur seite steht.

² Alles nach MUNKÁCSI.

dže-kul (kašm.) 'birke' (TOMASCHEK, Sitz.-ber. der Wiener Akademie B. 96, s. 792), ai. *bhūrjas* id., — oss. *bärz*, *bärzä* id.

Wie Herodot ausdrücklich bezeugt, gab es unter den skythischen stämmen im heutigen Süd-Russland auch ackerbauer. IV, 17 werden im westen in dem Tyras- (Dnjestr-) gebiet (vgl. IV, 51) die *Συῖθαι ἀροτριῆρες* genannt, welche das korn zum verkauf anbauten; sie wohnten südlich von den *Νεῦροι*, welche man für slaven hält (vgl. TOMASCHEK, Sitz.-ber. der Wiener Akademie B. 117, s. 3 ff.). Östlicher werden wieder (IV, 18) *Συῖθαι γεωργοί* erwähnt, die von der mündung des Borysthenes (Dnjepr) eilf tagesfahrten aufwärts reichten. Die thraker, die Herodot V, 3 „das grösste volk nach den Indern“ nennt, sind nun einst weit über den Istros (Donau) nordwärts verbreitet gewesen (vgl. SCHRADER, Reallexikon s. 881), und wenn einmal von ihnen roggen gebaut wurde, so liegt ja alle wahrscheinlichkeit vor, dass diese getreideart auch ihren nordöstlichen oder östlichen „skythischen“ nachbarn, welche sich von den gestaden des Pontus weit nach osten erstreckten, nicht unbekannt war, — soweit sie ackerbau trieben.

In anbetracht alles dessen liesse sich das permische wort für 'roggen' mit -*ž*- ~ -*dž*- (*ž*) gut als eine entlehnung aus einer „skythischen“, indoiranischen sprachform betrachten, wo urspr. palatales *g* durch *dž* (*dž̌*) vertreten war, — wenn wir nur das auslautende -(*e*)*g*, -(*o*)*g*, -(*e*)*k* zu deuten im stande wären.

Diesbezüglich wird unsere aufmerksamkeit auf diejenige iranische sprachform gelenkt, welche anerkanntermassen in mehreren lehnwörtern in den finnisch-ugrischen sprachen vorliegt, näml. die ossetische. In der sprache der jetzigen im mittleren Kaukasus wohnhaften osseten, als deren vorfahren die alanen des mittelalters und die saurmaten, sarmaten des klassischen altertums gelten, findet sich nun ein suffix -*äg* aus älterer zeit, ohne besondere bedeutung: *zim-äg*, *zum-äg* 'winter', aw. *zimō*; *dīm-äg*, *dum-äg* 'schweif', aw. *dumō*, vgl. *cibīr-dīn* 'mit kurzem schweif'; *xār-äg* 'esel', aw. *xarō*; *nāväg*, *nvog* 'neu', aw. *nava-*; *zar-äg* 'lied'; neben *zar* 'lied'; *mägur-äg* 'armer', neben *mägur* 'arm' (suff. -*äg* = ir. *-*aka*, ap. -*aka*, mp. -*ak*, np. -*a(h)*, bal. -*ag*, afgh. -*ai*); ein „totes suffix“ -*ag* erscheint in *äwzág* 'zunge', aw. *hizvā*; *dändág* 'zahn', aw. -*dantan*; *fändág* 'weg',

aw. *pantā*, ai. *pántās*; ein suffix *-ig* (west-oss. *-ug*, *ig*) begegnet als totes sekundärsuffix ohne besondere bedeutung aus altossetischer zeit in: *urdig*, 'aufrecht', vgl. ai. *ūrd'vās*; viell. in *nämig*, *nämug* 'korn, kugel', *mäsīg*, *mäsug* 'turm' u. a. (in ostoss. *vār-igk*, *or-igk*, westoss. *vār-igkā* 'lamm', vgl. *vār* 'lamm', scheint *-igk* deminutivsuffix zu sein); aus altoss. zeit stammt auch das suffix *-g* (ir. **-ka*) in *qū-g*, w.-oss. *γo-g* 'kuh', vgl. ai. *gō-kā*, demin. von *gō*; *ärfi-g*, *ärfu-g* 'augenbraue', vgl. ai. *b'rūṣ*, aw. *brvat-*, np. *abrū*, *brū* (aus mp. **brūk*)¹

Das permische wort für 'roggen' erklärt sich somit meines erachtens aus einer dem thrakischen $\beta\alpha\iota\zeta\alpha$ entsprechenden indoiranischen, etwa altossetischen form mit *dž* (*dž'*) aus palatalem *g* + suff. *əg* (*-g*).

In der mordwinischen form fehlt und hat offenbar auch von anfang an das ebenbesprochene suffixelement gefehlt. Dessenungeachtet liesse sich vielleicht auch mord. *rož* als eine entlehnung aus derselben iranischen sprache wie das permische wort betrachten; haben wir ja doch unter den oben angeführten beispielen fälle beobachtet, wo formen mit und ohne suffix auch im jetzigen ossetischen nebeneinander bestehen. Jedenfalls lässt sich aber mord. *rož* aus einer iranischen sprachform mit *dž* (*dž'*) aus palat. *g* erklären. Es ist zu merken, dass einem *ž*, *ž* (\sim *ž*) der permischen sprachen im mordwinischen nach einem vokal ein *ž* entspricht, z. b. wotj. *kužmal-* (Sar.) *kužmal-*, *kužmal-* (Kaz.) 'schenken', wotj. *kužim* (Sar.), *kužēm* 'geschenk', syrj., permW *kožin*, permO *kjžin* id. — mordE *kaže-*, mordM *kažə-* 'schenken', mordE *kažne*, *kažne*, mordM *kažnā* 'geschenk'; wotj. *vožit* (Sar.), *vožēt* (Kaz.) 'scham' — mord. *viž-ks* 'scham', mordE *viž-de-*, mordM *viž-də-* 'sich schämen' Eine ähnliche lautentsprechung scheint auch in folgendem indoiranischen lehnwort vorzuliegen: wotj. *beriž* u. s. w. 'linde' (siehe oben s. 3) — mordM *maras* (auch *marâs*), gen. *marāžin* (bei AHLQVIST fehlerhaft *maras* mit unmouilliertem *s*) 'ulme' (Ulmus

¹ Grundriss der iranischen philologie herausg. von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn. Anhang zum ersten band: Die sprache der osseten von WSEVOLOD MILLER. S. 88 ff.

campestris), mundartl. auch 'esche'.¹ Was den lautbestand des mordwinischen wortes anbelangt, so geht wohl mord. *a* (der ersten silbe) auf eine dem ossetischen nahe liegende sprachform zurück: oss. *bärz*, west-oss. *bärzä*.² Das anl. *m*, das einiges bedenken gegen diese zusammenstellung erregen könnte, lässt sich vielleicht dadurch erklären, dass das anl. *b* der originalsprache, das in dieser stellung dem mordwinischen fremd war (vgl. Mord. lautl. § 13), in letzterer sprache durch *m* ersetzt wurde. Ein ähnlicher fall scheint in folgendem ostjakischen worte vorzuliegen: *m̄q̄əs* (in dem Jugan-dialekt; nach Castrén *mores* „unterhalb Surgut“) 'mähne' (in den übrigen dialekten dagegen mit *p*-anlaut, vgl. K. F. KARJALAINEN, Zur ostjakischen lautgeschichte I, s. 50) < syrj. *buryś* id. (indoiran. lehuwort, vgl. zd. *bareša* 'rücken des pferdes', np. *buš collum*, *juba equi*) siehe MUNKÁCSI AKE s. 283).³ — Auch in mordE *užere*, *ižir*, mordM *užər* 'axt' kann wohl das mouillierte *ž* ein indoiranisches *dž* vertreten, vgl. ai. *vajra* (das mord. wort kann nicht aus einer iranischen form mit *z*: zd. *vazra*, stammen, denn in diesem fall hätten wir im mordwinischen ein unmouilliertes *z*).

Ich habe früher (FUF II, s. 186—190) darzulegen versucht, dass das finnische wort für 'weizen': *vehnä* sich nicht nur im mordwinischen und tscheremissischen, sondern auch im wotjakischen wiederfindet und offenbar genuin ist. Falls die obigen ausführungen richtig sind, haben wir bei den permiern und den mord-

¹ Wegen der bedeutung ist zu beachten asl. *brěst* 'Ulmus' russ. *берестъ* 'Ulmus campestris' neben *бересты* 'birkenrinde'. — Die bedeutung der baumnamen ist sowohl auf indogermanischem als finnisch-ugrischem boden sehr schwankend.

² Vgl. Ws. MILLER, Die sprache der osseten s. 12: „*ä* steht zwischen offenem *a* und offenem *e*, aber näher dem ersteren (*æ*² bei Sievers-Bell), so dass es einem fremden ohr nicht immer gelingt *ä* von *a* zu unterscheiden. In manchen fällen, wo Sjögren *a* gehört und geschrieben, schreiben die osseten *ä*.“

³ Vgl. auch mord. *m-* ~ wotj. *b-* in mord. *mando*, *manda* 'stock, stab' — wotj. *bodi* 'stab; stengel' (= tscher. *βonda*, *βondo*, tscherB *pandə* 'stengel; stock'), wo jedoch *m-* vielleicht unter dem einfluss des silbenauslautenden nasals entstanden ist.

winen auch die bekanntschaft mit einer anderen wichtigen getreideart, dem roggen, für eine viel ältere zeit, als bisher angenommen worden ist, anzusetzen und haben somit einen nicht unwichtigen beitrage zur kulturgeschichte der genannten völker gefunden.

Helsingfors.

Eräs lappalainen astevaihtelutapaus.

Kirjoittanut

FRANS ÄIMÄ.

Puheäänettömien klusiilien ja vastaavien puheäänellisten spiranttien vaihtelua, joka yhteissuomessa todistettavasti on esiintynyt sekä vokaalienvälisessä asemassa että puheäänellisten konsonanttien jäljessä ensi ja toisen tavun rajalla (*pata* ~ **padan*, *aika* ~ **aiyan*, ks. SETÄLÄ, ÄH s. 20—42, 115, vrt. Quantitätswechsel s. 17), tavataan yleisemmin lapin kielen alalla ainoastaan edellisessä asemassa. Puheäänellisten konsonanttien jäljessä sitävastoin on yhteissuomalaisella vaihtelulla vastineensa ainoastaan Kuollanlapin murteissa. Tosin ovat useimmissa muissakin lapin murteissa tähän kuuluvat konsonanttiyhtymät kvantitatiivisen vaihtelun alaisia, onpa vielä jälki-komponenttina esiintyvän klusiilin puheäänellisyyden määräkin vahvassa ja heikossa asteessa usein eriävä, mutta varsinaista kvalitatiivista vaihtelua ei näissä murteissa puheenaolevassa asemassa tavata. Tähän katsoen onkin WIKLUND, UL s. 90, olettanut nähtävästi yhteydessä sen yleisen käsityskantansa kanssa, että lapin astevaihtelu on suhteellisesti myöhäsyntyinen, että Kuollanlapissa tavattava kvalitatiivinen vaihtelu olisi myöhäistä alkuperää; sitävastoin SETÄLÄ (Quantitätswechsel s. 6—7, 17), joka yleensä vastoin WIKLUNDIA johtaa astevaihtelun paljon vanhemmista alkujuurista, on varsinaisesti muihin suomalais-ugrilaisiin kieliin vedoten katsonut $k \sim \gamma$, $t \sim \delta$, $p \sim \beta$ vaihtelun tässäkin asemassa alkuperäiseksi, jossa tapauksessa tietysti olisi luonnollisinta käsittää

Kuollanlapin edustus suorastaan vanhoja suhteita jatkavaksi. Jättäen syrjään muut suomalais-ugrilaiset kielet tuntuu WIKLUNDIN oletus yksistään lapin kannalta ensi hetkessä hyvinkin luonnolliselta. Eräät äänneseikat tutkimassani Inarin murteessa ja muutamissa muissakin murteissa näyttävät kuitenkin viittaavan siihen, että konsonantinjälkeisen klusiilin ja spirantin vaihtelu ei rajoitu Kuollanlapin murteiden äännehistoriaan, vaan että puheenaoleva ilmiö on käsitettävä vanhemmaksi, kuin ensi silmäyksellä tahtoisi olettaa.

Esitämme seuraavassa Kuollanlappalaisen vaihtelun sekä vastaavat äänneseikat muista murteista ja koetamme tämän katsauksen perusteella tehdä johtopäätöksen puheenaolevan vaihtelun ijästä. Sikäli kuin kerrottavamme olevat äänneseikat jo varemmin ovat tyydyttävästi esitetyt, viittaamme tässä vain näihin esityksiin yksityisseikkoihin kajoamatta.

Kuollanlappi. Turjan murteessa vastaa vahvan asteen puheäänettäviä klusiileja puheäänellisten konsonanttien jäljessä heikossa asteessa puheäänelliset, esim. *†toni ajken* 'sinun läsnäollessasi l. aikanasasi'¹ ~ *†ajgelt* 'aikaisin' | *†ko,nte* 'villi; metsäpeura' ~ *kon-dasme* 'metsistytä' | *†nu,mp nu,mbe*s 'toinen toisensa' Vrt. UL s. 74 ja seur. Ainoastaan yhdessä esimerkissä olen tavannut spirantin: *†vilyij* 'lähti' (kiel.-näytt. s. 240, r. 8 — mutta s. 234, r. 17 *†vilyij*).

Kildinin ja Akkalan murteissa esiintyy vahvassa asteessa niinkään *k*, *t*, *p*, esim. K. *†vū,lke*-, A. *†vu,lke*- 'lähteä', K. *†kie,tk*, A. *†kētk* (*tk* < *dk*) 'kivi', A. *†tomto*- 'ymmärtää', K. *†sujpe*- 'keinua' Heikossa asteessa esiintyy puheäänellisten klusiilien (paitsi labiaalisen) ohella melkein yhtä usein (ja samoissa muodoissakin) vastaavat puheäänelliset spirantit. Esim.:

K. *†jg*, *†jγ*: *†ajgeld* l. *†ajga,lt* 'aikaisin', *†vu,jγas* 'oikoinen, suora'

K. *lg*, *lγ*, A. *lg*, (**lγ* >) *lj*: K. *†vū,lγij* (Matth. 14: 13) 'meni pois', A. *†vu,lγij* (ibid. 24: 1) 'meni', K. *vilyēs* l. (kiel.-näytt. s. 245, r. 1 alh.) *vilgis* 'valkea', K. *†a,lγ* (Matth. 20: 21), *†a,lg* (ibid. 9: 15), A. *†o,lj* (ibid. 24: 30) l. *†o,lg* (ibid. 24: 37) 'pojan, poikaa'.

¹ Kuollanlappalaiset esimerkit ovat poimitut GENETZIN Kuollanlappalaisesta sanakirjasta sekä hänen julkaisemistaan kielennäytteistä.

K. *rg*, *ry*, A. (**ry* >) *ry'*, *ry*: K. *†tuorgse-* 'vapista', A. *†torjestaškoitte-* 'alkaa vapista', *†madd torj'estomuš* 'maanjäristys', K. *†čoryas* 'kierä, kovaan kierretty'

K., A. *†ng*: K. *†sieñges* 'ohut, hieno', A. *†čöñgak* (Matth. 25: 24) 'kokoot'

K. *dg*, *dy*, *dγ*, A. (**dγ* >) *dj*: K. *†keadgañč* 'pieni kivi', *kiedy* (Matth. 7: 9) 'kiven' *kiedy* **ol* (ibid. 21: 44) 'kiveen', A. *jämi-jkiedji* (ibid. 23: 29) 'hautoja'

K. *†jd*, A. *†jd*: K. *†ajđajn* (sg. kom.; N:o 856) 'aidalla', *†sijđijt* (Matth. 14: 15) 'kyliin', *†niđ* (ibid. 10: 35) 'tytärtä', A. *†nijd* (ibid. 25: 7) 'neitset'

K., A. *†vd*, *†vđ*: K., A. *†ovdest*, K. *†ovdest* (Matth. 5: 33) 'edessä', K., A. *†kūvđ* 'käärmeen', A. *†ku.vdi* (Matth. 23: 33) 'käärmeitten', K. *†vėnn-ū.vđ* (ibid. 21: 33) 'viinakuurnan', K. *†tvdas* (myös *†tvtas*, vrt. alemm.) 'täysi', *†tvdasvūt* 'täyteläisyys, täydellisyys', mutta Matth. 12: 34 *†tvdasvūdest* (sg. elat.), *†koakkan tvđ* (ibid. 22: 10) 'täytettiin', A. *†tvd* 'täydet', K. *†čovđax* (Matth. 16: 19) 'päästät'

K. *ld*, *lđ*, A. *ld*: K. *†vg,ldij* (Matth. 14: 3), A. *†valdi* (ibid. 25: 17) 'oli ottanut', K. *†oldas* 'jalkarinta; päällisnahka', *mīldes* (Matth. 12: 45) 'kanssansa', *mīldant* (ibid. 10: 9) 'mukananne', A. *mieldes* (ibid. 23: 3) 'myötänsä', K. *†kalvañč peald* (ibid. 12: 1) 'laihoin (oik. kylvetyn pellon)', A. *†pield* *oln* (ibid. 24: 18) 'pellolla'

A. *rd*: *jēpped* *†juo,rd* (Matth. 24: 44) 'ette luule'

K., A. *nd*, *nđ*: K. *kondeske-* 'metsistyä', K., A. *†londañč* 'pikku-lintu', K. *†lo,nđ* (Matth. 13: 32) 'linnut', K. *†šondij* (ibid. 21: 42) 'on tullut (-ksi)', A. *†sonđoj* (ibid. 25: 6) 'tuli', A. *mand* l. (Matth. 23: 9) *mānd* 'maan'

K., A. *md*. K. (Sem.) *kūndes* 'noitarumpu', A. *†tomdote-* 'saada tietää, huomata'

K. *jβ*; A. *rβ*, *mβ*: K. *†sujb* 'liekku, kiikku', A. *†vurbit* 'arpoja', *numbit* (Matth. 25: 16) 'toiset (akk.)'

On tärkeätä huomata, että sama horjuvaisuus puheäänellisten klusiilien ja vastaavien spiranttien välillä, mikä näissä esimerkeissä tulee näkyviin, myöskin esiintyy alkulapin vokaalienvälisten (lyhyiden) *γ*, *đ*, *β* spiranttien edustuksessa. Palataali- ja dentaalispiranttia edustaa nim. mainitussa asemassa Akkalan murteessa resp.

g ja *d*, harv. *γ* ja *δ*, Kildinin murteessa resp. *γ* ja *δ*, harvemmin *g* ja *d*. Esimerkkeinä mainittakoon: K. [†]*pūdiγ* (Matth. 9: 1, 10, 20 y. m.) ja [†]*pūdiγ* (kiel.-näytt. s. 245, r. 1, 11, 18), *pūdi* (ibid. r. 6), A. [†]*pūdiγ* (Matth. 25: 22 y. m.) ja [†]*pūdiγ* (ibid. 26: 7), pret. sg. 3 p. verbistä K. [†]*puo,tte-*, A. [†]*po,tte-* 'tulla; riittää' | K. [†]*kūdiγ* (Matth. 4: 13), mutta A. [†]*kūdiγ* (ibid. 26: 44), pret. sg. 3 p. verbistä K. [†]*kūtte-*, A. [†]*ko,dde-* 'jättää' | K. [†]*sgγijt* (Matth. 6: 7) ja [†]*sgγijt* (ibid. 10: 14), pl. akk. sanasta [†]*sgkj* 'sanoma, tieto' | K. *š.γ*, A. *šiy*, *šig* 'hyvä' Vokaalien välistä labiaalispiranttia edustaa samoin Kildinin murteessa *b* ja *β*, Akkalan murteessa *b* ja *v*, esim. K. [†]*kqb* l. [†]*kqβ*, A. *kūv* 'vaimo' | A. [†]*kobest* (Matth. 25: 39), sg. iness. sanasta [†]*kop* 'kipu, sairaus' Esimerkkien vähyyteen nähden voi olla satunnaista, ettei konsonantinjälkeisessä asemassakin tavata labiaalispiranttia, vaan yksinomaan labiaalimeedia. Jos vielä otamme huomioon, että vokaalienvälisii (lyhyti) *γ*, *δ*, *β* äänteiti Turjan murteessa yleensä edustavat resp. *g*, *d*, *b* (ks. WIKLUND, UL s. 83 ja 102),¹ niin näyttää selvältä, että niinhyvin Turjan kuin Kildinin ja Akkalan murteissa puheäänellisten konsonanttien jäljessä *k*:ta, *t*:tä, *p*:tä heikossa asteessa ovat alkuperin vastanneet spiranttiset *γ*, *δ*, *β*, miten sitten GENETZIN muistiinpanoissa sekä tässä että vokaalienvälisessä asemassa esiintyvä horjuvaisuus meediain ja spiranttien välillä lie-neekään selitettävä.²

[Meedian, resp. spirantin sijalla esiintyy toisinaan puheenaolevissa murteissa tenuis, esim. T. [†]*vīlki* (kiel.-näytt. s. 233, r. 7), K. [†]*vūlkij* (ibid. s. 245, r. 15) 'lähti', K. [†]*tinkijt* (ibid. s. 245, r. 1), A. [†]*tienkit* (Matth. 28: 12) 'rahaa', T. [†]*keatkaj* 'pieni kivi', A.

¹ Pari poikkeusta olen sentään tässäkin havainnut, ks. N:is 850 ja 1742, huom. vielä *sūγt*, kiel.-näytt. s. 241, r. 14.

² Voisi ajatella, että puheenaoleva horjuvaisuus ainakin Kildinin ja Akkalan murteissa johtuisi siitä, että näissä murteissa kyseessäolevassa asemassa esiintyisi ahtaalla artikulasioniraolla äännetyt spirantit, jotka kuulijaan ovat tehneet milloin spirantin, milloin meedian vaikutuksen. Tätä arvelua vahvistaa se seikka, että puheenaolevissa murteissa (samoin kuin Turjan ja Nuottajärvenkin) alkup. geminaattaspiranttia *δδ* säännöllisesti edustaa klusiili: K. (ja T.) *tt*, A. (ja N.) *dd* (ks. UL s. 102).

[†]*kietk* (Matth. 27: 60) 'kiven', T. [†]*vālti* (kiel.-näytt. s. 233, r. 4), K. [†]*vq,ltij* (ibid. s. 244, r. 23) 'otti, (alkoi)' Tämä osoittaa, että vahva aste kysymyksessä olevassa asemassa (joskus muulloinkin, esim. T. [†]*līktij* ja [†]*lārtij* 'lähti', kiel.-näytt. s. 234, r. 28 ja s. 235, r. 25) on yleistymässä. Sanan lopussa ja (Turjan murteessa) puheäännettömän konsonantin edessä on tenuis kuitenkin nähtävästi äänne-laillinen: T. [†]*nijt* (kiel.-näytt. s. 235, r. 21) 'tytärtä', *kolkte*- 'valaa', K. [†]*vālt* (Matth. 1: 13) 'ota', A. [†]*o,lk* (ibid. 13: 35) 'pojan' (vrt. WIKLUND, UL s. 83, r. 6 ja 7). — Päinvastaisesta yleistyksestä on esimerkkinä N:o 1503].

Nuottajärven murteessa esiintyy vahvassa asteessa tenuiksen ohella joskus meedia, esim. *ārba* 'perintö', [†]*ko,ltij* l. [†]*galdij* 'avanto', [†]*pujtij* 'kärppä, portimo', mutta [†]*puojdijēs* 'id.', [†]*va,ldiχ* (kiel.-näytt. s. 263, r. 4) 'olet saanut', [†]*vuolge* (ibid. r. 7) 'lähtivät' Heikon asteen (ks. alemm.) yleistystä ei tässä voi ajatella, koska sellaisten sanojen taivutuksessa kuin [†]*galdij* ja [†]*puojdijēs* ei heikkoa astetta esiinny. Pidän sentähden todennäköisenä, että *b*, *d*, *g*, resp. *p*, *t*, *k* kirjaimilla puheenaolevassa tapauksessa on merkitty samoja äänteitä, nim. puheäännetömiä (tai puolipuheäänellisiä) meedioita.

Muiden Kuollanlapin murteiden [†]*nk*, *nt* ja *mp* yhtymiä vastaavat täällä assimilatsioonin kautta syntyneet geminaattaklusiilit: *kk*, harvemmin *gg*, *tt*, harvemmin *dd*, ja *pp*, esim. [†]*sie,kk* 'ohut, hieno', *vuokke*- l. *vuagga*- 'onkia', *tiatte*- 'painaa, p. alas t. kiinni, sulkea, salvata', [†]*koa,dd* 'villi; metsäpeura', [†]*cuoppu* 'sammakon' Samoin kuin yllä oletamme tässäkin merkittävänä olleen puheäännettömät (tai puolipuheäänelliset) meediat *gg*, *dd*, *bb*. — Heikossa asteessa esiintyvät *gg*, *dd*, *bb*: [†]*sie,gges* 'ohut, hieno', *tiaddam* 'painan etc.', [†]*cuab* 'sammakko'

Muiden murteiden *mt* yhtymää vastaa *pt* (? = *bd*): *kōpt* 'leveä' Heikko aste ei esiinny.

Puolivokaalin, likvidan ja alkup. dentaalispirantin jäljessä tavaataan heikossa asteessa *γ* (*g*), *δ* (*d*), *b*. Esim. [†]*vuejγas* 'oikoinen, suora', [†]*ajγelt* 'aikaisin', [†]*tajj* (< [†]*taiγ*) 'taikina', *sielyte*- 'ymmärtää', *siely'ij* 'takaperin', *sielj* (kiel.-näytt. s. 263, r. 22) 'selän, selkää' [*lγ* > *lγ'* > *lj*], *sialgaš* 'pieni selkä' [†]*čōryas* 'kierä, kovaan kierretty', *tuary'ste*- 'vapista', *keadgeš* 'pieni kivi', [†]*puejδes* (kiel.-

näytt. s. 264, r. 8) 'rasvaansa (part.)', [†]*niejdiš*, dim. sanasta [†]*niejt* 'tytär; tyttö, neiti', [†]*vaiddij* (kiel.-näytt. s. 264, r. 3) 'otti', [†]*pōrd* 'pöydän', [†]*verr-oareš* (< ^{*}*oardeš*¹) 'suoni', [†]*sojb* 'liekku, kiikku' — Horjuvaisuuteen spirantin ja tenuiksen välillä lienee sovitettavissa sama selitys kuin Akkalan ja Kildinin murteihin nähden käyttämämme. Huomattava on kuitenkin, että *g*, *d*, *b* Nuottajärven murteessa myöskin voisivat olla = *ε*, *ν*, *β* ja siis edustaa yleistettyä vahvaa astetta.

Koska puheäännettömien tenuisten kehittyminen puheäännettömiksi tai puolipuheäännellisiksi meedioiksi puheäänellisten konsonanttien jäljessä on foneettisesti paljon helpompi selittää kuin päinvastainen äännekehitys, niin pidämme todennäköisenä, että vahvassa asteessa olettamamme meediat ovat sekundäärisiä muiden Kuollanlappin murteiden tenuiksiin verraten. Näin ollen palautuvat esittämämme äänneseikat Nuottajärven murteessa samoihin vaihtelusuhteihin kuin muihin murteihin nähden olemme edellyttäneet. Olemme siten tulleet siihen johtopäätökseen, että Kuollanlappalaisessa „alkumurteessa“ puheäänellisten konsonanttien jäljessä tavattiin vaihtelut *k* ~ *γ*, *t* ~ *δ* ja *p* ~ *β*, joista *k*, *t*, *p* esiintyivät vahvassa, *γ*, *δ*, *β* heikossa asteessa.

[Sanoista T. [†]*tävs*, [†]*luvva,le*, K. [†]*čuvved* l. [†]*čuvved*, A., N. [†]*rovv* y. m. m. ks. alemp.]

Kuollanlappalaisiin murteihin luetaan tavallisesti myös koltanlappi kuuluvaksi. Voisimme sen tässä syrjäyttää, koska niukka ainehisto ei tarjoa luotettavaa kuvaa esitykseemme kuuluvista seikoista, jollei pari muotoa vaatisi erityistä huomiota: *arǵ* ~ *arjes* (*rj* < ^{*}*ry*' < ^{*}*ry*) 'feige, furchtsam' (QVIGSTAD, Nordische Lehnwörter, Nachträge aus Pasvik), *niđain* (JSFOu. III, s. 13, r. 24) 'mit der dirne', *ouđ* (ibid. r. 30) 'gieb', *ouđij* (ibid. r. 32) '(er) gab', vrt. N. *ūtte* 'antaa', prees. sg. 1 p. *ōđam*, 3 p. [†]*outt*. Murteessa näyttää siis olevan jälkiä samanlaisesta vaihtelusta puheäänellisen konsonantin jäljessä, kuin olemme tavanneet varsinaisissa Kuollanlappalaisissa murteissa. Muissa tähän kuuluvissa esimerkeissä esiintyy sekä vahvassa että heikossa asteessa *g*, *d*, *b*.

¹ Toisin QVIGSTAD, Nordische Lehnwörter, s. v. *vārrē*.

Inarinlappi. Puolivokaalien, likvidain ja δ :n jäljessä esiintyy yleensä sekä vahvassa että heikossa asteessa puolipuheäänelliset σ , ν , β eri pituusasteissa vastaamassa Kuollanlapin $k \sim \gamma$, $t \sim \delta$ ja $p \sim *p$ vaihteluja, samoin vokaalin jäljessä vastaamassa Kuollanlapin nasaalin ja homorgaanisen klusiilin (resp. spirantin) yhtymiä;¹ lpK $mt \sim *m\delta = lpI$ BD . Esim. $\underline{\underline{a\underline{a}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{g\underline{g}}}$ ² 'aika', sg. ill. $\underline{\underline{a\underline{a}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$ \sim sg. gen. $\underline{\underline{a\underline{a}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}$, sg. iness. $\underline{\underline{a\underline{a}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}\underline{\underline{s\underline{s}}}$, sg. kom. $\underline{\underline{a\underline{a}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$ | $\underline{\underline{v\underline{a}}}\underline{\underline{l\underline{p}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$ 'ottaa', prees. dual. 1 p. $\underline{\underline{v\underline{a}}}\underline{\underline{l\underline{p}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{n}}$ \sim prees. sg. 1 p. $\underline{\underline{v\underline{a}}}\underline{\underline{l\underline{p}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$, pot. sg. 3 p. $\underline{\underline{v\underline{a}}}\underline{\underline{l\underline{p}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$, pret. dual. 3 p. $\underline{\underline{v\underline{a}}}\underline{\underline{l\underline{p}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$ | $\underline{\underline{k\underline{e}}}\underline{\underline{e}}\underline{\underline{d\underline{d}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{g\underline{g}}}$ 'kivi', sg. ill. $\underline{\underline{k\underline{e}}}\underline{\underline{e}}\underline{\underline{d\underline{d}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$ \sim pl. nom. $\underline{\underline{k\underline{e}}}\underline{\underline{e}}\underline{\underline{d\underline{d}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$, pl. akk. $\underline{\underline{k\underline{e}}}\underline{\underline{e}}\underline{\underline{d\underline{d}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}\underline{\underline{p}}$, pl. ill. $\underline{\underline{k\underline{e}}}\underline{\underline{e}}\underline{\underline{d\underline{d}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}\underline{\underline{p}}$ | $\underline{\underline{r\underline{a}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{e\underline{e}}}$ 'rampa', sg. ill. $\underline{\underline{r\underline{a}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$ \sim pl. nom. $\underline{\underline{r\underline{a}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$, iness. $\underline{\underline{r\underline{a}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}\underline{\underline{s\underline{s}}}$, sg. kom. $\underline{\underline{r\underline{a}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$ | $\underline{\underline{t\underline{u}}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$ (= A. $\dagger tomto$ -) 'tuntea', partis. prees. $\underline{\underline{t\underline{u}}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}$ \sim prees. sg. 1 p. $\underline{\underline{t\underline{u}}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$, pret. pl. 2 p. $\underline{\underline{t\underline{u}}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}\underline{\underline{p}}$, pret. dual. 3 p. $\underline{\underline{t\underline{u}}}\underline{\underline{b\underline{b}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$.

σ :n, ν :n, β :n puheäänellisyys on itä-Inarissa hiukan suurempi niiden esiintyessä lyhytalkuisina geminaattoina ja yksityiskonsonanteina kuin pitemmissä geminaatta-asteissa, jolloin puheääntä on hyvin vähän. Länsi-Inarissa tuntuu suhde olevan päinvastainen. Kun tämä puheäänellisyyden eriäväisyys on kokonaan nykyisestä kvantiteetista riippuvainen, ja kun konsonantit puheenaolevassa asemassa voivat vahvassa ja heikossa asteessa esiintyä samoissa pituusasteissa, ei mainittu eriäväisyys voi olla kovinkaan vanha.

Tämän yleisen edustuksen rinnalla tavataan kuitenkin joukko sanoja, joissa palataali- ja dentaaliksiilin sijalla esiintyy spirantti tai spiranttiin palautuva äänne. Luettelemme tässä ne mainiten samalla muiden murteiden vastineet:

$\underline{\underline{u\underline{u}}}\underline{\underline{v}}$, $\underline{\underline{u\underline{u}}}\underline{\underline{v}}$ ($< *u\underline{u}\gamma$, $*u\underline{u}\nu$, vrt. $\underline{\underline{t\underline{a}}}\underline{\underline{u\underline{u}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}$ 'teon' $< *ta\underline{u}\omega$):

1. $\underline{\underline{la\underline{u}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{i\underline{i}}}$ 'saumata, tivistää (sauma)', prees. sg. 1 p. $\underline{\underline{la\underline{u}}}\underline{\underline{v\underline{v}}}\underline{\underline{a\underline{a}}}$, lpN $\underline{\underline{lav\underline{g}}}\underline{\underline{g\underline{a}}}\underline{\underline{t}}$, $\underline{\underline{lav\underline{g}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{m}}$ („heleä“ a ensi tavussa QVIGSTADN mukaan³) '1) aptari, compingi; 2) coassare, aptare', Luul. (Jokkmokk) $\dagger \underline{\underline{la\underline{u}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{k\underline{a}}}$ - 'zusammenpassen intr.', $\dagger \underline{\underline{la\underline{u}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{k\underline{a}}}\underline{\underline{t\underline{e}}}$ - 'zusammenpassen tr.', Skallstugan

¹ Nasaalin jäljessä tavataan σ , ν , β konsonantteja Inarinmurteessa nyk. ainoastaan myöhäisissä lainasanoissa, esim. $\underline{\underline{s\underline{s}}}\underline{\underline{a}}\underline{\underline{n}}\underline{\underline{k\underline{y}}}$ 'säanky', ja jos-sain onomatopoeettisessa sanassa. (Samoin mutatis mutandis muissakin lapin murteissa, missä assimilatsioni on tapahtunut.)

² Käyttämästäni transskriptionista ks. J. POIROTN kirjoitusta FUF IV, s. 160—1.

³ Käsinkirjoitettu luettelo „tumman“ ja „heleän“ a :n tapauksista.

(HALÁSZ) *laukotit* 'zusammenfügen, zusammenbinden' — lpI *läüv̄id̄*, attr., l. *läüv̄id̄us* 'tivis (saumasta puh.)', lpN *lavggad*, attr. *lavggis* l. *lavggadis* 'arcte coassatus'

2. *luüv̄ed̄* 'pudistaa', prees. sg. 1 p. *lüv̄äm*, T. *luvva, le-* 'puistaltaa, kerta ravistaa', lpN *šluvget*, *šluvgam* 'pulsare, jactare, vexare, illidere' (sananalkuun nähden vrt. lpN *laivestet* ~ *šlaivestet* 'palari, dissipatum esse', *lincco* ~ *šlincco* 'panniculus etc.').

3. *rōäüv̄u*, ANDELIN: *ruavvu* 'vaippa', T. *troavva*, A., N. *trovv* 'väly', lpN *roavgo*, *roavgo* 'gausape intonsis pellibus ovillis confectum', Arj. *tro'ukō* l. *trōw̄kū* (sg. gen. *trōw̄kō*) 'pelzdecke', Sk., Wilhelmina (HALÁSZ) *raukā* 'fell' ¹

4. *rōüv̄id̄* 'pirahtaa, kirvota pois; pohauttaa lentoon', prees. sg. 3 p. *raüv̄a*, pret. sg. 3 p. *rōüv̄q̄*, lpN *rāvggat*, *rāvgam* 'in transversum projici, micare (de corde, pulsu arteriæ)', Luul. (HALÁSZ) *trauḡhkat* 'fallen, zusammenstürzen', Arj. *tra'ukat* l. *tra'uk̄at* (pret. sg. 1 p. *triv̄kiu*) id.

5. *tāüv̄q̄s* 'sitkeä, hyvä taipumaan', lpN *davggad*, attr. *-vgas* („heleä“ a ensi tavussa) 'firmus, recellens'; vrt. T. *tāvs*, sg. gen. *†-vvizi*, K. *†tqvas* 'väkevä, vahva, täysivoimainen'

¹ Suom. *rouko*, jota (vällyn merkityksessä) käytettäneen ainoastaan pohjalaisella murrealueella ja nimenomaan sen rajaosissa (tietojeni mukaan Tornion jokivarsilla, Kitilässä, Sodankylässä ja Inarissa; muodossa *roukoset* 'vanhat vällyt (halv. merk.)' sitäpaitsi Keuruulla, *roukkōset*: *välly-r.*, *pälsy-r* 'huonot, vanhat vällyt l. turkit' Kurikassa; E. WAISSI ja S. PAULAHARJU Suom. Kirj. Seuran kokoelmissa), on mahdollisesti lainattu lapin kielestä. Sana tavataan jo JUSLENIUSella (Suomal. Sana-Lugun Coetus) muodossa *roucka* 'vestis pellicea', 'päls', *roucat* pl. 'tegumentum pelliceum', 'fäll' (sanat ovat erään pohjalaisen papin antamia). Huom. myös RENVALLILLA: *roukka* ja *rouko* (gen. *roukon* l. *-von*) 'vestis pellicea, tegumentum ex pellibus' — GENETZIN mainitsema ven. *пова*, joka tässä muodossa (*пóва*) on (prof. MIKKOLAN tiedonannon mukaan) tunnettu ainoastaan Aunuksen ven. murteessa ja jota muodossa *пóва* käytetään Arkangelin Kuollan ujezdissa on lainattu Kuollanlapista, vrt. A. Подвысоцкій, Словарь областного Архангельскаго нарѣчія s. 147: „*Рóва* (слово Лопарское) — 1) Цѣльная оленья дубленная шкура съ волосомъ. 2) Употребляемое Лопарями, Фильманами и поморскими промышленниками и судорабочими одѣяло изъ оленьяго мѣха, съ мѣшкомъ на концѣ для всовыванія ногъ.“

6. *tq̄u.vʷduš* 'tuke (joka pannaan esim. tapin ympäri, kun on liian väljä reikä), Inarin murt. kulju'; vrt. lpN *doavgos* l. *dovgos* 'dorsuale elitellis subjectum, ne corrodat cutis'

7. *tšüǵü.vʷnið* 'valjeta', K. *čüvne*-, A. 3 p. *čüvvan* 'valjeta, valahtaa' lpN *čuovgganet* 'lucescere' — lpI *tšüǵü.við*, attr. *tšüǵü.vʷduš* 'kirkas', [LÖNNROT: *čuovvodvuot* 'klarheit, helle'], K. *čüvved* l. *čüvved*, attr. *-vvis*, N. *čüovved*, *-s* 'valoisa', lpN *čuovggad*, attr. *čuvggis* 'lucidus, clarus', Arj. *čawkat* l. *čoukat*, attr. *čawkes* l. *čoukes* 'licht', Stensele (HALÁSZ) *čeuoukse* 'licht'. — lpI *tšüǵü.vattið* 'loistaa, paistaa', A. *čüvvate*- 'valaista', lpN *čuovgatet* 1) lade lyse, lade belyse; 2) lade sig belyse, kunne belyses'

bd:

8. *kõbðððð* 'uida veden päällä', pret. sg. 3 p. *kõbðði*, lpN *govddot*, *govdom*, l. *gobdot*, '1) natare, supra fluere; 2) videri, apparere', Luul. *kobtu*- 'schwimmen, fließen', Arj. *ko'b'dut* (pres. sg. 1 p. *koptuw*) id.; lpI *koððottuð* 'verkon kuppo, Ruijan suom. murt. tupuli', Luul. (J.) *koptuastaka*- 'netzmarke'

9. *tâðððð* 'perna', sg. gen. *tâððð*, T. *tâipte* id., lpN *davdde*, *davde*, *daðve* l. *daðbe* 'lien', Arj. *ta'bððe* (sg. gen. *tâptê*) 'milz'

10. *têððððuð* 'lutistaa (jäsen)' pres. sg. 1 p. *teðððum*, lpN *dæðvot* (myös *dærvvot*) '1) adeo tundere, ut sanguis sub cute coaguletur; 2) slaa af et toug med en sten'

uð, *uð*.

11. *äüðððð* l. *äüðððð* 'autio', Pasvik *†awdem*, lpN (QVIGSTAD) *†av'dem*, *†äv'dem*, (FRIIS) *avden* l. *avdem*, lpR *audes*, Luul. *†auhtas*, Arj. (QVIGSTAD) *†ävtas*, Sorsele *ävt(e)s*, Hatfjelddal *†avrēs* 'öde'; < muin.-skand. *auðn* ja *auðr* (< **auðas*). Ks. QVIGSTAD, NL s. 96, THOMSEN, GSI s. 113.

12. *kjēǵü.ððð* 'nuotan tauko', sg. gen. *kjēǵü.ðð*. Vrt. suom. *köysi*, *köyden*.

13. *kuouðððð* (sg. gen.), länsi-Inarin *kuouðððð* (sg. gen. *kuouðððð*) 'luola', N. *kuodešm* 'luola, pesä (ketun)'; vrt.? Luul. (J.) *†kua-rare*- 'lager eines bären'

14. *lūüðððð* 'joikastus', sg. gen. *lūüððð*, T. *†lūta*, N. *†levt* 'lappalainen laulu (ilman sanoja)' Skandinaavinen laina, vrt. TUNKELO, FUF III, s. 185—6. — lpI *lūüððððuð* 'joikastaa', pret. sg. 1 p.

l̥i̥n̥, d̥d̥o̥j̥i̥n̥, T. *†l̥iv̥ti̥-*, 3 p. *-t̥āja*, N. *†l̥ev̥tje̥-*, *-taj* 'laulaa' — johdannainen edellisestä.

15. *n̥ḁ̄n̥, d̥d̥u̥d̥* 'tarjota', lpN (QVIGSTAD) *†nav'dot*, *†navdom* 'aufdringen, anbieten', TORNAEUS: *naudo* (Manuale Lapponicum II, 26: 8) 'taritsee'; vrt. muin.-skand. *n̥øy̥ða*. Ks. NL s. 244.

16. *r̥ḁ̄n̥, d̥d̥i̥* 'poronpangan „rauta“, pangan niskahihna', pl. nom. *r̥ḁ̄n̥, d̥d̥i̥h̥*, Luul. (Pohj.-Gellivaara) *†rau̥te-* 'nackenriemen an der rennhalfter' — Inarin suomalais.-murt. *rauta* id. on varmaankin laina lapista.

17. *r̥u̥n̥, d̥d̥i̥d̥* l. *r̥u̥n̥, d̥d̥i̥d̥* 'palmikoida (pyöreän)neliskulmaista, paksua, lujaa paulaa', pret. sg. 1 p. *-ej̥i̥n̥*, lpN (QVIGSTAD) *†ruv'dit*, *r̥ūdit*, lpR (Tysfjord) *†ruv'det* (pret. *-ej̥eu*) 'flechten (ein band, so dass es viereckig wird)'; vrt. norj. *brogda*, *brygda*. Ks. NL s. 278.

18. *s̥q̥ū̥, d̥q̥ō̥ps̥* 'kärpän haju', lpN *s̥ævda*, *-vddaga* 'gravis foetidusque odor (urinae, pruriginis, moschi, canum)'

19. *s̥q̥ū̥, d̥d̥* 'tihkusade', sg. gen. *s̥ō̥ū̥, d̥q̥*, lpN (QVIGSTAD) *†sav'da* 'tenues pluviae', Luul. (J.) *†sau̥ta-* 'regen oder schneefall, welcher die aussicht versperrt' — lpI *s̥q̥ū̥, d̥d̥i̥d̥* (pres. sg. 3 p. *s̥q̥ū̥, d̥d̥a*) l. *s̥ō̥ū̥, d̥q̥d̥i̥d̥* 'sataa hienosti, sataa tihuuttaa' lpN *savddet*, *savdam*, l. *savddadet* 'leniter pluere', Luul. (E. J.) *†sautate-*, *†sau̥te-* l. *†sautite-* 'regnen od. schneien, so dass die aussicht gesperrt wird', FRIIS: „dial.“ *sav̥rret*, *sav̥ram* 'leniter pluere' ¹

20. *s̥q̥ū̥, d̥d̥i̥* 'kidus; kita', sg. gen. *s̥u̥ō̥ū̥, d̥i̥*, T. *†s̥iv̥te*, K. *†su̥v̥t* 'kidus', lpN *su̥ō̥vd̥de*, *su̥ō̥v̥de* 1) *branchiae*; 2) *os patulum, hians*', Luul. (J.) *†su̥ō̥v̥te-* 'die kiemen'

21. *tu̥ō̥ū̥, d̥q̥ō̥ps̥*, *-m̥ḁ̄hu* 'pohjaanpalaneen haju l. maku', lpN *du̥ovda* 'adustus'

22. *l̥s̥q̥ū̥, d̥d̥i̥* 'parkkinahka', sg. gen. *l̥s̥q̥ū̥, d̥i̥*, N. *†č̥ov̥t* l. *†č̥ev̥t* id., *†č̥ḁ̄γ̥deš* l. *†č̥ḁ̄v̥deš* (*ā* < **ea*) 'parkittu poronnahka', lpN *č̥æ̥v̥dd̥ē*, *č̥æ̥v̥d̥ē* 'pellis'

¹ Ne sanat, jotka FRIIS sanakirjassaan on varustanut „dial.“ merkillä, ovat QVIGSTADIN tiedonannon mukaan (JSFOU. XVI, 3, s. 28) muistiinpannut Nordlandin amtin lappalaismurteista ja ovat siis luettavat Ruotsinlapin murteen alaan (FRIIS: Nordlandin murteeseen, *sanak.* p. XII) kuuluviksi.

23. *tšūũδδə* 'pore', tav. pl. *tšūũδq̄h*.

24. *tšūũδəh* 'hyppyset'. lpN *čuvdde*, *čuvde* 'digitus', Luul. *†ču̇te-* (sg. gen. *†čūtē*) 'finger, zehe', Arj. *†ču'wtē* l. *†ču'wti* (sg. gen. *†čuwtē*, *†čūtē*) 'finger'.

iδ:

25. *āīδδū*, attr. -s 'viihtyvä (lapsesta)'; vrt. lpN (QVIGSTAD) *āida* 'silenter', *†āidastet* 'obedire, morem gerere, desinere', Luul. *†āita* adv. 'ruhig, still', Frostviken (HALÁSZ) *aitestet*, *†aitiestit* 'bekümmern, sich bekümmern'.

26. *muĩđđō* (sg. gen. „) 'läksi', lpN *muoiddo*, *muoido*, l. *muiddo* 'stanni obductio, inauratio'.

27. *pāīδδuđ* 'palvata petäjän parkkia hiiloksella', prees. sg. 1 p. *pāīđum*.

28. *skāīđđi* 'pitkä, kukkulainen maakaista kahden veden l. jängän välillä', sg. gen. *skāīđi*, lpN *skaidde*, *skaide* 'campus inter duo confinia flumina situs', Luul. *skar̄te-* 'berg, an dessen beiden seiten strome fließen, welche sich an seinem fusse vereinen'.

29. *smũđđōđuđ* 'vuolla huvikseen ilman että siitä mitään tulee', pret. sg. 1 p. -*ojim*.

30. *āīđđi* 'aita', sg. gen. *āīđi*, K. *†ājt*, N. *†ajt* id., lpN *aidde*, *aide* 'sepimentum' Suomalainen laina. Samoin lpI *āīđis* 'aidas' Lappalaisella pohjalla syntynyt johdannainen lienee lpI *āīδδuđ* 'aidata', prees. sg. 1 p. *āīđum*, lpN *aiddot*, *aidom* 'sepire'.

31. *pāīđđi* 'paita', sg. gen. *pāīđi*, T. *†pajte* l. -*ta*, K., N. *†pajt* l. *†pajt* id., lpN *baidde*, *baide* 'tunica interior, subucula', Luul. (G.) *†par̄te-* 'hemd'; < *paita*, *paidan*.

32. *tāīđđiđ* 'taitaa (arvelun merkityksessä); osata, löytää (jonnekin)', prees. sg. 1 p. *tāīđam*, lpN *daiddet*, *daidam* 'fortan, fortasse' TORNAEUS: *taitēd* (Man. Lapp. VII, s. 83, r. 3 alh.) 'ajattelemaan', *taiđep* (ibid. VII, s. 85, r. 13, s. 104, r. 1 alh.) 'tiedämme', Luul. (P. G.) *†tar̄te-* 'vielleicht', Malå *taite-* 'scire', F., St. (HALÁSZ) *tairēt* 'wissen (F., St.); bedenken, hoffen[??] (F.)', St. *†tairiehtit* 'bedeuten'; < suom. *taittaa*, *taidan*. — lpI *tāīđđ* 'taito, ymmärrys', sg. gen. *tāīđu*, lpN *daiddo*, *daido* 'scientia, mens, sensus'; < suom. *taito*, *taidon*.

33. *lāiððid* 'taluttaa', pret. sg. 1 p. *lāiððejim*, ANDELIN: *laidedē*, *laidðedē* id., A. *†lajtij* 'taluttaja, *†lajt(i)ješkoitte-* 'ruveta taluttamaan t. saattamaan', Pasvik *laidijed*, lpN (QVIGSTAD) *laiðit* 'leiten, führen', TORNAEUS: *laidhð* (Man. Lapp. II, 4: 11), *laidð* (ibid. 11: 3) 'johdattaa', lpR *laidet*, Luul. *†lai'tit*, Arj. *†la'itēt*, *†lā'itēt*, Ht. *†leiret* 'leiten, führen'; < alkuskand. **laidian* (vrt. WIKLUND, Lulelapp. wörterb. s. 53). [lpN (QVIGSTAD) *†lai'do*, sg. gen. *†laido*, 'fahrwasser', lpR *laido*, Luul. *†lai'tu-* 'reise, weg', Sors. *lairo*, Ht. *lairu*, Drontheim *†lairø*, *laida* 'weg, strecke', FRIIS: „dial.“ *lairo* 'via'; < alkuskand. **laidō*. — Sors. *lretet*, Ht. *lretid*, Jämtland *lieratit*, *lierih*, Drt. *lri*, *lādi* 'leiten, führen' edellyttävät e:llistä originaalia, vrt. muin.-skand. *leida*, norj. *leida*, ruots. *leda*.] Ks. NL s. 208, GSI s. 127.

34. *raïððluš* 'tikapuut', lpN (QVIGSTAD) *†raiðdalas* etc., Luul. *†qatarisa-*, Arj. *†ra'idarēs*, Sors. *rairales* 'leiter', Ht. *raireres*, *raires*, Drt. *raiderasse*, *rairesse*, Jmt. *†reirese* 'ein stock mit einschnitten, der als leiter dient'; vrt. muin.-skand. **leidār*. Ks. NL s. 254.

35. *raïððð* 'raito', sg. gen. *rāiðu*, T. *†rajte* id., Pasv. *raid*, lpN (QVIGSTAD) *†rai'do*, sg. gen. *†raido*, lpR. *raido*, Luul. *†rai'tu-*, Sors. *rairo*, Ht. *rairu*, Drt. *†rairø*, *rairū*, *raidū*, Jmt. *rairā*, FRIIS: „dial.“ *rairo* 'eine reihe von schlittenziehenden (oder lasttragenden renntieren)'; vrt. muin.-skand. **reid*, jossa *ei* < *ai*. Ks. NL s. 255. — lpI *raïðððē* (sg. gen. „) 'Inarista etelässä (Sodankylässä ja Kittilässä) asuva tunturilappalainen' („Sodankylän raitiot“, „Kittilän raitiot“), lpN *raidde*, (?) *raide* 'qui vecturas facit, vector', Luul. (J.) *†rai'te-* 'der jemandes renntiere hütet'; lappalainen johdannainen edellisestä(?). Suom. *raito* ja *raitio* lienevät ylläolevissa merkityksissä lainoja lapin kielestä.

36. *sāiððð* (sg. gen. *sāiðð*) l. *sāiððv* (sg. gen. *sāiðv*) 'saita', T. *†sajte* 'eräs merikala, saita', Pasv. *said*, lpN (QVIGSTAD) *†sai'de*, sg. gen. *†saide*, lpR *saide*, Luul. *†sai'te-*, Arj. (QVIGSTAD) *saidē*, Sors., Tärna, Ht. *sairie*, Drt. *sairē*, *saidie*, FRIIS: „dial.“ *saire* 'gadus virens'; < alkuskand. **saida-*. Vrt. NL s. 282, Ll. Wb. s. 113.

37. *sķiððððē* (sg. gen. „) 'kuuteen l. useampaan osaan halotun, paksunlaisen rangan osa', lpN (QVIGSTAD) *skido* l. *†skido*, lpR (Hammerö) *†skido* 'holzscheit'; < muin.-skand. *skida*. Ks. NL s. 294.

38. *vīđđēš* 'avara', lpN (QVIGSTAD) *†vīdes* l. *†vīdes* 'weit', sg. gen. *†vīda(sa)* l. *†vīda(sa)*, TORNÆUS: *miđbhes* (Man. lapp. I, 30: 9) 'avara', edname *miđes* (ibid. I, 50: 12) 'maan piiri', sg. akk. *miđbhas* (ibid. I, 9: 9), sg. gen. *miđteft* (ibid. I, 77: 19), *miđbafteft* (ibid. I, 35: 21) 'avaralta', lpR *vides*, Luul. *†vītes*, Arj. (QVIGSTAD) *vīdīs*, sg. gen. *vīdasa*, (HALÁSZ) *†vītēs*, sg. gen. *vītasa*, Ht. *vīries*, FRIIS: „dial.“ *vīres* 'weit'; < muin.-skand. *vīđr*. Ks. NL s. 346, GSI s. 160. — lpI *vīđđānīđ* 'levitä', lpN *vīđdanet* 'dilatari, divulgari', Luul. (J.) *†vītane-* 'sich erweitern'; lpI *vīđđēđīđ* 'levantää, laajentaa', lpN *vīddedet* 'dilatare, amplificare, divulgare', Luul. *†vītete-* 'erweitern', Arj. *†vītētēt* 'erweitern, ausbreiten'; lpI *vīđđōdōdōh* l. *vīđdō* 'leveys, levyinen', lpN *vīddodak* 'laxitas, spatium', Luul. (E. J.) *†vītuhē-* *v-ha mīlte* 'nach der breite' — lappalaisia johdannaisia.

Ennenkuin käymme luetelluihin Inarinlapin sanoihin käsiksi, on meidän koetettava selittää muutamia niiden mukana mainitsemiamme Kuollanlappalaisia sanoja, jotka näyttävät muodostavan poikkeuksen niistä säännöistä, jotka yllä olemme Kuollan murteille asettaneet: T. *†luvva-le-* (2), *roavva*, A., N. *†rovv* (3), T. *tāvs*, K. *†tqvas* (5), K. *†čūvne-*, A. *†čuvvan*, K. *†čūvved* l. *†čuvved*, N. *†čuovved*, A. *čuvvate-* (7), ja joihin vielä voimme lisätä: K., A. *†čūvv* l. *†čuvv* 'valo', K. *†čūvve-* l. *†čuvve-*, N. *čuovve-* 'näyttää tulta'

Mielestämme on selvää, että nämä sanat edustavat heikon asteen yleistystä, mutta odotettavan *†vγ:n* (*†vγ:n*) asemesta tapaamme niissä *†vv:n*.¹ Meidän täytyy sentähden olettaa, että Kuollan murteissa on tapahtunut ääntenmuutos *†vγ > †vv*, ja että suhde *†vk ~ †vγ* (*†vγ*)² myöhemmin on syntynyt *rk ~ rγ* (*rg*), *lk ~ lγ* (*lg*) y. m. vaihtelusuhteiden mallin mukaan.

Mitä luettelemiimme Inarinlapin sanoihin tulee, niin emme voi mitenkään niitä selittää, jos lähdemme klusiilillisista alkumuodoista. Onhan mahdoton löytää syytä, minkätähden klusiili näissä sanoissa olisi muuttunut spirantiksi, toisissa taas jäänyt muuttumatta. Sitävastoin käy selitys hyvin yksinkertaiseksi, jos lähdemme, niin-

¹ heikossa asteessa myös *v:n*: K. *†tqvas*.

² K. t. N. *†čovyas* 'tiukka, kireä' onkin ainoa esimerkki *†vγ:n* „näennäisestä“ säilymisestä.

kuin Kuollan murteissa, alkumuodoista, joissa puheäänellisen konsonantin jälkeinen klusiili on vaihdellut vastaavan spirantin kanssa. Oletamme silloin, että vahva aste — klusiili — on useimmissa tähän kuuluvissa sanoissa yleistynyt, heikko aste luetelluissa.

Huomattava on kuitenkin, että lueteltujen sanojen joukossa on muutamia skandinaavisia lainasanoja ja joku suomalainenkin, joiden lainaaminen todennäköisesti on tapahtunut vasta senjälkeen, kuin puheenaoleva vaihtelu oli hävinnyt, t. s. joko klusiili tai spirantti yleistetty. Vastakohtaa emme voi varmuudella päättää muista kuin niistä lainoista, jotka myöskin on muistiinpantu (varsinaisista) Kuollan murteista: *liũ_vððē* (14), *la_äðððid* (33), *ra_äððð* (35), *sä_äððð* (36) skandinaavisia lainoja; *ä_äððð* (30), *pä_äððð* (31) suomalaisia lainoja. Myöhempiä lienevät: *ä_äðððin* (11), *ski_äðððē* (37), *vi_iððð* (38) skand. lain.; (?) *k_äððð* (12), *tä_äðððid* (32) suom. lain. Näissä ei siis koskaan ole tarvinnut olla klusiilin ja vastaavan spirantin vaihtelua, vaan on kielessä jo „itsenäisesti“ puheenaolevassa asemassa esiintyvällä *ð* spirantilla korvattu läheinen, spiranttinen äänne lainan antaneessa kielessä.

Luetelluissa sanoissa ei myöskään ole kaikki tähänkuuluvat konsonanttiyhtymät edustettuina: paitsi puolivokaalin ja spirantin yhtymiä (**u_vγ*, **u_vγ*, *u_vð*, *u_vð*, *ið*) tavataan kolmessa sanassa (8–10) yhtymä *bd*: *tä_äððð* sanassa palautunee tämä yhtymä aikaisempaan *βð* yhtymään [T. *kietke* 'kivi': *tä_äpte* = lpI *k_äððð*: **tä_äβðð*; olettamalla *βð* > *bd* muutoksen vahvassa asteessa, voisimme selittää *tä_äððð* muodon heikon ja vahvan asteen kompromissista syntyneeksi]; samoin *tä_äðððuð* sanassa (norjanlappalaiseen vastineeseen verraten, ks. alemm.), jotavastoin *kä_äðððð* sanassa *bd* yhtymän alkuperä ei ole varmuudella määrättävissä.¹ Edustamatta ovat siis alkuperäiset likvidan ja spirantin sekä nasaalin ja homorgaanisen spirantin yhtymät, samoin *iγ*, *ðγ*, puolivokaali + *β* ja mahdollisesti myös *mð*, vertaa noottia. Pidämme kuitenkin luultavana, että nämäkin yhtymät ovat murteen lähteillä tavattu vaihtelemassa vastaavien vahva-asteisten yhtymäin kanssa,

¹ Ajateltavissa on *mð* taikka *βð*. Kuollanlappi ja etelälappalaiset murteet, jotka tässä olisivat ratkaisevia, eivät tarjoa varmoja vastineita.

vaikka näissä tapauksissa vahva aste — klusiili — jo aikaiseen niin johdonmukaisesti yleistyi, ettei heikosta asteesta — spirantista — tavata jälkeäkään. Ovathan nämä tapaukset ensinmainittuja niin lähellä, ettei niiden eriävä käsittely ole todennäköinen.

Puheenaolevat äänneseikat Inarin murteessa palautuvat siis samanlaisiin vaihtelusuhteihin, kuin olemme olettaneet Nuottajärven murteessa vielä nykyäänkin vallitsevan: puolipuheäänelliset (resp. puheäänettömät) meediat vahvassa asteessa, puheäänelliset spirantit heikossa. Mitä vahvaan asteeseen tulee, oletamme samalla perusteella kuin Nuottajärven murteen suhteen, että meediat tässä asemassa ovat (verraten aikaiseen) kehittyneet vastaavista tenuisäänteistä. Johdumme siten siihen oletukseen, että „itälappalaisessa alkumurteessa“, josta Inarin- ja Kuollanlappalaiset muodot periytyvät, vahvan asteen *k, t, p* äänteitä ovat puheäänellisen konsonantin jäljessä vastanneet heikossa asteessa resp. *γ, δ, β* spirantit.

Norjanlappi. QVIGSTADN muistiinpanojen mukaan esiintyy puolivokaalien, likvidojen ja dentaalispirantin jäljessä vahvassa asteessa puheäänelliset meediat, heikossa puheäänettömät (esimerkkejä yllä 11., 15., 17., 19., 33.—38. kohtien alla), alkuperäisiä nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustamassa: *gg ~ *gg, g; dd ~ *dd, d; bb ~ *bb, b* (NL s. 22); labiaalinasalin ja dentaaliklusiilin yhtymää edustaa (FRISILLÄ) *vd*, murt. *bd*.

Itärujalaisista murteista antaa tarkempia tietoja KONRAD NIELSEN. Puolivokaalien ja likvidain (kai myös dentaalispirantin) jäljessä tavataan Puolmangin, Kaarasjoen ja Koutokeinon murteissa samat suhteet: vahvassa asteessa puheäänelliset meediat, heikossa puheäänettömät. Alkuperäisiä nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustamassa esiintyvät samoin *g ~ ɣ, d ~ ɖ, b ~ β* eri pituus- ja geminaatta-asteissa (Karasjoen murteessa on vahvassa asteessa median loppuosa erinäisissä tapauksissa puheääneton). Ks. NIELSEN, JSFOu. XX,¹ s. 39 ja 47—8. Troldfjordenin murteesta hän ilmoittaa: „vokaalienvälisten mediageminaattain jälkimäinen osa on vahvassa asteessakin puheääneton; samoin esiintyy konsonanttiyhtymäin jälkimäisenä komponenttina vahvassa asteessa puheäänettömiä medioita“, esim. *biegga* 'tuuli' ~ sg. gen. *biegga*, *giehhat* 'kieltää' ~ prees. sg. 1 p. *giehham* (JSFOu. XXII,³,

s. 7 ja 9). Outakosken murteessa on vokaalienvälisten meediain käsittely sama kuin Troidfjordenin murteessa, konsonanttiyhtymäin jälkimäisenä komponenttina esiintyy vahvassa asteessa $g + e$ etc., heikossa asteessa $e + k$ etc. (ibid. s. 15 ja seur.). Utsjoen kirkonkylän murteessa taas on vokaalienvälisten meediageminaattain jälkimäinen komponentti vahvassa asteessa puheääneton, heikossa asteessa lienee puheääneton media + tenuisklusiili; sama on myös konsonanttiyhtymäin jälkimäisenä komponenttina esiintyvään tähänkuuluvain äänteiden laita — siis esim. $dv \sim vt$, $x + dv \sim x + vt$ (ibid. s. 13).

Norjanlapissa on tuskin nimeksikään sellaisia tähänkuuluvia sanoja, jotka palautuisivat spirantillisiin alkumuotoihin. Huomiota ansaitsevat kuitenkin ylempänä (9. ja 10. kohdan alla) mainitut muodot *daðve* l. *daðbe* ja *dæðvot*.¹ Koska näissä muodoissa silminnähtävästi on tapahtunut metateesi, edellyttävät ne siis alkuperäisempiä muotoja **dāððē*, **dāððē* ja **deāððōt*, joille hyvin sopii originaaleiksi Inarinlapin *tāððōt* ja *tēāððōuð* sanoille olettamamme $\beta\delta$:lliset alkumuodot.

Mahdollista on, että TORNAEUSEN Manuale lapponicum:ista esittämämme $\delta\eta$:lliset sanat (ks. 33 ja 38) perustuvat Tornionlapin murteeseen, joka tavallisesti luetaan Norjanlappalaiseen eli ruijalaiseen murreryhmään kuuluvaksi. TORNAEUS on nimittäin, kuten QVIGSTAD NL s. 8 ja JSFOU. XVI, 3, s. 12 ja seur. huomauttaa, etupäässä noudattanut tätä murretta, vaikkakin sanojen ulkoasussa ja päätteissä on muidenkin Ruotsin Lapinmaiden murteiden jälkiä huomattavissa, mikä johtuu siitä, että T. on tahtonut luoda eri murteihin perustuvan yhteisen lapin kirjakielen. Teemme mainitun olettamuksemme mielestämme sitä paremmalla syyllä, koska Kaaressuvanon murteen vähäisissä kielennäytteissä esiintyvä *sidasis* muoto ('haza'; HALÁSZ, Svéd-lapp nyelv III, s. 169, r. 14) näyttää viittaavan siihen, että puheenaolevassa murteessa dentaalispirantti (jota digraafi $\delta\eta$ varmaan tarkoittaa) vielä nykyäänkin jossakin tähän kuuluvassa sanassa esiintyy.

¹ *dæðvot* sanan rinnakkaismuoto *dærvvot* on varmaankin Norjanlapin läntiseltä alueelta muistiinpantu, missä tavataan jälkiä äänteenmuutoksesta $\delta > r$, vrt. QVIGSTAD, JSFOU. III, s. 6. NL s. 25 ja s. v. *smid'jo*.

Paitsi laidh̄id ja wiidh̄es sanoissa tavataan dh̄ konsonantinjälkeisen dentaalispirantin merkinä TORNAEUSella vielä seuraavissa:

39. fiidho (Man. lapp. II, 30: 31) 'sivu', fiidhoes (ibid. II, 31: 17), fiidoes (ibid. VII, s. 75, r. 3) 'kupeensa, kylkensä (akk.)' Sanan vastineina esiintyy muissa murteissa: lpN (QVIGSTAD) *sīdo*, *†sīdo*, Luul. *†sɪʔtu-*, sg. gen. *†sɪtu*, Arj. (QVIGSTAD) *sīdo*, Ht. *†seiru*, Drt. *†seirā*, *†seidā*, *†šeidā*, Jmt. (HALÁSZ) *†sajjěra*, *†sajjěrä*, *säirä* 'seite' Skandinaavinen laina, vrt. muin.-skand. *síða*. Ks. NL s. 286.

40. riidheen (Man. lapp. VII s. 4, r. 9) 'istu (= ratsastaen)' Vrt. lpN (QVIGSTAD) *rīdit*, *†rīdit*, Luul. (HALÁSZ) *rietēt*, Sors., Ht. *rīret*, Drt. *rīri*, *rīdi*, Jmt. (HALÁSZ) *rierih*, *rīdi*, *riedi* 'reiten'; < muin.-skand. *ríða*. Ks. NL s. 263.

Paitsi viimemainituksessa esimerkissä (sana esiintyy vain kerran) tavataan siis dh̄:n rinnalla myöskin d:llisiä kirjoitustapoja. Oletusta vastaan että dh̄ olisi pelkkä ortograafinen omituisuus, puhuu kuitenkin se seikka, että sitä muutoin melkein poikkeuksetta käytetään yksinomaan vokaalienvälistä (tai sananloppuista) dentaalispiranttia merkitsemään. esim. quoddh̄ed (I, 49: 11) 'jättämän', raadh̄e (I, 14: 7) 'neuvon' [harvemmin esiintyy tässä funktiosissa h̄dh̄, d, esim. rah̄dh̄e (II, 15: 19) 'tie', tiedam (I, 119: 152) 'tiedän']. Ainoastaan kaksi tapausta (jotka hyvinkin voivat olla paino- tai kirjoitusvirheitä) olen löytänyt, joissa dh̄ on dentaaliksiiliin merkinä: addhi (IV, 23: 13) 'ymmärtää' ja ijk puoddh̄aha (IV, 28: 29) et punnitse'

Ruotsinlappi.

*Yleinen edustus.*¹

Luulajanlapissa esiintyy puolivokaalin ja likvidan (myöskin *δ* spiranttiin palautuvan *r:n*) jäljessä sekä vahvassa että heikossa asteessa *k*, *t*, *p*. Huomattava on kuitenkin että heikossa muodossa likvidan (myös *δ*:stä syntyneen *r:n*) loppuosa on puheääneton. Ks. WIKLUND, UL s. 74 ja seur., 89 ja seur., 100.

Alkuperäisiä nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustavat resp. *gg*, *dd*, *bb*, heikossa asteessa *kk*, *tt*, *pp*, labiaalinasalin

¹ Otamme tässä ainoastaan tarkemmin tunnetut murteet huomioon.

ja dentaaliklusiilin yhtymää taas $b't \sim pt$ ('merkki tarkoittaa shvaa-äännettä). Ks. *ibid.* s. 74 ja seur., 93 ja seur.

Arjeplogin murteessa esiintyy HALÁSZIN muistiinpanojen mukaan puolivokaalin ja likvidan jäljessä vahvassa asteessa k, t, p (? puolipuheäänellisiä meedioita), joskus k, t, p , heikossa asteessa likvidan jäljessä k, t, p , puolivokaalin jäljessä myös k, t, p . Samoin kuin Luulajan murteessa on Arjeploginkin murteessa heikossa muodossa likvidan loppuosa puheääneton (paitsi *lt* yhtymässä; HALÁSZ kirjoittaa: *lhk, lhp, rht* j. n. e.). Dentaalispirantin ja palataaliklusiilin yhtymää edustaa $d'k \sim tk$. Vrt. *ibid.* s. 74 ja seur., 89 ja seur., 100.

Alkuperäisten nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymäin edustus on sama kuin Luulajan murteessa. Labiaalinasaaalin ja dentaaliklusiilin yhtymää edustaa taas $b'd \sim pt$. Ks. *ibid.* s. 74 ja seur., 93 ja seur.

Kuten tunnettu ei Eteläläpin murteissa enää tavata minkäänlaista astevaihtelua. Puheenaolevien konsonanttiyhtymäin edustus näissä murteissa osoittaa kuitenkin osaltaan jälkiä samanlaisesta vaihtelusta, kuin muissa ruotsinlappalaisissa murteissa tavataan.

Puolivokaalin jäljessä esiintyvät puheäänettömät tenuikset, Frostvikenin, Offerdalin, Undersåkerin ja Herjedalenin murteissa myös puheäänelliset meediat. Esim. V *v_eūōkε*, F. *vūōk^ε*, *vū^εk^ε*, Sk., U. *v_eūkε*, H. *v_eūōkε* 'kleine glocke' (UL s. 304), St. (HALÁSZ) *aute*, V., Sk. *autε*, F., O., U., H. *audε* 'vorn befindlich, vorder-', St. (HALÁSZ) *†ū^ute* 'vor', V *ū^ute*, F. *ū^ute*, O. *ū^uεte* 'hervor' (*ibid.* s. 297 ja seur.), V *dūtεt*, F *dūōtet*, O., U., H. *vū^uεdīō* 'stützen' (*ibid.* s. 295). — Kuten esimerkeistä näkyy esiintyy tenuiksen edellä toisinaan puheääneton vokaali.

Likvidan jäljessä tavataan Stenselen, Vilhelminan, Frostvikenin ja Skaltuganin murteissa k, t, p , muissa g, d, b . Esim. St. (HALÁSZ) *†alōkone*, V *†o_omakonε*, F *†ollk^εenε*, O., U., H. *as^εganε* 'drausen' (UL s. 291), V *†ā_olātō*, F. *†ālltō*, O. *†āladā*, Sk. *†āāatā*, U., H. *†ālldā* 'renntierkuh' (*ibid.* s. 159), St. (HALÁSZ) *†silopa*, V *syl^εp_uε*, F *sil^εp_uε*, Sk. (HALÁSZ) *†šl_lpa*, O. *sil^εb_uε*, U., H. *šis^εb_uε*, 'silber' (*ibid.* s. 258). — Huom. kuitenkin: F *†beārrgō* 'fleisch' (*ibid.* s. 190), O.

švèr^{et}ē, švèr^{et}tē 'schwert' (ibid. s. 63), Ht. *mulldie* 'lockere erde, staub' (NL s. 240; QVIGSTADN mukaan vaihtelevat Hatfjelddalissa sanansisäiset *k, t, p* usein *g:n, d:n, b:n* kanssa, ibid. s. 23).

Nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustavat etelälappalaisissa murteissa *kk, tt, pp*. Esim. St. (HALÁSZ) *hiä^äka*, V., F., O., U., H. *hèk^kē* 'henki' (UL s. 65), V.—H. *ś'èttē* 'abgezäunter platz zum melken der renntiere' (ibid. s. 190), *app^uē* 'ganz' (ibid. s. 287).

Labiaalinasalin ja dentaaliksiilin yhtymän edustajana tavataan Stenselen murteessa *bt, m^ht*, Frostvikenin ja Skaltstuganin murteissa *mt*, Offerdalin, Undersåkerin ja Herjedalenin murteissa *md* (HALÁSZilla *mt*). Esim. St. (HALÁSZ) *†tabō^tit*, F. (HALÁSZ) *†tgmā^ttet*, Sk. (HALÁSZ) *†tgmā^ttit*, O., U., H. *dam^ediō* (UL s. 298) 'kennen, fühlen', St. (HALÁSZ) *†num^htemese*, F. (HALÁSZ) *numtemes*, O. (HALÁSZ) *numteme* 'solch ein, solch'.

Konsonantinjälkeisen δ spirantin edustuksen jälkiä.

Useimmat esimerkit tavataan n. s. etelälappalaisista (Drontheimin, Hatfjelddalin, Stenselen, Tärnan ja Jämtlandin) sekä Sorselen murteesta.¹ 11., 19., 32.—36., 38.—41. kohtien alla mainittujen lisäksi, joista useimmat ovat skandinaavisia lainoja, tapaa lukija joukon samanlaatuisia QVIGSTADN Nordische Lehnwörter teoksessa, esim. artikkeleista *aī^hdī, huvd, livdok, neurā, raide, rav^hdo, rei^hdīt, rēidas, skeudo, snaī^hdīt, snaī^hto, spīdīt, vai^hdī, vēidar, vēi^hdīt*. — Huom. vielä H. *†tāidih, †tāi^hih*, O., U. *tairih* 'weiden lassen, hüten' (HALÁSZ).

Paitsi viimeainittua sekä *savrret* sanaa (ks. 19) ovat kaikki esimerkit lainasanoja.

Suomalaisia lainoja edustaa ainoastaan F., St. *tairēt* (ks. 32), joka lienee vanha kyllä, vaikkakin todennäköisesti alkulappalaista aikaa myöhempi (vrt. ylemp.; merkityksen eriäväisyys pohjoisemmissa ja eteläisemmissä murteissa voi aiheutua suomalaisen originaalisanan myöhemmästä vaikutuksesta edellisiin murteihin).

Mitä skandinaaviin lainoihin tulee, ovat luettelemamme esimerkit hyvinkin eri ajoilta. Niiden leviämiseen sekä äänteellisiin

¹ Vrt. NL s. 25 (Anm. 1). Frusin Nordlandin amtista muistiinpanemat muodot periytynevät myös etelälappalaiselta murrealueelta (vrt. yllä noottia siv. 10).

seikkoihin nähden koetamme ryhmittää niitä tässä kronologisesti, samalla myöntäen, ettei ryhmittelymme monestakaan syystä voi olla täysin varma.

I. Alkulappalaisena aikana lainattuja: Ht. *†leiret* (ks. 33.; *†e < a* alkup. *†n* edellä äännelaillinen), Sors. *rairo*, Ht. *rairu* j. n. e. (ks. 35), Sors. *†ravrie*, Ht. *†ravrije* j. n. e. (ks. NL s. v. *rav'do*), Sors., Tärn., Ht. *sairie*, Drt. *saidie*, *sairē* (ks. 36).

II. Murteittain alkulappiin taikka sen niin sanoakseni „länsilappalaiseen murteeseen“ lainattuja: Ht. *†avrēs* (ks. 11), Sors. *rairales*, Ht. *raireres*, *raires* j. n. e. (ks. 34), Ht. *vīries* (ks. 38).

III. Alkulappia myöhempiä, mutta verraten varhaisia lienevät: Drt. *airē* (ks. NL s. v. *aīdē*), Sors., Ht., Drt. *rairie*, Drt. *rairē* (ks. NL s. v. *raide*), Ht. *†reiret* (? — ks. NL s. v. *reīdit*), Ht. *†reirēs*, *rairūs*, Drt. *reirēs* (ks. NL s. v. *ræidas*), Sors., Ht. *rīret* j. n. e. (?—ks. 40), Ht. *†seiru*, Drt. *†seirā* j. n. e. (ks. 39), Ht. *†sneiret*, *snairie* (ks. NL s. v. *snaīdit*, *snaīto*).

IV Uudempia lainoja: Sors., Ht., Drt. *hūre* j. n. e. (ks. NL s. v. *huvd*), Ht. *†lūreke* j. n. e. (ks. NL s. v. *livdok*), Jmt. *neurā* j. n. e. (ks. NL), Sors. *†skevro^e* (ks. NL s. v. *skeudo*), Ht. *svīret* (ks. NL s. v. *spīdit*), Ht. *†vīre* j. n. e., *†veirare* j. n. e., *†veiret* j. n. e. (ks. NL s. v. *vaīdi*,¹ *veidar*, *veīdit*) y. m.

Epäilemätöntä on että ainakin useimmat mainituista esimerkeistä edellyttävät ääntenmuutosta $\delta > r$, joka myöskin vokaaalien välisessä asemassa on puheenalaisissa murteissa tapahtunut. (Jotkut aivan myöhäiset lainasanat voivat olla poikkeuksena, vrt. alemm.) Tämä käsittää sen, että ne näistä esimerkeistä, jotka ovat lainasanoja, ovat lainatut δ :llisinä, s. o. lainanantaja-kielen dentaalinen spirantti on lainatessa säilynyt. Kun osa niistä — ensi ryhmän sanat — varmaankin ovat alkulappalaiseen aikaan lainatut, voimme siis pitää todistettuna, että näissä sanoissa on jo alkulapissa esiintynyt δ . Samoin niissä kahdessa mainitsemassamme esimerkissä, jotka ovat alkuperäisiä. Aikaisemmin olemme osoittaneet että alkulapin „itälappalaisessa murteessa“ on ollut klusiilin ja homorgaanisen spirantin vaihtelu konsonantinkin jäljessä. On

¹ *ai*:lliset muodot ovat varmaankin vanhempia.

näin ollen todennäköistä, että meillä puheenaolevissa esimerkeissä on jälkiä samanlaisesta vaihtelusta, t. s. että mainittu vaihtelu on alkulappalainen. Norjanlapista mainitsemamme pari esimerkkiä vahvistavat myöskin tätä johtopäätöstä.

Siihen nähden, ettei kysymyksessä olevaa vaihtelua missään koko länsilappalaisella (s. o. Norjan- ja Ruotsinlapin) alueella tavata säilyneenä. täytyy meidän olettaa, että se tällä alueella on hyvin varhain hävinnyt, varmaankin jo alkulapin „länsilappalaisessa murteessa“ Vahva aste on useimmissa tapauksissa yleistynyt, ainoastaan muutamissa harvoissa heikko. Toisen ryhmän sanoissa ei siis todennäköisesti koskaan ole tätä vaihtelua ollut (vrt. mitä yllä olemme esittäneet Inarin murteenen nähden), saatikka myöhemmissä lainoissa. Niissä murteissa, joissa toisen ja kolmannen ryhmän sanoissa tavataan klusiili, on siis täytynyt tapahtua tässä asemassa δ :n äännelallinen muuttuminen dentaaliklusiliksi.¹

Mitä neljännen ryhmän sanoihin tulee, niin on $\delta > r$ muutoksen verraten suureen leviämiseen nähden todennäköistä, etteivät kaikki tähänkuuluvat sanat ole olleet puheenaolevassa äännekehityksessä mukana, vaan ainoastaan ne, jotka tavataan laajemmalla alueella. Toisissa meidän täytyy olettaa alkukielen dentaalispirantin² suorastaan

¹ Samanlaista äänteenmuutosta emme voi olettaa Inarinlapissa tapahtuneen niissä harvoissa skandinaavisissa lainoissa, joissa puolivokaalin jäljessä esiintyy d (miten olisi δ silloin toisissa sanoissa säilynyt?) eikä se ole tarviskaan, sillä osalta ne ovat alkulappalaisia ($r\dot{a}\dot{u}\dot{u}dd$ 'rautu' $r\dot{i}\dot{i}dd$ 'riita'), joten d voi johtua vahvasta asteesta, osalta taas lainoja Norjanlappalaisista murteista ($p\dot{i}\dot{u}dd\delta$ 'pyytää'; $t\dot{a}\dot{u}dd$ on luullakseni lainattu suomesta; samoin $k\dot{a}\dot{i}dd$ 'kaide').

² Jämtlandin ruotsalaismurteissa on δ vielä nykyäänkin tavallinen vokaalienvälisessä asemassa, sitävästoin on Herjedalenin murteissa δ :n sijalla d , ks. Nyare bidrag till kannedom om de svenska landsmålen o. svenskt folklif XV,3 s. 24—26. Frostvikenin murteesta mainitsee K. H. WALTMAN: „d och g bli i in- och utljud ofta frikativa“ (ibid. XIII,1, s. 4). (Norjalaisissa murteissa on δ vokaalinjälkeisessä asemassa säilynyt ainoastaan etelä-Søndmøressä — siis jotenkin kaukana lappalaisalueelta, ks. ALF TORP ja HJALMAR FALK, Dansk-norskens lydhistorie, s. 196.)

korvatus rillä. Varmaankin on näin ollut laita esim. niin uuden-aikaiselta tuntuvassa sanassa kuin Offerdalin murteen **förböuri* (HALÁSZ; = ruots. *förbjuda*).

Ulkopuolella etelälappalaisia ja Sorselen murretta olen tavannut Ruotsinlapin alueelta ainoastaan yhden dentaalispiranttia edellyttävän esimerkin, yllä (13) mainitsemamme Luulajalaisen sanan **kuəraqe-*. Jos ehdottamamme etymologia on oikea, olisi sana selitettävissä lainana eteläisemmistä murteista, siihen nähden että Luulajanlapissa alkuperäistä (vokaalienvälistä) *ð*:tä edustaa *t* (joskus *d*, ks. UL s. 100).

Koska tässä murteessa *t* myöskin esiintyy yleisenä edustajana puolivokaalin jäljessä sekä vahvassa että heikossa asteessa (vrt. ylemp.), on mahdollista että *t* joissakin tähänkuuluvissa tapauksissa palautuu aikaisempaan *ð*:hen. Mahdolliset jäljet *ð*:n edustuksesta ovat siis äännelailistakin tietä voineet tasoittua. —

Yllä esittämilläni perusteilla oletan siis, että alkulapissa on tavattu puheäänellisen konsonantin jäljessä klusiilin ja homorgaanisen spirantin vaihtelu. Onko vahvassa asteessa ollut tenuis vai meedia, se kysymys on mielestäni ratkaistavissa samalla tavalla kuin teimme „itälappalaiseen alkumurteeseen“ nähden — siis edellisen eduksi. (Tenuiksen muuttuminen meediaksi on voinut tapahtua jo „länsilappalaisessa alkumurteessa“.) Se muistutus tätä ratkaisua vastaan voitaisiin tehdä, että vahvalle asteelle täten tulisi lähipitäen sama alkumuoto kuin WIKLUND on olettanut lpN. *dalkke*, *aitte*, *arppo* ja sentapaisilla sanoilla olleen (vrt. UL s. 109). Toivon kuitenkin toisella kertaa saavani tilaisuutta todistaa, että viimemainitussa sanaryhmässä on (heikossakin asteessa) lähdettävä geminaattaklusiileista (lpI *pāḷḷk̄i* 'palkka' ~ sg. gen. *pāḷhi* < **pāl'kkē* ~ **pāl'kkē*, vrt. *ākk̄v* 'isoäiti' ~ sg. gen. *āhu* < **ā'kkō* ~ **ā'kkō*, *jūhā* 'joki' < **jō'kkā*).

Toinen seikka, joka ensi silmäyksellä näyttäisi puhuvan esitettyä teoriaa vastaan, on se että useissa Norjan ja Ruotsinlappalaisissa murteissa esiintyy tavallaan aivan päinvastainen vaihtelu: heikossa asteessa vähemmän puheäänellinen äänne kuin vahvassa. Tähän on huomautettava, kuten esityksestämmekin selviää, että viimemainittu vaihtelu ei voi olla „länsilappalaista alkumurretta“ van-

hempi, ja että tällöin jo oli vahvan asteen yleistys tapahtunut, joten puheenaolevalla vaihtelulla ei ole minkäänlaista tekemistä olettamamme alkulappalaisen vaihtelun kanssa.¹

Ii.

¹ Prof. SETÄLÄ on eräässä luentosarjassa lausunut sen mielestäni hyväksyttävän oletuksen, että puheäänellisyyden eriäväisyys länsilappalaisissa murteissa aiheutuisi klusiilia edeltävän puheäänellisen konsonantin pituusvaihtelusta: pitemmän konsonantin jäljessä on puheäänellisyys siirtynyt meediaankin, jotavastoin heikossa asteessa jossa edeltävä puheäänellinen konsonantti oli lyhyt, meedia säilyi puheäänettömänä.

Tarina Toijan Paavosta.

Kirjoittanut

B. F. GODENHJELM.

Lukija muistanee Runebergin idyllien ja epigrammien joukossa kertomuksen väkevästä hämäläisestä, Ojan Paavosta, joka uhmaten kehui, ett'ei kukaan voisi pidättää häntä paikallaan, mutta tunnusti itsensä voitetuksi, kun ihana Anna häntä lähestyi. Kuvauksen pohjana on nähtävästi kansantarina, jota ennen kerrottiin ja kenties nytkin vielä kerrotaan Kymenlaaksossa. Tuon voimakkaan miehen sanotaan asuneen Kinasaaressa Iitin ja Valkealan rajalla ja hänen nimensä on Toijan Paavo. Seuraava kertomus, jonka nuoruudessani, 1860-luvulla, kirjoitin muistiin Kymissä, ansainnee huomiota, etenkin yhteytensä tähden Runebergin yllämainitun runoelman kanssa. Olen pannut sen paperille tavallisella kirjakielellä, en tosin sanasta sanaan, mutta kuitenkin lause lauseelta ja sanojenkin puolesta noudattaen sitä tapaa, jolla vanha Alatalon Matti sen minulle kertoi.

Toijan Paavo asui Kinasaaressa. Se oli julman vahva mies. Kun hän lapsena oli ristittävä, oli pohjalainen läsnä, joka kutsuttiin kummiksi. Niinkuin tiedetään, kaikki pohjalaiset ovat suuria noitia. Pohjalainen sanoi: „ei minulla ole paljon varoja, sentähden en voi pojalle antaa kumminlahjaa; sen sanon kumminkin, että vahvaksi se tulee eikä se koskaan suutu.“ Niin tapahtuikin. Poika kasvoi vahvaksi eikä suuttunut koskaan, vaikka sille olisi mitä

tehty. Ja julma olisikin ollut, jos olisi suuttunut. Kun miehet pidoissa joskus rupesivat tappelemaan, antoi Paavo heidän vaan tappellessa, siksi kuin rupesi verta juoksemaan. Mutta silloin hän otti heitä kiinni olkapäistä ja tempasi miehet erilleen sanoen: „tapelkaappas nyt!“ — Kerran Paavo, kun tuli tupaan, nousi peräpöydälle, nosti vähäisen kattoa ja pani kintaansa seinän ja katon väliin. Siellä ne ovat vielä tänäkin päivänä; ken ei usko, menköön katsomaan. — Paavon voima tuli aina kaksinkertaiseksi, kun hän veti housunsa ylös, ja samoin tyttärensäkin voima, kun hän veti hammettansa. Sillä Toijan Paavolla oli tytärkin erinomaisen vahva. Kerran oli viisikymmentä miestä vetämässä laivaa taipaleen yli, eivätkä saaneet sitä vedetyksi. Silloin Toijan Paavo sanoi tyttärelleen: „meneppäs auttaan.“ Tyttö menikin auttamaan ja veti yhdellä sormella laivan taipaleen yli.

Helsinki.

Eine samojedische Herrschaft.
Kambalnitsa.

Der Samojede ARTEMIJ BOBRIKOFF
und seine Frau.

Samojeden in A. BOBRIKOFF's Lager.

Samojedisches Gespann. Mesen.

Partie von A. BOBRIKOFF's Lager in der Nähe des Flusses Madahá.

Ein Besuch bei den Samojeden auf der Halbinsel Kanin.

VON

WILHELM RAMSAY.

Die finnisch-ugrische Gesellschaft hat mich mit der Bitte beehrt einiges über die Samojeden zu erzählen, mit denen ich während einer geologischen Forschungsreise auf der Halbinsel Kanin im Sommer 1903 zu verkehren Gelegenheit hatte ¹⁾. Obgleich ich mir wohl bewusst bin, dass die oberflächlichen Beobachtungen eines Nicht-Fachmanes geringen Wert für die ethnographische Wissenschaft haben, will ich mich doch nicht einer Mitteilung meiner persönlichen Erfahrungen und Eindrücke entziehen.

Die in das Eismeer auslaufende Halbinsel Kanin ist der westlichste Teil der grossen eurasiatischen Tundra. Sie wird zum grössten Teil aus Moräne und anderen Ablagerungen der Eiszeit aufgebaut, die über weiten Strecken flachwellige Bodenformen mit mächtigen Torfschichten und Morästen in ihren niedrigsten Partien, aber auch hie und da Hügellandschaften bilden. Im Norden zieht durch die Halbinsel vom Vorgebirge Kanin Noss im NW nach dem Kap Mikulkin im SO ein Bergrücken, von den Samojeden Paë, von den Russen Kamen genannt. Die ganz offenen Küsten sind dem zerstörenden Angriffe der Meeresbrandungen ausgesetzt.

Schon in der Umgebung der Stadt Mesen am Anfang der Halbinsel Kanin begegnet man grösseren oder kleineren waldlosen Flä-

¹⁾ Ein Bericht über diese Reise sowie eine Karte der Halbinsel Kanin findet sich in Fennia 21, n:o 6. Siehe auch Fennia 21, n:o 7!

chen mit Tundravegetation, und je mehr man nach Norden gelangt, um so mehr dehnen sich diese Tundrapartien aus, während die Wälder, in denen Lärchenbäume eine hervorragende Rolle spielen, ein immer kümmerlicheres Aussehen bekommen. Schliesslich hören die letzten inselartigen Baumbestände auf, und eine flachwellige öde Torf- und Moränenlandschaft breitet sich vor dem Auge aus.

So weit der Wald sich nach Norden erstreckt, findet man Ansiedelungen von Russen. Die Zahl ihrer Dörfer scheint seit CASTRÉN's Zeiten sich weder verringert noch vermehrt zu haben. In den nördlichsten von ihnen — Ness und Mglá — kann Ackerbau nicht mehr getrieben werden, und die Einwohner ernähren sich durch Handel mit den Samojeden, durch Vieh- und Renntierzucht sowie durch Fischfang längs der Westküste der Halbinsel bis zur Bugranitsa und zum Vorgebirge Tarchanoff.

Die Bewohner des waldlosen Gebietes sind die Samojeden, die sich jedoch nur im Sommer und Herbst hier aufhalten. Im Winter ziehen sie in den Wäldern zwischen der Bucht Tschesskaja und der Winterküste am Weissen Meere umher. Während dieser Jahreszeit machen sie ihre Geschäfte mit den Russen, verkaufen Renntierfleisch und -häute, Felle von erbeuteten Eisfüchsen und Seehunden u. a. Pelzwerk, kaufen sich Mehl, Tee, Zucker, Kleiderstoffe, Metallwaren, Munition, Waffen und andere Bedarfsartikel. Da versehen sie sich auch mit Zeltstangen, Birkenrinde, Schlittenkufen und anderem Nutzholz aus den Wäldern. Während dieser Fahrten kommen sie südlich bis nach der Stadt Pinega, ja bis nach Archangelsk, wo es während der Maslinitza ein beliebtes Vergnügen der Russen ist mit Samojedenschlitten und Renntieren herumzufahren. — Bei den Fahrten nach Osten gelangen sie in Verkehr mit den Timanschen Samojeden, mit denen sie dann bisweilen auch durch Ehen in nähere Verwandtschaft treten. So z. B. hatte ich in der Nähe des Kapes Mikulkin auf der Halbinsel Kanin als Kutscher meines Schlittens ein junges Mädchen, welches erzählte, dass sie von der timanschen Tundra stammte, aber nach dem Tode ihrer Eltern von verwandten Kaninschen Samojeden aufgenommen worden sei.

Beim Eintritt des Sommers — Ende Mai oder Anfang Juni — begeben sich die Samojeden mit ihren Renntierherden nach den

Kaninschen Tundren, wohin die guten Wiesen und Grasweiden die Tiere locken, und wo die Mücken nicht so zahlreich und lästig sind wie in den Wäldern. Wir hatten Gelegenheit einer solchen Karawane am 23. Juni bei ihrem Übergang über den Fluss Tschoscha zu begegnen. Zuerst kamen Schlitten auf Schlitten — wohl über vierzig — heran, jeder mit drei, vier oder sechs Renttieren bespannt und von einem männlichen oder weiblichen Kutscher mit einem 3 bis 4 m langen Stabe gelenkt. Sie waren mit langen Zeltstangen, Renttierfellen, Zelttüchern, allerlei Hausgerät, buntgemalten Kisten, Mehlsäcken u. s. w. beladen. Die Leute wurden mit einem Kahn über den Fluss gesetzt. Die vorgespannten Renttiere schwammen mit den Schlitten hinter sich hinüber, und zuletzt wurden über hundert Reservezieher über den Strom getrieben. Die Hauptherde, mehr als dreitausend Tiere, weidete, von Wachthunden zusammengehalten, ein paar Kilometer südlicher und sollte erst am folgenden Tage weiter getrieben werden. — Die Herren dieser Karawane und der Herden, die Brüder Lambej, waren Syrjänen, aber gemischter Abstammung, indem ihre Mutter ein russisches Weib war. Auch hatte der eine von ihnen eine Russin zur Frau. Sie waren erst vor fünfzehn Jahren, als die Renttierpest ihre frühere Heimat, die Timanschen Tundren, heimsuchte, nach den Kaninschen übergesiedelt — zum Verdruss der Samojeden, die indessen ohne Erfolg sich an die Behörden wendeten, um die Eindringlinge los zu werden. Die Diener waren zum grössten Teil Samojeden; doch befand sich sogar ein reiner Russe unter ihnen.

Die Kaninschen Samojeden halten sich hauptsächlich in der nördlichen Hälfte der Halbinsel zu beiden Seiten des Paë auf, um sich während der schlimmsten Mückenzeit nach der Hochebene des Gebirges zu begeben. Jede Familie zieht in ihrem Gebiete umher und treibt Fischfang in ihren Flüssen und an ihren Uferplätzen. Man wechselt der Renttiere wegen oft den Platz des gewöhnlich nur aus einem oder zwei Zelten bestehenden Lagers. Nur reichere Leute wohnen in Lagern, die aus zwei oder drei Zelten bestehen.

Diese Zelte sind immer auf folgende Weise gebaut: eine Anzahl lange Holzstangen werden in einer kreisrunden Peripherie von ungefähr 4 bis 4,25 m Durchmesser zusammengestellt und oben

zu einem Bündel vereinigt. Über dieses konische Gerüst legt man grosse Matten aus zusammenge nähten Birkenrindenstücken. Oben ist eine Öffnung für den Rauch, auf der einen Seite die Tür. Rechts vom Eingange auf schönen, weichen Renntierfellen lassen sich der Hausherr und seine Gäste nieder, die linke ist der Dienerschaft angewiesen. In der Mitte des Zeltes ist die Feuerstätte, der Tür gegenüber befindet sich das Geschirr und alles, was zur Küche und zum Haushalt gehört. — Ausser den Zelten haben alle wohlhabenden Familien an irgendeinem Zentralorte ihres Gebietes eine aus Balken errichtete Bude (Ambar), ein Depot für Proviant, allerlei Bedarfswaren und gesammelte Vorräte von Fisch, Pelzwerk u. s. w. Die für die Aufführung dieser Buden nötigen Balken und Planken sind eine Gabe des Meeres. Die Küsten sind nämlich mit allerlei Treibholz reichlich gesegnet, darunter auch mit Eichenholz von gescheiterten Fahrzeugen, welches die Samojeden „überseeische Birke“ nennen.

Da wir für unsere Exkursionen auf den Tundren und im Gebirge Rentiere, Schlitten und samojedische Kutscher brauchten, kamen wir häufig in Berührung mit den Nomaden und waren oft Gäste bei ihnen, und ich will meinen Besuch bei dem reichsten unter den Kaninschen Samojeden, Artemij Bobrikoff, schildern.

Dieser Bobrikoff ist eben so sehr für seine Eitelkeit wie für seinen Reichtum bekannt. Um die erstere zu befriedigen, hat er sich den Titel „Popetschitelj Bolnitsi“ verschafft. Dies kostet ihn 50 Rubel jährlich. Für den feinen Zaun, den er um den Friedhof in Mesen hat bauen lassen, hat er eine Medaille „für Diensteifer“ bekommen und durch Rettung Schiffbrüchiger am Kanin Noss sich eine zweite verdient. Zu diesem mächtigen Manne, der sich im Sommer in den Umgebungen des Flusses Madahá, nördlich vom Paë aufhält, reiste ich von der Mündung der Bugranitsa in Begleitung des Samojeden Jefsej Andrejoff und seiner Mutter, einer Schwester Artemij Bobrikoffs. Auf samojedische Weise hatte jeder Reisende einen Schlitten für sich, von 4 bis 5 Tieren gezogen. Nach einer langen Fahrt über den nebeligen Paë langten wir am Morgen um 3 Uhr im Lager Bobrikoffs mit seinen drei Zelten an. Das Gebell der Hunde meldete uns an, Jefsejs Mutter Anna ging in das Zelt ihres Bruders hinein, und er selbst kam bald heraus, um

uns zu begrüßen und zu sich einzuladen. Die meisten Bewohner schliefen noch, aber auf der vornehmen Seite der Wohnung war man schon munter geworden, und ich musste den Hochsitz einnehmen. Unser Wirt bezeugte seine Freude darüber, dass ein so hoher Herr den langen Weg gefahren war, um ihn zu besuchen. Ich antwortete, dass man selbstverständlich nicht nach Kanin kommen könne, ohne dem reichsten und berühmtesten Manne der Halbinsel seine Aufwartung zu machen. — Der Tee war schon gekocht und wurde mit russischen Kringeln und Präniken serviert. Der Fleischtopf brodelte auf dem Feuer und Brot (Resk) wurde gebacken. — Jefsej, mein Führer, erinnerte mich jetzt, dass die nächtliche Reise sehr kalt gewesen war. Leider verstand ich seine zarte Anspielung und reichte ihm eine von den Brantweinflaschen, die ich als Gabe für meinen Wirt mitgenommen hatte. Jefsej erwärmte sich mit einem Schnaps und schenkte der ganzen Gesellschaft, Männern und Weibern, wohlgefüllte Gläser ein. Meine Wirte wurden zwangloser und überhäuften mich mit Fragen. Man wollte wissen, warum ich nach der Halbinsel Kanin gekommen war und welchen Weg, ob ich den Zar besucht, wie viele Generäle ich gesehen hätte, welchen Rang ich bekleide, wie weit ich vom Zaren sitze, wenn ich bei ihm zum Mittagessen geladen sei u. s. w. Meine Antworten erhöhten Bobrikoffs Achtung für mich, er wollte meine Hände küssen, obgleich er mich auch wissen liess, dass er selbst Titel, Rang und Medaillen besass. Ich gab seiner Hoffart neue Nahrung durch die Mitteilung, dass ein Namensvetter von ihm der höchste Beamte in Finland sei.

Nach der Mahlzeit legte ich mich schlafen, meine Konviven aber, die ihre Zungen mit Brantwein gefeuchtet hatten, empfanden ein Bedürfnis nach mehr und setzten das Pokulieren in einem anderen Zelte fort. Anna hatte eine Flasche mitgenommen, Eugenij, Artemijs Sohn, spendierte eine zweite, und Artemij noch eine dritte. Ich hörte, dass die Stimmung im Steigen war. Mein Schlaf war darum weder lang noch ungestört. Bald kamen die Teilnehmer des Trinkgelages, der eine nach dem anderen, zu mir mit folgenden Anreden: „Du kannst ruhig schlafen, die Samojuden sind keine Russen. Sie rühren deine Sachen nicht an“. „Wie lange willst du noch schlafen, Hochwohlgeborener?“ „Wer darf dich morgen fahren?“ „Steh

auf, wann du willst! Wir wollen dir Tee kochen, aber du kannst auch ruhig schlafen, wenn du es vorziehst“ u. s. f. Müde wie ich war, schlief ich ein, erwachte aber kurz darauf infolge eines schweren Druckes auf meiner Brust. Der Alp, der mich presste, waren Herr und Frau Bobrikoff, die sich quer über mich gelegt hatten und eifrig in meinem Rucksack suchten. Meine grimmigen Blicke begegneten ihren stieren Augen. Frau Bobrikoff liess sich aber nicht verblüffen und äusserte mit branntweinduftender Stimme: „Wir haben gehört, dass du eine Flasche Wodka für uns hast, es wäre jetzt an der Zeit sie herauszugeben“. Ich überreichte ihnen die Flasche und durfte dann ruhig ausschlafen.

Als ich aufstand und aus dem Zelte kam, stand die Sonne hoch am Himmel und beschien das Lager, die drei Zelte, die Bude und eine kleine Kapelle, die Bobrikoff für seinen Privatgebrauch gebaut hat. Nebenan waren ungefähr hundert Zugtiere in einem von Schlitten und Stangen gebildeten Pferch zusammengetrieben. Man suchte die für meine Exkursion nötigen Tiere aus. Die Wächter der Tiere und alle übrigen Diener waren vollkommen nüchtern. Es hatten folglich nur die Bobrikoffschen Herrschaften und meine Begleiter von der Bugranitsa sich mit dem Nektar der russischen Regierung verpflegt, und das sah man ihnen zur Genüge an. Sowohl Weiber wie Männer waren schon in dem Stadium, wo der Rausch seine üblen Wirkungen fühlen lässt. Nur der alte Artemij war noch frohen Mutes und wankte herum in seiner langen Malitsa, barhaupt und zottig, mit seinen Medaillen in den ausgestreckten Händen. Mehr als zehn Mal wurde ich gebeten die Inschriften laut vorzulesen: „sa userdie“ und „sa spasenie pogibavschtschich“ Der alte Bobrikoff war glücklich und stolz, bis er endlich zwischen die Kufen eines Schlittens fiel und einschlief.

Als ich nach einer mehrstündigen Exkursion in den Umgebungen des Flusses Madahá in das Lager zurückkam, fand ich die Bacchanten in einer schlaffen Katerstimmung, schneegemengtes Wasser *recollandi causa* trinkend. Zu Hause bei Bobrikoff war jetzt ein scharlachrotes Tuch auf dem Hochsitz ausgebreitet worden. Der Wirt und ich setzten uns darauf. Er wollte jetzt durch einen grossartigen Empfang das Brantweinintermezzo bemänteln. Tee mit

Kringeln und Bonbons wurde vorgesetzt und nachher eine reichliche Mahlzeit: gebratener Schnäpel, Entenbraten mit eingemachten Sumpfbrombeeren, gekochte Renttierzunge und Hirsengrütze. Diese Gerichte wurden nur auf der Seite der Herrschaft serviert. Die Dienerschaft musste sich mit gekochtem Renttierfleisch und Resk begnügen.

Während der Mahlzeit hatte ich einen Uniformsrock auf dem roten Tuche wahrgenommen. Die Zeichen der goldenen Knöpfe und Tressen deuteten auf den Anzug eines Dieners der Gerechtigkeit hin. Artemij hatte denselben von einem Beamten in Mesen gekauft, als er seinen Titel bekam, denn man hatte ihm versichert, dass mit dem letzteren das Recht eine Uniform des siebenten Ranges zu tragen verbunden sei. Es versteht sich, dass ich meinen Wirt mit Montur und Medaillen photographierte.

Nachher zeigte mir Bobrikoff seine Bude mit den Schätzen von Pelzwerk, Häuten, Mehl, Nägeln u. s. w. und führte mich nach der Kapelle. Dieselbe ist niedrig und klein, aber im Inneren prahlerisch ausgestattet. Die Hinterwand ist mit teuren Bildern des Heilands, der Mutter Gottes und anderer Heiligen geschmückt. Auch fehlte es nicht an Kerzen und Räucherbecken. Die Seitenwände waren mit Farbendruckbildern der Zaren und ihrer Familien, berühmter Klöster und von Kriegsszenen behängt. — In seinem Heiligtum frug mich schliesslich der reiche Samojede, ob die Hingeschiedenen seines Stammes zu Gott in den Himmel kämen. Die Russen sagten nämlich, dass die Samojeden vor Gott nicht mehr wert seien als die Renttiere. Ich tröstete ihn damit, dass alle Völker in dieser Hinsicht dieselben Chancen haben.

Auch bei den viel ärmeren Stammesbrüdern Bobrikoffs wurden wir immer gut empfangen, obgleich wir ihrer unglaublichen Unsauberkeit wegen nicht von all dem Guten geniessen konnten, das man uns vorsetzte. Bei jedem Besuch wurde Tee gekocht, und frischgebackenes Brot geröstet. Es steht nämlich in jedem Zelte ein hölzernes Gefäss mit fertig geknetetem saurem Teig, wovon man nach Bedarf nimmt und um einen langen Stecken rollt, der in den Boden bei der Feuerstätte aufgestellt und vor dem Feuer gedreht wird, bis das Brot, s. g. Resk gebacken ist. — Beim Scheuern der Trink- und Ess-

gefässe verwendet man Bündel aus langen feinen Birken- oder Espen-spänen, die man durch Abschaben von frischem Holze sich angefertigt hat.

Bei den Besuchen soll man seinen Wirten immer eine kleine Gabe mitbringen, am liebsten etwas Branntwein. Auch die Samojeden brachten bei ihren Gegenbesuchen bei uns Gaben mit: Wildgänse, Renntierfleisch u. s. w. und machten auf eine gute Verpflegung Anspruch. Vor allem stand ihr Sinn nach Branntwein, aber sowie ihnen irgend etwas von unseren Sachen gefiel, wollten sie es haben oder wenigstens kaufen. Es war oft schwierig solche Gäste auf die richtige Weise zu behandeln, damit sie nicht wie unverständige Kinder zornig wurden, wenn man ihren Wünschen und Verlangen nicht willfahren konnte.

Die Zahl der Samojeden im Bezirke Mesen, d. h. hauptsächlich der Kaninschen Samojeden, beträgt nach der allgemeinen Volkszählung vom Jahre 1897 1062, 544 männl. und 518 weibl. In den letzten Jahren hat sie sich eher verringert als vermehrt infolge von Scharlach, Pocken und anderen Krankheiten, welche besonders die jüngste Generation dezimiert haben. Gewöhnlich sind die Familien nicht gross, und die Kinderschar auffallend klein, ja zahlreiche Familien waren kinderlos.

Im allgemeinen habe ich den Eindruck, dass die Kaninschen Samojeden nicht wohlhabend sind in Folge ihrer Trunksucht und durch die rücksichtslose Exploitation, der sie von Seite der benachbarten Russen ausgesetzt sind. Es herrschen unter ihnen jedoch sehr verschiedenartige Vermögensverhältnisse und Lebensbedingungen. Einige von ihnen können als sehr reich bezeichnet werden, wie z. B. der genannte A. Bobrikoff und sein Bruder Nikolaj. Sie besitzen mehrere tausend Renntiere, grosse Vorräte an Pelzwerk, viel Geld auf der Bank (man sagte 40,000 Rubel) und haben mehrere andere Familien in ihrem Dienste. Die meisten leben aber in viel anspruchsloseren Verhältnissen, und die Zahl ihrer Renntiere ist gering. Einige von ihnen scheinen in einer gewisser Abhängigkeit von russischen Bauern zu stehen und hüten deren Renntiere mit den eigenen zusammen. Einige wieder überlassen während des Sommers ihre wenigen Tiere anderen zum Hüten und ernähren sich mit

Seehund- und Fischfang. Diejenigen, welche keine Renttiere besitzen oder sich keine verschaffen können, sind Diener bei den Reicheren. Schliesslich giebt es eine nicht unbedeutende Anzahl von Samojeden, die in Folge von Trunksucht, Krankheit und anderem Unglück in eine solche Armut geraten sind, dass sie bei den Russen betteln gehen oder sich bei ihnen den allerniedrigsten und verachtetsten Arbeiten, wie z. B. Töten und Schinden von Pferden, Hinrichten von überflüssigen Hunden und Katzen, unterziehen müssen. Sie leben Sommer und Winter in den elendsten Zelten neben den russischen Dörfern und Kleinstädten des Nordens. Schon bei Archangelsk begegnet man ihnen.

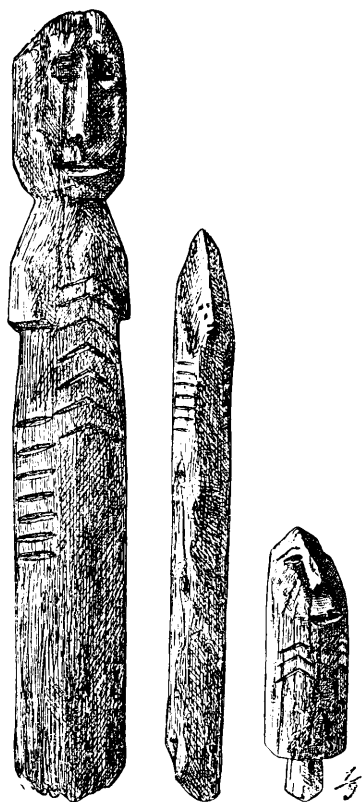
Die Samojeden sind nicht in dem Masse denationalisiert wie die russischen Lappen, deren Bekanntschaft ich auf der Halbinsel Kola gemacht habe. Während diese im Schlechten wie im Guten ihre Nachbarn, die Russen, nachzuahmen versuchen, sind die Samojeden noch stolz darauf ein Volk für sich mit besonderen Eigentümlichkeiten zu sein. Im Gegensatz zu den Kolalappen, welche im Sommer abgelegte russische Kaftane und Hemden tragen und recht verlottert aussehen, kleiden sich die Samojeden noch in die Malitsa und andere Trachten aus Renttierfellen, die ihre Weiber genäht haben. — Von Kulturgegenständen und Fabrikwaren haben selbstverständlich schon z. B. Gewehre, Munition, Nadeln, Zwirn, Zündhölzer u. s. w. den Weg zu ihnen gefunden. Auch in der Fabrik hergestellte Kochgefässe und Teekessel sowie Porzellangeschirr und gedrechselte buntgemalte Holzschalen findet man in den Zelten. Samoware aber, die bei jeder Familie in Russisch-Lappland zu sehen sind, findet man noch nicht bei den Nomaden der Kaninschen Tundren. — Tischmesser und Gabeln waren sogar bei den reichsten unter ihnen nicht zu sehen. — Die meisten Hausgeräte sind von den Samojeden selbst aus Holz, Knochen und Renttierhorn verfertigt. — Ein Ethnograph würde auf der Halbinsel Kanin interessante Sammlungen von organellen Trachten, Hausgeräten u. s. w. zusammenbringen können.

Die Samojeden sind zum griechisch-orthodoxen Glauben bekehrt. Es übte besonders der bekannte Archimandrit Venjamin in den 30-er Jahren des vorigen Jahrhunderts eine fruchtbare Tätigkeit unter dem bis dahin ziemlich heidnischen Volke aus, und seit dieser Zeit bilden

die Kaninschen Samojeden eine christliche Gemeinde mit Priester und Kirche im Dorfe Ness.

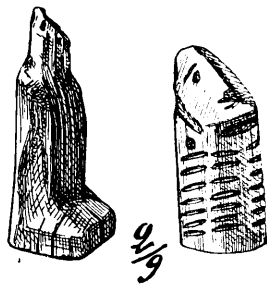
Indessen werden die Opferplätze der alten Götter fortwährend heilig gehalten, und den älteren Göttern — Bolvanen — wird noch heutzutage geopfert. — Wir hatten oft mit unseren samojedischen Freunden von diesen Götzen geredet, aber unsere Wünsche an eine Bolvanstelle geführt zu werden wurden mit allerlei Vorwänden abgelehnt. Eines schönen Tages bot sich dennoch die gewünschte Gelegenheit dar. Als ich nämlich an den Ufern des Flusses Krinka an der Nordküste von Kanin exkurrierte, begegnete ich einem alten

Samojeden, der sich als David Petrovitsch Lukareff vorstellte, wohnhaft am Flusse Siatai-jehá, russisch Bolvan-skaja. Der Name des Flusses veranlasste mich zu fragen, ob dort viele Bolvanen wohnten. „So viel du wünschst“, antwortete David, „willst du sie sehen?“ Seine Einladung wurde selbstverständlich angenommen, und mit seinem Renntiergespann reisten wir nach seinem Lager. Als ob die Götter ihre Unzufriedenheit mit dem beabsichtigten Besuche zeigen wollten, verwandelte sich plötzlich das schöne Wetter in Platzregen, Blitz und Donner. Durchnässt langten wir bei Davids Zelt an. Er war nicht reich, seine Gastfreundschaft war aber gross, und nachdem wir Tee getrunken und unsere Anzüge getrocknet hatten, machten wir uns in Begleitung seiner Frau

und seines Sohnes nach der Bolvanstelle Pommokodjé, einem Felsen am Nordrande des Paë, auf. Wir fuhren mit den Schlitten gerade in den grossen Tempel hinein. Sein Fussboden war die Hochebene des Gebirges, die Decke der zur Zeit bewölkte Himmel, der Altar ein hoher, steiler Felsen. Auf einem Absatze desselben standen wohl

über hundert Bolvanen, klotzige aber doch erkennbare Holzbilder eines dem Homo sapiens ähnlichen Wesens (siehe die Abbildungen). Sie gehörten den verschiedensten Generationen an: da standen alte moos- und flechtenbewachsene Veteranen aus den Zeiten, da der Archimandrit Venjamin den Heiden auf den Kaninschen Tundren den rechten Glauben noch nicht gepredigt hatte; graue Bolvanen von mittlerem Alter, die trotz der fruchtbringenden Tätigkeit des Apostels zur Welt gekommen waren, und schliesslich hell leuchtende junge Götzen aus den allerletzten Jahren. Vor der Reihe der Götter lag ein grosser Haufen Renntierschädel mit ansitzenden Hörnern, und über diesem Stapel erhoben sich auf hohe Stangen aufgefplant, die zuletzt geopfertten Häupter. Da das Geweih noch zum Teil Haut und Haare trug, wurde es mir klar, dass den alten Göttern noch heutzutage Opfer dargebracht werden. David gestand, dass dies der Fall sei, er sagte aber, dass man nicht wisse, wer die Heiden seien. Er erzählte, wie die Tiere geopfert werden: zwei Männer erdrosseln das Tier mit einem Strick, während ein dritter es auf den Knien an den Boden drückt. Sobald das Tier den Geist aufgegeben hat, wird sein Körper geöffnet, und die Bolvanen mit seinem Blut bestrichen. Das Fleisch und die Haut nimmt der Opfernde mit sich, das Haupt wird aber vor den Göttern, wie oben erwähnt, aufgestellt. Bei jeder Opfergelegenheit werden ein oder zwei neue Bolvanen zu den alten gestellt. David schilderte die Umstände mit einer Anschaulichkeit, die auf Autopsie hindeutete. — Meine Begleiter scherzten allerdings über die dummen Leute, die von ihnen selbst gemachte Holzbilder für Götter hielten, aber ihr Lachen klang gezwungen. Angstgefühle hatten sich offenbar in ihrem Sinn eingestellt, und als ich mir eine Anzahl Bolvanen aussuchte, baten sie, ich möchte die *Siatai* gut behandeln, und beruhigten sich, als ich erklärte, wie dieselben in einem Museum auf einem feinen Tuche mit weissen Etiquetten auf der Brust liegen würden. — Nach vollendetem Besuche bei den Göttern kehrten wir zu unserem am Ufer liegenden Fahrzeug zurück, wo David für seine Mithilfe am Heiligtumsraub Branntwein verlangte.

Besonders auf dem Gebirge Paë befinden sich mehrere solche Bolvanstellen. Ob die dort aufgestellten Siatai selbst für Götter gehalten werden oder nur irgend eine symbolische Bedeutung haben, konnten wir bei unserem Nachfragen nicht erfahren. Unser Freund Bobrikoff gab uns einige Mitteilungen über die Gelegenheiten, bei welchen die Hilfe der Siatai gesucht wird. Es geschieht dies für besseres Jagdglück, reichliche Vermehrung der Renntierherde, Vertreibung von Krankheiten der Tiere und für andere materielle Wünsche, während man sich in mehr ideellen Angelegenheiten und in seelischer Not an die Heiligen der Kirche wendet.

Der Name Kanin wird von den Samojeden nicht gebraucht. Sie nennen ihre Tundren Salé nach Salé Mal, was das schmale Vorgebirge bedeutet. Auch unter den Russen des Mesenschen Bezirkes ist die reine Übersetzung desselben Namens „Tonkij Noss“ viel häufiger als der offizielle geographische Name Kanin Noss.

Helsingfors.

Sananen neolitisen kivi­kaut­en ku­van­veis­to­taiteesta.

Kirjoitti

JULIUS AILIO.

Esihistoriallista taidetta kuvastavilla löydöillä on tärkeä merkityksensä paitsi niiden aikuisten kultuurivaiheiden valaisemiseksi myöskin sen nykyaikuisen tutkimustehtävän selvittämiseksi, joka psykologis-sosiologiselta näkökannalta käsittelee kysymystä estetisen luomisen alkukehityksestä ja peruslaeista. Tosin on näiden löytöjen arvo nykyään elävän luonnonkansain taidetuotteisiin verrattuna vähäinen, mutta ainakin eri taidemuotojen ikäsuhteiden selvittelylle ja esiytymisajan määräämiselle on se osittain korvaamaton. Näin on luonnollisesti sekä kuvaamataiteen eri muotoja — toisistaan useastikin erottamattomia kuvanveistoa, kohokuvausta ja piirtämistä ynnä maalausta — että koristetaidetta edustavain löytöjen laita.

Erityistä huomiota ovat täydellä syyllä osakseen saaneet paleolitisen — jääkauden aikuisen — kivi­kaut­en taidetuotteet, joihin mielenkiinto nykyään on ollut entistä enemmän kohdistunut muutamia vuosia sitte etelä-Ranskassa, Vezèren lisäjoen laaksossa, Font de Gaumen luolassa keksittyjen „freskomaalausten“ johdosta. — Puhuaksemme vain kuvanveistoksista, on niistä paleolitisel­ta ajalta muihin taidetuotteisiin verrattuina tullut talteen vähässä määrässä

näytteitä. Mutta jo nekin osottavat hämmästyttävän korkeata taiteellista kehitystä, kuten sellainen tunnettu esimerkki kuin Laugerie Bassen luolasta löydetty, peuransarvinen, kaatuvaa peuraa esittävä tikarinvarsi, useat elefantinluiset naiskuviot, niiden joukossa n. s. „Brassempouyn Venus“, y. m. paraiten todistavat. Merkille pantava ilmiö on etupäässä metsäneläinten ja naisvartalon käyttö aiheina, mikä osottaa paitsi tekijäin lähintä ajatuspiiriä myös heidän miessukupuolisuuttaan. Huomattava myös on kuvanveistotaidon esiytyminen vasta työkalujen tultua verrattain edistyneelle kehityskannalle, eli paleolitisen ajan loppupuolella, ja kuvanveiston esiytyminen ennen piirtämis- ja koristetaitoa (samoin näyttää olevan nykyisten luonnokansainkin taidekehityksen laita).

Sen merkittävämpi tosiasia on paleolitisen ajan taiteen kukoistutus, kuin neolitisen — jääkauden jälkeisen — kiviakauden taide ei ole sille läheskään vertoja vetävä, huolimatta viimemainitun aikakauden paljoa korkeammasta teknillisestä ja aineellisesta kehityskannasta. Mitä tulee erittäinkin kuvanveistotuotteisiin, esiyytöy niitä Europan muuten rikkaiden neolitisten löytöjen joukossa niukasti, ja nekin ovat pääasiassa aikakauden loppupuolelta johtuvia, teoltaan enimmäkseen epätaiteellisia.

Niinpä ei koko etelä-Skandinaviasta ole tunnettuna kiviakauden löytöjen joukossa ainoatakaan kuvanveistotuotteeksi mainittavaa esinettä.¹ — Gotlannista on löytynyt Näsin kivikautiselta asuinpaikalta — joka korkeussuhteista päättäen johtuu kiviakauden loppuosalta — luinen kampa, jonka yläosan toiseen kulmaan on veistetty hevosen, toiseen ihmisen pää, molemmat raakatekoisia.²

¹ Osaksi tämä seikka ja Skandinavian y. m. maiden neolitisen koristetaidon korkea kehityskanta mutta pääasiassa tietysti entiset teoretiset mielipiteet ovat olleet perustana sellaisille kärke nsä menettä neille arveluille, joiden mukaan paleolitisen ajan kuvaamataide on muka vain pelkkää kopioimista ja neolitisen ajan viivaornamentiikka sensijaan ensimmäisen taiteellisen toiminnan alku, josta vähitellen on kehitytty uudella, ja vasta viime aikoina vapaasti taiteellisella tavalla katsomaan luontoa (ks. SOPHUS MÜLLER, *Vor Oldtid*, s. 150).

² Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift X, s. 11—13, kuv. 11 a ja b.

Itämeren rannikolla esiytävä meripihka-aines on antanut aihetta runsaanlaisiin plastillisiin tuotteisiin. Tunnettuja ovat etenkin itä-Preussista, Kurische Haffin rannalta, Schwarzort nimiseltä tienoolta ynnä sen ympäristöstä talteen saadut lukemattomat löydöt kivikautisia meripihkaesineitä, joiden joukossa on muuan hevosenpäänkuvio ja useita ihmiskuvioita, eräitä epäselviä kuviojäljittelyjä lukuunottamatta.¹ Nämät veistokset ovat teknilliseltä teoltaan alkuperäisiä, taiteelliselta esitykseltään raa'anlaisia ja esittävät yleensä ihmisvartalosta vain yläosan.

Läheistä sukua edellämainituille ovat Krakovan juraluola-alueella Puolassa tavatut luu- ja kalkkikarstaveistokset, joiden joukossa taas eläimenkuviot ovat ihmiskuvioita tavallisemmat. Niissä on m. m. hevos- ja linnunkuvioita, jotkut hyvästi muovattuja ja todenmukaisia.²

Syrjäytämme tässä katsauksessamme neolitisiin veistoksiin kokonaan länsi-, keski- ja etelä-Europaan vastaavat löydöt, luoden sen sijaan silmäyksen itä-Europassa esilletulleisiin samankaltaisiin esineisiin.

Liivinmaalta on Burtneckjärven seudulta, Rinnekalnsin asuinpaikalta, joka eläinluulöydöistä päättäen johtuu verrattain varhaiselta osalta neolitista kivikautta, on talteentullut useita luusta veistettyjä linnunkuvioita ja pari hevosenpäänkuviota (?), joista jotkut osottavat hyvänlaista havainto- ja esityskykyä.³

Laatokankanavan kuuluisalta, ja kuten toiste saanemme osottaa, postglasialisen vajoamisen maksimin edelliselle ajalle luettavalta löytöpaikalta esilletulleista luuveistoksista viittaamme vain hylkeenkuvaan ja erääseen toiseen, tosin huonotekoiseen eläimenpäänkuviioon.⁴

¹ RICHARD KLEBS, Der Bernsteinschmuck der Steinzeit, taulu VIII:21, IX:1-5 ja X:6.

² M. HOERNES, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, ss. 254, 255. — Schriften d. Phys.-ökon. Ges., XXIV. s. 90 s.

³ Katalog d. Ausst. zum arch. Kongress, taulu 1: 5, 6, 14. 15. — Verh. d. Gelehrten Estn. Ges. zu Dorpat, Bd. XII, s. 37.

⁴ A. INOSTRANZEFF, L'homme préhistorique de l'âge de la pierre sur les cotes du lac Ladoga, taulu XI:2 (teksti ss. 203 ja 210 s.) ynnä tekstikuva 102.

Okan varrella, Nižnij-Novgorodista lounaaseen, Muroman lähellä olevalta, löytörikkaalta Volosovon asuinpaikalta, joka näyttää olevan pidettävä jotenkin edellisen aikuisena, mutta sisältää myös myöhemmän ikäisiä löytöjä, on Venäjän kokoelmiin (etupäässä Moskovan historialliseen museoon) saapunut useita luisia, osittain hyvätekoisia veistoksia, n. k. linnunkuva, kolme linnunpääkuviota ja pieni kalankuva, sekä joukko piistä iskettyjä, alkuperäisiä ja epämääräisiä ihmis-, eläimen- ja linnunkuvioita.¹

Kolomtsyn todennäköisesti edellisten ikäiseltä, osaksi aikaisemmaltakin kivikautiselta asuinpaikalta, n. 7 km:n päässä Novgorodista, Olhavan joen niskalta on löytynyt ainakin pari luista, primitivistä eläinkuviota (valtion-asianajaja V. S. Peredoľskijn kokoelmat Novgorodissa).

Arkangelin kuvernementista, Talvirannalta, Zoloticajoen suun seudulta on Moskovan hist. museoon saatu muuan piistä isketty, kaavamainen hylkeenkuva.²

Tverin kuvernementista Izvjedovon kylästä on löydetty Tverin kaupungin museossa talletettu piinen, kaavamainen, eläimen, ehkä matelijan kuva.

Erityisen ryhmän muodostavat useat pohjois-Venäjältä löydettyt, vuorilajeista tehdyt, eläimenpääkuviolla varustetut reiälliset kirveet eli hakkuuaseet. Niitä on tiedossamme seuraavat:

Pietarissa, yliopiston geologisessa museossa neljä kappaletta, m. m. yksi Anuksen kuvernementista Šujan kylästä (Äänisjärven länsipuolelta) löydetty, halennut ja lohennut, muodottomalla eläimenpääkuviolla ja nähtävästi hakatulla reiällä varustettu; toinen muodoton, samankaltaisen aseentekele, pinnalta piikkiteräisellä hakkuuaseella nakutettu, vain toiselta puolen hiukan reiälle hakattu; kolmas nähtävästi samantapaiseksi aseeksi aijottu tekele; neljäs ehyt, selässä olevalla urulla, hakatulla reiällä ja eläimenpääkuviolla varustettu (lie-

¹ Congr. internat. d'Anthrop. et d'Arch. préh., Moskova 1892, II, ss. 248, 249, kuvat 17—21, ja ss. 253, 254, kuvat 31—33. — A. C. УВАРОВЪ, Археологія Россіи, II, taulu 14: A, C, D, E, F, G.

² Арх. Россіи, II, taulu 31, n:o 4735. — Кс. Отчетъ Имп. Арх. Комм. за 1893 г., s. 19.

nee arvattavasti sama, jonka J. R. ASPELIN on kuvannut Atlasissaan, kuv. 75, ja UVAROV Apx. Poccin teoksessa, II, t. 34, n:o 447, ja jonka Aspelin ilmoittaa olevan Aunuksesta, Uvarov taas Voronovan kylän läheltä, Vienanjoen varrelta? (ks. Apx. Poccin, II, s. 31).

Pietarissa, Keis. muinaistiet. seuran museossa on Aunuksesta, Petroskoin seudulta, Kižskojen piiristä, Tulguban kylän läheltä löydetty ehyt, karhunpäänkuviolla varustettu, pyöreäreikäinen kirves (kipsijäljennös Helsingissä, hist. museossa, n:o 629).¹

Pietarissa, tiedeakatemian antropol. museossa säilytetään Butevin keräelmiin kuuluva, Aunuksesta, Padozeron kylän pellosta löydetty, pitkäkkäällä varsireiällä ja nähtävästi hirvenpäänkuviolla varustettu ase (kipsijäljennös Helsingissä, hist. museossa, n:o 628).² — Kreivitär A. Rajevskin keräelmiin on kuulunut Aunuksesta oleva, epäselvällä eläimen, todennäköisesti karhunpäänkuviolla varustettu kirves.³

Moskovassa, hist. museossa säilytetään (salissa n:o 2, n:o 129) valmistamaton, kauttaaltaan hakkuun jäljillä oleva, kummaltakin puolen nimeksi reiälle hakattu, luonnoksen tapaisella eläimenpäänkuviolla (UVAROVISTA pässinpäänkuviolla, ks. Apx. Poccin, II, s. 133) varustettu ase.⁴

Edellisistä eroava, ja nuijina eli iskin-aseina nähtävästi käytettyihin reikäkiviin kuuluva on Moskovassa, Rumjantsovin museossa säilytetty, Aunuksesta, Petroskoin seudulta, suomaasta löydetty, eläimenpään (UVAROVISTA pässinpään) muotoiseksi tehty, isolla varsireiällä varustettu kiviase.⁵

¹ J. R. ASPELIN, Atlas, kuv. 71, ja A. C. УВАРОВЪ, Apx. Poccin II, taulu 34, n:o 446.

² J. R. ASPELIN, l. c., k. 76, ja A. S. УВАРОВ, l. c., t. 34, n:o 445.

³ J. R. ASPELIN, l. c., kuv. 74, ja A. S. UVAROV, l. c., taulu 34, n:o 448 a, b (löytöpaikkaa Tulguba ei UVAROV mainitse, vaikka ASPELIN sen tekee, ks. Apx. Poccin, II osa, s. 31).

⁴ Selvästi sama, mikä on kuvattuna UVAROVILLA, l. c., t. 34, n:o 4736 (näyttää ennen säilytetyn Moskovan polyteknillisessä museossa) ja mikä mainitaan löydetyksi Arkangelin kuvernementista, Pečoran varrelta Njašebožskajan kylän pienestä järvestä.

⁵ J. R. ASPELIN, l. c., s. 3, ja A. S. UVAROV, l. c., t. 38, n:o 508.

Samassa yhteydessä mainittakoon vielä Petroskoin museossa säilytetty, Annuksesta, Megräjärven tienoolta (läheltä Suomen rajaa) löydetty, karkeatekoinen, parrakkaan miehen naamakuvi¹. Kiven ympärillä, ainakin toisella reunalla on syvänlainen uru, joka, jos se nim. on hakattu, osottaa kiven olleen nuoraan kiinnitettynä.

Vaikkemme tässä katsauksessa otakaan huomioon Siperian löytöjä, viittaamme kuitenkin ohimennen Krasnojarskin luota löydettyihin, myöhäisneolitisiin, luisiin eläinkuvioihin, joista jotkut ovat hämmästyttävällä taideaistilla ja naturalismilla muovattuja, muistut-
taen elävästi paleolitisen ajan veistotuotteista.²

Suomen kivikauden kuvanveistotuotteita ei ole useita, mutta ne ovat siltä kylläkin huomiota ansaitsevia. Ne ovat erikseen lueteltuina seuraavat:

- 1) Meripihka-amuletti (kuva 1), keltaisenruskea väriltään, mitoiltaan 52, 22 ja 9 mm., kahdenpuolen kairatulla riipusreiällä varustettu, karkeatekoista ja kaavamaista ihmisnaamaa esittävä, ilman erityisesti markeerattuja silmiä, Karjalan maakunnasta, Sakkolan pitäjästä (Koukuniemen kylän Läämäryhmän maalta, kyläportin kohdalta, Kuva 1. Suvannon lietteen hiekkaisesta rannasta) löydetty. — Helsinki, hist. mus. n:o 1922: 392.³

- 2) Reiällinen kirves (kuva 2), aines vuolukiveä, mitoiltaan 218, 61 ja 48 mm, reikä pyöreä, pituussuuntaansa hyvästi silitetty, terä sisäpuolelle lehtimäisesti ulkoneva, kirveen kantapuoli varustettu karhunpäänkuviolla, joka tosin on luonnoksentakainen, mutta muuten karakteristinen, vallankin otsan seudulta, ilman korvia, silmiä ja sieraimia mutta suulla varustettu, jonka kohdalla pienoinen reikä lävistää kuonoa, ja leukaperille veistetty. Esine on löytynyt Karjalasta, Antrean pitäjästä, Kavantholman kartanon maalta, ja on tul-

¹ J. R. ASPELIN, Suomen asukkaat, k. 33.

² Congr. internat., Moskova 1892, II, taulu sivun 330 jälessä.

³ A HACKMAN ja H. J. HEIKEL, Valokuva-atlas, t. 28: 10.

lut S. Muinaismuistoyhdistykselle lahjaksi v. 1874 ylioppilas N. Tesleffiltä. — Helsinki, hist. mus. n:o 1557.¹

3) Suippopäinen reiällinen ase (kuva 3), aines vuolukiveä, mitoiltaan 274, 42 ja 28 mm., kolmesta kohtaa parittaisilla juovilla ja eräässä kohden (myöhäisaikuisilla?) pisteillä koristettu, sisäpuolelta tasainen, ulkopuolelta kupera, reikä laaja ja pitkäkäs, aseeseen toinen pää eläimenpäänkuviolla varustettu, joka nähtävästi esittää koiranpäästä riippuvine korvineen, ilman silmiä ja sieraimia mutta pitkällä suulla varustettu. Ase on löytynyt jo v. 1800:n vaiheilla Savosta, Maaningan pitäjältä (Viannon kylästä, Korpiniemeltä, mistä on myös löytynyt hampahallinen, kvartsinen nuolenterä) ja talteentullut varatuomari R. Jackin kautta v. 1880. — Helsinki, hist. mus. n:o 2023: 105.²

4) Eläimenpään muotoinen reikäkivi (kuva 4), keskelle otsaa laaditulla varsireiällä varustettu, nuijana eli iskinaseena todennäköisesti käytetty (samoin kuin edellä mainittu Rumjantsovin museossa säilytetty samantapainen ase, Apx. Poccii, II, t. 38, n:o 508), vuorilajilta harmaata, liuskemaista gneissia, mitoiltaan 200, 175 ja 38 mm., leveän otsan, silmien muodon ja ilmeen sekä kuonon puolesta mielestämme lampaanpäästä esittävä; suu on erityisesti osotettu, ja leukaperät hieman kaavatut; sarventyngät, joilla on käytännöllinen tarkoituksensa, nimittäin varren kiinnittäminen erityisillä siteillä, muistuttavat sentapaisista varsisakaroista, jommoiset ovat ominaisia erälle Suomen kivikauden reikäasetyypeille³ (varren siteitä varten saattaa ajatella myös molempain, kapean harjanteen kummallakin puolen olevain otsajuovain syntyneen). Esineen on löytänyt Uudeltamaalta, Espoon

Kuva 2.

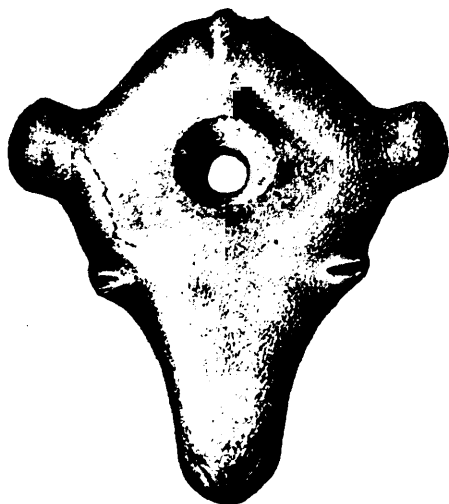

Kuva 3.

¹ Ks. J. R. ASPELIN, Atlas, kuv. 73, Suomen asukkaat, kuv. 17. — A. HACKMAN ja H. J. HEIKEL, Valokuva-atlas, t. 20: 12.

² Ks. J. R. ASPELIN, Suomen asukkaat, kuv. 39. — A. HACKMAN ja H. J. HEIKEL, Valokuva-atlas, taulu 19: 3.

³ Vrt. J. R. ASPELIN, Atlas, kuv. 66—70.

Kuva 4.

pitäjästä, Nyfinsin talon pellostosta äestäessään lampuuti Karl Malmström v. 1880:n vaiheilla, ja talteen jättänyt laamanni Strömberg v. 1888. — Helsinki hist. mus. n:o 2611.¹

Vielä mainittakoon muutamia epämääräisiä ja sellaisina luonnollisesti tieteellistä merkitystä ansaitsemattomia tietoja eräistä kadonneista veistokuvista:

Vetelissä, Pohjanmaalla, Pulkkisen kylällä, on kerto-

muksen mukaan aikoinaan löydetty kivikirves, jonka pää oli ollut kuin lampaanpää.²

Karijoella, Pohjanmaalla, Skoglundin talossa on J. R. ASPELININ kuulemain mukaan 1860-luvun lopulta löydetty käärmeen(?) päällä koristettu kiviase, joka käytettiin lääkitykseksi.³

Evijärvellä, niinikään Pohjanmaalla, on erään tiedon mukaan ollut kolmen tuuman mittainen linnunkuva.⁴

Mitä tulee luoteltuihin neolitisiin veistotuotteisiin, ei niissä ole yhtään neolitisen ajan varhaisimmalle osalle — s. o. peurakauden jälkeiselle, sellaisten löytöpaikkain kuin esim. Campignyn, Maglemosen y. m. edustamalle ajalle — luettavia esineitä, vaan ovat ne kaikki sitä myöhäisemmälle neolitisen ajan osalle kuuluvia. Lukumää-

¹ A. HACKMAN ja H. J. HEIKEL, Valokuva-atlas, t. 25: 5. — Tämä on muuten se „poronpäänmuotoinen reikäkirves“ joka U. Suomettaren uutisen mukaan 24 p:ltä kesäk. 1888 löydettiin Kirkkonummelta, Nyhomman talon maalta — muutaman kilometrin päästä Nyfinsistä (ks. hist. mus. top. ark., Kirkkonummen kapseli). Mainittu uutinen on juuri ollut aiheena esineen hankintaan hist. museoon.

² S. Muinaismuistoyhdistyksen aikak., XVII, ss. 128, 141.

³ Suomi II: 9, s. 50.

⁴ S. Muinaism. yhd:n pöytäk., 1870—83, s. 747.

rältään eivät puheenaolevan ajan veistokset myöskään ole runsaita, kuten luettelomme, vaikkei se yritäkään olla täydellinen, riittävästi osottanee. Eikä näiden veistosten taiteellisuuskaan ole erityisen korkeaksi arvosteltava. Olemme huomauttaneet vain eräiden Siperian neolitisten veistölöytöjen naturalistisuudessaan muistuttavan paleolitisen ajan tuotteita, mutta pohjois- ja itä-Europan vastaavain löytöjen olemme sen sijaan osottaneet yleensä olevan karkeatekoisia, epämääräisiä ja usein aivan kaavamaisia. Poikkeuksina on kuitenkin esiytynyt jotenkin hyvätekoisiakin ja verrattain tarkalla havaintokyvyllä esitettyjä tuotteita, kuten esim. Krakovan luolalöydöt, jotkut eläimenpäänkuviolla varustetut reikäseet y. m.

Mistä sitte johtuu kuvaamataiteen häviäminen paleolitisen ajan lopulla ja uudestasntyminen pitkän väliajan jälkeen neolitisella ajalla sekä mainitun taiteen korkea kukoistus edellisellä ja verrattaen alhainen kehitys jälkimäisellä ajanjaksolla?

Toiset tutkijat ovat vastanneet tämän olevan seurauksena eri ihmisroduista puheenaolevilla aikakausilla, toiset taas erilaisista taloudellisista kehitys-asteista.¹ — Ensimmäinnä, antropologista selityskoetta on pidettävä liian yksipuolisena, kuten vallankin useiden, eri heimoihin ja rotuihin kuuluvain nykyisten luonnonkansain taidetaipumusten samankaltaisuudesta näyttää riittävästi selville käyvän. Mitä tulee toiseen, sosiologiseen selityksen, on se sen sijaan melkoisessa määrässä asiata valaiseva, viitatessaan siihen jyrkkään eroon, joka on paleolitisen ajan metsästäjäheimon ja neolitisen ajan maanviljelyskansan elinkeinojen, tapojen, ympäristön, yhteiskunnallisten olojen, toimintakiihotinten y. m. s. seikkain välillä. Paleolitisen ajan heimoja on siten katsottu jonkillaiseksi anarkistiseksi taiteelliseksi „bohèmeksi“, jolla on ollut erityiset edellytykset vapaaseen taidetuotantoon, kun sen sijaan neolitisen ajan eläjät ovat muka yksitoikkoisen, tasaisen, aina yhtä ankaran mutta myös yhtä tuottavan elämänsä kautta olleet vähemmän herkkiä samallaiseen taiteelliseen toimintaan.

Viimemainitulta näkökannalta lähtien on venäläinen muinaistutkija D. ANUČIN, joka on tutkinut itä-Europan veistotuotteita,

¹ M. HOERNES, Urgeschichte der Kunst, s. 50 ss.

luullut näkevänsä näissäkin metsäläistaidetta, toisin sanoen jatkoa länsi-Europan paleolitiselle taiteelle.¹ HOERNES yhtyy osittain tähän mielipiteeseen, huomauttaen kuitenkin itä-Europan veistoksilta yleensä puuttuvasta realistisesta luonteesta. Meistä tuntuu kuitenkin vaikealta kyvaksyä tätä mielipidettä, koska esim. edellä luettelemamme, Venäjältä ja Suomesta löydetyt, eläimenpäänkuvioilla varustetut reikäseet kuuluvat neolitisen kivikauden lopulle,² ja niiden siis jo ainakin pitäisi kuvastaa maanviljelyskannan taidesuuntaa. Emme siltä tietysti saa jättää huomaamatta, että maanviljelyksen ohella kivikauden lopulla ja sen jälkeenkin edelleenkin harjoitettu metsästys (karhun-, hirven- y. m. pyynti) on osaltaan myös voinut olla vaikuttimena taidetuotantoon. Mutta sellaista veistotuotetta kuin esim. lampaanpään muotoista reikäkiveä ei ainakaan saata mielestämme pitää metsäläistaiteen ilmauksena.

Eivät siis sosiologisetkaan seikat mielestämme anna riittävää selvitystä puheena olevan kysymyksen kaikkiin eri kohtiin, vaan on meidän vielä haettava muita lisäselvityksiä, ja silloin on huomio etupäässä käännettävä psykologisiin näkökohtiin. Tämän vuoksi olisi luonnollisesti tarpeen tutustua perinpohjaisesti paleolitisen ja neolitisen ajan kaikkiin eri taidemuotoihin, ajatuspiiriin, havaintokykyyn tai henkiseen kulttuuriin yleensä. Ennen kaikkea olisi kuvaavan ja koristelevan taiteen kehityskanta vastaavina aikoina selvitettävä ja eri taidemuotojen kronologinen kehityskulku saatava valaistuksi. — Siten voisimme entistä täydellisemmin käsittää esihistoriallisia taideilmiöitä, ja siten avautuisi varmaankin näköaloja, joiden kehyksissä myös kysymys taiteen synnystä ja laeista yleensä saattaisi saada jotakin uutta lisävalaistusta.

Helsingissä, ³/XII 1905.

¹ M. HOERNES, l. c., s. 257.

² Varsireiän pitkäkkyyks ei osota suurempaa ikää kuin pyöreämuotoisuus; molemmissa tapauksissa on reikä yleensä lopullisen muotonsa saanut pitkittäisen silityksen, viilaamisen kautta.

Eräitä kiinalaisia rahoja.

Esittäneet

AXEL O. HEIKEL ja HUGO LUND.

Kun suomalainen retkikunta syksyllä 1890 oli paluumatkalla Orhon'ilta ja Karakorum'ista, viipyi retkikunnan johtaja, toht. A. O. HEIKEL kolmisen viikkoa Irkutskissa, työskennellen sikäläisessä museossa ja m. m. valokuvaten muutamia omituisia, veitsen- y. m. muotoisia pronssirahoja. Näiden rahojen ikää ja numismaatillista historiaa on seuraavassa koetettu selvitellä ja nojautuu esitys suurimmaksi osaksi TERRIEN DE LACOUPERIE'n teokseen „*Catalogue of Chinese coins*. London 1892“, jonka prof. O. Donner on hyväntahtoisesti jättänyt käytettäväksemme.

Todennäköisesti ovat varsinaiset kiinalaiset saapuneet nykyisille asuinpaikoilleen lännestäpäin. Hoangho-virran laaksomaita seuraten ovat he tunkeutuneet yhä kauemmaksi itään, aikojen kuluessa on heimokunta heimokuntaa seurannut. Miltä seuduilta he ovat liikkeelle lähteneet ja milloin vaellus on alkanut, siitä puuttuu tarkempia tietoja. On otaksuttu m. m. että muinainen Baktريا olisi ollut heidän alkuperäinen kotinsa. Sieltä lienee 23:lla vuosisadalla e. Kr. eräs heimokunta lähtenyt liikkeelle, suunnaten kulkunsa itää kohti. Ja Kiinassa vielä nykypäivinä yleisesti käytetty nimitys *po hsing*, alkuperäisempi *bak sing* „kansaa“, oik. „100 perhettä“, on asetettu yhteyteen Baktريا-nimen kanssa. Kuinka tämän asian laita lieneekin, varmaa on että jo 3:lla vuosituhannella e. Kr. tapaamme Loh-virran rantamilla, nyk. Shensi'n maakunnassa, kiinalaisten kanta-isät, erityisenä kansana, alkuasukkaitten keskellä.

Verrattuina alkuasukkaihin olivat nämä ensimmäiset kiinalaiset sangen korkealla sivistysasteella. Karjanhoidon ohella viljelevät he

säännöllisesti maata ja valmistavat vaatteensa kudotusta kankaasta. Heillä on jonkinlaisia tietoja astronomiasta. He osaavat käyttää kirjoitusta, joka näihin aikoihin luultavasti oli, ainakin suurimmaksi osaksi, jonkinlaisten kuvain piirtämistä, ja josta sittemmin vuosituhansia kestäneen kehityksen ja eri aikoina, noin 800 ja 227 e. Kr. ja 375 j. Kr., tapahtuneiden muodostelujen kautta kiinalaisten nykyinen kirjoitus on kehittynyt. Metalleista tuntevat he kullan, hopean, kuparin ja tinan. J. n. e.

Alkuansa pieni heimokunta, jonka hallussa oli vähäiset alueet Hoangho'n viimeisen suuren polvekkeen tienovilla, ovat kiinalaiset vuosisatojen vierieissä levittäneet valtaansa kaikille ilmansuunnille ja korkeamman kulttuurinsa voimalla itseensä sulattaneet ympärillään olevia kansoja ja heimoja, niin että he nyt ovat suurilukuisin kansa koko maailmassa ja heidän valtakuntansa maailman laajimpia.

Jo varhaisimpina aikoina harjoittivat kiinalaiset vilkasta vaihtokauppaa sekä keskenään että alkuasukkaittenkin kanssa. Vaihdon esineinä oli pääasiallisesti paitsi raakaa metallia myös metallista tehtyjä, kaikenlaisia tarvekaluja, kuten lapioita, veitsiä, j. n. e. sekä myöskin koristeita, joiden joukossa huomattavimpina mainittakoon simpukat ja erikokoiset kilpikonnan kuoret. Mukavuus, jonka tällaisten metallikalujen käyttäminen tarjosi, sai ennen pitkää aikaan sen, että niitä alettiin valmistaa varsinaisesti ja ainoastaan kauppatarkoituksia varten. Niinpä kerrotaan, kiinalaisten lähteiden mukaan, että 2:sen vuosituhannen loppupuolella, noin 1954 e. Kr., Hsia-dynastiian perustaja „Suuri Yü“ antoi valaa metallista kaikenlaisia tarvekaluja, joita oli helppo vaihtaa, auttaakseen Hoangho'n tulvimisen kautta hätään joutunutta kansaa. Samaten antoi 17:llä vuosisadalla e. Kr. Shang-dynastiian ensimmäinen hallitsija, Ch'eng-T'ang valaa hyvässä kauppa-arvossa olevia esineitä, jotta asukkaat voisivat lunastaa takaisin lapsensa, jotka he olivat kuivuuden tuottaman kadon vuoksi myyneet.

Näissä nimenomaan kauppatarkoituksia varten valmistetuissa, pelkästään rahoina käytetyissä esineissä muuttuu aikojen kuluessa käytännöllisyys tykkänään sivuasiaksi. Ne tehdään melkoisesti pienemmiksi ja heikommiksi, kuin varsinaiset tarvekalut, ja vähitellen

niiden muotokin muuttuu, niin että ne lopulta varsin suuressa määrässä eroavat alkuperäisistä malleista. Siten kehittyi rahana käytetystä lapiosta n. k. satula-raha, jonka muoto hiukan muistuttaa satulaa, ja tästä taas myöhemmin n. k. *pu*-raha, josta alempana enemmän. Raha-veitset, jotka nekin tuntuvasti pienenevät, säilyttävät kuitenkin alkuperäisen muotonsa selvänä.

Chou-dynastiian (1122—255 e. Kr.) alkuaikoina vallitsi suuri epävarmuus ja sekasorto kaikissa „raha-asioissa“. Rahoina käytettyjen esineiden valmistaminen oli kaikille tunnustettu oikeus, ja eri vasallivaltiot, paikkakunnat, kauppia-yhdistykset ja yksityiset henkilöt tekivät „rahoja“ mielensä mukaan. Saadakseen järjestystä ja jonkinmoista yhdenmukaisuutta aikaan sääsi sentähden Chou-dynastiain toinen hallitsija, kuningas Ch'eng-Wang, noin v. 1091 e. Kr., että metallia oli kaupoissa käytettävä *painon* mukaan. Samalla määräsi hän että laillisena, säännöllisenä rahana olisi käytettävä *kultaa* kuutiotuomissa ja *pronssia*¹ tangoissa, levyissä tai ennen kaikkia *renkaissa*, ja sitäpaitsi vielä *silkki-* ja *hamppukangasta* määrättyä kokoa olevissa kappaleissa.

Yllämainittuja kuninkaallisia säädöksiä noudatettiin kuitenkin vaan osaksi. Tosin ruvettiin jotenkin yleisesti rahana käyttämään pronssi-renkaita, mutta niiden ohella valettiin eri osissa valtakuntaa, etenkin omia paikallisia tarpeita varten, myös monenmuotoisia ja kooltaan vaihtelevia muitakin metallirahoja, kuten ennenkin. Ja vasta yhä mahtavamaksi paisuvan Ch'i-valtion ruhtinaan Huan'in 7:llä vuosisadalla e. Kr. antamat uudet määräykset rahan punnitsemisesta ja painon mukaan käypäisyydestä saivat aikaan sen, että rahoina käytetyt erilaiset metalli-esineet vähitellen muodostuivat sekä kooltaan että muodoltaan säännöllisemmiksi. Vaikuttavimpana syynä tähän oli epäilemättä kuitenkin se seikka että jotenkin samoihin aikoihin, noin 650 vaiheilla e. Kr., rahoja alettiin varustaa kirjoituksella, legendillä, joka muun muassa ilmoitti painon

Melkein koko ensimmäisen vuosituhannen aikana valettiin siten rengas-, lapio-, satula-, *pu*- ja veitsi-rahoja yhä uudelleen ja las-

¹ Pronssin oppivat kiinalaiset tuntemaan jo noin 1741 e. Kr. Sen valmistamistaidon toi mukanaan Kokonor'in seuduilta eräs heimokunta, joka asettui asumaan nyk. Honan'iin, Hoangho-virran eteläpuolelle.

kettiin liikkeeseen useissa eri paikoissa, kunnes renkaasta kehittynyt varsinainen ympyriäinen raha ne vihdoin tunki pois käytännöstä.

Veitsi-raha.

Kuta enemmän kuninkaan valta heikontui, sitä enemmän osottivat vasallivaltiot riippumattomuuttaan m. m. myöskin raha-asioita järjestellessään. Tässä kuten muissakin suhteissa kävi edellämainittu Ch'i, mahtavimpana, esimerkkiä näyttäen muiden valtioiden etunensä. Sieltä poistetaan v. 679—675 tienoissa e. Kr. „kuninkaallinen“ rengas-raha, joka jo vuosisatoja oli ollut yleisesti käytännössä, ja määrätään lailliseksi maksuvälikappaleeksi paikalliset pronssi-veitset. Ja vähän myöhemmin, kun ruvetaan legendiä rahoiissa käyttämään, on Ch'i ensimmäinen Kiinan valtioista, jossa tämä uudistus pannaan toimeen, ja sen pronssiset raha-veitset ensimmäisiä, joissa on legendi.

Alkunsa oli rahoina käytettyjen esineiden legendillä varustaminen saanut ulkopuolella varsinaista kiinalaista aluetta. Ceylonista kotoisin olevat, merenkulkua harjoittavat kauppiaat, joille epäilemättä Lännessä käytetyt rahat kirjoituksineen, merkkeineen olivat tuttuja, perustivat nimittäin noin 675—670 vaiheilla e. Kr. kolonniin Etelä-Shantung'iin, Kiaochou'n lahden rannalle; ja täällä uusilla asuinpaikoillaan alkoivat he varustaa paikallisia raha-veitsiä legendillä. Legendi ilmoitti „rahain“ kotipaikan, tarkoituksen ja painon. Koska kuitenkin renkailla oli syvät traditsioonit rahana, niin rengasmuoto liitettiin tavalla tai toisella myöskin veitsiin. Se tapahtui siten, että varren päässä olevalle reiälle l. renkaalle annettiin täysin ympyriäinen muoto ja sitäpaitsi kuvattiin usein vielä veitsen pinnallekin ympyrä, symbolisena merkinä.

Shantung'in niemimaan etelä-rannoilta levisi uusi tapa ennen pitkää läheiseen Ch'i-valtioon ja sieltä muualle kautta koko Kiinan valtakunnan.

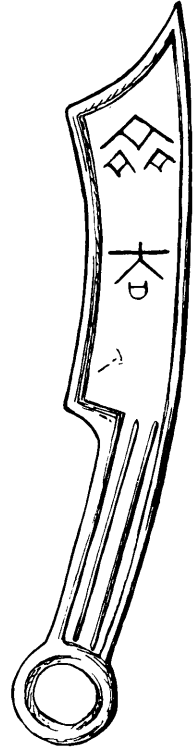
Ch'i'n varhaisimmat, legendillä varustetut veitsi-rahats ovat noin 650 vaiheilta e. Kr. Legendi niissä oli ensi aikoina verrattain pitkä ja täydellinen, osottaen puolestaan tällaisen rahan silloista outoutta. Se kuului: *Ch'i fan wang tzü chü hua* 'Ch'i'n edes-

takaisin kulkeva, uudestaan virkoava vaihtoesine, ja tahdottiin sillä saada sanotuksi, että tällä rahalla, jonka kotipaikka on Ch'i, takaisin tuottaessa on täysi arvonsa. Myöhemmin, noin v. 500 e. Kr. tienoilla, kun nämä rahat jo olivat yleisemmin tunnettuja sekä Ch'i:ssä että rajavaltioissa, muuttuu legendi lyhyemmäksi. Siinä on vaan 4 merkkiä: *Ch'i chih chü hua*, ja jonkun verran myöhemmin aikoina on legendi ainoastaan 3-merkkinen: *Ch'i chü hua* 'Ch'i'n raha'

Kuvan 1 esittämässä veitsessä näkyy selvästi ainoastaan kaksi ensimmäistä merkkiä. Kolmas merkki, joka sekin epäilemättä, vaikka ehkä hyvin kuluneena, itse originaalissa löytyy, ei ole valokuvauslevyyn jättänyt muuta kuin yhden käyrän viivan. Legendi täydellisenä olisi: *Ch'i chü hua*, joka sekä alkuperäisessä muodossaan että nykyajan merkeillä kirjoitettuna nähdään kuvassa 2. Vaan 3 merkkiä käsittävästä legendistä päättäen, ei tämä raha saata olla varhaisemmilta ajoilta kuin 500—400 e. Kr.; ja kun tällaisten rahain liikkeeseen laskemista jatkui aina v. 135 e. Kr., jolloin ne kiellettiin, voimme sanoa, että se on noin 400—150 vaiheilta e. Kr.

Koska tässä esitetyn veitsirahan toisellakin sivulla tavallisesti on legendi, mutta Irkutskin museossa rahat, ollen kartonkiin neulottuina, tulivat valokuvatuiksi vaan yhdeltä puolelta, lainataan tähän T. DE LACOUPERIE'n teoksesta näytteeksi yksi kuva (kuva 3), joka näyttää erään samallaisen rahaveitsen toisen puolen. Legendi siinä nähdään kuvan 3 ohessa myöskin nykyaikaisilla merkeillä painettuna ja kuuluu: *San shih, wei* 'kolme kymmentä (painoyksikköä), ympyrä'

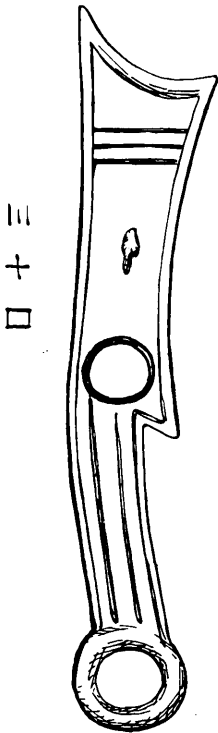
Paitsi yllämainittuja Ch'i-valtion veitsirahoja, jotka olivat jotenkin suurikokoisia, oli, varsinkin 3:lla vuosisadalla e. Kr., myöskin pienempiä veitsirahoja varsin yleisesti käytännössä. Pääasiali-

Kuva 1. 1/2.

Kuva 2.

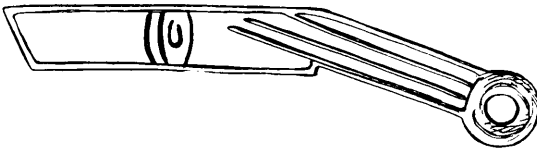

Kuva 3.

sesti valettiin niitä Ming-kaupungissa Chao'n valtiossa (nyk. Etelä-Chihli'ssä) ja laskettiin liikkeeseen vuodesta 317 e. Kr. alkaen. Näissä rahoissa on legendi hyvin lyhyt, sen muodostaa toisella puolella ainoastaan Ming-paikan nimen merkki. Kuvassa 4 olevassa veitsessä näkyy selvästi tämä rengasta muistuttava *ming*-merkki. Sillä on omituinen, tavallisuudesta poikkeava muoto, ja oli se silminnähtävästi tarkoitettu samalla olemaan symbolisena „rahan“ merkinä. Vuonna 228 e. Kr. kukistui Chao'n valtio ja silloin loppui arvattavasti myöskin *ming*-merkillä varustettujen veitsi-rahain valaminen. Kuvan 4 esittämä raha on siis vuosien 317 ja 228 väliltä e. Kr.

Lapio- ja satula-raha.

Ch'i-valtion esimerkkiä noudattaen muutkin vasallivaltiot rupesivat käyttämään omia paikallisia rahoja, legendillä varustettuina. Niinpä

Kuva 4. $\frac{1}{2}$.Kuva 5. $\frac{1}{2}$.

Liang'in pienessä ruhtinaskunnassa (nyk. Itä-Shensi'ssä) valettiin jo noin 650 vaiheilla e. Kr. satulanmuotoisia rahoja, joissa legendinä oli paikan nimi, tarkoitus ja paino. Tämä valtio kyllä kukistui v. 641 e. Kr., mutta samalla legendillä varustettujen rahojen valamista jatkettiin vielä noin v. 375 e. Kr. Kuvattu satula-raha (kuva 5) onkin näiltä myöhemmiltä ajoilta, luultavasti noin 400—375 vaiheilta e. Kr. Legendi kuuluu: *Liang chii chin-yü, erh shih tang lüeh* 'Liang'in raha, kaksi kymmentä yhtä kuin lüeh (paino)'

Lapionmuotoisia rahoja, kahta eri kokoa, oli käytännössä vuosien 500 ja 350 välillä e. Kr. pääasiallisesti ulkopuolella Ch'i-valtion aluetta. Ne olivat pieniä, varsiputkella varustettuja lapioita, enemmän työaseita kuin rahoja. Siksi niissä legendi onkin lyhyt ja ikäänkuin sivuasiana.

Pu-raha.

Lapio- ja satula-rahoista kehittyi vähitellen aivan erityinen laji rahoja, joita kutsutaan *pu*-rahoiksi. *Pu* merkitsee oikeastaan „kangas, vaate“, ja oli se alkuansa säännöllisinä vaihtoesineinä käytettyjen kangaskappaleitten nimenä. Mutta myöhemmin ulotettiin tämä nimitys myöskin rahoina käypiin, pienenpuoleisiin metallilevyihin, joiden vaihteleva muoto muistuttaa lapio- ja satula-rahaa. *Pu*-rahan varsinainen periodi on 475—221 e. Kr. Silloin laskettiin erimuotoisia *pu*-rahoja liikkeeseen useamassa kuin 100 paikassa. Kuvassa 6 oleva, tähän luokkaan kuuluva raha on kuitenkin paljon myöhemmältä ajalta, nimittäin Wang-Mang-kapinoitsijan lyhyeltä hallituskaudelta (7—21 j. Kr.). Useiden eri rahalajien joukossa laski hän liikkeeseen myöskin monta eri lajia *pu*-rahaa; näistä on kuvassa oleva yksi. Legendi: *Ho-pu* 'vaihdeettava kangas'-raha.

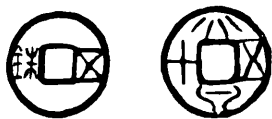
Kuva 6. 1/2.

Ympyriäinen raha.

Jo 17:ltä vuosisadalta alkaen e. Kr. käytettiin Länsi-Aasiassa metallirenkaita vaihtoesineinä. Myöskin Kiinassa käytettiin tällaisia, arvattavasti Lännestä tulleen vaikutuksen johdosta, verrattain varhain, ainakin jo Chou-dynastiian alkuaikoina. Kuten ylempänä on mainittu, määrättiin rahaa koskevista säädöksistä vuodelta 1091 e. Kr., että pronssia muun muassa on käytettävä renkaissa. V 950 tienoilla olivat pronssirenkaat epäilemättä jo varsin yleisesti tunnettuja, siitä päättäen että Chou-dynastiian 5:nen kuninkaan, Mu-Wang'in rikoslaki sallii ruumiinrangaistuksen sovittamisen *huan'*eilla s. o. renkailla. Ne olivat ympyriäisiä, latuskaisia, ja oli niissä ympyriäinen läpi keskellä. Näitäkin rahoja aletaan v. 650

jälkeen varustaa legendillä. — Ympyriäisiä rahoja — suurenpuoleisia ja pieniä, ympyriäisellä tai 4-kulmaisella keskireiällä varustettuja — koetettiin kyllä sitte useampia eri kertoja ja eri seuduissa saada yleisemmin käytetyiksi; mutta ilman sanottavaa menestystä. Kansa oli enemmän mieltynyt rahatyyppeihin, jotka esittivät käytännöllisiä talouskapineita kuten veitsiä, lapioita j. n. e. Vasta sitte kun Ch'in-dynastia (221 e. Kr.) ja Han (206 e. Kr.—25 j. Kr.) tekivät tämän tyyhin varsinaiseksi rahanmuodokseen, on ympyriäinen raha tunkenut pois käytännöstä muut muodot. Ja lukuunottamatta muutamia lyhytaikaisia poikkeuksia on ympyriäinen, nelikulmaisella keskireiällä varustettu pronssiraha pysynyt pääasiallisena rahana Kiinassa meidän päiviimme saakka.

Kuva 7 esittää meille n. k. *Wu-chu*-rahaa. Legendi on: *Wu chu* 'viisi chu'ta' (paino). Niitä valettiin ensi kerran Han-keisarin Wu-Ti'n aikana v. 118 e. Kr., ja ne

Kuva 7. $\frac{1}{2}$. Kuva 8. $\frac{1}{2}$.

pysyivät käytännössä, säilyttäen alkuperäisen muotonsa melkein muuttumattomana, useita vuosisatoja perätysten. Huolimatta muista tilapäisistä ja väliaikaisesti käyivistä

rahalajeista, laskettiin niitä yhä uudelleen liikkeeseen. Verrattuina varhaisempiin rahoihin ovat ne sangen hyvin ja huolellisesti tehtyjä, joka seikka saa selityksensä kun tiedetään, että Wu-Ti antoi perustaa valtion rahavalimon pääkaupunkiinsa, ja kaikenlainen yksityisten, provinssien ja piirikuntain rahainvalaminen kiellettiin v. 116 e. Kr. — Miltä ajoilta kuvassa esitetty raha oikeastaan on, on vaikeata sanoa. Todennäköisesti kuitenkin vuosien 118 e. Kr. ja 186 j. Kr. väliltä.

Kuvan 8 esittämän rahan legendi kuuluu: *Ta ch'üan, wu shih* 'iso lähde, viisi kymmentä' (painoyksikköä). Se on Wang-Mang'in ajoilta, joka ensin oltuaan alaikäisen keisarin holhoojana ja ylimpänä hallitusmiehenä, vihdoin anasti koko vallan itselleen ja hallitsi lyhyen ajan molempien Han-dynastioiden välillä v. 10—21 j. Kr. Hän koetti uudestaan saada käytäntöön vanhoja rahamuotoja ja laski liikkeeseen m. m. erityisen muotoisia veitsi- ja *pu*-rahoja. Hänen osottamansa mieltymys muinaisuuteen ilmenee myöskin kuvassa esitetyn rahan legendissä. Ala-osassa oleva merkki *ch'üan*

'lähde' oli nimittäin Chou-dynastiian aikoina yleisenä „rahan“ nimityksenä, vaikka se myöhemmin muutettiin *ch'ien*'iksi, joka vielä nytkin merkitsee „raha“ Sellaista rahaa, jota kuva esittää, laskettiin liikkeesen Wang-Mang'in vielä ollessa hallitusmiehenä, siis vuoden 7—10 välillä j. Kr.

Helsinki.

Lappalaisista joikauksista.¹

Kirjottanut

VÄINÖ SALMINEN.

Lappalaisilla on aivan erikoinen laululaji, jota nimitetään joikaamiseksi, lapiksi *juŋŋkat*.² Kaikkein yksinkertaisimmiksi, nähtävästi juuri joiun alkumuodoksi, on katsottava niitä joikuja, joissa ei ole muita sanoja kuin joku luonnon, etenkin eläinten ääntä matkiva sana ja jonka koko sävelmässä ei ole kuin kolme, neljä yhä uudelleen ja uudelleen toistuvaa perusääntä. Luultavasti tavataan melkein kaikilla luonnonkansoilla tällaisia sävelmiä, joita on pidettävä mitä alkuperäisimpinä, ne kun ovat esiinpuhjenneet ihmisuusta juuri luonnon imitationin kautta. Primitiivinen joiku, jossa matkitaan esim. linnun ääntä, on kehittynyt siten, että matkimiseen lisätään linnusta joku epiteetti, kuten sen väristä, lentotavasta, muodosta j. n. e., mutta sävelmotiivi perustuu vielä silloinkin tuon linnun lauluun. Tällaisia joikauksia kuulee vielä nykyäänkin useasti, joskin ne vähitellen alkavat väistyä kehittyneempien tieltä. Jälkimäisissä on sävel jo hieman mutkikkaampi ja sanoina muutakin kuin matkittuja luonnon ääniä. Kehkein-

¹ Perustuu kirjottajan kesinä 1904 ja 1905 Suomen, Ruotsin ja Norjan Lapissa tekemiin havaintoihin.

² Ruotsin ja Norjan suomalaiset käyttivät verb.: *joikaan*, *joikata*, *joikun*, *joikua*, subst. *joiku*, *joikun*, *joikaus*. Minulle selitettiin nimityksen johtuvan siitä, että kaukaa kuullen luulisi lappalaisen huutelevan vain: joi joi, joi joi. Väliin onkin lap. sanalla *juihkā* sama merkitys kuin suom. *huikkaa*.

tyneimmänkään joiun sanoissa ei kumminkaan ole havaittavissa minkäänlaista runomitan tavottelua. Sanat lauletaan perätysten, milloin missäkin järjestyksessä, runomitasta kun ei ole väliä. Jolleivät ne muuten sovellu säveleeseen pannaan täytteeksi epämääräisiä ääniä, kuten: *lēle, lei, valla, vallā, nē, ne, nūn, nun, lul, lul, lalā* y. m., joita toistetaan moneen kertaan joiun alussa, keskellä ja lopussa.

Sävelmä tuntuu useimmiten vieraasta yksitoikkoiselta. Kuultuaan parisen joikua tuskin saattaa sekottaa lappalaista joikua ja laulua toisiinsa. Edellisissä sama lyhyt motiivi toistuu, kuten linnun viserryksessä, uudelleen ja uudelleen melkein erottamattoman pienin poikkeuksin, jotka monasti ovat vain epäselviä väliäänä.

Vaikka joikaaminen todennäköisesti on ikivanha lappalainen laulutapa, ei löytyne montakaan joikua, jotka aivan kuin stereotyyppeerattuina olisivat periytyneet polvelta toiselle, joka joiun lyhyiden vuoksi olisi hyvin helppoa. Syynä vaihtelevaisuuteen ovat aiheet, joista joikuja tehdään. Merkillisimmille tuntureille, eläimille, joille, järville ja henkilöille seipitetään omat joikunsa. Niinikään on poroista koko joukko „nuotteja“, mutta kaikkein suurin osa on tehty elävistä henkilöistä, joiden ominaisuuksia, sekä hyviä että huonoja, niissä kuvataan. Luulisi esim. jostakin tunturista tehdyn „nuotin“ olevan pysyväisen, mutta niin ei ole. Jokainen tahtoo joikuun liittää omat tai sukunsa mielikuvat tuosta tunturista ja saa sen siten toisenlaiseksi kuin muut, jotka porolaumoineen kuljeskellessaan tulevat saman tunturin kanssa tekemisiin. Mistään tarumaisista menneisistä tapauksista, jotka paikkoihin liittyisivät, ei niissä puhuta. Henkilöille omistetut joiut taas unohtuvat pian sen jälkeen kuin he ovat menneet manalle. Tytär tai poika saattaa kyllin yksinäisyydessä poroja paimentaessaan ajan kuluksi kaiho-mielin joikata kuolleen isän tai äidin „nuottia“, mutta heidän lapsensa eivät tuota „nuottia“ opi eivätkä tietysti haluakaan oppia, jollei heidän tajuntaansa liity lauletusta henkilöstä samoja muistoja kuin isällä on. Yleensä saattaa ainoastaan itse tuntemistaan paikoista, tapauksista ja henkilöistä joko tehdä joikauksen tai ennen tehtyä laulella. Jo pienestä lapsestaan voi äiti keksiä joiun. Hän tekee sen ennestään korvissaan soivien „nuottien“ malliin,

mutta kumminkin niin että jokainen voi sen ennen kuulluista erottaa. Jos hän esimerkiksi tahtoo siihen liittää kuvittelun, että poikalapsesta pitää tulla isän kaltainen, on sävelmä monasti isän joi-kuun vivahtava — jos isästä on kiitettävä sellainen. Jos huomataan että jollakin on samanlaisia huonoja taipumuksia kuin hänen isävainajallaan, ei lappalainen tarvitse muuta kun hyräillä tämän nuottia, niin asianomainen kyllä ymmärtää että tahdotaan sillä sanoa: ei omena kauas puusta putoo.

Omista tunteistaan sopii kyllin laulella, mutta ei ominaisuuksistaan. Niinpä kuuluu eräs pilkkajoiku: „Nihki poronvaras, itsensä joikaaja“; viimeainittua epiteettiä pidettiin miltei edellistä moittitavampana.

Omituinen on joikausten esitys- ja kuvaustapa. Ainoastaan parilla sanalla saattaa lappalainen iskeä asian ytimeen. Esimerkiksi henkilöitä ei kuvata pikkupiirtosin, vaan sanotaan, useasti kuvannollisesti, se ominaisuus, joka räikeimmin pistää esiin tai muuten on hänen luonteelleen erikoista. Tämä tehdään monasti tavalla, joka osottaa hyvää huomiokykyä. Ymmärretäänpä väliin koko „nuotille“ antaa sukkela ironinen väritys. Mutta, joka ei ole perehtynyt lappalaisten luonteeseen ja oloihin, ymmärtää tuskin rahtuistakaan sitä ajatusta ja mielikuvitusta, joka joiun harvojen iskusanojen takana piilee. Ottakaamme näytteitä käännöksineen¹ ja selityksineen:

1. <i>Māri Jounna här'kadša</i>		Maarin Jounnan härkän sar-
<i>čoar'væt skädsüdit al'mmä.</i>		vet ylettyvät taivaaseen.

Tällä tahdotaan sanoa: Maarin Jounna, köyhä lappalainen, on kova kehuskelemaan. Kun hän ei voi kehuskella porojensa paljoudesta, hänellä niitä on vain muutama, kehuu hän niiden suuruutta — sarvet taivasta puhkovat miehen kaikissa puheissa.²

¹ Käännökset ovat lappalaisten itsensä tekemät.

² Että kehuskeleminen oli Jounnan arin kohta sain kokea. Poikesin hänen kotaansa ja kysyin oliko hän taitava laulaja. Jounna oli heti valmis kehahtamaan kuinka monia joikuja hän nuorempana oli keksinyt. Kun vedin esille fonografin ja kirjetusneuvot saalista korjakseni, olikin hän ne unohtanut; äänikin oli vastoin omia ylistelyjä kovin soriseva.

2. *Tuorra-Tommosa täh iuhka
ia vuedda, täh le pontta, täh le
iuhki, laulu ia tallarahta ia
iueikā ia cīrru.*

Tuorra-Tommosa on juomari
ja ajaa, se on rikas, (vaikka) on
juomari, laulaa ja rallattaa ja
joikaa ja itkee.

Tuollaisessa hysteerisessä tilassa näkee lappalaisia väliin selvällä päälläkin.

3. *Kieŕka Antta i murdil i
tuonke iŕe tånke ia kouhtāhe.*

Kjerkan Antti ei pelkää sitä
eikä tätä ja on kaksi-isäinen.

= K. A. on rohkea poika, joka ei ketään pelkää, eikä kukaan myös häntä; s. o. hän on erittäin leikkisä nuorimies, eikä kumma, kun hänen alkuperänsäkin on koko lystikäs: hän on kahden isän lapsi.

4. *Jākko Pietta stuora riŕaht,
nuppē kierran rihtapeilli, nuppē
kierran neŕta — härknauti.*

Jaakon Pietta iso käpsä, toisessa kädessä (poron) „riipipuoli“, toisessa kädessä tyttö — härkä-susi.

= J. P. oli nuorena miehenä aika virkku. Toisessa kädessään piti nyljettyä poron kylkeä, toisella halaili tyttöä — oli yhtä käpsä poronvaras kuin hukka.

5. *Stuora Tommas Särevuomi
čoarvi.*

Iso Tomma Saarenuoman sarvi.

Tätä joikua pidettiin mitä suurenmoisempänä ylistyksenä. Sillä tahdottiin sanoa: Niinkuin „Saarenuoman sarvi“, terävä tunturihuippu on maiseman korkein, on Tomma lappalaisista ylin. „On kuin kynttilä lappalaisten keskellä, rikas, viisas, mahtava“, kuten laulaja selitti.

6. *Orposa stuora kāhtā ia pa-
hā-seuvvi, i suorvalæi, nuppi i
peiŕve iŕa paihtik.*

Orposa, iso ilkeä ja pahan-suova, ei soisi toiselle ei päivää ei paistetta.

Ahneutta voidaan kuvata esim. tällaisin sanoin: Hyppysensä syöjä, = on niin ahne, että söisi omat hyppysensä, tai „itsensä nielee“ = niin ahne että itsensä nielisi, jos taitaisi.

7. *Peivah Pierra Stalu häpmi
outapeillie, selkepeilli olmu häpmi
— alleh keiča enneht sēllakai.*

Päivän Pierra Staalun haahmo
etupuoleltansa, selkäpuoli ihmi-
senhaahmo — älä katso enempää
kuin selkäpuolta.

Olin tilaisuudessa näkemään tämän Pierran ja myöntää täy-
tyy, että miehen kasvot olivat yhtä elottoman kolkot kuin „Staallun
kuvissa“

8. Rikkaan tyttären nuotti:

*Aina mannā, kolleruoāiht iē-
mieht, stuora vuosahk vīnidik;
nuppi nummar luokte paiās,
nuppi nummar caska vūl^us.*

Ainoa tytär, kultarahain emän-
tä, suuret härät hienoksi teke-
vät; toinen numero kohottaa ylös,
toinen numero lyö alas.

Merkitsee: Kyseessä oleva lappalaistyttö on isänsä ainoa, hän
on upporikas, mutta ruma. Suuret porolaumat saavat kumminkin
hänen monen pojan silmissä näyttämään hienolta. Kosija on kuin
tasapainoista huiskuvan vaa'an ääressä, tytön rumuus on se numero,
joka „lyö ylös“, kultarahat taas painavat alas.

Väliin saa joikaaja aikaan hilpeyttä tekemällään lystikkäällä
loppukäännöksellä. Hän esim. laulaa totisena moneen kertaan:

9. *tevalkka messui vuoīātīt*
ja lisää lopuksi yht'äkkiä:

:: Lähen kirkkoon ajamaan ::

— *īu^hkātīt, īu^hkātīt vinnie!*

juomaan viinaa!

Porot ovat tietysti antaneet aihetta monen monituisiin joikauk-
siin. Muutama esimerkki:

10. *Pōhcule silkki-nāvvi, kōlle-
kuol'ka, tah tolvu maṅka vikihis
sielu alveig.*

Poro, silkkikarva, kaulakarva
kultakarva, se vie monta via-
tonta sielua helvettiin.

Toisin sanoin: lappalaisen silmissä on toisen poro monasti
kultakarvaisen kaunis ja houkutteleva, häneen iskee suopunkallaan,
huolimatta siitä, että sielu papin opetuksen mukaan „menee helvettiin“.

11. „Kaiken poron yhteinen nuotti“:

*Čappon'unno ĵunas silkkinävvit
ňollekeda mannū ĵalečaska kačait
ætname, ætname.*

Kaunis pikkukarva silkkikarva
lähtee laukkomaan, lyöpi kopa-
roitaan maahan.

12. Vasikan nuotti:

*Tedaht miesās ruokkada nu-
hahk (nuoleūk) kullu(đa) rasta
vuomāt.*

Vasikka huutaa (keväällä)
emäänsä, että kuuluu poikki vuo-
man.

13. Vasikan vaatimen (emäporon) nuotti:

*Altu paņkkah ahku rænttu
časka ĵagis-ĵahkai tahle pormus
paņkku sām'locan.*

Vaa'in, joka korkoa lyö vuos
vuodelta, on kuin lappalaisen
pankki.

Laulaja selitti, että niinkuin herroille yhdestä kruunusta pan-
kissa pian tulee kaksi ilman vaivatta, samoin emäporo „lyö renttua
vuos vuodelta“, se on lappalaisen pankki.

14. Härän nuotti:

*h'ærkast pālkađi nu manai ah
ētnan (tarkkisti) talai, aĥermus
varrecokkie.*

Härkä laukkoo kuumassa, niin
menee että maa tärisee korkeim-
man vaaran lakeella.

15. Ketun laulu:

*K'ätke koota puoheu ciepha
ĵakkarta kaska ĵah tuolovu oaivvi
mehečei ĵa ciehka muohtēkit sīsa
ĵa paihka nolo kosuole ciehkan.*

Kettu tappaa poron, kaulasta
syöpi poikki ja vie pään met-
sään, kätkee lumeen, paskantaa
vielä päälle, (siihen paikkaan)
mihin on sen pannut.

16. K'ätki ĵueikan:

spriedčeo ruahta.

Ahman joiku:

laukkoo kun lyömällä.

Sellaiset kuin: yhteisen poron, vasikan, härän ja vaatimen
nuotti ovat siksi tyypillisiä ja yleisesti tunnettuja piireissään, että

esim. Norjassa voitiin tuntea, kun fonografistani kuultiin karessu-
vantolaisia porojoikuja, sanoa, minkä piirin nuottia ne olivat. Jo-
kaisella piirillä onkin tavallisesti muista eroavia poronnuotteja,
jotka jokainen piirin poropaimen hyvin tuntee.

Kun poropaimen yksinään seisoo jollakin tunturinvierustalla
paimenessa, tekee hän usein siitäkin joiun, jollei muusta, niin tila-
päisistä havainnoistaan. Esim.:

17. *Ētni vāri miesi roukkast*
tēbmi, olmu ruikkās, peitna n'uh-
kas, kariā runkkas.

Eetnivaaralta kuuluu vasikan
parku, ihmisen huikkoos, koiran
haukku, variksen vaakku.

Saattaapa niin uudenaikainen ilmiö kuin höyrylaivakin antaa
aihetta joikaajalle:

18. *Damppa mannā nuo cāhce-*
purkon — voinnehis hærgi mannā
nuo cāhciguldul.

Höyrylaiva menee että vesi
tuiskuna — hengetön härkä me-
nee että pyry perseessä.

Ottakaamme muutama sävelmäkin näytteeksi Kjerkan Antin
joiku: ¹ (Kats. edell. N:o 3).

Kaiken poron yhteinen nuotti. (Ks. edell. n:o 11).

Pierra Nihkelle:

Nuorten joiku:

¹ Fonografista paperille transskribeerauksessa on ylioppilas *Eino Levón* minua avustanut.

Joiuilla on oleva suomalais-ugrialaisten kansain primitivistä rounoutta tutkittaessa merkityksensä. Viime aikoihin asti on niitä pidetty aivan mitättöminä, sanattomina laverteluina, luullakseni siksi, etteivät tutkijat ole ollenkaan syventyneet tähän laulutapaan, jossa esitys on niin outo. Kun porolappalainen paimenessa aikansa kuluksi tekee joiun, ei hän sitä aijo kaikkien laulettavaksi, hän sovelttaa nuotin ja sanat niin, että ainoastaan lähimmät täysin oivaltavat mitä mielikuvia on aijottu tuolla „nuotilla“ herättää. Tarkoituksena ei ole luoda mitään uusia kuvia, joiulla tahdotaan vain herättää tajunnassa ja muistissa jo ennen piilevät. Tutkijat eivät ole tunteneet lähemmin joikaajaa eikä joiuttavaa, senpävuoksi ovatkin outo sävel ja lakooniset iskusanat tehneet heihin epämiellyttävän vaikutuksen, heissä ei ole syntynyt sen johdosta mitään mielikuvia. Lappalainen sen itsekin hyvin tietää; sain usein vastaukseksi kun joikaamaan kehotin: Ethän sinä tunne minun tuttaviani, eikä sinulle edes Lappi ole ophas¹

Sitäpaitsi on minusta joikujen tunteminen tärkeätä sille, joka tahtoo tietää minkälainen käsitys lappalaisilla on heitä ympäröivästä luonnosta ja omista luonteistansa.

Helsinki.

¹ = tuttu.

Etymologisches.

Von

E. A. TUNKELO.

1. Fi. *siula*, ostfi. *sikla*

finden wir 1) vor allem auf dem gebiete der fischerei: *nuotan* s. bedeutet (nach LÖNNROT) 'arm des zugnetzes', also den schenkel oder flügel des zugnetzes, *verkon siula* (nach RENVALL) 'margo extremus retis', 'äusserer Theil des Netzes', *rysän* s. 'äussere seite einer reuse'; *siulaverkko* ist 'ein stellnetz am arm des zugnetzes od. anfang einer reuse' In dem kirchspiel Längelmäki (in Tavastland) sagt man: 'nuatta on niin ja niin *siulava*' und meint damit die länge und höhe der arme des zugnetzes; bei LÖNNROT: *siulava* = 'mit grossen siulat versehen, weit und breit, s. verkko' Das wort erscheint 2) nach Renvall auch in der bootsschiffahrt: *venheen* s. 'margo naviculae superior', 'Bootsrand' (RENV.), 'reling' (nach dem ersteren LÖNNR.). Ja nach Lönnrot's lexikon wird es 3) auch in der rentierzucht gebraucht: es bedeutet da 'die äusseren ausläufer des zauns auf beiden seiten eines rentierpferchs' Gemeinsam ist diesen verschiedenen bedeutungen, wie Lönnrot's lexikon hervorhebt, dass *siula* 'den äusseren hervorragenden teil von etw.' bedeutet.

Ausserhalb des gebietes der finnischen sprache kommt das wort wenigstens im nördlichen Russisch-Karelien vor: *šikla* =

'ende des netzes' Aus dem kirchspiel Vuokkiniemi erwähnt der mittheiler dieser angabe, herr I. Marttini¹, noch in figürlicher bedeutung '*ei šiklat täytü*' = 'er kann seinen verpflichtungen nicht nachkommen, seine schulden nicht bezahlen, das vermögen entspricht nicht den schulden', eine redewendung, die offenbar vom gebiet der fischerei stammt: 'das netz (war) im halbkreis eingestellt und die ränder kommen nicht zusammen' (d. h. der zu umstellende platz war zu gross). Die hier auftretende bedeutung, dass nämlich die 'siklat' etwas grösseres zu erwarten geben, als das wirkliche resultat ist, mit anderen worten: die erwartung trügen, steht einer bedeutung nahe, in der diese eigenschaft der 'siklat' auf den menschen übertragen ist: fi. *sikla* a., s. 'der sein wort nicht hält, betrügerisch, der viel verspricht, aber wenig hält; schwätzer' (LÖNNROT).

Da der urfi. wechsel *-kl- ~ -gl-* in den westfi. dialekten im allgemeinen durch *-yl-* und im karel. durch *-kl-, -gl-* vertreten ist, können wir also als die fi. urform von *siula* und *sikla* die form *sikla* aufstellen. Diesem entspricht laut für laut entweder got. **sigla* (< urgerm. **seyla*, wie neuhochd. *segel*, neuschwed. *segel*, neudän. *seil*, altisl. *segl* u. a.), welches allerdings in den denkmälern dieser sprache nicht belegt ist, aber trotzdem nicht unmöglich ist (KLUGE, Etymol. Wörterbuch d. deutsch. Spr.⁶, s. 360), — oder urnord. **siyla*, das sich neben der lautgesetzlichen form **seyla* nach der analogie mehrerer solcher lautlich und semasiologisch nahestehenden wörter annehmen lässt, in denen das urgerm. *e* der ersten silbe unter dem einfluss eines *i* oder *ï* der folgenden silbe zu *i* geworden ist (NOREN, Altisl. u. altnorw. Gramm. §§ 139, 140; Abriss der urgerm. Lautlehre s. 15), vgl. altisl., alt- und neunorw. *sigla* < **siylian* (neunorw. auch *segla* nach AASEN, Norsk Ordbog), altschwed. *sighla* (auch *seghla*), angelsächs. *seglian* und *siglan* 'segeln', altisl. *sigla* (< **siylian*) 'Mast', neunorw. *siglebite* und *segbite* u. a.

Es erscheint beim ersten anblick schwer die bedeutung des fi.-karel. wortes mit der des fraglichen urnordischen zu verbinden, denn dessen gemeingermanische entsprechung **seyla* bedeutet schon 'segel'. Da aber von dem gebrauch der segel aus der skandina-

¹) In den wörtersammlungen der Finn. Literaturgesellschaft.

vischen bronzzeit keine spuren erhalten sind, sondern die segelschiffahrt sicher erst bei den skandinaviern der vikingerzeit auftritt (SCHRADER, Reallexikon der indogerm. Altertumskunde s. 755), geht es ja nicht an zu erwarten, dass das als entsprechung des urfi. *sikla* angesetzte got. oder urnord. **siyla* bereits segel bedeutet hätte, denn die entlehnung wäre älter als diese zeit. Die finnischen bedeutungen sind also mit früheren germanischen zu vergleichen. Über den ursprung des germ. **seyla* sind (SCHRADER, Reallexikon s. 756 f.) nicht weniger als vier erklärungen gegeben worden, von denen SCHRADER noch 1901 sagt: 'Alles dies ist mehr als unsicher' Jedoch verdient von diesen erklärungen die neuste, die von LIDÉN beachtung, die FALK und TORP (Etymologisk Ordbog II s. 150) gebilligt haben. „Danach 'gehört dies wort gewiss zu der idg. wurzel **sek* 'schneiden' — — und bezeichnet ursprünglich entweder 'abgeschnittenes stück (zeug)' — eine bedeutungsentwicklung, die viele analoga besitzt —, oder 'haut, fell' — — — indem häute gewiss als segel benutzt wurden.“ Wenn wir nämlich annehmen, dass **seyla* ursprünglich '(abgerissenes, zugeschnittenes) stück zeug' bedeutet hat, so ist die bedeutungsentwicklung hieraus zu 'segel' in übereinstimmung mit vielen anderen entwickelungen geschehen, wie LIDÉN gezeigt hat (Uppsala-studier, tillegnade Sophus Bugge s. 87, vgl. z. b. neuschwed. *klut* 'Lappen; Laken, Segel'), und anderseits haben wir hier dieselbe bedeutung 'abgetrennter teil', die von den finnischen bedeutungen abstrahiert werden kann.

Diese zusammenstellung wird dadurch noch gesichert, dass die von RENVALL angeführte, ins gebiet der schiffahrt gehörende nebenbedeutung fast als solche im neunorwegischen auftritt, wo *sigla* (stift Bergen und Nordland, stellenweise *segla*) 'der mittlere raum in einem grossen boot; der raum, wo der mast steht' (AASEN) bedeutet. Die in der rentierzucht gebräuchliche bedeutung der *siulat* 'die äusseren ausläufer des zauns auf beiden seiten eines rentierpferchs' dürfte aus dem lappischen in das finnische entlehnt sein, denn diese bedeutung steht dem lapp. *siv'le* 'Mast', worüber unten, näher als den übrigen finnischen bedeutungen.

Weitere stützpunkte für den angenommenen ursprung von fi. *sikla* ~ *siula* liefern

2. Fi. *siulu*, estn. *sil*.

Fi. *siulu* 'flicken, stück, lappen', z. b. pane s. raon täytteeksi 'fülle den riss od. den spalt mit einem lappen aus', ist ursprünglich dasselbe wort wie

estn. *sil*, gen. *silu* 'Zipfel, schmaler Streifen, eingesetzter Keil zwischen zwei Nähten, bunter Einsatz, Zwickel, Rockschooss, ein Theil am Netzsacke (an dem einen Ende dicht-, an dem anderen undichtmaschig)', welch letzteres wir augenscheinlich auch in folgenden kompositis wiederfinden:

silu-tükid 'Randstücke von eingetheilten Länderstreifen', *mā-sil* 'Halbinsel', *keila-sil* 'das dreieckige Focksegel' und in den derivaten:

siluk = *silak* (gen. *s-u*) 'Ecke, Zipfel, Stück Land, *silaku-lehed* 'Kelchzipfel'; *siluline* 'streifig, zipfelig'; *siluma*, *silima* 'Streifen machen, streifig machen', *nahka* s. (scherzw.) 'mit Ruthen streichen', *wäl'ja* s. 'in Streifen hervorragen'; *siluma*, *ära* s. 'verschalen'.

Da nämlich im estnischen *-gl-* < *-il-*, teilweise *-il-* (z. b. *eilē* < *eglen*) einen älteren wechsel *-kl-* ~ *-gl-* repräsentieren, dürfen wir als urform von fi. *siulu* und estn. *sil* **siklu* ~ **siglu-* ansetzen. Dieses entspricht wiederum der älteren form oder dem plural des oben angeführten urnord. **syla*, in denen *u* in der zweiten silbe auftrat (vgl. fi. *joulu*), oder einem vielleicht femininen *-ōn -ūn-*stamm **syla* (genit., dat., akkus. *-u*, plur. *-ur*). Estn. *sil* ist noch darum zu beachten, weil darin die wirkliche bedeutung von fi. *siulu* und die angenommene grundbedeutung von germ. **seyla*, **syla* sowie die gemeingerm. bedeutung 'segel' sich vereinigen.

3. Estn. *sõluma*, *sõlused*, *seil*.

In dem estnischen verb *sõluma*, von dem mehrere nebenformen mit *-gl-* angeführt werden: *seglama*, *seglema*, *sõglma*, *sõghuma*, 'hin und her laufen, fliegen, in Bewegung sein', z. b. mõtted sõluwad alati sinna ja tänna 'die Gedanken gehen immer hierher und dahin', linnud sõluwad ümber 'die Vögel fliegen umher durch einander', sõmerad s. 'der Kies fliegt umher', hat sich die bedeutung verhältnismässig weit vom 'segeln' entfernt, doch finden wir schon skandina-

vischerseits neben dem letzterwähnten: altnorw. *sigla* 'segel aufsetzen', 'segeln', 'im allg. sich bewegen, von einer stelle zu einer andern fahren' (FRITZNER), neunorw. *sigla* (präs. *sigler*, impf. *siglde*, aber auch *segla*, präs. *seglar*) 'segeln', 'eilen, umherschweben, hin und her rennen' (AASEN; 'meistens von kleinen kindern, die sich fast immer laufend bewegen', ROSS). Die hintervokalische urform des wortes (inf.) **seklo-ðak*, (präs.) **seglo-n* (? **segl-*; — *-ekl-* ~ *-egl-* > *-eil-* > *-ēl-*, SETÄLÄ, YÄH s. 142) setzt natürlich ein urnord. **seylōn* > **seyla* voraus, aus dem lautgesetzlich neunorw. *segla*

Estn. *sõlune*, *sõlused* (plur.) 'Zugseile am Netz' deutet auf eine urnord. (plural- ?) form, in deren zweiter silbe *o* oder *u* gestanden hat. Da es etwas zu den **seklu-t* des netzes gehörendes bezeichnet, haben wir hier dieselbe bedeutung wie bei *siulat* im finnischen. — Von skandinavischer seite stammt natürlich auch estn. *seil* (gen. *seila*), welches jünger als die vorhergehenden, aber nach dem *a* der zweiten silbe zu urteilen älter als fi. *seili* 'segel' ist.

Auch aus dem gesagten zu schliessen ist LIDÉN's etymologie richtig, dagegen findet seine annahme, dass altnord. **seyla* 'segel' durch entlehnung nach dem norden gekommen wäre (Uppsala-studier s. 88), nicht dieselbe bekräftigung. Die wortsippe scheint wenigstens im urnordischen, und zwar sogar in den paralleelformen **seyla* und **siyla*, **seylōn* und **siylian* (wahrscheinlich auch noch anderen), die in verschiedenen gegenden eine etwas verschiedene bedeutung gehabt haben können, schon vor der bedeutung 'segel' existiert zu haben und teils vor, teils nach der entstehung dieser neuen bedeutung in das finnische entlehnt worden zu sein. Besonders weist estn. (*käila*)-*sil* '(Fock)segel' darauf hin, dass die urnord. *i*-form auch diese bedeutung besessen hat, bei deren entstehung die westgermanischen sprachen eine rolle gespielt haben können. — Erst aus dem altschwedischen hat bekanntlich das finnische die termini der segelschiffahrt *seili* 'segel', *seilata* 'segeln' erhalten.

Mit den behandelten wörtern ist noch verwandt

4. Fi. *sikli*, *siili*, *siiliäinen*

'das eisen, womit die achse einer mühle den oberen stein (den läufer) herumtreibt'; *kiven* od. *myllyn* s. 'eiserner klotz zwischen

den mühlsteinen' oder wie es in den wörterklärungen zum Kalevala heisst: *kiven siili* 'im loch des oberen mühlsteines befestigter hölzerner od. eiserner zapfen, an dem sich die durch den unteren stein gehende nabe dreht'

Dies dürfte eine jüngere entlehnung als die oben besprochenen sein; eine lautliche und semasiologische entsprechung dazu haben wir skandinavischerseits in dem wenigstens in Norwegen noch ziemlich gangbaren *sigle* (stellenweise *segle*) neutr. 'mühleisen, ein kurzer eisenbolzen, der quer über der spitze der mühlachse liegt und dazu dient den mühlstein umzudrehen'. Hierzu *siglehold*, n. 'eine höhlung im mühlstein, bestimmt das 'sigle' aufzunehmen' (AASEN). (Dagegen ist fi. *sikli* 'schabeisen, raspel' ein jüngerer lehnwort, welches sich an neuschwed. *sickling* (subst.) und *sickla* (verb) anlehnt). Die lappischen wörter *sigl(a)* 'segel', *siv'le*, *siv'lo* 'mast' hat QVIGSTAD (Nordische Lehnwörter s. 287 f.) mit den entsprechenden altnorwegischen grundwörtern verbunden. Seine frage, ob auch syrj. *šogla*, *šögla* 'mast' skandinavischen ursprungs seien, dürfte bejahend zu beantworten sein, die frage aber, auf welchem wege dieses lehnwort bezogen ist, direkt oder indirekt, wäre unter berücksichtigung aller der syrjänischen wörter, für die skandinavischer ursprung vermutet worden ist, zu behandeln.

Von der oben erwähnten wurzel **sek*, wovon germ. **seyla*-, leitet LIDÉN auch das altnorw. *sigi* od. *segi* (obl. *siga* od. *sega*) 'losgerissener oder abgeschnittener streifen', z. b. *slita*, *skera i sega* u. a. m., ab. Diesem scheint zu entsprechen

5. Fi. *sikare*

'klumpen, klümpchen, stück, bitten' und *sikura* 'bisschen, ein wenig', *kiven s.* 'steinbröckchen' Die endungen *-re*, *-ra* kommen in manchen fi. wörtern vor, die eine ähnliche bedeutung haben, z. b. *nokare* 'klumpen etc.'; *pahkura* = *pahku* 'kurzer und dicker stumpf, klumpen, klotz'; *komppa* 'kleine erhöhung, hügel', *komppi* 'grosses stück': *komppa* 'spat'; vgl. auch AHLQVIST, Suomen kielen rakenus s. 36 f.

6. Fi. etc. *verkko*, estn. *wõrge*.

Fi. *verkko* 'netz, fischgarn', karel. und olonetz. *verkko* 'netz', estn. *wõrk* (g. *wõrgu*) 'Netz, Gitter' (*hämmelga-*, *hämbliku-*, *õmbliku-*, *härmä-wõrk* 'Spinnengewebe'), liv. *vīrg* 'Netz' ist offenbar eine alte, gemeinfinnische benennung des netzes.

Europaeus hat den gedanken ausgesprochen, dass das wort germanischer herkunft sei: „Die wörter [lapp.] *verme* und *verkko* scheinen von dem germanischen worte *vīra*, *vīrka*, *virken* zu stammen, wovon sie also durch besondere ableitungssilben gebildet sind“ (Suomi II 8, s. 44). Das wort scheint denn auch mit dem urnord. **verko* verglichen werden zu müssen, von dem z. b. altisl. *verk* und neuschwed. *verk* herkommen und dem anderseits z. b. deutsch *werk*, aingels. *weorc*, *werk*, neuengl. *work* entsprechen. Was die bedeutung anbetrifft, so dürfte das wort wenigstens in den skandinavischen sprachen nicht die bedeutung 'netz' gehabt haben, obwohl es sonst in denselben in der fischereiterminologie vorkommt. Altschwed. *fisk-*, od. *fiskiverk* hat eher eine art sperrvorrichtung bezeichnet: 'einrichtung im wasser zum fischefangen', wie auch die variante (*fiske*)*värke* und neuschwed. (Göta- und Svealand) *verke* od. *värke* 'reiserverzäunung (in einem see) mit einer öffnung für eine reuse oder einen wenter' (RIETZ, Dialektlexikon s. 813 ¹). Wenn man auch die herleitung der bedeutung 'netz' von solchen vorrichtungen nicht als ganz unmöglich betrachten kann, dürfte es doch nicht leicht sein dieselbe durch analogien zu erhärten.

Neben dem erwähnten substantiv steht in den germanischen sprachen eine verbgruppe wie althochd. *wirkan*, altisl. *verka*, neuschwed. *verka*, *wärka* u. a., in der die bedeutung 'anfertigen' vorherrscht ²; mitteld. *wirken*, *werken* hat u. a. die bedeutung 'nähend, stickend, webend anfertigen' (KLUGE, Etym. Wb.⁶, s. 427), welches durch vermittlung des schwed. *virka* auch in das finnische übergegangen ist: *virkata* (*virkkuu*, *virkki-neula* etc.). An diese verb-

¹ Fi. *värkkäys* wehrvorrichtung'

² Diese spiegelt sich z. b. in dem aus dem altschwedischen in das finnische gekommenen *värkätä* 'den Huf auswirken' (RENVALL, LÖNNROT; im kirchspiel Längelmäki im allgem.:) '(eine handarbeit) mit geschick anfertigen wieder; vgl. auch *hantvärkkäri* 'handwerker'

gruppe schliesst sich das oben angeführte gemeingermanische substantiv, deutsch *werk*, altisl. *verk*, als nomen actionis an, dessen bedeutung sich schon in sehr frühen zeiten in den germanischen sprachen sehr vielseitig entwickelt hat, indem es u. a. den gegenstand oder das produkt, das material oder das werkzeug der handlung bezeichnet (WAAG, Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes, s. 110), z. b. mittelhochd. *werē* a) 'allgemein was gethan wird', b) 'eine arbeit, die ich vornehme, namentlich handarbeit oder kunstarbeit', c) 'eine vollendete kunst- oder handarbeit' (BENECKE-MÜLLER, Mittelhhd. Wb.); — mittelniederd. *werk* 1) 'Thätigkeit, Arbeit, Verrichtung', 2) 'concr. das Gearbeitete, Product der Arbeit, bes. der Handwerker, spec. das Meisterstück; Bau, Gebäude — —; Belagerungswerkzeug — —; vom Leinen: — —'; 3) 'Arbeitsgerät, Werkzeug'; 4) 'Material zur Arbeit, spec. — — Werg, Hede' (LÜBBEN, Mittelniederd. Handwb.); — altschwed. *værk* 1) 'werk, handlung', 2) 'arbeit, werk, das getan wird od. getan ist' z. b. *handaværk*.

Von diesen verschiedenen bedeutungsnuancen ist die bedeutung des gegenstands oder produkts der handlung schon gemeingermanisch (*Werk* 'Gethanes, Geleistetes, Hervorgebrachtes irgend einer Art, gemeingermanisches, nur goth. nicht vorhandenes Subst. zu *wirken*', HEYNE, Deutsches Wörterbuch III, s. 1371), vielleicht sogar noch älter, denn die griech. lautliche entsprechung des urgerm. **verkō*, τὸ ἔργον, hat auch die ziemlich entsprechenden bedeutungen: 1) 'Werk, Tat, Handlung — —, Wirkung; 2) Werk, Arbeit, — — Gewerbe, Kunst; 3) das durch Arbeit Hervorgebrachte, Werk, Arbeit, Kunstwerk' (BENSELER, Griech.-deutsches Schulwb.¹²). Und da das entsprechende verbum **virkian* schon im althochd. die bedeutung einer so entwickelten handfertigkeit wie 'weben, wirken' hatte (siehe KELLE, Glossar der Sprache Otfrieds, sub *wirku* 8); *werk* 'Handlung — —', 'Gewebe'), ist es wohl nicht unmöglich, dass dieses verbum schon zur zeit der sehr frühen finnisch-germanischen berührungen eine handarbeit wie das „weben“¹ des netzes und das entsprechende nomen actionis den gegenstand dieser handlung, das produkt (vgl. „netz“) oder das material (vgl. „fischgarn“) bezeich-

¹ Vgl. noch neuschwed. *värka ihop* 'spinnen, weben' (RIETZ).

nete, wie z. b. fi. *työ* (< **tō*) die handlung („*olla työssä*“ 'arbeiten'), den gegenstand und das produkt der handlung („*huonoa työtä*“ 'schlechte arbeit'), aber weps. *tö* 'hede' (ÅHLQVIST, Kulturwörter s. 80) bedeutet. Da auch der gemeinfinnische name des zugnetzes **nōtta* (> fi. *nuotta*) schon aus dem urnord. entlehnt wurde (THOMSEN, Den got. Sprogklassen inflydelse på den finske, s. 137), musste wohl auch die erwähnte handfertigkeit mit ihrem gegenstand und ihren produkten den finnen ebenso früh bekannt werden. Derselben zeit gehört ja u. a. der alte gemeinsame name des hanfs und flachses: fi. *liina* < urnord. **lina* > schwed. *lin* an¹.

Semasiologisch steht der verbindung hier also nichts im wege. Was die lautverhältnisse anbelangt, so haben wir bezüglich des auslautenden vokals fi. *verkko*: deutsch *werk* = fi. *pelto*: deutsch *feld*. Das wort gehört der ältesten schicht der urnordischen lehnwörter an.

Im estnischen haben wir in derselben bedeutung noch eine andere form: *wõrge* (g. *wõrke*), deren hauptbedeutung jedoch eine andere ist: 'einfach aus Hede gedrehte Schnur, spec. die Schnur, welche in einer Garnsträhne die einfachen Fitzen trennt, die Garnfitze selbst'. Dieses wort ist augenscheinlich aus dem lettischen entlehnt: lett. *werkis* 'der Werg, — bei Seeleuten gebräuchlich', welches wie lit. *wèrké* 1) 'ein böses Werk, Dieberei etc.', 2) 'die Heede, welche aus dem aufgedrehten Tauwerk gewonnen und zum Kalfatern von Schiffen benutzt wird' aus dem deutschen entlehnt ist (KURCHAT, Wörterb. d. lit. Spr.): mittelniederd. *werk* (siehe oben:) u. a. 'spec. — — Werg, Heede' und dessen nebenform *werg* 'fadenförmiger Abfall beim Hecheln des Flachses oder Hanfs' (LÜBBEN, Mittelniederd. Handwb., s. 574). Die hierin auftretende bedeutung des

¹ Dieses wort eignet sich übrigens gut als beispiel dafür, dass ein wort sowohl das material als verschiedene produkte daraus darstellen kann: fi. *liina* 'flachs, hanf'; 'leinwand' (*käsi-*) 'handtuch' (*pää-*) 'kopftuch', *rysän*, *merran liinat* 'das netz um den wenter, die reuse'; griech. *λίον* 1) 'die Leinpflanze, der Lein, Flachs — —'; 2) 'alles was aus Flachs bereitet ist', a) 'Faden, Schnur — —'; b) 'das geflochtene Zuggarn od. Netz der Fischer und Vogelsteller'; c) — — Leinwand, Linnen, insbes. Leintuch, leinenes Betttuch, Bettlaken; der Docht' (BENSELER wie oben).

netzmaterials ist offenbar sehr alt, vgl. holländisch *werk* 'das Werk, die Arbeit, — —, Handlung, das Buch, die Schrift, Mühe, Werg — — —', dän. *wærk* (-et) 'altes, aufgedrehtes Tauwerk — —, welches zum kalfatern u. dgl. benutzt wird'.

Kappale suomensukuisten kansain kalastushistoriaa.

Kirjottanut

U. T. SIRELIUS.

Heitämme seuraavassa silmäyksen muutamiin maassamme käytettäviin nuottalajeihin. Saarto- eli hakupyynti, jota niillä harjoitetaan, on luonteeltaan aktiivinen, pyytäjän läsnäoloa vaativa ja sellaisena yleensä vanhimpiin kalastustapoihin kuuluva. Mitenkä pitkälle entisyyteen nyt tarkastettaviksemme ottamamme pyytimet meidän vievät, siitä koettelemme selkoa tehdä.

1. Kulle, kulkuus, kolkka, heitto, saarua, vata, sauvanuotta, ina.

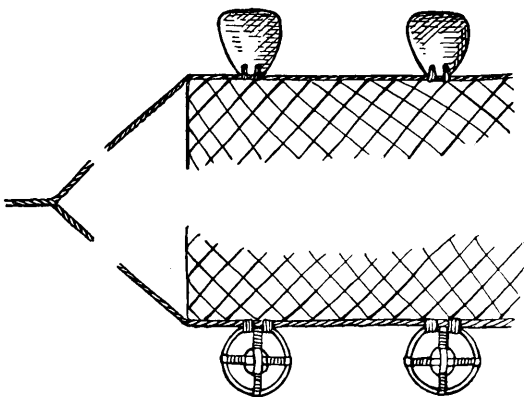
Näin nimitettyjä nuottakalastimia, joille kaikille yhteisenä ominaisuutena on povettomuus, käytetään eri osissa maattamme.

Pyyntiveden mukaan voidaan ne jakaa kahteen ryhmään: nuottiin, joita käytetään joissa ja nuottiin, joilla pääasiallisimmin pyydetään tyvenistä vesistä. Jälkimmäisiä kutsuu kansa sisävesillä vadaaksi tai sauvanuotaksi ja merenrannoilla inaksi, edellisiä taaskin, jotka me seuraavassa merkitsemme yleisellä nimellä ajoverkko, eri seuduin kulteeksi, kulkuukseksi, heitoksi, saaruaksi, inaksi, vadaaksi. Esitämme ensiksi ajoverkot.

Oulujoella erotetaan kokoonpanon yksityiskohtiin nähden toisistaan isokullet eli heitto ja koste- eli suvantokullet.

Edellinen (kuv. 1), jota käytetään yksinomaan lohen pyyntiin, tehdään noin 20 s. pitkä ja siksi liinava, että apajapaikalla hyvin

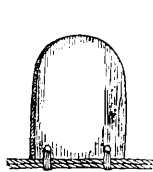
ulottuu pohjasta pintaan. Sen täytyy olla niin luja, että orteen ripustettuna kestää täysikasvuisen miehen vapaasti kiipeillä silmiä myöten, jotka siihen kudotaan sivuiltaan $4\frac{1}{2}$ tuumaa isot. Painot ovat litteitä kiviä ja ympäröidään kuusisella tai katajaisella van-teella, ett'eivät mahtuisi pyydyksen harvoista silmistä läpi ja tämän

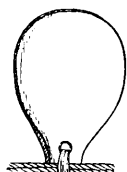
Kuv. 1. Oulujoki.

kautta sitä sotkisi. Kannattimet tehdään niinkään isot, ääriviivoiltaan jossakin määrin puikeat. Yläpaula pannaan sikavillanuorasta.

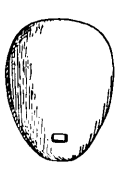
Koste- eli suvantokulteen pituus vaihtelee riippuen pyyntipai-kasta 20—30 syleen. Liinavuuden määrää kuin edellä apajan sy-

Kuv. 2.

Kuv. 3.

Kuv. 4.

Kuv. 5.

Kuv. 6.

Kuv. 7.

Tornionjoki.

Oulujoki.

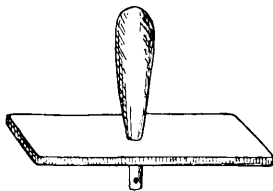
Pećora.

vyys. Silmät kudotaan sivuiltaan yli puolitoista tuumaa isot, kannattimet valmistetaan muotoa, kuv. 4—6, kuusesta, haavasta tai lepästä ja painoina käytetään joko levytuoheen ommeltuja tai nauhatuoheen kudottuja (koppikives) pikku kiviä. Yläpaula tehtiin ennen joko sikavilla- tai pajunkuorinuorasta, mutta nykyään — samaan tapaan kuin jo aikaisemmin alapaula — tavallisesta hamppunuorasta.

Tornionjoella erotetaan kokoonpanon yksityiskohtiin nähden toisistaan kullet ja saarua eli pieni kullet.

Edellinen on varsin iso pyydys. Toimitusmaanmittarit OSKAR TIGER ja U. L. GRAPE, jotka vuosina 1885 ja 1886 laativat selon-
teon kaikista Tornion- ja Muonionjoen kalastuksista ja patolaitok-
sista („Beskrifning öfver alla fisken och fiskebyggnader i Torneå och
Muonio elfvar“) huomasivat sen pituuden vaihtelevan 360—840 ja
liinavuuden 14—18 jalkaan. Silmät kudotaan sivuiltaan 3—4 $\frac{1}{2}$
tuumaa isot, ja yläpaulat valmistetaan joko rihmasta tai kuusen tai
männyn juuresta; alapaulana pidetään ehkä tavallisimmin noin 14
mm paksua niininuoraa. Aikaisemmin tehtiin kannattimet muotoa,
kuv. 2, mutta nyt muotoa, kuv. 3. Painoiksi pannaan samallaisia
vannekiveksiä (käyrä) kuin Oulujoen heittoon (NORDQVIST, Fiskeri-
tidskr. 1899, s. 120).

Saarua eli pieni kullet tehdään 10—24 syltä pitkä ja 4—12
jalkaa liinava. Silmät kudotaan sivuiltaan noin 4 $\frac{1}{2}$ tuumaa isot.
Yläpaulaksi pannaan män-
nyn tai kuusen juuresta,
mutta alapaulaksi hampusta
tehty nuora. Edelliseen pau-
laan kiinnitetään kuvaksiksi
keskelle koho muotoa, kuv.
9, ja toiseen päähän koho
muotoa, kuv. 8. Painoina käytetään vannekiveksiä (käyrä).

Kuv. 8.

Kuv. 9.

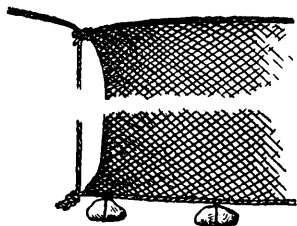
Tornionjoki.

Kemijoella kantaa saarua nimeä kulkuus.

Povettomia ja niin ollen läheistä sukua esitetyille nuottalajeille
ovat pyydykset, joilla kalat nostetaan Kemin- ja Tornionjoen kar-
sinapatojen pesistä.¹ Niitä käytetään tarkoitukseensa kaksi: toinen,
jota Tornionjoella kutsutaan sauvoskulle ja Keminjoella alanen kulle,
sijotetaan pesän alaseinämälle, toisella jota Tornionjoella nimitetään
heitto ja Keminjoella päällinen kulle, suoritetaan itse apaja vetä-
mällä se pesän yläseinämältä alaseinämälle. Pyydykset täten vas-
takkain saatettuina nostetaan yhdessä ylös, jolloin kalat seuraavat
mukana niiden välissä.

¹ Karsinapadoista kts. lähemmin tutkimustamme „Über die sperrfischerei
hei den finn.-ugrischen völkern“ (s. 253—268).

Käsityksen karsinakulteista antaa kuva 10. Kannattimia niissä ei käytetä ja painoina pidettiin ennen yleisesti luonnonkiviä, jotka

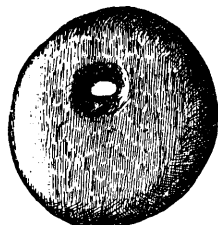

Kuv. 10.

Kuv. 11.

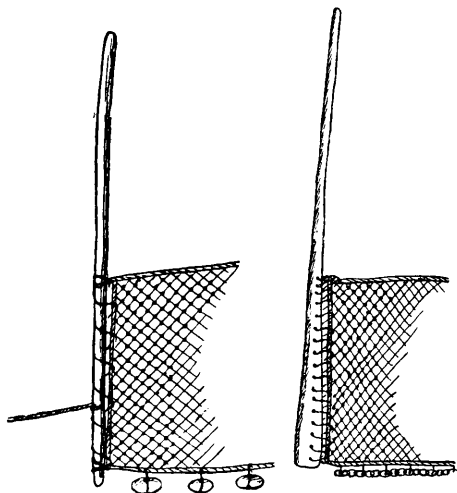
Tornionjoki.

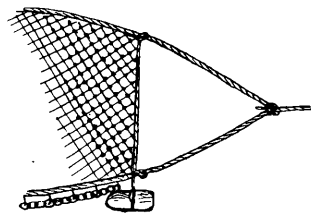
Kuv. 12.

n. s. kantomilla liitettiin alapaulaan $\frac{1}{2}$ kyynärän välimatkoille; myöhemmin on myös käytetty tehtaassa valmistettuja malmisia painoja (kuv. 11) ja reikäkiviä (kuv. 12).

Ina nimistä ajoverkkoa käytetään Kittilässä. Se tehdään noin 15 s. pitkä, varustetaan ylä- ja alapaulalla ja kudotaan niin tiheä, että 6 kertaa menee kortteliin. Siinä pidetään tietysti kannattimet ja painot.

Kuv. 13.

Kuv. 14.

Kyminjoki.

Vatoja käytetään Kyminjoella kovien virtojen ja koskien kosteisiin levähtämään asettuneiden siikojen pyyntiin. Niiden rakenne nähdään kuvista 13, 14. Ne tehdään noin 4 s. pitkät ja aina 6

kyynärään liinavat. Toiseen siuloista, jotka aina ovat keskustaa matalammat, kiinnitetään pitkä salko (**heittotanko**), toiseen vetonuora (**koirionuora**). Kannattimia ei käytetä ja painoiksi pannaan joko pitkulaisia luonnonkiviä (näistä on koiriopäässä oleva aina muita isompi) tai rautaketju (kuv. 14).

Kulteista saamme historiallisista lähteistä muutamia tietoja. Niin käy eräästä Kustaa Waasan kirjeestä v:lta 1526 selville, että Tornionjoesta kalasteltiin lohta näillä pyydyksillä, joita ruotsiksi nimitettiin **kolk**. V:n 1559 kalastusluettelossa ei samalta joelta lainkaan mainita muita lohen pyynnin välineitä kuin kulteita, josta tosiasiasta voi päätellä, että ne Tornionjoella varmaankin ovat vanhin lohikalastin. Keminjoelta luetellaan kruunulle lähetetyissä tilikirjoissa v:lta 1558 useita paikkoja, joissa kalasteltiin **kulth** eilla, ja Oulunjoelakin sanotaan samoissa lähteissä patojen yhteydessä **pyydetyn kolk**'eilla eli — kansan nimityksen mukaan — **kulteilla**. Myöskin Kyminjoen vadoista, **vada**, **vadu**, puhuvat monet Kustaa Waasan aikaiset tilikirjat.

Kokemäenjoelta mainitaan asiakirjoissa usein **kolk**, **kolkke** — ensimmäisen kerran jo v. 1347. Mutta 1700-luvun keskivaiheilla häviää tämä nimi kuulumattomiin. Että sillä Kokemäenjoellakin tarkotettiin povetonta nuottakalastinta, käy selville BRANDER'in hauskasta, v. 1751 ilmestyneestä tutkimuksesta „De regia piscatura Cumoënsi“, jossa m. m. (s. 40) sanotaan: „Praeterea retejaculo, (**kolk**) piscari moris est. Hujus maculae 4. transversis digitis patent. Longitudo 15 ad 20 orgyrum, latitudo 5 vel 6. ulnarum est.“ Että kulteen suomalainen nimitys Kokemäenjoella oli **kolkka**, käy selville sitaatista. Edellisestä tiedämme kulletta Pohjanmaan joilla ruotsiksi mainitun **kolk**, **kolk**, joka seikka näyttäisi viittaavan siihen, että asianomaiset ruotsinkieliset hallitusmiehet olivat povettomaan nuotetaan ensin tutustuneet etelässä Kokemäenjoella ja sitten pohjoisessa, Oulu- y. m. joilla maininneet sitä jo oppimallaan nimellä.¹

Teemme nyt selkoa niistä eri tavoista, joilla maassamme povetomilla nuotilla pyydetään.

¹ Kts. **kolkka**'an nähden SAXÉN, Finska ländord i östsvenska dialekter, s. 150.

Isokullet potketaan kahdesta veneestä poikki väylän paikoissa sellaisissa kuin esim. Kolehmaisen, Lammin ja Pyterän „lammit“ Oulujoen Niskakoskella ja kuljetetaan suoraan alavirtaan kaarella, joka muodostuu sen kautta, että kulteen hoitajat eli **verkkomiehet** sauvomalla auttavat kummankin veneen kovemmalla vauhdilla solu-maan virran mukana, kuin tämä jaksaa kuljettaa kulteen keskiosaa. Kosken niskalle päästyä soudetaan veneet liki toisiaan; toinen soutajista pitää veneiden etunokat kiinni toisissaan ja toinen tarpoo porkalla sillä aikaa kun verkkomiehet lappavat kulteen veneisiin. Jos lohia on ollut kierroksessa, ovat ne kaikki tarttuneet verkon silmiin. Kalastus tapahtuu Oulujoella heinäkuusta aina talven tu-loon ilta- ja aamuhämärissä.

Samaan tapaan kuin juuri puheena olleella joella tapahtuu kullepyynti myös Tornionjoella. Sitä saadaan siellä harjottaa ainoas-taan keväällä ja niinpä siihen asti, kunnes lohipadot ovat lyödyt.

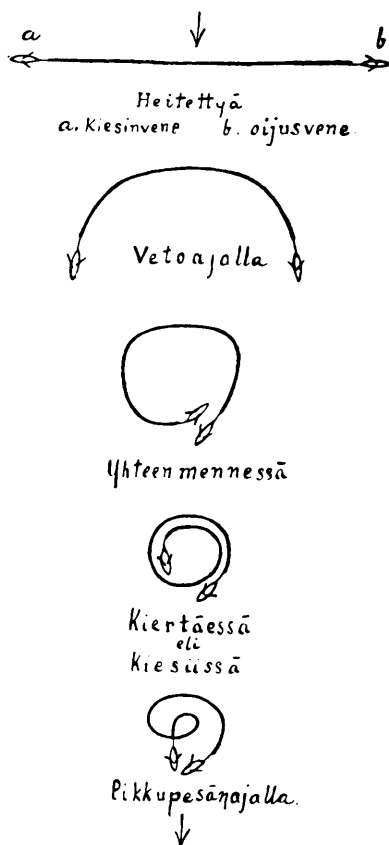
Kostekulteilla suoritetaan kalastus, kuten nimestä jo voi ar-vata, **kosteissa** s. o. sellaisissa verraten tyvenissä paikoissa, jotka syntyvät jokeen joko keinotekoisien tai luonnonomaisten patojen, ku-ten esim. niemenkärkien alapuolelle. Niissä tavataan tavallista run-saammin kaloja, koska ne tarjoavat tervetulleita lepokohtia taiste-luunsa virran kanssa väsyneille vedeneläijille.

Kostekulle potketaan yhdestä veneestä ja heitetään rannasta lähtien kaarelle myötävirtaan. Kun alasiula on saatettu rantaan, nostatetaan kulle molemmista päistään yhtäaikaa. Pyynti kittiläisellä inalla suoritetaan muutoin samalla tavalla, mutta ennenkuin apaja tehdään, kuljetetaan pyydystä kappaleen matkaa alavirtaan myös rantasiulasta. Kymiläisellä vadalla, joka on vain 4 s. pitkä kalas-tin, suoritetaan pyynti pienissä kostepaikoissa siten, että nämä sillä äkkiä erotetaan muun joen yhteydestä ja siten ikäänkuin siivilöidään. Vadalla pyynti on siis verrattava kostekulle- ja inapyyntiin.

Suvantokulteen veto on joukon mutkikkaampi. Siihen tarvitaan kaksi venettä, joista toista kutsutaan oijus-, toista kiesinveneeksi. Kumpaankin sijoittuu kaksi miestä. Kiesinveneeseen asettuvat tot-tuneimmat kalastajat, jotka eri toimiensa mukaan kantavat kiesijän eli kiesinsoutajan ja verkko- eli porkkamiehen nimiä. Oijusveneen miehistä kutsutaan toista soutajaksi, toista sauvonmieheksi. Kulle

pannaan ensin kiesinveneeseen alapaula perään päin. Joella sitten soudetaan veneet yhteen, ja ojusveneeseen verkkomies lappaa veneeseensä puolet kulletta s. o. **keskilautaan** asti. Kun on päästy apajan korvalle, erotetaan veneet toisistaan, ja verkko- ja sauvonmies rupeavat heittämään minkä kerkiävät kulletta veteen. Kiirettä pitävät myös soutajat. Kulle saatua suoraksi jokeen (kuv. 15) käännetään veneet, joita siihen asti oli soudettu vastakkaisiin suuntiin poikki virran, vähitellen myötävirtaan. Verko- ja sauvonmies ottavat sauvometsat ja alkavat hiljalleen lykätä veneitään; airokkaat soutavat varovasti, sillä koetetaan olla mikäli mahdollista kaloja säilyttämättä. Kun on päästy nostimelle, jossa on niin matala vesi, että verkot rupeavat laudustamaan, viheltää porkkamies merkiksi, että veneet ovat yhteen kuletettavat. Kiesinvenettä, joka aina pidetään oikealla puolen, alkaa kiesijä soutaa verkkierroksen sisäpuolelle — vas-

taisen kullepuoliskon paulan vieritse — kuljettaen samalla omanpuolista kulteen päätä muassaan. Porkkamies alkaa tarpoa kierroksen sisään, jotta kalat säikähtyneinä hyökkäisivät kulteen seiniä vastaan ja tarttuisivat havakseen kiinni. Kun kiesijä on kierroksen sisässä soutanut täyden ympyrän, on hänen kuljettamastaan siulasta muodostunut kulteen ison kierroksen sisään toinen, pieni eli n. k. **pikkupesä**. Oijusvene on sillävälän seissyt melkein yhdessä kohti vain aika ajoittain kulkien vähäsen myötäpäivään (kiesinvene on kaiken aikaa kulkenut vastapäivään). Pikkupesän muodostuttua ru-

Kuv. 15. Oulujoki.

W. J. SNELLMAN'in luonnoksen mukaan.

peavat verkko- ja sauvonmies lappaamaan kulteita minkä ehtivät. Tätä tehdessään ottavat he kiinni niin hyvin ylä- kuin alapaulasta. Hapaan laskoksessa ja kierteissä tulevat kalat varmasti ylös. Nostatettaessa pyörivät veneet päinvastaiseen suuntaan kuin äsken ja tulevat vihdon entiseen asemaansa takaisin.

Kerrottua pyyntitapaa harjotetaan Oulunjoella ainakin paikoin (Vaala) ympäri vuoden — talvella ymmärrettävästi vain avovedellä ja suvisäällä. Paras ja varsinainen pyyntiaika on kuitenkin syksy. Illalla, hämärissä lähdetään kalaan, ja jos saalis on runsas, vedetään koko yö. Samoin kuin (tiheällä) kostekulteella saadaan suvanto-kulteellakin paraastaan siikaa, harjasta ja haukea. Että kerrottu kierrepyynti on aikaisemmin ollut käytännössä myös Tornionjoella, siihen viittaa seuraava BUREUS SUMLEN'in lause: „I Torne fiskia the medh Laxkolk fast annorlunda än någhor annor städz i Sverike eller finland, medh 150 famnar laxnät triggefall, medh 2 bätar 3 hion i hv. tera och ro medh kolken alt om kring, thet föraste the orka“ (SAXÉN, Finska länord, s. 151).

Saarua eli kulkuus potketaan yhdestä veneestä siten, että saarualauta jää äärimäiseksi selän ja vene rannan puolelle. Pyytäjiä on kaksi, joista toinen soutaa ja toinen perässä seisten pitelee saaruan 2 mtr. pitkää köyttä sekä sauvoo. Selkäpään annetaan kulkea hiukan edellä rantapäätä. Pyynti tapahtuu karien niskoilla 1 1/2 — 3 kyynärää syvästä vedestä. Kun perämies köyden tai saaruaudan nyinnästä havaitsee lohen käyneen kiinni, lappaa hän pyydyksen vedestä veneeseen. Saaruaalla kalastus alkaa elokuun loppupuolella ja jatkuu aina talven tuloon asti. Se suoritetaan säännöllisesti pimeän aikaan.

Samallinen kuin saarua- oli ennen kolkka-kalastus Kokemäenjoella. BRANDER sanoo siitä edellä mainitussa julkaisussaan (s. 40): „Usurpatur noctu, idque illa ratione, ut in alto ejiciatur, ita tamen, ut una ejus extremitas, funi cuidam alligata, in scapha a piscatore retineatur, altera vero a ligno quodam, cui alligata est, ne plane submergatur, sustentata, libere meet, atque situ transverso secundo feratur amni; adeoque qua partem rete aliquod, qua partem sagenam hoc piscandi instrumentum refert.“

Siirrymme nyt Suomen ulkopuolelle katsellaksemme, missä löytäisimme vertauskohtia esittämillemme pyydyksille ja pyyntitavoille.

Pysähdymme ensiksi Lappiin.

Täällä käytetään kahta povetonta nuottalajia, joista toista kutsutaan **golda** ja toista **golgadak**. Edellisen rakenteesta meillä ei ole lähempiä tietoja, mutta jälkimäisen sanoo NORDQVIST (Kalast. leht. 1900, s. 37) olevan 18—25 mtr. pitkän ja 5—6 mtr. liinavan sekä varustetun yläpaulaltaan lauduksilla; alasyrjä jätetään paulottamatta sekä painottamatta, mutta toisessa päässä pidetään puuristi kuvaksena.

Golda'a käytetään padon (**oaces**) ohella, joka tehdään jokeen apajapaikan alapuolelle. Se vedetään myötävirtaan usein pitkät matkat padon luo, jolloin ne kalat, jotka ovat osuneet olemaan apajan niskan ja padon välillä, joutuvat **golda**'an ja tämän mukana maalle. Veto tapahtuu rannoilta pitäin; veneistä, jotka seuraavat pyydystä, valvotaan vain, että tämä kiinnitarttumatta lipuu virran mukana. Ennen vanhaan käytettiin tässä pyynnissä, jota kutsutaan **golddem**, kahta patoa, joista ylempi oli apajan niskalla ja kulki poikki joen, alempi apajan suussa ja jätti osan jokea sulkematta.¹

Golgadak'illa suoritetaan kalastus aivan samalla tavalla kuin olemme edellä nähneet sen saarualla ja kolkalla tapahtuvan.

Suvantokulteella eli kiertämällä pyynti on, mikäli tiedämme, Suomen ja Venäjän Lapissa aivan tuntematon. Mutta Ruotsin Lapista, Arjepluogista, mainitsee sen LAESTADIUS „Journal“issaan (s. 314). Asianomaista pyydystä kutsuu hän ruotsiksi **kälknöt**. Saman nimen (**kolk**) esittää H. VIDEGREN (Fiskerierna i Norrbottens län“, s. 196, 200) Luleå joelta, mutta ei selitä, millainen sillä mer-

¹ Samantapaista kalastusta kuin vanha lappalainen **golddem** harjottivat ennen liettualaiset Memel joen suistolla. He sulkiivat yhden tämän joen sivuhaaroista havasseinäisellä padolla (**takisza**) ja antoivat lohen kokoontua padon alapuolelle. Sitten heittivät he joen yli $\frac{1}{2}$ —1 km. padon alapuolelle toisen hapaan ja kiinnittivät sen vaajojen varaan (**tinklas mettamaszis** tai **uzmettomage**). Vihdoin he ajoverkolla (**tinklas leidamassis**), joka oli yhtä liinava kuin joki oli syvä ja niin pitkä kuin joki leveä, vetivät kokoontuneet kalat alemmalle padolle, jolla apaja tehtiin. Ajoverkkoa kuljetettiin rannoilta pitäin, ja joella seurasi sitä muutama vene, kuten juuri näimme Lapissakin tapahtuvan.

kitty pyydys ja itse pyyntitapa on. Että edellinen kuitenkin lienee samallinen kuin kulle Tornionjoella, siihen viittaavat Tukholman kalastusmuseossa näkemämme vannekivekset, joista luettelossa sanottiin: „sänken till laxkolnöt från Edefors vid Lule elf“ Pulsnot. nimellä mainitsee NILS GISLER kierre- eli suvantokulteen tutkimuksessaan „Rön om Laxens natur och fiskande i de Norrländska Älfvarna“ (S. V. A. Handl. 1751, s. 276). Lopuksi esiyyt sama pyydys- ja pyyntitapa myös Tanskassa nimellä *kringle-* tai *bøilegarn*.¹ Kiertävää pyyntiä harjotettiin ainakin 1700-luvulla, kuten jälempänä saamme nähdä, myös Wetter järvellä Ruotsissa.

Tapa potkea ajoverkko rannasta ja nostattaa rantaan, jonka Oulujoella ja Kittilässä tapasimme, näyttää esiintyvän harvassa, mutta laajalti. Naapurimaissamme tapaamme sen, mikäli käyttämämme lähteet todistavat, Norjassa, jossa itse pyydyksen nimenä on *drifgarn*. Kuten meillä käytetään sielläkin sen vetoon vain yhtä venettä (LØBERG, Norges Fiskerier, s. 283).

Etempänä omilta rajoiltamme tapaamme saman pyyntitavan madjareissa. Ajoverkon tekevät he toista (ranta)-päättä kohti kapenevan, 80—200 mtr. pitkän ja siulatangoilla varustetun. Nimenä on sillä *öreghäló*.

Vanhempina aikoina ovat varmasti myös Berezovin piirin ostjakit ja vogulit käyttäneet samaa pyyntitapaa ja niinpä aivan yhtäläisellä verkolla kuin madjarit. Yhdeltä puolen kertovat näet traditionsit Sosvalla, että paikkakunnan jokinuotta oli aikaisemmin ollut poveton, rantapäätänsä kohti kapeneva ja 10 s. pitkä; toiselta puolen tiedämme, että miltei koko tässä piirissä — niin vogulilaisella kuin ostjakkilaisellakin pohjalla — povea nimitetään venäläisellä lainasanalla *matná* (матня = povi), joka selvästi viittaa tämän osan myöhäsyntyisyyteen.

Kymiläiselle *vadan* vedolle olemme tavanneet vertauskohdan vain Länsipohjan joilla. GISLER'in mukaan (S. V. A. H. 1751, s. 279) käytetään niillä *lill-not*, *ryckar-not*, *kålk* nimistä 8—20 s. pitkää nuotaa, jossa ainakin joskus on povi, kallioltten rantarotkoissa ja

¹ NECKELMANN, Om Fiskeriet i Randers Fjord (s. 10, 28). Myös kirjeellinen tiedonanto prof. ARTHUR FEDDERSEN'iltä. Tanskassa olivat *kringlegarn*'it ainakin jo 1600-luvulla käytännössä.

pienissä kosteissa („under forssar och hälle-skolor, i höljor och små lugn-vatten“). Eräässä kosteessa, joka oli 8 s. leveä, sanoo GISLER olleen itäpuolella lavan, jolle pantiin 8-sylinen nuotta, mikä heitettiin siten veteen, että se sulki kosteen suun jokea vastaan. Sitä vedettiin hiljaan, kunnes se nousi lakealle paadelle, jolla apaja tehtiin. Kriittillisimmällä hetkellä heitettiin kiviä kierrokseen, ettei lohille jäisi aikaa hakea epätasaisella pohjalla ulospääsyä paulan alitse.

Tapa kuljettaa ajoverkkoa kahden veneen välissä on tunnettu Norjassa, Vienanjoella, syrjäneissä ja madjareissa.

Vienanmereen ja Pohjoiseen jäämereen laskevilla joilla kalastetaan ajoverkoilla SCHULZ'in mukaan („Изслѣдованія о состояніи рыболовства въ Россіи“, VII, s. 24) ainoastaan lohta. Pyyntiveteen nähdessä ovat ne varsin erillaista kokoa. Niinpä esim. Vienanjoella pyydetään ajoverkoilla, jotka ovat 150, 170, 200 ja vieläpä 300 syltä pitkiä ja joissa silmät ovat sivuiltaan $1\frac{7}{8}$ ja 2 verskaa isot. Muissa joissa ovat ne 100-syliset ja pienemmätkin. Liinavuudeltaan ne ovat $2\frac{1}{2}$ —3 s. tai 28—35 silmää paulojen väliä. — Yläpauloihin on sidottu kannattimia $1\frac{1}{2}$ ja 2 sylen välimatkoille; alapaulaan taas painoja 7, 8 ja vieläpä 10 sylen päähän toisistaan. Kannattimet tehdään kuusesta. Ne ovat puikeita lautoja, pituudeltaan 5 ja leveydeltään $4\frac{1}{2}$ verskaa (vrt. kuv. 7). Pyöreitä, reijällisiä tai tuoheen ommeltuja kiviä käytetään painoina. — Alapaulan molempiin päihin sidotaan sitä paitsi muutaman naulan painoinen kivi.“

Kokiessa nostetaan ajoverkko Vienanjoella yhtäaikaa molempiin veneisiin.

Syrjäänien maalta esittää MAKSIMOV („Годъ на сѣверѣ“, s. 504) erään kalastustavan, joka ei liene muuksi ymmärrettävä kuin ajoverkolla pyynniksi. Hän kirjottaa: „kaksi kalastajaa soutaa alavirtaan erityisissä veneissään niin kaukana toisistaan kuin sallii verkon pituus. Tätä verkkoa, jossa ei ole povea, hoitavat he paulasta ja upottavat sen vedenalaisen osan sauvojen avulla, joita pitävät käsissään (väliin käyttävät painoja — kiviankkureja — kiveksiä). Soutavat tavallisesti myötävirtaan: ensimmäinen vastaan osuva kala törmää verkkoon ja nykäsee sauvoja. Varovaisesti kalastajat soutavat yhteen ja nostavat verkon.“

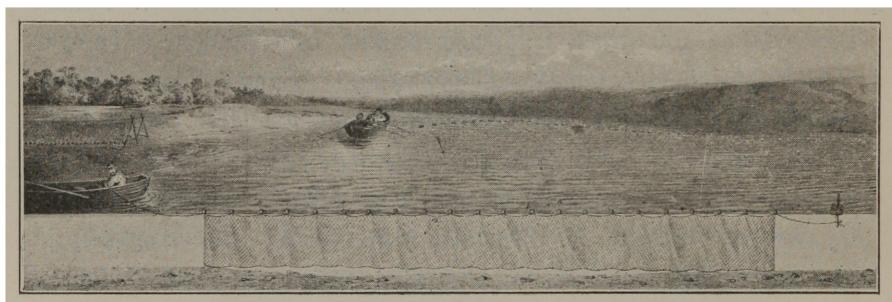
Madjarit tekevät ajoverkkonsa, jota he kutsuvat pirittyháló'ksi

keskeä siuloja joukon leveämmän ja noin 90 mtr. pitkän sekä 12 (24) mtr. liinavan. Nostattaminen tapahtuu heillä samaan tapaan kuin Vienanjoellakin.

Enin levinnyt on pyyntitapa, jota meillä käytetään saarualla, kulkuuksella eli kolkalla kalastaessa.

Edellisestä jo tiedämme sen olevan juuri sen pyyntitavan, jota golgadak'illa pyytäessä käytetään Lapissa. LØBERG esittää jo mainitussa teoksessaan drivgarn'illa väliin kalastettavan samalla tapaa Norjassa, ja LLOYD'in kertomuksista „Anteckningar under ett tjugu-årigt vistande i Skandinavien“ saamme tietää, että tapa on tunnettu Etelä-Ruotsissakin, jossa itse ajoverkkoa kutsutaan samoin kuin Norjassa nimellä drefgarn (s. 79).

Maamme rajojen itäpuolella lienee tapa varsin tavallinen Venäjän pohjoisosissa. Niin tiedämme sen olevan vallalla Olhovan-

Kuv. 16. Pečora. SCHULZ'in mukaan.

joella (DANILEVSKIJ, Изслѣд. о соот. рыб. IX, s. 136), monilla Vienanmereen laskevilla joilla, Pečoralla (SCHULZ, Изслѣд. о соот. рыб. VII, s. 25) ja Obin suistolla (ВАРПАЧОВСКИJ, „Рыбол. въ бассейнѣ рѣки Оби“, s. 65). Ensiksi mainitulla virralla tehdään ajoverkko noin 20 s. pitkä ja ainoastaan arssinan liinava. Kannattimiksi pannaan yläpaulaan tuohikäpryjä ja kuvaksena pidetään pientä tynnyriä. Pečoralainen ajoverkko nähdään kaikkine varustuksineen kuvasta 16. Kuvaksena on siinä puuristi. Obin suistolla kudotaan verkko noin 36 arss. pitkä ja 5 arss. liinava ja kannattimiksi pannaan siihen pitkän puikeita lauduksia sekä kuvakseksi silitetty seipään pätkä. Saadaan yksinomaan muksunia (coregonus muksun Pall.).

Puheena oleva tapa pitää kuvasta ajoverkon toisessa päässä

tavataan laajemmaltakin. Niin käytetään sitä vielä Irtyš ja Tobol joilla (ВАРПАЧОВСКИЈ, Рыболовство, s. 66), Tobolskin tata-reissa (Материалы для изуч. эконом. быта госуд. крестьян и инородцевъ западной Сибири, XII, s. 269), Ural, Wolga, Kura (Исслѣд. о сост. рыб. III, s. 49; Рисунок. Касп. рыб. А. III. b. 2, 7—9) ja Terek joilla (КУЗНЕЦОВ, Терскіе рыб. промыслы, s. 68) sekä Tonavan suistossa (Исслѣд. VIII, s. 306). Euroopan puolisella Venäjällä on kuvaksena pikku tynnyri paitsi Terek joella, jossa sinä pidetään kurpitsia.

Huomattavaa on, että tapa käyttää ajoverkon toisessa päässä kuvasta on tavallaan myös madjareissa. Ruvetessaan potkemaan eivät he näet jätä verkon toisen siulan köyttä toiseen veneeseen, kuten yleensä on tapa kahta venettä käyttäessä, vaan heittävät sen tynnörimäisellä kuvaksella varustettuna veteen. Vasta sitten kun ajoverkon kuljetus tai nostattaminen alkaa, ottaa toinen venekunta kuvaksen joesta ylös.

Lopuksi huomautettakoon, että ajoverkot ovat laajalti levinneitä kalastimia myös Aasian puolella. Niinpä käytetään niitä, mikäli tiedämme, myös Indiassa (ДАХ, Ind. fish a. fishing, s. 47), Jeniseillä (ТРЕТЯКОВ, Тунгус. край, s. 256) ja Amurilla (NORDMAN, Giljaken, s. 228).

Mihin tuloksiin vie nyt meidät toimittamamme vertailu?

Ajoverkkoja tavataan, kuten olemme nähneet, monissa kansallisuuksissa ja monissa maissa; voisimmepa suuresti katsoen sanoa niiden olevan levinneitä aina Norjan joilta Amurin rannoille saakka.

Mitä erittäin suomalaisiin kansoihin tulee, tavataan ajoverkkoja kaikissa niissä, jotka sanottavammassa määrässä harjottavat kalastusta s. o. suomalaisissa, lappalaisissa, syrjäneissä (näiden käyttämä on varmaan myös edellä esitetty pečoralainen ajoverkko), voguleissa, ostjakeissa ja madjareissa. Jo tämä tosiasia on omiaan tekemään luultavaksi, että ajoverkot ovat suomalaisissa kansoissa ikivanhaa alkuperää, suomalais-ugrilaista juurta. Katsokaamme kumminkin, ennenkuin johtopäätöksen teemme, mitenkä yhteenkäypiä ne muodot ovat, joita sanotuissa kansoissa käytetään tai on käytetty.

Mitä itse hapaaseen tulee, ovat ne povettomat nuotat, joita Länsi- ja Pohjois-Suomessa, Lapissa, syrjäneissä sekä Obin suulla ostjakeissa

tavataan, kaikki tasaleveät ja niin ollen pääosaansa nähden samaa tyyppiä. Madjareissa sekä Berezovin piirin ostjakeissa ja voguleissa ovat ne sen sijaan muodostuneet pyyntiveden pohjan mukaan ollen niissä tapauksissa, missä ne vedetään rantaan, tämän puolista siulaansa kohti kapenevat ja niissä tapauksissa, joissa niitä kuljetetaan keskiuomaa alas (Unkari) keskeä siuloja leveämmät. Jälkimäistä muotoa ovat myöskin Kymin joen vadat, jotka ovat sovelletut pyyntiin yksinomaan pienistä kosteista. Niiden s. o. kymiläisten isolerattu asema, niillä kun ei ole vertauskohtia suomalaisella pohjalla missään, tekee kuitenkin vaikeaksi päättää, että ne ollenkaan ovat suoranaissessa suhteessa muihin s. o. isommissa vesissä käytettyihin ajoverkkoihin.

Mitä toisarvoisiin osiin tulee, ovat suomensukuisten kansain ajoverkot enemmän toisistaan eroavia kuin pääosaansa nähden. Kuitenkin ovat laudukset (kuv. 2—7) ja tuoheen käärityt kivipainot melkoisesti levinneet; edellisiä tavataan näet Suomessa (Oulu- ja Tornionjoella), Lapissa, Viananmereen laskevilla joilla, Pečoralla sekä ostjakeissa ja voguleissa, jälkimäisiä muutoin samoilla seuduilla paitsi ehkä ei Lapissa. Hauska on konstaterata, että sitä laudusmuotoa (kuv. 2), joka muistopuheiden mukaan Tornionjoella on vanhin, huomattavasti lähenee syrjäniläinen muoto (kuv. 7); laudus, kuv. 3 johtaa puhtaasti puikeaan muotoon, kuv. 4. Laudus, kuv. 5, on taas ymmärrettävästi muovaeltu muodon, kuv. 3 pohjalla. Mitä kuvakseen tulee, käytetään tai käytettiin sitä yksinkertaisimmassa muodossaan s. o. seipään pätjänä tai muuna sellaisena Kokemäenjoella Suomessa, Obin suulla Siperiassa sekä Tatareilla Tobolskin tienoilla. Tynnörin muotoon tehty kuvas, joka on niin tavallinen eri osissa Venäjää, on varmaan venäläistä alkuperää.

Sanotulla olemme koettaneet osottaa, että niiden ajoverkkojen välillä, joita suomensukuisissa kansoissa käytetään, ei ole — semminkään kun ne jo itsessään ovat varsin yksinkertaista rakennetta — ylipääsemättömiä eroavaisuuksia. Tämä seikka puolestaan yhdessä sen tosiasian kanssa, että puheenalainen nuotta tavataan yhdeltä puolen varsin laajalti levinneenä ja toiselta puolen kaikissa niissä suomalais-ugrielaisissa kansoissa, jotka sanottavassa määrässä kalastusta harjoittavat, viittaa yhä enemmän siihen — mitä jo äsken sanoimme — että ajoverkko arvattavasti on ollut jo näiden kansojen yhteiskodissa

tunnettu. Lisätodistuksen tälle väitteellemme saamme itse pyytimen nimestä, joka on suomalais-ugrilaista alkuperää (SETÄLÄ, FUF. V): suom. kulle | lp. golda, golddaga; verbi golddet 'in rete transverso flumine extensum pisces propellere' | syrj. koltym, koltym 'zugnetz, beutelnetz'; koltny, koltny 'fische fangen, fischen (mit dem zugnetz)' | votj. kalt- 'mit dem zugnetz fischen'; kalton 'zugnetz' | vog. xult- 'zugnetz ziehen'; xultné-pon 'zugnetz' (koldan, kts. kuv. 24) | ostj. kolttä-pon (Surg.), xultti-pon (Berez), xute-pon (Irtysš), xultapun 'kleines zugnetz, koldau' (kuv. 24).

Ostjakkilaisissa ja vogulilaisissa nimissä, jotka ovat liittosyntyyisiä, tarkoittaa nähtävästi edellinen osa, joka on pantava yhteen kulle y. m. kanssa, alkuperäistä ajoverkkoa ja jälkimäinen osa pon, pun sen nykyistä muotoa eli havaspussia. Ostj. kolttä-pon olisi siis sanasta sanaan suomeksi käännettynä kulle- eli ajoverkko-pussi. Erästä toista pussimaista pyydystä, jota käytetään vuoče-pät nimisessä padossa, kutsutaan Salymin ostjakeissa vuoče-pon.

Että jo niin varhain kuin suomalais-ugrilaisena yhteisaikana hapaan valmistus voi olla keksitty, on muinaislöytöjen todistusten mukaan varsin uskottavaa. Niin on Schweitzin n. s. paalurakennusten sijoja tutkittaessa tavattu hapaan kappaleita neolitisen kivikauden ajalta (RAU, Prehistoric Fishing, s. 57). Venäjällä taaskin Vladimirin kuvernementissa Wolosovan luona on eräältä kivikautiselta asuin-sijalta löydetty savikappale, johon oli painunut hienoa tekoa olleen havaksen jälki (KRAUSE, Vorgesch. Fischereigeräte, Zeitschr. f. Fischer. XI, s. 238). Alussa ei tätä ymmärrettävästi tehty kehrätystä riimasta, vaan erillaisista karkeammista aineksista, kuten juurista, tuohesta, pajunkuoresta, nahkaliuskoista, suonista y. m. Suomalaisten kansain sukulaiset samojedit valmistavat Jäämeren rannoilla vielä tänäkin päivänä nuottansa osaksi pajunkuoresta. Samaa ainesta ovat aikaisemmin käyttäneet heidän naapurinsa Obdorskin ostjakit.

Mutta mitä viittauksia antavat meille eri ajoverkkomuodot ja pyyntitavat kehityksen kulkuun nähden itse ajoverkkokalastuksessa?

Tiedämme edellisestä Lapissa vedettävän golda'a molemmilta joen rannoilta pitäin myötävirtaan. Tapa tämä, joka aikaisemmin on ollut käytännössä myös liettualaisilla Memelin rannoilla, on ikivanha. Se ei ole alkujaan pyytimeksi vaatinut edes hapaasta

tehtyä nuottaa, vaan tultiin varhaisimpina aikoina ja niinpä pienistä ojista pyytäessä toimeen lehdeksistä tehdyillä ajopyytimillä. Somerolla meidän maassamme käy kertomus siitä, mitenkä siellä muutama vuosikymmen sitten pienistä ojista keväisin kutuaikaan pyydettiin nuotalla, joka oli kokoon pantu kahdesta tiheälatvaisesta koivunnärestä sitomalla näiden huiput yhteen; pyytäjät, kaksi henkeä, kulkivat kumpikin omaa puoltansa ojaa ja laahasivat kalastinta puoleisestaan latvuksen tyvestä. Hyvä oli tietysti tällaisissa tapauksissa, jos oja oli jonkun matkan päässä suljettu padolla, jota vastaan nuotta voitiin vetää ja joka esti kalat etemmäs karkkoamasta. Sellaista patoa käytetään, kuten edellisestä tiedämme, teknillisesti jo pitkälle kehittyneellä lappalaisella golda'lla pyytäessä. Vielä edullisemmaksi kävi pyynti, kun joki kalan nousuaikaan suljettiin padolla sekä apajan niskasta että suusta, ja jälkimäiseen paikkaan jätettiin vain aukko, jonka kautta kalat pääsivät kokoontumaan aitausten välille. Vanha lappalainen goldem-pyynti suoritettiin juuri tällaisista aitauksista.

Leveistä joista ja niinpä syvältä pyytäessä ei enään — semminkään kalastuksen aikaisemmillä asteilla — käynyt päinsä laatia rannasta toiseen ulottuvia ajoverkkoja ja niin oli koetteleminen pyynti suorittaa joen leveyttä lyhemmillä verkoilla ja niillä tietysti ruuhista käsin. Edellisessä olemme oppineet tuntemaan syrjäniläisen selkävellä käytettävän ajoverkon, jonka siulat ovat ohjaustangoilla varustetut. Se kömpelyys, mikä näytäkse siinä, että sitä on ollut salkojen avulla kuljettaminen, pakottaa meidät päättämään sen muitten, mukavammin veneistä ohjattavien ajoverkkojen prototyypiksi. Paremmin saatiin jo verkon veto käymään, kun siulatangot taitettiin lyhemmiksi, alapaulan päihin (siulatankojen tyviin) kiinnitettiin painot ja siuloihin vetoköydet s. o. varustauduttiin tavalla, joka vielä on havaittavissa madjarilaisissa ajoverkoissa. Vähitellen tekivät siulaköydet eli sorasimet siulatangot kokonaan tarpeettomiksi, joka nähdään m. m. siitä, että ne puuttuvat ajoverkoista kautta koko Skandinavian, Suomen ja Pohjois-Venäjän (puheena ollutta syrjäniläistä muotoa lukuun ottamatta). Kun kalastin näin oli tarpeelliseen määrään kehitetty, voitiin aina pyyntiveden mukaan ja miten muutoin halutti ajoverkolla apaja tehdä joko rannalle, jonka tavan tiedämme vielä olevan Suomessa, Norjassa, ostjakkilais-vogulilaisella alalla ja madjarien maassa käytän-

nössä ja joka siis suomensukuisten kansain pohjalla mahtaa olla kovin vanha tai joella, jossa se tehtiin jo syrjäneissä säilyneellä veneellä kuljetettavien ajoverkkojen alkumuodolla. Jälkimmäisessä tapauksessa ei ollut kahden venekunnan käyttäminen välttämätöntä, ja niin keksittiin toista siulaa kuljettavan veneen sijaan panna iso kuvas. Että tämäkin tapa jo kauvan on ollut käytännössä, näkyy siitä, että se paitse meillä tavataan myös lappalaisissa ja syrjäneissä (Pečoralla); ovatpa myös nimitykset suom. **kulkuus** (myös **kulku** l. **kulkuverkko**) ja lpN. **golgadak**, jotka merkitsevät aivan samallaista pyydystä, yhteistä alkuperää¹ (SETÄLÄ, FUF. V). Ostjakeissa tapa on tunnettu vain Obin suistolla, josta seikasta voinee päätätä, että se on myöhemmin ehkä syrjäneistä sinne saapunut. Myöhätuloisena suomalaisille on meidän pitäminen tapaa tehdä keskellä jokea apajoidessa kalojen varmemmaksi vangitsemiseksi verkon toisella päällä kierroksia (kuv. 15). Suomensukuisissa kansoissa tavataan se näet vain Peräpohjan suomalaisissa ja Ruotsin lappalaisissa. Siihen nähden, että se Ruotsissa on levinnyt ja tavataanpa Tanskassakin asti, täytyy meidän pitää sitä suomalaisissa ja lappalaisissa skandinavilaisena lainana.

Tyvenessä vedessä käytettäviä povettomia nuottia kutsutaan, kuten edellisestä tiedämme, **vadaksi**, **sauvanuotaksi** ja **inaksi**. Näistä on kaksi edellistä pikkuvesien ja jälkimäinen meripyydyks.

Sisävesien pyydyksenä on poveton nuotta käytännössä ainoastaan maamme eteläosissa: **vata** nimisenä tunnemme sen Loimaalta, Somerolta, Porneesista ja Askulasta, **sauvanuotta** nimisenä Virolahdelta, Vehkalahdelta ja Sippolasta. Kutsumme sitä seuraavassa aina vadaksi. Se tehdään 3—10 syltä pitkästä ja 2—3 kyynärää liinavasta hapaasta,² joka varustetaan ylä- ja alapaulalla sekä siulasauvoilla. Tiheyteensä nähden kudotaan se tavallisesti samallaiseksi kuin salakkaverkko. Kannattimiksi pannaan kolmekulmaisia tai kaiteisia lavuksia ja painoiksi useinkin kankaaseen ommeltuja pikku kiviä.

¹ Merkitseekö mahdollisesti syrj. **kulöm** 'netz, setznetz, beutelnetz', joka ehkä kuuluu yhteen suom. **kulkuus** ja lpN. **golgadak** kanssa, myös ajoverkkoa, ei ole tunnettu.

² Paikoin käytetään vadan keskessä myös pientä povea.

Lämpimän sään aikana suorittaa vatakalastuksen kaksi henkeä, joista toinen hoitaa pyydintä toisesta, toinen toisesta siulasauvasta. Sitä kuljetetaan vedessä kahlaamalla pitkin matalia rantoja ja ha-
vaittaessa siihen menneen kaloja, käännetään sen selkäpuoliuen siula maata kohti, jonka jälkeen apaja tehdään rannassa. Kylmän veden aikaan tarvitaan pyyntiin kolme henkeä, jotka kaikki kulkevat kuivilla: yksi vetää ulkosiulaan kiinnitetystä nuorasta, toinen pitää samaa siulaa pitkällä tangolla ulkona rannasta ja kolmas kuljettaa sorasimista maasiulaa. Jotta ulkosiulan tangon pää ei tarttuisi pohjaan kiinni, varustetaan se väliin suksen tapaisella tallalla eli jalaksella.

Ina on pyydys, joka tavataan vain maamme länsirannikolla. Suomenkielisissä seuduissa tiedämme sen olevan käytännössä Eurajoella ja Uudenkaupungin tienoilla¹. Edellisellä paikkakunnalla tehdään se (**klottina**) mannerrannoilla pyyntiä varten noin 60 s. s. pitkä ja 4 kyyn. liinava sekä varustetaan painoilla ja kohoilla. Toiseen siulaan kiinnitetään 5 kyyn. pitkä salko, **klotinkanki**, jonka tyvipäähän köytetään painoksi **klotti**. Pyyntiin lähtiessä heitetään siulasalko rantaan pystyyn ja veneestä potketaan ina renkaan muotoon, s. o. pyydin veteen saatua saavutaan takaisin siulasalon luo. Tähän pysäytetään nyt vene ja yhden miehen tarpoessa sarvipäisellä porkalla, **pronkalla**, jotta kalat eivät uskaltaisi veneen alitse pyrkiä tiehensä, nostattavat toiset inan veneeseen.

Uudenkaupungin tienoilla käytetään inan vetoon kahta venettä, **inapaatteja**. Pyydys, joka on puoleksi lapettu kumpaankin, potketaan lähtien määrätystä pisteestä rannan edustalta noin 90° kulmaan, kulman sivut rantaa kohti. Kun ina on saatu veteen, soude-
taan veneet liki maata yhteen, ja nostattaminen alkaa, sekin molemmista veneistä pitäin. Sitä suorittaessa tarvotaan sarvipäisillä porkilla samaan tapaan kuin Eurajoella. Pyynti luonnistaa parhaiten jälkeen Mikkelin pilvisinä, sateisina tai sumuisina öinä.

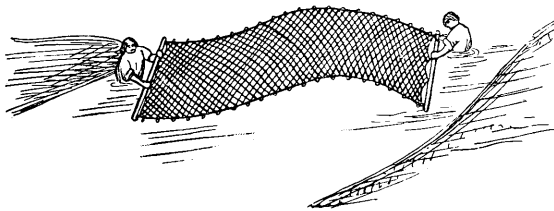
¹ Simojoen latvoilla käytetään ina nimistä nuottaa, jossa nykyään on keskessä pieni povi. Päätäten siitä, että pyynti sillä suoritetaan samaan tapaan kuin meri-inalla, on se varmaan aikaisemmin sielläkin ollut poveton s. o. todellinen ina. Paikoitellen on Pohjanlahden rannoillakin inassa pitkät ajat käytetty povea (Ahvena, Raippaluoto).

Samaan tapaan kuin Uudenkaupungin tienoilla tapahtunee inapyynti Eurajoella ulkokarien rannoilla. Niillä käytetään näet n. s. kahden paatin inaa, joka tehdään noin 30 s. pitkä ja 10 kyyn. liinava.

Ina mainitaan muutaman kerran 1500-luvulla Porinkartanon tilikirjoissa. Yhdessä tapauksessa kirjetetaan sen nimi niissä „juor“ (pl.) (Val. ark. 2100, l. 12), toisessa tapauksessa „Ina nootth“ (Val. ark. 2393, l. 86).

Siirrymme nyt hakemaan vertauskohtia maamme tyvenissä vesissä käytettäville povettomille nuotille.

Vata tavataan, mikäli tiedämme, Ruotsissa, Preussissa ja Venäjällä. Ensiksi mainitussa maassa tunnetaan se nimellä vada ja käytetään sitä siellä matalassa vedessä, etenkin veden keväällä noustessa niityille ja alaville maille (S. T. S., Den svenske fiskaren, s. 145). Lähteemme mainitsee siinä käytettävän povea. Preussissa on vata tunnettu niin hyvin maan saksalaisille kuin slaavilaisillekin asukkaille. Edelliset kutsuvat sitä *kleppe*, *klippe*, *wattre*, *badnetz*, *randnetz*, jälkimäiset *wate*, *brodnia*, *woadtka*. Se tehdään 6—10 tai 20—50 m. pitkä ja varustetaan väliin povella, väliin jätetään povetta. Pyynti suoritetaan useimmiten siten, että kalastajat kahlaten kuljettavat vataa (BENECKE, Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen, s. 352, 366). Venäjällä on tämä varsin tavallinen pyydin ja tunnetaan nimellä *brodec* (бродецъ), *brodnik* (бродникъ), *bredeń* (бредень) ja *volokuša* (волокуша). Se varustetaan sielläkin väliin povella, mutta toisin erin, jos se tehdään pieni, voidaan jättää painoitta ja kannattimittakin. Osotteeksi siitä, että pyynti siellä suoritetaan samaan

Kuva 17, Kaakkois-Venäjä. SCHULZ'in mukaan,

tapaan kuin meilläkin, otamme tähän kuvan 17, joka esittää vatakalastusta Kaspianmeren tienoilla (SABANĖEV, Рыбы Россіи, I. s. 354;

SCHULZ, Исслѣд. о. сост. рѣб. IV, s. 33; VORONOV, Вѣст. рѣб. 1896, koskee Novgorodin ja Tverin kuvern.; GEINEMAN, Вѣст. рѣб. 1900, koskee Pskovin kuvern.). Vielä on meidän manitseminen, että vata tavataan myöskin syrjäneissä ja niinpä *кѣлтын* (кѣлтынъ) nimisenä. Kertojamme, eräs syrjäni MITJUŠEV kutsuu sitä venäjäksi nimellä bredeň, josta voinee päättää, että sillä pyydetään samaan tapaan kuin muuallakin Venäjällä. Sen havas tehdään ainakin nykyään hyvin harvan palttinan tapainen kangaspuissa ja varustetaan yläpaulaltaan tuohikäpyillä ja alapaulaltaan kiveksillä (kts. myös „Jagd und Fischfang der Syrjänen im Gouv. Wologda“, Arch. f. wissenschaft. Kunde v. Russland. XI, s. 43, jossa se esitetään tarvontaverkkona).

Mitä on nyt vadan alkuperästä Suomessa sanominen?

Se ei nähtävästi ole milloinkaan ollut koko suomenkansan omaisuutena päättäen siitä, että se tavataan vain maamme eteläosissa. Tämä sen asema, toisin sanoen, sen leveneminen Etelä-Suomen ruotsalaisen asutuksen rajamailla viittaa siihen, että se mahdollisesti on ruotsalaisten kautta suomalaisiin kotiutunut. Samaan suuntaan puhuu myös yhdeltä puolen se seikka, ettei sitä, mikäli aineksistamme käy näkyviin, tavata Inkerin rajamailla, s. o. maamme kaakkoiskulmalla, toiselta puolen se, että itse *vata*¹ nimi on ruotsista lainattu (uusm. *vada* etc., SAXÉN, Finska länord, s. 237). Ruotsalaisten kautta ovat suomalaiset kaiketi myös oppineet Kyminjoessa harjotettavan kostevata-pyyntin. Sitä osottaa niin hyvin se, että samantapaista vataa ei muualla Suomessa tavata, kuin sekin, että pyytimen nimi on *vata*. Kuten tiedetään on Kyminjoen suisto jo BIRGER JARLIN ajoista ruotsalaisten asuma (HACKMAN, Die älte Eisenzeit in Finnland, s. 313).

Syrjäniläistä vataa *kēlyn* käytetään myöskin tarvontapyytimenä, jonka tähden sillä ehkä on omat kansalliset traditsioninsa

¹ Niillä seiduin, joissa vataa kutsutaan *sauvanuotaksi* s. o. Vehkalahdella, Virolahdella ja Sippolassa, saattaa se mahdollisesti olla myöhäaikainen venäläinen laina. Kerrotaan näet ensiksi mainitulla paikkakunnalla Haminaan sijoitettujen venäl. sotilaitten sillä pyydystelleen ja kansan ehkä heidän kautaan oppineen sen käytännön. Uudelle, oudolle pyydykselle olisi silloin annettu nimi niiden sauvojen mukaan, jotka oli kiinnitetty sen siuloihin. *Sauvanuottaa* ei Vehkalahdella ole enään 30—40 vuoteen käytetty.

eikä liene opittu venäläisiltä, joilla vata, kuten edellisestä tiedämme, on yleinen pyydin. Syrjäniläisen vadan kansalliseen alkuperään viittaa myös itse nimi, joka on suomalais-ugrilaista alkuperää. Edellä olemme tulleet siihen johtopäätökseen, että ajoverkot nähtävästi olivat käytännössä jo suomalaisten kansain yhteiskodissa. Tähän nähden on varsin luultavaa, että **kölyn** nimellä on merkitty myös ajoverkkoa, joka mahdollisesti vieläkin on asianlaita, vaikkemme sitä tiedä.

Otamme nyt puheeksi inan.

Tiedämme jo edellisestä, että pyydin tavataan maassamme vain Pohjanlahden rannoilla. Tähän nähden on hauska havaita, että myös sen vertauskohdat ovat lännestä haettavat. Ruotsinkielisellä pohjalla omassa maassamme ovat inat käytännössä ainakin Ahvenassa ja Raippaluodolla. Jälkimmäisellä seudulla ne kantavat nimeä **enare** tai **simpo** ja tehdään kolmesta havaksesta noin 300 kyyn. pitkät, 11—12 kyyn. liinavat ja niin tiheät, että 36—38 kertaa menee kyynärään. Niiden toiseen siulaan kiinnitetään 4 kyyn. pitkä tanko, **geinen**, jonka kautta sama siula tulee noin 3 kyyn. pyydyksen varsinaista korkeutta matalammaksi. Tähän päähän tehdään myös tangon viereen povi, jota kutsutaan **pära**.¹ Päättäen nimestä, joka on suomalainen lainasana (**perä** = povi), on kuitenkin povi **enare**'ssa myöhäsyntyinen osa.

Apajoimaan ruvetessa sidotaan raippaluotolaisen inan toiseen päähän, siulatangon tyveen, ankkurikivi, joka pitää tangon pystyssä. Pyytäjiä on kolme, jotka kaikki sijottuvat yhteen veneeseen: yksi soutaa ja toiset kaksi hoitavat potkiessa ja nostattaessa kukin paulaansa. Ina heitetään ympyrän muotoon. Lappamaan ruvetessa pannaan siulatanko veneen laitaan kiiuni edellisessä olevalla vitsavaululla. Etteivät kalat pääsisi puikahtamaan apajasta ulos sen aukon kautta, joka syntyy povisiulan ja nostettavan hapaan väliin, tarpoo toinen lappajista samalla kohti.

¹ **Kierre** nimisiä nuottia, joissa on povi toisen siulan vieressä ja joilla pyynti suoritetaan samaan tapaan kuin raippaluotolaisella **enare**'lla, käytetään Laatokalla, Inkerissä ja Aunuksessa ja käytettiin aikaisemmin myös monissa paikoin sisämaassa, kuten esim. Rääkkylässä ja Keuruulla. Jätämme niihin tässä tilan puutteen takia lähemmin koskematta.

Ina on myös Ruotsissa käytännössä. DANIEL TISELIUS, joka v. 1723 julkaisi tutkimuksensa „Beskrifning öfver den stora Swea och Giötha Siön Wätter“, sanoo (s. 119) tällä järvellä harjotettavan kalastusta **strö-not** eli **ströö** nimisellä povettomalla nuotalla, jonka toisessa siulassa pidetään vetoköysi sekä melkoisen iso, mukavasti laahautuva kivi alapaulassa. Pyydetäessä potketaan vastainen siula, johon on kiinnitetty ankkurikivi, liki rantaa. „Sitten soudetaan tekemällä melkoinen kierros kevyempi siula maanrajaan ja tarvotaan; laitetaan niin, että verkon kevyt siula aina voi olla liki veneen perää ja tarpojaa, kunnes tullaan verkkopesälle; sitten kuljetetaan likeltä tämän sisäpuolista seinää samaa kevyttä siulaa ja vedetään verkko simpukan eli *helix*'in muotoon, kunnes sisäpuolinen rengas tulee kuin pieneksi ammeeksi (vrt. suvantokulteen veetoon, kuv. 15). Siihen lyödään tarpomella 3 à 4 kertaa ja otetaan sitten kiireellä ylös kevyt siula pienine kivineen tai painoineen, ja lapetaan verkko veneeseen ylä- ja alapaulasta antaen veneen pyöriä ympäri sikäli kuin nostatetaan“. Puheena olevista nuotista, joilla m. m. pyydetään nieriäistä, ovat suuremmat 30—40 s. pitkät ja 3 à 4 s. liinavat, pienemmät joukon lyhemmät ja vain 1 tai 1 1/2 s. liinavat.

Strö-not'illa suoritetaan siis pyynti huomattavassa määrin samaan tapaan kuin eurajokelaisella ja raippaluotolaisella inalla sekä miltei aivan samaan tapaan kuin suvantokulteella. Mutta Ruotsissa tunnetaan eräs toinen pyyntitapa, joka on yhtäläinen kuin se, jota käytetään inaa vedettäessä Uudenkaupungin tienoilla. Sen esittää I. G. GYLLENBORG v. 1770 julkaisemassaan tutkimuksessa „*Insjöfisket i Svea Riket*“. Asianomaisen nuotan nimen hän sanoo olevan **stötnot** ja kertoo sen väliin varustettavan povella.

Olemme siis nähneet, että suomalaiset käyttävät inaa vain maansa länsiosissa ja että samalta ilmansuunnalta s. o. Ahvenasta, Pohjanmaan ruotsinkielisestä rannikkoasutuksesta ja itse Ruotsista ovat sille vertauskohdatkin olleet haettavat. Voimme siksi varmuudella päättää, että ina ja inapyynti on ruotsalaisten kautta maamme tullut. Samaa suuntaa puhuu itse nimi **ina**, joka on skandinavi-ilainen lainasana (murt. **ina**, **ena**; SAXÉN, FUF. IV, s. 96).

Miten se seikka on selitettävä, että Kittilässä tavallista ajo-

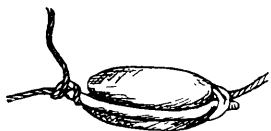
verkkoa eli kulletta kutsutaan inaksi, ei ole helppo varmasti sanoa. Sodankylästä saamme ehkä kuitenkin jonkinlaisen viittauksen selitykseksi. Siellä käytetään näet jokinuottaa, jonka päät ovat varustetut siulapuilla, jossa on povi liki rantapäätä ja jolla apajoidaan rannalle. Siinä on siis joukko sellaisia ominaisuuksia, jotka joko samallaisina tai lähipitain yhtäläisinä tavataan esim. raippaluotolaisessa enare'ssa. Tiedämme edellisestä, että kultteet ensi sijassa ovat varsinaisia uittoverkkoja, että vain Oulujoella on laji kulteita n. s. kostekulle, jolla tehdään apaja rantaan. Tähän nähden on mahdollista, että rannalle apajoiminen joissa on tullut yleisemmäksi inapynnin kautta ja että sellaisia kulteita, joilla sanottu apajoimistapa on suoritettu, on alettu kutsua inoiksi.

2. Suuria, vata.

Kyminjoella, Vuoksen yläjuoksulla, Pielis- ja Lieksanjoella käytetään lohen ja siian pyyntiin pussimaista uittoverkkoa (kts. kuv. 22), jota ensiksi mainitulla paikkakunnalla kutsutaan suuriaksi, muilla vadaksi. Käytämme seuraavassa vain edellistä nimeä.

Suuria laaditaan tavallisimmin yhdestä hapaasta siten, että tämä keskeä pannaan kaksinkerroin ja taitetut syrjät jamotaan yhteen joko kokonaan tai suurimmaksi osaksi. Suu, joka jälkimäisessä tapauksessa muodostuu paitsi hapaan taittamattomista osaksi myöskin sen taitetuista syrjistä, paulotetaan nelikulmaiseksi. Näin syntynyt pussi eli povi tehdään yleisimmin noin 5 kyyn. pitkä sekä suultaan 6 kyyn. leveä ja 2—3 kyyn. korkea. Kaikkiin suun kulmiin sidotaan ohjausnuorat. Yläleuka eli suun ylälaita jätetään Vuoksella ja Pielisjoella kannattimitta, mutta muilla mainitsemillamme paikkakunnilla varustetaan joko lauduksilla tai tuohikäpryillä tai molemmilla. Suun alakulmiin pannaan säännöllisesti painot, jotka eri seuduilla ovat erillaiset. Vuokselainen suuriapaino nähdään kuvassa 18. Se on litteä, pitkän pyöreä, noin 7 naulan painoinen kivi, jonka kapeisiin syrjiin on hakattu uurre, mihin puolestaan on joko sidottu nuora tai kiinnitetty puu- tai rautavanne. Lieksalainen paino tehdään

kernaimmin vuolukivestä noin 20-naulainen ja varustetaan keskeä lävellä, johon pujotetaan vitsavaulu (kuv. 19). Tähän sitten sidotaan alaleuvan paulan, pielipaulan ja alemman ohjausnuoran pää.

Kuv. 18.
Vuoksi.

Kuv. 19.
Lieksa.

Kuv. 20.
Pielisjoki.

Kuv. 21.
Kymi.

Pielisjokelainen suuriapaino valmistetaan myös vuolukivestä, mutta varustetaan kahdella lävellä (kuv. 20), joista toiseen kiinnitetään alaleuvan paulan, toiseen taas alemman ohjausnuoran pää. Kymiläiset suuriapainot olivat ennen tuohiliuskoihin kudottuja kiveksiä, mutta tehdään nykyään pitkulaisista luonnonkivistä vyöttämällä nämä rautavanteella (kuv. 21), johon on tehty silmä kiinni sitomista varten. Ainoastaan kymiläisissä suurioissa pidetään paitsi kahta puheena olevaa suun alakulmiin sidottavaa painoa vielä näiden välillä itse alaleuvan paulassa kolme muuta kivestä.

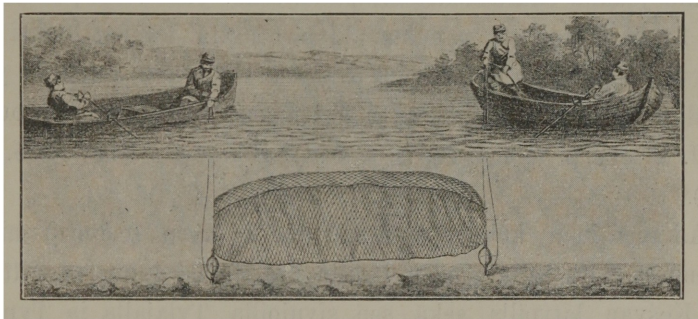
Tavallisinta on, että suurihavas kudotaan niin tiheä, että 3,25—4,5 kertaa menee kortteliin.

Pyyntiaika alkoi ennen heinäkuussa öitten ruvettua hämärtämään ja jatkui jäätymään asti. Nyt se ei ole lohen ja siian kutu-aikaan sallittu ja onpa se muutamilla seuduin kokonaan kielletty. Paras on saalis aamu- ja iltahämärissä.

Suurian vetoon tarvitaan kaksi venettä, joissa kummassakin tavallisesti on soutaja ja perämies eli suurian hoitaja. Pyynti tapahtuu varsinaisilla apajapaikoilla, jotka enimmäkseen sijaitsevat koskien niskoilla ja niiden suvannoissa ja ovat milloin sileäpohjaisia matalia kareja, milloin syviä uomiakin. Suuria potketaan veneitten väliin ja sitä uitetaan aina myötävirtaan. Ohjausnuorain nyinnästä tunnetaan heti, milloin kala on mennyt pyydykseen. Se kalastajista, joka tämän ilahduttavan havainnon ensin tekee, antaa merkin tovereilleen, ja siinä tuokiossa vedetään suuria ylös; nostattaessa päätetään ylemmät ohjausnuorat valloilleen ja alemmista vedetään, jonka kautta suurian suu menee umpeen ja kalat estyvät ulos pääsemästä.

1500-luvun tilikirjoista käy selville, että suuria tähän aikaan oli käytännössä myös muutamain paikoin Savonlinnan tienoilla (Var-kaudessa, Rokosalmella, „Murue“lla ja „Viando“lla) ja Hämeessä ja niinpä nimellä *vata* (ruotsinkiel. tekstissä „wada“, „wadh“). Kymin-joella kutsuttiin sitä samaan aikaan asiakirjoissa „sörie“, „söria“ tai „sijrio“.

Maamme rajojen ulkopuolella tavataan suuria monissa seuduin Pohjois-Venäjällä, Wolgalla, Dnjeperillä ja Araljärven tienoissa.

Kuv. 22, Kuolan Lappi, Ponoï.
SCHULZ'in mukaan.

Kuvassa 22 esitämme sen Kuolan lappalaisten⁷ asumalta Ponoï joelta, jolla se tehdään lähipitäin samanlainen kuin Vuoksella. Yhtäläisyys havaitaan m. m. painokivissä, jotka Ponoillakin valitaan pitkänpyöreät ja litteät, mutta verhotaan nahkalla, etteivät sattues-
saan pohjakiviin kovin kolisisi ja pelottaisi kaloja. Silmien koko vaihtelee huomattavasti riippuen siitä, minkä kokoista ja mitä kala-lajia milloinkin kalastetaan. Pituudeltaan tehdään pussi 2,5 syli-nen. Vedestä nostaessa koetetaan ala- ja yläleuvan paulat vetää yh-dessä ylös, jotta saataisiin säkin suu sulkeutumaan ja kalojen ulos-pääsy vältetyksi.

Aivan samallaisia suurioita kuin Ponoï joella käytetään myös Onegalla (SCHULZ, *Изслѣд. о сост. рыб.* VII, s. 26) ja likipitäin samallaisia Nevalla (DANILEVSKIJ, *Изслѣд. о сост. рыб.* IX, s. 112). Jälkimäisellä paikkakunnalla kutsutaan niitä *voloček*.

Kymiläistä suuriaa jossakin määrin muistuttava on Volgalla käytettävä *poëzducha* (поѣздуха), jossa siinäkin on yläleuvassa kannattimet ja alaleuvassa painot. Kalustuksen aineksessa ja muo-

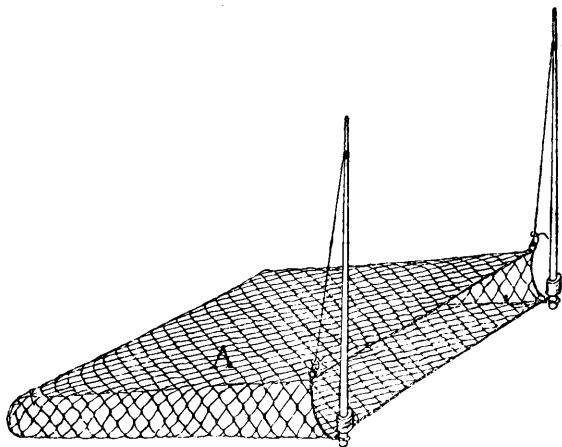
dossa on kuitenkin huomattava erotus, sillä painot tehdään Volgalla lyijystä torvien muotoon ja kannattimet puusta (?) pallon muotoon. Sitäpaitsi ovat volgalaisen suurian lenkapeilet varustetut puutaugoilla, jotka puuttuvat kymiläisestä, ja kummaltakin puolen vain yhdellä ohjausnuoralla, joka liki suuriaa haaraantuu ja juoksee leukatangon kumpaankin päähän.

Samanlaatuisia kuin Volgalla ovat suuriat (kuterme-džilim, кутерме джилимъ) rakenteeltaan Amudarjalla. Ne tehdään täällä kuitenkin joukon suuremmat; niinpä on esim. yläleuvan pituus kokonaista 13 s. Painoiksi pannaan kiviä, mutta kannattimiksi erään typha lajin korsia. Vedestä nostettaessa vedetään alapaula yhteen yläpaulan kanssa, jonka kautta pussin suu sulkeutuu (НИКОЛСКИ, Изв. И. Р. геогр. общ. 1887, s. 674; БОРОДИН, Вѣст. рыб. 1904, s. 657).

Alkuperäinen kokoonpanoltaan on se сыр (сыръ) niminen suuriamuoto, jota tällä puolen Uralin asuvat Čerdynin vogulit käyttävät Kośvan latvoilla sekä sen sivujoilla Tylajalla ja Typyljalla (VOLEGOV, Журн. охоты, 1860, V, s. 18). GLUŠKOV, (Этногр. обозр. XLV, s. 52) antaa siitä seuraavan selityksen (vrt. kuv. 23): „Verkko on pituudeltaan 4—5 arssinaa, syvyydeltään 2 arssinaa ja korkeudeltaan 10 verskaa. — Se kiinnitetään ohuihin, noin 4 arss. pitkiin salkoihin, jotka oikeastaan sidotaan vain alipaulaan; näiden sauvojen avulla verkkoa voidaan kuljettaa pitkin joen pohjaa. Yläpaulaan köytetään ohuet nuorat, joitten toista päätä kalastaja pitää kädessään; niitten kautta hän tietää, milloin kala (usein taimen) menee pyydykseen. — Višeralla ja Kośvalla asuvat venäläiset ovat opineet сыр'in käyttämisen voguleilta ja kutsuvat sillä pyytämistä сыраѣ (сыпать)“ ¹

¹ Huomattavaa on, että Čerdynin vogulit käyttävät sauvasuuriaansa paitsi uitto- myöskin tarvontakalastukseen. Jälkimmäisessä tupauksessa asetetaan pyydin sellaisen paikan alapuolelle, missä arvellaan kaloja olevan ja kahdesta veneestä pitäin, jotka asettuvat paikan yläpuolelle, karkotetaan kalat myötävirtaan pussiin. Koska tarvontakalastus ymmärrettävästi kuuluu kaikkein vanhimpiin kalastuslajeihin, on mahdollista, että puheena oleva pussipyydys juuri ensiksi on tarvontakalastimena käytäntöön tullut.

Aivan samallaisia suurioita kuin Čerdynin vogulit käyttävät myös venäläiset Ilmajärveen laskevalla Msta joella sekä Dnjeperillä. Jälkimmäisen seudun suuria eli — kuten sitä paikalla kutsutaan —

Kuv. 23. Dnjeper. FALĚEV'in mukaan.

volok (ВОЛОКЪ) eroaa vogulilaisesta vain siinä, että ohjaustankojen tyvet ovat varustetut raskailla lyijypainoilla, kuten nähdään kuvasta 23 (FALĚEV, Днѣпровск. рыболовство, s. 24). Kokiessa koetetaan pyydyksen suu saada sulkeutumaan, jotta kaloilta estyisi pois pääsy.

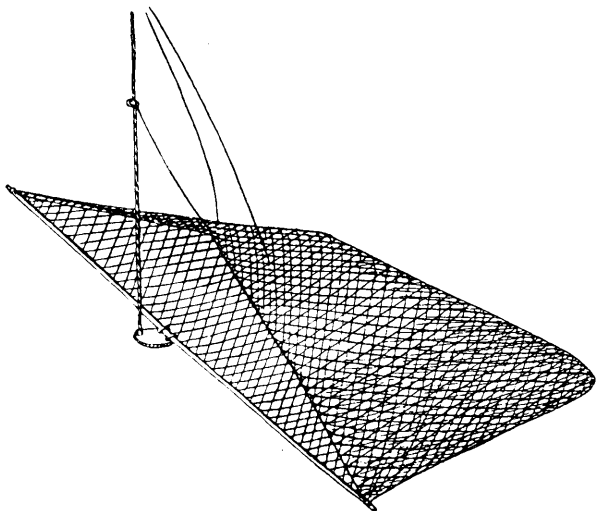
Huomattavaa on, että Dnjeperillä suuria käyttävät ainoastaan varsinaiset ammattikalastajat, koska sillä pyynti tähän erittäin tottumattomalle muka on vaikea, joka seikka eli — toisin sanoen — sen outous varsinaiselle rahvaalle näyttää viittaavan siihen, että se vasta ammattimiesten kautta on samaiselle joelle kotiutunut.

Sellaisia suurioita, joitten leuvat varustetaan kannattimilla ja painoilla, tavataan N. VARPACHOVSKIJ'n (Вѣст. рыб. 1892, s. 233) ja SCHRENK'in mukaan (Объ пнороднахъ Амурск. края, II, s. 207) myös giljakeilla Amur joella.

Olemme nyt tehneet selkoa varsinaisen suurian levenemisestä. Lisäksi on meidän vielä esitettävä eräs pyydys, joka — vaikka ei ole ilman muuta suuriain joukkoon luettava — kuitenkin on niille varsin läheistä sukua. Tarkotamme kautta koko ostjakkilais-vogulilaisen ja ostjakki-samojedilaisen alueen levinnyttä ja niinpä ainoastaan siellä

käytännössä olevaa **koldan'ia**. Tämä nimi on venäläisten käyttämä ja laina ostjakkien ja vogulien kielistä, joissa puheena olevaa pyydystä nimitetään: ostjakiksi **kolttä-pon** (surg. piir.), **xultti-pon** (Berez. piir.), **xute-pun** (Irtyš), **jōyol-pon** (Was.-j., Wach.); voguliksi **xultne-pon** (Sosva).

Koldan (kuv. 24) on pussimainen verkko, jonka suun alalaitaan on sidottu ohut, noin 3—4 mtr. pitkä salko, miukä keskeen on kiinnitetty litteä, etupuoletaan hiukan ylöspäin kaartuvaksi muodostettu painokivi. Tästä juoksee ohut nuora, josta kalastaja ruuhessa istuen

Kuv. 24. Ostjakit ja vogulit.

ohjaa pyydystä. Suun yläreunaan on kiinnitetty noin 35—40 cm. pitkä nyöri, jonka päässä olevan renkaan kautta ohjansnuora kulkee ja joka pitää pussin suun ylälaidan alalaidan kohdalla. Edelliseen laitaan on myös köytetty kaksi tunnusrihmaa, joista pyytäjä uittaessa tuntee, milloin kaloja on mennyt pussiin. Hän kuljettaa tätä määrätyillä sileäpohjaisilla apajapaikoilla myötävirtaan pitäen ruuhan suunnassa poikin jokea. Toisella kädellään ohjaa hän pyydystä alavirran puolella ja toisella meloo ylävirran puolella.

Verratessamme toisiinsa niitä eri suuriamuotoja, joita edellä olemme esittäneet, täytyy meidän empimättä vanhimmaksi niistä lu-

kea se, joka on varustettu kahdella ohjaustangolla, s. o. muoto, jonka olemme tavanneet Čerdynin voguleissa sekä venäläisellä alueella Msta joella ja Dnjeperillä. Samoin kuin edellä puheena olleessa sauvoilla ohjattavassa syrjäniläisessä ajoverkossa näytäikse tässäkin silmiin pistävä pyyntitavan hankaluus: pyytäjän on huolehtiminen paitsi pyydyksen asianmukaisesta alavirtaan lipumisesta myöskin siitä, että se kulkee määrättyllä syvyydellä sekä tarpeeksi sirkeänä, ja kaikki tämä on toimitettava jäykkien, epämukavain sauvojen avulla. Dnjeperiläisessä muodossa on toki sauvojen pystyssä pitämisen helpottamiseksi näiden alipäihin kiinnitetty painot.

Samoin kuin ajoverkoista ovat varmaan ohjaustangot vähitellen hävinneet myös suurioista. Volgalais-amudarjalaisessa muodossa näemme ne vielä leukapieli-sauvoiksi kutistuneina, mutta suomalaisista ja ponoilaisesta muodosta ovat ne jo kokonaan hävinneet.

Ohjaustangoilla varustetuissa suurioissa ei käytetä kohoja lainkaan ja vasta myöhemmin lienee niissä, niinkuin dnjeperiläinen muoto osottaa, sauvojen tyvissä s. o. alapaulan päissä ruvettu pitämään painoja; kannattimia niissä ei ole, mutta kyllä tunnusrihmat, joilla m. m. yläleuka pidetään koholla. Kun ohjaustangot epämukavina jätettiin pois, jäivät ymmärrettävästi niiden painot alapaulain päihin, jotka nyt salkojen sijasta olivat varustettavat ohjausnuorilla; yläpaulan päissä olivat nämä, kuten juuri näimme, tunnusrihmoina jo olemassa. Huomattiin nyt, että pyydyksen suu pysyi paremmin auki, jos sen yläleuka varustettiin kohoilla, ja että pyydys tarkemmin tyhjensi pohjassa olevat kuopat, jos sen alaleukaan pitkin pituutta pantiin painoja. Näin syntyivät kymiläinen ja lieksalainen muoto Suomessa ja volgalais-amudarjalainen Venäjällä. Tämä keksintö tapahtui jo paikoin, ennenkuin leukapielisauvat olivat tyystin ehtineet kadota.

Edellisessä olemme nähneet ajoverkkojen vähitellen kehittyneen sille kannalle, että pyynti niillä voi tapahtua yhdestä veneestä pitäin. Sama näyttää laita olleen, mitä suurioihinkin tulee.

Koldanissa on näet joukko vertauskohtia tavallisiin suurioihin: samoin kuin nämä on sekin pussimainen uittoverkko, jota kuljetaan myötävirtaan, samoin kuin ne ja niinpä erittäinkin ohjaussau-

voilla varustetut suuriat, on sekin tunnusrihmoilla varustettu ja samoin kuin tavallisten suuriain, suljetaan senkin suu kokiessa siten, että yläleuvan annetaan painua alaleuvan päälle, jott'eivät kalat pääsisi pussista ulos. Ne eroavaisuudet, jotka ovat havaittavissa tavallisten suuriain ja koldanin välillä, johtuvat yksistään siitä, että pyynti jälkimäisellä suoritetaan yhdestä veneestä pitäin. Sen takia on koldanin suun alaleuka ollut varustettava salolla, sen tähden on ollut paino pantava tämän salon keskikohdalle ja siitä syystä on vain yksi ohjausnuora ollut tarpeen samalla kuin tunnusrihmat, latvapuoliltaan yhdeksi liittyvinä ja hiukan entisiltä asemiltaan siirtyneinä, on pysytetty käytännössä. Niin kehittynyt pyydin kuin koldan ei ymmärrettävästi ole voinut ilman muuta syntyä, vaan edellyttää yksinkertaisempia muotoja. Sillä suljetulla ostjakkilais-vogulilaisella alueella, jolla se on käytännössä, ei ole sellaisia uittoverkkolajeja, joita voisi sen edeltäjiksi arvata. Läntisiltä naapurialoilta ja niinpä sukulaiskansoista — niiden joukossa Čerdynin voguleista — tapaamme sen sijaan pyytimen, suurian, josta se antaa itsensä hyvin johtaa. Meidän täytyy sentähden pitää todennäköisenä, että se juuri on tämän pohjalla muodostunut.

Suurian muuttuminen koldaniksi ei liene kuitenkaan ilman muuta tapahtunut. Näyttää siltä, että siihen on antanut viittauksen eräs pussimainen patopyydys, jota venäläiset ostjakkilais-vogulilaisella lainasanalla kutsuvat *važan'iksi* (ostj. *vuošem* etc.). Tässä on näet muutoin aivan samat osat kuin koldanissa, mutta jälkimäisen pyydyksen ohjausnuoran sijasta on siinä nostosalko. *Važan* itseottavana patopyytimenä edellyttäneen puolestaan tarpomisen ohella käytettyä pussimaista patopyydintä — ehkä samallaista kuin edellä opimme vogulilaisessa *syrp'*issä tuntemaan (kts. s. 26, muist.).

Kysymme nyt: mitenkä kauvan on suuria ollut suomalaisissa kansoissa käytännössä?

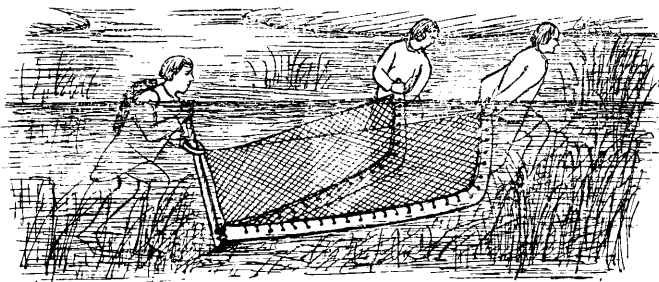
Tiedämme, että se uittoverkkona tavataan lukuun ottamatta madjareja ja syrjänejä, joitten jälkimäisten kalastus vastaiseksi on kovin vaillinaisesti tunnettu, kaikissa niissä suomalais-ugrilaisissa kansoissa, jotka ensin kalastusta harjottavat ja niinpä samalla niissä, jotka ovat toisilleen kaukaisinta sukua, s. o. yhdeltä puolen suomalaisissa (ja lappalaisissa Ponoi joella), toiselta puolen ostjakeissa ja voguleissa;

tiedämme myöskin, että se on yleinen niillä seuduilla Venäjää, joilla suomalaiset kansat aikaisemmin ovat olleet vallalla, s. o. Pohjois-Venäjällä ja Volgalla. Näitten tosiasian pohjalla, ja kun otamme huomioon, että suuria Europassa ja Aasiassa ulkopuolen suomalaisten kansain vanhoja asuinsijoja on varsin vähän levinnyt, on meidän pitäminen todennäköisenä, että se yksinkertaisimmassa muodossaan on suomensukuisten kansojen käsissä ollut jo ikivanhoista ajoista, että se mahdollisesti oli jo heidän yhteiskodissaankin käytännössä. Tähän suuntaan puhuu myös pyytimemme nimi, koska se on suomalais-ugrilaista alkuperää: suom. *suuria*, *surja* — vog. *syryp*; vrt. suom. *-ia* -ja tekijännimen päätteenä (nomen actoris) ja vog. *-p*, jolla johdetaan nomen agentis (esim. *vip* 'nehmender': *vi-* 'nehmen') sekä myös nomen possessoris (esim. *ńelmep* 'kielevä, kielinen', *ńelm* 'kieli'; SETÄLÄ, FUF V).

Kuuritsa.

Kuuritsa on nuottapyydyys, jonka ala- ja siulapaulat ovat kiinnitetyt reen jalasten tapaisiin puihin.

Sen omituinen rakenne aiheutuu siitä, että sillä pyydetään heinäperäisiltä rannoilta, joissa tavallista nuottaa on vaikea saada painu-
maan pohjaan.

Kuv. 25. Jääski.

Suomenkielisellä alalla tavataan kuuritsoja Inkerissä sekä Karjalan puolella ainakin Jaakkimassa, Sortavalan tienoilla, Kirvussa ja Jääskessä.

Viimeksi mainitussa pitäjässä käytettävä kuuritsa nähdään ku-

vassa 25. Sen jalakset pidetään aina „kasvannaiset“ ja jätetään ylöspäin kaartuvilta osiltaan yli kahden kyynärän ja makaavilta osiltaan noin kahden sylen pituisiksi. Ne veistetään sivuilta litteiksi sekä varustetaan lävillä, joihin kiinnitetään havas. Tämä kudotaan noin neljä syltä pitkä, joten se juuri paraiksi täyttää välin toisen jalaksen ylöspäin kaartuvasta osasta toisen jalaksen samaan osaan. Havaksen keskipituus tulee siis jalasten tyvipäitten kohdalle, jossa se muodostaa perän eli pohjukan. Samoihin päihin kiinnitetään reikiä kautta ohjaustanko.

Kuuritsalla pyydetään kesälämpimällä sellaisilta vastarannoilta, joilla vesi on tuntuvasti samentunut. Kalastajia on aina kolme, joista yksi ohjaa pyydystä perätangosta ja kaksi vetää jalaksista. Kuljettaessa pidetään reisien siulapuolet hajallaan, s. o. reidet asetetaan 45° kulmaan. Pyynti tapahtuu 1,5—2 kn. vedestä ja suunnassa pitkin rantaa. Kun kaloja hapeitten nyinnästä tunnetaan „puuttuneen“, nostetaan kuuritsa ylös vedenpintaan samalla kun jalakset äkkiä painetaan yhteen, jolloin saalis jää havasten väliin. Yhdellä — tavallisesti perämiehellä — on selässä tuohikontti, johon pyynnin tulos heitetään. Luonnollisesti ovat kalastajat niin vähissä pukimissa kuin suinkin — miehet tavallisesti housuitta jaloin.

Niin hyvin Inkerissä kuin Karjalassakin on pyytimemme nimi säännöllisesti **kuuritsa**.

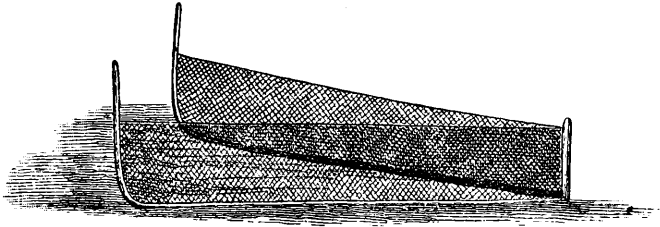
Suomenkielisen alueen ulkopuolella tavataan se vain slaavilaisella pohjalla ja niinpä Luoteis-Venäjällä (САВАНЬЕВ, Рыбы России I. s. 355) ja Itä-Preussissä. Edellisellä alueella on se tunnettu Novgorodin, Tverin (ВОРОНОВ, Вѣст. рыб. 1896), Pskovin (GEINEMAN, Вѣст. рыб. 1900) ja Jaroslavin (МАРАКУЕВ, Природа и охота 1880, Июль) kuvernementeissa ja miltei säännöllisesti nimellä **kurica**¹ (курица). Itä-Preussissä käyttävät sitä Masuren maakunnan puolalaiset², jotka sitä kutsuvat **kosa**'ksi tai **krzywula**'ksi (BENECKE, Fische, Fischerei und Fischzucht in O.- und W.-Preussen, s. 353). Että se heillä kuten yleensä slaavilaisella pohjalla on pääosiltaan aivan sa-

¹ Pskovin kuvernementissa kutsutaan itse pyydystä **kriga**'ksi (крига), mutta jalaksia **kuricyna**'ksi (курицына).

² Nämä muuttivat 1400-luvun loppupuolella Puolasta Itä-Preussiin.

mallainen kuin esittämämme jääskeläinen kuuritsa, nähdään kuvasta 26.

Kysymyksen ratkaisemiseksi, mistä päin kuuritsa on suomalaiselle pohjalle tullut, on kaksi selvää viittausta olemassa: toinen

Kuva 26. Itä-Preussi, Masuren. BENECKE'n mukaan.

pyydyksen levenemisessä, toinen sen nimessä. Edellinen osottaa, että se osa suomenkielistä aluetta, millä kuuritsa tavataan, on pohjoisin kulma isoa tämän pyydyksen levenemisalaa, joka Itä-Preussista ulottuu aina Nižnij Novgorodin tienoille, ja tämän kautta näyttää, että kuuritsan varsinainen kotimaa on slaavien maa kahden mainitun paikan välillä. Nimi **kuuritsa** taaskin todistaa, että se kansa, jolta inkeriläiset ja ehkä heidän kauttansa Kaakkois-Karjalan asukkaat ovat kuuritsa-pyyntiin oppineet, on venäläiset.

Helsinki.

www.books2ebooks.eu